

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

**MENÂZİLÜ'S-SÂİRÎN ŞERHLERİ
VE
ÂB-I HAYÂT**

112969

İNCELEME-METİN

112969

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Mustafa KARA

HAZIRLAYAN
Abdullah DAMAR

BURSA 2002

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR	VIII
TABLolar	IX
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ	X

İNCELEME

GİRİŞ

ABDULLAH-I HEREVÎ'NİN YAŞADIĞI V/XI. ASRA GENEL BAKIŞ

A- Siyasî Olaylar	2
B- Dinî Olaylar	4
C- Tasavvufî Olaylar	6
D- İlk Dönem Klasikleri	8
E- Abdullah Ensarî'nin Hayatı	12

BİRİNCİ BÖLÜM

TASAVVUF TERİMLERİNİN OLUŞUMU

A- Terimlerin Oluşumu	18
B- Terimlerin Yaygınlık Dereceleri	29
C- Terimlerin Birbirine Yakınlıkları	36

İKİNCİ BÖLÜM

MENÂZİLÜ'S-SÂİRİN'İN ŞERHLERİ

A-Şerhleri	43
1- Arapça şerhler	44
a- Basmalar	44
a 1- İbn Kayyım el-Cevziyye	44
a 2- Abdürrezzak Kaşânî	55
a 3- Mahmud Firkavî	57
a 4- Afifüddin Süleyman el-Tilemsanî	59
a 5- Ahmed Ebu'l-Feyz Hüseyin Mahmud el-Menufî	62
b- Yazmalar	65
b 1- Muhammed b. İbrahim Şemseddin el-Makdisî	65
b 2- Yahya b. Ali el-İsfahanî	71
b 3- Bedreddin Muhammed el-Yemenî et-Tüsterî	72
b 4- Abdurrauf Münavî	73

b 5- Zeyneddin	75
b 6- Yazarı belli olmayan iki yazma şerh	79
2- Farsça şerhi	80
a- Muhsin Bînâ	80
3- Türkçe Şerhleri	82
a- Şeyh Rusuhuddin İsmail-i Ankaravî	82
b- Nureddinzade Muslihiddin Mustafa el-Filibevî	84
c- Mehmed Fakrî b. Hamid el-Kırımî el-Karasuyî	86
B- Tesirleri	89

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÂB-I HAYÂT TERCEME-İ MENÂZİLİ'S-SÂİRİN HAKKINDA

A- Şekil yönünden	96
B- Muhteva yönünden	97
SONUÇ	109
BİBLİYOGRAFYA	111
EK TABLOLAR	117

METİN

ÂB-I HAYÂT TERCEME-İ MENÂZİLİ'S-SÂİRİN

KISMÜ'L-BİDÂYÂT	3
Yakaza	3
Tevbe	6
Muhâsebe	13
Înâbe	15
Tefekkür	17
Tezekkür	21
İtisâm	24
Firâr	26
Riâyet	28
Semâ	30
KISMÜ'L-EBVÂB	33
Hüzn	33
Havf	35
İşfâk	37
Huşû	38

İhbât	40
Zühd	42
Verâ	44
Tebettül	45
Recâ	47
Rağbet	48
KISMÜ'L-MUAMELÂT	51
Riayet	51
Murâkabe	52
Hurmet	54
İhlâs	56
Tehzîb	57
İstikâmet	60
Tevekkül	62
Tefvîz	64
Sika	66
Teslîm	68
KISMÜ'L-AHLÂK	71
Sabr	71
Rızâ	73
Şükr	75
Hayâ	78
Sıdk	80
İsâr	82
Hulk	84
Tevâzu	87
Fütüvvet	89
İnbisât	91
KISMÜ'L-USÛL	95
Kasd	95
Azm	96
İrâde	98
Edeb	100
Yakîn	102

Üns	103
Zikr	105
Fakr	107
Gınâ	108
Makâm-ı Murâd	111
KISMÜ'L-EVDİYE	114
İhsân	114
İlm	116
Hikmet	117
Basîret	119
Firâset	123
Tazîm	126
İlhâm	129
Sekînet	131
Tumanînet	135
Himmet	140
KISMÜ'L-AHVÂL	143
Mahabbet	143
Hayret	147
Şevk	149
Kalak	152
Atş	154
Vecd	157
Deş	160
Heyemân	164
Berk	166
Zevk	169
KISMÜ'L-VELÂYÂT	172
Lahz	172
Vakt	176
Safâ	178
Sürûr	181
Sırr	183
Nefs	186

Kurbet	188
Gark	191
Gaybet	193
Temkin	195
KISMÜ'L-HAKÂYİK	197
Mükâşefe	197
Müşâhede	199
Muâyene	203
Hayat	205
Kabz	208
Bast	210
Sekr	213
Sahv	215
İttisal	215
İnfisal	218
KISMÜ'N-NİHÂYÂT	221
Marifet	221
Fenâ	226
Bekâ	228
Tahkîk	230
Telbîs	233
Vücûd	236
Tecrîd	237
Tefrîd	238
Cem	240
Tevhîd	242

ÖNSÖZ

Herhangi bir ilme, sanata ya da mesleğe mensup insanların kendi aralarında daha kolay anlaşmalarını sağlayan ve bu ilmin, sanatın ve mesleğin incelik ve hususiyetlerini anlatan özel kelimeleri vardır. Bu kelimeler o ilmin anahtarlarıdır. Kavram, terim ya da ıstılah olarak adlandırılan bu kelimeler yardımıyla, pek çok uzun ve karışık anlatımlar kısaca tarif edilebilmektedir. Bir ilim, sanat ya da meslek hakkında bilgi sahibi olmak için öncelikle bu kavramlar hakkında doğru bilgi sahibi olmak gerekir.

Tasavvuf ilmi tabiatı gereği, diğer pek çok ilim dalına nazaran daha kapalı bir yapıya sahiptir. Yaygın bir ifade ile, tasavvuf bir 'kâl' ilmi değil 'hâl' ilmidir. Yaşanan ruhî ve psikolojik tecrübelerin izahında kullanılacak olan ortak dil, ortak terimler bu açıdan daha fazla önem taşımaktadır.

Tasavvuf düşüncesinin ifade edilmeye başlandığı dönemlerde yazılan ilk eserlerde 'tasavvufî ıstılahlar', 'haller', 'makamlar', 'tasavvufî hakikatler ve muameleler' gibi başlıklarla bu terimlere yer verilmiştir. Diğer alanlarda oluşan terimler hemen hemen konuşulan, anlatıla bilen terimler olduğu halde, tasavvufî tecrübeleri izah eden terimler, kullanıldıkları coğrafya veya ifade eden kişilere göre bazı değişiklikler göstermişlerdir. Bu farklılıklar, bazen bir terimle iki zıt anlamın kastedilmesi şeklinde bile olabilmiştir. Böylece tasavvuf kavramlarının anlamlarının ne olduğu ve nasıl anlaşılması gerektiği konusunda açıklayıcı bilgiler verilmesi gerekmiştir.

Bu düşünce sistemine, gerek tasavvufî düşünce içinden gerekse dışarıdan getirilen tenkitlerde, terimlerin nasıl anlaşılması gerektiğine ilişkin tartışmalar yer almaktadır. Bu düşünce sahasında ortaya çıktığı ileri sürülen sapmaların pek çoğunun temelinde tasavvuf kavramlarının anlaşılmasıyla, yorumlanmasıyla ilgili farklılıklar yer almaktadır.

Tasavvufa dair yazılan bütün klasik eserlerde, bu terimlere özel bölümler ayrılmıştır. Çok erken bir dönemde kaleme alınan Ebu İsmail Abdullah b. Ebu Mansur Muhammed Ensarî Herevî'nin *Menâzilü's-sâirîn*'i bu ıstılahları içeren, sınıflayan ve açıklayan bir eserdir. Oldukça veciz ifadelerle, en tartışmalı terimleri bile başarıyla anlatıp izah eden Herevî, bu eseriyle tasavvufî düşüncenin her kesiminden olumlu tepkiler almış, zamanla eseri için şerhler ve tercüme hazırlanmıştır.

Bu tez, inceleme ve metin bölümlerinden meydana gelmektedir. İnceleme kısmının giriş bölümünde, Herevî'nin yaşadığı dönem dinî, siyasî ve tasavvufî hayat açısından değerlendirilmiş, ilk sufilerin terimler hakkında yaptığı açıklamalara dikkat çekilmiş, *Menâzil*'den önce yazılmış olan tasavvuf kültürünün 'klasik' eserleri, terimler açısından tanıtılmıştır. Herevî'nin hayatı ve eserlerine de temas edilmiştir.

Birinci bölümde, 'klasik' eserler terimler açısından ele alınmış, kullanılan kavramlar *Menâzil*'deki yüz makamla karşılaştırılmıştır. Bu eserlerin *Menâzil*'e etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. İlk defa *Menâzil*'de makam olarak nitelendirilen terimler tespit edilmiştir. Bu yüz terim, tarikatlar döneminde ortaya çıkan terimlerle de karşılaştırılmış, böylece terimlerin hem zaman içinde hem de farklı coğrafyalardaki seyri izlenmeye çalışılmıştır. Bu iki karşılaştırma için de tablolar hazırlanmıştır. Ayrıca yüz makamın anlam yönünden birbirleriyle yakınlıkları da incelenmiştir.

İkinci bölümde, *Menâzili's-sâirin*'in şerhleri incelenmiştir. Türkiye kütüphanelerinde bulunan, ulaşabildiğimiz altı Arapça matbu, beş Arapça yazma, bir Farsça matbu, bir Türkçe matbu ve iki Türkçe yazma şerh, şarihleri hakkında ulaşılabilen bilgilerle sıralanmıştır. Her eserin 'ihlas' babı –mukayese imkanı vermesi için- örnek metin olarak sunulmuştur. Bu bölümde *Menâzil*'in tesirlerinden de bahsedilmiştir.

Üçüncü bölümde *Menâzil*'in Türkçe şerhlerinden biri olan, *Âb-ı hayat* hakkında bilgiler mevcuttur. Eser şekil ve muhteva açılarından incelenmiş, metin içinde geçen ayet, hadis, kelam-ı kibar ve manzumeler aktarılmış, şarihin dikkate değer fikirlerinden de örnekler verilmiştir.

Metin bölümünde XVIII. yüz yılda, Mehmed Fakrî-i Kırımî tarafından Türkçe olarak kaleme alınan *Âb-ı hayat terceme-i menâzili's-sâirin* adlı eser, transkripsiyonlu metin olarak sunulmuştur.

Bu çalışmanın şekillenmesinde ve tamamlanmasında her türlü yardımı esirgemeyen Sayın Prof. Dr. Mustafa Kara'ya şükranlarımı arz etmeyi bir borç bilirim.

Abdullah DAMAR

Bursa 2002

KISALTMALAR

age.	:Adı geçen eser
agm.	:Adı geçen makale/madde
ark.	:Arkadaşları
AÜDTCF	: Ankara Üniv. Dil Tarih Coğrafya Fak.
bkz.	:Bakınız
Böl.	:Bölümü
çev.	:Çeviren
DİA	:Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
H.	:Hicrî
haz.	:Hazırlayan
Hz.	:Hazreti
İA.	:İslâm Ansiklopedisi (M. E. Bakanlığı Yayını)
Kit.	:Kitaplığı
Küt.	:Kütüphanesi
neş.	:Neşreden
nu.	:Numara
ö.	:Ölümü
s.	:Sayfa
S.	:Sayı
sav.	:Sallallahu Aleyhi ve Sellem
trc.	:Tercüme eden
ts.	:Tarihsiz
v.	:Varak
vd.	:Ve devamı
yy.	: Baskı yeri yok

EK TABLOLAR

Tablo 1: <i>Menâzilü's-sâirin</i> 'in Türkiye kütüphanelerinde bulunan şerhleri.....	43
Ek tablo 1: Klasik tasavvuf eserlerinin <i>Menâzilü's-sâirin</i> 'le makamlar açısından mukayesesi	118
Ek tablo 2: İbni Arabî, Kâşânî ve Cürcanî'nin İstılahlardan bahseden eserlerine göre <i>Menâzil</i> makamları	123

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

ṣ	ص
ī	ی
ḥ	ح
ḫ	خ
z	ذ
ṣ	ص
ẓ	ض
ṭ	ط
ẓ	ظ
‘	ع
ġ	غ
ḳ	ق
ñ	ن
ū	و
’	أ
ā	ا

GİRİŞ

ABDULLAH-I HEREVÎ'NİN YAŞADIĞI

V/XI. ASRA GENEL BAKIŞ

Abdullah Ensârî Herevî, 396/1006 ile 481/1089 yılları arasında Horasan bölgesinde, Herat'ta yaşamıştır. Herat bu gün Afganistan'da, İran sınırına yakın bir şehirdir¹.

A- Siyasî Olaylar

Horasan'ın 31/651 yılında fethedilmesiyle, Herat'a, sulh yoluyla Müslümanların hakim olmuştur. Sebük Tegin'in (ö. 387/997) Horasan valisi olmasıyla Türklerin eline geçmiş (384/994) ve bu bölgede Gazneliler devletini kurulmuştur. 432/1040 yılındaki Dandanakan savaşıyla Horasan'daki egemenlik Selçuklulara geçmiş, fakat Herat Selçuklu hakimiyetine ancak Sultan Alparslan zamanında girmiştir.²

Abdullah-ı Herevî, Abbasi halifeleri, Kâdir Billah, Kâim Biemrillah ve Muktedî Biemrillah dönemlerinde; Gazneliler devletinin en parlak dönemlerinde, Gazneli Mahmut ve oğlu Mesut zamanında ve Selçuklu Devleti'nin Tuğrul Bey ve Veziri Ebu Nasr ile, Sultan Alparslan ve veziri Nizamülmülk dönemlerinde Herat'ta yaşamıştır.

Herevî, hep eleştirdiği Mutezile ve Eşarîlerin şikayetlerine rağmen, Gazneliler zamanında, siyasî otorite tarafından rahatsız edilmemiş, sakin bir hayat sürmüştür. Selçukluların Herat'a gelişiyle, özellikle Nizamülmülk'ün Eşarî düşünceleri benimsemesi ve yapılan şikayetler sonucu birkaç defa memleketinden sürülmüştür.

Bu dönemde Horasan'da nispeten rahat ve huzurlu ortam hüküm sürerken, diğer İslam topraklarında huzur ve sükundan bahsetmek pek mümkün değildi. Hatta bu rahatsızlıkların bir sonucu olarak Ensârî, iki defa Hac yapmaya teşebbüs etmiş olmasına rağmen, yol güvenliği olmadığı için, buna muvaffak olamamıştır.³

¹ Uslu, Recep, *Herat DîA*, XVII, s. 215, 216.

² Brockelman, C., *İslam milletleri ve devletleri tarihi*, (çev. Neşet Çağatay), I, Ankara, 1964, s. 157 vd.; Geniş bilgi için bkz. Uslu, *Herat DîA*, XVII, s. 215, 218; Hucviri, *Keşfü'l-mahcub*, (*Hakikat bilgisi*, haz. Süleyman Uludağ), İstanbul, 1982, s. 16 vd.; Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk devletleri tarihi*, İstanbul, 1985, s. 35-42.

³ Yazıcı, Tahsin; Uludağ, Süleyman, *Herevî, Hâce Abdullah DîA*, XVII, s. 222-226.

Hicrî V/XI. asır, bilindiği gibi tarih kaynakları tarafından, İslam toplumunun siyasî ve fikrî bakımdan pek çok sıkıntıyla karşı karşıya kaldığı bir 'ihtilaflar dönemi' olarak nitelendirilmiştir. IV/X. asra kadar İslam topraklarına hakim Bağdat'ta bir tek halife varken, bu asrın hemen başında Kuzey Afrika'da Fatimîler, Kayravan'ı ele geçirerek 297/909 yılında Fatimî Halifeliğini kurdular.⁴ Fatimîler bundan yaklaşık yarım asır sonra, Mısır'ı daha sonra Şam'ı ele geçirdiler. Mekke ve Medine'de hutbe okudular. Bu durum Mısır'da iki asır devam etti.⁵

Ayrıca İran'ın büyük bir bölümü ve Irak, bir başka Şîî devlet olan Büveyhîler'in elinde idi. Başkent Bağdat'ta 338/950 yıllarından itibaren Şîîlerle Sünnîler arasında o zamana kadar görülmeyen şiddette kavgalar oldu. Sonraki yıllarda Şîî ve Sünnîler İsfahan, Kum gibi merkezlerde de karşı karşıya geldiler⁶.

Bu dönemin önemli siyasî olaylarından biri de, Bizanslıların Antakya, Diyarbakır, Urfa gibi şehirleri ele geçirmeleri olmuş, bu önemli durum bile Sünnîler ve Şîîler arasında bir yakınlığın ve diyalogun oluşmasını sağlayamamış, tam aksine yeni ihtilaflara sebep olmuştur⁷.

Fatimîler, Kuzey Afrika'daki Abbasi topraklarını ele geçirdikten sonra, Endülüs Emevîleri emiri Abdurrahman en-Nâsır el-Mervanî de kendisini Halife ilan etti⁸.

İbn Haldun'un (ö. 809/1406) da belirttiği gibi, İslam dünyasındaki bu siyasî bölünme ve yönetim ayrılığı, Halifenin siyasi gücünü zayıflatmış, İslam devlet yapısını Arap olmayan milletlerdeki gibi hükümdarlıktan ibaret bir hale getirmiştir. Hükümdarlar ancak manevi destek almak üzere Halifeyi tanıyorlardı. Hükümdarlık bütün lakapları, hukuk ve icapları ile o kavimlere mahsus idi. Halifeler bunların hepsinden mahrumdular⁹. Halifelik makamı tamamen sembolik bir hale gelmiş, dini

⁴ Bkz. Hasan İbrahim Hasan, *İslam tarihi*, (çev. Kurul), IV, İstanbul, 1985, s. 47, 177 vd.

⁵ Algül, Hüseyin, *İslam tarihi*, III, İstanbul, 1987, s. 353 vd.

⁶ Henrey, Laoust, *İslam'da ayrılıkçı görüşler*, (çev. E. Ruhi Fırlalı, Sabri Hizmetli), İstanbul, 1999, s. 181.

⁷ Henrey, Laoust, *age.*, s. 182.

⁸ İbnü'l-İmad, *Şezerâtü'z-zehab*, III, Beyrut, ts., s. 3; Hitti, Philip K., *Siyasî ve kültürel İslam tarihi*, (çev. Salih Tuğ), III, İstanbul, 1995, s. 730-759; Hasan İbrahim Hasan, *age.*, IV, s. 180.

⁹ İbn Haldun, *Mukaddime*, (çev. Süleyman Uludağ), I, İstanbul, 1982, s. 527.

temsilden çok, varlığını sürdürebilmek için sultanların saltanatını onaylayan makam görüntüsüne bürünmüştü. Bu durum, Şîî Büveyhîler'in 334/945 de Bağdat'ın hakimiyetini ele geçirdiklerinde Sünnî Abbasî halifesinin tahtında oturmasına izin vermelerini de açıklamaktadır¹⁰.

Özellikle Abbasî devleti bu dönemde, sık sık iktidar değişiklikleriyle zayıflamış ve ortaya çıkan pek çok hanedanlıklarla parçalanmıştı¹¹. Abbasî yönetimi, içerde komutanlar ve askerlerin destekledikleri kimselerin eline geçmesi ve dışarıda, siyasî bir güç halinde teşkilatlanıp güçlenen Şia hareketinin etkisiyle sarsılmaya başlamıştı¹². İslam coğrafyasındaki yoğun siyasî bölünmeler sebebiyle Müslümanlar arasındaki birlik ve iletişim büyük ölçüde kaybolmuştu.

B- Dinî Olaylar

Yukarıda da belirtildiği gibi, İslam dünyası siyasî olarak Sünnî ve Şîî olmak üzere iki guruba ayrılmıştı. Bağdat'taki Abbasî halifeleri ve onlara bağlı emirlikler ve sultanlıklar Sünnîliğe bağlı idiler. Mısır, Şam ve Kuzey Afrika'daki Fatimîler ile Irak'taki Büveyhoğulları Şîî idi.

Bu dönemde dinî fırkalar daha da çoğaldı. İhtilaflar Sünnî-Şîî çekişmelerinden ibaret kalmadı. Sünnîliğin içindeki mezhepler de kendi aralarında kavga ve savaş derecesine varan ihtilaflara düştüler. Özellikle, Selefî ve ehl-i Hadisi temsil eden Hanbelîlerle; ehl-i Kelamın yöntemlerini kullanan Hanefî ve Şafîîler arasında ciddi tartışmalar olmuş, dönemin siyasî güçlerinin takındıkları tavırlara göre bu tartışmaların sonuçları şekillenmiştir¹³.

Bu dönemlerde, İslam'ın siyasî kontrolünün iyice zayıflaması sonucu farklı kültür ve inanışlar, özellikle felsefe, kelam ve tasavvuf kisvesi altında halkın inanç ve

¹⁰ Hasan, *age.*, III, s. 373.

¹¹ Bu devlet ve hanedanların bir listesi için bkz. Algül, *age.*, III, s. 365 vd.

¹² Watt, Montgomery W., *İslam düşüncesinin teşekkül devri*, (çev. Ethem Ruhi Fığlalı), Ankara, 1981, s. 319.

¹³ Hucvirî, *age.*, s. 18 vd.

yaşantılarını etkilemeye başladı. Belki de en önemli olumsuz gelişme, insanların birbirlerine karşı hoşgörü ve anlayış yerine kin ve nefretle yaklaşmaları, toplumdaki düzen ve huzurun kaybolması olmuştur. Fırkaların, hatta ehl-i sünnet mezheplerinin taraftarlarının bile, bir birlerine karşı hoşgörüsüz davranışları iyice belirginleşmiştir. Din adamları, yakın oldukları devlet adamlarının, destekledikleri düşünce dışındaki fikirlere hayat hakkı vermemelerini sağlamaktaydılar. Bu sebepten pek çok değerli alim takibata uğradı, hapsedildi, memleketlerinden sürüldü.

Selçukluların genişlemeleri, 447/1055 te Bağdat'ı da içine alarak Sünnî İslam dünyasının temsilcisi olmaya ilk adımı attı. Halife ile Selçuklu beyleri arasındaki ilişki akrabalık bağlarıyla daha da güçlendi. Bu dönemden sonra İslam dünyasındaki karmaşa ve ihtilaflar biraz daha durulmuştur.

Yabancı kültürlerin etkisi, Arap düşüncesinde, II-IV/VIII-X. asırlarda zengin ve parlak bir entelektüel kültür ve maddi kültürün yaratılmasında kendisini göstermiştir. Fikrî bakımdan aslında Araplara ait olan tarih ve edebiyat; genel tarih, coğrafya ve güzel sanatlara doğru büyük çapta genişlemiştir. Dinler tarihi, Birunî; genel tarih ise İbn Haldun tarafından en geniş bir biçimde ele alınmıştır.

Yapılan çok önemli ilmî çalışmalar genellikle bu siyasî çalkantıların yaşanmadığı, merkezden uzak bölgelerde yoğunlaşmıştır. Özellikle Horasan yöresi, bu dönemde, pek çok ilim sahasında, önemli şahsiyetler yetiştirmiştir.

Hadis ilminin gelişmesi VII/XIII. asır ortalarında kesin bir biçim almış, hemen hemen bütün muhtevasını ayrıntılarıyla ortaya koymuş olmasına rağmen, daha III-IV. asırlarda muteber hadis kitapları olarak kabul edilen Kütüb-i Sitte ortaya konmuş bulunuyordu.

Fıkıh alanında da II-III/VIII-IX asırda dört büyük mezhep teşekkül etmişti.

Kelam ilmi ise, özellikle Eşarî (ö. 330/942) ve Maturidî (ö. 333/945) nin, IV/X. asrın ilk yarısında fikirlerini sistemleştirmesiyle oluşmuş bulunuyordu¹⁴.

C- Tasavvufî Olaylar

Bilindiği gibi zühd ve tasavvuf, temelde, Kur'an ve Peygamberimizin ruhî-manevî yaşantısına dayanmaktadır¹⁵. İslam toplumunda zühd hayatının yaygınlaşmasının sebeplerini Tasavvuf tarihi kaynakları şöyle sıralamaktadırlar:

Dünyaya aşırı değer verilmeye başlanmış olması, siyasî faaliyetlerdeki ahlak dışı davranışlar, iç savaşlar, tedvin edilen hukuk sisteminin ruhî yönü ciddiye almaması, dış tesirler, İslam hukuku ve kelam tedvin edildikten sonra, halk ve ulema arasında meydana gelen kopukluğun halkı daha sıcak ve içten olan tasavvufa itmesi.

İlk iki asırda Medine, Basra, Kufe ve Horasan'da oluşan zühd anlayışları farklı konular üzerinde yoğunlaşmıştı. Medine'de daha çok Sünnete dayalı iken; Basra'da biri korku, diğeri sevgi ağırlıklı iki ayrı zühd anlayışı mevcuttu. Kufe'de sufilik düşüncesi; Horasan'da ise tevekkül terimi daha ön planda idi. Riyazet ve mücahede bu dönemde yaygındı. Cezbe, vecd ve sema ise henüz yaygınlık kazanmamıştı¹⁶.

Bunu takip eden iki asır içerisinde bu merkezlere, fütüvvet ve melametle temayüz eden Nişabur; marifet ve mahabbeti ön plana çıkaran Mısır; açlık ve gece ibadetine daha çok önem veren Şam; tevhid ve aşk merkezli bir düşünceyi benimseyen Bağdat da dahil olmuştur. Bu döneme 'tasavvuf dönemi' denilmiş ve tasavvufun konuları arasına marifet, fena, şatahat gibi tartışmalı konular da girmiştir. Dikkat çekici bir başka nokta ise, tasavvufa kendi içinden bir tenkit olarak melametın ortaya çıkmasıdır.

¹⁴ Fazlurrahman, *İslam*, (çev. Mehmet Dağ, Mehmet Aydın), İstanbul, 1992, s. 5-7, 102-103, 114-116, 326-327; Watt, *age.*, s. 378-394; Algül, *age.*, s. 384-396; Ayrıca bkz., Koçyiğit, Talat, *Hadis tarihi*, Ankara, 1977, s. 199-265; Atar, Fahrettin, *Fıkıh usulü*, İstanbul, 1988, s. 379 vd.; Ebu Zehra, Muhammed, *İslam'da siyasi ve itikadî mezhepler tarihi*, İstanbul, 1970, s. 197-218; Yeprem, M. Saim, *İrade hürriyeti ve İmam Maturidî*, İstanbul, 1980, s. 251 vd.; Topaloğlu, Bekir, *Kelam ilmi*, İstanbul, 1985, s. 120-142; Kılavuz, M. Saim, *Anahatlarıyla İslam akaidi ve kelama giriş*, İstanbul, 1987, s. 301-303.

¹⁵ Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve tarikatlar tarihi*, İstanbul, 1985, s. 49 vd.

¹⁶ Yılmaz, H. Kamil, *Anahatlarıyla tasavvuf ve tarikatlar*, İstanbul, 1994, s. 109 vd.

Tasavvufî düşünce zaman içinde bir takım dış etkilere maruz kalmıştır. Hıristiyanlık, Yeni Eflatunculuk ve Hinduizm birinci derecede; Buda, Mani ve eski İran dinleri, Kabbala (Yahudilik) ve Gnostizm ise ikinci derecede tasavvuf üzerinde tesirli olmuştur¹⁷. Tasavvuf bir taraftan başta yeni Eflatunculuk olmak üzere bir çok felsefî akımları özümleyen, diğer yandan çok eskiden Mısır ve Irak gibi yerlerde yaygın bulunan tılsım ve sihir gibi şeyleri de kısmen bünyesine katmıştır¹⁸.

Tasavvufun yabancı medeniyetlerden etkilenmesinin doğal olduğu, çünkü hakikatlerin ortak olduğu ve ilahi olduğu, taklidin ve tesirin tabii olduğu, dinin başka medeniyetlerdeki her şeyi yasaklamadığı, bir birine benzeyen şeylerin mutlaka bir birinden alınmış olması gerekmediği, İslam'a giren her insanın ve toplumun önceki hayatından bir şeyleri devam ettireceği, Hint ve Hıristiyan mistisizminden alınıp özümlenen şeylerin 'hikmeti almak' olarak değerlendirilebileceği ve tasavvufun Kuran ve Sünnete dayalı bir sistem olduğu, dış tesirler konusunda mutasavvıfların ileri sürdükleri savunmalarıdır¹⁹.

Bu gelişmeler, temeli İslam'ın temel prensiplerine dayanan tasavvufun, felsefî bir özellik kazanarak toplumda olumsuz etkiler yaratmaya başlamasına sebep oldu. Ayrıca tasavvufun, yaşanan, hissedilen, yaşanarak kavranan bir ilim olması, onun dinî sınırlarının belirlenmesini güçleştirmekteydi. Sekr ve cezbeyle önem veren sufilerle, nazar ve istidlali adeta hiçe sayan, dinî işlerde akla fazla önem vermeyen sufilerin anlattığı tasavvuf eleştirilmekte ve din dışı sayılmaktaydı. Buna rağmen, dine sınımsız bağlı sufiler de varlıklarını devam ettiriyorlardı ve temelleri dine dayalı bir tasavvufî anlayışı yaymak ve yaşatmak için çalışıyorlardı²⁰.

¹⁷ Uludağ, "Şiilikte tasavvuf", Milletlerarası tarihte ve günümüzde Şiilik sempozyumu bildirileri, İstanbul, 1993, s. 515-516

¹⁸ İbn Haldun, *Şifau's-sâil*, (Tasavvufun mahiyeti, çev. Süleyman Uludağ), İstanbul, 1984, s. 68; Ayrıca yapılan daha derli toplu değerlendirmeler için bkz. Güngör, Erol, *İslam tasavvufunun meseleleri*, İstanbul, 1989, s. 49 vd.; Ebu'l-Alâ Afifi, *Tasavvuf, İslam'da manevi devrim*, (çev. H. İbrahim Kaçar, Murat Sülün), İstanbul, 1996, s. 87 vd.

¹⁹ Bayraktar, Mehmet, "Tasavvufa yabancı tesir meselesi", Tanımı, kaynakları ve tesirleriyle tasavvuf, İstanbul, 1991, s. 91-100.

²⁰ Uludağ, *İslam düşüncesinin yapısı*, İstanbul, 1985, s. 125-126.

D- İlk Dönem Klasikleri

IV-V/X-XI. asırlar, Tasavvufu şer'î esaslara uygun bir çerçeveye oturtabilmek için gayret sarf edildiği bir dönemdir. Bu dönemde sufiler yazdıkları kitaplarla, dervişlerin iç dünyalarında olabilecek din dışı sapmaları engellemeye çalışmışlardır. Bu eserler aynı zamanda tasavvuf kültürünün birlik içinde gelişmesini ve aktarılmasını da sağlamışlardır²¹. Bu dönemin eser veren sufilerinin bir özelliği de, diğer İslamî ilimlerde de söz sahibi olmalarıdır. Bu bilgilerini, tasavvuf dışındaki ilimlerde de eserler kaleme alarak ortaya koymuşlardır. Özellikle Tefsir, Hadis, Kelam sufi müelliflerin eser verdiği diğer sahalardır. Kronolojik olarak tasavvufî hayata yön veren eserler şöyle sıralanabilir:

Haris Muhasibî (ö. 243/857), *er-Riaye li Hukukillah*. Elimizdeki en eski, tasavvufî ahlak ve düşüncenin aktarıldığı eserlerdendir. Muhasibî eserinde, dinî ahlakî konular üzerinde durmuş, kitabın büyük bir bölümünü de hased, gaflet, ucb, riya gibi manevî değerleri zayıflatan kötü huylara ve bunlardan uzaklaşma yollarına ayırmıştır. Takvanın önemine dikkat çekmiş ve kişiyi takva makamına yükseltecek davranışlar üzerinde durmuştur.

er-Riaye'de klasik tasavvufî eserlerde görülen, sufi hayatlarını anlatan ya da tasavvufî terimleri açıklayan bölümler yoktur. Bunun sebebi, III/IX. asırda henüz dinî terimlerin belirgin çizgilerle bir birlerinden ayrılmamış olmalarıdır.

er-Riaye li Hukukillah, Şahin Filiz, Hülya Küçük²² ve Abdülhakim Yüce²³ tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

Ebu Nasr Serrac (ö. 378/988), *el-Lum'a*. Bu eserde Serrac, tasavvufî hayatta baş gösteren, dinin zahirine uygun düşmeyen hususları, bazı yanlışlıkları ortaya koymuş,

²¹ Kara, *Tasavvuf ve tarikatlar*, İstanbul, 1992, s. 78.

²² Filiz, Şahin; Küçük Hülya, "*Nefs muhasebesini temelleri*" İstanbul, 1998; Ayrıca Muhasibî hakkında yapılan çalışmalar için bkz: Aydın, Hüseyin, *Muhasibi'nin tasavvuf felsefesi*, Ankara, 1976; Erginli, Zafer, *İlk sufilerde nefis kavramı -Haris Muhasibi örneği-*, (basılmamış doktora tezi), U. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2001.

²³ Yüce Abdülhakim, *Kalp hayatı*, İzmir, 2000.

ayrıca tasavvufî düşünceye yöneltlen tenkitlere de makul, tatmin edici cevaplar vermiştir.

Hal ve makamları belirli bir sıralamayla anlatan ilk sufi Serrac'dır. Ona göre makamlar sırasına göre şöyledir: Tevbe, vera, zühd, fakr, sabr, tevekkül ve rıza. *el-Lum'a*'nın başında anlatılan haller de şöyledir: Murakabe, kurb, mahabbet, havf, reca, şevk, üns, itminan, müşahede ve yakın.

el-Lum'a'da, dine uygun olup olmadığı tartışılan, tasavvufa getirilen eleştiriler içinde yer alan, sema, vecd, keramet, şathiye gibi önemli konular da tartışılır. Serrac, sufinin normal Müslümandan farkının dinî hayatın derunî tarafına daha fazla önem vermesi olduğunu belirtir. Konuları Kur'an ve sünnete uygun bir yolla tevil eder²⁴ ve sonra tasavvufî dünyadaki yanlışları 'galat' başlığı ile, dalalete varmayan teferruatteki yanlışlar ve dalalete götüren usul hataları olarak ikiye ayırarak inceler.

Serrac'ın *el-Lum'a*'da yaptığı bir başka şey, Herevî'nin *Menazil*'de yaptığı, her makamı üçlü bir tasnifle inceleme biçimidir. Eserinin başında açıkladığı makamları ve hallerin tamamını üçlü bir tasnifle anlatır.

el-Lum'a, H. Kamil Yılmaz tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir²⁵.

Ebubekir Kelabazî (380/990), *et-Taarruf*. Eserin başında ilk dönem sufilinin itikadî konularındaki görüşleri anlatılmıştır. Bu görüşler selef inancına paralel görüşlerdir. Kelabazî, şeriat dışı bir tasavvufa karşı, şeriata dayanan bir tasavvuf anlayışını savunmakta, sünnî Müslümanlar tarafından kabul ve müdafaa edilen İslam tasavvufunun özlü ve gerçekçi bir tasvirini yapmaktadır²⁶.

Kelabazî, eserinde genel olarak dış tesirlerin etkisiyle ortaya çıktığı düşünülen, ittihat, hulül, ibahiyyecilik, şatahat, devriye, vahdet-i vücud ve hakikat-i Muhammediye gibi konulara yer vermemiştir. Sufilerin makamları bölümünde on yedi terim bulunmakta, ayrıca bazı tasavvufî istilahlara da açıklık getirmektedir.

²⁴ Güngör, *age.*, s. 77.

²⁵ Yılmaz, *İslam tasavvufu*, İstanbul, 1996.

²⁶ Kelabazî, *et-Taarruf*, (*Doğuş Devrinde Tasavvuf*, çev. Süleyman Uludağ), İstanbul, 1992, Giriş bölümü, s. 33-36. (Kelabazî, Gülâbâdî olarak da okunmaktadır.)

et-Taarruf, Süleyman Uludağ²⁷ ve Taceddin Okuyucu²⁸ tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

Ebu Talip Mekkî (ö. 386/996), *Kûtu'l-kulûb*. İtikad, inanç, fıkıh, ahlak ve tasavvuftan bahseden bir eserdir. Ebu Talip Mekkî, o dönemde toplumda karşılaşılan Cehmiyye, Mürcie, Mutezile, Kerramiye, Rafiziye gibi kelam fırkalarının görüşlerini değerlendirmeye tabi tutmuş, kelam ilmiyle meşgul olanlara karşı, kelam ilminin selef zamanında var olmadığı düşüncesiyle, tavır takınmıştır.

Eser, daha çok ibadetlerle ilgili olmak üzere, fikhî konuları da ihtiva etmektedir. Bunlar içerisinde, nikah, talak, alış veriş gibi konular da bulunmaktadır.

Kûtu'l-kulûb'da kırk bir tane tasavvuf terimi izah edilmektedir. Nazarî olmaktan ziyade amelî ve ilmî bir eserdir²⁹. Tefsir, hadis, fıkıh gibi ilimlere de yer veren bir eser olduğu için sünnî Müslümanlar tarafından kabul edilmiş bir tasavvuf klasiğidir.³⁰

Kûtu'l-kulûb, Muharrem Tan tarafından dört cilt olarak³¹ Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Yakup Çiçek'in yaptığı tercüme henüz tamamlanmamıştır³².

Abdülkerim Kuşeyrî (ö. 465/1072), *er-Risale fi't-tasavvuf*. Bu dönemin en yaygın eseridir. Eserin baş tarafında, ilk zahid ve sufilerin hayatları ve menkıbeleri anlatılmaktadır. İkinci ve üçüncü bölümlerde yüz on sekiz tasavvuf ıstılahı, hal ve makam, ayet ve hadislere dayanarak açıklanmıştır. Eserde, sufilerin akaid ve tevhide dair görüşleri de açıklanmakta, son bölümde müridlere tavsiyeler yer almaktadır.

er-Risale'de, amelden marifete, ibadetten irfana, şeriattan hakikate geçilmiş, fakat, ameli, ibadeti ve şeriati önemsiz görme durumundan dikkatli bir şekilde kaçınılmıştır³³.

²⁷ Uludağ, *Doğuş devrinde tasavvuf*, İstanbul, 1979.

²⁸ Okuyucu, Taceddin, *Ehl-i tasavvufun yolu*, Konya, 1981.

²⁹ Kelabazî, *age.*, s. 17.

³⁰ Ayrıca bkz. *Kûtu'l-kulûb*'taki hadislerle ilgili olarak bkz. Saklan, Bilal, *Kûtu'l-kulûb'daki hadislerin hadis metodolojisi açısından değeri*, (basılmamış doktora tezi), S. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Konya, 1989

³¹ Tan, Muharrem, *Mahbubu ile muamelede kalplerin azığı ve müridin Tevhid makamına giden yolu*, İstanbul, 1999.

³² Çiçek, Yakup, *Kalplerin azığı*, İstanbul, 1998.

³³ Kuşeyrî, *er-Risale*, (*Kuşeyri risalesi*, çev. Süleyman Uludağ), İstanbul, 1991, s. 23.

Eser, gerçek tasavvufun şeriata tıpa tıpa uygun olduğunu başarıyla anlatmıştır. Bu sebeple tasavvufun tartışmalı konuları arasında yer alan, şatahat, hulul ve ittihat, vahdet-i vücud, nur-ı Muhammedi ve hakikat-i Muhammedi, ricalü'l-gayb, harflerin esrarı, hazarat-ı hams, etvar-ı seba, letaif-i hamse, rabita, devir gibi konular bulunmamaktadır. Fena, fütüvvet, sema gibi konuların ise sadece İslam'a uygun şekli anlatılmıştır³⁴.

er-Risale, Süleyman Uludağ³⁵, Tahsin Yazıcı³⁶ ve Ali Arslan tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

Hucvirî (ö. 470/1077), *Keşfu'l-mahcub*. Diğer klasik tasavvuf eserlerinden farklı olarak Farsça kaleme alınmıştır. Genel olarak *Kuşeyrî risalesi*'ne benzemektedir. *Keşfu'l-mahcub*'da *er-Risale*'den farklı olarak, Hululiyeye gibi mezhepler sert bir şekilde eleştirilmiş ve Kuşeyrî'nin yer vermediği melametiyeye gibi tartışmalı konulardan da bahsedilmiş, hatta Hallac-ı Mansur'un hayatı ve fikirlerine de yer verilmiştir.

Eserin ilk bölümlerinde tasavvufun bazı temel konuları tartışılır. Sonra sahabeden başlayarak yüz kadar sufi tanıtılır. Hucvirî, eserinde on iki tasavvufi fırkayı, temel aldıkları tasavvuf ıstılahı çerçevesinde anlatır. Eserin son bölümünde ise, tasavvuf terimleri, bazıları ibadetlerle aynileştirilerek ele alınır. Bu açıdan ibadetlerin tasavvufi yorumları en güzel bu eserde bulunmaktadır.

Keşfu'l-mahcub, Süleyman Uludağ tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir³⁷.

Bu saydığımız sufi müelliflerin hemen hepsi, tasavvufa dair bu eserlerinden başka tefsir, kelam ve diğer dinî ilimlere dair eser de kaleme almışlardır. Bu eserlerle birlikte, Ebu Abdurrahman Sülemî'nin (ö. 412/1021) *Tabakatu's-suffiyye*'si ve Ebu Nuaym İsfahani'nin (ö. 430/1038) *Hilyetü'l-evliya*'sı bu dönemde kaleme alınmıştır. İsimlerinden de anlaşılacağı gibi bu iki eser konuları itibarıyla diğerlerinden ayrılmakta, sadece, sufilerin hayatlarını ve menkıbelerini anlatmaktadır. Yukarıda zikrettiğimiz bu altı eser, tasavvufun bütün meselelerini bir arada ve düzenli bir şekilde bahis konusu

³⁴ Kuşeyrî, *age.*, s. 30-31.

³⁵ Uludağ, *Kuşeyri risalesi*, İstanbul, 1978.

³⁶ Yazıcı, Tahsin, *Tasavvufun ilkeleri*, İstanbul, 1966 (Sadece ıstılahlar tercüme edilmiştir)

³⁷ Uludağ, *Hakikat bilgisi*, İstanbul, 1982.

etmiş, tasavvuf ilminin İslam dünyasında kabul görmesini, benimsenmesini ve geniş halk kitlelerinin ilgisini çekmesini sağlamışlardır.

Bu asırda eser kaleme almayan, ama yaptıkları sohbetlerle ve yetiştirdikleri insanlarla hizmet veren bazı sufilerin isimlerini de burada belirtmek durumundayız. Tasavvufi heyecanını şiir ve rubailerle anlatan Baba Tahir Uryan³⁸ (ö. 410/1019), Kuşeyri'nin üstadı ve kayınpederi Ebu Ali Dekkak³⁹ (ö. 405/1014), Herevî'nin üstadı Ebu'l-Hasan Harkanî (ö. 425/1034), Ebu Said Ebu'l-Hayr⁴⁰ (ö. 440/1058), Ebu'l-Kasım Cürcanî (ö. 450/1058), İmam Gazalî'nin üstadı Ebu Ali Farmedî⁴¹ (ö. 477/1085), Ebubekir Nessac Tusî (ö. 487/1094) bu asırda yaşamış olan önemli sufi şahsiyetlerdir⁴².

E- Abdullah Ensarî'nin Hayatı

Siyasî çekişmelerin yaşandığı, mezhep kavgalarının kızıştığı, tasavvufi düşüncenin dış tesirler öne sürülerek reddedildiği ve bu düşüncenin dinî olduğunun ortaya konmaya çalışıldığı bir dönemde Abdullah-ı Herevî, Horasan bölgesinde, Herat yakınlarında Kûhendiz'de 2 Şaban 369/4 Mayıs 1006 yılında doğmuş⁴³ ve burada yaşamıştır.

Müellif, tasavvufî kültürün yoğun olduğu bir çevrede büyüdü. Babası Ebu Mansur Muhammed bin Ali'nin, Cüneyd Bağdadî'nin⁴⁴ müritlerinden olan Şerif Hamza Akilî'nin sohbetlerine katıldığı bilinmektedir. İlk öğrenimi için Malinî medresesine giden Herevî, dokuz yaşında hadis yazmaya başladı, on dört yaşına geldiğinde vaaz edebilecek dinî bilgiye sahip olmuştur.

³⁸ Kavalcı, Ömer, *Baba Tahir Uryan ve şiirleri*, Ankara, 1989; Ayrıca Bkz. Yazıcı, *Baba Tahir Uryan* DİA, IV, s. 370-371.

³⁹ Bkz. Uslu, *Dekkak Ebu Ali*, DİA, IX, s. 112.

⁴⁰ Bkz. Yazıcı, *Ebu Said Ebu'l-Hayr* DİA, X, s. 220-222.

⁴¹ Bkz. Yazıcı, *Ebu Ali Farmedî* DİA, X, s. 90.

⁴² Yılmaz, *age.*, s. 131-132.

⁴³ Abdurrahman Camî, *Nefahatü'l-üns*, (Evlîya menkıbeleri, ter. Lamîf Çelebi, haz. Süleyman Uludağ, Mustafa Kara), İstanbul, 1995, s. 478; Yazıcı; Uludağ, *Herevî, Hace Abdullah*, DİA, XVII, s. 222-226.

⁴⁴ Ateş, Süleyman, *Cüneyd Bağdadî*, DİA, VIII, s. 119-121.

Okumaya çok düşkündü ve güçlü bir hafızaya da sahipti. Kaynaklardaki bilgilere göre; yazdığı her şeyi ezberlediğini, üç yüz hadis aliminden hadis yazdığını ve bu üç yüz alimin hepsinin Sünnî olduğunu, bidatçı ve rey ehli olmadığını da belirtir. Herevî, yetmiş bin beyitten fazla Arapça şiiri ve on iki bin hadisi ezberlediğini kendisi ifade etmektedir⁴⁵.

Babası ve bazı hocaları Hanbelî olan Ensarî, özellikle Ebu Abdullah et-Takî'yle tanışıp, derslerine katıldıktan sonra bu mezhebin önemli savunucularından birisi olmuştur. Bidatçı saydığı mezhepleri, özellikle Mutezile'yi ve Eşarîleri müteşabih ayetleri tevil ettikleri için, Hanefileri ve Şafilere ise rey ehli olmaları sebebiyle eleştirdi. Bu eleştiriler, kendisinin Mücessimedden olmakla itham edilmesine yol açmıştır.

Abdullah-ı Herevî, değişik sebeplerle seyahatler yapmıştır. Önceleri, ilim adamlarıyla görüşmek ya da hac düşüncesiyle yapılan bu seyahatler, özellikle Selçuklu veziri Nizamülmülk döneminde muhaliflerin şikayetleri üzerine sürgün yani zorunlu seyahatler şeklinde olmuştur.

Bunlardan ilkinin fıkıh ve tefsir dersleri almak ve şeyhlerin sohbetlerinde bulunmak için Nişabur'a yapmıştır. Burada tefsir derslerine katılmış, Eşarî oldukları gerekçesiyle el-İsferayanî, el-Cüveynî, es-Sabunî gibi kelimacılarla görüşmediği gibi aynı sebeple, el-Kuşeyrî gibi ünlü bir sufiyle de görüşmemiştir⁴⁶.

Ensarî, iki defa hacca gitmeye niyet etmiş, fakat yol güvenliği olmaması sebebiyle buna muvaffak olamamıştır. Fakat bu yolculuklar esnasında, Nişabur, Bağdat, Bistam, Tus, Rey gibi şehirlerde bulunmuş, buralardaki ilim adamlarıyla ve özellikle ikinci yolculuğu sırasında Nişabur'da, Ebu Said Ebu'l-Hayr ve tasavvufta 'mürşidim' dediği, Ebu'l-Hasan Harakanî ile görüşmüştür. Daha sonra bulunduğu sufi meclislerinde, Harakanî'den öğrendiği tasavvuf anlayışını anlatmış, ilgiyle karşılanmıştır. Hanbelî ve Selefî bir düşünce sisteminin temsilcisi olan Müellif, bu mutasavvıfların tesiriyle, fenaya önem veren cezbeli bir sufi kimliği de kazanmıştır.

⁴⁵ Zehebî, *A'lamü'n-nübela*, (nşr. Şuayb el-Arnaud), XVIII, Beyrut, 1981-1985, s. 509.

⁴⁶ Yazıcı; Uludağ, *Herevî Hace Abdullah*, DİA, XVII, s. 222-226.

Hayatının bir bölümü de sürgünlerle geçmiştir. Mutezile, Eşariyye, Hanefiyye. Şafiyye mezheplerinin savunucularını müteşabih ayetleri yorumladıkları ve nakil yerine akla daha çok önem verdikleri gerekçesiyle ağır bir dille eleştirmiş, Mutezilî ve Eşarî alimleri de Herevî'yi Mücessime'den olmakla suçlamışlardır. Gazneliler devleti döneminde, Sultan Mesud'a, aleyhine yapılan şikayetleri, yaptığı savunmalarla bertaraf etmiş ve bu dönemde rahat bir hayat sürmüştür. Bu rahatlık Herat'ta Selçuklular devrinin başlamasıyla sona ermiştir. Sohbetlerinin engellenmesi üzerine önce Şekivan'a giden Herevî, yapılan şikayetler sonucunda bir süre Büşenc'de hapsedilmiştir.

Nizamülmülk'ün vezir olmasından sonra, hakkında yapılan şikayetler artmış, bu durum Belh'e sürgün edilmesine sebep olmuştur. Bu şikayetlerin bir kısmı, Vezir'in huzurunda yapılan tartışmalarla, Herevî'nin haklı olduğu şeklinde neticelenmiştir. Halife Kaim Biemrillah'ın Nizamülmülk vasıtasıyla gönderdiği hediyeler, daha rahat yaşamasını sağlamıştır⁴⁷.

Ensarî, bütün bu siyasî ve dinî olayları yaşarken, tefsir ve hadis dersleri vermeye devam etmiş, çevresindeki insanlara vaaz etmiş, eserlerini kaleme almaya çalışmıştır. Hayatının son dönemlerinde, kendisine haklı bir şöhret kazandıran *Menazilü's-sairin*, *Zemmü'l-kelem* gibi eserlerini yazmıştır. Bu son yıllarda, çıkan bazı olaylar sonucu, yine Nişabur'a, Merv'e, Amül'e gitmek zorunda kalmış ve Nizamülmülk'ün emriyle Belh'e gönderilmiştir.

Bir süre Belh'de kalan Herevî, tefsir çalışmalarını hızlandırmış fakat tefsirini tamamlayamamıştır. Herat'a beş kilometre uzaklıktaki Gazürgah'da 481/1089 da vefat etmiştir. Bu günkü türbe, 829/1426 yılında yapılmıştır⁴⁸.

Abdullah Herevî, tasavvuftan başka tefsir, hadis gibi temel İslamî ilimlerle de çok yakından ilgilenmiştir. Kur'an'ı birkaç defa, verdiği derslerle tefsir etmiş, on yıl boyunca hadis sohbetleri yapmıştır. İtikadî açıdan Hanbelî mezhebinin güçlü

⁴⁷ Ebu Ferec Abdurrahman bin Ahmed, *ez-Zeylû ala tabakati'l-Hanâbile*, I, Beyrut, ts, s. 56.

⁴⁸ Türbe ile ilgili olarak, DİA *Herevî, Hace Abdullah* maddesinde, Herevî'nin türbesinin resmi verilmiş, resmin yazısında türbenin İran'da olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bkz. Ateş, Ahmed, "*Abdullah Ensari'nin ölümünün 900. yıldönümü dolayısıyla Kabil ve Herat'ta yapılan anma töreni*", Şarkiyat Mecmuası, V, 1964, s. 151-154. Türbe, 11 Eylül saldırılarından sonra Afganistan'a yönelik hareket esnasında tahrip olmuştur, *Özgür Politika*, 25.11.2001.

savunucularından olmuş, diğer mezhep mensuplarını, katılmadığı görüşlerinden dolayı kıyasıyla eleştirmiş, bu sebeple hayatı takip ve sürgünlerle geçmiştir. İtikat olarak Hanbelî olmasına rağmen, karşılaştığı sufilerin etkisiyle, coşkun bir tasavvuf anlayışı içinde olmuş, bu coşkuyu güçlü hitabetiyle sohbetlerinde ve kaleme aldığı eserlerinde diğer insanlarla paylaşmıştır.

Eşarî olduğu gerekçesiyle Sünnî bir tasavvuf anlayışı ortaya koyan Kuşeyrî ile görüşmekten kaçınmış fakat *Tabakatü's-Sufiyye* adlı meşhur eserinde, dinin zahirine ters düşen görüşler ileri süren Hallac gibi sufilerden saygıyla bahsetmiştir⁴⁹. İbn Teymiye gibi Selefi düşünce sistemini temsil eden alimler, onu Hanbelî olması sebebiyle saygıyla karşılamışlar, fakat bazı görüşlerini eleştirmekten de geri durmamışlardır.

Herevî, insanı dünya ve ahiret mutluluğuna kavuşturmayı amaçlayan tasavvufun İran edebiyatındaki önderi ve ilk temsilcilerinden biri olmuş, kendinden sonra gelen pek çok mutasavvıf şair ve yazara rehberlik etmiş, ileriye sürdüğü görüşler günümüze kadar geçerliliğini korumuştur⁵⁰.

Abdullah-ı Herevî'nin eserleri şöyle sıralanabilir:⁵¹

1- *Tabakatü's-sufiyye*, Tahran, 1362

2- *Sâd meydan*, Kabil, 1962

3- *İlelü'l-makam*, Paris, 1980

4- *Münacaat*, Berlin, 1924

5- *Muhtasar fi âdâb-ı sufîyye*, yy.,1960

⁴⁹ Yazıcı; Uludağ, *Herevî, Hace Abdullah*, DİA, XVII, s. 222-226.

⁵⁰ Öztürk, Mürsel, "*Hace Abdullah Ensari'nin tasavvufî görüşleri*", AÜDTCF, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Dergisi, V., S. 1, 1992, s. 21-32.

⁵¹ Yazıcı; Uludağ, *Herevî, Hace Abdullah* DİA, XVII, s. 222-226; Muhammed Said Abdülmeccid Said el Afganî, *Şeyhulislam Abdullah el-Ensari el-Herevî mebâdiuhû ve ârâuhu'l-kelamiyyete ve'r-ruhiyyete*, Kahire, ts., s. 99 vd.

6- *Kenzü's-salikîn, (Zâdü'l-arifîn)*. Tahsin Yazıcı *Şarkiyat mecmuasında* neşretmiştir. (I, 59-70, Ankara, 1956.) Ayrıca Tahran'da da basılmıştır. (1974)

7- *Makamat fi'l-meviza li Nizamülmülk*, Tahran, 1354

8- *Risale-i mufassala ber Fusûs-i çihl ü düder tasavvuf*, Molla Murat Küt. Nu: 1760

9- *Rubaiyyat*, Tahran, 1361

10- *Resail-i Hâce Abdullah Ensarî, (Kenzü's-salikîn, Varidât, Kalendername, Heft hisâr, Mekûlât, Mahabbetname, İlahîname adlı risaleleri)* Tahran, 1940⁵²

11- *Zemmü'l-keîâm*, Beyrut, 1994

12- *Kitabu'l-erbaa fi delâili't-tevhîd*, yy., 1984

⁵² Risaleler hakkında yapılan bir çalışma için bkz. Çağan, Cevdet, "*Hâce Abdullah Ensari'nin Risaleleri*" (basılmamış yüksek lisans tezi) Ankara Üniv. Dil Tarih Coğrafya Fak. Doğu Dilleri Edebiyatı Böl, Ankara, 1989.

BİRİNCİ BÖLÜM

TASAVVUF TERİMLERİNİN OLUŞUMU

Bütün ilim ve sanat dalları için, anahtar mahiyetinde terimler vardır. Aynı kelimelerle ifade edilmiş olsalar da, bu terimler farklı ilimlerde ve sanatlarda farklı anlamlar taşıyabilirler. Bu istihlahlar bilinmeden, o ilim ve sanat hakkında doğru bilgiler elde etmek imkansızdır. Tefsir, hadis, fıkıh, kelam gibi dini ilimler için yazılan tarih ve usül kitaplarında o ilmin gelişim tarihi ile, bu terimlerin mahiyetleri açıklanmıştır.

Bir 'hal' ilmi olan Tasavvuf için de terimler varolmuştur. Her ne kadar yaşanan, hissedilen hallerin anlatılmasının, yazılmasının uygun olmadığı, hatta bunun güç olduğu düşünülse de, ilk dönemlerden itibaren var olan bu terimler artarak, anlamlarını derinleştirerek ve zenginleştirerek varlıklarını devam ettirmişlerdir. Bu kavramlar sufiler arasında ortak bir dil meydana getirdiği gibi onların dilini anlamak isteyenlere de kolaylık sağlamıştır. Sadece tasavvuf terimlerini anlatan, açıklayan eserlerden başka, tasavvufla ilgili kaleme alınan her eser, belli oranda bu terimlerden bahsetmiştir.

Bilindiği gibi, Kur'an ve Hadiste geçen tevbe, sabır, zikir, şükür, havf, takva, mücahede, ihlas gibi kavramlar tasavvufun temelini oluşturmaktadır. Bu kelimelerin tefsiri ve izahı, dinin derunî-ruhî yönünü açıklarken, bu halleri yaşamak da, dünya ve içindikilerden yüz çevirip Allah'a yönelmeyi sağlıyordu. Tasavvuf tarihinde zühd dönemi olarak adlandırılan bu devrede meşhur olan sufiler zühd, verâ, havf, teslimiyet, mahabbet gibi ortak zühd anlayışının yanında, tasavvufî görüşlerini belli bazı terimler üzerine bina etmişlerdir. Böylece, o sufilerin yaşadığı bölgelerde, tercih ettikleri terimlerin daha ön plana çıkmasını sağlamıştır.

A- Terimlerin Oluşumu

İlk dönemin en önemli şahsiyeti sayılan, Basra ekolünün öncülerinden, Hasan Basrî¹, (ö. 110/728) Allah korkusunun ve hüznün hakim olduğu, uhrevilik, takva ve zühde yönelik bir eğilimi temsil etmiştir.

¹ Bkz., Uludağ, Süleyman, *Hasan Basri*, DİA, XVI, s. 291-293.

İlk defa Sufî adıyla anılan, Ebu Haşim Kûfî, (ö. 160/776) Kûfe ekolünün öncülerindedir. Kötü huylardan ve nefsin hilelerinden uzak durmanın gerekliliğini anlatmış, özellikle riyâ ve riyânın tehlikelerine dikkat çekmiştir. Ebû Haşim Kûfî, iğneyle dağı kazmanın, bir insanın kalbinden gurur ve kibri atmasından çok daha kolay olduğunu söylemiştir.

Horasan bölgesinde yaşamış olan İbrahim bin Edhem'de² (ö. 160/776) zühdle birlikte rıza, tevekkül, fütüvvet ve melamet terimleri de ön plandadır. Tevekkül anlayışı özellikle Şakik-i Belhî'de (ö.194/810) en uç noktaya ulaşmıştır. Şakik-i Belhî, tevekkülü bu konudaki genel kanaatten farklı olarak, bir insanın hayatını kazanmaktan vazgeçmesi olarak yorumlamıştır. Ebû Hafis Haddad³ (ö. 270/883) ismi, fütüvvet; Hamdun Kassar⁴ (ö. 271/884) ismi de melamet düşüncesiyle birlikte hatırlanmaktadır.

Yine Basra ekolünün bir başka önemli temsilcisi olan Rabiatü'l-Adeviyye, (ö. 185/801) havf yanında aşka dayalı zühd anlayışının oluşmasını sağlamıştır. Bu anlayış, zaman içinde havf ve hüzne dayalı tasavvuf anlayışından daha çok yayılmış, hatta tasavvuf sevgi temelli bir düşünce sistemi haline gelmiştir.

Bağdat'ta yaşamış olan Haris Muhasabî de (ö. 243/857) muhasebe, rıza, takva ve havf terimleri daha öne çıkmıştır. *er-Riaye li hukuki'llah*'ın terimler açısından önemi, tasavvufla ahlaki meczeden bir eser olması; tasavvuf terimlerini, ahlak felsefesi boyutuyla ele alıp incelemesinden ve bu terimleri, eksik olduklarında varılacak kötü sonuçlarıyla açıklamasından kaynaklanmaktadır. İnsanın kurtulması gereken kötü huyları açıklayan Muhasibî, bu kötü huyları anlatırken, yeri geldikçe ilgili terimlerden de bahsetmiştir⁵. Riya bahsine eserinin hemen hemen dörtte biri ayıran Muhasibî; gurur, hased, ucb, kibir ve gafletin zararlarını ve kurtulma yollarını, psikolojik tahliller yaparak anlatmıştır. Müellifin temas ettiği tasavvuf kavramları şöyle sıralanabilir:

² Bkz., Öngören, Reşat, *İbrahim b. Ethem DîA*, XXI, s. 293-295.

³ Bkz., Yazıcı, Tahsin, *Ebu Hafis Haddad DîA*, X, s. 127-128.

⁴ Bkz., Kara, Mustafa, *Hamdun Kassar DîA*, XV, s. 455-456.

⁵ el-Muhasibî, *er-Riaye*, (*Nefs muhasebesinin temelleri*, çev. Şahin Filiz, Hülya Küçük), İstanbul, 1998, s. 52.

Takva, vera, muhasebe, tevbe, marifet, haya, zühd, uzlet, gayret, rıza, tevekkül, azim, havf, reca, ihlas, şevk, hüzn, huşu, nefis, sıdk, mahabbet, basiret.

Mısır'da marifet ve mahabbet terimleri etrafında yoğunlaşan düşünce sistemiyle Zünnun-i Mısırî (ö. 245/859), mistik tecrübelerini topluma ilk açıklayan ve makamlardan ilk defa bahseden sufi olarak tanınmaktadır⁶.

Horasan bölgesinde, tasavvufi düşüncenin genel seyrini ve gelişimini temelinden etkileyecek olan Beyazid-i Bestamî, (ö. 260/847) tecrid ve sekr terimlerinin ve bu terimlerin açılımıyla oluşacak olan fena düşüncesinin ilk temsilcilerinden olmuştur. Fena hemen hemen bütün sufilerin fikir beyan ettikleri bir terimdir. Sufiler genel anlayışlarına paralel olarak fenayı açıklamış ve bu açıklamalarına göre tasavvuf tarihinde belli kategorilerdeki yerlerini almışlardır.

Tasavvufa bu dönemde getirilen en önemli eleştirilerin temelinde, fenayı şeriatın özüne uygun olarak yorumlamayan sufilerin görüşleri yer almaktadır. Bu görüşler ittihatı çağrıştırdığı için eleştirilmiştir. Sekr terimi de beraberinde yine çok tartışılan ve sufilerin itham edildiği şathiyeyi getirmiştir.

Bağdat'ta yaşamış olan, tüm sufilerce tasavvuf ilminin önderi kabul edilen, Cüneyd-i Bağdadî⁷, (ö. 298/910) sahv özelliği daha belirgin olan bir sufidir. Tevhid, tevekkül, sabır, tevbe gibi terimleri şeriatla mükemmel bir ahenk içinde açıklaması, kendisine yapılabilecek hiçbir itiraza mahal bırakmamıştır⁸.

III/IX. Asra kadar tasavvuf terimleri henüz tam olarak bağımsızlıklarını elde edememişlerdir. Çünkü bu dönemde sufilerin terimleriyle diğer ilimlere ait terimler iç içe olduğu gibi, alimler, zahitler, hadisçiler de bir birinden çok farklı kimseler değildi⁹.

Bu ilk asırlarda, zahid sufiler ya da zühd hayatına ilgi duyan muhaddisler tarafından, isimleri genellikle *Kitabü'z-zühd* olan eserler kaleme alınmıştır. *Kitabü'z-*

⁶ Fazlurrahman, *İslam*, (çev. Mehmet Dağ, Mehmet Aydın), İstanbul, 1996, s. 189.

⁷ Bkz., Ateş, Süleyman, *Cüneyd Bağdadî DİA*, VII, s. 119-125.

⁸ Dar, B. A., "*İlk sufiler*", (çev. Mustafa Armağan), *İslam düşüncesi tarihi*, I, İstanbul, 1990, s. 373-382; Yılmaz, H. Kamil, *Anahatlarıyla tasavvuf ve tarikatlar*, İstanbul, 1994, s. 107 vd.

⁹ Kara, *Tasavvuf ve tarikatlar*, İstanbul, 1992, s. 79.

zühhd'lerin sayısı, elli kadardır. Yaklaşık olarak yarısı hicri üçüncü asırda kaleme alınmıştır. Bu eserlerde yapılan, Kur'an ve sünnete göre zühhd ve unsurlarının açıklanmasıyla, Hz. Peygamber ve ashâbı ile enbiya ve evliyanın zahidane hayatından örnekler aktırılmasıdır¹⁰. Bize ulaşan en eski ve geniş *Kitabü'z-zühhd*, Abdullah b. Mübarek'e (ö. 181/797) aittir¹¹. Eserde zühhd ve zahid terimiyle ilgili görülen bir çok ıstılah, hadislerin ışığında açıklanmıştır. Hüzün, büka, zıkr-i hafi, huşû, havf, ihlas, tefekkür, tûl-i emel, hıfzu'l-lisan, tevazu, tevekkül, kanaat, rıza, fakr, talebü'l-helal, selametü'l-kalb bunların en meşhurlarıdır. *Kitabü'z-zühhd*'lerden başka, ilk dönem suffilerinin kaleme aldıkları eserler arasında, günümüze ulaşmamış olan, terimlerden bahseden başka eserler de vardır¹².

IV/X. asırdan itibaren başlayan tasavvuf döneminde, tasavvufun eğitimiyle ve bilgi, marifet yönüyle ilgili ilk tasavvuf kavramlarının kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır. İlk tasavvufi eserler bu dönemde kaleme alınmış, makamlardan bahsedilmiştir. Mutasavvıflar insan ruhunu tahlil etmişler, ona arız olan halleri ve bunlardan korunma yöntemlerini belirlemeye çaba sarf etmişler, kalp tasfiyesi ve nefis tezkiyesi gibi konuları tartışmışlardır¹³.

En çok tartışılan ve nihai bir sonuca varılamayan konu da makam ve hal arasındaki benzerlikler ve farklardır. Hicri IV. asra kadar tasavvuf ıstılahları kelime olarak ele alınıp açıklanır ve anlatılırken, bu asırdan itibaren bunlar, makam ve hal olmak üzere iki kısımda incelenmiştir. Her sufi, beyan ettiği fikirlerinde veya kaleme aldığı eserlerinde, terimleri hal ve makam olarak incelemiştir. Hal ve makamların, aralarındaki yakınlık ve benzerlik sebebiyle, birbirinden ayırt edilmesi zor olmuş, bu yüzden ıstılahlar sufiyye arasında bazen hal, bazen makam olarak nitelendirilmiştir. Terimleri genel kabul görür bir şekilde hal ve makam olarak ayırmak mümkün olmasa da, makamın ve halin özellikleri belirlenmiştir. Buna göre makam, Allah ile kul

¹⁰ Yılmaz, *Tasavvufî hadis şerhleri ve Konevi'nin kırk hadis şerhi*, İstanbul, 1990, s. 17.

¹¹ Türkçe'ye çevrilen diğer eserler için bkz. Abdullah b. Mübarek, *Kitabü'z-zühhd ve'r-rekâik*, (*Zahitlik ve incelikleri*, çev. M. Adil Teymur) İstanbul, 1992; Ahmed b. Hanbel, *Kitabü'z-zühhd*, (çev. Mehmed Emin İhsanoğlu) İstanbul, 1993; Bayhakî, *Kitabü'z-zühhd*, (*Kulluğu umutmadan yaşama sanatı*, çev. Enbiya Yıldırım) İstanbul, 2000.

¹² Kara, *İstılâhâtü's-sufiyye* DİA, XIX, s. 209-212.

¹³ Yılmaz, *Ana hatlarıyla tasavvuf ve tarikatlar*, s. 116.

arasında bir manadır, çalışmak suretiyle kazanılır ve bunun için kalıcıdır. Her makamın bir başlangıç ve bitiş noktası vardır. Bir makamın hakkını vermeden diğerine geçilemez. Bazılarına göre geçilen makam terk edilir. Makamlar içinde kamil bir sufînin yalnızca bir kaçını elde edebileceği ilk sufîler tarafından ifade edilmiştir¹⁴. Hal ise, Allah'ın lütfu olarak insanın kalbine gelen manalardır. Kalıcı değil, geçicidir. Ne zaman ve hangi özelliklerle geleceği belli değildir. Bazılarına göre, başlangıçta hal olan manalar zamanla kişide makam olarak yer alabilmektedir. Hal makamın başlangıcıdır, hal zamanla makama dönüşür. Bazılarına göre ise, haller makamların neticeleri, makamlar amellerin neticeleridir, dolayısıyla ameli en sahih olan makamı en yüce olandır ve makamı en yüce olan da hali en büyük ve yüce olandır¹⁵.

Tasavvuf klasikleri olarak adlandırılan, hicri IV-V. yüzyıllarda kaleme alınan eserlerde tasavvuf terimleri de açıklanmıştır. Bu eserlerin ortak özellikleri, terimleri olabildiğince dini esaslar ışığı altında incelemeleri, bunun dışındaki anlamlarına yer vermemeleridir.

İstılahlardan bahseden, bu döneme ait eserlerden birisi, Ebu Nasr Serrac'ın *el-Lüm'a* adlı eseridir. *el-Lüm'a*'da yedi makam üçlü tasnifle açıklanmaktadır. Bu makamlar şunlardır:

Tevbe, vera, zühd, fakr, sabır, tevekkül, rıza

el-Lüm'a'da haller olarak da şu on terim yer almıştır:

Murakabe, kurb, mahabbet, havf, reca, şevk, üns, itminan, müşahede, yakın

Hal ve makam olarak nitelenen bu kavramlar dışında *el-Lüm'a*'da başka istılahlara da yer verilmiştir¹⁶. Bu istılalhar şunlardır:

Hal, makam, mekan, vakit, bâdi, bâdih, varid, hâtır, vaki', kâdih, arız, kabz ve bast, gaybet ve huzur, sahv ve sekr, safvü'l-vecd, hücum, galebât, fena ve beka,

¹⁴ Kara, *Tasavvuf ve tarikatlar tarihi*, İstanbul, 1985, s. 126; Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve tarikatlar*, İstanbul, 1994, s. 153; Hamidullah, Muhammed, "İlk sufîler: Doktrin" (çev. Mustafa Armağan), *İslam düşüncesi tarihi*, I., s. 367.

¹⁵ İbn Kayyım el-Cevziyye, *Medaricü's-salikin*, (*Kur'ani tasavvufun esasları*, çev. Ali Ataç ve arkadaşları) I, İstanbul, 1994, s. 113.

¹⁶ Serrac, *el-Lüm'a*, Kahire, 1960.

mübtedi, mürid ve murad, vecd-tevacüd-tesakü, mehuz ve müsteleb, dehşet-hayret-tahayyür, tavalî, tavarîk, keşf ve müşahede, levaiî ve levami, Hakk-hukuk-tahkik-tahakkuk-hakikat-hakaik, huhus ve hususu'l-husus, işaret ve ima, remz, safâ ve safâu's-safâ, zevaid, fevaid, şahid ve meşhud, mevcud, mefkud, madum, cem ve tefrika, şath, savl, zihab ve zihabü'z-zihab, nefis, hiss, tevhidü'l-amme-tevhidü'l-hass, tecrid ve tefrid, hemm-i müfferred, sırr-i mücerred, ism, resm, vesm, muhadese, münacat, müsamere, ru'yetü'l-kulub, ravh ve teravvuh, nat ve sıfat, zat, hicab, dava, ihtiyar, bela, lisan, sırr, akd, lahz, mahv, mahk, eser, kevn, bevn, vasl ve fasl, asl ve fer, tams, rems-dems, sebeb, nisbet, sahih-i kalb, rabb-ı hal, sahib-i makam, bila-nefs, sahib-i işaret, ene bila-ene, nahnü bila-nahnü, ente ente-ene ene, ente ente-ente ente, hüve bila-hüve, katu'l-alayık, bâdi bila-bâdi, tecelli, tehalli, tahalli, illet, ezel-ebed, emed-müsermed, bahr bila-şâti, müseyyer, telvin, beslü'l-mühec, telef, lece, inziac, cesbu'l-ervah, vatar, vatan, şürud, kusud, ıstına, ıstıfa, mesh, latife, imtihan, hades, külliye, telbis, şirb, zevk, ayn, ıstılam, hürriyet, reyn, gayn vesait.

Kelabazi'nin *et-Taarruf* adlı eserinde, on yedi ıstılah makam olarak isimlendirilmiş ve açıklanmıştır¹⁷. Bu makamlar şunlardır:

Tevbe, zühd, sabır, fakr, tevazu, havf, takva, ihlas, şükür, tevekkül, rıza, yakın, zikir, üns, kurb, ittisal, mahabbet.

et-Taarruf'taki ıstılahlar ise şunlardır:

Tecrid-tefrid, vecd, galebe, sekr-sahv, şuhud-gaybet, cem-fark, tecelli-istitar, fena-beka, marifet, tevhid, arif, mürid-murad, mücahede-muamele, vera, latife, firaset, havatır, rüya, gayretullah, tahammül, ölüm, semâ.

Ebû Talib Mekkî'nin eseri olan *Kûtu'l-kulûb*'da yer alan terimler şunlardır¹⁸:

Muhasebe, zikr, yakın, tevbe, sabr, reca, zühd, tevekkül, rıza, mahabbet, sohbet, uzlet, tefekkür, vera, fakr, kanaat, şevk, havf, işfak, hüzn, huşu, ahbat, rağbet, sıdk, ihlas, istikamet, şükür, tevazu, hulk, ihsan, teslim, mücahede, muamele, takva, samt, ilm, marifet, velayet, murakabe, haya.

¹⁷ Kelabazî, *et-Taarruf*, Kahire, 1960.

¹⁸ Ebû Talib Mekkî, *Kûtu'l-kulûb*, Kahire, 1961.

Kuşeyrî, *er-Risale*'sinde, tasavvufî ıstılahlar bölümünde elli kadar ıstılahı, suffilerin makam ve halleri bölümünde ise yaklaşık altmış kadar makam ve hali açıklamıştır. Tasavvufî ıstılahlar şunlardır:

Vakt, makam, hal, kabz-bast, heybet-üns, tevacüd-vecd-vücut, cem-fark, cemu'l-cem, fena-beka, gaybet-huzur, sahv-sekr, zevk-şirb, mahv-isbat, setr-tecelli, muhadara-müşahede, levaiih-tevali-levami, bevadih-hücum, temkin-telvin, kurb-bu'd, şeriat-hakikat, havatır, ilme'l-yakin-ayne'l-yakin-hakka'l-yakin, varid, şahid, nefis, ruh, sır.

er-Risale'de hal ve makam olarak izah edilen kavramlar da şunlardır¹⁹:

Tevbe, mücahede, halvet-uzlet, takva, vera, zühd, samt, havf, reca, hüzn, cu', huşu-tevazu, muhalefet, hased, gıybet, kanaat, tevekkül, şükür, yakın, sabır, murakabe, rıza, ubudiyet, irade, istikamet, ihlas, sıdk, haya, hürriyet, zikir, fütüvvet, melamet, firaset, ahlak, cud-seha, gayret, velayet, dua, fakr, tasavvuf, edeb, sefer, sohbet, tevhid, ölüm, marifetullah, mahabbet, şevk, şeyhlere hürmet, sema, keramet, rüya.

Hucvirî, *Keşfü'l-mahcub* adlı eserinde makamlar hakkında önceki eserlerden farklı bazı bilgiler de verir. Her peygamberin müstekar bir makamı bulunduğunu belirtir. Hz. Adem'in tevbe, Hz. Nuh'un zühd, Hz. İbrahim'in teslimiyet, Hz. Musa'nın inabet, Hz. Davud'un hüzn, Hz. İsa'nın Reca, Hz. Yahya'nın havf ve Hz. Muhammed'in zikir makamında olduklarını söyler.

Diğer dikkat çekici bir durum da Hucvirî'nin zamanındaki tasavvuf anlayışına getirdiği tenkitte bazı ıstılahları kullanmasıdır. *Keşfü'l-mahcub*'un hemen başında şunları söylemektedir:

“Allah azze ve celle bizi öyle bir zamanda yarattı ki, o zamanda yaşayanlar heva ve hevese şeriat adını veriyorlar. Kibirlemeye, başkan olma hırsına ve makam tutkusuna izzet ve ilim, halka karşı mürailik yapmaya haşyet, kinlerini kalplerinde gizili tutmaya hilm, mücadeleye münazara, muharebeye ve sefihliği azamet, münafıklığa zühd, temenniye irade, nefsanî hezeyanlara marifet, gönlün

¹⁹ el-Kuşeyrî, *er-Risale*, Kahire, 1966.

hareketlerine ve arzularına, nefsin desiselerine mahabbet, ilhada fakr, inkara safvet, zındıklığa fena, Peygamberin şeriatını terk etmeye tarikat ve zamane ehlinin afetlerine muamele ismini veriyorlar.”

Hucviri'nin yaptığı dikkat çekici bir başka şey de, yaşadığı asırdaki suffleri on iki fırka olarak tasnif edip ve bu on iki fırkadan, on tanesinin yollarının doğru, ikisinin ise Hallaciye ve Hululiyeye'nin batıl olduğunu belirtmektedir. Doğru yoldaki on fırka, temsilcileri ve özellikleri şöyledir:

- 1- Muhasibiyye, Haris bin Esed el-Muhasibi'ye nisbet edilir. Rıza'ya önem vermiş, onun makam değil hal olduğunu savunmuştur.
- 2- Kassariyye, Hamdun bin Ahmed Kassar'a bağlı bir fırka olup melamet esasına dayanır.
- 3- Tayfuriyye, Ebû Yezid Tayfur Bistami'ye bağlı olan, galebe ve sekr esasına dayalı bir fırkadır.
- 4- Cüneydiyye, Cüneyd-i Bağdadî'nin sahv ve temkin esası üzerine kurduğu yolun adıdır.
- 5- Nuriyye, Ebu'l-Hüseyn Nuri'ye izafe edilen yolun temel vasfı isardır.
- 6- Sehliyye, Sehl b. Abdullah Tusteri'ye bağlı olan yolun adıdır. Sehliyye'nin esası nefisle mücahededir.
- 7- Hakimiyye, Ebu Abdullah Tirmizi'nin yolunun adıdır. Bu yolun temel vasfı velayetdir.
- 8- Harraziyye, Ebu Said Harraz'a nisbet edilir. Fena ve beka kavramlarından ilk defa bahsetmiştir.
- 9- Hafifiyye, Ebu Abdullah Hafif'e bağlı olan tarikattir. Yolun esası gaybet ve huzurdur.

10- Seyyariye, Ebu Abbas Seyyari'ye izafe edilen Seyyariye cem ve tefrika kavramlarını esas almıştır²⁰.

Hucvirî, eserinin son bölümüne “*Tasavvufî hakikatler ve muameler*” adını vermiş ve bu bölümde bazı terimleri ibadetlerle irtibatlandırarak açıklamıştır. Terim olan kelimeler şöyle sıralanabilir:

Marifetullah, iman, mahabbet, cud-sehavet, açlık, müşahede, sohbet, hal-vakt, makam-temkin, muhadara-mükaşefe, kabz-bast, üns-heybet, kahr-lutf, nefy-isbat, müsamere-muhadese, ilme'l-yakin-ayne'l-yakin-hakka'l-yakin, ilim-marifet, sema, vecd-vücut-tevacüd, raks.

Diğer ıstılahlar alt başlığıyla şu üç farklı ıstılah guruplarının kısa açıklamaları verilir:

1- Bu ıstılahlardan başka, bir nevi tabirler daha vardır ki bu ifadeler istiareyi kabul eder.

Hak, hakikat, hatarat, vatanat, tams, rems, alayık, vesait, zevaid, fevaid, melce, külliyyet, levaih, levami, tevali, tevarık, letaif, sırr, necva, işaret, ima, varid, intibah, iştibah, karar, inziac.

2- Mâna ve hududu tespit edilmiş, suffilerin Allah'ın tevhidi konusunda kullandıkları ıstılahlar:

Alem, muhdes, kadim, ezel, zat, sıfat, isim, tesmiye, nefy, isbat, şeyan, zıddan, gayran, cevher, araz, cisim, sual, cevab, hasen, kabih, sefeh, zulm, adl melik padişah.

3- Diğer bir çeşit ıstılahlar da açıklamaya ihtiyaç gösterirler. Suffilerin bu tabirlerden kast ettikleri mana, sözün zahirindeki mana değildir²¹:

Hâtır, vâki, ihtiyar, imtihan, bela, tehalli, tecelli, tahalli, şurud, kusud, istina, ıstıfa, istilam, reyn, tevbe, telbis, şürb, zevk.

²⁰ Hucvirî, *Keşfü'l-mahcub*, (Hakikat bilgisi, çev. Süleyman Uludağ), İstanbul, 1982, s. 281-393.

²¹ Hucvirî, *age.*, Beyrut, 1980.

Abdullah Herevî'den önce kaleme alınmış eserlerdeki makam, hal ve ıstılahlar bu kadardır. *Menâzilü's-sâirîn*'deki yüz makamın büyük bir bölümü bu ıstılahlardan seçilmiştir.

Muhasibî'nin eserinde yer verdiği terimlerden, takva ve uzlet dışında şu yirmi tanesi Herevî'nin yüzlü tasnifinde yer almaktadır:

Azm, basiret, gayret, havf, haya, huşu, ihlas, mahabbet, marifet, muhasebe, nefis, rağbet, rıza, sıdk, şevk, tevbe, tevekkül, vera, zühd.

el-Lüm'a'da makam olarak belirlenen yedi kavramın tamamı, haller olarak belirtilen on terimden kurb dışındaki dokuz tanesi ve ıstılah olarak on ikinci bölümde açıklanan yüz elli terimden de yirmi tanesi olmak üzere, toplam otuz altı terim *Menâzilü's-sâirîn*'de yer almıştır. Bu terimler şunlardır:

Tevbe, vera, zühd, fakr, sabr, tevekkül, rıza, murakabe, mahabbet, havf, reca, şevk, üns, itminan, müşahede, yakın, vakit, kabz, bast, gayret, sahv, sekr, vecd, fena, beka, murad, dehşet, safa, cem, nefis, tecrid, tefrid, sırr, lahz, telbis ve zevk.

et-Taarruf'taki on yedi makamdan takva ve kurb dışındaki on beş makam ve ıstılah olarak sıralanan terimlerden de on beş tane olmak üzere, otuz ıstılah Herevî tarafından eserine alınmıştır.

Tevbe, zühd, sabır, fakr, tevazu, havf, ihlas, şükür, tevekkül, rıza, yakın, zikir, üns, ittisal, mahabbet, tecrid, tefrid, vecd, sekr, sahv, gaybet, cem, fena, beka, marifet, tevhid, murad, vera, firaset, sema.

Kûtu'l-kulûb'daki terimlerden otuz iki tanesi yer almıştır.

Muhasebe, zikr, yakın, tevbe, sabr, reca, zühd, tevekkül, rıza, mahabbet, tefekkür, vera, fakr, şevk, havf, işfak, hüzn, huşu, rağbet, sıdk, ihlas, istikamet, şükür, tevazu, ihsan, teslim, ilm, marifet, murakabe, haya, hulk, fena.

er-Risale'deki terimlerden ise, kırk altı adedi *Menâzil*'de yer almıştır:

Tevbe, vera, zühd, havf, reca, hüzn, huşu, tevazu, tevekkül, şükür, yakin, sabır, murakabe, rıza, irade, istikamet, ihlas, sıdk, haya, zikr, fütüvvet, firaset, gayret, fakr, edeb, tevhid, marifet, mahabbet, şevk, hurmet, sema, vakt, kabz, bast, üns, vecd, cem, fena, beka, sahv, sekr, zevk, müşahede, temkin, nefis, sırr.

Hucvirî'nin *Keşfü'l-mahcub*'undan da on yedi terim yüzlü tasnifin oluşturulmasında kullanılmıştır:

Marifet, mahabbet, müşahede, vakt, temkin, isar, ilm, mükâşefe, kabz, bast, üns, sema, vecd, vücud, sırr, tevbe, zevk.

Herevî'nin, *Menâzilü's-sâirin*'de makam olarak nitelendirdiği yüz terim şöyle sıralanabilir:

Bidayat, yakaza, tevbe, muhasebe, inabe, tefekkür, tezekkür, itisam, firar, riyyaet, sema, *ebvab*, hüzn²², havf²³, işfak, huşu²⁴, ihbat²⁵, zühd, vera, tebettül, reca, rağbet, *muamelat*, riayet, murakabe, hurmet, ihlas²⁶, tehziib, istikamet²⁷, tevekkül, tefviz, sika, teslim, *ahlak*, sabr, rıza, şükr, haya²⁸, sıdk, isar²⁹, hulk, tevazu, fütüvvet³⁰, inbisat, *usul*, kasd, azm, irade, edeb³¹, yakin, üns, zikr, fakr³², gına, makam-ı murad, *evdiye*, ihsan³³, ilm, hikmet³⁴, basiret³⁵, firaset³⁶, tazim, ilham³⁷, sekinet, tumaninet, himmet³⁸, *ahval*, mahabbet, hayret, şevk, kalak, atş, vecd, dehş³⁹, heyeman, berk, zevk, *velayat*, lahz, vakt, safa, sürur, sırr, nefis, kurbet⁴⁰, gark,

²² Bkz., Çağrıci, *Hüzn DİA*, XIX, s. 73-76.

²³ Bkz., Kara, *Havf DİA*, XVI, s. 558-561.

²⁴ Bkz., Şener, Mehmet, *Huşu DİA*, XVIII, s. 422-423.

²⁵ Bkz., Yavuz, *İhbat DİA*, XXI, s. 529-530.

²⁶ Bkz., Ateş, *İhlas DİA*, XXI, s. 535-537.

²⁷ Bkz., Uludağ; Çağrıci, Mustafa *İstikamet DİA*, XXIII, s. 348-349.

²⁸ Bkz., Çağrıci, *Haya DİA*, XVI, s. 554-555.

²⁹ Bkz., Çağrıci, *İsar DİA*, XXII, s. 490-491.

³⁰ Bkz., Uludağ, *Fütüvvet DİA*, XIII, s. 259-261.

³¹ Bkz., Uludağ, *Edeb DİA*, X, s. 412-414.

³² Bkz., Uludağ, *Fakr DİA*, XII, s. 132-134.

³³ Bkz., Çağrıci, *İhsan DİA*, XXI, s. 544-546.

³⁴ Bkz., Kara, *Hikmet DİA*, XII, s. 518-519.

³⁵ Bkz., Uludağ, *Basiret DİA*, V, s. 103.

³⁶ Bkz., Uludağ, *Firaset DİA*, XIII, s. 116-117.

³⁷ Bkz., Yavuz, Yusuf Şevki, *İlham DİA*, XXII, s. 98-100.

³⁸ Bkz., Demirci, Mehmet, *Himmet DİA*, XVIII, s. 56-57.

³⁹ Bkz., Uludağ, *Dehş DİA*, IX, s. 109.

⁴⁰ Bkz., Uludağ, *Gurbet DİA*, XIV, s. 201.

gaybet, temkin, *hakayık*, mükāşefe, müşahede, muayene, hayat⁴¹, kabz, bast, sekr, sahv, ittisal, infisal, *nihayat*, marifet, fena⁴², beka, tahkik, telbis, vücud, tecrid, tefrid, cem⁴³, tevhid

Abdullah Ensarî, *Menâzil*'e daha önce kaleme alınan eserlerdeki altmış üç terimi almıştır. Geri kalan otuz yedi terim ise klasik tasavvuf eserlerinde daha önce tasavvuf ıstılahı olarak nitelendirilmeyen kelimelerden seçmiştir. On beş tanesi Kur'an'da da kelime olarak bulunan bu terimler şöyle sıralanabilir:

Atş, berk, dehş, firar, gark, gına, gurbet, hayat, heyeman, hikmet, himmet, ihbat, ilham, inabe, inbisat, infisal, isar, itisam, ittisal, kasd, kalak, lahz, makam-ı murad, muayene, riayet, riyazet, safa, sekinet, sika, sürur, tazim, tahkik, tebettül, tefviz, tehziib, tezekkür, yakaza⁴⁴.

Tasavvuf klasikleri olarak adlandırılan kitaplar ve *Menâzilü's-sâirîn*'de yer alan ıstılahlar bir tabloda gösterilmiştir.⁴⁵

B- Terimlerin Yaygınlık Dereceleri

Tasavvuf terimleri genellikle tek bir kelimedenden oluşmaktadır. Fakat bazen, kabz-bast, heybet-üns gibi birbirinin karşıtı iki kelimenin yan yana gelmesiyle, bazen levaiih-tevali-levami, tevacüd-vecd-vücud gibi birbirine yakın anlam taşıyan üç kelimenin birlikte izah edilmesiyle elde edilir. Şeriat-tarikat-hakikat, ilme'l-yakin-ayne'l-yakin-hakka'l-yakin gibi birbirini takip eden terimlerden meydana gelenleri de vardır.

Sufiler tarafından kullanılan terimlerin hepsi aynı oranda tanınıp yaygınlık kazanmamıştır. Arapça olan ve ayet ve hadislerdeki kelimelerden oluşan terimler genel olarak İslam dünyasında tanınıp yaygın olarak kullanılmışlardır. Farsça olan ve

⁴¹ Bkz., Uludağ, *Hayat*, DİA, XVII, s. 12.

⁴² Bkz., Kara, *Fena*, DİA, XVII, s. 333-335.

⁴³ Bkz., Yılmaz, *Cem*, DİA, VII, s. 278-279

⁴⁴ Abdullah Herevî, *Menâzilü's-sairin*, (tahkik, S. De. Laugier De Beaucueil O.P.), Kahire, 1962.

⁴⁵ Klasik tasavvuf eserlerinin *Menâzilü's-sâirîn*'le mukayesesi ek tablolar bölümünde sunulmuştur.

tasavvuf edebiyatında kullanılan terimler de edebiyat marifetiyle yaygınlaşmışlardır. Bunların dışındaki terimler, üçler, yediler, kırklar, dede, baba, el almak, el vermek, erenler gibi Türkçe terimler Türkçe'nin konuşulmadığı coğrafyalarda tanınmamışlardır⁴⁶.

Terimlerin yaygınlaşıp tutulmasının sebeplerinden biri de, anlamları bakımından sınıflandırılmalarıyla ilgilidir. Makam olarak sınıflandırılan terimler genellikle daha yaygın olarak kullanılmıştır. Hal olan terimler daha az yaygındır. Sadece terim olarak kalanlar ise güncel olabildikleri kadar yayılabilmişlerdir. Anlamları üzerinde tartışılar, çeşitli ekollerce farklı yorumları yapılan terimlerle, hal ya da makam oldukları konusunda görüş birliğine varılamayan terimler de yaygın terimler arasındadır

Terimlerin sayısının çoğalması ve anlamlarına yeni anlamlar katılması bundan sonraki dönemde, tarikatlar döneminde hız kazanmıştır. Bunun sebeplerinden birisi, kurulan her tarikatın kendini ifade aracı olarak kullandığı, tekke hayatıyla ilgili terimlerin ve tasavvufun ana unsurunu oluşturmaya başlayan şeyh-mürid ilişkileriyle ilgili kavramların öne çıkmasıdır. İstimdat, iztiğase, rabıta, himmet, halife, silsile gibi terimler buna örnek olarak gösterilebilir. Bu tür kavramları açıklayan eserlerden birisi de Ebu Hafs Şihabüddin Sühreverdî'nin, (ö. 632/1234) *Avârifü'l-mearif* idir. *Avârif*'te, tekke adabı ve tarikat adabı konularında bilgiler bulunmaktadır.⁴⁷

Diğer önemli sebeplerden birisi büyük tasavvuf şairleri tarafından son derece etkili ve güçlü bir biçimde terennüm edilen sevgi ağırlıklı tasavvuf edebiyatıdır. Bu anlayıştaki edebiyatta ilahi hakikatleri ve tasavvufi halleri istiareli ve mecazlı ifadelerle anlatmak esastır. Kadın, bülbül, gül, ateş, pervane ve şarap, bazı hallerde Hıristiyan ve Mecusî ayinleri ve din adamları, hatta putperestlikle ilgili unsurlar, mistik hususları ifade ve izah için araç olarak kullanılmıştır. Bu anlamdaki terimleri toplayan ve

⁴⁶ Kara, *İstilahatü's-sufiyye* DİA, XIX, s. 109-112.

⁴⁷ Ebu Hafs Şihabüddin es-Suhreverdî, *Avârifü'l-mearif*, (Tasavvufun esasları, çev. H. Kamil Yılmaz, İrfan Gündüz), İstanbul, 1989.

açıklayan eser ise, Fahreddin Irakî'nin (ö. 688/1288) *Istilahât-ı ehl-i tasavvuf* (Tahran, 1335) isimli eseridir⁴⁸.

Agah Sırrı Levent, *Divan Edebiyatı* isimli eserinde, mutasavvıfların manzumelerde kullandıkları ıstılahların bir çoğunun *Hafız divanı*'nı neşreden Konyalı Mehmed Vehbi'nin açıkladığını belirtmiş ve şu terimlerin anlamlarını vermiştir⁴⁹:

Alef, amâ, âşık, aşına, ayne'l-yakin, ayş-u tarap, bahar, bâm, bâran, *basiret*, bâzu, berzah, beyaban, bîdârî, bîrun, buse, bustan, câm, cefa, cevr, cûybâr, çâh-ı zenah, çehre-i gülgün, çeşm-i hanımar, çeşm-i terk, çevgân, def, dehan, derun, dest, deyr, dürre-i beyza, ebr, ebru, emir, evbaş, *fakr*, gamharegi, gamkede, gevher, gevher-i sühan, gîsu, gûş-u huruş, gûy, gülzar, hâb, hac, hakikat-ı muhammedi, hakka'l-yakin, hâl, hâl-i siyah, harabat, hatt-ı sebz, heva, heyula, hırka, *hikmet*, hum, humhane, huşyâri, huzur, hürriyet, hüsün, ilme'l-yakin, inayet, kaamet, kâbe, kadeh, kâfir, kâse, kebûdî, kelan-ı ebru, kemalat, kilise, lâubalî, leb, leb-i lâl, leb-i şekkerin, *mahabbet*, mâh-ı rû, mahv, maşuk, matla, meclis-i işret, mehtap, mevt, mihribani, mumiyân, mutrip, mûy, nâle vü zar, namaz, naz, nesim, oruç, pâkbâzî, peyam, reften, reyhan, ric'at, rindî, ruh, saadet, sabâ, sâid, sâki, sârbân, sebz, seccade, sefidî, serkeş, sermest, serv, sevadü'l-vechi fî dareyn, seyl, sîb-i zenah, subh, sürahî, sürhî, şarap, şebzî, şekavet, şem', şive, şûhî, tab-ı zülf, tabistan, tak-ı ebru, târâç, terane, terk, tersa, tersabeçe, tir-i gamze, turre, türktaz, tüvangeri, vefa, velayet, zeban-ı şirin, zeban-ı telh, zekat, zemistan, zenah, zerdî, zülf.

Bir başka sebep, bu yüzyılda vahdet-i vücud, aşk ve marifet merkezli tasavvuf anlayışını terennüm eden düşüncelerin yayılmasıdır. Bu düşünce, yeni terimlerin oluşmasını ve eski terimlere yeni anlamlar yüklenmesini sağlamıştır. İbn Arabî'nin (ö. 638/1240) *Istilahâtü's-Sufiyye*'si⁵⁰ (Beyrut, 1990) ile Kaşanî'nin (ö. 730/1330) aynı isimdeki eseri (Kahire, 1984), bu tür terimleri ihtiva eden iki mühim kaynaktır. Sadece

⁴⁸ Kara, *Istilahatü's-sufiyye* DİA, XIX, 110.

⁴⁹ Levend, Agah Sırrı, *Divan edebiyatı*, 45-49, İstanbul, 1980.

⁵⁰ Bu ıstılahlar Türkçeye tercüme edilmiştir: Bkz. Sevim, Seyfullah, *Davud el-Kayserî Mukaddemat*, Kayseri, 1997, s. 64 vd.

tasavvuf ıstılahlarına yer vermemesine rağmen Cürcani'nin (ö. 816/1413) *Tarifât*'ında da (Beyrut, 1995) pek çok terim açıklanmıştır⁵¹.

Bu üç eser terimler açısından mukayese edildiği zaman şöyle bir sonuca ulaşılmaktadır: Her üç eserde toplam terim sayısı beş yüz seksen üçtür.

İbni Arabî'nin *Istılahât*'ındaki terim sayısı iki yüz kırk dokuz, Kaşanî'nin *Istılahât*'ındaki terim sayısı üç yüz seksen iki ve Cürcanî'nin *Tarifât*'ındaki tasavvufa ait ıstılahlarının sayısı da, iki yüz seksen yedidir.

İbni Arabî ve Kaşanî'de ortak olan terim sayısı, kırk dördttür.

'Amâ, âlemü'l-emr, âlemü'l-gayb, âlemü'l-Hakk, âlemü'ş-şehade, âlim, ârif, bast, bevadih, dürrütü'l-beyda, efrad, enaniyet, fehvaniyye, hâciz, id, illet, istilam, kadem, kısr, levaih, lübbül'l-lüb, malikü'l-mülk, matla', mekan, mekr, mutala'a, nevâle, ruh, saik, setr, sırru'l-hakika, sırru'l-hal, sırru'l-ilm, simsime, suhk, tahkik, tavalî, ubudet, ümena, vâkia, vasl, verka, vücud, zümürde.

Bu iki eserde de bulunan terimlerden sadece bast, tahkik ve vücud *Menâzil*'de yer almaktadır.

İbni Arabî ve Cürcanî'deki ortak terim sayısı kırk altıdır.

Ayne'l-yakîn, bûd, ceberut, celvet, edeb, fena, gaybet, hadd, Hakk, hevâ, heybet, heyûla, hüvviyet, ilahiyye, ilm, el-ilyas, insanü'l-kamil, intibah, itibar, kalem, marifet, melamiyye, mûkaşefe, murad, mücahede, mürid, reca, sahv, sekr, sekine, sırru's-sır, şatah, şecere, şeriat, tab', tahalli, tecrid, tedani, tedelli, tefrid, temkin, tevaciüd, ukab, vecd, yakaza, yakin

Edeb, fena, gaybet, ilm, mûkaşefe, murad, reca, sahv, sekr, sekine, tecrid, tefrid, temkin, vecd, yakaza ve yakin *Menâzil*'de yer almaktadır.

Kaşanî ve Cürcanî'ni ortak terimlerinin sayısı ise seksen üçtür.

⁵¹ Uludağ, *Tasavvuf terimleri sözlüğü*, İstanbul, 1991, s. 7.

A'raf, el-aniyye, âyanü's-sabite, babü'l-ebvâb, barika, berk, cemiyet, ehad, ehadiyyet, ehadiyyetü'l-cem, esmaü'l-azam, farku'l-cem, farkân, farku'l-evvel, farku'l-vasf, farku's-sani, gaybu'l-meknun, hakaiku'l-esma, hakikatü'l-hakayik, hakikatü'l-Muhammediyye, hakka'l-yakîn, hark, ihsan, kâbe kavseyn, kavamî, kelime, kenzü'l-mahfî, el-kıyam billah, el-kıyam lillah, kimya, kimyau'l-avam, kimyau'l-havas, kimyau's-saade, kitabu'l-mübin, kutbüyyetü'l-kübra, lebs, leyletü'l-kadr, lisani'l-Hakk, mahvü'l-cem ve'l-hakiki, mahvü'l-ubudiyyet, mecmau'l-bahreyn, mecmau'l-evhâ, mecmau'l-ezdâd, meczub, mevt, mevtü'l-ahdar, mavtü'l-ebiyad, mevtü'l-esved, müsterih, nefsu'l-emma, nefsu'l-levvame, nefsu'l-mutmainne, nefsu'r-rahmani, nûru'l-envar, rahmet, rakika, rân, ruhu'l-âzam, safvet, sevadü'l-vecheyn, şevahidü'l-Hakk, şuhûd, tabibü'r-ruhani, tâhir, tâhiru'l-batın, tahiru'z-zahir, takîk, tıbbu'r-ruhanî, ubudiyyet, ufuku'l-alâ, ufuku'l-mübin, ümmül'l-kitab, vefa, veliyye, yakutetü'l-hamra, yedan, yevmü'l-cem, zeyd, zeytune, zıllu'l-evvel, zıllu'l-ilah, zü'l-akl, zü'l-ayn.

Bu terimlerden şu ikisi, berk ve ihsan *Menâzil*'de yer almaktadır

Üç eserdeki ortak terimler ise sadece yetmiş dört tanedir.

Anka, batıl, berzah, büdela, celal, cem, cema, cemu'l-cem, cesar, denâin, diya, evtad, fetret, fütüh, gavs, gayb, gurab, haddr, hakikat, hal, halvet, harf, hâtır, hebâ, hicab, himmet, hürriyet, hüve, imâmân, inziac, ism, ittihat, kabz, kelimetü'l-hazret, kevn, kurb, kutb, latife, lesen, letaifü'l-ilahiyye, levami, levn, lübb, mahv, makam, mihda, muhadara, muhadese, muhakkik, musamere, mülk, nefis, nüceba, nukeba, nûn, nûr, resm, rida, ruûnet, salih, sebha, sefer, sırr, şahid, tasavvuf, tecelli, telvin, vakfe, vakt, varid, zâcir, zeman, zevk, zıll.

Üç eserde de ortak terimlerden cem, himmet, kabz, nefis, sırr, vakt, zevk *Menâzil*'de var olan terimlerdendir.

Bu ortak terimler dışında bu üç eserden sadece birinde bulunan terimler de vardır. Sadece İbn Arabî'nin *Istilahât*'inde bulunan kavramlar şunlardır:

Adl, aklu'l-evvel, âlemü'l-azeme, âlemü'l-kevn, âlemü'l-vasat, âliyye, arş, aynu't-tehakküm, azm, bedel, beka, cema'lü'l-celal, cismü'l-küllî, dâiye, edebü'l-hak,

edebü'l-hidme, edebü'ş-şeria, edib, el-emin, enane, el-evvel, fark, fasl, gayret, gurbet, gurbet ani'l-hal, gurbet mine'l-Hakk, hayret, husus, huzur, hücum, ilmi'l-icmal, ilmu't-tafsil, ilmu'l-yakin, irade, iradetü'l-Hakk, iradetü't-tab, iradetü't-temenni, işaret, kasd, kelam, kün, kürsi, lugat, ma'düm, besel, minessa, minye, musafir, na't, nakib, nakru'l-hâtır, nâzır, necib, nefes, nefsu'l-külliyeye, nefsu'n-natika, niyet, rabbanî hâtır, rağbet, rahbet, riyazet, riyazetü'l-edeb, riyazetü't-taleb, ru'yet, sebebü'l-evvel, sevâ, sıfat, sivâ, şırb, tehallî, tehattüm, telakkî, tevellî, umûm, üzeyn, veleh, vetd, zehâb, zevâid, zulmet.

Bu ıstılahlardan *Menâzil*'de yer alanlarsa azm, beka, gayret, gurbet, irade, kasd, rağbet ve riyazettir.

Sadece Kâşânî'nin *Istılahât*'ında bulunan terimler şöyle sıralanabilir:

Abadile, abd, âlem, âlemü'l-ceberut, âlemü'l-melekût, âlemü'l-mülk, amdu'l-maneviyye, âmme, âru'l-azim, avalimü'l-lübs, aynu'l-ilah, aynu'ş-şey, ba, bedene, berzahu'l-cami, beytü'l-hikme, beytü'l-izze, beytü'l-muharrem, beytü'l-mukaddes, cenaib, cennetü'l-efal, cennetü's-sıfat, cennetü'l-veraset, cezbe, cila, debür, eimmetü'l-esma, elif, eraiku't-tevhid, esmau'z-zatiyye, fatk, fethu'l-karîb, fethu'l-mutlak, fethu'l-mübîn, futûr, ganî, gaybu'l-hüviyye, gayn, gışâ, hâ, halk-ı cedîd, halu'l-âdât, hâtem, hâtemü'n-nübüvve, hatra, hevâcim, hıfzü'l-ahd, hırkatü't-tasavvuf, hikmet, hulle, hurufu'l-âliyye, ibadet, ibret, ihsau'l-esmâi'l-ilahiyye, isticla, kâbiliyyetü'l-ülâ, kalemü's-sıdk, kenûd, kevkebü's-subh, kıyaket, küll, lâiha, mağribü'ş-şems, mahabbetü'l-asliyye, mahfûz, mahvu erbabi's-serâir, mahvu erbabi'z-zevahir, makamu't-tenezzül, mâsik, mâu'l-kuds, mebâdiu'n-nihaye, mebne't-tasavvuf, mecali'l-külliyeye, mecle'l-esma, mededü'l-vücûdî, melekût, menhecü'l-evvel, meratibü'l-külliyeye, mesalikü cevâmii'l-esniye, meseletü'l-gâmıda, meşâriku'l-feth, meşâriku'ş-şemsi'l-hakîka, mibdâiyye, miftahu sirru'l-kader, miftahu'l-evvel, miratü'l-hadrâteyn, miratü'l-kevn, miratü'l-vücud, mîzan, muallimu'l-evvel, muferricü'l-ahzân, mufî, muhâzât, muheymin, mumiddu'l-himem, munâsefe, munkatiu'l-vahdânî, muntehe'l-marife, mustehlik, mustenedü'l-marife, musteve'l-ismi'l-azam, muşrufu'd-damâir, mustehakkik, münasebetü'z-zâtiyye, nihayetü's-seferi'l-evvel, nihayetü's-seferi's-sâni, nihayetü's-seferi's-sâlis, nihayetü's-seferi'r-rabî, nikâhu's-sârî, nübüvvet, Rabb, Rabbu'l-erbab, râî, rakt, rûhu'l-ilkâ, rusûmu'l-ulûm, rutebu'l-esmâ, sabâ, sâbika,

sadâ, sahibu'l-vecd, sahibu'z-zaman, savâmiu'z-zikr, serâir, serâiru'l-âsâr, setâir, siddîk, sırku'n-nûr, sırru'r-rubûbiyye, sırru sırru'r-rubûbiyye, sırru'l-kader, sırru't-tecelliyât, siatü'l-kalb, sidretü'l-müntehâ, sualü'l-hadrateyn, sukûtü'l-itibârât, sûretü'l-Hakk, sûretü'l-ilah, sûretü'l-irade, sücûdu'l-kalb, sûtûr, şevâhidü't-tevhîd, şeyh, şuabu's-sa'd, şuhud-i tecelli, şuûn, eş-şuûnu'z-zâtiyye, tâhiru's-sır, tams, tarikat, tecelli, el vâhid, vâhidiyye, vaktü'd-dâim, vasfû'z-zâtî, vasitatü'l-feyz, vaslû'l-fasl, vaslû'l-vasl, vâv, veche'l-ıtlak, veche'l-inaye, vechetü'l-câmi'l-âbidîn, vechü'l-Hakk, verâü'l-lübs, vetr, vikâ, vukûfu's-sâdık, zehâirullah, zevahir.

Sadece hikmet, Kâşânî'nin *Istilahât'* ında bulunan terimlerin *Menazil'* de yer alanıdır.

Cürcanî'nin *Tarîfât'* ında bulunup diğere iki eserde yer almayan ıstılahlar da şunlardır:

Beydâ, dalâlet, ehadiyyetü'l-kesret, ehadiyyetü'l-ayn, ehlü'l-Hakk, ehlü'z-zevk, el-evveli, ferah, feyzü'l-akdes, feyzü'l-mukaddes, firaset, fütüvvet, gaflet, gurur, haşyet, havf, hazarât-ı hams, huşû, ihlas, ilham, inabe, istikamet, kanaat, kâin, kelimetü'l-ilahiyye, keramet, keşf, mertebetü'l-ehadiyye, mertebetü'l-ilahiyye, mertebetü'l-insani'l-kamil, meviza, muhlis, murakabe, mürûet, müşahede, nasihat, nedm, nûru'n nûr, nush, rahib, riya, sabr, salih, savab, selam, sermedî, sıdk, şevk, şükr, takva, tefrika, teslim, tevbe, tevekkül, tevhid, va'z, vekar, velayet, verâ, vesile, vücudiyye, zâhiru'l-ilm, zenb, zühd.

Sadece *Tarîfât'* ta bulunan *Menâzil* makamları şunlardır: Firaset, fütüvvet, havf, huşû, ihlas, ilham, inabe, istikamet, murakabe, müşahede, sabr, sıdk, şevk, şükr, teslim, tevbe, tevekkül, tevhid, verâ, zühd.

Bu üç eserde bulunan menazil makamlarının sayısı elli dokuzdur:

Azm, bast, beka, berk, cem, edeb, fenâ, firaset, fütüvvet, gaybet, gayret, gurbet, havf, hikmet, himmet, huşû, ihlas, ihsan, ilham, ilm, inabe, irade, istikamet, kabz, kast, mukaşefe, murad, murakabe, müşahede, nefis, rağbet, recâ, rıza, riyazet, sabr,

sahy, sekine, sekr, sıdk, sırr, şevk, şükr, tahkik, tecrid, tefekkür, tefrid, temkin, teslim, tevbe, tevekkül, tevhid, vakt, vecd, verâ, vücud, yakaza, yakin, zevk, zühd.

Menâzil'deki yüz terimden, şu kırk bir terim, belki anlamlarını başka kelimelere devrederek, en yaygın olan bu üç ıstılah kitabında yer almamıştır:

Atş, basiret, dehş, fakr, firar, gark, gına, haya, hayat, heyeman, hulk, hurmet, hüzn, itisam, inbisat, infisal, ihbat, isar, işfak, ittisal, kalak, lahz, marifet, mahabbet, muayene, muhasebe, riayet, safa, sema, sika, sürur, tazim, tebettül, tefviz, tehzib, telbis, tezekkür, tevazu, tuma'ninet, üns, zikr

Bu terimler, *Menâzil*'le karşılaştırılarak tablo halinde gösterilmiştir.⁵²:

C- Terimlerin Birbirine Yakınlıkları

Her ne kadar yukarda da belirtildiği gibi, teorik olarak, makamların bir başlangıç ve bitiş noktaları olduğu, bir makamı geçtikten sonra artık terk edildiği söylenmiş olsa da, anlamları itibarıyla bazı makamlar diğer bazı makamlarla iç içedirler.

Abdullah-ı Herevî, *Menâzilü's-sâirîn*'de bazı makamları açıklarken bazı ıstılahlardan faydalanmıştır. Bu terimlerden bazıları sadece kelime anlamları kast edilerek kullanılmış bile olsa, makamların birbirleriyle ilgi ve yakınlıkları konusunda ip uçları vermektedir. Aşağıda, makamları açıklarken kullanılan, *Menâzil*'de makam olarak da yer alan terimler sıralanmıştır:

Yakaza: ilm, hurmet; *Tevbe*: müşahede, murakabe; *Muhasebe*: hikmet; *Tezekkür*: tefekkür; *İtisam*: yakin, tazim; *Firar*: azm, gayret, ilm, tevekkül, reca, müşahede, tecrid; *Riyazet*: ilm, riayet, ihlas, müşahede, cem; *Sema*: gayret, basiret, müşahede; *Havf*: tevhid, yakaza, mükâşefe, müşahede, tazim; *İşfak*: yakin, irade; *Huşu*: hurmet, fena, mükâşefe; *İhbat*: tumaninet; *Vera*: tazim, cem; *Tebettül*: vera, rıza, teslim, mükâşefe, üns, istikamet, fena, cem; *Reca*: riyazet, ilm, şevk; *Rağbet*: reca,

⁵² Tablo, ek tablolar bölümünde sunulmuştur.

ilm, himmet; *Riayet*: ilm; *Murakabe*: tazim, tevhid, murakabe, edeb; *Hurmet*: tevhid, müşahede; *İhlas*: müşahede, ilm; *Tehzib*: riyazet, himmet, ilm; *İstikamet*: cem, ilm, ihlas, tefrid, müşahede, yakaza; *Tevekkül*: teslim; *Tefviz*: tevekkül, sekinet, kabz, bast, cem; *Sika*: tevekkül, tefviz, teslim, rıza, yakın, sabr; *Teslim*: tefviz, tevekkül, gaybet, ilm, müşahede; *Sabr*: mahabbet, tevhid, ihlas, ilm, hüzn; *Şükr*: ilm, edeb, müşahede, fena; *Haya*: mahabbet, ilm, üns, müşahede; *Sıdk*: yakın, kasd; *İsar*: rıza, sabr; *Hulk*: ilm, sabr, şükr; *Tevazu*: huşu, basiret. istikamet; *İnbisat*: ilm; *Kasd*: riyazet, ilm, hikmet, fena; *Azm*: üns, ilm, müşahede, istikamet; *İrade*: bast, kabz, istikamet; *Edeb*: havf, reca, bast, sürur, müşahede; *Fakr*: ihlas, tecrid; *Gına*: rıza, rağbet; *İhsan*: ilm, müşahede; *İlm*: riyazet, cem; *Hikmet*: basiret; *Basiret*: gayret, marifet, firaset; *Firaset*: zikr; *Tazim*: ilm; *İlham*: sema; *Sekinet*: hikmet, huşu, riayet, murakabe; *Tumaninet*: sekinet, rıza, cem, beka, müşahede; *Himmet*: rağbet; *Mahabbet*: himmet, üns, fena, zikr, müşahede, riyazet; *Gayret*: sabr, reca, ihsan, sır; *Şevk*: müşahede, hüzn, ihsan, sabr, mahabbet; *Kalak*: sabr, şevk, tecrid; *Atş*: müşahede; *Dehş*: vecd, mükâşefe, himmet, cem, vakt, ittisal, şevk; *Berk*: vecd; *Zevk*: irade, üns, ittisal, himmet, cem; *Lahz*: sürur, şükr; *Vakt*: vecd, tefekkür, berk, cem, vücud; *Safa*: ittisal; *Sürur*: hüzn, müşahede, ilm; *Sır*: kasd, vecd; *Gaybet*: kasd, ilm, cem; *Gark*: cem, himmet, istikamet; *Gurbet*: himmet; *Nefs*: muayene; *Temkin*: tumaninet; *Mükâşefe*: müşahede, sır; *Müşahede*: mükâşefe, vücud, cem; *Muayene*: fena; *Hayat*: ilm, reca, mahabbet, cem; *Kabz*: telbis, sır; *Bast*: ilm, telbis, sır, muayene, müşahede; *Sekr*: sabr, mahabbet, ilm, tazim, şevk, temkin, sürur, heyema; *Sahv*: sekr, bast, cem, vücud; *İttisal*: itisam, vücud, kasd, irade, sır; *İnfisal*: ittisal, tahkik, müşahede; *Marifet*: sır, yakın, fena, beka, cem, ilm; *Fena*: ilm, marifet, müşahede, cem; *Beka*: fena, ilm, vücud; *Tahkik*: ilm; *Telbis*: marifet, rıza, gayret, temkin, cem; *Tecrid*: yakın, cem; *Tefrid*: kasd, mahabbet, gayret, kabz, bast; *Cem*: temkin, telvin, ilm, vücud, ihlas; *Tevhid*: tevekkül, fena, beka, cem⁵³.

Yüz makamdan her hangi bir makam yardımıyla açıklanmayan *heyeman*, sekri; *hüzn*, şevk ve süruru; *rıza*, tebettül, sika, isar, gına, tuma'nine ve telbisi; *üns*, tebettül, haya, azm, mahabbet ve zevki; *vecd*, dehş, vakt ve sırrı; *vücud*, vakt, müşahede, sahv, ittisal, beka ve cemi; *yakin*, itisam, sıdk, marifet, tecrid ve işfakı açıklamakta

⁵³ Herevî, *age.*, s. 8-113.

kullanılmış, *fütüvvet*, *inabe*, *makam-ı murad*, *tefekkül* ve *zühd* ise ne bir başka terimin açıklamasında kullanılmış ne başka bir terim yardımıyla açıklanmıştır.

İlm yirmi dokuz, müşahede yirmi üç ve cem yirmi kere olmak üzere diğer makamları açıklamakta en çok kullanılan terimler olmuşlardır.

Herevî, bazı makamlar için de genel tanımlamalar yapmıştır:

Havastan olan salıklar hüzn makamında bulunmazlar⁵⁴, reca havassın mertebelerinin en zayıfıdır⁵⁵, tevekkül avama göre en zor, havassa göre en kolay makamdır⁵⁶, teslim avamın yollarının en yüksek derecesidir⁵⁷, sabr avamın mertebelerinin en zorudur⁵⁸, haya havassın yolunun başıdır⁵⁹, yakın bütün derecelerin gayesidir, havassın ilk adımıdır⁶⁰, cem salikin makamlarının gayesidir⁶¹.

İbni Kayyım el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn*'de terimlerin birbiriyle olan anlam yakınlıklarını ve makamların birbiriyle olan bağınyı şöyle açıklamıştır:

Makamların tertibi pratikte salikin bir makamı geçip, onu terk ettikten sonra ikinciye geçmesi şeklinde değildir. Çünkü, yakaza, basiret, irade ve tevbe makamları her makamda salikle birlikte olmalıdır. Sabır da böyledir. Salik hiçbir makamda sabırdan vazgeçemez. Örneğin rıza, sabra bağlı olduğu için, sabrın üzerine bina edilmiştir. Sabır makamı elde edilmeden rıza makamına ulaşamaz.

Kast ve azim makamları diğer makamlardan önce gelmelidir. Bu ikisinden sonra ve ikisiyle birlikte muhasebe ve tevbe makamlarına ulaşılır.

Tevekkül, inabeden öncedir. Çünkü kul inabenin hasıl olması için tevekkül eder, tevekkül vesile inabe gayedir.

⁵⁴ Herevî, *age.*, s. 19.

⁵⁵ Herevî, *age.*, s. 25.

⁵⁶ Herevî, *age.*, s. 33.

⁵⁷ Herevî, *age.*, s. 36.

⁵⁸ Herevî, *age.*, s. 37.

⁵⁹ Herevî, *age.*, s. 42.

⁶⁰ Herevî, *age.*, s. 53.

⁶¹ Herevî, *age.*, s. 109.

Tevhid başlanması gereken ilk makamdır. Çünkü Allah'ın kullarına kıldığı ilk farz tevhidir. Makamların bir kısmı bünyesinde başka makamları da taşırlar.

Tevbe, muhasebe ve havf makamlarını içine alır. Bu iki makam olmadan tevbenin varlığı düşünülemez.

Tevekkül, tefviz, teslim ve rıza makamlarını içine alır.

Reca, havf ve irade makamlarını içirmektedir.

Yakaza hali her makamda salikle birliktedir. Basiret, irade, azim, sabr ve tevbe makamları da böyledir.

İhbat, mahabbet ve huşu makamlarını içine alır, bunlardan birisi olmazsa ihbat makamı teşkil etmez.

Mahabbet makamı, marifet, havf, reca ve irade makamlarını içerir.

Heybet makamı, mahabbet, hürmet ve tazim makamlarını içerir.

Şükür makamı, imanın bütün makamlarını içine alır. Şükür, sabır makamını içerir ama sabır şükür makamını içermez.

Haya makamı, marifet ve murakabe makamlarını içinde taşır.

Eğer seven sevdiğinden uzak olursa onunla ünsiyet peyda edemez. Birisine yakın olduğu halde sevmiyorsa o da ünsiyet sağlamaz. Dolayısıyla üns, gurb ve mahabbet makamlarının varlığını gerektirmektedir.

Sıdk, ihlas ve azm makamları olmadan gerçekleşemez.

Murakabe makamı haşyetle birlikte marifet makamını ihtiva eder

Tumaninet, inabet, tevekkül, tefviz, rıza, teslim makamlarını içerir. İtminan bunlardan oluşan bir durumdur. Bunlardan birisi eksilince itminan da noksanlaşır.

Rağbet, havf ve recaya bağlıdır. Reca arttıkça rağbet artar, havf arttıkça rağbet azalır.

Yolun sonunda olan salikin, basiret, tevbe ve muhasebeye ihtiyacı bidayetteki salikin ihtiyacından daha fazladır. Bir makamın hakikatini, gereğini, makamı elde etmeye mani afetini, ondan alıkoyan şeyleri bilmek gerekir⁶².

⁶² İbn Kayyım, *age.*, I, s. 149-157, Kahire, 1983.

İKİNCİ BÖLÜM

MENÂZİLÜ'S-SÂİRÎN'İN ŞERHLERİ

Menâzilü's-sâirîn ilk dönem tasavvuf klasikleri arasında farklı bir yere sahiptir. Diğer eserler, muhtevaları itibariyle, o güne kadar yaşamış büyük sufilerin hayatlarını, menkıbelerini ve bazı sözlerini aktarmakla birlikte, yer yer fikhî konuların tasavvufla ilişkisine dikkat çekmekte, bazen iman esaslarındaki incelikleri açıklamaktadır. Bu eserlerin bazı bölümlerinde de tasavvufun kendisini, özünü anlamaya ve anlatmaya yarayan tasavvuf ıstılahları açıklanmaktadır. Bu açıdan tasavvuf klasikleri, hem tabakât, hem makâmât, biraz fıkıh, biraz da akaid kitabı görünümündedirler.

Herevî, eserinin başında:

“Makamlar konusunda insanlar büyük bir karmaşa içindedirler, belli bir tertip konusunda hemfikir olamamışlardır. İlk sufilerin yaptıkları açıklamalar da, sonrakilerin yaptıkları da bu konuda fikir sahibi olmak isteyenlerin ihtiyacını karşılamaktan uzaktır. Onlardan bazıları, asla işaret etmiş ayrıntıları ihmal etmişlerdir. Bazıları da hikayeler anlatmış gerekli açıklamalar yapmamış nükteleri yerli yerinde kullanmamışlardır. Yine bazılara özel makamlar ile insanların genel olarak ihtiyaç duydukları durumları birbirinden ayırmamışlardır. Bazıları anlamları açık olmayan şathiyeler üzerinde durmuşlar ve hemen hepsi de makamların dereceleri üzerinde durmamışlardır.”

diyerek eserini kaleme alırken neler üzerinde durduğunu anlatmıştır.¹

Abdullah Ensarî, *Menâzilü's-sâirîn*'de tasavvuf düşüncesinin doğru anlaşılması ve aktarılmasını sağlayacak terimleri başarıyla tasnif etmiş ve veciz ifadelerle açıklamıştır. Terimler konusunda çığır açan *Menâzil*, bu vadide çalışma yapan hemen her meşrepteki insanın dikkatini çekmiştir. Anlatımının kısa ve öz olması, pek çok serhinin yapılmasını gerekli kılmış, her dönemde kendisine olan ilgi devam etmiştir.

¹Abdullah Herevî, *Menâzilü's-sâirîn*, (tahkik, S. De. Laugier De Beaucueil O.P.), Kahire, 1962, s. 3-4; Muhammed Said Abdülmecid Said el-Afganî, *Şeyhulislam Abdullah el-Ensarî mebdâiühüm ve ârâhü'l-kelamiyye ve'r-ruhiyye*, Kahire, ty., s. 249-250.

A-Şerhleri

Menâzilü's-sâirîn'e pek çok şerh yazılmıştır. Yaptığımız kütüphane çalışmalarında, yedi matbu şerh dışında, Türkiye kütüphanelerinde bulunan yazma şerhlerin sayısı, ikisi şarihi belli olmayan 'anonim şerh' olmak üzere dokuzdur. Şerhler ve şarihler tablo halinde şöyle gösterilebilir:

Tablo-1: *Menâzilü's-sâirîn*'in Türkiye kütüphanelerinde bulunan şerhleri

S.	Matbu-Yazma	Kitap Adı	Şarihi	Eserin Yeri	Vefat Yeri	Vefat Tarihi	Mezhebi	Tarikatı	Dili
1	M	Medâricü's-sâlikîn	İbn Kayyim el-Cevziyye		Şam	751/ 1350	Hanbeli	Selefi	Arapça
2	M	Şerhu menazili's-sairin	Abdürrezzak Kâşânî			730/ 1330			Arapça
3	M	Şerhu menazili's-sairin	Mahmud Firkavî			H. 8.yy	Şafi	Kadirî	Arapça
4	M	Şerhu menazili's-sairin	Afifüddin Süleyman et-Tilemsanî			690/ 1291			Arapça
5	M	Et-Temkin fi menazili's-sairin	Ebu'l-feyz Hüseyin Mahmud el-Menufî						Arapça
6	M	Makâmâ-ı manevi terceme ve tefsir-i menazili's-sairin	Muhsin Binâ						Farsça
7	Y	Şerhu menazili's-sairin	Muhammed b. İbrahim Şemseddin el-Makdisî	Veliyyüddin 1734					Arapça
8	Y	Miratü'l-müridin	Yahya b. Ali el-İsfahanî	Ayasofya 1934					Arapça
9	Y	Şerhu menazili's-sairin	Bedreddin Muhammed et-Tusterî	Fatih 2707					Arapça
10	Y	Şerhu menazili's-sairin	Abdurrauf Münavi	Şehid Ali Paşa 1276		1031/ 1621			Arapça
11	Y	Şerhu menazili's-sairin	Zeyneddin	Carullah 1054					Arapça
12	Y	Şerhu menazili's-sairin	Anonim	Beyazıt 665					Arapça
13	Y	Şerhu menazili's-sairin	Anonim	Selimiye 1117					Arapça
14	M	Mînhacü'l-fukara	İsmail-i Ankaravî		İstanbul	1041/ 1631	Hanefî	Mevlevî	Türkçe
15	Y	Terceme-i menazili's-sairin	Nureddinzade Muslihiddin Mustafa	Hacı Mahmud 3043	İstanbul	981/ 1573	Hanefî	Halvetî	Türkçe
16	Y	Âb-ı hayat	Mehmed Fakrî Kırımî	Osman Ergin 511		1151/ 1738	Hanefî	Gülşenî	Türkçe

Şerhlerin bir kısmı *Keşfu'z-zünun*'da², bazıları *GAL*'da³ zikredilmektedir. Bazıları bulunamayan bu şerhlerle ilgili bilgiler değiştirmeden dipnotta sunulmuştur. Her iki kaynaktaki bilgilerin bir kısmı birbirini desteklerken, çelişiklere de rastlanmaktadır, Kaşanî'nin vefat tarihindeki farklılık en dikkat çekici olanıdır.

Usül olarak, şerh ya da tercüme hakkında ulaşılan bilgiler aktardıktan sonra, bütün eserlerin 'ihlas' bölümlerinin tercümesi; eserler arasındaki ilişkilerin, yakınlıkların ya da farklılıkların daha iyi görülebilmesi maksadıyla sunulmuştur. Böylece İbn Kayyim'dan Afifüddin et-Tilemsânî'ye, selefi tasavvuf ile vahdet-i vücud temsilcilerinin fikirlerini bir arada inceleyip değerlendirme imkanı elde edilecektir.

1- Arapça şerhler

a- Basmalar

a 1- İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (ö.751/1350) *Medâricü's-sâlikîn* adlı eseri Mısır (1331) ve Beyrut'ta (1972) basılmıştır. Ayrıca Ali Ataç ve beş arkadaşı tarafından *Kur'anî tasavvufun esasları* alt başlığıyla üç cilt halinde Türkçe'ye tercüme edilmiştir. (İstanbul, 1994)

² *Keşfu'z-zünun*'da (II, s. 1828-1829) şerhler ve şarihlerle ilgili bilgiler şunlardır: Kemaleddin Abdürrezzak Kaşanî (ö. 799) *Şerhu menâzili's-sâirîn*; Şemseddin Muhammed et-Tûsî et-Tebâdekânî (ö. 891) *Temsilü'l-mukarrabin fî şerhimenazili's-sâirîn*; Mahmud b.Muhammed ed-Derkezîni (ö. 743) *Tünezzilü's-sâfirîn (?)*; Ahmed b. İbrahim el-Vâsitî (ö. 711); Şemseddin Muhammed b.Ebî Bekir (İbn Kayyim el-Cevziyye) (ö. 751) *Medâricü's-sâlikîn*; Ebu Tahir Muhammed b. Ahmed el-Kaysî (ö. 747); Muslihuddin ibn Nureddin (ö. 981) *Terceme-i menazilü's-sâirîn*; Aişe binti Yusuf ed-Dımişkîyyetü (Nureddinzade'nin tercemesinin muhtasarı) *İşaratü'l-haşiyye fî menâzili'l-âliyye*; Abdülganî et-Tilemsânî; Süleyman b.Ali b. Abdullah et-Tilemsânî (ö. 690).

³ *GAL*'daki şerhler şarihler listesi de şöyledir: Afifüddin Süleyman et-Tilemsânî (ö. 690); Abdürrezzak el-Kâşânî (ö. 735); Cemaleddin b. Davud el-Farisî; Şemseddin et-Tusterî; Şemseddin Muhammed b.Tahir et-Taibâdkânî; Zeyneddin; Mahmud b. Muhammed el Fırkavî; Abdurrauf el-Münavî; Abdülmütî el-Lahmî el-İskenderî; İbn Kayyim el-Cevziyye; Anonim şerh; Şarihi belli olmayan *Tesnimü'l-mukarrabin* adlı Farsça şerh.

Medâricü's-sâlikîn'le ilgili son dönemlerde bir çalışma da Abdülmümin Salih el-İzzî tarafından *Tehzîbü medâricü's-sâlikîn* adıyla yapılmıştır. İki cilt olan eser Beyrut'ta (1987) ve Birleşik Arap Emirlikleri'nde (1990) basılmıştır.⁴

Medâric, pek çok açıdan diğer şerhlerden ayrılmaktadır. İbn Kayyım'ın, İbn Teymiye'nin talebelerinden ve selefî tasavvuf çizgisinin önemli temsilcilerinden biri olması bu eseri daha ilginç hale getirmektedir.

Pek çok mutasavvıfî eserlerinde tenkit eden İbn Teymiye, eserde yetmiş iki yerde “şeyhimiz” ya da doğrudan ismiyle geçmekte ve kendisinden saygıyla bahsedilmektedir. Pek çok konuda düşüncelerine başvurulmuş, fikirleri aktarılmıştır. İbn Teymiye hakkındaki en ilginç bilgiler ise, kerametlerinden bahsedildiği firaset bölümündedir⁵. İbn Teymiye'nin, Herevî hakkındaki düşüncelerini, “*Onun ameli ilminden daha hayırlıdır*” sözü ile aktarır⁶. İbn Teymiye ve Herevî isimleri tevhid konusunun açıklanmasında da yan yana gelir. İbn Teymiye tevhid konusunu açıklarken Herevî'nin tevhid tarifini verdikten sonra aynı doğrultuda açıklamalar yapar⁷.

Herevî'den zaman zaman övgüyle⁸ bahsedilmiş ama ondan fazla yerde de eleştirilmiştir. Bazen bir makam için şahit olarak getirdiği ayetin makamla ilgisi olmadığı yönünde eleştiri yapılmaktadır⁹. Bazen makamların teşekkülüne yönelik olmaktadır. Örneğin dehşet ve heyemanı salikin kat etmesi gereken makamlardan saymamaktadır¹⁰. Ama özellikle vahdet-i vücud felsefesini çağrıştıracak cümlelerini eleştirmiştir. Aslında İbn Kayyım'ın eserinde baştan sona yaptığı şey, Herevî'nin

⁴ *Medâricü's-sâlikîn*'in yazmalarının bulunduğu kütüphane kayıtlarından bazıları şöyledir: Süleymaniye Küt., Karaçelebizade Kit., Nu: 214; Beyazıt Küt., Veliyyüddin Efendi Kit., Nu: 1730, 1732; Beyazıt Küt. Beyazıt Kit. Nu: 3778.

⁵ İbn Kayyım, *Medâricü's-sâlikîn*, (Kur'anî tasavvufun esasları, çev. Ali Ataç ve ark.) II, 381-383

⁶ İbn Kayyım, *age.*, III, s. 349

⁷ İbn Kayyım, *age.*, III, s. 434

⁸ Zaman zaman Herevî'yi öven cümleler kullanır: “*Kuşkusuz o, ilimde derinleşenlerden ve hiçbir kınayıcının kınamasına önem vermeyecek kimselerdendir.*” (*age.*, II, 40), “*Allah Teala, çabasından dolayı Şeyhulislam'a şükran duyur ve onun derecesini yükselterek en güzel şekilde mükafatlandırır.*” (*age.*, II, 46) Sekinet makamının açıklamasında Herevî'nin, sekinetin üçüncü derecesi için yaptığı açıklamayı aktardıktan sonra: “*Bu müellifin dikkate alınması ve ezberlenmesi gereken sözlerinden birisidir.*” demektedir. (*age.*, II, 397) İbn Kayyım, Herevî'nin gurbet makamında örnek olarak verdiği ayetin konuyla ilgisini çok beğenmiş ve şu cümlelerle onu övmüştür: “*Bu konuda şeyhin bu ayetle şahit getirmesi ilimde, marifette ve Kur'an'ı anlamada ne denli sağlam bir bilgiye sahip olduğunu gösterir.*”

⁹ İbn Kayyım, *age.*, II, s. 291; III, s. 291, 347

¹⁰ İbn Kayyım, *age.*, I, s. 69, 72

anlattıklarının bu şekilde yorumlanmasını engellemek ve yapılan bu yöndeki yorum ve şerhleri eleştirmek olmuştur. Bu konuda Herevî için:

“Allah Ebu İsmail’e rahmet etsin. Zındıklara küfür ve ilhad kapısını açtı, onlar bu kapıdan girdiler ve Ebu İsmail’in kendilerinden olduğuna yemin üstüne yemin ettiler, oysa Ebu İsmail mühlitlerden değildir. Ebu İsmail’i ‘fena’ serabı aldattı ve o bu serabı marifet denizinin dalgası ve ariflerin gayesi zannetti. Bunun incelemesi ve isbatı hususunda mübalağaya kaçtı. Bu serab bulutu onu görmediği şeye sürükledi.”¹¹

İbn Kayyım’ın Herevî’ye yaptığı en ağır eleştiri cümleleri bunlardır. Bu cümleler aynı zamanda *Menâzil*’in niçin en çok vahdet-i vücud düşüncesi temsilcilerince şerh edildiğini açıklamaktadır. Herevî’nin, tevbe bahsinde günah işlemekle kader arasındaki ilişki hakkındaki fikirlerini anlattıktan sonra:

“Şeyhülislam’dan sadır olan bu hatalı görüş, onun iyi taraflarını silmeye ve hakkında kötü bir düşünceye sevk etmeye neden olmamalıdır. Onun ilim, önderlik, bilgi ve seyr-i sülukteki ileri durumu bilinmeyen bir husus değildir.”

demektedir¹². Herevî’nin:

“Kul ilahî hükmü müşahede ettiğinde bütün anlayışlardan sıyrılıp ‘hükm’ anlayışına yükseldiği için hiçbir iyiliği güzel ve hiçbir kötülüğü de çirkin görmez”

düşüncesini değerlendirirken İbn Kayyım:

“Eğer bu söz, zahiri manasına alınacak olursa, son derece batıl ve yanlış bir sözdür. Bu sözün sahibine hüsn-ü zan beslememiş, imamet, ilim ve din konusundaki yeri takdir edilmemiş olsaydı, bu sözün gereği neyse öyle değerlendirilirdi.”

demektedir¹³. İbn Kayyım’ın Herevî’yi eleştirirken kullandığı bir başka cümle de:

“Şeyhülislam’ı severiz ama hakikati daha çok severiz.”

¹¹ İbn Kayyım, *age.*, I, s. 122

¹² İbn Kayyım, *age.*, I, s. 160-161

¹³ İbn Kayyım, *age.*, I, s. 184-185

şeklindedir¹⁴.

Yukarıda da belirtildiği gibi, İbn Kayyım bu şerhi hemen hemen vahdet-i vücud düşüncesini eleştirmek ve Herevî'nin bu düşünceden uzak olduğunu açıklamak için yapmıştır. Bu düşüncüyü ve temsilcilerini ağır bir dille eleştirir. Zaman zaman Herevî'nin anlatımlarında vahdet-i vücudu çağrıştıran ifadeleri tespit eder ama bunların yanlış anlaşılıp şerh edildiğini savunur: Gaybetin üçüncü derecesinin şerhinde, Herevî'nin:

“Arifin şevahidin ve hallerin gözünden ve cem'in hakikatinde derecelerin gözünden kaybolmasıdır.”

şeklindeki ifadesi hakkında:

“Burada sapık mülhide açık kapı vardır. Çünkü ona göre zâkir, zikredilen ve zikir; ârif, maruf ve marifet; muhib, mahbûb ve muhabbet bunların hepsi aynı hakikattendir. Hatta bu tek hakikattir. Allah'ı bilen ve onu seven yine Allah'ın kendisidir... İşte bu itikad bütün küfürlerin en katmerlisi, sapıklığın en büyüğüdür.”¹⁵

Yine Herevî'nin:

“O, şu anda ne halde idiyse yine öyledir”

sözünün şerhinde:

“Aslında bu lafız vahdet-i vücudculardan olan dinsizlerin (mülhitlerin) tuttıkları bir kalkandır... Ancak Şeyh ve fena görüşünü savunanlar ise, onlardan başka daha hususî bir mana kastetmektedirler.”

¹⁴ İbn Kayyım, *age.*, II, s. 36.

¹⁵ İbn Kayyım, *age.*, III, s. 188.

demektedir.¹⁶ Böylece hem vahdeti vücud düşüncesini ağır bir dille hattat küfürle itham etmekte hem de Herevî'nin farklı düşündüğünü, yapılan bu tür şerhlerin hatalı ve yanlış olduğunu iddia etmektedir.

Eserin sonlarına doğru, Cehmiyye, Mutezile, Kaderiyye, Cebriyye gibi mezhepleri tevhid inancı açısından eleştirmekte, İttihadiyye (vahdet-i vücud) içinse şunları söylemektedir:

“Bunlar öncekilerden daha da sapıktır ve kötüdürler. Bunlar kökte var olan tüm temelleri ortadan kaldırırlar...”¹⁷

İbn Kayyım bir yerde Afifüddin Tilemsanî'den:

“Nitekim, müellifin kitabını şerhe girişen vahdet-i vücudculardan ve fark ehline muhalefette en ileri gidenlerden olan Afifüddin et-Tilemesanî, müellifin kitabında işaret ettiği cem halini, Allah'la birleşme (cemu'l-vücud) şeklinde yorumlamıştır. Halbuki müellif kendisinin de belirttiği gibi cemu'ş-şuhudu kast etmektedir. Fakat lafızlar ve ifadeler kapalıdır.”¹⁸

ve eserin sonunda:

“Bu gurubun en bilgili kişisi.”

tanımlamasıyla İbn Arabî'den de bahseder¹⁹. Hem İbn Kayyım'ın hem de küfürle itham ettiği et-Tilemsanî'nin şerhlerinden örnekler ileriki bölümlerde sunulacaktır.

İbn Kayyım, ihlas makamını şöyle açıklamıştır:²⁰

“*Ancak sana kulluk eder, ancak senden yardım isteriz*”(Fatiha, 4) menzillerinden birisi de ihlâs menzildir. Yüce Allah şöyle buyurdu: “*Oysa kendilerine, dini yalnız Allah'a hâlis kılmaları emredilmişti.*” (Beyyine, 5); “*Biz bu Kitâb'ı sana hak ile indirdik; öyleyse sen de dini yalnız kendisine hâlis kılarak Allah'a kulluk et. İyi bil*

¹⁶ İbn Kayyım, *age.*, III, s. 335.

¹⁷ İbn Kayyım, *age.*, III, s. 415.

¹⁸ İbn Kayyım, *age.*, I, s. 213.

¹⁹ İbn Kayyım, *age.*, III, s. 468.

²⁰ İbn Kayyım, *age.*, II, s. 81-87.

ki hâlis din yalnız Allah'ındır." (Zümer, 2, 3) Yine yüce Allah peygamberine (sav) şöyle buyurdu: *"De ki: 'Ben dinimi yalnız Allah'a hâlis kılarak O'na kulluk ediyorum. Siz de O'ndan başka dilediğinize kulluk edin..."* (Zümer, 14, 15); *"De ki: 'Benim namazım, ibâdetim, hayatım ve ölümüm hep âlemlerin Rabb'i Allah içindir. O'nun ortağı yoktur. Bana böyle emrolundu ve ben Müslümanların ilkiyim.'"* (En'âm, 162-163); *"O, hanginizin daha güzel iş yapacağını denemek için ölümü ve hayatı yarattı."* (Mülk, 2)

Fudayl b. İyâz şöyle dedi: "Bu, en hâlis ve en doğru olan iştir." Ona sordular: "Ey Ali'nin babası, işin/amelin en hâlisi ve en doğrusu hangisidir?" Fudayl; "Eğer amel hâlis olur da doğru olmazsa kabul edilmez. Yine amel doğru olur da hâlis olmazsa aynı şekilde kabul edilmez. Amel ancak hem hâlis ve hem de doğru olduğunda kabul edilir. Hâlis amel Allah için olan, doğru amel ise sünnete uygun olandır." diye cevap verdi ve sonra şu ayeti okudu: *"Kim Rabb'ine kavuşmayı arzu ediyorsa iyi iş yapsın ve Rabb'ine (yaptığı) ibâdete hiç kimseyi ortak etmesin."* (Kehf, 110)

Yüce Allah şöyle buyurdu: *"Hangi insan, din yönünden, iyilik edici olarak yüzünü Allah'a teslim edenden daha güzel olabilir?"* (Nisâ, 125) "Yüzünü teslim etmek" demek kastında ihlâslı olup ameli yalnız Allah için yapmaktır. "Amelde ihsân" ise O'nun elçisine (sav) ve elçisinin (sav) sünnetine uymaktır. Yüce Allah şöyle buyurdu: *"Yaptıkları her işin önüne geçtik de, onu (etrafa) saçılmış toz zerrelere haline getirdik."* (Furkân, 23) Saçılmış toz zerrelere haline getirilen ameller/işler sünnete uygun olmayan veya Allah rızası için yapılmayanlardır.

Hz. Peygamber (sav) Sa'd b. Ebî Vakkâs'a (ra) şöyle dedi: "Hiç kuşkusuz sen asla geride kalmayıp yüce Allah'ın rızasını gözeterek iş yaparsan onunla hayrını, derecen ve yüceliğini artırırsın."

Resûlullâh (sav), cehenneme girecek ilk üç kişinin kimler olacağını şöyle haber veriyor: "Kur'ân okuyan, cihad eden ve malını tasadduk eden. Bütün bu işleri; filanca kâridir, filanca kahramandır ve filanca malını tasadduk ediyor desinler diye yapanlar. Bunların amelleri yalnızca Allah rızası için olmamıştır."

Mutasavvıfların "ihlâs" ve "sıdk"a ilişkin tarifleri çeşitli olsa da kasıtları birdir:

"İbâdetinde niyeti yalnız yüce Allah'a tahsis etmek."

“Fiili, yaratılmışları görmekten arındırmak.”

“Yaratılmışları, hatta nefsinin dahi görmekten arınmak.”

“Sıdk; nefsi düşünmekten arınmaktır. Muhtlis olan kişide riyâ, sâdik olanda ise kendini beğenme olmaz. İhlâs ancak sıdk ile, sıdk ancak ihlâsla tamamlanır ve bu ikisi ise ancak sabırla tamamlanır.”

“İhlâs; kulun amellerinin zâhirde ve bâtında eşit olmasıdır. Riyâ; kulun zâhirinin bâtınından daha hayırlı olmasıdır. İhlâsta sıdk ise kulun bâtınının zâhirinden daha mâmur ve zengin olmasıdır.”

“İhlâs; yaratıcıya sürekli nazar etmekle yaratılmışları görmeyi unutmaktır. Kendisinde bulunmayan bir hasletle insanlara şirin görünmeye çalışan kişi Allah’ın gözünden düşmüş olur.”

Bu konuda Fudayl şunları söylemiştir: “İnsanlar için amelî terk etmek riyâ, insanlar için amel işlemek şirktir. İhlâs ise Allah’ın seni bu ikisinden de kurtarmasıdır.”

Cüneyd şöyle demiştir: “İhlâs Allah ile kul arasında bir sırdır. Onu ne bir melek bilip yazabilir, ne bir şeytan bilip bozabilir ve ne de bir hevâ bilip eğebilir.”

Sehl’e, nefse en ağır gelen şeyin ne olduğu sorulunca şöyle cevap verdi: “İhlâs. Çünkü nefsin ihlâstan hiçbir payı yoktur.”

Bazı mutasavvıflar da şöyle dediler: “İhlâs; amelîne Allah’tan başka şahit ve O’ndan başka karşılık verici istememendir.”

Mekhûl dedi ki “Bir kul kırk gün ihlâsla amel işlerse, hikmet pınarları onun kalbinden diline dökülür.”

Ebû Süleyman ed-Dârânî şöyle dedi: “Kul ihlâsla amel işlerse vesvese ve riyâ çokluğundan kurtulur.”

İhlâsın mânâsı; amelî kir ve ayıplardan ayıklamaktır.

Herevî İhlâsı; **amelî bütün kir ve ayıplardan arındırmaktır** diye tanımladı. Yani kişinin amelîni, yaratılmışların kalplerinde şirin görünmek istemek, onların

övgüsünü dilemek, kınamalarından kaçınmak istemek, onların saygısını kazanmak istemek, onların mallarını istemek, onların hizmet ve muhabbetlerini kazanmak istemek, onların kendi işlerini görmelerini istemek veya bunlar gibi nefsin isteklerinin kirleriyle bulandıran şeylerden arındırmasıdır ki bu istekler ne olursa olsunlar ameline karşılık olarak Allah'tan başkasını murâd etmektir.

Herevî'ye göre **ihlâs derecelerinin ilki; amelini görmeyi amelinden çıkarmak, amelinden bir karşılık beklememek ve amelinden razı olmayı terk etmektir.** Kişinin ameline üç afet bulaşır; amelini görüp ona değer vermek, ameline bir karşılık beklemek ve amelinden razı olup ona güvenmek.

Sâlik bu derecede söz konusu belâlardan kurtulur. Onu amelini görmekten kurtaran Allah'ın kendisi üzerindeki minnetini, ihsânını, tevfiğini ve amelinin kendinden olmayıp Allah tarafından bahşedildiğini müşâhede etmesi ve yine amelini zorunlu kılanın yüce Allah'ın buyurduğu gibi kendi dilemesi/meşîet değil Allah'ın dilemesi olduğunu görmesidir: *“Alemlerin Rabb'i Allah dilemedikçe siz bir şey dileyemezsiniz.”* (Tekvîr, 29)

İşte burada “cebr”i; kendisinin sadece apaçık bir alet olduğunu, kendi fiilinin ağaçların hareketleri ve rüzgârların esmesine benzediğini, onu hareket ettirenin kendisi olmadığını, onda fiil işleyenin o olmadığını, bir ölü gibi olduğunu ve ölü'nün de hiçbir şey yapamaz olduğunu, nefsiyle baş başa bırakılsa kesinlikle hiçbir iyi fiili olamayacağını, çünkü nefsin cahil ve zalim olup huyunun tembellik, arzuları tercih etmek ve boş durmak olduğunu, nefsin bütün kötülüklerin kaynağı ve bütün çirkinliklerin yatağı olduğunu ve durumu böyle olan bir şeyden ise iyilik çıkmayacağını ve onun iyilikle bir ilgisinin bulunamayacağını görmek sâlike faydalı olur.

Öyleyse ondan çıkan iyilik ancak ve sadece Allah'tan ve Allah'ladır, kuldand ve kulla değildir, yüce Allah'ın buyurduğu gibi: *“Eğer size Allah'ın lûtfu ve rahmeti olmasaydı, hiçbirinizi asla temizlemezdi. Fakat Allah dilediğini temizler...”* (Nûr, 21) Ve cennet ehli şöyle dedi: *“... Lûtfedip bizi buraya getiren Allah'a hamd olsun...”* (A'râf, 43) Yine yüce Allah elçisine (sav) şöyle buyurdu: *“Eğer biz seni sağlamlaştırmamış olsaydık, onlara bir parça meyledecektin.”* (İsrâ, 74) Yine yüce

Allah buyurdu: "... fakat Allah size imanı sevdirdi ve onu sizin kalplerinizde süsledi..." (Hucurât, 7)

Görüldüğü gibi kuldaki her iyilik sadece Allah'ın bir ihsânı, minneti ve nimetidir ve övülmesi gereken Odur.

Sâliki amelinden razı olmaktan ve ameline güvenmekten kurtaracak olan iki şey vardır:

1. Amelindeki ayıpları, afetleri, kusuru, nefsin amelindeki payını ve şeytanın nasibini mütâlâa etmek. Pek az amel dışında bütün amellerde az da olsa şeytanın bir nasibi ve nefsin bir payı vardır. Hz. Peygambere (sav), kişinin namazında yüzünü başka yere çevirip bakması hakkında soru sorulunca şöyle buyurdu: "Bu durum, şeytanın kulun namazından hileyle aşırması olduğu payıdır."

Kişinin uzvunu veya bakışını başka yere çevirmesi böyle olursa kalbini Allah'tan başka şeylere çevirmesi nasıl olur? Bu, kulluktan şeytanın aşırıldığı en büyük paydır. İbn Mes'ûd (ra) şöyle dedi: "Sizden hiçbiriniz onu bereketle bitirmesinin kendi hakkı olduğunu sanarak namazından şeytan için bir pay ayırmasın." İbn Mes'ûd, bu küçük ve önemsiz miktarı, kulun namazından şeytanın payı olarak görmüştür. Bundan ötesi nasıl olur dersiniz? Nefsin amelden nasibini ise ancak sâdıklardan olan basîret ehli bilir.

2. Yüce Rabb'in hakkı olan kulluk haklarını, bunların zâhir ve bâtın âdâbını, şartlarını bilmek, kulun bütün bunların hakkını verebilmek yönünden çok zayıf, aciz, yetersiz ve bunlarla Rabb'ini razı etmekten aciz olduğunu idrâk etmek. Ârif olan Rabb'i için yapmış olduğu hiçbir amelden razı olmaz, bir göz kırpma süresinde dahi Allah için nefsinden razı olmaz ve Allah'ın karşısına ameliyle çıkmaktan utanır! Nefsini ve amelini hoş görmemesi, nefesine buğz etmesi, en nefis amellerini çirkin görmesi ve bunların Allah'a ulaşmasının zor olduğunu düşünmesi amelinden ve nefsinden razı olmasına engel olur.

Bazı mutasavvıflar şöyle demişlerdir: "Kulun afeti nefsinden razı olmasıdır. Vakitlere devam etme hususunda nefsinden şüphelenmeyen kimse aldanmıştır."

Utarma duygusuna engel olmayan bir amel...

Denildi ki: **“Amel konusunda gayret etmekle birlikte amelinden utanmak.”** İbâdet eden kimsenin amelinden utanması onun ihlâsındandır. Bu onun Allah’tan şiddetle hayâ etmesidir. Çünkü amel konusunda gayret etmekle birlikte amelini Allah’a lâıyk bulmamıştır. Yüce Allah şöyle buyurdu: *“Verdiklerini, Rab’lerinin huzuruna dönecekler diye kalpleri korkuyla ürpererek verirler.”* (Mü’minûn, 60) Hz. Peygamber (sav) bu ayeti tefsir mâhiyetinde şöyle buyurmuştur: “Kişi oruç tutar, namaz kılar, sadaka verir ve fakat bunların kabul edilmeme ihtimalinden korkar.”

Mü’min iyiliği, korkuda ve nefesine kötü zan beslemekte birleştirmiştir. Ameliyle aldanmış olan kişi ise suçluluk ile nefesine iyi zan beslemeyi bir araya getirmiştir.

Bütün bunların ışığında amelini ilme uygun ve ilimle tamamlanmış bir hâle getirip onunla yürüyüp onunla durmalı, onun hareketiyle harekete geçip onun konaklarında konaklamalı ve onun kaynaklarından su içmelisin. Bunu yaparken dine ve Allah’ın emirlerine bağlı olan hükmün yapma-yapmama ve isteme-istememe yönünden ilimle kayıtlı olduğunu, mükâfat ve cezanın da sebep ve kesb yönünden ilmin sonucu olduğunu görmelisin. Bununla birlikte sen kalbinle beraber, içinde sebepler ve sonuçların, harekât ve sekenâtın dürülmüş olduğu keвне ve kazâya ait olan hükmü müşâhede ederek seyr etmelisin. Böyle yapınca ortada sırf meşîetten ve kaynağı O’nun irâdesi ve meşîeti olan fiillerin yalnızca O’ndan kaynaklandığı gerçeğinden başka bir şey kalmaz. Böylece yapma-yapmama yönünden emir ve yasakları yerine getirir, onun seyriyle ve iman, şühûd ve hakîkat yönünden kazâ ve kaderle seyr eder. Bu durumda o hakîkati görür, şerîati yerine getirir.

Bu iki şey, şu iki ayetin ubûdiyetidir: *“Aranızdan doğru hareket etmek dileyenler için; âlemlerin Rabb’i Allah dilemedikçe siz bir şey dileyemezsiniz.”* (Tekvîr, 28-29); *“Bu bir öğüttür. Dileyen Rabb’ine varan bir yol tutar. Allah dilemedikçe siz bir şey dileyemezsiniz. Şüphesiz Allah bilendir, hikmet sahibidir.”* (İnsân, 29-30) Ameli ilim üzere yürümeye/seyr terk etmek *“Aranızdan doğru hareket etmek dileyenler için”* ve amel sahibinin de hükmü müşâhede ederek yürümesi/seyr, *“Allah dilemedikçe siz bir şey dileyemezsiniz”* cümlelerinin görüntüsüdür.

İşte bu, kişinin amelinde ilme meylederek ameli arıtması ve düzeltmesidir. Amelde ilme meyletmek; ilme yönelmek, ilmin emirlerine kulak vermek ve ilmi hakem kılmaktır. Sâlik bu şekilde ilme meyletmezse seyri yerilmiş, eksik ve Allah'tan uzaklaştıran bir “seyr” olur. ilimle birlikte olmayan her seyirin şeytanın hilelerinden olmasından korkulur. İşte bu merteye, söz konusu kişilerin amellerini bozmuş, onları Allah'tan en kötü şekilde uzaklaştırmış ve kovmuştur. Çünkü onlar ilmi amellerinde hakem kılmamışlar ve ondan yüz çevirmişlerdir. Sonunda bu hâl onları iman hakikatlerinden ve İslâm kanunlarından sıyrılmaya sürüklemiştir.

Mutasavvıfların seyyidi Cüneyd b. Muhammed'e; “Mârifet ehli, işin sonunda iyilik ve Allah'a yakınlaşma bâbından amelleri terk etme derecesine varıyorlar” diye sorulduğunda söz konusu kişiler hakkında şöyle demiştir: “Bu, amelin azâlardan sâkıt olduğunu söyleyenlerin sözüdür ki bana göre büyük günâhtır! Zina eden ve hırsızlık yapan kimse bu sözü söyleyenden daha iyi hâldedir! Hiç kuşkusuz Allah'ı ârif olanlar amelleri Allah'tan almışlar ve ameller konusunda O'na dönmüşlerdir. Bin sene ömür sürsem aramıza bir şey girmedikçe iyi amelleri zerre kadar azaltmam.”

Yine şu sözler de kendisine aittir: “Resûlullâh'ın (sav) sünnetini takip eden kimse dışında bütün yaratılmışlar için (Allah'a giden) bütün yollar kapatılmıştır.”

“Bizim bu yolumuzda, Kur'ân ezberleyip hadis yazmayan kimseye uymak yoktur. Çünkü bizim yolumuz ve ilmimiz Kitâb ve Sünnetle kayıtlıdır.”

“Bizim bu ilmimiz Resûlullâh'ın (sav) hadislerine dayalıdır.”

Bil ki doğru bilgi/mârifet ilmin rûhu, doğru ilim ve dosdoğru amel de doğru bilginin terazisidirler. Bütün bunlar Allah'a doğru olan seyirin rükünleri ve tarîkin asıllarıdır. Sülûkünü ve seyri bunlara dayandırmayan kimsenin yolu o kendisini yolda zannetse de kapanmıştır. Onun seyri ya kastettiği yönün aksinedir ya kötürüm ve bağlanmışın ya da asi bir hayvanın sahibinin seyrine benzer ki ne zaman bir adım ilerlese on adım geri gider!

Sâlik eğer ihlâsı ve bu kurallara uymayı yitirirse seyri ileriye değil geriye doğru olur. Bütün gayretini harcayıp isteğini yoğunlaştırmazsa bağlanmış kimsenin seyri gibi seyrederek. Bütün yukarıda sayılan hasletleri kendinde toplamış olan kimse ise

“seyr” alanında geri kalmaz. Bu Allah’ın bir ihsânıdır, onu dilediğine verir. Allah büyük ihsân sahibidir.

a 2- En yaygın *Menâzil* şerhi, Abdürrezzak Kaşânî’nin (ö. 730/1330) *Şerhu menâzili’s-sâirîn* adlı eseridir. Kâşânî eseri, Muhammed b. Fazlullah Ebu’l-Hayr’ın isteği üzerine kaleme aldığını belirtmektedir²¹. Beyrut’ta basılmıştır. (1995) Ali Şirvanî tarafından Farsça’ya da tercüme edilen eseri Nasır Hüsrev neşretmiştir. (Kum, 1373)

Bilindiği gibi Kaşânî, İbn Arabî’nin evlatlığı ve düşünce sisteminin varisi olan Sadreddin Konevî’nin mürididir. Bu, eseri hangi pencereden görüp değerlendirdiğini açıklamaktadır. Anadolu’da en yaygın şerh budur. Kütüphanelerde pek çok yazma nüshası mevcuttur.²²

Kaşânî, ihlas makamı hakkında şunları söylemektedir:²³

M. Yüce Allah buyurdu: “*İyi bil ki hâlis dîn yalnız Allah’ındır.*”

Ş. Yani riyâ veya amelini beğenme afeti ve buna benzer bütün kir ve ayıplardan arınmış olan dîn yalnız Allah’ındır. Sözüünün mânâsı budur.

M. İhlâs; ameli bütün kir ve ayıplardan (şevb) arındırmaktır. İhlâs üç derece üzeredir: Birincisi; amelini görmeyi amelinden çıkarmak, amelinden bir karşılık beklememek ve amelinden razı olmayı terk etmektir.

²¹ Kâşânî, *Şerhu menazili’s-sâirîn*, Beyrut, 1995, s. 13.

²² Eserin yazma nüshalarının bulunduğu kütüphaneler: Beyazıt Devlet Küt., Veliyyüddin Efendi Kit., Nu: 1071, 1731, 1733, 1734, 1735, 1736; Beyazıt Kit., Nu: 3585, 3619, 3779, 3778; Hacı Selim Ağa Küt., Hüdâi Kit., Nu: 355; İ. Ü. Merkez Küt., Arapça Kit., Nu: 174, 2741, 284, 3468, 3904; İstanbul Belediye Küt., Osman Ergin Kit., Nu: 343, Belediye Kit., Nu: 597; Kayseri Raşid Efendi Küt., Nu: 1115; Köprülü Küt., Nu: 1935; Kütahya Tavşanlı Zeytinoglu Küt., Nu: 1066, 1144, 938; Kütahya Vahit Paşa Küt., Nu: 364; Millet Küt., Ali Emirî Kit., Nu: 895, 896, Fezullah Efendi Kit., Nu: 1258, 1259; Nuruosmaniye Küt., Nu: 5121; Ragıp Paşa Küt., Nu: 698; Süleymaniye Küt., Nazif Paşa Kit., Nu: 423, Carullah Kit., Nu: 1053, Şehid Ali Kit., Nu: 1277, 1347, Laleli Kit., Nu: 1425, 1426, Ayasofya Kit., Nu: 1935, Halet Efendi Kit., Nu: 236, Hacı Mahmud Efendi Kit., Nu: 2836, Halimoğlu Kit., Nu: 747, Kılıç Ali Kit., Nu: 610, 611, Yeni Cami Kit., Nu: 706., Damat İbrahim Paşa Kit., Nu: 747; Topkapı Sarayı Küt., Nu: 1509; Topkapı Sarayı Küt. Nu: 1509; Hacı Selim Ağa Küt. Hüdâi Kit. Nu: 355; Kütahya Vahit Paşa Küt. Nu: 1919

²³ Kâşânî, *age.*, s. 93-94.

Ş. Amelini görmeyi amelinden çıkarmak, ameline güvenmemek ve amelinin kendi kazanımı/kesbi olmadığını idrâk etmek demektir. Bu durumda nasıl olur da ameline karşılık bir sevaba hak kazanabilir? Tam aksine amelinin, Allah'ın onun eliyle icra etmiş olduğu katıksız bir armağan olduğunu görür ve böylece ameline karşılık bekleme isteğinden kurtulur. Eğer sâlik üzerinde câri olan amelleri ve iyiliklerinin Allah'ın bir bağış ve ihsânı olduğunu görürse kendisi için bir sevap olması gerektiğini düşünmez. Çünkü amelinin var olması konusunda onun hiçbir rolü yoktur. Nasıl olsun ki? O zelil bir kuldur, onun Allah olmadan ne gücü ne de kudreti vardır! Amel ise ancak güç ve kudretle meydana gelir. Kendisinden kaynaklanan bir güç ve kudreti olmayan kimsenin ameli de olmaz. Bu durumda nasıl olur da yapmadığı bir işin karşılığını bekleyebilir! Amelinden razı olmayı terk etmenin mânâsı ise amelini güzel bulup onunla hoşnut olmamak ve ona güvenmemektir. Sâlik amelinin kendinden olmadığını görürse onu nasıl güzel bulup onunla hoşnut olur ve ona güvenir? Tam aksine kendini aradan çıkarır ve böylece ameli sırf Allah için olmuş olur. Bu amelde nefsinin hiçbir nasibi olmaz. Kendisinden istenen şeyin amel olmayıp aksine mârifet ve Hak'ta fenâ bulmak olduğunu idrâk eder ve böylece amel gözünden düşmüş olur.

M. İkincisi; çokça amel yapmaya gayret etmekle birlikte amelinden utanmak, söz konusu gayreti “şühûd”dan korunarak sürdürmek, kendisini ameli yapan ve gayretin sahibi olarak görmemek ve “tevfik” nuru ile, amelin cömertlik kaynağından çıktığını idrâk etmek.

Ş. Amelin Allah'ın bir bağışı olup kendi kazanımı olmadığını görmekle birlikte amelden utanmak ancak kendini amelin mahalli olarak gördüğünde isabetli olur. Bu durumda amelin eksikliğinin uzun aynada yüzün uzun görünmesi gibi mahallin eksikliğinden olduğunu bilir ve tatlı suyun tuzlu toprakta akması sebebiyle tuzlu olması gibi amelin mahalli olan nefsin ayıbı sebebiyle kendisine ârız olan ayıplı amelden utanır. Bununla birlikte kulluğun hakkını yerine getirebilmek için amel işlemede bütün güç ve gayretini kullanır. Çünkü o bunu yapması emredilmiş bir kul/köledir. Kölenin de efendisinin emrine uyması gerekir.

Söz konusu gayreti “şühûd”dan korunarak sürdürmenin mânâsı şudur: “Şühûd” hükmü, “şühûd”da görülen amelin kendisinden değil, “meşhûd”dan kaynaklandığını idrâk ettiği için gayret ve çabayı terk etmektir. Buna göre sâlikin,

kendini “şühûd”un hükmünden koruması gerekir. Şöyle ki “şühûd”un batinın hâli olduğunu ve hükmünün de zâhir üzerinde değil bâtında geçerli olduğunu, zâhirin ise kendi hâli, yani mahkûm ve efendisinin emriyle memûr olan kulun hâli olduğunu ve bu durumda emirlere uyma ve bütün gayretini göstermede azimli olması gerektiğini bilmelidir. Bununla birlikte, ameli işlemek konusundaki güç ve kudret gibi, yapmış olduğu amelin de cömertlik kaynağından gelen ilâhi tevfiik nuruyla gerçekleştiğini görmelidir.

M. Amelden kurtulmakla ameli arındırmak, amelini ilim üzere yapmaya devam ederek ondaki ilâhî hükmü mâsivâ boyunduruğundan özgür olarak müşâhede etmek.

Ş. Bunun anlamı; ameli bütün kir ve ayıplardan, hatta hangi şekilde olursa olsun onun kendine mensup olduğu düşüncesinden arındırmak ve böylece onu, zâhir ilmin gereğine uygun olan yolda yürümeye terk ederek amelin kendisinden kurtulmaktır. Çünkü ilim kendisine uygun olan ameli gerekli kılar. Ne onun/ilmin seninle bir ilgisi/taalluku ve ne de senin onunla bir ilgin vardır. Sen tarikat vadisinde, ezeli hikmeti gereğince onun/ilmin senin üzerindeki hükmünü müşâhede ederek yürür ve yaratılmışların boyunduruğundan/rıkk hür olarak onun/ilmin hükmüne ait olursun. “Resm” geride kalan iz, eser demektir. Evler ve yurtlardan geriye kalanlara “rüsûm” derler. Hakk’ın dışındaki bütün yaratılmışlar, yüce Allah’ın kudretinin eserlerini taşıyan her şey, sen ve öteki/gayr ismiyle tanımlanan her şey bir iz/resimdir. Sadece Allah’ın senin üzerinde hükmünü icrâ ettiğini müşâhede edersen Allah’ın hâlis bir kulu haline gelirsün ve tümüyle oluş/kevn boyunduruğundan kurtulmuş olursun.

a 3- Mahmud Firkavî’nin *Şerhu menâzili’s-sâirîn*’i Mısır’da basılmıştır. (1953)

Yazma bir nüshası Süleymaniye Küt. Nu: 1029’da bulunmaktadır.

Firkavî, 8. yüzyılın sonu ve 9. yüzyılın başında yaşamıştır. Müfessirdir, başka eserleri de vardır. Yaptığı şerhte, şeriatla tarikatı bir araya toplamaya çalıştığını, bunu

yaparken hiçbir esere baş vurmadığını, bütün makamları yaşayarak hakikatlerini keşfedip çok uzatmadan yazdığını belirtir.²⁴

Firkavî şerhinin ihlas bölümü şöyledir:²⁵

Yüce Allah buyurdu: “İyi bilin ki din yalnız Allah’ındır.”

“İhlas, ameli bütün kir ve ayıplardan arındırmaktır.”

Ş. Yani ameli ucub, riya, nefsin hazzı ve benzeri şeylerden arındırmaktır. söz konusu kir ve ayıp ameli iptal eden veya iptal etmeyen cinsten olabilir. Ameli iptal eden ayıp riya ve iptal etmeyen ise amelle övünüp onunla aldanmaktır.

İhlâs üç derece üzeredir, birinci derece: Amelini görmeyi amelinden çıkarmak, amelinden bir karşılık beklememek ve amelinden razı olmayı terk etmek.

Ş. Salık kendisinden istenilen şeyin sadece amel olmadığını idrak ederek üzerine düşen görevleri yerine getirmekle yetinmez kendisinden istene şeyin Allah’ı bilmek, marifetullah ve tevhidde fenaya ermek olduğunu bilir.

İkinci derece: “Çokça amel yapmaya gayret etmekle birlikte amelinden utanmak, söz konusu gayreti “şühûd”dan korunarak sürdürmek, kendisini ameli yapan ve gayretin sahibi olarak görmemek ve tevfik nuru ile, amelin cömertlik kaynağından çıktığını idrâk etmek.”

Ş. Yani kendisini, efendisinin ona ihsan ettiği ve emanet ettiği şeylerden yine efendisine hediye sunan bir kul olarak görür. Bu sırada kalbinde haya duygusu galiptir. Böylece bütün gayretini harcar ve bu gayreti de kendinden görmekten sakınarak kir ve ayıptan temizler. Tevfik nuru ile amelindeki gayretin kendisine minnet ve cömertlik kaynağından geldiğini görür.

S. Üçüncü derece: “Amelini görmekten kurtularak ameli arındırmak, amelini ilim üzere yapmaya devam ederek ondaki ilâhî hükmü mâsivâ boyunduruğundan özgür olarak müşâhede etmek.”

²⁴ Hüseyin bin Muhammed el-Firkavî, *Şerhu menâzili’s-sâirin*, Kahire, 1953, s. b vd.

²⁵ Firkavî, *age*, s. 34-35

Ş. Yani önceden yaptıklarına bakarak ve Allah'ın sana bahşettiği şeylere şükrederek amele devam etmek.

S. "...mâsivâ boyunduruğundan özgür olarak..."

Ş. Yani amelinin zahir ilme yani şeriata uygun olmasıdır. Batının ise hüküm ve kaza mahallini bilir ve bunun Hakk'ın muradı olduğunu idrak eder. Buradaki "resm", Allah'tan başka her şeydir, nefis ve onun amelleridir. Kast edilen ise, zahirinin şeriata ve onun sınırlarına uyması, batınının ise hakikat ve onun şartlarıyla birlikte hareket etmesidir. Böylece İslam ile imanı bir araya toplamış olursun. Yüce Allah'ın şu sözünü görmüyor musun: "*Bedeviler 'inandık' dediler.*" (Hucurat, 14) Onların kalpleri İslam olmaksızın iman etmedi. "*...fakat henüz iman kalplerinize girmedir...*" (Hucurat, 14) sonra onlara şöyle cevap verip buyurdu: "*Fakat 'İslam olduk' deyin*" (Hucurat, 14) tevhid ile birlikte bunu söyleyiniz. İman İslam'ın, ihsan ise imanın takipçisidir. "*Allah'ın göğsünü İslam'a açtığı kimse, Rabb'inden bir nur üzerine değil mi?*" (Zümer, 22) "*Onlar o kimselerdir ki Allah kalplerine iman yazmıştır.*" (Mücadele, 22) "*De ki: 'Ben dinimi yalnız Allah'a halis kılarak O'na kulluk ediyorum.*" (Zümer, 14) "*...dini yalnız Allah'a halis kılarak O'na çağırın.*" (Mümin, 14) "*Hamd alemlerin Rabb'ine mahsustur.*" (Zümer, 75)

a 4- Vahdet-i vücud düşüncesinin önemli bir temsilcisi olan ve İbn Kayyım'ın *Medâric*'de ismini belirterek sert tenkitlerine muhatap olan Afifüddin Süleyman el-Tilemsanî'nin, (ö. 690/1291) Şeyh Zahid Nasruddin Ebi Bekir ibn Fuleyh'in isteği üzerine²⁶ yazdığı *Şerh*, Kum'da (1989) ve Tunus'ta basılmıştır. (1989)²⁷

İhlas babı şöyledir:²⁸

Yüce Allah buyurdu: "*İyi bil ki hâlis din yalnız Allah'ındır.*"

²⁶ Katip Çelebi, *Keşfu 'z-zünûn*, II, İstanbul, 1943, s. 1826.

²⁷ Beyazıt Küt., Beyazıt Kit., Nu: 3780; Köprülü Küt. Fazıl Ahmed Paşa Kit., Nu: 744; Kütahya Tavşanlı Zeytinoğlu Küt., Nu: 1144; Süleymaniye Küt., Nazif Paşa Kit., Nu: 424, Süleymaniye Küt., Şehid Ali Paşa Kit., Nu:1275.

²⁸ Afifüddin Süleyman bin Ali et-Tilemsanî, *Şerhu menazili's-sairin ile 'l-Hakkı'l-mübîn*, , Tunus, 1989, s. 181-184.

İhlâs; ameli bütün kir ve ayıplardan arındırmaktır. Ayetin ihlâs mânâsına delâleti açıktır. Yani yüce Allah için yalnızca halis din vardır. Halis olmayan dine gelince, onu da dilerse lûtfen kabul eder.

“İhlâs; ameli bütün kir ve ayıplardan arındırmaktır” sözünün mânâsı, riya ve benzeri ayıplardan arındırıp amelini Allah’a has kılmak, yani Allah için yapmış olduğu amele riya ve insanlar katında saygı ve şöhret kazanmak için süslenme talebiyle ilgili hiçbir şey karıştırmamaktır.

İhlâs üç derece üzeredir:

1.Amelini görmeyi amelinden çıkarmak, amelinden bir karşılık beklememek ve amelinden razı olmayı terk etmek.

“Amelini görmeyi amelinden çıkarmak” demek ameliyle gurur duymamak ve bu ameli yaparak bir sevap hak ettiği inancına kapılmamaktır. Bu durumdaki kişi amelin yüce Allah’ın ihsanlarından biri olduğunu idrak eder ve nasıl olur da amele karşılık ücreti hak eder. Yine söz konusu kişi kendini yüce Allah’ın bir kulu/kölesi olarak görür. Kul/köle ise ücreti hak etmez. Ücreti hak eden sadece ücret mukabili çalıştırılan işçidir. Bu ve bunun benzeri haller, amelini görmeyi amelinden çıkarmak, yani amelini güvenmeyi amelden tahliye edip çıkarmaktır. Bu durumdaki kişi kendisinin razı olunacak bir salih ameli veya iyilikle karşılık göreceği güzel bir hâli olduğunu kabul etmez. Tam aksine kendisinde ortaya çıkan bütün iyiliklerin ancak bağış ve cömertlik kaynağından geldiğini idrak eder.

“Amelinden bir karşılık beklememek” sözü de yukarıdaki mânânın içindedir. Yani yüce Allah’tan ne dünyada ve ne de âhirette amelini bir karşılık beklememektir.

“Amelinden razı olmayı terk etmek” sözü ise kendisinden amelden başka bir şey istenmediği ve buna binâen görevini yerine getirmiş olduğu vehmini kabul etmemek, tam aksine kendisinden istenen şeyin sadece yüce Allah’ı bilmek/mârifetullâh ve tevhîdde fenâ bulmak olduğunu bilmektir. Bazı tefsir imamları; “*Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.*” (Zâriyât, 56) ayetini; yani beni tanıyanlar şeklinde yorumlamışlardır. Bu tefsir İbn Abbâs’a (ra) nispet edilmiştir ki o Kur’ân’ın tercümânıdır.”

2.Çokça amel yapmaya gayret etmekle birlikte amelinden utanmak, söz konusu gayreti “şühûd”dan korunarak sürdürmek, kendisini ameli yapan ve gayretin sahibi olarak görmemek ve tevfik nuru ile, amelin cömertlik kaynağından çıktığını idrâk etmek.

“Şühûd”dan korunarak amelden utanmak, yani amelin “meşhûd/var eden”den kaynaklandığını, senden olmadığını bilmek. Böylece amel konusunda gayret sarfetmekle birlikte onu kendine nispet ederken utanmak.

“Tevfik nuru ile, amelin cömertlik kaynağından çıktığını idrâk etmek” sözü ise “tevfik” nuru ile, amelin yüce Allah’ın kula bir bağıışı ve ihsânı olduğunu, kendi kazanımı olmadığını görmektir.

3.Amelden kurtulmakla ameli arındırmak, amelini ilim üzere yapmaya devam ederek ondaki ilâhî hükmü mâsivâ boyunduruğundan özgür olarak müşâhede etmek.

“Amelden kurtulmakla ameli arındırmak” sözünü, Şeyh şu sözleriyle yorumlamıştır: “Amelini ilim üzere yapmaya devam etmek.” Bunun mânâsı, sanki sen bir sevap kazanmak veya cezadan kaçınmak amacıyla amel işlemişsin gibi amelinin zahir ilme uygun olmasıdır. Zâhirin böyle olur. Bâtının ise hükmün durumunu bilir ve o hükmü müşâhede eder. Hüküm kazâdır. Kazâ; Hak Teâlâ’nın kim olursan ol senin hakkındaki dileğidir. Çünkü kendi sonun sana mâlum değildir. Sen, senden kaynaklanan bir sebep ve bağ olmaksızın kalbinle Hakk’a ve Hak ile beraber yolculuk etmekteisin.

“Mâsivâ boyunduruğundan özgür olarak” sözüne gelince; özgürlük, yaratılmışlara ibâdet etme durumuna düşmemektir. Hak Teâlâ’ya ibâdet etmek ise buradaki (gerçek) özgürlüktür. “rık” kelimesi “mülk”, “resm” ise “iz” mânâsınadır. Evler ve yurtlardaki rüsûm denildiğinde, sahiplerinin orayı terk edip gitmelerinden sonra orada kalan izleri kastedilir. Burada geçen “resm”den kasıt yüce Allah’tan başka her şeydir. Hiç kuşkusuz bütün yaratılmışlar O’nun kudretinin izleridir. Bu sebeple senin, kalbinle beraber Kâdir olan Hak Teâlâ ile birlikte olman gerekir, yoksa O’nun kudretinin izleriyle birlikte değil. Böyle olursan seni hiçbir şekilde umut ve korkuya bağlı olmayan Hak Teâlâ’nın ibâdetinden meşgul edecek ne vaat edilmiş bir sevap ve ne de cezaya iltifat edersin. Tam aksine ya O’na olan muhabbetinden

veya mülkün gerçek sahibi olduğunu ve O'na ibâdet etmenin sana vâcip olduğunu bilmen sebebiyle Hakk'a ibâdet edersin. Çünkü O, bu ibâdeti ne bir korku ne de umut sebebiyle hak etmiştir. Bu anlatılan durumda olan kişi Şeyh'e (ra) göre mâsivâ kaydından kurtulup özgür olmuştur.

a 5- Ahmed Ebu'l-Feyz Hüseyin Mahmud el-Menufi'nin *et-Temkîn fi şerhi menâzili's-sâirîn*'i Kahire'de basılmıştır. (1969)

Menufi, çağdaş tasavvuf tarihçilerindendir, 1892 yılında Mısır'ın Menuf bölgesinde doğmuştur. Ezher şeyhlerindendir. Cemaleddin Afganî ve Muhammed Abduh'un fikirlerinin temsilcisidir. *Liva-ı İslam* isimli bir dergi yayınlamıştır. Kahire'de Külliyyet-i sufiyye ve felsefiyye'yi, 1933 te kurmuştur. *Kitabu'l-vücut, Vahdetü'd-din ve'l-felsefe ve'l-ilm* isimli eserleri vardır. Şeyhi, Kabri Tanta'da bulunan Seyyid Muhammed Akkad'dır. Şazelî tarikatının Feyzî kolu şeyhlerindendir.²⁹

Eserin sonunda hayatı hakkında bilgi verilmektedir, vefat tarihinin verilmemiş olması eserini basım tarihi olan 1969 da hayatta olduğunu düşündürmektedir.

İhlas makamı şöyledir.³⁰

Allah azze ve celle buyurdu: “İyi bil ki hâlis din yalnız Allah'ındır.” (Zümer, 3)

Şeyh (r.a) şöyle dedi: “İhlâs; ameli bütün kir ve ayıplardan (şevb) arındırmaktır.” Sonra şöyle devam etti: “İhlâs üç derece üzeredir:

1.Amelini görmeyi amelinden çıkarmak, amelinden bir karşılık beklememek ve amelinden razı olmayı terk etmek.

2.Çokça amel yapmaya gayret etmekle birlikte amelinden utanmak, söz konusu gayreti “şühûd”dan korunarak sürdürmek, kendisini ameli yapan ve

²⁹ Ahmed Ebu'l-Feyz Hüseyin Mahmud el-Menufi, *et-Temkin fi şerhi menâzili's-sâirîn*, Kahire, 1969, s. 357-359.

³⁰ Menufi, *age.*, s. 88-92.

gayretin sahibi olarak görmemek ve tevfik nuru ile, amelin cömertlik kaynağından çıktığını idrâk etmek.

3.Amelini görmekten kurtularak ameli arındırmak, amelini ilim üzere yapmaya devam ederek ondaki ilâhî hükmü mâsivâ boyunduruğundan özgür olarak müşâhede etmek.”

Yukarıda, “şevb”in bir şeyi bulanık hale getiren kir vb. şeyler olduğunu söylemiştik. Söz konusu kir cahillikten veya nefsin; insanların kendisini övmesini istemek, onların kınamasından kaçınmak veya insanların kendisine saygı göstermelerini istemek vb. gibi arzularından kaynaklanır. Bütün bunlar sâlikin ihlâsını bulandıran illet ve şâibelerdir.

Şeyh dedi ki ihlâs üç derece üzeredir:

Birinci derece; amelini görmeyi amelinden çıkarmak. Bunun mânâsı, sâlikin amelini kendi nefsinden görüp onun kendisine Allah’ın bağışlarından biri olduğunu görememesi halinde amelindeki ihlâsı bulandırmış olmasıdır. Yine sâlikin, yaptığı ameline bir karşılık bekleme talebinden kurtulması gereklidir. Çünkü amelin karşılığında bir mükâfat beklemek, ameli görmeyi kulun yaptığı bir fiil haline getirir ve kul da amelinden razı olarak kendi kendine amelinin kesin ve ulaşılması şart olan bir ecir gerektirdiği kanısına varır.

İşte bu yüzden bu sıkıntı, yüce Allah’ın yoluna girmiş olan sâliklerin sınava tabi oldukları en şiddetli belâlardan biridir. Sâliki kendi amelini görmekten, kendisine varlık atfetmekten ve ameline bir karşılık beklemekten kurtaracak olan şey, Allah’ın bu konudaki minnetini, onun ameldeki tevfiğin sebebi olduğunu, söz konusu tevfiğin kendi nefsinden olmayıp Allah’tan olduğunu müşâhede etmektir. Çünkü kuldaki bütün hayırlar sadece yüce Allah’ın bir tevfiği ve ihsanıdır. Kul şükretmek ve ihlâsını daha da artırmak için bu tevfiğe muhtaçtır. Sâliki bu vartadan kurtaracak olan şey Rabb’ini tanıması, Rabb’inin kendisi üzerindeki fazlını bilmesi ve kendi eksikliğini, nefsinin kaypaklığını bilmiş olmasıdır. Kulun ameline kötü zan beslemesi ve amelinin kabul edilmesinin askıda olduğunu bilmesi onun amelinden razı olmasına engel olur. Şayet Allah kulunu dost edinmek isterse onu amele teşvik eder ve amel yapmayı nefsinde küçültür.

En-Nehrucûri şöyle dedi: “Hallerini Allah’ın üstlenmiş olduğu kişinin alâmeti; fikirlerinde ve Allah’ı hatırlamada taksirli ve sıdkında zayıf olduğunu görmesidir ki böylece bütün hallerinden razı olmaz ve Allah’a karşı olan fakirliği, muhtaçlığı ve ameli ne kadar çok olursa olsun O’na karşı boyun eğişi artmış olur.”

Amelden kasıt, kulluğu yerine getirmek ve rubûbiyet cânibine saygılı olmaktır. İhlâslı olanlar katında amellerden kasıt karşılık ve ecir istemek veya hâl ve makamlara rağbet etmek değildir. Hiç kuşkusuz bu durum onların ihlâsını bozar. Bu sebeple bazı sâdıklar şöyle demişlerdir: “İbadetin tatlılığından sakının. Çünkü bu tatlılık onunla yetinip kalan kimse için öldürücü bir zehirdir!”

Allah’a ibadet eden insanlar ihlâslarına göre üçe ayrılırlar: Kimisi cezalandırmasından korkarak veya rahmetini umarak Allah’a ibadet eder ki bunlar müslümanların avâmıdır. Kimisi de ne cennetini umarak ve ne de ateşinden korkarak değil, sadece zâtına olan muhabbetinden ve O’nunla karşılaşmaya olan iştiyakı sebebiyle Allah’a ibadet eder

ki bunlar da Allah’a yürüyen/seyr sevenlerdir (muhib). Kimisi ise kulluk vazifelerini yerine getirmek için ve rubûbiyet azametini duyduğu saygıdan dolayı Allah’a ibadet eder ki bunlar sevilenler (mahbûb) ve korunanlardır.

Ebû Tâlib el-Mekkî ihlâsı şöyle tanımlamıştır: “Hak ile olan muâmelede halkı ve bu muâmelede bakarken de nefsi aradan çıkarmak.”

Sonra *Menâzilü’s-Sâirin* sahibi, Şeyh şöyle dedi: “İkinci derece; çokça amel yapmaya gayret etmekle birlikte amelinden utanmak, söz konusu gayreti “şühûd”dan korunarak sürdürmek, kendisini ameli yapan ve gayretin sahibi olarak görmemek ve “tevfik” nuru ile, amelin cömertlik kaynağından çıktığını idrâk etmek.”

Şeyh (ra) “amelden utanmak” sözüyle, amelini çoğaltmak için gayret etmesine rağmen amelinin kusurlu ve yetersiz olduğunu anlamayı kastetmektedir.

“Söz konusu gayreti, ‘şühûd’dan korunarak sürdürmek, kendisini ameli yapan ve gayretin sahibi olarak görmemek” ise amelini tek bir zâviyeden, kendisine ilâhî bağışın kaynağından gelen “tevfik” nurundan bakmaktır.

Yüce Allah bu mânâda şöyle buyurmaktadır: “*Verdiklerini, Rab'lerinin huzuruna dönecekler diye kalpleri korkuyla ürpererek verirler.*” (Mü'minûn, 60) Hz. Peygamber (sav) bu ayeti şöyle tefsir etmiştir: “Bunun mânâsı şudur: Kişi oruç tutar, namaz kılar, sadaka verir ve fakat bunların kabul edilmeme ihtimalinden korkar.”

Sonra Şeyh (ra) şöyle dedi: “Üçüncü derece; amelden kurtulmakla ameli arındırmak, amelini ilim üzere yapmaya devam ederek ondaki ilâhî hükmü mâsivâ boyunduruğundan bağımsız olarak müşâhede etmek.”

“Amelden kurtulmakla ameli arındırmak” sözü, amelini görmekten ve kıymetli bir amelin olduğunu sanmaktan sıyrılmayı anlatmaktadır. Şeyh'in (ra) görüşüne göre, amelini ilim üzere yapmaya devam etmek, yani amelin hükümleri, tecvîdi ve şeriat ilmi şartlarına uygun olması bakımından zâhir ilmine uygun olarak cereyan etmesi demektir. Sonra sen, amelinin makbul olup olmadığı yönünden ondaki ilâhî hükmü müşâhede sadedinde tevakkuf eder ve bunu amelinin şekli/resm görüntüsünden bağımsız, yani şekillerin/rüsûm -Allah'tan başka bütün fâni şeyler- hükümlerinden ayrı olarak yaparsın. Söz konusu şekillerin kendine has hükümleri ve vehimleri vardır ki bunlar kişiyi hakikatten başka şeylere yöneltirler. Halkı ve nefsi görmek ya da idrak etmek bu şekillerden biridir. Sadece Allah'ın kulluğuna sığınarak bütün bunlardan kurtul ki el-Kâdir ve el-Mürîd ile beraber olasın. Yoksa O'nun kudretinin eserleri ve iradesinin alâmetleriyle beraber olma. Her zaman Allah ile beraber ol, ne amelini, ne nefsin ve ne de Allah'tan başkasına kulluk demek olan vehimlerle beraber ol.

b- Yazmalar

b 1- Muhammed b. İbrahim Şemseddin el-Makdisî'nin de *Şerhu menâzili's-sâirîn*'i Beyazıt Küt. Veliyyüddin Efendi Kit. Nu: 1734 de bulunmaktadır.

Şarih, eserini ihvanın isteği üzerine kaleme aldığını; ancak makamları geçerek aynü'l-ceme ulaşılı bilineceğini ve salikin ömrünü harcadığı en değerli şeyin bu makamları geçmek için çalışmak olduğunu eserini başında belirtmektedir.

Makdisî, *Menâzil*'in, Kâşânî, İbn Cevzî, Tusterî, Vasitî, Barizî şerhlerini gördüğünü, eserini tamamlamaya yakın bir zamanda Tilemsanî şerhine ulaştığını bu şerhin diğerlerinden daha iyi olduğunu, diğer şerhlerin Tilemsanî şerhinden bahsettiğini söyler.³¹

Eserin İhlas bölümü şöyledir:³²

“Yüce Allah buyurdu: “İyi bil ki hâlis din yalnız Allah’ındır.”

Ş. Bazı muhakkıklar şöyle dediler: “Bu, oluşların/kevn rubûbiyetinin etkisinden arınmış olan dindir. Sâlik Allah’tan başka bir sebep görmediği, zarar ve yararların sebeplerini yaratanın O olduğunu gördüğü zaman hiçbir sebep ileri sürmeksizin kendisine zarar veren şeylerden uzak kalmada ve yarar sağlayacak şeyleri elde etmede yüce Allah’a iltica eder.” İşte ihlâsın mânâsı budur. İhlâsın ancak arındırılmış/muhlas olanlarda bulunması doğru olur. Çünkü Allah onlara özen gösterdiği zaman, onları yukarıda sözü geçen sebeplerin rubûbiyetinden arındırır. Onları arındırdığı zaman arınanlar/muhlis olurlar. Yüce Allah onları sınamak ve bununla onlarda Hakk’a karşı bir cömertlik meydana gelip gelmeyeceğini görmek için ihlâsı onlara izâfe edip öyle vasıflandırmıştır. Akıllı olan kişinin, kendisine verdiği nimetlerde Allah’ın “mekr”inden emin olmaması gerekir! Çünkü nimette bulunan “mekr”, belâda bulunandan daha gizlidir. Nimetteki “mekr”in en düşük derecesi, kendisinin o nimeti hak ettiğine, o nimetin kendisi için yaratıldığına, Allah’ın o nimete muhtaç olmadığına ve o nimetin kendisi için bir hak etme/istihkâk hükmünde olduğuna inanmaktır. Bu, mârifetin kişiye sunduğu “mekr”in en düşüğüdür. Bu “mekr”in sahibine avâm içinde ârif derler. Fakat o ârifler katında câhildir. Çünkü bütün eşyâ, yüce Allah için ve O’nu tesbîh etmek için yaratılmıştır. Bizim onlardan faydalanmamız tâbi olma hükmüne göredir, yoksa ilk maksada göre değil. Âlemi kendisi için, kendisini hamdiyle tesbîh etmek ve O’na ibâdet etmek üzere yaratmış, cinleri ve insanları buna davet etmiş ve onları

³¹ Muhammed bin İbrahim Şemseddin el-Makdisî, *Şerhu menâzili’s-sâirin*, Beyazıt Küt., Veliyyüddin Efendi Kit., Nu: 1734, v. 1b-2a. Makdisî’nin bahsettiği şerhlerden Vasitî şerhine *Hediyyetü’l-arifin*’de işaret edilmektedir.(Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü’l-arifin esmai’l-müellifin ve asaru’l-musannifin*, I, İstanbul, 1951, s.104) Vasitî ve Barizî şerhi nüshaları Türkiye kütüphanelerinde bulunmamaktadır. Bahsedilen diğer şerhler hakkında ileride bilgi verilmektedir.

³² Makdisî, *age*, v. 286a-288a

kendi nefisleri ve diğerk mahlukat için değıil sadece bunun için yarattığını onlara bildirmiştir.

Bazı ârifler şöyle demişlerdir: “İhlâs; yaratıcıyı görmeye devam etmekle, yaratılmışları unutmaktır. Cüneyd (ra) şöyle demiştir: “İhlâs Allah ile kul arasında bir sırdır. Onu ne bir melek bilip yazabilir, ne bir şeytan bilip bozabilir ve ne de bir hevâ bilip eğebilir.”

Sehl’e (ra), nefse en ağır gelen şeyin ne olduğu sorulunca şöyle cevap verdi: “İhlâs. Çünkü nefsin ihlâstan hiçbir payı yoktur.” Şeyhlerin bu konuya dair sözleri çoktur. Her biri kendi zevkine göre söz söylemiştir. Çünkü onlar (ra) ancak kendi hisleri hakkında söz söylerler.

Şeyh (ra) dedi: **“İhlâs; ameli bütün kir ve ayıplardan (şevb) arındırmaktır.”**

Ş. Hâlis; başkasıyla karışmayan şey demektir. İhlâs ise ameli kirleten şeyleri izale ederek murâdın yalnızca Allah olmasını sağlamaktır. Çünkü Allah kendisinden başkasının ortak olduğu bir ameli kabul etmez. Sâlik amelini her çeşit kirden, hatta ihlâstan dahi arındırmalıdır. Denilmiştir ki; “Amelinde ihlâslı olduğuna inanmak Mecûsîliktir!”

(Şeyh) dedi: **“İhlâs üç derece üzeredir: Birinci derece; amelini görmeyi amelinden çıkarmak, ameline karşılık bir bedel istemekten arınmak ve amelinden razı olmaktan vazgeçmektir.”**

Ş. “Amelini görmeyi amelinden çıkarmak” sözüyle kastedilen, Allah’ın; *“Allah sizi yarattı ve yapmış olduklarınızı da...”* sözü gereğı, amelin yaratılmasında Allah’ın ihsânını müşâhede ederek ameli yapmaktır. “Amelde ameli görmek”, amelle halis olarak Allah’a yönelmeye engel olur. Bu önemli durumdan, Hakk’ın her canlının alnından/perçeminden tutmuş olduğuna şahit olup yaratılmışların, yaratılmış oldukları şey yolunda yürüdüklerini ve onların Allah’ın huzurundaki ölümler gibi olup onları dilediğı şekilde hareket ettirdiğini idrâk eden kişiler dışında neredeyse hiç kimse güvende olamaz. Bu durumda ölünün amelle ancak izâfet yoluyla, ameli icra edenin sınaması şeklinde bir ilgisi olabilir.

“Ameline karşılık bir bedel istemekten arınmak” sözüne gelince, sâlik ancak karışmış olduğu bir şeyden kurtulmaya çalışır. (Karıştığı/karıştırıldığı şeyden ötürü) karşılık bekleyen kimse en büyük çıkmaza düşmüştür; çünkü o yapmamış olduğu şeyin karşılığını istemiştir: *“Onları siz öldürmediniz, fakat Allah öldürdü.”* Söz konusu izâfete göre değerlendirirsek, kul/köle efendisine olan hizmetinden dolayı bir ücreti hak etmez. Şayet efendisi ona bir ücret verirse, bu bir ihsân ve lûtuftur, yoksa hak kazanma değildir. “Amelinden razı olmaktan vazgeçmek” sözüne gelince, yani amelinden hoşnut olup onu güzel görmez. Aksine her ne kadar amel, Allah’ın onda yaratmış olduğu ve Allah’a ait olan bir yaratış olsa da, amelinde cereyân etmesinin ve ona nispet edilmesinin, ona temizlenmesi gereken bir kir bulaştırdığına inanır. Yine, sâlik amelinden razı olmaz, aksine yüce Allah’ın; *“Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk (yani beni bilsinler) etsinler diye yarattım.”* sözü gereği, kendisinden istenenin Allah bilgisi/mârifet olduğunu bilir. Yukarıdaki tefsir İbn Abbâs’a (ra) nispet edilmiştir.

(Şeyh) dedi: **“İkinci derece; çokça amel yapmaya gayret etmekle birlikte amelinden utanmak, söz konusu gayreti “şühûd”dan korunarak sürdürmek, kendisini ameli yapan ve gayretin sahibi olarak görmemek ve tevfik nuru ile, amelin cömertlik kaynağından çıktığını idrâk etmektir.”**

Ş. “Çokça amel yapmaya gayret etmekle birlikte amelinden utanmak”, “amelinden razı olmayı terk etmek”ten derece bakımından daha yüksek ve yücedir. Elbette kulun utanması haklı! Üzerindeki nimetleri sürekli peş peşe geldiği halde, kul/köle efendisinin hakkını nasıl yerine getirebilir? Ne zaman bu nimetlere dikkatlice baksa gözündeki değeri büyür ve genişler: *“Allah’ın nimetlerini saymaya kalksanız sayamazsınız...”* Fakat bununla birlikte kul, yüce Allah’ın; *“Gücümüz yettiğince Allah’tan sakının.”* sözünde olduğu gibi efendisinin emrine uyarak bütün gayretini harcar.

“Söz konusu gayreti “şühûd”dan korunarak sürdürmek”; gücünü sonuna kadar harcayarak “şühûd”dan korunmaya çalışmaktır. Çünkü “şühûd” hicâbın düşmesidir. Hicâbın düşmesiyle birlikte çaba ortadan kalkar. Sâlik gayret ederek “şühûd”un hükmünden korunur. Bütün gayretini harcayarak efendisinin amele ilişkin zâhir emrine uyar.

“Tevfik nuru ile, amelin cömertlik kaynağından çıktığını idrâk etmek.” Tevfik; işin iradeye uygunluğudur. Tevfik; Allah’ın kendisi için seçip kullandığı ve kendi kudsiyet hazreti için ayırmış olduğu kulun kalbine yerleştirdiği bir nurdur. Kulun kurtuluşu onunla hasıl olur ve onunla derecelere nail olunur. “Tevfik” öyle bir mânâdır ki kuldun sadır olan fiillerden birinin meydana gelmesi sırasında nefiste ortaya çıkar ve kulun, o fiil için belirlenmiş olan meşru sınırı aşmasını önler. Bu mânâ daima kulun yanında bulunursa, onu bütün suç oluşturan durumlardan korur. O zaman da kul masum veya mahfûz olur. Bu durum “tevfik”ın kemâl noktasıdır. “Tevfik”in başlangıçları, orta ve son noktaları vardır. “Tevfik”in başlangıcı kişiye İslam’ı, ortası imanı ve sonu ihsânı bahşeder. İslam canları ve malları korur, iman nefisleri sapıtma ve saptırmanın karanlığından uzak tutar ve ihsân ruhları ötekilerden/ağyâr korur ve onlara kamil mânâda murakabe ve hayâ duygusu bahşeder. Böylece kul amelinin cömertlik kaynağından fıskıran “tevfik” nurundan olduğunu anlar. Çünkü o bu nur ile işin başlangıcındaki, ortasındaki ve sonundaki hakikatini keşfeder ve bütün bunların cömertlik kaynağından gelen bir bağış olduğunu anlar: *“Size ulaşan her nimet Allah’tandır.”*

(Şeyh) dedi: **“Üçüncü derece; amelden kurtulmakla ameli arındırmak, amelini ilim üzere yapmaya devam ederek ondaki ilâhî hükmü mâsivâ boyunduruğundan özgür olarak müşâhede etmektir.”**

Ş. İhlâs derecelerinin en yücesi amelden kurtulmaktır. Çünkü bir önceki derecede olan “seyr” sâliki amelinin cömertlik kaynağından fıskıran “tevfik” nurundan olduğunu görme haline ulaştırmıştı. Burada ise amelden kurtulmuş, ameldeki ilâhî hükmü mâsivâ boyunduruğundan özgür olarak müşâhede ederek onu hükme bağlayan ve icra edene yönelmiştir.

Sâlikin durumu da böyledir; ibareler aleminden mânâlar okyanusuna ilerlediğinde daima ebediyyen genişlemeye devam eder. Mutasavvıfların sözcülerinden birisi, sanırım Cüneyd (ra) şöyle demiştir: “Bir kişi bin yıl Allah’a yönelip ilerlese, sonra da O’ndan bir an yüz çevirip uzaklaşsa kaçırdığı şey elde ettiğinden çok daha büyük olur! Allah sana merhamet etsin, düşün ve tahkik et!

Mutasavvıfların sözlerinin tadını alamamış olan kişiler, buradaki amelden kurtulmayı ve mâsivâ boyunduruğundan özgür olmayı, bazı zındıklardan

nakledilen; “İttisal/kavuşma hasıl olunca ameller düşer” sözünün karşılığı olarak tevehhüm edebilirler. Şeyh (ra), bu tevehhüm ihtimalini “onu terk edersin”, yani ameli ilim üzere seyretmeye terk edersin sözleriyle ortadan kaldırmıştır. Bu söz iki mânâya gelebilir. Birincisi: Ameli, zahir ilme uygun olarak yapmaktır. İkincisi: Amelin “seyr”inin, Hakk’ın ilminin halktaki “seyr”i gibi olmasıdır.

Müellifin sözünden anlaşılan şudur ki amel, zâhirinde ve bâtınında onu icra edenle birlikte ve O’nun hükmünü müşâhede ederek yol alır. Sende O’ndan başkasına yönelme olmaz. Aksine O’nun “şühûd”u seni yok eder/ifnâ ve O’ndan başka her şeyden seni hayrete düşürür. Böylelikle “resm”den değil, “resm”in boyunduruğundan özgür olarak nefsinle değil O’nunla bâki olursun. “Resm”; eser, iz demektir. Sen eserlerle birlikte değil Hak ile birlikte olduğun ve eserlerin değil Hakk’ın kulu/kölesi olduğun zaman Hakk’ın fiillerinin eserleri sende ortaya çıkar.

Birinci derecede ihlâs; amelden ameli görmeyi çıkarmak, ikinci derecede; amelin cömertlik kaynağından fıskıran “tevfik” nurundan olduğunu görmek ve burada, üçüncü derecede ise; onu bahşedene kaçarak, O’na yapışarak ve O’ndan başka her şeyden ayrılarak amelden kurtulmaktır.

Bütün bunlar, hakikatin mânâlarının incelik ve zarafetine uzak kalan ve onları gizleyen ibarelerdir. Çünkü ibareler alemi dardır ve bütün mânâları kuşatamaz. Mânâlara ancak ibarelerin kenarları erişebilir. Görmez misin ki ibareler ancak sesler ve harflerden oluşmuştur. Ses havanın uzantısı olup bir yerde kesintiye uğradığında, kesildiği yerdeki ucuna “harf” denir. Harf ise bir şeyin kenarı, yani mânâsına gelir.

Sâlik de ibareler aleminden mânâlar okyanusuna yükselmeye başladığında daima ve ebediyyen enginleşmeye ve zenginleşmeye devam eder. İşte bu sebeple mutasavvıfların sözcülerinden birisi, sanırım Cüneyd (ra) şöyle demiştir: “Bir kişi bin yıl Allah’a yönelip ilerlese, sonra da O’ndan bir an yüz çevirip uzaklaşsa kaçırdığı şey elde ettiğinden çok daha büyük olur! Allah sana merhamet etsin, düşün ve tahkik et!

b 2- Yahya b. Ali el-İsfahânî'nin *Miratü'l-mürîdîn fi şerhi menâzili's-sâirîn* adlı eseri Süleymaniye Küt. Ayasofya Kit. Nu: 1934 de bulunmaktadır.

İsfahânî, eserini Mevlana Celaleddin Ebu Yezid'in isteği üzerine yazdığını ve hiçbir kitaptan faydalanmadığını belirtir. Eserini başında vahdet-i vücud düşüncesine getirdiği eleştiriler dikkat çekicidir. Peygambere gayb aleminde "Otuz deccal çıkacak..." hadisini ve o deccalların kimler olduğunu sorduğunu söyler. Onların Adem oğullarının en habisleri olan vahdeti vücudcular olduğunu, felsefecilerin sözlerini ve şatihyeleri toplayıp, firavun ve şeddat gibilerinin sözlerini savunduklarını, eşyanın ilahi kişiliği olduğunu söylediklerini, bu sözlerini müteşabih ayetlerin batıl tevilleri ile desteklediklerini böylece avama dinin doğrusunu göstermediklerini belirtir. Yaşadığı dönemde ulemani çoğunun bunların hurafelerine inandıklarını, bunları marifet, tasavvuf ve taarruf olarak adlandırdıklarını söyledikten sonra, Afifüddin Tilemsânî ve Abdürrezzak Kâşânî'nin bunlardan olduğunu, iki kitapta da Ensârî'nin kelimelerine doğrudan uyan bir şey bulunmadığını belirtir. Ancak Şeyhin kelimelerinin manalarını idrak etmeksizin, ayak takımının ve mülhitlerin mezhebine yöneldiklerini gördüğünü söyler.³³

İhlas bölümü şöyledir:³⁴

Yüce Allah buyurdu: "*İyi bilin ki din yalnız Allah'ındır.*"

"İhlas, ameli bütün kir ve ayıplardan arındırmaktır, birinci derece: Amelini görmeyi amelinden çıkarmak, amelinden bir karşılık beklememek ve amelinden razı olmayı terk etmek."

Birinci derece mübtediler içindir. Ne kadar güzel olursa olsun amellerini Allah rızası için yapması ve ameline değer vermemesine ihlas denir. Amelini, rızkın genişlemesi, sıhhatini devamı, insanların övmesi, dünya ve ahirette ikaba maruz kalmamak gibi bir illetle yapmamalıdır. Bilakis sadece Allah'ın emrine inkıyad için, Allah'ın kendisind eibadet nakkını bulunduğunu bilerek yapılan ve yalnızca

³³ Yahya b. Ali el-İsfahânî'nin *Miratü'l-mürîdîn fi şerhi menâzili's-sâirîn*, Süleymaniye Küt. Ayasofya Kit. Nu: 1934, v. 2a-3a.

³⁴ İsfahânî, *age*, v. 23b-24a.

O'nun rızası için olanamelihtilasıdır. Sahibini kurtaran, amel değildir. Kurtuluş, ihlasla yapılan ameli Allah'ın fazl u keremi ve rahmetiyle kabul etmesiyle mümkündür.

İkinci derece: “Çokça amel yapmaya gayret etmekle birlikte amelinden utanmak, söz konusu gayreti “şühûd”dan korunarak sürdürmek, kendisini ameli yapan ve gayretin sahibi olarak görmemek ve tevfiik nuru ile, amelin cömertlik kaynağından çıktığını idrâk etmek.”

İkinci derece mutavassıt içindir. Amelinden dolayı utanmaktır. Ondaki ihlalsızlığı, saf olmayışı ve vesveseyi görür ve utanır. İbadetlerine sa'y u gayret edip, şuhuddan gelen varidatla her şeyi rahmetiyle himaye eden vedud olan Allah'tan ümidini kesmez, ilham ve nuruyla müşehede eder. Allah'tan gelen ilhama güzel ameller işler, çünkü amel-i salih Allah'ın tevfiikiyle ve güç vermesiyle mümkündür. Kul Allah'ı secdede, nur u cuduyla müşahede eder.

Üçüncü derece: “Amelini görmekten kurtularak ameli arındırmak, amelini ilim üzere yapmaya devam ederek ondaki ilâhî hükmü mâsivâ boyunduruğundan özgür olarak müşâhede etmek.”

Üçüncü derece son kısımdır. İhlasın son mertebesidir. Ağniyanın varid olmasından muhlisin vücudunu unutması ve yok etmesi birinci mertebedir. Vücudunu unutarak müşahedenin hükmünde nur-ı feyz-i rabbani ile sarhoş olur ve vücudu yok olur, bu yok olma sabittir. Bu ru'yet-i bakiyedir. Kendi vücudunun resminde her an fena sırları münkeşif olur. Allah ondan vücud perdesini kaldırır. İhlas sahibi bütün hareketlerinde Allah'ın emr ve nehyine uyarak sıdk, ihlas ve kasd ile amel eder. İkinci derecedeki ilhamdan sonra olan tecelliyat bu kabildendir. Bu Allah'ın sırrıdır, O her şeyden münezzehtir, her şeyi bilir.

b 3- Bedreddin Muhammed el-Yemenî et-Tüsterî'nin *Şerhi*, Süleymaniye Küt. Fatih Kit. Nu: 2707 ve Samsun Gazi Küt. Nu: 1132 de bulunmaktadır.

Eserin Fatih Kit. nüshası, okumaya elverişli olmayan çok kötü bir hatla yazılmıştır. Samsun nüshasına da ulaşamadığımız için ihlas bölümü verilemedi.

b 4- Abdurrauf Münavî, *Şerhu menâzili's-sâirin* Süleymaniye Küt. Şehid Ali Paşa Kit. Nu. 1276 da kayıtlıdır.

İhlâs Bâbı:³⁵

Yüce Allah buyurdu: “*İyi bil ki hâlis din yalnız Allah’ındır.*” Yani riyâ, ucb veya süslenme gibi bütün kir ve ayıplardan arınmış olan din yalnız Allah’ındır. İşte bu, “ihlâs; ameline riyâ ve dünyevî veya uhrevî bir pay elde etme talebi karıştırmamakla onu bütün kir ve ayıplardan arındırmaktır” sözünün mânâsıdır.

İhlâs üç derecedir:

Birincisi; amelini görmeyi amelinden çıkarmaktır. Yani ameliyle öğünmez ve bu amelle bir sevaba hak kazandığı inancında olmaz. Çünkü söz konusu amel Hakk’ın bağışlarından biridir. Bu durumda kişi nasıl olur da amele karşılık bir ücrete hak kazanabilir! **Amelinden dolayı bir karşılık bekleme isteğinden arınmak.** Yani Hakk’tan ameline karşılık bir ücret beklemez. **Amelinden razı olmayı terk etmek.** Yani kendisinden istenen şeyin yalnız amel olduğuna inanmaz ve bunun sonucu olarak kendi görevlerini yerine getirmekle bunlardan razı olmaz. Tam aksine bilir ki kendisinden istenen ancak Allah bilgisidir/mârifetullâh. “*Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.*” Bu Allah bilgisinden kastedilen, tevhîdde fenâ bulmaktır.

İkincisi; çokça amel yapmaya gayret etmekle birlikte amelinden utanmaktır. Yani kendisinin, ona ve çocuklarına efendisinin bahşetmiş olduğu nimetlerden bir kısmını efendisine hediye eden bir kul olduğunu görür. Çoğunlukla utanma duygusu, kulun efendisine yakın olmasıyla azalır. **Söz konusu gayreti “şühûd”dan korunarak sürdürmek, amelin cömertlik kaynağından çıkan tevfiik nurundan olduğunu idrâk etmek.** Böylece gayret ve çabasını çoğaltır ve bu çabayı kendinden görme şaibesinden arındırır. Tefvik nuru ile, amellerindeki söz konusu çabanın cömertlik ve minnet kaynağından üzerine aktığını görür.

Üçüncüsü; amelden kurtulmakla ameli arındırmak, amelini ilim üzere yapmaya devam etmek. Yani amelin zâhir ilmüne uygun olmalıdır. Öyle ki

³⁵ Abdurrauf Münavî, *Şerhu menâzili's-sâirin*, Süleymaniye Küt., Şehid Ali Paşa Kit., Nu. 1276, v. 26a-26b.

amelini bir sevap isteği veya bir ceza korkusuyla yapıyor gibi olmalısın! Dışınla/zâhirinle böyle olmalısın. İçinle/bâtınla -müellifin dediği gibi; **sen de amelin hükmünü müşâhede ederek seyr edersin-** amelin hükmünü müşâhede etmelisin. Yani hükmün -ki Hakk'ın sendeki murâdıdır- yerini bilerek onu müşâhede etmeli ve senden kaynaklanan hiçbir sebep olmaksızın kalbinle Hakk'a ve Hak ile beraber seyr etmelisin. **Mâsivâ boyunduruğundan özgür olarak**, yani Allah'tan başka her şeyin köleliğinden kurtularak bunu yapmak. Yani kalbinle Kâdir ile beraber olmalısın, yoksa O'nun kudretinin eserleriyle değil! Ne bir sevap ve ne de bir ikâb vaadine iltifat etmelisin. Aksine bunu, O'na olan muhabbetinden veya O'nun buna hakkı olduğundan ve O'na kulluk etmenin sana vacip olmasından dolayı yapmalısın.

b 5- Gal'da şarih adı olarak sadece "Zeyneddin" ismi kullanılan bu eser Süleymaniye Küt. Carullah Kit. Nu: 1054 de kayıtlıdır.

İhlas bölümü şöyledir:³⁶

"Aziz ve celil olan Allâh buyurdu: "İyi bil ki hâlis din yalnız Allah'ındır."

Ş. Bazı muhakkıklar şöyle dediler: "Bu, oluşların/kevn rubûbiyetinin etkisinden arınmış olan dindir. Sâlik Allâh'tan başka bir şey görmediği, zarar ve yararların sebeplerini yaratanın O olduğunu gördüğü zaman hiçbir sebep ileri sürmeksizin kendisine zarar veren şeylerden uzak kalmada ve yarar sağlayacak şeyleri elde etmede yüce Allâh'a iltica eder." İşte ihlâsın mânâsı budur. İhlâsın ancak arındırılmış/muhlas olanlarda bulunması doğru olur. Çünkü Allâh onlara özen gösterdiği zaman, onları yukarıda sözü geçen sebeplerin rubûbiyetinden arındırır. Onları arındırdığı zaman arınanlar/muhlis olurlar. Yüce Allâh onları sınamak ve bununla onlarda Hakk'a karşı bir cömertlik meydana gelip gelmeyeceğini görmek için ihlâsı onlara izâfe edip onları öyle vasıflandırmıştır.

Akıllı olan kişinin, kendisine verdiği nimetlerde Allâh'ın "mekr"inden/tuzak emin olmaması gerekir! Çünkü nimette bulunan "mekr", belâda bulunandan daha

³⁶ Zeyneddin, *Şerhi menâzili's-sâirîn*, Süleymaniye Küt. Carullah Kit., Nu: 1054, v. 25a-27b

gizlidir. Nimetteki “mekr”in en düşük derecesi, kendisinin o nimeti hak ettiğine, o nimetin kendisi için yaratıldığına, Allâh’ın o nimete muhtaç olmadığına ve o nimetin kendisi için bir hak etme/istihkâk hükmünde olduğuna inanmaktır. Bu, mârifetin kişiye sunduğu “mekr”in en düşüğüdür. Bu “mekr”in sahibine avâm içinde ârif derler. Fakat o ârifler katında câhildir. Çünkü bütün eşyâ yüce Allâh ve O’nu hamdiyle tesbîh etmek için yaratılmıştır. Bizim onlardan faydalanmamız tâbi olma hükmüne göredir yoksa ilk maksada göre değildir. O, âlemi kendisi için, kendisini hamdiyle tesbîh etmek ve O’na ibâdet etmek üzere yaratmış, cinleri ve insanları buna davet etmiş ve onları kendi nefisleri ve diğer mahlukat için değil sadece bunun için yarattığını onlara bildirmiştir.

Bazı ârifler şöyle demişlerdir: “İhlâs; yaratıcıyı görmeye devam etmekle, yaratılmışları unutmaktır. Cüneyd (ra) şöyle demiştir: “İhlâs Allâh ile kul arasında bir sırdır. Onu ne bir melek bilip yazabilir, ne bir şeytan bilip bozabilir ve ne de bir hevâ bilip eğebilir.” Sehl’e (ra), nefse en ağır gelen şeyin ne olduğu sorulunca şöyle cevap verdi: “İhlâs. Çünkü nefsin ihlâstan hiçbir payı yoktur.” Şeyhlerin bu konuya dair sözleri çoktur. Her biri kendi zevkine göre söz söylemiştir. Çünkü onlar (ra) ancak kendi hisleri hakkında söz söylerler.

Şeyh (ra) dedi: **“İhlâs; ameli bütün kir ve ayıplardan (şevb) arındırmaktır.”**

Ş. Hâlis; başkasıyla karışmayan şey demektir. İhlâs ise ameli kirleten şeyleri izale ederek amelden murâdın yalnızca Allâh olmasını sağlamaktır. Çünkü Allâh kendisinden başkasının ortak olduğu bir ameli kabul etmez. Sâlik amelini her çeşit kirden, hatta ihlâstan dahi arındırmalıdır. Denilmiştir ki; “Amelinde ihlâslı olduğuna inanmak katıksız Mecûsîliktir!”

Şeyh (ra) dedi: **“İhlâs üç derece üzeredir: Birincisi; amelini görmeyi amelinden çıkarmak, amelinden bir karşılık beklememek ve amelinden razı olmayı terk etmektir.”**

Ş. “Amelini görmeyi amelinden çıkarmak” sözüyle kastedilen, Allâh’ın; *“Oysa sizi de, yaptığımız (bu şeyler)i de Allâh yaratmıştır.”* (Sâffât, 96) sözü gereği, amelin yaratılmasında, Allâh’ın ihsânını müşâhede ederek ameli yapmaktır. “Amelde ameli görmek”, amelle halis olarak Allâh’a yönelmeye engel olur. Bu önemli

durumdan, Hakk'ın her canlıının alnından/perçeminden tutmuş olduğuna şahit olup yaratılmışların, yaratılmış oldukları şey yolunda yürüdüklerini ve onların Allâh'ın huzurundaki ölümleri gibi olup onları dilediği şekilde hareket ettirdiğini idrâk eden kişiler dışında neredeyse hiç kimse güvende olamaz. Bu durumda ölünün amelle ancak izâfet yoluyla, ameli icra edenin sınaması şeklinde bir ilgisi olabilir.

“Amelinden bir karşılık beklememek” sözüne gelince, sâlik ancak karışmış olduğu bir şeyden kurtulmaya çalışır. (Karıştığı/karıştırıldığı şeyden ötürü) karşılık bekleyen kimse en büyük çıkmaza düşmüştür; çünkü o yapmamış olduğu şeyin karşılığını istemiştir: *“Onları siz öldürmediniz, fakat Allâh öldürdü.”* (Enfâl, 17) Söz konusu izâfete göre değerlendirsek, kul/köle efendisine olan hizmetinden dolayı bir ücreti hak etmez. Şayet efendisi ona bir ücret verirse, bu bir ihsân ve lütuftur, yoksa hak kazanma değildir. “Amelinden razı olmayı terk etmek” sözüne gelince, yani amelinden hoşnut olup onu güzel görmez. Aksine, her ne kadar amel Allâh'ın onda yaratmış olduğu ve Allâh'a ait olan bir yaratış olsa da amelin onda cereyân etmesinin ve ona nispet edilmesinin ona, temizlenmesi gereken bir kir bulaştırdığına inanır. Yine, sâlik amelinden razı olmaz, aksine yüce Allâh'ın; *“Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk (yani beni bilsinler) etsinler diye yarattım.”* sözü gereği, kendisinden istenenin Allâh bilgisi/mârifet olduğunu bilir. Yukarıdaki tefsir İbn Abbâs'a (ra) nispet edilmiştir. Tüsterî şöyle dedi: “Amele karşılık rızayı yeğlemeğe gelince bu, hakikatleri ve tecellileri talep etmek yerine amelle yetinmektir. Çünkü amel mürîdin vazîfesidir. “Murâd”a gelince, O'nun için yalnızca armağan/mevhibe pınarıyla/ayn terbiye edip eğitime işi vardır.” Tüsterî'nin sözünde, önceden zikretmiş olduğu kurala bir işaret bulunmaktadır.

Şeyh (ra) dedi: **“İkincisi; çokça amel yapmaya gayret etmekle birlikte amelinden utanmak, söz konusu gayreti “şühûd”dan korunarak sürdürmek, kendisini ameli yapan ve gayretin sahibi olarak görmemek ve tevfik nuru ile, amelin cömertlik kaynağından çıktığını idrâk etmektir.”**

Ş. “Çokça amel yapmaya gayret etmekle birlikte amelinden utanmak”, “amelinden razı olmayı terk etmek”ten derece bakımından daha yüksek ve yücedir. Bu sebeple amelden razı olmayı birinci dereceye yerleştirdi. İkinci dereceye ise amelin işlenme mahalli olması ve ona tesir etmesi bakımından amelden utanmayı koydu. Tıpkı tatlı

suyun tuzlu bir toprak üzerinde akmasından sonra tuzlu hale gelmesi ve yine dikey ve yatay aynaların yüzün dikey ve yatay görünmelerindeki etkisi gibi.

Bu sebeple mutasavvıfların seyyidi Cüneyd'e (ra) tevhidden sorulduğunda, mahallin, içerisinde bulunan şeye etki ettiğine işaret ederek şöyle demiştir: "Suyun rengi kabının rengidir." Bu kul kendi üzerinde cereyan etmesi ve ona tesir etmesi sebebiyle amelinden utanır, mahcup olur. Elbette utanması haktır! Üzerindeki nimetleri sürekli peş peşe geldiği halde kul/köle efendisinin hakkını nasıl yerine getirebilir? Ne zaman bu nimetlere dikkatlice baksa gözündeki değeri büyür ve genişler: *"Eğer Allâh'ın nimetini saymak isterseniz sayamazsınız. Yine de insan çok zalim ve nankördür."* (İbrâhîm, 34) Fakat insan böyle olmakla birlikte yüce Allâh'ın; *"O halde gücünüz yettiği kadar Allâh'tan sakının"* (Tegâbün, 16) ve *"Verdiklerini, Rab'lerinin huzuruna dönecekler diye kalpleri korkuyla ürpererek verirler."* sözlerinde olduğu gibi, efendisinin emrine uyarak bütün gayretini harcar. Âişe (ra); "Bu hırsızlık yapan, zina eden ve şarap içen kimse midir?" sorusuna karşılık Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "Hayır ey Sıddîk'in kızı, öyle değil. Aksine o oruç tutan, namaz kılan ve tasadduk eden ama buna rağmen yaptığı amellerin kendisinden kabul edilmeyeceğinden korkan kimsedir!"

"Söz konusu gayreti "şühûd"dan korunarak sürdürmek"; gücünü sonuna kadar harcayarak "şühûd"dan korunmaya çalışmaktır. Çünkü "şühûd" hicâbın düşmesidir. Hicâbın düşmesiyle birlikte çaba ortadan kalkar. Sâlik gayret ederek "şühûd"un hükmünden korunur. Bütün gayretini harcayarak efendisinin amele ilişkin zâhir emrine uyar.

"Tevfik nuru ile, amelin cömertlik kaynağından çıktığını idrâk etmek." Tevfik; işin iradeye uygunluğudur. Tevfik; Allâh'ın kendisi için seçip kullandığı ve kendi kudsiyet hazreti için ayırmış olduğu kulun kalbine yerleştirdiği bir nurdur. Kulun kurtuluşu onunla hasıl olur ve onunla derecelere nail olunur. "Tevfik" öyle bir mânâdır ki kuldân sadır olan fiillerden birinin meydana gelmesi sırasında nefiste ortaya çıkar ve kulun, o fiil için belirlenmiş olan meşru sınırı aşmasını önler. Bu mânâ daima kulun yanında bulunursa, onu bütün suç oluşturan durumlardan korur. O zaman da kul masum veya mahfûz olur. Bu durum tevfikîn kemâl noktasıdır.

“Tevfik”in başlangıçları, orta ve son noktaları vardır. Tevfikin başlangıcı kişiye İslam’ı, ortası imanı ve sonu ihsânı bahşeder. İslam canları ve malları korur, iman nefisleri sapıtma ve saptırmanın karanlığından uzak tutar ve ihsân ruhları ötekileri/ağyâr görmekten korur ve onlara kamil mânâda murakabe ve hayâ duygusu bahşeder. Böylece kul amelinin cömertlik kaynağından fışkıran “tevfik” nurundan olduğunu anlar. Çünkü o bu nur ile işin başlangıcındaki, ortasındaki ve sonundaki hakikatini keşfeder ve bütün bunların cömertlik kaynağından gelen bir bağış olduğunu anlar: *“Size ulaşan her nimet Allâh’tandır.”* (Nahl, 53)

Şeyh (ra) dedi: **“Üçüncüsü; amelden kurtulmakla ameli arındırmak, amelini ilim üzere yapmaya devam ederek ondaki ilâhî hükmü mâsivâ boyunduruğundan özgür olarak müşâhede etmektir.”**

Ş. İhlâs derecelerinin en yücesi amelden kurtulmaktır. Çünkü bir önceki derecede olan “seyr”, sâlikî amelinin cömertlik kaynağından fışkıran “tevfik” nurundan olduğunu görme haline ulaştırmıştı. Burada ise amelden kurtulmuş, ameldeki ilâhî hükmü mâsivâ boyunduruğundan özgür olarak müşâhede ederek onu hükme bağlayan ve icra edene yönelmiştir.

Mutasavvıfların sözlerinin tadını alamamış olan kişiler, buradaki amelden kurtulmayı ve mâsivâ boyunduruğundan özgür olmayı, bazı zındıklardan nakledilen; *“İttisal/kavuşma hasıl olunca ameller düşer”* sözünün karşılığı olarak tevehhüm edebilirler. Şeyh (ra), bu tevehhüm ihtimalini “onu terk edersin”, yani ameli ilim üzere seyretmeye bırakırsın sözüyle ortadan kaldırmıştır. Bu söz iki mânâyâ gelebilir. Birincisi: Ameli, zahir ilme uygun ve muvâfık olarak yapmaktır. İkincisi: Amelin “seyr”inin, Hakk’ın ilminin halktaki “seyr”i gibi olmasıdır.

Müellifin sözünden anlaşılan şudur ki amel, zâhirinde ve bâtınında onu icra edenle birlikte ve O’nun hükmünü müşâhede ederek yol alır. Sende O’ndan başkasına yönelme olmaz. Aksine O’nun “şühûd”u seni yok eder/ifnâ ve O’ndan başka her şeyden seni hayrete düşürmüş olmalı. Böylelikle “resm”den değil, “resm”in boyunduruğundan özgür olarak nefsinle değil O’nunla bâki olursun. “Resm”; eser, iz demektir. Sen eserlerle birlikte değil Hak ile birlikte olduğun ve eserlerin değil Hakk’ın kulu/kölesi olduğun zaman Hakk’ın fiillerinin eserleri sende ortaya çıkar.

Birinci derecede ihlâs; amelden ameli görmeyi çıkarmak, ikinci derecede; amelin cömertlik kaynağından fişkırarak “tevfik” nurundan olduğunu görmek ve burada, üçüncü derecede ise; onu bahşedene kaçarak, O’na yapışarak ve O’ndan başka her şeyden ayrılarak amelden kurtulmaktır.

Bütün bunlar, hakikatin mânâlarının incelik ve zarafetine uzak kalan ve onları gizleyen ibarelerdir. Çünkü ibareler alemi dardır ve bütün mânâları kuşatamaz. Mânâlara ancak ibarelerin kenarları erişebilir. Görmez misin ki ibareler ancak sesler ve harflerden oluşmuştur. Ses havanın uzantısı olup bir yerde kesintiye uğradığında, kesildiği yerdeki ucuna “harf” denir. Harf ise bir şeyin kenarı, yani mânâsına gelir. Anlamayı kolaylaştıracak bir örnek verelim: Dairenin merkez noktasına bir bak ki nasıl da dairenin bütün alanını tek başına karşılıyor! Eğer dairenin alanı dört parçaya bölünse dairenin dörtte biri merkez noktasının dörtte birini karşılar. Dairenin alanıyla merkez nokta arasında bulunan doğru parçasına bak ki noktaya yaklaştıkça, son tarafı nokta haline gelinceye dek daralır ve küçülür. Noktadan dairenin alanına doğru gidilirse bu durum tersine döner.

Sâlikin durumu da böyledir; ibareler aleminden mânâlar okyanusuna ilerlemeye başladığında daima ve ebediyen enginleşmeye ve zenginleşmeye devam eder. Mutasavvıfların sözcülerinden birisi, sanırım Cüneyd (ra) şöyle demiştir: “Bir kişi bin yıl Allâh’a yönelip ilerlese, sonra da O’ndan bir an yüz çevirip uzaklaşsa kaçırdığı şey elde ettiğinden çok daha büyük olur!” Allâh sana merhamet etsin, düşün ve tahkik et!

b 5- Yazarı belli olmayan iki yazma şerh de aşağıdaki kütüphanelerde bulunmaktadır. Ulaşamadığımız bu şerhlerin, yazarı belli olmayan fakat incelememiz sonucu Kaşanî şerhi olduğunu anladığımız diğer bazı şerhler gibi yine Kaşanî’yi ait olması muhtemeldir. Bu şarihi belli olmayan iki yazmanın kütüphane kayıtlarını da şöyle sıralamak mümkündür.

Şerhu menazili’s-sairin

Edirne Selimiye Küt. Nu: 1117

Şerhu menazili’s-sairin

Amasya Beyazıt İl Halk Küt. Nu: 665

2- Farsça şerh

Muhsin Bînâ'nın Farsça olan *Makâmât-ı manevi terceme ve tefsîr-i menâzilü's-sâirîn*'i beş cilt olarak tek cilt içinde Tahran'da basılmıştır. (1984)

İhlas bölümü şöyledir:³⁷

Yüce Allah buyurdu: “*İyi bilin ki din yalnız Allah'ındır.*” (39/3)

Şüphesiz varsayarsanız ihlası tecrübe et

Kimse mihihenksiz saf altını değerini bilemez

İhlas, Allah için itaatte riya ve amelin sonuçlarını terktir.

Ebu'l-Feth Râzî bu konuda şu ayeti okudu: “*Bizim yaptıklarımız kendimize sizin yaptıklarınız da kendinize aittir.*” (2/139)

Bu hususta ulema, şeyh ve nakilciler : Huzeyfe Yeman dedi ki: Resulullah'a ihlas nedir diye sordum, Resulullah dedi ki: Ben Cebrail'e sordum bana dedi ki: Ben Allah'a sordum bana dedi ki: “İhlas benim sırlarımdan bir sırdır, onu kullarımdan sevdiğim kimselerin kalbine emanet ederim.”

Ebuzer-i Gıfârî dedi ki: Resulullah söyle dedi: “Hiç şüphesiz her hakkın bir hakikati vardır. İhlasın hakikatine ulaşmış olan her kul, Allah için yaptığı hiçbir amelden dolayı övülmeyi istemez.”

Yahya bin Muaz dedi: “ İhlas, sütü fers ve kan arasından ayırıp çıkarmak gibi ameli ayıplarını arındırmaktır.”

Ebu Hasan Buşencî ihlas hakkında: İhlası ne iki melek yazabilir, ne şeytan onu bozabilir, ne insanılır ona muttali olabilir, Allah'ın dışında onu kimse bilemez

Denildi ki: İhlas, yaratılmışlardan gizlenmiş, alakalardan arındırılmış olan şeydir.

Dediler ki, ihlas açıklanamaz, örtülüdür, halk onun saflığını anlayamaz.

Ruveym dedi ki, ihlas yaptığın iyiliği görmemektir

³⁷ Muhsin Bînâ, *Makâmât-ı manevi terceme ve tefsîr-i menâzili's-sâirîn*, Tahran, 1984, s. 104-107

Ebu Yakup Makfuf dedi ki ihlas, hasenatı seyyiat gibi örtüp gizlemektir.

Usul-i kafi'nin ihlas babında bu sır hakkında şu bilgi vardır: Hazreti Rıza, Hazreti Ali'den şöyle buyurduğunu naklediyor: "İbadeti ve duayı Allah için yapan, gözlerinin gördüğü şeyle meşgul olmayan, kulaklarının duymuş olduğu şeylerle Allah'ın zikrini unutmayan, başkasına verilen şeyden dolayı kalbi üzülmeyen kimseye müjdeler olsun."

Hoca diyor ki, Amelde ihlas, amelin bütün ayıp ve kusurlardan uzak olması ve hiçbir şaibe olmamasıdır.

Birinci derece: Amelini görmeyi amelinden çıkarmak, amelinden bir karşılık beklememek ve amelinden razı olmayı terk etmek."

İkinci derece: Çokça amel yapmaya gayret etmekle birlikte amelinden utanmak, söz konusu gayreti "şühûd"dan korunarak sürdürmek, kendisini ameli yapan ve gayretin sahibi olarak görmemek ve tevfiik nuru ile, amelin cömertlik kaynağından çıktığını idrâk etmek."

Üçüncü derece, çokça amel yapmaya gayret etmekle birlikte amelinden utanmak, söz konusu gayreti "şühûd"dan korunarak sürdürmek, kendisini ameli yapan ve gayretin sahibi olarak görmemek ve tevfiik nuru ile, amelin cömertlik kaynağından çıktığını idrâk etmek.

Kul ihlasın birinci derecesinden geçer, ikinci merhaleyi arkada bırakır, üçüncü merhaleye girer. Burada görür ki, yaptığı amelin plan ve programı önceden yapılmıştır. Ezeli hüküm bu imiş ki, bu amel bu keyfiyetle ve bu düzen içinde, bu zamanda, bu amel eliyle amel olunsun. Elbette o amele fesat karışmamıştır, güzel bir ameldir. Ve bu hükme göre: "*Sana bir iyilik isabet ederse o Allah'tandır*" (79/4) Bu ayet hükmü gereğince amellerin Allah'tan olduğunu söyleyebiliriz. Bu makamda amel, bu şuhud ile ameli, ezeli ilmin şahidi ve ezeli ilmin alimi olacaktır. Böyle bir bakışla amel zamanı amel kenara çıkmış ve amelin cezai sonucundan tamamen uzaklaşmıştır. Böylece ihlasın kemaline ulaşır.

3- Türkçe Şerhleri

a- *Minhâcü'l-fukara*, Şeyh Rusuhuddin İsmail-i Ankaravî'nin (ö. 1041/1631) eseridir. *Minhâc*, tasavvufî konularla birlikte, dervişlerin hallerinden ve tasavvufî terbiyenin mertebelerinden bahseden bir eser olup, *Mesnevî* ve *Fütuhât-ı Mekkiye*'den sık sık iktibaslar yapılmış, konu ayet, hadis ve sufilerin sözleriyle teyit edilmiştir.

Son yıllarda yeni bir baskısı yapılan³⁸ eserin, birinci kısmında Mevlevî tarikatı ve genel tasavvufî bilgiler verilmektedir. İkinci kısmın alt başlığı *Esrâru'sş-şeriyye*'dir. Oruç, zekat, hac gibi konular tasavvufî açıdan ele alınmaktadır. Üçüncü kısım *Merâtib-i süluk ve yüz mertebe* adını taşımaktadır.³⁹ Yukarda da belirtildiği gibi İsmail-i Ankaravî, bu eserde Ensarî'nin ortaya koyduğu yüz makamdan istifade etmiş, fakat süluk mertebelerinin tasnifinde bir takım değişiklikler yapmış, bu derecelerin izahında da Herevî'ye bağlı kalmamış, kendine has açıklamalarda bulunmuştur.

Ankaravî, *Menâzil* makamlarından seksen sekizini değiştirmeden almış, makamların pek çoğunun yerini değiştirmiş on iki terimi çıkartıp yeni terimler eklemiştir.⁴⁰ *Minhâc*'taki sıralama şöyledir:

Bidayât; yakaza, tevbe, inabe, muhasebe, tefekkür, itisam, firar, hulut, uzlet, riyazet,⁴¹ *Ebvâb*; hüzn, havf, reca, huşu, zühd, takva, vera, tebettül, ibadet, hürriyet,⁴² *Muamelât*; murakabe, hurmet veriyet, ihlas, tehzi, istikamet, tevekkül, tefviz, sika, teslim, tasavvuf,⁴³ *Ahlak*; hulk, tevazu, isar, fütüvvet, sıdk, haya, şükr, sabr, rıza, inbisat, *Usûl*; kasd, azm, irade, edeb, yakın, üns, zikr, fakr, gına, murad,⁴⁴ *Evdîye*; ihsan, ilm, hikmet, basiret, firaset, ilham, sekinet, himmet,

³⁸ İsmail-i Ankaravî, *Minhâcü'l-fukara*, (haz. Saadettin Ekici), İstanbul, 1996. Bu baskının takdim yazısında *Menâzil*'den bahsedilmemesi dikkat çekicidir.

³⁹ İsmail-i Ankaravî, *Minhacü'l-fukarâ*, Mısır, 1256, s.139.

⁴⁰ Yetik, Erhan, *İsmail-i Ankaravî, hayatı, eserleri, tasavvufî görüşleri*, İstanbul, 1992, s. 135.

⁴¹ Bu babda, muhasebe, inabe, firar, itisam, riyazet makamlarını yerleri değişmiş, tezekkür ve sema yerine ise hulut ve uzlet makamları getirilmiştir. Mevlevî olan Ankaravî'nin sema'yı yüzlü tasniften çıkartması dikkat çekicidir.

⁴² İkinci babda, reca ve zühd makamlarının yeri değişirken işfak, tevazu ve rağbet yerine takva, hürriyet ve ibadet terimleri konulmuştur.

⁴³ Bu babda bütün makamların yerleri değiştirilmiş, hürmet ve riayet birleştirilip tasavvuf makamı eklenmiştir.

⁴⁴ Ahlak babında bütün makamlar yer değiştirmiş fakat farklı makama yer verilmemiştir, Usul babında ise, kasd, azm ve irade dışındaki makamların sıralamaları değişmiştir.

tuma'ninet, kurbet,⁴⁵ *Ahvâl*; mahabbet, aşk, şevk, vecd, berk ve zevk, atş ve şirb, dehş, hayret ve heyeman, kalak, gayret,⁴⁶ *Velâyet*; velayet, sır, garib, istiğrak, gaybet, vakt, safa, sürur, telvin, temkin⁴⁷ *Hakâyık*; mûkaşefe, müşahede, tecelli, hayat, kabz, bast, sekr, sahv, fasl, vasl,⁴⁸ *Nihayât*; marifet, fena, beka, tahkik, telbis, vücud, tecrid, tefrid, cem, tevhid⁴⁹

Liste incelendiğinde, otuz sekiz makamın *Menâzil*'deki yerlerini koruduğu, elli makamın yer değiştirdiği, on makamın çıkartıldığı, dört makamın iki makam halinde birleştirildiği ve biri heyemana ilave edilen on üç makamın da eklendiği görülmektedir.

Ankaravî tarafından başka terimlerle değiştirilen on makam şunlardır:

Tezekkür, sema, işfak, tevazu, rağbet, tazim, lahz, nefis, gark ve muayene.

Ayrıca berk zevkle, hurmet riayetle birleştirilmiş ve heyemana hayret eklenmiştir.

Yüzlü tasnife dahil edilen terimlerse şunlardır:

Hulud, uzlet, takva, hürriyet, ibadet, tasavvuf, kurbet, aşk, velayet, garib, telvin, tecelli ve heyemana eklenen hayret.

Bu eserle ilgili ilginç bir nokta da Ankaravî'nin eserini *Menâzil*'in şerhi olarak takdim etmemesidir. Eserin tamamında İbn Arabî ve Mevlanâ'dan yapılan nakiller *Menâzil*'den çok fazladır.⁵⁰

Minhâc'ın ihlas bölümü şöyledir:⁵¹

⁴⁵ Sekinet, tuma'ninet, himmet makamlarının yeri değişmiş, tazim kurbetle değiştirilmiştir.

⁴⁶ Vecd, kalak, gayret makamları yer değiştirilmiş, berk ve zevk birleştirilmiş, heyemana hayret eklenmiş ve aşk ilave edilmiştir. Aynı babda mahabbet ve aşkın ard arda yer alması dikkat çekicidir.

⁴⁷ Bütün makamların yerleri değiştirilmiş, lahz, nefis ve gark dereceleri yerine, velayet, garib ve telvin konulmuştur.

⁴⁸ Makamların tamamı *Menâzil*'deki dizilişlerini korumuşlar, muayene yerini tecelliye bırakmıştır.

⁴⁹ Herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. İsmail-i Ankaravî, *age.*, s. 139 vd.

⁵⁰ Eserin tamamında *Menâzil*'den kırk dört, *Mesnevi*'den yüz on sekiz, *Fütuhât-ı Mekkiyye*'den altmış yedi alıntı yapılmıştır. Üçüncü bölümde bu sayı, *Menâzil* için değişmezken, *Mesnevi* için elli sekize, *Fütuhât-ı Mekkiyye* için elli üçe düşmektedir. Yetik, *age.*, s. 184. Bu rakamlar ve yukarda işaret edilen makamların sıralanışı da göstermektedir ki, *Minhâc*'ın kaynakların arasında *Menâzil* üçüncü sıradadır ve eser içerik bakımından da *Menâzil*'in alışılmış türden bir şerhi değildir.

Allah u azimüşşan bir hadis-i kutside şöyle buyuruyor: “İhlas, benim sırlarımdan bir sırdır. Onu kullarımdan seçtiğim kimselerin kalbine emanet olarak bıraktım”

İhlas: dini amelleri ucûb ve riyadan temizleyip halis hale getirmektir. Nitekim Allah (cc) bir ayet-i kerimesinde: “*İyi bilinmelidir ki halis din Allah'ındır*” buyurmaktadır.

Şeyhulislam hazretleri ihlası şöyle tarif etmektedir: “İhlas, insanın yapmış olduğu ameli bütün şaibelerden temizlemesi ve gösterişi terk etmesidir. Zira amele itimat eylemek irfanın noksanlığına işarettir”

İbn-i Ata hazretleri şöyle buyuruyor: “*Amele itimat etmek hakikate vakıf olanlar nezdinde zillettir. Sevap kazanmak için amel etmek veihlasa yönelmek, ihlası elde etmeye manidir. Ve bir kimsenin şöhret için alem etmesi de ihlasa manidir. İşte ihlas, bütün bunlardan amelleri uzak tutmaktır*”

Ebu Osman Mağribi şöyle buyuruyor: “*İhlas, içerisinde nefsin haz duyacağı ve böbürleneceği şeyin bulunmadığı hallerdir*” daha da ötesi ihlaslı olanın kendini muhlis görmemesidir. Onun için “*ihlas, senin kendini ihlaslı görmemendir*” diye tarif edilmiştir. Zira ihlasın devamı tevazuyla mümkündür.

Hakikat şudur ki, ihlas yalnız ve yalnız Allah için ve onun rızasının kazanmak yolunda yapılan ibaretle kazanılır.

b- Nureddinzade Muslihiddin Mustafa el-Filibevî'nin (ö. 981/1573) *Terceme-i menâzilü's sâirîn*'i Türkçedir. Bu eserin iki nüshası vardır ve ikisi de eksiktir.⁵²

Bilindiği gibi, Nureddinzade, Sofyalı Bâli Efendi'nin halifelerindendir.⁵³ Aziz Mahmud Hüdaî, *Tezâkir*'de Nureddinzade'nin kendisinin şeyhi ve mürşidi olduğunu söyler.⁵⁴ Pek çok eser kaleme aldığı *Osmanlı müellifleri*'nde belirtilmektedir.

⁵¹ Ankaravî, *age.*, s. 169-170.

⁵² Süleymaniye Küt. Hacı Reşit Bey Kit Nu: 111 de kayıtlı nüsha, 134 varak ve 15 satırdır. Evdiye kısmının Sekinet babına kadardır. (6. kısım 8. bab); Süleymaniye Küt. Hacı Mahmud Ef. Kit Nu: 3043 de bulunan nüsha 79 varak ve 17 satırdır. Usul kısmının Gına babında sona ermektedir. (5. kısım 9. bab); bu iki nüshadan başka, Süleymaniye Küt. Şazeli Kit. Nu: 159 da kayıtlı eserin tertibi farklıdır. İsmi *Kitabu menâzili's-sâlikîn* yazılmış ve kurşun kalemle *Kitabu menâzili's-sâirîn* olarak düzeltilmiştir. On kısım *Menâzil*'e göre sıralandıktan sonra her kısımdan bir bab açıklanmaktadır. Eser 13 varaktır. Bu eserin *Keşfu'z-zûnun*'da bahsedilen Aişe binti Yusuf ed-Dımışkıyye'nin *İşaratü'l-hafıyye fi menâzili'l-âliyye* isimli eseri olması muhtemeldir.

Tercüme 'nin ihlas bölümü şöyledir:⁵⁵

Allah azze ve celle buyurdu: “*İyi bil ki hâlis din yalnız Allah'ındır.*” (Zümer, 3) Agah olun ki din-i halis Hakk Teala içindir. “**İhlâs; ameli bütün kir ve ayıplardan (şevb) arındırmaktır.**” Yani ihlas bu taife katında ameli her şeyin karışımından safi itmekdür. “**İhlâs üç derece üzeredir: Amelini görmeyi amelinden çıkarmak, amelinden bir karşılık beklememek ve amelinden razı olmayı terk etmek.**” Yani ihlas üç derece üzerinedür. Evvel derecesi amelini görmek amelinden ihracdır yani hiç amelini amel additmemekdür zira eğer makbul olursa Allah Teala'nın fazlıdır olmazsa hûd-ı? amel değıldür. Pes nice kişi amelini amel addidüb sevab umar, evveli tevfiik-i İlahî ahiri fazl-ı İlahî ya abdin arada nesi kaldı ki sevab recâ ider. Pes malum ola ki ihlas kişi amelini amel additmeyüb ve dahi ameline razı olmamakdur. Zira amilene razı olursa amelini beğenmiş olub ehl-i ucub oldu şeytan gibi oldu şeytanun itdüğü külliyyen hebâ-i mensur olmuşdur, belki itdigi ameller onun küfrüne sebep olmuşdur. Pes kişi ameline nice razı olur ki makbul olduğu ve saadetine sebep idüğünü bilmez bunu hûd-ı? mukarrer bilir ki Hakka layık ibadet yokdur. Netekim İmam-i Azamdan mervidir ki (ra) sana layık ibadet itmedim deyi münacat idüb ağılardı.

İkinci derece: “Çokça amel yapmaya gayret etmekle birlikte amelinden utanmak, söz konusu gayreti “şühûd”dan korunarak sürdürmek, kendisini ameli yapan ve gayretin sahibi olarak görmemek ve tevfiik nuru ile, amelin cömertlik kaynağından çıktığını idrâk etmek.” Yani ihlasın ikinci derecesi tamam gücü yettiği mikdar cidd ü sa'y itdikden sonra girü itdigi amelden utanmakdur. Ve dahi tamam cehd itmekdür amelini nur-ı tevfiikde ayn-ı cud-ı İlahîden görmekdür, yani ameli tamam mertebe ikmal itmekde cidd ü sa'y itdükden sonra kendüye mensub oldugu cihedden ayb addidüb utanur. Hakkın lutf u ihsanı oldugu cihedden kesel gelmeyüb belki şükrü ve sa'i dahi ziyade ola, ol ziyade sa'yini dahi bile ki Hakkın tavfiikidür ve ayn-ı cüddan atâsıdır.

⁵³ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı müellifleri*, I, s. 161.

⁵⁴ Yılmaz, H. Kamil, *Aziz Mahmud Hüdaî ve Celvetiye tarikatı*, İstanbul, 1984, s.43.

⁵⁵ Nureddinzade Muslihiddin Efendi, *Terceme-i menâzili's-sâirin*, Süleymaniye Küt., Hacı Mahmud Efendi Kit. Nu: 3043, v. 41a-42a.

Üçüncü derece: “Amelini görmekten kurtularak ameli arındırmak, amelini ilim üzere yapmaya devam ederek ondaki ilâhî hükmü mâsivâ boyunduruğundan özgür olarak müşâhede etmek.” Yani ihlasın üçüncü derecesi amelini ihlasla itmekdür amelden halasla yani amelin sana teallukı cihetini külliyeten ifna idüb belki her fiili bizzat Hakka isnad idesin ve amelini terk ilm-i zahir muktezasıyla seyr ide yani hiç şer’a muhalif nesnesi olmaya. Dimeyesin ki benim çünkü nesnem yokdur terk itmek dahi onundur diyüb ameli terk itmeyesin belki hukuk-ı şeriiyeyi tamam yerliyerinde idesin. Ve dahi kendüni Hakka teslim idesin senin ve sair halaikun üzerine hakkun kaza-ı sabıkı muktezasınca hükmünün cereyanını müşanede idesin resm kullugundan halas olasın resmden murad masivadur yani umurı cümle hakka isnad idüb kulluğundan halas olub abd-i halisillillah olasın.

3- Mehmed Fakrî b. Hamid el-Kırımı el-Karasuyî'nin *Âb-ı hayat terceme-i menâzili's-sâirîn* adlı eseri, çalışmamızın da ana bölümünü oluşturmaktadır. XVIII. yüzyılda kaleme alınmıştır. 131 varaktır, bildiğimiz kadarıyla tek nüshası Atatürk Küt. Osman Ergin Kit. Nu: 511 de bulunmaktadır.

Mehmed Fakrî Kırımı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bulunan bilgilerse hemen hemen birbirinin tekrarıdır. Bursalı Mehmed Tahir, *İdare-i Osmaniyye zamanında yetişen Kırım müellifleri* adlı eserinde İbrahim Efendi'den bahsederken:

“Tarikat-ı halvetiyye-i Şabaniyyeden Gülşenî şubesi ekabirinden Edirne’de medfun Hazre-i Sezaî hulefasından Mehmed Fakrî Efendi kırımdan yetişen urefa-yı meşayıhtan olup kütüb-i sufiyyeden Hâce Abdullah Ensarî Herevî'nin eser-i muhakkikâneleri olan *Menazil-i sairin*'i vakıfane bir surette terceme itmiştir”⁵⁶

demektedir.

Yine aynı müellif, *Osmanlı müellifleri*’nde Sezaî Hasan Efendi'den bahsederken:

⁵⁶ Bursalı Mehmed Tahir, *İdare-i Osmaniyye zamanında yetişen Kırım müellifleri*, İstanbul, 1335, s. 10.

“Halifelerinden Mehmed Fakrî Kırımı de arif bir zat olup *Menâzilü's-sâirin*'i tercüme etmiştir.”⁵⁷

demektedir.

Osmanlı dönemi Kırım edebiyatı isimli eserde ise şarih hakkında neredeyse aynı bilgiler tekrar edilmektedir:

Adı Mehmed olan şair Fakrî, Kırımlı seyyid Hâmid Efendi'nin oğludur. Edirne'de medfun Sezayî-i Gülşenî'nin halifelerindendir. Hoca Abdullah Ensarî'nin *Menâzilü's-sâirin* adlı eserini tercüme etmiştir. 1133/1720 tarihinde hayatta olduğu bilinmektedir.⁵⁸

Şerh ve tercüme ettiği *Âb-ı hayat*'ın başında, vefat tarihi 1151/1738 olarak verilmektedir.

Transkripsiyonlu metnini tezimizin Metin kısmında sunduğumuz bu eserin ihlas bölümünü buraya alıyoruz.⁵⁹

Kâle'llahü te'âlâ. “Elâ li'llahi'd-dînü'l-hâlîşu” (Zümer, 3) Bu âyet-i kerîme de ihlâş şarihan zîkr olundığından Muşannif rı menzil-i ihlâş bu âyetli işbât eyledi.

El-ihlâşu tasfiyetü'l- 'ameli 'an külli şevbin. Ve hüve 'alâ şelâseti derecâtin ed-derecetü'l-'ülâ ihrâcu ru 'yeti'l-'ameli mine'l-'ameli ve'l-halâşu min talebi'l-'ivazî 'ale'l-'ameli ve'n-nuzülü 'ale'r-rızâ bi'l-'ameli ya'nî menzil-i ihlâş üç derece üzredür evveli 'ameline i' timâd itmemekdür zîrâ her ne 'amel ki ider Hâkkuñ halk itmesiyle ve kudret virmesiyle ider öyle olsa 'ameline nice i' timâd ider ve ne

⁵⁷ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı müellifleri*, I, s. 186

⁵⁸ Kurnaz, Cemal; Çeltik Halil, *Osmanlı dönemi Kırım edebiyatı*, Ankara, 2000, s. 14. Bu eserin dip notunda üç esere işaret edilmektedir ki bunlardan biri Bursalı Mehmed Tahir'in, *İdare-i Osmanîyye zamanında yetişen Kırımlı müellifleri* isimli eseridir. Diğer iki eser, Müstakimzade Süleyman Saadeddin'in *Mecelletü'n-nisab*'ı (Süleymaniye Küt., Hâlet Efendi Kit., Nu: 628) ve Nail Tuman'ın *Tuhfe-i Nâilî* (II, MEB Türk Ansiklopedisi Küt., B. 870) adlı eseridir. Bu iki eserde de sadece yukarıdaki bilgilerin bir kısmı yer almaktadır.

⁵⁹ Mehmed Fakrî b. Ahmed b. Hamid el-Kırımı, *Âb-ı hayât*, Atatürk Küt., Osman Ergin Kit., Nu: 511, v. 30b-31b.

vechile ecr u 'ivaż taleb ider ve ne ma' nāya 'amelini istihsān idüb rāzı u k̄āni' olur
'ameline rāzı olmaz ve 'n-nuzūlü 'ani'r-rızā bi'l-'ameli didigi bu ma' nāyadır.

*Ve 'd-derecetü 'ş-şāniyetü et-tehaccelü 'ani'l-'ameli me'a bezli'l-mechūdi ve
tevķīru'l-cehdi bi'l-ihtimāi mine 'ş-şuhūdi ve ru 'yetü'l-'ameli fi nūri't-tevfīkı min
'ayni'l-cūdi ya'nī derece-i şāniye t̄'atda bezl-i mechūd itmiş iken 'amelini
begenmeyüb 'amelinden hacil olmağdur zīrā bir 'amel ki ihlāşa muķārin olmaya
kabūle qarın olmaz ve rüz-ı cezāda şāhibini hacil ider et-tehaccelü 'ani'l-'amel
didigi bu ma' nāyadır.*

Bir dağı 'amelini kendi kesbiyle bilmeden ihtimā u ictināb cehd u ihtimām u sa'y u
iķdāmını tevķīrdür ve *tevķīru'l-cehdi bi'l-ihtimāi mine 'ş-şuhūdi* didigi bu
ma' nāyadır.

Bir dağı 'amelini Hakk te'ālānuñ keremiyle tevfīk itmesinden görmekdür ve
ru 'yetü'l-'ameli fi nūri't-tevfīkı min 'ayni'l-cūdi didigi bu ma' nāyadır.

*Ve 'd-derecetü 'ş-şālişetü ihlāşu'l-'ameli bi'l-ihlāşi mine'l-'ameli ted'uhū yesīru
mesīra'l-'ameli ve tesīru ente müşāhidun li'l-ḥükmi ḥüran min rıķkı'r-resmi ya'nī
derece-i şālişe 'amelini kendinden bilmeden ihlāşdur şöyle ki zāhiren 'ilm-i zāhir
üzre t̄'at u 'ibādet ider yesīru mesīra'l-'ameli didigi bu ma' nāyadır Hakk
te'ālānuñ ezelde ḥükmi benim üzerime bu minvāl üzre t̄'at itmek imiş diyü
kendinüñ kesb u ihtiyārına iltifāt itmez ḥükmü'llahı müşāhid oldığı hālde seyr ider
ve tesīru ente müşāhidun li'l-ḥükmi didigi bu ma' nāyadır resm diyü eşere dirler ne
kadar a'yān u ekvān var Hakkıñ kudretinin eşeridür gayrı isim itlāk kılınan
eşyānuñ cümlesi resimdür Hakkdan gayriye te'alluķ u rağbet itmek rūsūma ķul
olmağdur te'alluķun kaṭ' itmek rıķkıyyetden ya'nī ķulluğdan āzād olmağdur
ḥüran min rıķkı'r-resmi didigi bu ma' nāyadır.*

B- Tesirleri

Tasavvuf kültürünün temel eserlerinden olan *Menâzilü's-sâirîn*'in bu kültür üzerinde şüphesiz etkisi olmuştur. Usûl-i aşere olarak hemen her tasavvuf eserinde yer alan merhalelerin oluşmasında Herevî'nin tasnifinin etkisi vardır. Bu on merhaleden kanaat, uzlet ve teveccüh dışındaki yedi tanesi yüzlü tasnifte bulunmaktadır. Muhteva açısından bu etkinin dışında, makamların belli sayıya göre tasnif edilmesi de usûl bakımından bir etki olarak düşünülebilir.⁶⁰

1- Tasavvufî düşüncenin en önemli anlatım biçimlerinde biri de bilindiği gibi şiidir. Sufiler düşüncelerini manzum olarak da anlatmışlar ve bunda başarılı olmuşlardır. Akşemseddin'in⁶¹ (ö. 863/1458) halifelerinden olan Abdurrahim-i Karahisarî⁶², *Menazil* makamlarını bu sihirli anlatım biçimiyle, şiir vasıtasıyla anlatmıştır. Yüzlü tasniften bu manzum anlatımda yer almayan makamlar şunlardır: Firar, işfak, ihbat, isar, kalak, sekr ve sahv.⁶³

Menâzil yüzdür ey sâlik meşâyihden rivâyet kıl

‘ Alâ tertîb nazımınca gelen şey ’i bidâyet kıl

İmâret eyle nefsünden gider emmârelik vasfın

Çün irdi yakza it tevbe muhâsebe inâbet kıl

Tefekkürle tezekkürden nasîbüñ i’ tisâm olsun

Riyâzet kıl gel ey sâlik semâ’ ı seyre âlet kıl

⁶⁰ Bkz., Kara, “Tasavvuf kitabiyatında makamların sayılarla tasnifi ve usulü aşere geleneği”, *Hareket*, Ocak-Şubat 1980, s. 10-14.

⁶¹ Bkz., Köprülü, O. Fuat; Uzun Mustafa, *Akşemseddin*, DİA, II, s. 299-302.

⁶² Bkz., Erünsal, E. İsmail, *Abdürrahim Karahisarî*, DİA, I, s. 291-292; Karahisarî hakkında yapılan çalışmalar için Bkz.: Yurt, Ali İhsan; Kaçalın, Mustafa, *Akşemseddin, hayatı eserleri*, İstanbul 1994, s. 33

⁶³ Yurt; Kaçalın *age.*, s. 34-35.

*Çü nefsiñ oldı levvāme aç imdi gaybın ebvābın
Bu havf u hüzn ü aşinālık huşu' ı saña ādet kı*

*Pes ihya-y-ıye zühd ile vera' la bātınıñ pāk it
Tebettül eyle dön Haqq'a recā hāline rağbet kı*

*Çü nefsiñ mutma' inn'oldı Hudā'nla kı mu'āmele
Münevver kalbe nefsiñden safı nūr istifādet kı*

*Ri'āyet kı murāqıba Hudā'ña eyle sen hürmet
'Amel ihlās u tezhıble her işde istikāmet kı*

*Tevekkül hāle lāzımdur işin Allah'a tefvız it
Sıkan var-ısa teslim it Haqq'a nefsiñ selāmet kı*

*Kemāl irmege nefsiñe hasen it cümle ahlākı
Halās it 'aql(ı) vehmi(ñ)den şerı'at nürin ālet kı*

*İriş sabr u rızā şükr ü hayādan sıdık u işāret kı
Eyü hulq u tevāzu'dan safā kesb it fütüvvet kı*

*Çün oldı münbasit nefsiñ döküldi ser-be-ser kalbe
'İnāyet irdi kalbüñe usüle gir siyāhat kı*

*Dilersen vuslatı(ñ) sırrın geldi imdi qasd-i 'azm eyle
İrādetle edeb pāyın yaqın ü ünse āyet kı*

*Gehi zikr ü gehi faqr gınādan çün murād alduñ
Dükendi kalb işi 'aqlun sülükinden hikāyet kı*

Çü ğaybı ‘aķıl kim oldu münevver nür u kudsi-y-le
Anuñ vādilerinde sen Hudā’dan isti‘ānet kııl

Haķķ’uñ ihsānı olmazsa ne hāsıl ‘ilm ü hikmetden
Basiret ‘aynıñ nürdan hidāyet bil firāset kııl

Eger ta‘zīm-i hikmetler kıılursa Haķķ saña ilhām
Sükün-ıla tumanına tamām olmağa himmet kııl

Çün irdi mertebēñ sırra gözet ahvāli ķo kesbi
Hemīn mahzā ‘atā kııldı mahabbet ile ğayret kııl

Eger şevķ ile ‘ışk odı ‘ataş-baħş olsa vecd ile
Dehiş heyman u berķ ile gönül zevķin himāyet kııl

Çün irdi mertebēñ rūha velāyet milkine irdüñ
Lahz-ı vaķt u safā-y-içün sürür eyle meserret kııl

Pes andan sırra seyr eyle nefes bul ğurbete vasıl ol
Sülük it ğarķ u ğaybetden temekkünde iķāmet kııl

Haķfinüñ sen maķāmında haķāyık kim mükāşefe
Müşāhede mu‘āyene hayātuñ bul zemiret kııl

Çü ķabz ü bast ü şükre irdüñ ü mahv(a) ittisāl bulduñ
Dü kevnüñ infisālın it özüñ ehl-i sa‘ādet kııl

Henüz enniyetüñ vardur fenā-yı zātı men‘ eyler
Hodāzdan gel temennā kııl nihāyātını ğāyet kııl

*Maḳām-ı ma'rifet bulsañ fenâ olduñ beḳā bulduñ
İrüp tahḳîk(a) telbîs it vücûdun ḥalka rahmet kııl*

*Bulursañ tecerrüdi tefrîd idersin cem'-i tevhîd
Dinilmez tevhîdiñ vasfî zihî devlet beşâret kııl*

2- *Envâru'l-aşîkîn*, Yazıcızade Ahmed Bican'ın⁶⁴ (ö. 858/1454) kaleme aldığı ve Osmanlı tasavvuf kültürünün başucu kitabı haline gelmiş bir eserdir. Eser birkaç defa basılmıştır. Bu eserin dördüncü babında:

“Şeyhulislam Abdullah Ensarî *Menâzilü's-sâirîn* adlı bir kitap düzdi ve anı on kısım itdi taki salıklar bileler ki nice sülûk itmek gerekir ben anı tercüme itdim ve bu şekilde yazdım.”

Ahmed Bican daha sonra, ihbat yerine hayrat, gayret yerine ikinci defa olarak yakın, kalak yerine akl, gark yerine firak makamlarını ve zevk ve temkinin yerlerini değiştirerek yüzlü tasnifi aktarmakta daha sonra:

“Ey talib-i esrar-ı İlahi menazil ve makamı bu şekil ile getürdüm taki mütalaa idenlere âsân olsun deyu bi izni'İlahi teala”

denilmektedir.⁶⁵

3- XIX. yüzyıl Nakşibendî-Halidî tarikatının önemli temsilcilerinden Ahmed Ziyauddin Gümüşhanevî'nin⁶⁶ (ö. 1311/1893) *Câmiu'l-usûl*⁶⁷ adlı eseri *Menâzil* makamlarından bahseden bir eserdir. Gümüşhanevî, eserinde, *Medâricü's-sâlikîn*'den ve Kaşanî'nin şerhinden de iktibaslar yapmış, sâlikin seyr ü sülükünde kademe kademe

⁶⁴ Bkz., Çelebioğlu, Amil, *Ahmed Bican DİA*, II, s. 49-51.

⁶⁵ Ahmed Bican, *Envâru'l-aşîkîn*, Bulak, 1300, s. 136; Eser pek çok defa basılmıştır, özellikle makamların imlasında pek çok hata mevcuttur.

⁶⁶ Bkz., Gündüz, İrfan, *Gümüşhanevî Ahmed Ziyauddin DİA*, XIV, 276-277.

⁶⁷ Bkz., Azamat, Nihat, *Câmiu'l-usûl DİA*, VII, 134-135. Eser Pek çok kere basılmıştır, İstanbul, 1276.

ilerlemesi mecburi olan makam ve menziller on kısım yüz makam ve bin menzilde tasavvuf şeklinde ele alınmıştır.⁶⁸

4- Osmanlı devletinin son döneminde yaşamış, İstiklal savaşına katılmış, Cumhuriyet döneminde müftülük görevi ifa etmiş olan Abdullah Develioğlu'nun *Gülzar-ı sofıyye-Sofiler bağçesi* adını verdiği eserinde de yüzlü tasnif kullanılmıştır.

Sofiler bağçesi'nde makamlar Ankaravî'nin sıralamasına göre verilmiştir. Firar, itisam, halvet, riyazet ve hüzn makamlarında isim vererek *Menazil*'den üçlü tasnif tercümelemi alınmış, Mevlanâ'dan ve İbn Arabî'den sık sık iktibaslar yapılmıştır. Birkaç yerde Kaşanî'den de bahseden müellif, Ankaravî'nin yüzlü tasnifini almasına rağmen *Minhâc*'dan alıntılar yapmamıştır.

Eserin baş tarafında Abdullah Develioğlu, makamların gerekliliğini şu cümlelerle ifade etmektedir:

“İhvan-ı müslimin, aziz kardeşlerim. İrşad sahasına atılan her bir erbab-ı sülûke şu aşâğıda beyan edilen 100 dereceyi bilmek ve muktezasınca amel itmek lazımdır. Bu 100 derece on baba ayrılmıştır ki, her bab da onar derece beyan edilmektedir.”⁶⁹

5- Yüz makamı, yüz basamak olarak değerlendiren, içerik açısından farklılıklar arz etse de, görünüş açısından *Menâzil*'den etkilenen bir diğer eser de, Batı'da çağdaş Tasavvuf düşüncesi temsilcilerinden sayılan Abdülkadir es-Sufî'nin *Yüz basamak* adıyla Türkçe'ye çevrilen *The Hundred steps* isimli eseridir.⁷⁰

Tasavvuf, şeriat, tarikat, hakikat, edeb, istikamet, süluk, yakın, fakir, tevbe, vera, zühd, tevekkül, sabır, şükür, takva, ihlas, sıdk, mürid, ubudiyet, zikir, fikir, *himmet*, *nefs*, ruh, *sır*, mülk, melekut, ceberut, *havf*, *reca*, *rıza*, his, mana, lübb, işaret, *vakt*,

⁶⁸ Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyaüddin (ks) hayatı, eserleri, tarikat anlayışı ve Halidiyye tarikatı*, İstanbul, 1984, s. 87. *Câmiu'l-usûl* Rahmi Serin tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. (İstanbul, 1977)

⁶⁹ Develioğlu, Abdullah, *Gülzar-ı sofıyye, sofiler bağçesi*, İstanbul, 1981, s. 23

⁷⁰ Abdülkadir es-Sufî, *Yüz basamak*, (çev. Yusuf Tatlısu), İstanbul, 1982.

hal, makam, mevkif, varid, *fütüvvet*, *kabz*, *bast*, *vecd*, *vücut*, cezbe, levaiih, levami, tevali, *şevk*, *zevk*, şürb, sekr, hamr, kase, sahv, fark, cem, cemul cem, *tevhid*, *tefrid*, efal, sıfat, zat, marifet, ism-i azam, gurbet, halvet, uzlet, simsim, tecelli, tahali, amâ, *murakabe*, *müşahede*, velayet, fena, bela, beka, sahk, nasut, lahut, rahamut, mahabbet, kurb, terakki, lisan, temkin, telvin, efrad, 300 nukeba, 40 nuceba, 7 abdal, 4 evtad, 2 imamlar, kutub, sükun, tecrid, kemal.

6- A. T. Sonuç'un kaleme aldığı *İslam tasavvufunda olgunlaşma yöntemleri* isimli eserin, üçüncü bölümünde *Menâzil* makamları Ankaravî'nin sıralamasına göre anlatılmakta, Abdullah Develioğlu'nun *Sofiler bağçesi*'ne de göndermeler yapılmaktadır. Açıklamalarda sadece ayet ve hadis kullanılmıştır.⁷¹

⁷¹ Sonuç, A. T., *İslam tasavvufunda olgunlaşmam yöntemleri*, İstanbul ts, s. 165 vd.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÂB-I HAYÂT TERCEME-İ MENÂZİLİ'S-SÂİRÎN

A- Şekil Yönünden

Âb-ı hayat'ın bilinen tek nüshası, Atatürk kütüphanesi Osman Ergin kitaplığı numara 511 de kayıtlıdır. Eser, 215x135, 155x75 mm. ebadındadır. 131 yaprak, 21 satır ve nesih hattıyladır. Başta iki varak fihrist vardır. İlk sayfasında kitabın sahipleri tarafından farklı hatlarla isimleri ve kendilerine ne şekilde intikal ettiğine dair bilgiler yer almaktadır. Yine bu sayfada eserin hattının aynısıyla şu satırlar yer almaktadır:

“Bu terceme-i şerif bi-misildür ve nadir bulunur mizanu'l-hak ve necatü's-salikindür ve ehli olan erbab-ı istidada bunu im'ân nazarıyla mütalaa itmek ayn-ı sülukdür üçüncü batn şeyhimiz Kırımî Karasuyî Şeyh Mehmed Fakrî Efendi ki Hazreti Sezaî Efendimizün hulefasındandır tasnifatları içinde işbu *Menâzilu's-sâirîni* Türkî'ye terceme buyurmaları fukara ve dervişana bir hayrat-ı kübra ve bir himmet-i uzma olmuşdur ki ayn-ı hayattır ve bu terceme-i şerifin ismi *Âb-ı hayat*dur nuş iden hayat u cavidan bulur gaflet olunmaya.”¹

Başı:

“El-hamdü lillahi rabbi'l-âlemin ve's-salatü alâ nebillinâ Muhammedin ve âlihî ecmaîn...”

Sonu:

“Es-Seyyid Mehmed ibnü's-Seyyid eş Şeyh Hâmid ibnü's-Seyyid Ahmed İbnü's-Seyyid Yahya el-Fâzıl bazı ehibba ve esdikanun iltimasıyla Türkî lisana tebdil eyledim Hakk teala sayimizi meşkur ve zenbimizi mağfur eyleye âmîn bi hurmeti Tâhâ ve Yâsîn.”²

XVIII. yüzyılın ilk döneminde yaşamış olan Mehmed Fakrî Kırımî, eserinin başında en yaygın Arapça *Menâzil* şerhi olan, Kâşânî şerhinden bahsetmekte ve eseri kaleme alma sebebini şöyle açıklamaktadır:

¹ Mehmed Fakrî b. Ahmed b. Hâmid el-Kırımî, *Âb-ı hayat*, Atatürk Küt., Osman Ergin Kit., Nu: 511, v. 1a.

² Fakrî, *age.*, v. 131b.

“Abdullah Ensari hazretleri süllak-ı tarikat ve tullab-ı marifet ihvan-ı tarikin ilkaslarına müsaade buyurub menazil-i salikini beyan v emeratib-i sayirini iyan murad eyleyüb menazili yüz menzil idüb her birini üçer derece üzre tertib eylemiş lakin ekseri lügat-ı garibe ve ıstılahat-ı bedia üzre derc olundığından ekseri salikin fehminden aciz olduklarından Abdürrezzak Kâşânî hazretleri şerh eyleyüb nice icmalatın tafsil u beyan ve nice müşkilatun tahkik u iyan eylemiş lakin erbab-ı sülükün Arabiyyatdan haberi olmayanları bundan müstefit olmadıklarından ulama-ı asrın ekseri ulema-ı rüsumdan olub bu kitabda vaki rumuzatun tevilinden gafil olub zahir-i şera muhalif görünenleri tevcihden bi-bahre olduklarından lisan-ı Türki üzre terceme eyleyüb teville muhtac mahalleri tevil tevcihe layık rumuzatın tevcihü üzre beyana azimet olundu.”³

B- Muhteva Yönünden

Görüldüğü gibi, eserin yazılmasının iki ana sebebi, şeriata aykırı görünen bölümlerin böyle olmadığını izah etmek ve Türkçe bilmeyenlerin de bu eserden faydalanmasını sağlamak olduğu belirtilmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, Şarih, Nureddinzade tercümesini ya görmemiş ya da eksik olduğu için itibar etmemiştir.

Fakrî, *Menâzil*'i tercüme ve şerh ederken, metne son derece sadık kalmıştır. Herevî'nin makamla ilgili verdiği ayetin o terimle hangi açıdan ilgili olduğunu açıklamakla şerhe başlamaktadır. Metni paragraf olarak almakta ve bazen kelime kelime bazen de cümle cümle şerh etmektedir. Bunu yaparken zaman zaman ayetlere, hadis-i şeriflere, kelimayı kibara ve şiire de yer vermektedir.

Dikkat çeken bir husus, sahv babında sadece *Menâzil* metnindeki ayet verilmiş bu ıstılah şerh edilmemiş diğer makama geçilmiştir. Ayetin sayfa sonuna denk geliyor olması sahv bölümünün bulunduğu yaprağın sayfalar numaralandırmadan önce düşmüş olabileceğini akla getirmektedir.

³ Fakrî, *age.*, v. 1b.

Bilindiği gibi Abdullah-ı Herevî her makamı bir ayetle irtibatlandırarak izah etmiştir. Bu ilişki genellikle makamın kelime olarak ayette geçmesiyle, bazen de ayetin ifade ettiği anlamı taşıması şeklinde olmaktadır. Metinde geçen ayetler dışında Kırımı'nin şerhte işaret ettiği ayetler şunlardır:⁴

“Fa’ktülü’l-müşrikîne haysü vecedümühüm” (4/89) s.69

“İnnâ vecednâhü şâbira’n-ni‘me’l-‘abdü innehü evvâbün” (38/44) s.71

“Ennî messeniye’z-zurru ve ente erhamü’r-râhimîn” (21/83) s.71

“İnnî messeniye’ş-şeytânü bi nuşbin ve ‘azâbin” (38/41) s.71

“Le in şekertüm le ezidenneküm” (14/7) s.76

“Vallahü mülkü’s-semâvâti ve’l-‘arz.” (3/189) s.107

“Ve le kad hemmet bihî ve hemmebihâ lev lâ en ra’â bürhâne Rabbihî” (12/24)

s.112

“Ve’şšana‘ tüke li nefsi” (20/41) s.113

“Ve ‘allemnâhü min ledünnâ ‘ilmen” (18/25) s.116

“Va‘tesimü bi habli’llahi” (3/103) s.120

“Zâlike fazlu’llahi yü’tihi men yeşâ” (5/45) s.123

“Fe fehhemnâhâ Süleymân” (21/79) s.129

“Fe bi ‘izzetike le uğviyennehüm ecmaîn illâ ‘ibâdeke minhümü’l-muħleşîn”

(38/82-83) s.143

“İnna’llahe ‘alâ külli şey’in şehid” (22/17) s.149

“Rabbi erinî enzuru ileyke” (7/143) s.152

“Mâ a‘celeke ‘an kavmike yâ Mūsâ” (20/83) s.152

“Ve ‘aciltü ileyke Rabbi li terzâ” (20/84) s.152

“Yühricühüm mine’z-zulümâti ile’n-nür” (2/257) s.159

“Mâ hâzâ beşeran in hâzâ illâ melekün kerimün” (12/31) s.160

“Ve kul câ’e’l-ħakku ve zeheka’l-bâtilü inne’l-bâtile kâne zehûkan” (18/81) s.162

“Üd‘ünî estecibleküm.” (40/60) s.172

“İnne Rabbi le ğafurun şekür” (35/34) s.173

⁴ Buradaki iktibaslarda, çalışmamızın sonundaki Metin bölümü esas alınarak sayfa numaraları verilmiştir.

- “Allahü nûru’s-semāvāti ve’l’ arz” (24/35) s.186
- “Ve lâ tülkü bi eydiküm ile’t-tehlüketi” (2/195) s.191
- “Ve hameleha’l-insānū innehū kāne zālūmen cehülā” (33/72) s.193
- “Ve lillahi mülkü’s-semāvāti ve’l-‘ arz” (5/17) s.202
- “Yef’ alü’llahü mā yeşāü” (14/27) s.202
- “Ve yahkümü mā yüridü” (5/1) s.202
- “Yezraüküm fihi” (42/11) s.210
- “İnnenī ene’llahü lâilāhe illā ene” (20/14) s.225
- “Keyfe tühyi’l-mevtā” (2/260) s.231
- “Li yetmeinne kalbī” (2/260) s.231
- “Ve mā teşāüne illā en yeşāe’llah” (81/29) s.322
- “İnne ekramekün ‘inda’llahi etķāküm” (49/13) s.233
- “Ve mā rameyte iz rameyte ve lâkine’llahe ramā” (7/17) s.233

Metin içinde geçen hadis-i şerifler şunlardır:

- “Âlemü’l-ğaybi felā yüzhiru ‘alā ğaybihī eħaden illā men irtezā min rasūlin” s.132
- “Allahümme innī eselüke’ş-şevķa ilā liķāike min ğayri zarrā’e muzırratun ve lâ fitnetin muzilletin”⁵ s.105
- “Eddebinī Rabbī fe aħsene te’dībī” s.155
- “Efelā ekünü ‘abden şekūran”⁶ s.175
- “El-fakru sevādü’l-vechi fi’d-dāreyn” s.190
- “El-iħsānū en ta’büde Rabbeke ke enneke terāhū”⁷ s.134
- “Ene aħşākümü’llahi ve eşhedüküm minhū ħavfen” s.36
- “Eħabbü’l-‘ibādī ile’llahi’l-aħfiyāuhū’l-etķiyāu.”⁸ s.183
- “Et-tā’ibü li’z-zenbi ke men lâ zenbe lehū”⁹ s.11, 7

⁵ Ebu Abdurrahman Ahmed bin Şuayb en-Nesâi, *Sünen*, I-IX, Kitabü’s-sehv, 1288, Halep, 1986

⁶ Ebu Abdullah Muhammed bin İsmail el-Buharî, *Câmiu’s-sahih*, I-VIII, Kitabü’t-teheccüd, 16/6, İstanbul ty.

⁷ Buharî, *age*, Kitabü’l-ıman, 2/37

⁸ Müslim bin Haccac, *Sahih-i Müslim*, I-V, Kitabü’z-zühd ve’r-rekaik, 2965, İstanbul, ty.

- “Evliyāi taḥte kıbāli lā ya‘ rifühüm ğayrī” s.208
- “Hasenātü’l-ebrār seyyiātü’l-muḳarrabīn” s.128, 82, 10
- “Hāsibū ḳable en tühāsibū” s.4
- “Hüm ḳavmün lā yeşki celīsühüm.”¹⁰ s.236
- “İttekī firāsete’l-mü’mini fe innehü yenzuru bi nuri’llahi te‘ālā”¹¹ s.122
- “Kāne’llahü ve lem yekün ma‘ahü şey’ün”¹² s.244
- “La tecālisü me‘a’l-mevtā” s.206
- “Men şaddeḳa kāhinen feḳad kefera”¹³ s.124
- “Men aḥdeşe ve lem yetevazza’ fe ḳad cefānī ve men tevazza’a ve lem yüşalli rek‘ateyni fe ḳad cefā’llahi te‘ālā” s.127
- “Men ‘amile bi mā ‘alime vereşehu’llahu ‘ilmen mā lem ya‘lem” s.20
- “Men ‘amile bimā ‘alime veraşehu’llahü te‘ālā ‘alleme mālem ya‘lem” s.155
- “Men eḳabbe ḳavmen ḥuşira me‘ahüm”¹⁴ s.211
- “Men eḳlaşa erba‘ine şabāḥan yetefecceru ‘an ḳalbihī yenābī’u’l-ḥikmeti ‘alā lisānihī” s.155
- “Men istevā yevmāhü fe hüve maġbūn” s.58
- “Men teşebbehe ḳavmen ḥaşera me‘ahüm.” s.45
- “Men teḳarrabe ileyye bi’n-nevāfilī eḳbebtühü ve men eḳbebtühü küntü lehü sem‘an ve beşaran ve yeden fe bī yebşiru ve bī yesme‘u ve bī yebtüşu” s.130, 164
- “Ra’eytü Rabbī bi nūri Rabbī” s.16, 158, 189, 199, 243
- “Subhaneke mā ‘arrafnāke ḥaḳḳa ma‘rifetike yā Ma‘rūf” s.18
- “Sübḥāneke mā ‘abednāke ḥaḳḳa ‘ibādetike yā Ma‘būdū” s.14
- “Sübḥāneke mā şekernāke ḥaḳḳa şükrike yā Meşkūr” s.173
- “Ve es’elu’llahe’l-‘āfiyete”¹⁵ s.70

⁹ Ebu Abdullah Muhammed bin Yezid ibn Mace, *Sünen-i İbn Mace tercüme ve şerhi*, I-X, Kitabü’z-zühd, 4240, İstanbul, 1982-1992

¹⁰ Müslim, *age*, Kitabü’z-zikr ve’d-dua, 2679

¹¹ Ebu İsa Muhammed bin İsa et-Tirmizî, *Sünenü’l-Tirmizî*, I-V, Kitabü tefsiru’l-Kur’ân, 3127, Beyrut, 1987

¹² Buharî, *age*, Kitabü’t-tevhid, 59/1

¹³ Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, I-VI, 2/429, İstanbul, 1982

¹⁴ İbn Hanbel, *age*, 2/50,92

¹⁵ Müslim, *age*, Kitabü’c-cihad, 1742

“Ve hāzā mine’l-ğurabāi’llezīne tūbā lehüm” s.189

“Ve izā temme’l-fakru fe hüve’llah” s.190

Bazen sufi sözlerine de başvurmuştur:

Hzret-i ‘Ali Kerrema’llahü vecheh buyurur: “Lā tenzur ilā men käle v’enzur ilā mā käle” s.20

Cüneyd ve säir dimişler ki “en-nihāyetü er-rucū‘u ile’l-bidāyati” s.175

Molla Cāmī kıddise sırruh’s-sāmī buyurur “inne mā fi’l-kevni vehmün ev hayālün ev ‘ukūsün fi’l-merâyâ ev zılälün” s.202

Zaman zaman kelam-ı kibar yardımıyla açıklamalarda bulunmuştur:

“Sudūru’l-ağrār kıbüru’l-esrār” s.160

“El müflisü fi emāni’llahi” s.14

“El-‘abdü yüdebbiru va’llahü yükaddiru” s.128

“El-‘aşıku izā seleke ve izā sekete heleke” s.153

“El-‘uşşâku lâ yüähizüne bi ekvālihim” s.161

“El-ğayru fi mā ihtārahu’llahü te‘ālā” s.118

“El-vāşılı in teğarrake heleke” s.174

“İfşâ-i sırr-ı rubūbiyyet küfrdür” s.184

“Kāna’llahü ve lem yekün ma‘ahü şey’ün” s.221

“Kellimü enne ‘alā kaderi ‘uqūlihim” s.184

“Leyse lî ‘inda’llah menzilihi” s.184

“Mā ħulika lehünne” s.41

“Men ‘ābe ‘ibe” s.14

“Men lâ virde lehü lâ vāride lehü” s.22

“Men lem yezuk lem ya‘rif” s.219, 203

“Zembün lâ yükāsü bihi zembün ağarün” s.201

“Ve küllü mâ fe‘ale’l-maḥbûb maḥbûbun” s.78

“Ve rızvânun mina’llahi ekber” s.220

Fakrî mahlasıyla şiirlerde yazan şarih, *Âb-ı hayat*’ta yeri geldikçe şiire başvurmuş, eserini beyitlerle süslemiştir. Kendi mahlasının bulunduğu beyitler dışında, bazen isim vererek genellikle de isim zikretmeden, Niyazî-i Mısırî, Eşrefoğlu Rumî, Bakî, Yazıcızade Mehmed’in manzumeleri de yer almaktadır. Bunlardan ilgi çeken, İbn Arabî’den aktardığı beyittir. Bir kısmının nereden alındığını tespit edemediğimiz manzumelerden, bir Farsça ve iki Arapça beyit dışındaki şiirler Türkçe’dir.

Fakrî’nin mısraları şöyle aktarılabilir:

Şoyu nidem kisve-i tenden mu‘arrâ oldum ey zâhid
Beni ‘üryân iden böyle degildür lâkin illâ hû

Bu Fakîr-i derdimendüñ ḥâline vâkıf olam dirseñ
Anuñ maqşudı ‘âlemde degildür lâkin hû. s. 83

Zulümâtda iken dirdim ki bir yâr kalmadı
Nîl-i zıyâ-yı kalbe geldüm gördüm ağıyâr kalmadı s.94

Her neye baksam gördüm ḥârî vâr gülzârı yok
Bâğ-ı gülzâr olmuş ‘âlem zerrece ḥâr kalmadı

Nâr-ı hicriyle yanub eylerdi bu kula ḥazîn
Ḥamdü li’llah cümle nûr oldı ki bir nâr kalmadı

Vârî ve yârî bırağdım dostıla pâzâr için
Gördük anda vech-i yârî şehr ü pâzâr kalmadı

Zînet-i dünyâ degil ‘uqbâya meylim yok benim
Faḫriyâ yağmaya virdim bende bir kâr kalmadı¹⁶ s. 167

Deryâya ğark it kaṭreni, hurşide vaşl it zerreni
Ol baḫr-ı zâta irişen, Faḫrî bulur dürdâneler. s.213

¹⁶ Bu altı beyitten oluşan manzume, Niyazî-i Mısırî *Divan*’ında bulunan bir şiire nazire olarak yazılmıştır. Bkz. Niyazî-i Mısırî, *Divan*, (haz. Kenan Erdoğan), Ankara, 1998, s. 180.

İbn Arabî'den aldığı beyt şöyledir:

Mâ vaḥḥade'l-vāḥidu min vāḥidin
İz küllü men vaḥḥadehū cāmedehū s.16

Fakrî, Niyazî-i Mısrî'nin beyitlerine de yer vermiştir:

İki cihanda Mısrîye devlet daḥı ' azab
Geldikce yārūñ şunduḡu güherlerūñ dürdānesi ¹⁷ s.106

İbn-i vaḳtim ben ebu'l-vaḳt olmazam
' Abd-ı maḥzım ben taşarruf bilmezem ¹⁸ s.106

Dinle hemān bir sözdürur, yoḡuş degildür düzdürur
' Alem ḳamu bir yüzdürur, gören anı ḫayrān imiş ¹⁹ s.143

Âb-ı hayat'taki Eşrefoḡlu Rumî'nin beyitleri de şunlardır:

Gelse cemālinden vefā, yāḫūd celālinden cefā
İkisi de cāna şafā, Senden hem ol ḫoş hem bu ḫoş s.127

ḫoşdur baña senden gelen, yā ḫil' at u yāḫud kefen
Yā taze gül yāḫūd diken, Senden hem ol ḫoşdur hem bu ḫoş s.150

Ya baḡ ya bostān ola, ya bend ya zindān ola
Ya vaşl ya hicrān ola, Senden hem ol ḫoş hem bu ḫoş ²⁰ s.194

Ey zāhid-i dünyā-perest var zühdünü ' arz eyleme
Ben ' aşıḳ-ı şürıdeyüm zevḳ u riyā neme gerek ²¹ s.197

¹⁷ Mısrî, *age.*, s. 189.

¹⁸ Mısrî, *age.*, s. 123.

¹⁹ Mısrî, *age.*, s. 78.

²⁰ Eşrefoḡlu Rumî, *Divan*, (haz. Mustafa Güner), Ankara, 2000, s. 219-220.

²¹ Eşrefoḡlu Rumî. *age.*, s. 243.

Muhammediyye' den alınan beyitler de şunlardır:

Eşer bilmez olur bil kim Şıfat-ı esmâ 'i hüsnâdan	s.195
O kim evvel fenâ buldı, fenâdan şoñ bakâ buldı Bakâ içre beğâ buldı, seni sevdi 'ale'l-ıtlâk	s.205
Yazıcıoğlu bulubdur çün fenâ-i ender fenâ Pes bakâya ender bakâya vişâl it anı şaîa şâl ²²	s.204

Bakî' den de çok meşhur olmuş şu mısralar alınmıştır:

Doyulmaz havf-i ihsâna, kana' at gelmez insâna Kerem gördükce ey Bakî, gedâlarda recâ artar	s.154
--	-------

Nereden alındığını tespit edemediğimiz beyitler de şunlardır:

Bildi lâ bûd tutacağsın sen râh-ı meyhâneyi Yazdı naqqâş-ı ezel destûnde bir peymâne naqş	s.12
Seyyi 'ât-ı nefse isnâd ile dime eyitdi Rabb Âdemî ol olma şeytân gibi şağın bî edeb.	s.12
Sana 'âşık olan diller ne kılsun bâş ile câna Cemâlin gözleyen gözler ne baqsun hûri gılmâna.	s.43, 122, 135
Zerre görünmez fenâ-ı iş bu 'âlemde 'ârife Bir demine vuşlatuñ iki cihân olmaz behâ	s.79
Dervişlerüñ en alçağı Buğday içinde burçağı	s.82
Şavm u şalât ve hacı biz terk eyledük zâhidlere 'Aşkuñ şarâbın içmeye yeter bize mayhâneler	
Biz 'âşık-ı dildâdeyüz cennet sarayın neyleriz Dostuñ cemâlüñ görmege yeter bize vîrâneler.	s.82

²² Yazıcıoğlu Mehmed, *Muhammediye*, (haz. Amil Çelebi) İstanbul, 1996, s. 208.

‘Aqla bakma ir tecellî nurma
Şema‘ hâcet kalmaz olduĝda şabâh s.80, 92, 179, 212

Leĝad künte dehran ħable en ekşife’l-gadâ eĝâle bi ennâ şâkirun leke zâkirun
Ve lemmâ eşbaĥte ebşarte şâhiden bi enneke mezkûrun ve zikrun ve zâkirun s.94

İhtiyârî nîst egerçi tûra nîke mâşed
Mâbedest yândâdim ihtiyârî ĥuşra s.113

Ne ‘arz eyledi dilber
Yüzün ħaşr-ı celâliden s.121

Ayaĝı yere mi başar
Zülfüne ber-dâr olanuñ s.22

Ma‘ şûk u ‘aşk u ‘âşık bir oldı
Çünkü sende hicrân nesnedür s.122

Aç gözün keşretde vahdet zevkuñ ile yâre bak
Ķalbinuñ şâfî ħlub âyine-i veş vîzâre bak s.123

Ben de senüñ cânım da senüñ ey gül-i ra‘nâ
Ve’l-‘abdü ve mâ yemlûkühü kâne’l-mevlâ s.128

Şem‘ ine pervâne düşen fâş olur ‘âlemlere
Ma‘ şûkuñ ‘aşkına görünce âbım yandırur s.129

Ko bu yoldaşlarını yalnız gel
Anda sende sığmazsun sensiz gel s.129

Ķarârım yokdur ey dîl ben görelden ol dilârâyı
Ĥayâl-i ĥüsnüne düşdüm nidem ben ağ ħârâyı s.135

‘Azm idicek devlet eline irdi nidâ-ı cân
Sem‘ ine yanüb cemâl şem‘ ine pervâne oldu gönül s.140

Oĝurdu senüñ ‘abdi yüzünde şâhibüñ vaşfın,
Olmamış iken peydâh âĝ üzre henüz ħâre s.141

Yandır cemâlün şem‘ ini devr eylesün pervâneler
Göster cemâlün nûrını seyreylesün divâneler s.143

- Ḥayālî ḥāl raḥî naşb-ı ‘aynâm olalıdan
Ne yîre kim nazâr itsem cemâlidür görünen s.145
- Añâ ol şıfatıyla tecellî eyledi Allah
Pes andan şoñra zâtıyla tecellî eyledi Allah s.145
- Leylâ için Mecnûn olan iki cihâmı terk ider
Başıyla hem cânıñ virir Ḥaḫḫı seven merdâneler s.146, 177
- Mâsivâdan el çek ey ‘âşık gel zıkr-i fikrûñ Ḥaḫḫa olsuñ muttaşşıl
Şol kadar ḫayretde ḫalsûn cân u dîl ḫande baḫarsam Efendim şahibîm s.146
- ‘Āşıkı ker kılsalar ma‘ şûḫ yolunda bîñ pâre
Duymaya dost diyü çağıra her pâresi s.149
- ‘Āşıkuñ demini kim nûş ider deryâ gibi ol cûş ider,
Hiç gelmez ‘aḫlı başına şanma anı aşlâneler. s.150
- Şarâb-ı la‘l lebinden egerçi mahrûmuz ...
Mest ü âhiriz ḫayâlûñ ile müdâm. s.151
- Ṭoludur ‘aşḫ u maḫabbet ile bu kevn ü mekân
Ḫande baḫsâm bañâ her küşede küşede Leylâ görünür. s.151
- Onuñ ‘aşḫı ḫayâlinden, dü ‘âlem zerre olmuşdur
O zerreye nazâr itsem, görünmez lâkin illâ Hû s.160
- Ben de senüñ cânım da senüñ ey gül-i ra‘nâ
El-‘abdü ve mâ yemlûkühü kâne li Mevlâ s.162
- Vech-i yâri seyr iden yağma ider hep vârnı
Manşûrleyin ol yârüñ zülfüne ber dâr olur s.179
- ‘İlmine maḡrûr olanlar ḫaldı ‘aşḫdan bî naşîb
‘Āşıkuñ bir lema‘ sına irmez ol bîçâre s.192
- ‘Adem-i i‘tibâra vâkıf olan
İ‘tibâr-ı ‘ademden urmadı dem. s.213

İlk bakışta görüldüğü gibi, şerh olarak sadece Kâşânî şerhinden bahsediliyor olması, Niyazî-i Mısırî'nin mısralarına yer verilmesi ve en önemlisi İbn-i Arabî'nin

isminin zikredilmesi ve bir beytinin nakledilmesi, eserin vahdet-i vücud düşüncesi ışığında yorumlandığını, şerh edildiğini ortaya koymaktadır.

Kıymî, eserin farklı yerlerinde şerî ilimleri öğrenmenin, şeriatın zahirine göre amel etmenin gerekliliğini ve önemini ifade etmektedir. Ayet ve hadislerin zahirini dikkate almak gerektiğini (s. 54), kişinin taatının şer-i şerife mutabık olması gerektiğini (s. 62), ilm-i fikhın gerekliliğini (s.13), ilimsiz amelin olamayacağını (s. 20) şeriat-ı Muhammadiyye'nin ahkâmını hüsn-i kabul ile kabul etmek gerektiğini (s. 87) ifade etmektedir. Bilgisizce amelin zararını ve ilim tahsilinin gerekliliğini şöyle ifade etmektedir: “Cehaletle olan hizmet fesad u butlandan salim olmadığından müride lazım olan evvelen şeriat ilmini tehsil idüb amelini cehalet kirinden pak itmektir” (s. 57) Bilgi edinme yollarından birinin de vaaz dinlemek olduğunu belirtmekte (s. 22) ve günahları hakkullah, hakk-ı abd ve istidrak-i faitat olmak üzere üç ana guruba ayırmaktadır. (s. 15)

Anasır-ı erbaayı açıklamakta (s. 94) ve salikin anasır-ı erbaa hükmiyle amel etmemesi gerektiğini söylemektedir. (s. 160)

İtikadî açıdan Ehl-i sünnet çizgisini itina ile korumuştur. Kader inancını tevbe bahsinde Ehl-i sünnet inancına göre izah etmiş ve Cebriyye mezhebini ve cebr anlayışını eleştirmiştir. (s. 9, 10, 14) “Efal-i ihtiyariyye ve iradet-i cüziyye sahibi olduğumuzdan sevaba ve ikaba müstahak olmuşuzdur.” (s. 202) Allah'ın sıfatları hakkında da yine Ehl-i sünnet itikadı çerçevesinde bahsetmektedir. (s. 223) Kulun ihtiyarı ve fiilleri hakkında da yine aynı mezhebin fikirlerini ustalıkla açıklamakta ve savunmaktadır. (s. 232)

Nefsle mücahedenin gerekli olduğuna, “avam-ı nas ehlullah katında hayvan mesabesinde” (s. 40) diyerek dikkat çekmekte, tarikata girmeyenlerin “ihticab”da kalacaklarını belirtmekte (s. 150) fakat bir mürşid-i kamile intisab etmeden mücahede edenlerin bazı tehlikelerle karşılaşacaklarını söylemektedir. (s. 11) Her tarikatın her insana uygun olmaya bileceğini (s. 34) ama, mürşid-i kamile adab ile bağlanmak gerektiğini anlatır. (s. 99) Sohbetin önemini, “Salihlerle sohbet eylese anların salah hali buna tesir idüb bu dahi salaha yüz tutar” (s. 5) sözleriyle açıklar.

Değişik yerlerde şathiyeden bahsetmektedir. Şathiyeyi, “zahir-i şera muhalif hulul ve ittihadı müşir kelam” (s. 27) olarak tanımlar. Evvelki makamlarda şathiyeden uzak durulması gerektiğini söylerken (s. 39, 54, 92), ilerleyen makamların şerhinde şathiyenin nasıl ortaya çıktığını, suffnin neler hissettiğini açıklamakta (s. 105-106) ve, “bu hale gelen sükut ederse helak olur” (s. 153) diyerek bu durumu izah etmektedir.

Kırımî, sülukun gayesini zat-ı ehadiyyette fani olmak olarak ifade eder. Fenaya “zâtı zât-ı Hâkda ve şıfatı şıfat -ı Hâkda ve ef'âli ef'âl -i Hâkda fânî olmağa” ulaşılabilceğini belirtir. (s. 12) Bu ifade benzer ifadelerle metinde pek çok kere tekrar edilmektedir. Bu ifadenin ittisali çağrıştırdığını dikkate alın şarih, buradaki ittisalden muradın ittisal-i hakiki olmadığını belki kurb-i manevi olduğunu, (s. 171) ittisalin hakiki manasının murad olmadığını belirtmektedir. (s. 180)

Ana hatlarıyla özetlenen metin, çalışmamızla birlikte sunulmaktadır.

SONUÇ

Tasavvufî düşüncenin vazgeçilmez bir parçası olan tasavvuf terimleri konusunda ilk dönemlerden bu güne kadar pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların köşe taşlarından birisi ve belki en önemlisi Abdullah Ensarî'nin *Menâzilü's-sâirin*'idir. İslam dünyasının her kesiminden ilgi gören bu eserin pek çok şerhi ve tercümesi yapılmıştır.

Bu çalışmada, yapılan şerhlerden matbu olan Arapça, İbn Kayyım el-Cevziyye, Abdürrezzak Kâşânî, Mahmud Firkavî, Afifüddin et-Tilemsanî, Mahmud el-Menufî; Farsça, Muhsin Bîna; Türkçe, İsmail-i Ankaravî'nin eserleri ile, Türkiye kütüphanelerinde bulunan ve yazma olan, Arapça, Şemseddin el-Makdisî, Ali el-İsfehânî, Muhammed et-Tusterî, Abdurrauf Münavî, Zeyneddin ve Türkçe, Nureddinzade Muslihiddin ve Metni traskripsiyonlu olarak sunulan Mehmed Fakrî'nin eserleri incelenmiştir.

Bu çalışmaları iki ana gurupta incelemek mümkündür. Bunlardan biri İbn Kayyım el-Cevziyye'nin temsil ettiği selefi tasavvuf düşüncesi, diğeri ise Afifüddin et-Tilemsanî'nin önderliğindeki vahdet-i vücudcu düşüncedir. İki tarafta Herevî'nin *Menâzil*'deki anlatımlarından kendi düşünce sistemlerine uygun fikirler ortaya koymaktadırlar. Tilemsanî, fena makamının izahından hareketle vahdet-i vücud düşüncesine ulaşırken, İbn Kayyım'ın eserinde Herevî'yi ve yazdıklarını vahdet-i vücud düşüncesinden uzak gösterme gayreti göze çarpmaktadır. Bilindiği gibi zaten bir sufünün tasavvuf düşüncesindeki yeri tasavvufî ıstılahları hangi açıdan değerlendirdiğiyle belirlenebilmektedir.

Dikkat çekici bir konu da, terimlerin oluşması, zaman içinde sayılarının artması ve anlam değişiklikleridir. Herevî, yüz makamı oluştururken kendisinden önceki eserlerde yer alan altmış üç terimi seçmiş buna on beş tanesi Kur'an'da bulunan otuz yedi makam ilave etmiştir.

Bu yüz makamdan sadece elli dokuzu sonraki dönemde kaleme alınan üç ıstılah kitabında (İbn Arabî, Cürcanî ve Kâşânî'nin eserleri) varlıklarını sürdürmüşlerdir. Diğer makamlar anlamlarını başka kelimelere bırakarak bu eserlerde yer alamamışlardır.

Tasavvufî düşünceyi anlamada, onun zaman içindeki seyrini takip etmede, onda var olduğu ileri sürülen sapmaları tespit etmede; şüphesiz bu terimlerin nasıl değerlendirildiğinin, zaman içerisinde nasıl anlamlandırıldığını anlamını önemi büyüktür.

Herevî'nin yüz makamı, tasavvuf terimlerini belli bir usül içinde incelemeyi gelenek haline getirmiştir.

Bu yüz makama yazılan şerhlerden biri olan *Âb-ı hayat*, Anadolu insanının Herevî'nin eserine olan ilgisini ortaya koymaktadır.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdullah b. Mübarek, *Kitabü'z-zühd ve'r-rekâik*, (*Zahitlik ve incelikleri*, çev. M. Adil Teymur) İstanbul, 1992
- Abdullah Herevî, *Menâzilü's-sâirîn*, (tahkik, S. De. Laugier De Beaurecueil O.P.), Kahire, 1962.
- Abdurrahman Camî, *Nefahatü'l-üns*, (*Evliya menkıbeleri*, ter. Lamiî Çelebi, haz. Süleyman Uludağ, Mustafa Kara), İstanbul, 1995.
- Abdurrauf Münavî, *Şerhu menâzili's-sâirîn*, Süleymaniye Küt., Şehid Ali Paşa Kit., Nu. 1276.
- Abdülkadir es-Sufî, *Yüz basamak*, (çev. Yusuf Tatlısu), İstanbul, 1982.
- Afifüddin Süleyman bin Ali et-Tilemsanî, *Şerhu menâzili's-sâirîn ile'l-Hakkı'l-mübîn*, Tunus, 1989.
- Ahmed b. Hanbel, *Kitabü'z-zühd*, (çev. Mehmed Emin İhsanoğlu) İstanbul, 1993.
- Ahmed Bican, *Envâru'l-âşikîn*, Bulak, 1300.
- Ahmed bin Hambel, *Müsned*, I-VI, İstanbul, 1982.
- Ahmed Ebu'l-Feyz Hüseyin Mahmud el-Menufî, *et-Temkin fî şerhi menâzili's-sâirîn*, Kahire, 1969.
- Algül, Hüseyin; Çetin, Osman, *İslam tarihi*, I-IV, İstanbul, 1987.
- Atar, Fahrettin, *Fıkah usulü*, İstanbul, 1988.
- Ateş, Ahmed, "Abdullah Ensari'nin ölümünün 900. yıldönümü dolayısıyla Kabil ve Herat'ta yapılan anma töreni", *Şarkiyat Mecmuası*, Sayı 5, 1964.
- Ateş, Süleyman, *İslam tasavvufu*, İstanbul, 1997.
-, *Cüneyd Bağdadî*, DİA, VII, s. 119-125.
-, *İhlas*, DİA, XXI, s. 535-537.
- Aydın, Hüseyin, *Muhasibî'nin tasavvuf felsefesi*, Ankara, 1976.
- Azamat, Nihat, *Câmiu'l-usûl*, DİA, VII, 134-135.
- Bağdatlı İsmail Paşa, *Hedyyetü'l-arifin esmai'l-müellifin ve asaru'l-musannifin*, I-II, İstanbul, 1951.

- Bayhakî, *Kitabü'z-zühd, (Kulluğu unutmadan yaşama sanatı, çev. Enbiya Yıldırım)* İstanbul, 2000.
- Bayraktar, Mehmet, *"Tasavvufa yabancı tesir meselesi"*, Tanımı, kaynakları ve tesirleriyle tasavvuf, İstanbul, 1991.
- Brockelman, C., *İslam milletleri ve devletleri tarihi, (çev. Neşet Çağatay)*, Ankara, 1964
- Brockelman, Karl, *GAL, I-III*, Leiden, 1943
- Bursalı Mehmed Tahir, *İdare-i Osmaniyye zamanında yetişen Kırım müellifleri*, İstanbul, 1335.
-, *Osmanlı müellifleri, I-II*, İstanbul, 1333.
- Cürcanî, *et-Tarifat*, Beyrut, 1995.
- Çağan, Cevdet, *"Hace Abdullah Ensarî'nin Risaleleri"* (basılmamış yüksek lisans tezi) Ankara Üniv. Dil Tarih Coğrafya Fak. Doğu Dilleri Edebiyatı Böl, Ankara, 1989.
- Çağrıncı, Mustafa, *Haya*, DİA, XVI, s. 554-555.
-, *Hüzn*, DİA, XIX, s. 73-76.
-, *İhsan*, DİA, XXI, s. 544-546.
-, *İsar*, DİA, XXII, s. 490-491.
- Çelebi, Amil, *Ahmed Bican*, DİA, II, s. 49-51.
- Dar, B. A., *"İlk sufiler"*, (çev. Mustafa Armağan), *İslam düşüncesi tarihi*, I-IV, İstanbul, 1990.
- Demirci, Mehmet, *Himmet*, DİA, XVIII, s. 56-57.
- Develioğlu, Abdullah, *Gülzâr-ı sufiyye, sofiler bağçesi*, İstanbul, 1981.
- Ebu Abdullah Muhammed bin İsmail el-Buharî, *Câmiu's-sahih*, I-VIII, İstanbul, ts.
- Ebu Abdullah Muhammed bin Yezid ibn Mace, *Sünen-i İbn Mace tercüme ve şerhi*, I-X, İstanbul, 1982-1992.
- Ebu Abdurrahman Ahmed bin Şuayb en-Nesâî, *Sünen*, I-IX, Halep, 1986.
- Ebu Ferec Abdurrahman bin Ahmed, *ez-Zeylü ala tabakati'l-Hanâbile*, Beyrut, ts.
- Ebu Hafs Şihabüddin es-Suhreverdi, *Avarifü'l-mearif, (Tasavvufun esasları, çev. H. Kamil Yılmaz, İrfan Gündüz)*, İstanbul, 1989.
- Ebu İsa Muhammed bin İsa et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, I-V, Beyrut, 1987

- Ebû Talib Mekkî, *Kûtu'l-kulûb*, Kahire, 1961.
-, *Kûtu'l-kulûb*, (*Mahbubu ile muamelede kalplerin azığı ve müridin Tevhid makamına giden yolu*, çev. Tan Muharrem), I-IV, İstanbul, 1999.
-, *Kûtu'l-kulûb*, (*Kalplerin azığı*, çev. Yakup Çiçek), I-II, İstanbul, 1998.
- Ebu Zehra, Muhammed, *İslam'da siyasi ve itikadi mezhepler tarihi*, İstanbul, 1970.
- Ebu'l-Ala Afifi, *Tasavvuf, İslam'da manevi devrim*, (çev. H. İbrahim Kaçar, Murat Sülün), İstanbul, 1996.
- Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve tarikatlar*, İstanbul, 1994.
- Erginli, Zafer, *İlk sufilerde nefis kavramı -Haris Muhasibi örneği-*, (basılmamış doktora tezi), U. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2001.
- Erünsal, E. İsmail, *Abdürrahim Karahisarî, DİA*, I, s. 291-292.
- Eşrefoğlu Rumî, *Divan*, (haz. Mustafa Güner), Ankara, 2000.
- Fazlurrahman, *İslam*, (çev. Mehmet Dağ, Mehmet Aydın), İstanbul, 1996.
- Gündüz, İrfan, *Gümüştanevî Ahmed Ziyaüddin (ks) hayatı, eserleri, tarikat anlayışı ve Halidiyye tarikatı*, İstanbul, 1984.
-, *Gümüştanevî Ahmed Ziyaüddin DİA*, XIV, 276-277.
- Güngör, Erol, *İslam tasavvufunun meseleleri*, İstanbul, 1989.
- Hamidullah, Muhammed, "*İlk sufiler: Doktrin*" (çev. Mustafa Armağan), *İslam düşüncesi tarihi*, I-IV, İstanbul, 1990.
- Hasan İbrahim Hasan, *İslam tarihi*, (çev. Kurul), I-IV, İstanbul, 1985.
- Henrey, Laoust, *İslam'da ayrılıkçı görüşler*, (çev. E. Ruhi Fırlıklı, Sabri Hizmetli), İstanbul, 1999.
- Hitti, Philip K., *Siyasi ve kültürel İslam tarihi*, (çev. Salih Tuğ), I-IV, İstanbul, 1985.
- Hucvirî, *Keşfu'l-mahcub*, Beyrut, 1980.
-, *Keşfu'l-mahcub*, (*Hakikat bilgisi*, çev. Süleyman Uludağ), İstanbul, 1982.
- Hüseyin bin Muhammed el-Firkavî, *Şerhu menâzili's-sâirîn*, Kahire, 1953.

- İbn Arabî, *Istilahatu 'ş-Şeyh Muhyiddin bin Arabî*, (tahkik, Abdülvahhab el-Câbî, *Mucemu Istilahati 's-Sufiyye*), Beyrut, 1990.
- İbn Haldun, *Şifau's-sâil*, (*Tasavvufun mahiyeti*, çev. Süleyman Uludağ), İstanbul, 1984
- İbn Kayyım el-Cevziyye, *Medâricü 's-salikin*, I-II, Kahire, 1983.
-, *Medâricü 's-salikin*, (*Kur'ani tasavvufun esasları*, çev. Ali Ataç ve arkadaşları) I-III, İstanbul, 1994.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, (çev. Süleyman Uludağ), I-II, İstanbul, 1982
- İbnü'l-İmad, *Şezerâtü 'z-zeheb*, Beyrut, ts.
- İsmail-i Ankaravî, *Minhacü 'l-fukarâ*, Mısır, 1256.
-, *Minhacü 'l-fukara*, (haz. Saadettin Ekici), İstanbul, 1996.
- İz, Mahir, *Tasavvuf*, İstanbul, 1969.
- Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve tarikatlar tarihi*, İstanbul, 1985.
-, *Tasavvuf ve tarikatlar*, İstanbul, 1992.
-, "Tasavvuf kitabiyatında makamların sayılarla tasnifi ve usulü aşere geleneği", Hareket, Ocak-Şubat, İstanbul, 1980.
-, *Istilahatü 's-sufiyye* DİA, XIX, s. 109-112.
-, *Fena*, DİA, XVII, s. 333-335.
-, *Hamdun Kassar* DİA, XV, s. 455-456.
-, *Havf*, DİA, XVI, s. 558-561.
-, *Hikmet*, DİA, XII, s. 518-519.
- Kaşanî, *Istilahatü 's-Sufiyye*, (tahkik, Abdülhalık Mahmud) Kahire, 1984.
-, *Şerhu menazili 's-sâirîn*, Beyrut, 1995.
- Katip Çelebi, *Keşfu 'z-zünûn*, I-II, İstanbul, 1943.
- Kavalcı, Ömer, *Baba Tahir Uryan ve şiirleri*, Ankara, 1989.
- Kelabazî, *et-Taarruf*, Kahire, 1960.
-, *et-Taarruf*, (*Doğuş devrinde tasavvuf*, çev. Süleyman Uludağ), İstanbul, 1992.
-, *et-Taarruf*, (*Ehl-i tasavvufun yolu*, çev. Okuyucu Taceddin), Konya, 1981.
- Kılavuz, M. Saim, *Anahatlarıyla İslam akaidi ve kelama giriş*, İstanbul, 1987.

- Koçyiğit, Talat, *Hadis tarihi*, Ankara, 1977.
- Köprülü. O. Fuat; Uzun Mustafa, *Akşemseddin*, DİA, II, s. 299-302.
- Kurnaz, Cemal; Çeltik Halil, *Osmanlı dönemi Kırım edebiyatı*, Ankara, 2000.
- Kuşeyrî, *er-Risale*, Kahire, 1966.
-, *er-Risale*, (*Kuşeyri risalesi*, çev. Süleyman Uludağ), İstanbul, 1978.
-, *er-Risale*, (*Tasavvufun ilkeleri*, çev. Tahsin Yazıcı), İstanbul, 1966.
- Levend, Agah Sırrı, *Divan edebiyatı*, İstanbul, 1980.
- Mehmed Fakrî b. Ahmed b. Hâmid el-Kırımı, *Âb-ı hayat*, Atatürk Küt., Osman Ergin Kit., Nu: 511.
- Merçil, Erdoğan, *Müslüman Türk devletleri tarihi*, İstanbul, 1985.
- Muhammed bin İbrahim Şemseddin el-Makdisî, *Şerhu menâzili's-sâirîn*, Beyazıt Küt., Veliyyüddin Efendi Kit., Nu: 1734.
- Muhammed Said Abdülmecid Said el Afganî, *Şeyhulislam Abdullah el-Ensarî el-Herevî mebâdiuhû ve ârâuhu'l-kelamiyyete ve'r-ruhiyyete*, Kahire, ts.
- Muhasibî, *er-Riaye li Hukukillah*, (*Nefs muhasebesinin temelleri*, çev. Şahin Filiz, Hülya Küçük), İstanbul, 1998.
-, *er-Riaye li Hukukillah* (*Kalp hayatı* çev. Abdülhakim Yüce), İzmir, 2000.
- Muhsin Bînâ, *Makâmât-ı manevî terceme ve tefsir-i menâzili's-sâirîn*, Tahran, 1984.
- Müslim bin Haccac, *Sahih-i Müslim*, I-V, İstanbul, ts.
- Müstakimzade Süleyman Saadeddin, *Mecelletü'n-nisab*, Süleymaniye Küt., Hâlet Efendi Kit., Nu: 628.
- Niyazî-i Mısırî, *Divan*, (haz. Kenan Erdoğan), Ankara, 1998.
- Nureddinzade Muslihiddin Efendi, *Terceme-i menâzili's-sâirîn*, Süleymaniye Küt., Hacı Mahmud Efendi Kit., Nu: 3043.
- Öngören, Reşat, *İbrahim b. Ethem* DİA, XXI, s. 293-295.
- Özgür Politika, 25.11.2001.

- Öztürk, Mürsel, "Hace Abdullah Ensari'nin tasavvufî görüşleri", AÜDTCF, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Dergisi, V., sayı 1, 1992.
- Saklan, Bilal, *Kûtu'l-kulûb'daki hadislerin hadis metodolojisi açısından değeri*, (basılmamış doktora tezi), S. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1989.
- Serrac, *el-Lüm'a*, Kahire, 1960.
-, *el-Lum'a*, (İslam tasavvufu, çev. H. Kamil Yılmaz), İstanbul, 1996.
- Sevim, Seyfullah, *Davud el-Kayserî Mukaddemat*, Kayseri, 1997.
- Sonuç, A. T., *İslam tasavvufunda olgunlaşmam yöntemleri*, İstanbul ts.
- Şener, Mehmet, *Huşu DİA*, XVIII, s. 422-423.
- Topaloğlu, Bekir, *Kelam ilmi*, İstanbul, 1985.
- Tuman, Nail *Tuhfe-i Nâilî*, I-II, MEB Türk Ansiklopedisi Küt., B. 870.
- Uludağ, Süleyman, *İslam düşüncesinin yapısı*, İstanbul, 1985.
-, *Tasavvuf terimleri sözlüğü*, İstanbul, 1991.
-, "Şiilikte tasavvuf", Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, 1993.
-, *Basiret DİA*, V, s. 103.
-, *Dehş DİA*, IX, s. 109.
-, *Edeb DİA*, X, s. 412-414..
-, *Fakr DİA*, XII, s. 132-134.
-, *Firaset DİA*, XIII, s. 116-117.
-, *Fütüvvet DİA*, XIII, s. 259-261.
-, *Gurbet DİA*, XIV, s. 201
-, *Hayat*, DİA, XVII, s. 12.
-, *Hasan Basrî*, DİA, XVI, s. 291-293.
- Uludağ Süleyman; Çağrıcı Mustafa, DİA, *İstikamet* mad.
- Uslu, Recep, *Herat DİA*, XVII, s. 215, 216.
-, *Dekkak Ebu Ali*, DİA, IX, s. 112
- Watt, Montgomery W., *İslam düşüncesinin teşekkül devri*, (çev. Ethem Ruhi Fığlalı), Ankara, 1981.

- Yahya b. Ali el-İsfahanî'nin *Miratü'l-mürîdîn fî şerhi menâzili's-sâirîn*, Süleymaniye Küt. Ayasofya Kit. Nu: 1934.
- Yavuz, Yusuf Şevki, *İlham* DİA, XXII, s. 98-100.
-, *İhbat* DİA, XXI, s. 529-530.
- Yazıcı, Tahsin, *Ebu Said Ebu'l-Hayr* DİA, X, s. 220-222.
-, *Baba Tahir Uryan* DİA, IV, s. 370-371
-, *Ebu Ali Farmedî* DİA, X, s. 90.
-, *Ebu Hafs Haddad* DİA, X, s. 127-128.
- Yazıcı Tahsin; Uludağ Süleyman, *Herevî, Hace Abdullah*, DİA, XVII, s. 222-226.
- Yazıcıoğlu, Mehmed, *Muhammediye*(haz. Amil Çelebi), İstanbul, 1996.
- Yeprem, M. Saim, *İrade hürriyeti ve İmam Matürîdî*, İstanbul, 1980;
- Yetik, Erhan, *İsmail-i Ankaravî, hayatı, eserleri, tasavvufî görüşleri*, İstanbul, 1992.
- Yılmaz, H. Kamil, *Aziz Mahmud Hüdaî ve Celvetiye tarikatı*, İstanbul, 1984.
-, *Anahatlarıyla tasavvuf ve tarikatlar*, İstanbul, 1994
-, *Tasavvufî hadis şerhleri ve Konevi'nin kırk hadis şerhi*, İstanbul, 1990.
-, *Cem*, DİA, VII, s. 278-279.
- Yurt, Ali İhsan; Kaçalın, Mustafa, *Akşemseddin, hayatı eserleri*, İstanbul 1994.
- Zehebî, *A'lamü'n-nübela*, (nşr. Şuayb el-Arnaud), I-XVIII, Beyrut, 1981-85.
- Zeyneddin, *Şerhu menâzili's-sâirîn*, Süleymaniye Küt. Carullah Kit., Nu: 1054.

EK TABLOLAR

Ek tablo 1: Klasik tasavvuf eserlerinin *Menâzilü's-sâirîn*'le makamlar açısından mukayesesi.

ISTILAHLAR	Riaye	Lum'a	Taarruf	Kûtul k.	Risale	Keşf.M	Menâzil
1. Ahbat				*			
2. Ahlak					*		
3. Arif			*				
4. <i>Atş</i>							*
5. Ayne'l-yakin					*	*	
6. <i>Azim</i>	*						*
7. <i>Basiret</i>	*						*
8. <i>Bast</i>					*	*	*
9. <i>Beka</i>			*		*		*
10. <i>Berk</i>							*
11. Bevadih					*		
12. Bu'd					*		
13. <i>Cem</i>			*		*		*
14. Cemü'l-Cem					*		
15. Cu'					*	*	
16. Cud					*	*	
17. <i>Dehş</i>							*
18. Dua					*		
19. <i>Edeb</i>					*		*
20. <i>Fakr</i>		*	*	*	*		*
21. Fark			*		*		
22. <i>Fena</i>			*	*	*		*
23. <i>Feraset</i>			*		*		*
24. Fikir			*				

25. <i>Fırar</i>							*
26. <i>Fütüvvet</i>					*		*
27. <i>Galebe</i>			*				
28. <i>Gark</i>							*
29. <i>Gaybet</i>			*		*		*
30. <i>Gayret</i>	*				*		*
31. <i>Gayretullah</i>			*				
32. <i>Gına</i>							*
33. <i>Gıybet</i>					*		
34. <i>Gurbet</i>							*
35. <i>Hakikat</i>					*	*	
36. <i>Hakka'l-yakin</i>					*	*	
37. <i>Hal</i>					*	*	
38. <i>Halvet</i>					*		
39. <i>Haset</i>					*		
40. <i>Havatır</i>			*		*	*	
41. <i>Havf</i>	*	*	*	*	*		*
42. <i>Haya</i>	*			*	*		*
43. <i>Hayat</i>							*
44. <i>Hayret</i>							
45. <i>Heybet</i>					*	*	
46. <i>Heyeman</i>							*
47. <i>Hikmet</i>							*
48. <i>Himmet</i>							*
49. <i>Hulk</i>				*			*
50. <i>Hulut</i>							
51. <i>Huşu</i>	*			*	*		*
52. <i>Huzur</i>					*		
53. <i>Hücum</i>					*		
54. <i>Hürmet</i>					*		*
55. <i>Hürriyet</i>					*		
56. <i>Hüzün</i>	*			*	*		*

57. <i>İhbat</i>							*
58. <i>İhlas</i>	*		*	*	*		*
59. <i>İhsan</i>				*			*
60. <i>İlham</i>							*
61. <i>İlim</i>				*		*	*
62. <i>İlme'î yakın</i>					*	*	
63. <i>İnabe</i>							*
64. <i>İnbisat</i>							*
65. <i>İnfisal</i>							*
66. <i>İrade</i>					*		*
67. <i>İsar</i>							*
68. <i>İsbat</i>					*	*	
69. <i>İstiğrak</i>							
70. <i>İstikamet</i>				*	*		*
71. <i>İstitar</i>			*				
72. <i>İşfak</i>				*			*
73. <i>İtisam</i>							*
74. <i>İtminan</i>		*					
75. <i>İttisal</i>			*				*
76. <i>Kabz</i>					*	*	*
77. <i>Kahr</i>						*	
78. <i>Kalak</i>							*
79. <i>Kanaat</i>				*	*		
80. <i>Kasd</i>							*
81. <i>Keramet</i>					*		
82. <i>Kurb</i>		*	*		*		
83. <i>Lahz</i>							*
84. <i>Latife</i>			*			*	
85. <i>Levaih</i>					*	*	
86. <i>Levami</i>					*	*	
87. <i>Lutf</i>					*		
88. <i>Mahabbet</i>	*	*	*	*	*		*

89. Mahv					*		
90. Makam					*	*	
91. <i>Makam-ı Murad</i>							*
92. <i>Marifet</i>	*		*	*		*	*
93. Marifetullah					*	*	
94. Melamet					*		
95. Muamele			*	*			
96. <i>Muayene</i>							*
97. Muhalefet					*		
98. <i>Muhasebe</i>				*			*
99. Muhadara					*	*	
100. Murad			*				
101. <i>Murakabe</i>		*		*	*		*
102. Mücahede			*	*	*		
103. <i>Mükâşefe</i>						*	*
104. Mürid			*				
105. Mürüvvet							
106. <i>Müşahede</i>		*			*	*	*
107. Nefes							
108. <i>Nefs</i>	*				*		*
109. Ölüm			*		*		
110. <i>Rağbet</i>				*			*
111. <i>Reca</i>	*	*		*	*		*
112. <i>Rıza</i>	*	*	*	*	*		*
113. <i>Riayet</i>							*
114. <i>Riyazet</i>							*
115. Ruh					*		
116. Rüya			*		*		
117. Sabır		*	*	*	*		*
118. Safa							*
119. Sahv			*		*		*
120. Samt				*	*		

121. Sefer					*		
122. Seha					*	*	
123. Sekinet							*
124. Sekr			*		*		*
125. Sema			*		*	*	*
126. Setr					*		
127. Sıdk	*			*	*		*
128. Sırr					*	*	*
129. Sika							*
130. Sohbet				*	*	*	
131. Sürur							*
132. Şahid					*		
133. Şeriat					*		
134. Şevk	*	*		*	*		*
135. Şeyhe hürmet					*		
136. Şırb					*	*	
137. Şuhud			*				
138. Şükr			*	*	*		*
139. Tahammül			*				
140. Tahkik							*
141. Takva	*		*	*	*		
142. Tasavvuf					*		
143. Tazim							*
144. Tebettül							*
145. Tecelli			*		*	*	
146. Tecrid			*				*
147. Tefekkür				*			*
148. Tefrid			*				*
149. Tefviz							*
150. Tehzib							*
151. Telbis						*	*
152. Telvin					*		

153. Temekkün							
154. Temkin					*	*	*
155. Teslim			*				*
156. Tevacüd					*	*	
157. Tevali					*	*	
158. Tevazu			*	*	*		*
159. Tevbe	*	*	*	*	*	*	*
160. Tevekkül	*	*	*	*	*		*
161. Tevhid			*		*		*
162. Tezekkür							*
163. Tumanine							*
164. Ubudiyyet					*		
165. Uzlet	*			*	*		
166. Üns		*	*		*	*	*
167. Vakt					*	*	*
168. Varid					*	*	
169. Vecd			*		*	*	*
170. Velayet				*	*		
171. Vera	*	*	*	*	*		*
172. Vücut					*	*	*
173. Yakaza							*
174. Yakın		*	*	*	*		*
175. Zevk					*	*	*
176. Zikir			*	*	*		*
177. Zühd	*	*	*	*	*		*

Ek tablo 2: İbni Arabî, Kâşânî ve Cürcanî'nin İstılahlardan bahseden eserlerine göre *Menâzil* makamları¹

¹ Tablodaki kısaltmalar: İbn Arabî, *İstılahatü's-Şeyh Muhyiddin b. Arabî*, (tahkik, Abdülvahhab el-Câbî. *Mucemu İstılahatü's-Sufiyye*), Beyrut, 1990; Kaşânî, *İstılahatü's-Sufiyye*, (tahkik, Abdülhülük Mahmud) Kahire, 1984; Cürcanî, *et-Tarifât*, Beyrut, 1995; Ensârî, *Menazilü's-sairîn*, Kahire, 1962.

İSTİLAH İSMİ	İbn Arabî	Kaşânî	Cürcanî	Ensarî
1 'Amâ	*	*		
2 A'raf		*	*	
3 Abâdile		*		
4 Abd		*		
5 Adl	*			
6 el-Aklu'l-evvel	*			
7 Âlem		*		
8 Âlemü'l-azame	*			
9 Alemü'l-ceberût		*		
10 Âlemü'l-emr	*	*		
11 Âlemü'l-gayb	*	*		
12 Âlemü'l-Hakk	*	*		
13 Âlemü'l-kevn	*			
14 Âlemü'l-melekût		*		
15 Âlemü'l-mülk		*		
16 Âlemü'l-vasat	*			
17 Âlemü's-şehâde	*	*		
18 Âlim	*	*		
19 el-Âliye	*			
20 el-Amdu'l-maneviye		*		
21 Âmme		*		
22 el-Aniyye		*	*	
23 Ankâ	*	*	*	
24 Ârif	*	*		
25 Arş	*			
26 el-Âru'l-azîm		*		
27 Avâlimü'l-lübs		*		
28 el-Âyanu's-sâbite		*	*	
29 Ayne'l-yakîn	*		*	
30 Aynu'l-hayat				
31 Aynu'l-ilah		*		

32	Aynu'ş-şey		*		
33	Aynu't-tahakküm	*			
34	Azm	*			*
35	Ba		*		
36	Babu'l-ebvab		*	*	
37	Barika		*	*	
38	Bast	*	*		*
39	Batıl	*	*	*	
40	Bedel	*			
41	el-Bedene		*		
42	Beka	*			*
43	Berk		*	*	*
44	Berzah	*	*	*	
45	el-Berzahu'l-cami		*		
46	el-Bevadih	*	*		
47	el-Beyda			*	
48	Beytü'l-hikme		*		
49	Beytü'l-izze		*		
50	Beytü'l-muharrem		*		
51	Beytü'l-mukaddes		*		
52	Bud	*		*	
53	Büdela	*	*	*	
54	Ceberut	*		*	
55	Celâl	*	*	*	
56	Celvet	*		*	
57	Cem	*	*	*	*
58	Cemal	*	*	*	
59	Cemalü'l-celal	*			
60	Cemiyyet		*	*	
61	Cemu'l-cem	*	*	*	
62	Cenaib		*		
63	Cennetü'l-efal		*		

64	Cennetü'l-sıfat		*		
65	Cennetü'l-veraset		*		
66	Cesed		*		
67	Ceser	*	*	*	
68	Cezbe		*		
69	Cıla		*		
70	el-Cismü'l-küllî	*			
71	Dâiye	*			
72	Dalâlet			*	
73	Danâin	*	*	*	
74	Debür		*		
75	Diyâ	*	*	*	
76	ed-Dürretü'l-beyda	*	*		
77	Edebü'l-hak	*			
78	Edebü'l-hidme	*			
79	Edebü's-ş-şeria	*			
80	Edep	*		*	*
81	Edib	*			
82	Efrad	*	*		
83	Ehad		*	*	
84	Ehadiyyet		*	*	
85	Ehadiyyetü'l-cem		*	*	
86	Ehadiyyetü'l-kesret			*	
87	Ehadiyyetü'l-ayn			*	
88	Ehlü'l-Hakk			*	
89	Ehlü'z-zevk			*	
90	Eimmetü'l-esma		*		
91	Elif		*		
92	el-Emin	*			
93	Enane	*			
94	Enaniyet	*	*		
95	Eraiku't-tevhid		*		

96 el-Esmaü'l-A'zam		*	*	
97 el-Esmaü'z-zatiyye		*		
98 Evtad	*	*	*	
99 el-Evvel	*			
100 el-Evveli			*	
101 Fark	*			
102 Farkân		*	*	
103 Farku'l-cem		*	*	
104 el-Farku'l-evvel		*	*	
105 Farku'l-vasf		*	*	
106 el-Farku's-sânî		*	*	
107 Fasl	*			
108 Fatk		*		
109 Fehvaniyye	*	*		
110 Fenâ	*		*	*
111 Ferah			*	
112 el-Fethu'l-karîb		*		
113 el-Fethu'l-mutlak		*		
114 el-Fethu'l-mübîn		*		
115 Fetret	*	*	*	
116 el-Feyzü'l-akdes			*	
117 el-Feyzü'l-mukaddes			*	
118 Firaset			*	*
119 Futûr		*		
120 Fütûh	*	*	*	
121 Fütüvvet			*	*
122 Gaflet			*	
123 Ganî		*		
124 Gavs	*	*	*	
125 Gayb	*	*	*	
126 Gaybet	*		*	*
127 Gaybu'l-hüviyye		*		

128 el-Gaybu'l-meknun		*	*	
129 Gayn		*		
130 Gayret	*			*
131 Gışâ		*		
132 Gurâb	*	*	*	
133 Gurbet	*			*
134 Gurbet ani'l-hâl	*			
135 Gurbet mine'l-Hakk	*			
136 Gurûr			*	
137 Hâ		*		
138 Hâciz	*	*		
139 Hadd	*		*	
140 Hadr	*	*	*	
141 Hakâiku'l-esma		*	*	
142 Hakikat	*	*	*	
143 Hakikatü'l-hakayık		*	*	
144 el-Hakikatü'l-Muhammediye		*	*	
145 Hakk	*		*	
146 Hakka'l-yakin		*	*	
147 Hal	*	*	*	
148 Halk-ı cedîd		*		
149 Halu'l-âdât		*		
150 Halvet	*	*	*	
151 Harf	*	*	*	
152 Hark		*	*	
153 Haşyet			*	
154 Hâtem		*		
155 Hâtemü'n-nübüvve		*		
156 Hâtır	*	*	*	
157 Hatra		*		
158 Havf			*	*
159 Hayret	*			

160 Hazarât-ı hams			*	
161 Hebâ	*	*	*	
162 Hevâ	*		*	
163 Hevâcım		*		
164 Heybet	*		*	
165 Heyûla	*		*	
166 Hıfzu'l-ahd		*		
167 Hırkatü't-tasavvuf		*		
168 Hicab	*	*	*	
169 Hikmet		*		*
170 Himmet	*	*	*	*
171 Hulle		*		
172 El-Hurufu'l-âliyye		*		
173 Husûs	*			
174 Huşû			*	*
175 Huzur	*			
176 Hücüm	*			
177 Hürriyet	*	*	*	
178 Hüve	*	*	*	
179 Hüviyyet	*		*	
180 İbadet		*		
181 İbret		*		
182 İd	*	*		
183 İhlas			*	*
184 İhsan		*	*	*
185 İhsâu'l-esmai'l-ilahiyye		*		
186 İlahiyye	*		*	
187 İlham			*	*
188 İllet	*	*		
189 İlm	*		*	*
190 İlmü'l-icmâl	*			
191 İlmü't-tafsil	*			

192 İlmü'l-yakîn	*			
193 el-İlyas	*		*	
194 el-İmamân	*	*	*	
195 İnâbe			*	*
196 el-İnsanu'l-kamil	*		*	
197 İntibah	*		*	
198 İnziac	*	*	*	
199 İrade	*			*
200 İradetü'l-Hakk	*			
201 İradetü't-tab	*			
202 İradetü't-temenni	*			
203 İsm	*	*	*	
204 İsticla		*		
205 İstilam	*	*		
206 İstimaket			*	*
207 İşaret	*			
208 İştıyak			*	
209 İtibar	*		*	
210 İtikaf			*	
211 İttihat	*	*	*	
212 Kâbe kavseyn		*	*	
213 el-Kabiliyyetü'l-ûlâ		*		
214 Kabz	*	*	*	*
215 Kadem	*	*		
216 Kalb		*		
217 Kalem	*		*	
218 Kalemü's-sıdk		*		
219 Kanaat			*	
220 Kânit			*	
221 Kasd	*			*
222 Kavâmi		*	*	
223 Kelam	*			

224 el-Kelimâtü'l-ilahiyye			*	
225 Kelime		*	*	
226 Kelimetü'l-hazret	*	*	*	
227 el-Kelimetü'l-kavliyye			*	
228 Kenûd		*		
229 el-Kenzü'l-mahfî		*	*	
230 Keramet			*	
231 Keşf			*	
232 Kevkebü's-subh		*		
233 Kevn	*	*	*	
234 Kışr	*	*		
235 el-Kıyam bi'llah		*	*	
236 el-Kıyam li'llah		*	*	
237 Kıyamet		*		
238 Kimya		*	*	
239 Kimyâu'l-avâm		*	*	
240 Kimyâu'l-havass		*	*	
241 Kimyâu's-saâde		*	*	
242 el-Kitabü'l-mübin		*	*	
243 Kitmânü'l-esrar	*			
244 Kurb	*	*	*	
245 Kutb	*	*	*	
246 el-Kutbuyetü'l-kübra		*	*	
247 el-Küll		*		
248 Kün	*			
249 Kürsî	*			
250 Lâiha		*		
251 Latife	*	*	*	
252 Lebs		*	*	
253 Lesen	*	*	*	
254 el-Letaifü'l-ilahiyye	*	*	*	
255 Levâih	*	*		

256 Levâmi	*	*	*	
257 el-Levhu'l-mahfûz	*			
258 Levn	*	*	*	
259 Leyletü'l-kadr		*	*	
260 Lezzet			*	
261 Lisanü'l-Hakk		*	*	
262 Lugat	*			
263 Lübb	*	*	*	
264 Lübbü'l-lübb	*	*		
265 Ma'dûm	*			
266 Ma'rifet	*		*	
267 Mağribu's-şems		*		
268 el-Mahabbetü'l-asliyye		*		
269 Mahfûz		*		
270 Mahv	*	*	*	
271 Mahvu erbâbi's-serâir		*		
272 Mahvu erbâbi'z-zevâhir		*		
273 Mahvu'l-cem ve'l-hakikî		*	*	
274 Mahvu'l-ubûdiyyet		*	*	
275 Makam	*	*	*	
276 Makamu't-tenezzül		*		
277 Mâlikü'l-mûik	*	*		
278 el-Mâsik		*		
279 Matla'	*	*		
280 Mâu'l-kuds		*		
281 Mebâdiu'n-nihaye		*		
282 Mebne't-tasavvuf		*		
283 el-Mecali'l-külliyeye		*		
284 Mecle'l-esma		*		
285 Mecmau'l-bahreyn		*	*	
286 Mecmau'l-evhâ		*	*	
287 Mecmau'l-ezdâd		*	*	

288 Meczub		*	*	
289 el-Mededü'l-vücûdî		*		
290 Mekan	*	*		
291 Meker	*	*		
292 Melâmiyye	*		*	
293 Melekût		*		
294 el-Menhecü'l-evvel		*		
295 el-Merâtibü'l-küllîyye		*		
296 el-Merteбетü'l-ehadiyye			*	
297 el-Merteбетü'l-ilâhiyye			*	
298 Merteбетü'l-insânü'l-kâmil			*	
299 Mesalikü cevâmii'l-esniye		*		
300 Mesel	*			
301 el-Meseletü'l-gâmıda		*		
302 Meşâriku'l-feth		*		
303 Meşâriku'ş-şemsi'l-hakîka		*		
304 Meviza			*	
305 Mevt		*	*	
306 el-Mevtü'l-ahdar		*	*	
307 el-Mevtü'l-ahmer			*	
308 el-Mevtü'l-ebÿâd		*	*	
309 el-Mevtü'l-esved		*	*	
310 Mibdâiyye		*		
311 Miftahu sırru'l-kader		*		
312 el-Miftahu'l-evvel		*		
313 Mihda	*	*	*	
314 Minessa	*			
315 Minye	*			
316 Miratü'l-hadrateyn		*		
317 Miratü'l-kevn		*		
318 Miratü'l-vücûd		*		
319 Mîzan		*		

320 el-Muallimu'l-evvel		*		
321 Muferricu'l-ahzân		*		
322 Mufti		*		
323 Muhadara	*	*	*	
324 Muhadese	*	*	*	
325 Muhakkik	*	*	*	
326 Muhâzât		*		
327 Muheymin		*		
328 Muhlis			*	
329 Mukâşefe	*		*	*
330 Mumiddü'l-himem		*		
331 Munâsefe		*		
332 el-Munkatiu'l-vahdânî		*		
333 Muntehe'l-marife		*		
334 Murad	*		*	*
335 Murakabe			*	*
336 Musâfir	*			
337 Musâmere	*	*	*	
338 Mustehlik		*		
339 Mustenedü'l-marife		*		
340 Musterih		*	*	
341 Musteve'l-ismi'l-azam		*		
342 Muşrufu'd-damâir		*		
343 Mutâla'a	*	*		
344 Mutehakkik		*		
345 Mücahede	*		*	
346 Mülk	*	*	*	
347 el-Münasebetü'z-zâtiyye		*		
348 Mürid	*		*	
349 Mürûet			*	
350 Müşâhede			*	*
351 Na't	*			

352 Nakîb	*			
353 Nakru'l-hâtır	*			
354 Nasihat			*	
355 Nâzır	*			
356 Necîb	*			
357 Nedm			*	
358 Nefes	*			
359 Nefs	*	*	*	*
360 en-Nefsü'l-emma		*	*	
361 en-Nefsü'l-külliyeye	*			
362 en-Nefsü'l-levvâme		*	*	
363 en-Nefsü'l-mutmeinne		*	*	
364 en-Nefsü'n-nâtıka	*			
365 en-Nefsü'r-rahmanî		*	*	
366 Nevâle	*	*		
367 Nihayetü's-seferi'l-evvel		*		
368 Nihayetü's-seferi'r-râbî'		*		
369 Nihayetü's-seferi's-sâlis		*		
370 Nihayetü's-seferi's-sânî		*		
371 en-Nikahu's-sârî		*		
372 Niyet	*			
373 Nuceba	*	*	*	
374 Nukebâ	*	*	*	
375 Nûn	*	*	*	
376 Nûr	*	*	*	
377 Nûru'l-envâr		*	*	
378 Nûru'n-nûr			*	
379 Nush			*	
380 Nübüvvet		*		
381 Rabb		*		
382 Rabbânî hâtır	*			
383 Rabbü'l-erbab		*		

384 Raġbet	*			*
385 Rahbet	*			
386 Rahib			*	
387 Rahmet		*	*	
388 Râi		*		
389 Rakika		*	*	
390 Rân		*	*	
391 Ratk		*		
392 Recâ	*		*	*
393 Resm	*	*	*	
394 Rıza	*			*
395 Ridâ	*	*	*	
396 Riya			*	
397 Riyazet	*			*
398 Riyazetü'l-ede	*			
399 Riyazetü't-taleb	*			
400 Ru'yet	*			
401 Ruh	*	*		
402 er-Rûhu'l-Azam		*	*	
403 Rûhu'l-ilkâ		*		
404 Rusûmu'l-ulûm		*		
405 Rutebu'l-esmâ		*		
406 Ruûnet	*	*	*	
407 Sabâ		*		
408 Sâbika		*		
409 Sabr			*	*
410 Sadâ		*		
411 Safvet		*	*	
412 Sâhibü'l-vech		*		
413 Sâhibü'z-zemân		*		
414 Sahv	*		*	*
415 Saik	*	*		

416 Salih			*	
417 Sâlik	*	*	*	
418 Savab			*	
419 Savâmiu'z-zikr		*		
420 es-Sebebü'l-evvel	*			
421 Sebha	*	*	*	
422 Sefer	*	*	*	
423 Sekine	*		*	*
424 Sekr	*		*	*
425 Selam			*	
426 Serâir		*		
427 Serâiru'l-âsâr		*		
428 Sermedî			*	
429 Setâir		*		
430 Setr	*	*		
431 Sevâ	*			
432 Sevâdü'l-vecheyn		*	*	
433 Sıddîk		*		
434 Sıdk			*	*
435 Sıfat	*			
436 Sırku'n-nûr		*		
437 Sırr	*	*	*	*
438 Sırru sırru'r-rububiyye		*		
439 Sırru'l-hakika	*	*		
440 Sırru'l-hâl	*	*		
441 Sırru'l-ilm	*	*		
442 Sırru'l-kader		*		
443 Sırru'r-rububiyye		*		
444 Sırru's-sırr	*		*	
445 Sırru't-tecelliyat		*		
446 Siatü'l-kalb		*		
447 Sidretü'l-müntehâ		*		

448 Sımsime	*	*		
449 Sivâ	*			
450 Suâlü'l-hadrateyn		*		
451 Suhk	*	*		
452 Sukûtu'l-itibârât		*		
453 Sûretü'l-Hakk		*		
454 Sûretü'l-ilah		*		
455 Sûretü'l-irade		*		
456 Sücûdu'l-kalb		*		
457 Sütûr		*		
458 Şâhid	*	*	*	
459 Şatah	*		*	
460 Şecere	*		*	
461 Şehvet			*	
462 Şeriat	*		*	
463 Şevahidü'l-esma		*		
464 Şevahidü'l-Hakk		*	*	
465 Şevahidü't-tevhid		*		
466 Şevk			*	*
467 Şeyh		*		
468 Şirb	*			
469 Şuabu's-sa'd		*		
470 Şuhûd		*	*	
471 Şuhud-i tecelli		*		
472 Şuûn		*		
473 eş-Şuûnu'z-zâtiyye		*		
474 Şükr			*	*
475 Tâat			*	
476 Tab'	*		*	
477 et-Tabîbu'r-ruhâni		*	*	
478 Tahalli	*		*	
479 Tâhir		*	*	

480 Tâhiru'l-batın		*	*	
481 Tâhiru's-sırr		*		
482 Tâhiru'z-zâhir		*	*	
483 Tahkik	*	*		*
484 Takdis			*	
485 Takîk		*	*	
486 Takva			*	
487 Tams		*		
488 Tarîkat		*		
489 Tasavvuf	*	*	*	
490 Tavâli	*	*		
491 Tecelli	*	*	*	
492 Tecelli		*		
493 Tecrid	*		*	*
494 Tedani	*		*	
495 Tedelli	*		*	
496 Tefekkür			*	*
497 Tefrid	*		*	*
498 Tefrika			*	
499 Tehalli	*			
500 Tehattüm	*			
501 Telakki	*			
502 Telvin	*	*	*	
503 Temkin	*		*	*
504 Terakki	*			
505 Teslim			*	*
506 Tevacüd	*		*	
507 Tevbe			*	*
508 Tevekkül			*	*
509 Tevelli	*			
510 Tevhid			*	*
511 et-Tıbbu'r-ruhâni		*	*	

512 Ubudet	*	*		
513 Ubudiyet		*	*	
514 el-Ufku'l-a'la		*	*	
515 el-Ufku'l-mübin		*	*	
516 Ukâb	*		*	
517 Umûm	*			
518 Uzlet			*	
519 Ümenâ	*	*		
520 Ümmü'l-kitab		*	*	
521 Üzeyn	*			
522 Va'z			*	
523 el-Vahid		*		
524 Vâhidiyye		*		
525 el-Vakdü'd-dâim		*		
526 Vakfe	*	*	*	
527 Vâkia	*	*		
528 Vakt	*	*	*	*
529 Vârid	*	*	*	
530 el-Vasfu'z-zâtî		*		
531 Vâsîtatü'l-feyz		*		
532 Vasl	*	*		
533 Vaslü'l-fasl		*		
534 Vaslü'l-vasl		*		
535 Vâv		*		
536 Vecd	*		*	*
537 Veche'l-ıtlak		*		
538 Veche'l-inaye		*		
539 Vechetü'l-câmiî'l-âbidîn		*		
540 Vechu'l-Hakk		*		
541 Vefâ		*	*	
542 Vekâr			*	
543 Velayet			*	

544 Veleh	*			
545 Veliyye		*	*	
546 Verâ			*	*
547 Veraü'l-lübs		*		
548 Verka	*	*		
549 Vesîle			*	
550 Vetd	*			
551 Vetr		*		
552 Vikâ		*		
553 el-Vukûfu's-sâdik		*		
554 Vücûd	*	*		*
555 Vücudiyye			*	
556 Yakaza	*		*	*
557 Yakîn	*		*	*
558 el-Yâkûtetü'l-hamrâ		*	*	
559 Yedân		*	*	
560 Yevmü'l-cem		*	*	
561 Zâcir	*	*	*	
562 Zâhiru'l-ilm			*	
563 Zehâb	*			
564 Zehâirullah		*		
565 Zeman	*	*	*	
566 Zenb			*	
567 Zevahir		*		
568 Zevaid	*			
569 Zevk	*	*	*	*
570 Zeyd		*	*	
571 Zeytune		*	*	
572 Zill	*	*	*	
573 ez-Zillu'l-evvel		*	*	
574 Zillu'l-ilah		*	*	
575 Zulmet	*			

576 Zü'l-akl		*	*	
577 Zü'l-ayn		*	*	
578 Zühd			*	*
579 Ez-Zümrüde	*	*		

METİN

ĀB-I ḤAYĀT

TERCEME-İ MENĀZİLİ'S- SĀİRİN

BİSMİ'LLÂHİ'R-RAHMÂNİ'R-RAHİM

El-ḥamdüli'llahi rabbi'l-âlemîn ve's-şalâtü 'alâ nebiyyinâ Muhammedin ve âlihî ecma'in ve ba'd 'Abdu'llah Enşârî '*aleyhi rahmetü'l-Bârî* Ḥazretleri süllâk-i tarîkat ve tullâb-ı ma'rifet ihvân-ı tarîkın ilkaslarına müsâ'ade buyurub menâzil -i sâlikîni beyân ve merâtib-i sâyrîni 'ıyân murâd eyleyüb menâzili yüz menzil idüb her birini üçer derece üzre tertîb eylemiş *fe lillahi derruhu* lâkin ekşerî lügat-ı ğarîbe ve işlahât-ı bedî'a üzre derc olundığından ekşerî sâlikin fehminden 'âciz olduklarından 'Abdü'r-rezzaq Kâşânî *kuddise sirruhu's-Sâmî* ḥazretleri şerḥ eyleyüb nice icmâlâtüñ tafşîl u beyân ve nice müşkilâtüñ taḥkîk u 'ıyân eylemiş *zû'ife ecruhû* lâkin erbâb-ı sülüküñ 'Arabıyyâtdan ḥaberi olmayanları bundan müstefid olmadıklarından 'ulemâ-yı 'aşruñ ekşerî 'ulema-yı rüsûmdan olub bu kitâbda vaqı' rumüzâtüñ te'vilinden ğâfil olub zâhir-i şer'a muḥâlif görünenleri tevcihden bî-behre olduklarından lisan-ı Türkî üzre terceme eyleyüb te'vile muḥtâc maḥalleri te'vîl tevcîhe [2a] lâyıq rumuzâtın tevcîhi üzre beyâna 'azîmet olundu Ḥazret-i Bârîden niyâz iderim ki zîğ u zeleden ḥıfz eyleyüb şerî'at-ı Muhammediyyeye muvâfîk olmaḥ üzre beyânı tevfiḳ eyleye ve buña nazâr idüb müstefid olanlardan daḥı niyâz iderim ki 'ayn-ı şefkatle nazâr ideler ve mütefeyyîz olub zirve-yi kemâle irenlerden daḥı niyâz iderim ki bu ḥaḳîr-i pür taḳşir u kuşûr u noḳşânuña mu'terif faḳîri du'a-yı ḥayr ile yâd ideler anlar itmeseler kerem u luḳfi 'âm Efendimden niyâz iderim ki noḳşanıñ tamama 'add idüb zenbimi maġfûr ve sa'yimi sa'y-i meşḳûr ide *inneḥû velıyyü'l-hidâyeti ve't-tevfıḳı fı'l-bidâyeti ve'n-nihâyeti*.

Ma'lûm ola ki bu kitâb on kısmıdır her kısmı on bâbdur cümlesi yüz olur ve her bâbı on maqâma münkasım olur cümlesi biñ menzil ve biñ maqâm olur ve her menzilüñ bir dürlü hâli ve bir dürlü 'ilmi olur evvel aqsâm bidâyâtdur ikinci ebvâbdur üçünci mu'âmelâtdur dördüncü ahlâkdur beşinci uşıldur altıncı evdiyedür yedinci aḥvâldür sekizinci velâyâtdur toközuncü ḥaḳâyıkdur onuncü nihâyetdür bunların her birinüñ ta' rifi bâblarında zikrolunur.

1- KISMÜ'L-BİDÂYÂTİ

Ƙısm-1 evvel ki bidâyâtdur on bâbdur bâb-1 evvel yaḳâzâdur bâb-1 şânî tevbedür bâb-1 şâliş muḥâsebedür bâb -1 râbi' inâbetdür bâb-1 ḥâmis tefekkürdür bâb -1 sâdis tezekkürdür bâb-1 sâbi' i' tişâmdur bâb-1 şâmin firârdur bâb-1 tâsi' riyâzâtdur bâb-1 'âşir semâ' dur bidâyât evvel-i menâzildür bu menzile bidâyât didiler zîrâ sâlik evvel seyre şurû' eyledikde bu maqâmdan ve bu menâzilden şurû' ider.

1/1- BÂBU'L-YAḲÂZÂTİ

Ƙâle'llahu te'âlâ: "Ƙul inne mâ e'izüküm bi vâḥidetin en teḳümü li'llahi"
(34/46) *el-ḳıvemetü hiye'l-yaḳâzâtü min sineti'l ğafleti ve'n-nühüzü 'an varḫati'l-fetreti*
Muşannif rahimehu'llah bâbın [2b] evvelini bu âyet-i kerîme ile bed' eyledi zîrâ maḳşudı ehl-i ğaflete tenbîh u va' zdur öyle olsa va' zı nâḫıḳ tenbîh-i şarîḫ âyetle bed' itmek münâsibdür ma'nâ-yı nazm-ı kerîm Ḥabîbim Muḫammed sen eyit ki sizlere bir şey ile va' z iderim Allah için ḳâ'im olunuz Allah için ḳâ'im olmak muḳteza-yı nefsi emmâre üzre ḫareketden rücû' eyleyüb Allaha ḫâ'ate 'azîmet itmekdür ol ḫâlet müyesser olmaz illâ şol kimesneye müyesser olur ki hidâyet-i Ḥaḳ ile seni ğafletden ya'nî ğaflet uyḫusundan uyanub bî-dâr olan varḫa-yı fetretten ya'nî ḫâ'ate iḳbâlınden şoñra sett-i endâm olub ḫâ'atden uşanmaya muḳteza-yı hevâ-yı nefsi üzre gezüb mebd'

u me'âddan ya'nî nereden geldi ve nereye gidecektür ve ne için halk olunmuştur bilmeyen kimesne ke'ennehû nâ'im gibidür nûr-ı hidâyet kalbinde kızaf oluna uyğudan uyanur gibi kendinüñ hasâre hâline nazar idüb tevbe ve inâbete meyl ider *el-kıvemetü hiye'l-yağazatü min sineti'l-gafleti* didigi bu ma'nâyadır.

Ve hiye evvelü mâ yestenîru kalbü'l-'abdi bi'l-hayâti li ru'yeti nûri't-tenbîhi ya'nî bu yağaza 'abdün kalbinün nûr-ı tenbîh ile münevver olub hayât-ı haqîkî ile hayât buldığı merâtibün evvelidür.

Ve hiye selâsetü eşyâ'e lahzu'l-kalbi ile'n-ni'meti 'ale'l-iyâsi min 'addihâ ve'l-vukûfü 'alâ haddihâ ve't-teferruğu ilâ ma'rifeti'l-minneti bi hâ ve'l-'ilmü bi't-takşiri fi haqqihâ ya'nî yağaza üç şeydür evvelkisi budur ki sâlik Hâzret-i Haqqun mahz fazlıyla eylediğı ihsân u in'âmın fikr eylemekdür şöyle ni'met ki 'add ü haşra gelmez ve haddine vukûf mümkün olmaz ve Haq te'âlâ böyle zâhiren ve bâtnen ni'am-ı lâ tuşâ ile imtinân eyledigini bilüb haqquna ri'âyete [3a] takşirini bilmekdür.

Ve's-şânî muţâla'atü'l- cinâyeti ve'l-vukûfü 'ale'l-haçari fihâ ve't-teşemmürü li tedârikihâ ve't-tehalluşu min rakkihâ ve't-talebü'n-necâti bi temhîşihâ ya'nî havâşş-ı yağazânun ikincisi bu beş umürdür her biri def-i zarar i'tibârıyla ya'nî bu şeye mülâzemetle mazarrât-ı uhreviyye def olunur evvelkisine mülâzemetle menâfi'i uhreviyye celb olundığı gibi bu beş ahvâlün evvelkisini sâlik dâ'imâ kendi cinâyetine muţtali' olmak ikincisi ol cinâyetini irtikâbdan olan haçara ya'nî zarurada vâkıf olmak üçüncüsü ol cinâyete mübtelâ olmağdan tahalluş itmekdür beşincüsü ol cinâyeti külliyyetle terk itmekle 'azâb-ı elîmden necât taleb itmekdür.

Ve's-şâlisü el-intibâhü li ma'rifeti'z-ziyâdeti ve'n-nuqşâni mine'l-eyyâmi ve't-tenaşşulü 'an tazyî'ihâ ve'n-nażaru ile'z-zânni bihâ li yütedârake fe'tihâ ve'yü'ammeru bâkihâ ya'nî havâşş-ı yağazânun üçüncüsü budur ki sâlik eyyâmdan ziyân u noqşânunı bilmeye müntebih ola ya'nî müddet-i 'ömründe tâ'atınun ziyân u noqşânunı fikr ide

‘iŝyānunuñ daħı öyle ziyān u nokŝānuña nazār idüb muħasebe -i nefis ide netekim Ĥāzret-i Faħr-ı Kāināt ‘aleyhi’t-taħıyyāt ve’t-teslīmāt buyurur “*ħāsibū kable en tūħāsebū*” ya‘nī yevm-i ħisābda ħisāb olunmazdan muħaddem kendi kendiñize muħāsebe eyleñüz ŝöyle ki tã‘atñuz ‘iŝyānuñuzdan ziyāde görünse ħamd ü ŝenā idersüz ‘aksi olsa tevbe ve istiğfār idersüz.

Bir daħı tezayyü‘ -i evkāt itmeden hazer ide zīrā tezayyü‘ -i evkāt itmek ‘ömr-i ‘azīzūñ taẓyī‘ idür ‘ākıl evvelā bir nefesūñ zāyi‘ itmez anuñ içün ki ne kadar vaqtūñ hevā-yı nefsāniyyeye ŝarf eylese gelecek vaqtinde kaẓaya meŝgūl olsa vaqt-i ātiyesūñ tezayyü‘ lāzım gelür fırsatı fevt itmez ‘ākıl meğer ki nādān imdi sālīke lāzım olan tezayyü‘ -i evkāt itmemeğdür [3b] vemā fānesin tedārük eyleyüb baқыıye-i ‘ömrün tã‘ate ŝarf eylemeğdür.

Fe emmā ma‘rifetü’n-ni‘ami fe innehā taŝaffū bi ŝelāŝeti eŝyā’e bi nūri’l-‘aqli ve ŝiyemi bi eraqqı’l -minneti ve’l-i‘tibāri bi ehli’l-belāi ya‘nī Allah te‘ālānuñ ni‘metlerini bilmek üç ŝey ile ŝāfi olur nur-ı ‘aqliyle bilinür ya‘nī ‘aql-ı me‘ād nurı ile sālīkūñ kalbi münevver olsa menāfi‘ -ı uħreviyyeye rāğib olur menāfi‘ -ı uħreviyye ele girmez illā Ĥağ Te‘ālānuñ iħsān eylediği ni‘am-ı zāhiresūñ bilüb ni‘metiyle mütena‘‘im olduğca mün‘am olan Efendisine maħabbetle tã‘at itmekle olur böyle ŝükrān iderse “*le in ŝekertüm le ezīdenneküm*” (14/7) maẓmūnı üzre Ĥāzret -i Ĥağ ni‘am-ı bātına ki vāridāt-ı ilāhiyye ve küŝfāt-ı kevniyyedür ki anuñla in‘ām ider.

Bir daħı ni‘met-i Ĥağğı bilmek taraf-ı Ĥağdan olan ni‘am-ı zāhire ve bātınadan kendinūñ kağ‘an ‘alākası ve liyākatı olmayub maħz ledünn-i Ĥağdan mevhibe-i ilāhī olduğını bilmek ile olur.

Bir daħı ehl-i belāya nazār olunsa kendüsini belā vü miħnetden berī gördüğünde Efendisinūñ kendisine kerem u iħsānı ne mertebe olduğın bilüb Efendisine ħamd ü ŝenā

idüb maḥabbetle t̄a' at ider ni' am-ı Hakkı ma'rifetden maḫşūd in'ām iden Efendisine t̄a' atdur.

Ve emmā mütälâ'atü'l-cinâyâti fe innehâ teşihhu bi selâseti eşyâ'e bi ta'zîmi'l-Hakkı ve ma'rifeti'n-nefsi ve taştıķı'l-va'idi ya'nî cinâyetin muţâla'a-i şahih olmaz illâ üç şey ile olur Hakkıñ 'azamet-i şânın ve şiddet-i gâzâbın bilmek ve nefsinüñ haķâret-i şânın ve ḳahru'llaha 'adem -i teḫammülin bilmek ve 'azâb-ı cehennemi taşdıķ idüb inanmaķ her kimde kim bu üç hâl vardur cürm ü 'işyânuñ mütâla'a idüb tevbe vü istiġfâr ider ve Hakkı inâbet eyleyüb t̄a' ate iķbâl [4a] ider.

Ve emmâ ma'rifetü'z-ziyâdeti ve'n-nuḫşâni fe innehâ testeķîmü bi selâseti eşyâ'e bi esmâ'î'l-'ilmi ve icâbeti devâ'î'l-ḫurmeti ve şuhbeti's-şâlihîn ya'nî t̄a' at u 'işyânınuñ ziyâde ve noḫşânuñ bilmek üç şeye mülâzemetle olur biri va'z u naşihat istimâ' ile biri daḫı evâmîr u nevâhiye icâbetle ya'nî me'mürâta imtişâl ve menhiyyâtdan ictinâb ile biri daḫı şohbet -i şâlihîn ile zîrâ şâlihlerle şohbet eylese anlaruñ şalâh hâli buna teşîr idüb bu daḫı şalâha yüz tutar.

Ve melâke zâlike küllihî vüçübü ḫal'î'l-'âdâti ya'nî zîkr olunan aḫvâlün cümlesinüñ menba'ı 'âdât-ı me'lüfesin terk eylemekdür zîrâ nefsi emmâre müddet-i medîdet beḫâleti 'âdet idinmişdür 'ibâdâtda ruḫşatla iktifâyı ihtiyâr itmişdür imdi beḫâletden cidd u ihtimâma ruḫşatın 'azîmete tebdîl itmedikce aḫvâl -i mezkûre ile gezmez.

1/2- BÂBÜ'T-TEVBETİ

Ḳâle'llahu te'âlâ: "Ve men lem yetüb fe ülâike ḫümü'z-zâlimün." (49/11)
Muşannif rḫ tevbeye sâlikini bu âyetle taḫriż eyledi ya'nî ḳandurdu zâlim olmaķ tevbe itmeyenlere münḫaşır olsa tevbe cümleye lâzım olur ḫuşûşan ḫâb-ı gâfletden bî-dâr olan sâlike elzem olur.

Fe eşkaṭa isme'z-zulmi 'ani't-tāibi zīrā zulüm gayr-ı tā'ibe münḥaşır olsa tā'ib zālīm olmamak iktizā ider.

Ve't-tevbetü lā teşihhu illā ba'de ma'rifeti'z-zenbi zīrā tevbenüñ ma'nāsı Hakkūñ emrine muḥālefetden muvāfaḳate rucū' itmekdür irtikāb eylediği cürmünü bilmese nice rucū' ider.

Ve hiye en tenzura fi'z-zenbi ilā selāseti eşyā'e ilā inḥilā'ike 'ani'l-'işmeti ḥine ityānihī ve feraḥıke 'inde'z-zāferi bihī ve ku'ūdike 'ale'l-ısrāri 'an tedārikihī me'a yakīnike bi nazari'l-ḥaḳkı ileyke ya'nī insan zenbini bilmek üç şeye [4b] nazarla olur evvelen 'işyān eylediği Hakk te'ālā anı ol 'işyānından ḥıfz itmeyüb ken di ḥāline terk eyledigindendir şāniyen murādı olan zenbe zafer bulduğında nā'il oldum diyü feraḥlanmaḳdur şālişen Hakkūñ böyle isā' ḥāline vukūfun bilür iken tevbe itmeyüb muşırr olmaḳdur imdi sālīk-i müznib bu üç şeye nazar eylese Hakk te'ālānuñ ḳahrından ḥavf eyleyüb tevbe iktizā ider bu taḳdır üzre Muşannifün ma'rifet-i zenbden murādı zenbin levāzımını ma'rifetdür ve ol zenbden rucū'un şıḫḫatün icāb idüb ba'de'l-yevm ol zenbe 'avdet itmemesin iktizā iden aḥvāli bilmekdür.

Ve şarḫuhā selāsetü eşyā'e en -nedmü ve'l-i'tizāru ve'l-iḳlā'u ya'nī tevbenün şartı üçdür evvelen irtikāb eylediği zenbine nedāmet şāniyen lisānile 'itizār idüb istiḡfar şālişen cemī' cevāriḫin me'āşiden keff u men' itmekdür ve illā tevbesi saḫīḫ olmaz zīrā şart bulunmasa meşrūḫ daḫı bulunmaz.

Ve ḥaḳāyiku't-tevbeti selāsetü eşyā'e ta'zīmü'l-cināyeti ve ittiḫāmü't-tevbeti ve ḫalebü i'zāri'l-ḫalīḳati ḫaḳıḳat diyü bir şeyün aşlına dirler tevbenün aşlı üç şeydür sālīk-i tā'ib bu üç şeye mülāzemet itmedikce tevbesi saḫīḫ olmaz evvelen cināyeti zātında saḡāyirden olsa da Hakkūñ emrine muḥālefet olub 'azābı mücib olduğundan kebīreden 'add itmekdür şāniyen eylediği tevbesi gereği gibi olmadı şerayıḫına ri'āyet olmadı diyü tevbesine ittiḫām itmekdür şālişen esāyir-i ḫaḳkı me'āşī ve menāhī irtikāblarında ma'zür

ıtuta gerek kendi ھاqquında olan cināyete ve gerek ھاqquı emrine muhālefet olsun her biri bir ‘özrile irtikāb itmişlerdür diyü kendi ھاqquında olan [5a] cināyetlerin ‘afv idüb ھاqquı emrine muhālefetleriyücün istigfār ider kendi ھاqquında ‘aslā ‘özür görmeyüb kendini cümleden eşer görmekdür böyle mülāhaza eylerse cürm ü cināyetinüñ ‘azmen bilüb tevbe ve istigfār ider.

Ve serāyiru ھاqqıkatı’t-tevbeti şelāsetü eşyā’e temeyyüzü’n-naķızati ‘ani’l-‘izzeti ve nisyānū’l-cināyeti ve’t-tevbetü mine’t-tevbeti ebeden li enne’t-tāibe daħılün fı’l-cemī’ fı kavlihī te‘ālā “ve tūbū ila’llahi cemī’an eyyühe’l-mü’minūn” (24/31) fe emmā’t-tā’ibü bi’t-tevbeti ya’nī tevbenüñ ھاqqıkatüñ zevāhiri olduğu gibi bevātını daħı vardır zāhiri zıkr olunan üç şeydür bātını daħı üçdür bu üç şeye mülāzemet lāzımdur imdi sālīk-i tā’ibe lāzım olan evvelen menāhī ve meħārimden ictināb idüb tevbe itmesi maħzā ھاqq te‘ālānuñ emrine imtişālen ve nehyinden ictināben itmekdür ھاqq beyninde şalāh u taķva ile ma‘rūf olub mu‘azzez u mükerrrem olmak için itmekdür şāniyen eylediği cināyetin unutmāğdur taħķıķı böyledür ki sālīk-i mücrim cürmüne tevbe-i naşūh ile eylese zenbi mağfūr olub i‘tizāri maķbūl olsa ķable’t-tevbe kendinüñ cürmüne ve isāet hāline nazār ھاqq te‘ālāya gereği gibi tevbe ve iķbāle cesāret idemez idi “et-tāibü li’z-zenbi ke men lā zenbe lehū” mażmununa nazāran ve ھاqq te‘ālānuñ va‘d-i cemīline i‘timāden teveccūh u iķbāl şadedinde iken Efendisiyle beyninde olan cināyātını hātırına getürdiği gibi hāvıf u rehbeti istilā ider ol sa‘at hātırını perişān olub teveccūhü zāhil olur maħabbetle teveccūhde olan şafāsı cefāya münķalib olur ol sebebden nisyān-ı cināyetle emr iderler şālīşen tevbesine daħı tevbe itmekdür zīrā tevbe me’mūrun bih olduğu hāşiyetden maķbūl u mergūb olsa daħı tevbesine i‘timād [5b] itmek ķabūli ve ‘adem-i ķabūli nā ma‘lūm iken ehlu’llah ķatında seyri’edür tevbe lāzım olur.

Bir daħı ba‘de’t-tevbeti’l-hāşşati cürmünü nisyān lāzım iken tezekkür eylemek cefayı müstelzem olduğından tevbesine tevbe ile emr iderler.

Ve le'tâifü esrâri't-tevbeti selâsetü eşyâ'e evvelühâ en tenzura beyne'l-cinâyeti ve'l-ka'ziyyeti fe te'arrafü murâde ileyhi fihâ iz hâlâke ve'l-ityâni bi'l-cinâyeti fe inna'llahe te'âlâ innemâ tecella'l-'abde ve'z-zenbe li ehadi ma'neyeyni ya'nî tevbenüñ serâyiri ve esrârı oldığı gibi esrârınuñ dağı le'tâyifi vardır ol dağı üçdür imdi tâ'ibe lâzım olan evvelen irtikâb eylediği cinâyetle Hağ Teâlânuñ kazâsına nazâr idüb ya'nî Hağ te'âlâ kazâ u tağdır itmedikce kıldan hayran ve şerran bir fi'l şâdır olmaz çünkü şâdır oldu ma'lum oldu ki kazâu'llah olmuşdur nehy itdiği ma'sıyyeti kazâ eylediği ne vecihledür murâdu'llah bunda nedür bunu bilmekdür zîrâ Hağret-i Bârî te'âlâ 'abd ile zenbin beynini tağliye ider ya'nî 'işıyandan hıfz itmeyüb kendi hâline terk ider Hağ te'âlâ hıfz itnese muğtezâ-yı nefsi emmâre ma'sıyyete cesaretdür hıfz itmeyüb 'işıyâna kudret u fırsat virdiği iki emirden birinden ötürüdür anı bilmeye le'tâif dirlir.

Eğadühümâ en ta'rife 'izzetehü fi kazâihî ve berrahü fi setrihî ve 'ilmehü fi imhâli râkibihî ve keremehü fi kabûli'l-'uzri minhü ve fazlehü fi mağfiretihî ya'nî iki emrûñ birisi tâ'ib Hağ te'âlânuñ bir şeyle kazâ murâd eylediğinde kimesne ana ta'arruz u tamânü'a kâdir olmadığını bilmekdür ikincisi 'abd 'işıyân itmiş iken halka ızhâr itmeyüb setr itmesinde olan ihsânınuñ bilmekdür üçüncüsü zenbi irtikâb iden kimesnenüñ cezasın 'acele tertib itmeyüb hilmle [6a] mu'âmele itdigini bilmekdür dördüncüsü i' tizar eylediğinde 'özüñü kabûl itdigini bilmekdür beşincüsü mağfîret u rahmetinde fazlınu bilmekdür imdi Hağret-i Hağkuñ 'abd ile zenbüñ beynini böyle tağliye idüb kudret virmesini kendinüñ evşâf-ı cemîlesinden beş vaşfını bildürmek için olduğunu bilen sâlik Efendisünüñ kemâl-i kerem u ihsânını müşâhede zevkıyle 'işıyan u cinâyetin unudur bu hâlet bu tâife katında şerîf hâletdür.

Ve's-şâni li yüķime 'ale'l-'abdi huccete 'adlihî fe yü'âķıbehü 'alâ zenbihî bi huccetihî ya'nî ikincüsü 'abd üzerine huccet-i 'adlini ikâmet eyleyüb zenbi üzerine 'ikâb etmek içündür tahkiki böyledür ki Hağret-i Hağ 'ilm-i ezelisinde kullarınun ne vech üzre 'amel ideceklerün bilmişdür 'ilmine muvâfık hükmi ider şâlihün şâlâhıyla hükmi eylediği

gibi fâsıkın fışkıyla hükm ider bu hükmü cebr degildir ‘ilim ma‘lûma tâbî‘ olub ma‘lûm tegayyür kabûl itmez olduğındandır ‘ilm-i ilâhîde fâsık bulunanlar fışk iderler Hâk te‘âlâ ‘adl iderse ‘azâb ider ‘abd bu hâle vâkıf olursa Efendisinüñ emrine mu‘âraza itmez maqâm-ı rızaya bâliğ olur.

El-laîfetü’s-şâniyetü en te‘leme enne talebe’l-başîri’s-şâdıkı fi seyyietihî lem yübki lehü haseneten bi hâlin li ennehü yesîru beyne müşâhedeti’l-minneti ve tetallebü ‘aybe’n-nefsi ve’l-‘ameli bâşır diyü başiret şâhibi olub anuñla her şeyüñ haqîkatin haqîkati üzre bilen kimseye dirler imdi hasenâtın görse Hâzret-i Hâkkuñ tevfiqinden bilüb kendi sa‘yinden bilmez ‘ayb u noqşanın nefsinden bilür dâim hâli minnet-i Hüdâyı müşâhede ile nefsi ta‘yîb u takşîr beyninde seyr itmekdür tâ’ibüñ tevbesi dağı hasenâtı cümlesinden olıcağ tevbe [6b] tevfiğ dağı Hâkkuñ menn u kereminden oldu diyü tevbesine i‘tizâr itmez bu sırdan agâh olan tâ’ib esrâr-ı tevbenüñ letâifine nâ’il olub hulleşu’l-havâş zümresinden olur.

El-laîfetü’s-şâlişetü inne müşâhedete’l-‘abdi’l-hükme lem teda‘ lehü istihsâne hasenetin ve’l-istikbâhe seyyietin li şu‘ûdihî min cemî‘i’l-me‘ânî ilâ ma‘ne’l-hükmi müşâhede-i hükmi diyü cemî‘i a‘yân u ekvânda mutaşarrıfun bi’z-zât Hâzret-i Hâk olub mâsivâ-yı Hâkda vücûd u taşarruf görmemekdür dirler öyle olsa bir hasenesi istihsân itmez ve bir seyyie istikbâh itmez mü’essirât u esbâbdan nazaruñ kağ‘ idüb teşîri bir müessir-i vâhîde haşr itmişdür bu maqâm maqâm-ı evvelden a‘lâdur lâkin bu taqrîre bir suâl vârid olur ol vârid oldur ki seyyieyi istikbâh itmese nice tevbe ider belki cebre mübtelâ olub Cebriyye mezhebine zâhib olur “vemâ esabeke min seyyietin femin nefsike” (4/79) âyetine muğalif olur nass-ı Qur’âna muğalif olan söz merdûddur cevâbı şöyledür ki nass-ı Qur’âna cemî‘i vücûhdan ya‘nî zâhir u bâtın vechinden muğalif olub vechen mine’l-vücuh te’vil u tevcihe tahammülü olmayan kelâmdur kelâm-ı merdûd bu tâifenüñ seyyieyi istikbâh itmez didikleri Hâkkuñ her fi‘li haqdur ehl-i hasenâta şevâb-ı cemîl virmesi hasenâtı tevfiğ iden kendi iken mahz fazlın ızhâr için olduğundan haq

olduğı gibi ehl-i seyyiāta ‘azāb-ı elīm ile ‘iķab itmesi dağı ‘adlin ızhār iķün olduğından haķ olur haķ olan fi‘l istikbāh olmaz.

Bir dağı cem‘i eșyāda müeșsir u hālīķ Hāzret-i Hāķ olsa ḥasenāt u seyyi‘ātı dağı hālīķi Hāķ olur seyyi‘āt menhiyyātdan olduğına binā‘en ķabīh olsa da Hāķķuñ fi‘li olduğına binā‘en ḥasenedür bu tāife [7a] her şeyüñ ḥaķīķatine nazār itdiklerinden bunlara ehl-i ḥaķīķat ve ehl-i bāṭın dirler imdi tā‘ibüñ tevbe eylediği Őuretā kendinden bir fi‘l-i menhī Őādır olduğına binā‘endür ‘adem-i istikbāhi ḥaķīķatde Hāķķuñ ḥaķıyyla ve ḥükm ü ķazasıyla olduğına binā‘endür.

Fe tevbeti‘l-‘avāmi li istikṣāri‘t-tā‘āti ve innehū yed‘ū ilā Őelāseti eșyā‘e ilā cuhūdi ni‘meti‘s-setri ve‘l-imhāli ve ru‘yeti‘l-ḥaķķı ‘ale‘llahi te‘ālā ve‘l-istiğnāi‘llezi hūve ‘aynü‘l-ceberūti ve‘t-tevessūbi ‘alā‘llahi te‘ālā ya‘nī avām-ı nāsın tevbesi tā‘atlarıñ istikṣār iķündür ya‘nī seyyi‘ātına tevbe eylemek Őerāyıtına ri‘āyetle bir nev‘ ḥasenedür “ülā‘ike yübeddilü‘llahū seyyi‘ātihim ḥasenātin” (25/70) āyetinüñ müeddāsi üzre seyyi‘ātı ḥasenāta tebdil olunsa ḥasenāti keŐir olur lākin bu nev‘ tevbe ḥavāŐ ķatında sū-i edebdür seyyi‘āt-ı keŐireyi intāc ider ‘avām ķatında ḥasene olsa da ḥavāŐ ķatında seyyi‘e olur netekim buyuruldu “ḥasenātü‘l-ebrār seyyi‘ātü‘l-muķarrabīn” ya‘nī ḥasenāt-ı ebrār muķarrabīne seyyi‘edür imdi ‘avāmuñ tevbesi üç nev‘ seyyi‘āta müeddī olur evvelen onlar tevbe eylediklerinde “et-tā‘ibü li‘z-zenbi ke men lā zenbe lehū” ḥadiŐine nazārān bize de bir seyyi‘e ķalmadı setr-i Hāķķa muḥtāc olan ve te‘ḥīr-i ‘uķūbetle imhāle muḥtāc ola diyü bu iki ni‘mete inkār iderler ve seyyi‘ātımız ḥasenāta mütebeddil olucaķ Hāķ te‘ālāya vācib olur bize Őevāb-ı cemīl iḥsān idüb cennete idḥāl eylemek diyü Hāķ te‘ālā üzerine ḥaķ icāb iderler seyyi‘ātı maḥv olub ḥasenāt keŐir olmađla ‘afv u ğufrāndan müstağnī olurlar bu mu‘āmele Hāķ üzre ‘ayn-ı tecebbürdür tāleb-i ḥaķla Őevāb me‘mül itmek cümlesi seyyi‘e-i ‘azīmedür ammā ḥavāŐdan olanlar tevbe ve inābet ‘ināyet-i Hāķ ile olucaķ bizim tevbemize ne i‘tibār tevbeye kendi keremiyle tevfiķ eyledi yine fażl ile ‘afv [7b]u ğufrān idüb cennete idḥāl ider dirler.

Ve't-tevbetü'l-evâa'ti min istiğlâli'l-ma'siyyeti ve hüve 'aynü'l-cür'eti ve'l-mübârezeti ve ma'żzü't-tedeyyüni bi'l-ħamiyyeti ve'l-istirsâli li'l-ka'ti'ati ya'nî sülükde mütevassıt olanların tevbesi istiğlâl-i ma'siyyetdür ma'siyyetün ħalîl görmek bu 'ayn-ı ħatâr-ı fâhişdür zîrâ Ħaĸ te'âlânun se'at-i rahmetine nisbeten seyyi'âtın ħalîl görmek 'işyâna cür'et Ħaĸ te'âlâyâ mübârezedür ya'nî karşı turmaĸdur kendi nden şâdır olan ef'âl-i şeni'asın Ħaĸkuñ ħükm ü irâdetine ħaml eyleyüb nefsinün hevâsına girmemektür ve rızâ-yı Ħaĸdan ba'id olmaĸdur imdi sâlik -i mütevassıta lâzım bu vartaya uğradığında fevrice tevbe eyleyüb Ħaĸdan i'tizâr ve baqıyye-i 'ömründe i'tişâm itmekdür bu vartaya mübtelâ olanlar ekseri mürşid-i kâmile müraca'at itmeyüb kendiliklerinden mücâhede idenlerdür veyâhüd taşhîh-i 'aĸide itmeyüb 'ilm-i fîru'dan bî ħaber bir câhile ittibâ' idenlerdür.

Ve't-tevbetü'l-ħavvaşı min ta'zyi'l-vakti fe innehü yed'ü ilâ dereki'n-naĸizati ve yu'ffiu nura'l-murâkabeti ve yükeddiru 'ayne's-şuĸbeti ya'nî ħavâşsun tevbesi vaktini ta'zyi' itmedendür bir fâife katında vaktten murâd ħadd-i temekküne bâliğ olmazdan muĸaddem cem'a ħarîb olan müşâhedet-i isti'râĸ vaktidür ol vakt kemâle ħurb vaktidür anı ta'zyi' itmek derk-i noĸşâna çeker murâkabe nûrını söyündürür Ħaĸla şoĸbete giderivir imdi ħavâşsa lâzım olan vaktini ta'zyi' itmeden ħazer itmekdür iderse fevri tevbe ve inâbet itmekdür.

Velâ yetimmü maĸâmu't-tevbeti illâ bi'l-intihâi ile't-tevbeti mimmâ düne'l-Ħaĸkı şümme ru'yeti 'illete tilke't-tevbeti şümme't-tevbeti min ru'yeti tilke'l-'illeti ya'nî maĸâm-ı tevbe tamâm olmaz tâ'ibün tevbesi madün-i Ħaĸdan ya'nî mâsivâu'llahdan tevbeye müntehî olmadıkça [8a] mâsivâdan tevbe maĸâm-ı fenâda olub mâdün tevbe eylediğini görse vücûdı ve enâniyyeti zuhûr ider andan daĸı tevbe lâzım olur anuñ tevbesi tevbe eylediğini görmemektür ya'nî tevbeyi Ħaĸkuñ ħüsn-i tevfiķine ħaml idüb kendine isnâd itmemektür tevbeyi kendine isnâd etmek bir 'illet idi ol 'illeti görüb tevbe eylediğinde ol 'illetden ħalâş olur lâkin bir 'illetle daĸı mu'allel

olur ol ‘illet ‘illetini görmekdür ol ru‘yeten dağı tevbe lāzım olur anuñ tevbesi fenā ender fenāya vāşıl olur zātı zāt -ı Hāğda ve şıfatı şıfat -ı Hāğda ve ef‘ālī ef‘āl-i Hāğda fānī olmağla olur ol vağtde sālīk mağām-ı temkīnde şābit olub tevbesin Hāğla görür.

1/3- BĀBU’L-MUĤĀSEBETİ

Ķāle’llahü te‘ālā: “Yā eyyühe’llezīne āmenü’t-teğı’llahı ve’ltenzur nefsin mā Ķaddemet li Ķadin.” (59/18) ya‘nī Hāğret-i Hāğ Celle buyurur yā ehl-i iman Allahdan ittikā idüñüz nefsi insān nazār eylesün āğiret Ķünü için ne tağdīm eyledi ya‘nī Ķayr işledi mi yāğüd şerr işledi mi fikr eylesün muğāsebe eylesün bu āyet-i kerīme muğāsebe Ķağğında şarīğ oldığından Muşannif rğ bu āyetle istiğād eyledi.

Ve innemā yeslükü Ķariğa’l-muğāsebeti ba‘de’l-‘azīmeti ‘alā ‘ağdı’t-tevbeti ya‘nī sālīk Ķariğ-i muğāsebeye sülük itmez illā tevbe ‘ağdine ‘azīmetden soñra ider.

Ve’l-‘azīmetü lehā şelāsetü erkānin ehadühā en tüfettişe beyne ni‘metin ve cināyetin ve hāzā yeşüğğı ‘alā men leyse lehü şelāsete eşyā’e nuru’l-ğığmeti ve sū’ü’z-ğanni bi’n-nefsi ve temeyyüzü’n-ni‘meti mine’l-fitneti ya‘nī ‘azīmet için üç rükn vardır imdi sālīk-i muğāsebe lāzım olan evvelen Hāğ te‘ālānuñ kendine olan ni‘meti ne Ķadar olmuş anı bilmek ve kendi Hāğret-i Hāğğā ne Ķadar cināyet işlemiş bilmekdür muğāsebenüñ rükn-i evveli budur bu ‘azīmet āsān olmaz illā [8b] şol kimesneye āsān olur ki anda üç Ķağğa ola biri nūr-ı Ķığmetdür ki ‘ilm-i fikğdur ‘ilm-i fikğı olmayan Ķasenāt ile seyyi’atı fark-ı muğāsebeye nice ‘azīmet ider ikincisi nefsi sū-i Ķann itmekdür şöyle ki andan Ķasenāt şādır olmaz her işi seyyi’edür dimeğ öyle itmese seyyi’atın görmez muğāsebe mümkün olmaz üçüncü ni‘metle fitnenüñ beynün fark itmekdür zīrā ni‘metüñ fitnedden farkını bilmese nice ni‘meti fitne Ķann ider şükrī lāzım iken şükr itmeyüb def‘ini ister fitneyi dağı öyle ni‘metden fark itmese fitnedden isti‘āze idüb def‘ini istemek lāzım iken ni‘met Ķannıyla anuñ devāmını ister öyle olsa Hāğğıñ kendisine eylediğ ni‘metüñ bilmez ni‘metle cināyetin beynüñi teftiğ ü muğāsebe

mümkün olmaz.

Ve's-şânî temyîzü mâ li'l-Ḥaḫḫı 'ammâ leke ev minke fe ta'lemü enne'l-cinâyete 'aleyke ḥucceṭün minke ve't-tâ'atü minke minnetün lehü ve'l-ḥümkü 'aleyke ḥucceṭün mâ hiye leke ma'ziratün ya'nî ikinci rükni sâlik-i muḥâsib Ḥaḫ için olan şeyi kendi nefsi için olan şeyden temyîz itmekdür ya kendiden şâdır olan şeyden temyîz itmekdür Ḥaḫ için olan şeyden murâd ferâ'iz u vâcibâtdur ol ferâ'iz u vâcibâtı senüñ üzerine farz ve vâcib itmesi saña tarafından bir minnet u iḥsândur anuñla nice meşûbâta nâ'il olsañ gerekdür kendi için olan veyâ kendinden şâdır olan şeyden murâd ol ferâ'izi ve vâcibâtı edâ eylemekdür ol 'ibâdâtı seni ecr-i cezile nâ'il kılmak için farz itmesi büyük ni'met olduḡını bilseñ şükri sa'y idersin şükri her bir ferâ'izi vaḫtinde şerâitine ri'âyetle muḥafaza eylemekdür ol muḥafaza mümkün olmaz illâ tevfiḫ-i Ḥaḫ ile müyesser olur tevfiḫî daḫı bir nev' imtinân u iḥsândur sâlik bu hâle [9a] vâkıf olsa kendini ni'am-ı Ḥaḫḫ a müstaḡraḫ görüb şükründen 'acziñi fehmi eylese tâ'atı muḫâbilinde ecr u şevâb ümniyyesinde olmaz kemâl-i iftikâr u istikânetle 'arz u niyâza meşḡul olur tâ'ât ḫaḫḫında olan muḥâsebe bu vech üzere olduḡını bildüñse cinâyât ḫaḫḫında olan muḥâsebeyi daḫı fehmi it irtikâb eylediḡi cinâyât Ḥaḫḫuñ ḫaza ve ḫükmiyle olduḡı cebr degildür bil ki senden ol fi'l-i şenî'üñ zuḫûrını bilüb 'ilmine muvâfiḫ taḫdîr u ḫükm eylemişdür anuñ ḫükmi senüñ 'aleyhine ḫucceṭdür anuñ ḫükmi saña ma'zeret olmaz Beyt:

*Bildi lâ bûd tutacaḫsın sen râh-ı meyḫâneyi
Yazdı naḫḫâş-ı ezel destüñde bir peymâne naḫş*

*Seyyi 'ât-ı nefse isnâd ile dime eyitdi Rabb
Âdemî ol olma şeyṭân gibi şaḫın bî edeb.*

Sâlik-i muḥâsib bunda daḫı 'aczi küllî ile 'âciz olub faẓl-ı Ḥüdâya ilticâ ider.

Ve ş-sâlišü en tariğa enne külle tâ'atin razîtehâ minke ve hiye 'aleyke ve külle ma'siyetin 'abberte bihâ ehâke fehiye ileyke felâ teza'u mizâneke min yedeyke ya'nî üçüncü rüknü sâlik-i muhâsib bilmekdür ki kendi nefsenden şâdır olan a'mâl-i şâlihaya râzî olsa Hazret-i Haqqun haqqına ri'ayet u vefâ itdim diyü nefsenden râzî olub 'ameline i'tizâr ile şevâbın ihbât ider zîrâ Hazret-i Haqqun haqqına ri'ayet kimsenün haddi degildür hattâ surûr-u enbiyâ 'aleyhisselâm "sübhâneke mâ 'abednâke haqqa 'ibâdetike yâ Ma'bûdü" didi ya'nî saña lâyıq 'ibâdet itmedim imdi sâlike vaqt-i muhâsebede nefsi 'ibâdetün 'arz eyledikte sâlik bu ahvâle vâkıf olub nefsin tağririyle mağrûr olmayub kendini a'mâl-i haseneden müflis bilmek lâzımdur ki emânu'llahda ola netekim dinildi "el müflisü fi emâni'llahi" ya'nî müflis emânu'llahdadur bir kimesne [9b] dünyâda müflis olsa ana erbâb-ı düyün ta'arruz itmezler.

Bir dahı sâlik-i muhâsibe lâzım olan meger bî 'işyân neyle ta'yîb itmekdür ta'yîb iderse Haqq te'âlâ anı andan ebter? ef'âl-i şeni'aya mübtelâ ider "men 'âbe 'ibe" kažiyye-i müsellemdür ta'yîb itdigün kimesnenün cürmüni Hazret-i Haqq 'afv idüb seni ta'zîb itmek ihtimâli gâlibdür zîrâ sen a'mâl-i hasene ile i'tizâr eyleyüb 'ibâdu'llahu tahkîr eyledün ol hâl hod rıza-yı Haqqun hılâfidur öyle olsa sâlik e lâzım olan vaqt-i muhâsebede bu hatar-ı 'azîmi hâtırında tutub kimsenün 'aybına nazâr itmeyüb dâ'imâ kendi 'aybıyla meşğül olmaqdur *velâ teza'u mizâneke min yedeyke* didigi bu ma'nâyadur.

1/4-BÂBU'L-İNÂBETİ

Kâle'llahü te'âlâ: "Ve enibû ilâ rabbiküm." (39/54) Tevbe ile inâbenün farkı emr-i Haqqa muhâlefetden muvâfaqata rucû' itmekdür inâbe Hazret-i Allaha rucû' u teveccüh itmekdür.

El-inâbetü şelâsetü eşyâ'e er-rucû'u ile'l-Haqqı işlâhan kemâ ruci'a ileyhi i'tizâran ve'r-rucû'u ileyhi vefâ'en kemâ ruci'a ileyhi ahden ve'r-rucû'u ileyhi hâlen

kemā rucū'a ileyhi icābeten ya'nī inābet Hāḫḫa 'amelen iṣlāḥ ile rucū'dur tevbe zembinden Hāḫḫa i'tizār ile rucū' olduğu gibi inābet Hāḫḫa 'aḫd-i tevbeyle vefā ile rucū'dur tevbe 'aḫd-i tevbe ile rucū' olduğu gibi inābet Hāḫḫa ḫālen rucū'dur tevbe Hāḫḫa icābetle rucū' olduğu gibi ya'nī Hāzret-i Hāḫḫuñ "tūbū" kavline icabet.

Ve innemā yesteḫīmū ileyhi'r-ruḫū'u iṣlāḫan bi selāṣeti eṣyā'e bi'l-hurūci mine't-tebe'āti ve't-tevecce'i li'l-uṣrāti ve istidrāki'l-fāitāti tebe'ātdan ya'nī iṣlāḫan rucū'uñ istiḫāmeti üç ūeye mülāzemetle olur murād zünūbdür zünüb daḫı bir kaç nevi'dür biri ḫāḫḫu'llahdur andan ḫurūc tevbe u istiḡfār iledür zekāt u ṣalāta müte'allıḫ olsa ḫazā ile olur [10a] biri ḫāḫḫ-ı 'abddür andan ḫurūc mālın almıṣ is e virmeḫdür 'ırzına ta'arruz itmiṣ ise i'tizār idüb istiḫlāldür 'aṣarāta teveccū' bir mü'min ḫardaṣına zarar u eziyet itmiṣ iseñ itdiḡüñe peṣimān olub ḫalbūñde müte'ellim olmaḫ ve aña merḫamet u ūeṣḫat itmeḫdür ol ḫardaṣuñ saña zarar u eziyet itmiṣ ise ezāsına taḫammül ve i'tizārın ḫabül idüb kemligini iyilikle ref' eylemek ya'nī anuñ isāesi muḫābilinde iyilik itmeḫdür istidrak-i fāitāt diyü fevt olan ṣalāt u zekāt u ūyāmın ḫazā itmeye dirler imdi sālīk-i münībe lāzım olan bu üç ḫıṣāle mülāzemetdür ki rucū'u müstaḫīm ola.

Ve innemā yesteḫīmū'r-ruḫū'u ileyhi vefā'en bi selāṣeti eṣyā'e bi'l-ḫalāṣi min lezzeti'z-zembi ve bi terki istihāneti ehlī'l-ḡafleti teḫavvūfen 'aleyhim me'a'r-recāi li nefsike ve bi'l-istiḫsāi fi ru'yeti 'ileli'l-ḫidmeti ya'nī vefā'en rucū'uñ istiḫāmeti üç ūeye mülāzemetle olur evvelen lezzet-i zemden ḫalāṣ ile ya'nī muḫtezā-yı nefis üzre Hāḫḫa 'iṣyān eylediginde ol ma'ṣiyyetden mütelezziz olmuṣdur andan rucū' eylediginde rucū'ı vefā' müstaḫīm olmaz illā ol lezzet daḫı gitmez ma'ṣiyyeti ḫatırına geldiginde Hāḫdan ḫayā idüb müte'ellim olmadıḫca böyle te'ellüm eylese rucū'una vefā eylediḡi ṣābit u müstaḫīm olur ṣāniyen lāzım olan ehl-i ḡafletüñ 'iṣyānun gördüḡünde 'azābu'llaha müsteḫāḫ u maḫḫūr-ı Hāḫḫdur diyü istihānet ya'nī ḫorlamaḫ itmemeḫdür kendi ma'ṣiyyetin 'afvın recā eyleyüb ḫāḫḫuñ ve ma'ṣiyyetüñ 'afv olunmaz ṣāḫibi 'azāba müsteḫāḫdur dise rucū'una vefāsı müsteḫīm olmaz ṣālīṣen ba'de'l-inābet tā'ata

meşgûl olduğunda ‘ibâdetinde olan ‘illetleri yoklamakdur huzûr -ı kalbimiz namaz kılmak gibi şadaka ve şıyâmın ve sair hayrât u hasenât dahil hulus ile olmayub riyâ olsa merdûd olur [10b] a‘ meline kat‘ an i‘tibâr itmeyüb dâimâ ‘acz u iftikâr ile tazarrû‘ u niyâzda olsa rucû‘una vefâ itmiş olur.

Ve innemâ yestekîmü’r-ruçû‘u ileyhi hâlen bi şelâseti eşyâ’e bi’l-iyâsi ‘an ‘amelike ve bi mu‘âyeneti ıztırârike ve şeymi bi rakkı luţfihî bike ya‘nî hâlen rucû‘u müştakîm olmaz illâ üç şeye mülâzemetle olur evvelen ‘amelinden me’yûs olmak gafletle ve riyâ u ‘ucle olan ‘amelde ne hayşiyet olur ki ‘amelim vardur diyü ihtisâb idem ya‘nî muķâbilinde ecr-i cezîl temennâ idem demek şânîyen her ne tâ‘at ki ider Hakkıñ emr u irâdetiyle ve kazâ u takdîriyle ve hüsni-ı tevfiķiyle eyledigini ve bunda ızdırârını mu‘âyenet eylemek ve şâlişen Hakkıñ kendine olan luţf u keremin görmekdür imdi sâlik-i münîb bu üç hışâle mülâzemet itse hâlen rucû‘u müştakîm u şâbit olur.

1/5- BÂBU’T-TEFEKKÜRİ

Ķâle’llahü te‘âlâ:“Ve enzelnâ ileyke’z-zikra li tûbeyyine li’n-nâsi mâ nûzzile ileyhim ve le‘allahüm yetefekkerün.” (16/44-46) Tefekkürüñ ma‘nâsı enfüs ü âfâķda görünen eşyâya ‘ibret nazarıyla nazâr itmekdür.

İ‘lem enne’t-tefekkûra telemmüsü’l-başîreti li istidrâki’l-baĶyete ya‘nî ma‘nâ-yı tefekkür kalbün başarı menzilesine olan ‘akluñ maţlûbını bilmeyi taleb itmekdür.

Ve hüve ‘alâ şelâseti envâ‘in fikretün fi ‘ayni’t-tevhîdi ve fikretün fi leţâifi’ş-şan‘ati ve fikretün fi me‘âni’l-a‘mâli ve’l-aĶvâli ya‘nî tefekkür üç nevi‘dür evveli Hakk te‘âlânıñ vâhîd olub şerîk u nazîri olmadığın tefekkür itmekdür ikincisi zâyî‘ u ef‘âlde kemâl-i kudret ve ‘amelin fikr itmekdür üçüncü şerîk u nazîri olmayub ef‘âl-i müte‘atte şâhibi olan Efendisine tâ‘at u ‘ibâdetün şarîķını ve şerâyıt u erkânını ferâ‘iz ü vâcibâtını

sünen ü müstehabbâtını ve haram u mekrûhâtını fikr itmekdür ve bu tâ‘at mu‘âbilinde olan meşûbât-ı ilâhiyye ve füyûzât-ı [11a] rabbâniyyeyi fikr itmekdür.

Fe emme'l-fikretü fi 'ayni't-tevhîdi fe hiye iktihâmü bahri'l-cuhûdi ve lâ yünca 'anhü'l-i'tişâmü bi ziyâi'l-keşfi ve't-temessüki bi'l-'ilmi'z-zâhiri ya‘nî Hâzret-i Hâkkuñ ehadîyyet-i zâtın fikrile ve istidlâl ile bilmek şadedinde olan kimesne zât-ı Hâkdan gayrı vücûdâtı işbât ider evvelen kendi vücûdu şâniyen delîl ittihaz idindigi zâyî‘u’llahuñ vücûdu şâlişen kendinüñ şıfatı olan fikrinüñ vücûdu bunları cümlesi tâlibi ma‘lûbundan hucb u men‘ idüb hicâbdur bu hâlet ya‘nî bu vech üzre tevhid şahih degildir varṭa-yı inkâra düşmekdür *fe hiye iktihâmü bahri'l-cuhûdi* didigi bu ma‘nâyadur tevhid-i şahih oldur ki cümle ekvân u a‘yân Hâkda fânî olub mütefekkirün zâtı ve fikri ve delîli ‘ayn-ı ehadîyyetde muzmañill ola Şeyh-i Ekber kuddise sirruhü'l-eṭhar didi bu ma‘nâdan ötürüdür Beyt:

*Mâ vuḥhîde'l-vâhidu min vâhidin
İz küllü men vaḥhadehü câmedehü*

ya‘nî zâtında vâhidî bir kimse tevhid itmedi zîrâ her kim ki anı ben tevhid ittim dise ehadîyyetine münkirdür kendinde vücûd görmekle şirk -i ḥaḳkî ile şirk itmiş olur dimekdür bu varṭadan necât mümkün olmaz illâ Hâzret-i Allaha i‘tişâm ile olur tâ ki kemâl-i kereminden kendi nûriyle talibün dide-i sırrını tenvir ide ol vaḳtde ehadîyyet-i zât-ı Hâkḳı vicdan ile müşâhede ide netekim Hâzret-i Rasulu’llah salla’llahü ‘aleyhi ve sellem buyurur *“ra’eytü Rabbî bi nûri Rabbî”* ya‘nî Rabbimi Rabbimin nûruyla gördüm *ve la yünca 'anhü'l-i'tişâmü* didigi bu ma‘nâyadur yâḥut mücerred taḳlid ile iktifâ eyleyüb imân-ı taḳlidî ile taḳdîk ide ol vaḳtde ‘avâm-ı mü‘minden olur ḥavâşdan olmaz.

Ve emme'l-fikretü fi laṭâifi'ş-şanâ'ati fe hiye mâün tesḳî zera'a'l-ḥikmeti ya‘nî sanâyi‘-i Hâkkuñ leṭâifin fikr itmek zer‘-i hikmeti saḳy eyleyen [11b] şudur taḳrîr-i kelâm budur ki her şeyün ḥaḳâyıḳ u ḥavâşşın ve evşâf u aḳkâmın nefsü'l-emre ya‘nî

hârice muvâfık bilüb ef'âl-i ihtiyâriyesîn şer' a ve 'aqla muvâfık işlemeye hikmet dirler Hâk te'âlânun şanâyî'inün le'âifin fikr eylemek ol 'ilmi ziyâde ider *fe hiye mâün teskî zer'a'l-hikmeti* didigi bu ma'nâyadur âfağda mevrû'atun neşv ü nemâsı mâ ile olduğundan 'ilmi zer'a fikri mâ teşbih eyledi bu nev'i fikr mütevassıtların fikridür müntehiler tecelliyât u irâdâtuñ fikrin iderler.

Ve emme'l-fikretü fi me'âni'l-a'mâli ve'l-aḥvâli fe hiye tusehḥilü sülûke tarîkı'l-ḥaḳîḳati ya'nî a'mâl u aḥvâlün me'ânin fikr itmek ol a'mâl u aḥvâl taraf-ı Hâkdan imtinân olduğımı bilmesi müeddîdür a'mâl-i ḥüsniye ve aḥvâl-i seniyyeye bâis olan da'ıye ve ol a'mâli lâyıḳ olur vech üzre ihtiyâr ya taraf-ı Bâriden olmuşdur şevâb-ı cemîl ve ecr-i cezîle nâ'il kılmak için bu 'ayn-ı imtinândur ya 'abdün kendinün muḳtezâsı olduğındandır ol iḳtizâyı ve da'ıyeyi ḥâlık Hâk olucak yine imtinân-ı Hâkdan olur öyle olsa bu kadar ki a'mâl u aḥvâl şâdır olur Hâkkuñ kudret u irâdetiyle ve қаза u tevḥîkiyle şâdır olur şüretâ kuldân şâdır olsa da ḥaḳîḳatde Hâzret-i Hâkdan şâdırdur bu maḳâma tevḥîd-i ef'âl dirler ef'âl-i 'abd fi'lu'llahda fânî olduğundan bu maḳâma nâ'il olan sâlike tarîḳ-ı ḥaḳîḳate sülûk itmek âsân olur *fe hiye tusehḥilü sülûke tarîkı'l-ḥaḳîḳati* didigi bu ma'nâya remz ider.

Bir daḥı bu me'âni aḥvâli fikr itmek tecelliyât-ı ilâhiyye ve vâridât-ı Rabbâniyyeyi ki envâr-ı celâl u cemâlün işrâkâtıdur ana nazâr itmek redd-i envâr-ı celâl u cemâl diyü tevḥîd-i şıfâtın ve tevḥîd-i zâtın [12a]levâmi' ine dirler bir sâlikün ḳalbine envâr-ı celâl leme'ân itse fenâya varır envâr-ı cemâl meşrik olsa beḳâyâ gelür ḥaḳîḳat didikleri bu ḥâletdür bu ḥâlete bâliḡ olan sâlike tarîḳ-ı ḥaḳîḳate sülûk ziyâde âsân olur.

İnnemâ yeteḥallaşu mine'l-fikrati fi 'ayni't-tevḥîdi bi şelâseti eşyâ'e bi ma'rifeti 'aczi'l-'aqli ve bi'l-iyâsi mine'l-vuḳûfi 'ale'l-gâyeti ve bi'l-i'tişâmi bi ḥabli't-ta'zîmi ya'nî sâlik-i mütefekkir ḥaḳîḳat-i tevḥîdi fikr ile bilmek ḡâilesinden ḥalâş olmaz illâ üç şey ile ḥalâş olur evvelen 'aql ile ḥaḳîḳat-i tevḥîdi bilmeden 'acziyi bilmek şâniyen

tevhîdin gâyetine fikrle vâkıf olmadan me'yus olmak şâlişen zât-ı Hâkkuñ 'aql u fikr ile bilinmeden 'âlî olduğunu bilmekle hâlâş olur zîrâ Hâzret-i Bârînuñ gene zâtı bilinmeden mu'arrâdur netekim buyurur *"subhaneke mâ 'arrafnâke haqqâ ma'rifetike yâ Ma'rûf"* ya'nî Hâzret-i Rasûl buyurur Seni Hâk ma'rifetle bilmedik.

Ve innema yüdrakü le'tâifü's-şanâ'ati bi şelâseti eşyâ'e bi hüsnî'n-nazari fi mebadî'l-mineni ve bi'l-icabeti li devâ'i'l-işârâti ve bi'l-hâlâşi 'an raqqı's-şehvâti ya'nî le'tâif-i sun'u'llahı idrâk üç şeyle hâşıl olur sâlike lâzım olan evvelen Hâk te'âlânuñ keremleriniñ mâba'dine ya'nî ibtidâlarına hüsn-i nazarla nazar itmekdür taqriri böyledür ki Hâzret-i Hâkkuñ minnet u ihsânınıñ evveli budur ki yokdan vâ eyleyüb vücüd ni'metiyle in'âm eyledi mevcudât içinde hayât ihsân eyleyüb cemâdât kabîlinden itmedi ehl-i hayât eyledi ehl-i hayât içinde 'aql virüb ehl-i 'uqûldan eyledi 'uqâlâ içinde qalbine nûr-ı imâni kâzif eyleyüb imân şerefiyle şerefyâb eyledi ehl-i imân içinde efzâl-i ümem olan ümmet-i Muhammeden eyledi bundan sonra ba'zı selâtin ba'zı 'umerâ u vüzerâ ve ba'zı 'ulemâ u eğniyâ u şürefâ [12b] ve ba'zı fuqara eyledi bu zıkr olunan minen mebadî-yi minendür buña hüsn-i nazarla nazar iden sâlik-i mütefekkir letaif-i şanâyî'i'llâhi idrâk ider şâniyen lâzım olan işârât-ı dâ'ilerine icâbet itmekdür ya'nî sâlik kendini zıkr olunan ni'am-ı Hâk ile mütene'cim görse bu kadar bi hisâb ihsâni olan Efendisine ma'habbet ider ma'habbet ma'hubuna tâ'at eyleyüb rızâsı üzere hareket iktizâ ider ke'enne qalbinden tâ'atla işâret olunur işârete icâbet Hâkkuñ rızâsı üzere 'amele mübâşeretdür imdi a'mâl-i marziyyeye iştiğâl iden sâlik-i müteferrik le'tâif-i şanâyî'-i Hâkkuñ idrâk ider şâlişen lâzım olan raqq-ı şehvâtdan hâlâşdur ya'nî şehvât-ı nefsanîyye muqtezâsı üzere hareketden ictinâb itmekdür le'tâif-i sun'u'llahı idrâkden mâni' şehvât-ı nefsanîyye muqtezâsı üzere hareket itmekdür sâlik nefsuñ kulluğundan çıkub Hâkkuñ 'abd-i hâlîşi olsa Hâk te'âlânuñ lutfuna mazhar olub le'tâif-i sun'u'llahı idrâk ider.

Ve innemā yūkaḫu bi'l-fikrati 'alā merātib-i'l-a'mālī ve'l-aḫvālī bi şelāseti eşyā 'e bi istiḫābi'l-'ilmī ve ittiḫāmi'l-mersūmāti ve ma'rifeti mevākī'i'l-ğiyeri ya'nī merātib-i a'māl u aḫvāle vuḫūf üç şey ile olur imdi evvelen sālīke lāzım olan 'ilm -i şerī' ate mürāca'at u mülāzemetdür 'ilimsiz 'amel olmaz 'amelūñ maḫbūliyeti şerī'at -ı Muhammedīye muṭābıḫ ve sūnnet-i Muştafāvīye muvāfiḫ olmağladur şānīyen merātib-i aḫvāle vuḫūf eylediği 'ibādāt u tā'atūñ ve evrād u ezkārn gereği gibi ḫuzur-u ḫalble ve ḫulūş ile ideydim diyü nefsine ittiḫām ile olur ve şālīşen mevākī'-ı ḫayreti ma'rifetle olur ya'nī sālīkīnūñ bir ḫālī vardur fikr [13a] u zıkrī dāima Ḥaḫ olub sivāya ḫalbinūñ 'alāḫası olmamağdur ba'ziyetle sivānūñ tedāḫuli olsa ana ḫayret idüb nefsini envā' riyāzatla taḫḫir u tezlil iderler tā ki aḫyāre meyle iḫtidārı olmaya sālīk-i mütefekkir bu ḫāle vāḫıf olmadıḫca merātib-i aḫvāle vāḫıf olamaz ya'nī terakkī vü tenezzülūñ fehm itmez.

1/6- BĀBŪ'T-TEZEKKÜR

Ḳāle'llahū te'ālā: "Ve mā yetezekkeru illā men yünübü" (40/13) Bu āyet-i kerīme tezekkür ba'de'l-iyābet oldıḫına delil oldıḫından Muşannif rḫ menāzilü's-sayirīnden olan tezekkürü bu āyetle işbāt eyledi.

Et-tezekkürü fevḫa't-tefekküri fe inne't-tefekküra ṭalebün ve't-tezekküra vücūdün ya'nī tezekkür tefekkürden a'lādur zīrā tefekkür 'aḫluñ maṭlūbını ṭaleb itmekdür tezekkür bulmağdur bu maḫalde tefekkürden murād ḫalb-i sālīkūñ nefsūñ şıfatıyla maḫbūbundan ayrılmış idi ḫāb-ı ḫafletden bīdār oldıḫında mabde' ü me'ādın fikridüb maḫbūbun ṭaleb itmekdür tezekkürden murād ol ḫicāb-ı nefsānī zūlmeti ref' olub ḫulāsā-i insāniyyet ki cevher-i rabbānidür ḫuşūr-ı şıfāt -ı nefsden çıktıḫında ezelde cibilliyetinde maḫzūn ü münṭabi' olan ma'ārif ü 'ulūm-ı tevḫīdi tezekkür itmekdür.

Ve ebniyetü't-tezekküri bi şelāseti eşyā 'e el-intifā'u bi'l-'ıẓati ve istibşāru'l-'ibreti ve'z-zaferu bi şemerāti'l-fikreti ya'nī tezekkür üç şey üzre binā olunmuşdur imdi

mütezekkire lâzım olan evvelen va'z ü naşihatle intifa'dur şöyle ki mev'üdâ t ü mesübâtı istima' eylediginde hüsn-ı tã'ata rağbet ider va'idât u 'ukübâtı istima' eylediginde kubb-ı a' malden nefret ider sâniyen âfağda vakı' olan ahvâli gördüğünde ve işitdiğinde 'ibret nazarıyla bakub ve gülmekte eşkiyâ şekâvetleriyle nice hakâret v e rezâlete mübtelâ oldukların gördüğünde şekâvetlerinüñ cezâların dünyâda gördiler 'ukbâda dağı görseler gerekdür diyü şekâvetden imtina' itse [13b] ve ehl-i sa'âdetüñ sa'âdetle dünyâda mu'azzez u muhterem oldukların görse bunlar dünyâda böyle sa'âdet ü devletde oldılar 'ukbâda dağı böyle mükerrem olmağ gerekdürler diyü şalâh-ı hâle meyl eyleseler va'z u naşihatle müntefi' olub tezekkürî şahih olur şâlişen şemere-i fikre zafer bulmağdur ol dağı iki nev'dür biri fikr-i şahih ve garaz-ı şahih ile iştiğâl eylediği a'mâl-i şâlihâdan vâridât-ı ilahiyye hâsıl olur netekim buyurur *"men 'amile bi mâ 'alime verreşehu'llahu 'ilme mâ lem ya'lem"* ya'nî bir kimse bildigiyle 'amelitse Hâk te'âlâ ana bilmediklerini bildirir ikincisi 'asl-ı fıtratında mahzûn olan ma'arif fikr-i kalil ile zühür ider şemere-i fikre zafer bulmağ bu ma'nâyadır.

*Ve innemâ yüntefe'u bi'l-'ıẓati ba'de huşûli selâseti eşyâ'e bi şiddeti'l-iftikâri ileyhâ ve bi'l-'umyi 'an 'aybi'l-vâ'izi ve bi zikri'l-va'di ve'l-va'idi ya'nî va'z ile intifa' üç şeyüñ huşûlünden sonra olur imdi evvelen mütezekkire lâzım olan mev'ize vü naşihat gâyet ihtiyâç ve şiddet-i iftikârdur ki her ne söylerse can kulağıyla dinleyüb müntefi' ola ihtiyâcı olmasa rağbet u i'tibâr itmez sâniyen vâ'izüñ 'aybına nazar itmeye ya'nî beşeriyet hasebiyle vâ'izden ba'zı şer' a ve 'ağla muhâlif kavlı u fi'l şâdir olmağ câiz aña nazar itse va'zından intifa' itmez netekim Hâzret-i 'Ali Kerrema'llahü vecheh buyurur *"lâ tenzur ilâ men kâle v'enzur ilâ mâ kâle"* ya'nî söyleyen kimesnenüñ sū-i hâline nazar itme söylediği sözüne nazar it zîrâ kendisi müsî' ve 'âsî olsa da sözü hakğdur âyât u ehadîşüñ mazmûnının söyler sözünden intifa' idersin fi'linden zarar görmezsin şâlişen Hâzret-i Hâkkuñ va'd va'idin zikr [14a] itmekdür ya'nî ehl-i tã'ate olan me'sübâtla va'dini ve ehl-i 'işyâna olan 'ukübâtıyla va'idin zikr eylese tã'ate meyl*

idüb 'işyāndan imtina' ider bu üç haşşa ki salik-i mütezekkirde olur 'izeh ile intifā' ider ve illā felā.

Ve innemā yüstebşaru'l-'ibretü bi selāseti eşyā'e bi hayāti'l-'akli ve ma'rifeti'l-eyyami ve's-selāmeti 'ani'l-agrāzi ya'nī tezekkürüñ erkānuñdan olan istibşār-ı 'ibret üç şey ile hāşıl olur imdi sālīk -i mütezekkire lāzım olan evvelen 'aqlını müzehrafāt -ı dünyāyı fikrden tecrīd u taşfiye idüb ihyā itmekdür dünyā lezāyızine meşgūl olan 'aql za'if olub huzūzāt-ı 'ācile ya'nī menāfi' -i uhreviyye fikrine bālig olmaz ve hayrı ve şerri fark itmez nice 'ibret olur şāniyen eyyāmın ma'rifetdür ya'nī eyyām-ı 'ömrünü neye şarf itdiğini bilmekdür ki taziyē -i evkāt idenlerin hasāretin ve taziyē itmeyüb cümle evkātuñ tātla isti'āb u ihāta idenler ki 'izz u sa'ādetin gördüğünde 'ibret alub evkātın tātla isti'āba sa'y ide şālişen iğrāzında selāmetdür ibādāt u hayrātuñ rızāu'llah eyleyüb agrāz-ı dünyeviyyeden ve riyā vü nifākdan berī olmağdur bu üç haşşa ki sālīkde bulunur istibşār-ı gayret aña müyesser olur.

Ve innemā tüctenā şemeretü'l-fikreti bi selāseti eşyā'e bi kaşri'l-emeli ve't-te'emmülü fi'l-Ḳur'āni ve kılleti'l-hulūati ve't-temennī ve te'alluķi ve's-şeb'i ve'l-menāmi ya'nī erkān-ı tezekkürden olan fikret şemeresi üç şeyle hāşıl olur imdi sālīk -i mütezekkire lāzım olan evvelen kaşr-ı emeldür ya'nī 'ömrünü kalil tutmağdur anuñ için ki 'ömrünü az tutan kimesne dünyāya bakmaz dünyāya rāgib u tālīb olmağ 'ömrünü uzun farz eyledigindendür meşelā bir kimesne aḥşām olduğda yārın [14b] şabaḥa çıkmam āhirete intikāl iderim dise āhirette 'ameli olmayanlarıñ ḥā'ib u ḥāsir kalacakları bilse dünyā fikrin terk idüb fikr-i āhirete teveccüh ider dürlü dürlü menāfi' -i uhreviyyeler meyvelerin cem' ider şemere-i fikret demek fikr meyvesi dimekdür şāniyen me'āni-i Ḳur'āni te'emmül ü tefekkür eylemekdür ya'nī Ḳur'ānda meşūbāt u 'ukūbāt ve nice hikāyāt vardur anlara nazār itmek ḳalbi tenvīr ider mevti tezkīr idüb bunuñla 'umūr-ı uhreviyye fikri artar şālişen beş şeyi taḳlīl itmekdür evveli ihtilāf-ı nāssdur ki insanı Ḥağdan gāfil ider mevti ḥātıra gözetmez ebnā -yı dünyādan ḥazer

lâzımdur ikinci tâ‘at itmeyüb ekşer hâlde rahmet-i Hâkka uymak fikr-i âhiretten insânı ba‘îd ider sâlike lâzım olan vârnı ‘ibâdete şarf eyleyüb ba‘dehü rahmete temennâ itmekdür şâlişen mâsivâu’llaha te‘alluķi taķliddür zîrâ mâsivâya te‘alluķi ziyâde oldukça Hâkdan ba‘îd olur Hâkdan ba‘îd olanuñ ħalbi kör olub ‘umûr-ı uĥreviyye fikr itmez râbi‘an şîba‘dan ictinâbdur ya‘nî ħarnı toýunc a ta‘âmdan ictinâb itmekdür zîrâ ikşâr-ı ta‘âm shevât -ı nefsâniyyeyi ġâlib ider shevât -ı nefsâniyyenüñ galebesinden fessedât-ı keşîre ħâşıl olub ħalbüñ nûrâniyyeti zâ‘il olub bir şeyüñ ħaķıķına ittilâ‘ idüb ‘ibret almaz şemere-i fikretin a‘lâ mertebesi aĥvâl-i ‘âlemden ‘ibret almaķdur öyle olsa taķlîl-i ta‘âm lâzım olur ħâmisen taķlîl -i menâmdur ya‘nî nevmi ħalîl itmekdür zîrâ keşret-i nevmden nefse be‘âlet ħâşıl olub tâ‘ate kesel irâş ider tâ‘atdan el çeker marifet ü fikret ‘ibâdet şemeresidür ‘ibâdet olmasa fikret daĥı olmaz netekim dimişler “*men lâ virde lehü lâ vâride lehü*” ya‘nî virdi olmayânuñ vâridi olmaz [15a] imdi şemere-i fikrini devşirmek murâd iden sâlik bu mefsedâtdan perhîz ider.

1/7-BĀBU’L-İ’ TİŞĀMÎ

Ķāle’llahü te‘ālā: “Va‘tesimū bi ħabli’llahi cemī’an” (3/103) İ‘tişâm temessük ma‘nâsinadur ħablu’llahdan murâd Ķur’ânda zıkr olunan aĥkâmdur imdi her kim ki Ķur’ândan ħâric işde olmasa zî‘ u zeleden emîn olur.

El i‘tişâmü bi ħabli’llahi hüve’l-muĥâfazatü ‘alâ tâ‘atihî murâķıben li emrihî ve’l-i‘tişâmü bi’llahi hüve’t-terâķķî ‘an külli mevĥûmin ve’t-teĥalluşu ‘an külli tereddüdin ya‘nî i‘tişâmun bi-ħabli’llah Hâkķuñ emrini murâķıb olduġı hâlde dâ‘im tâ‘atında olmaķdur ve i‘tişâmü bi’llahi mevĥümü’l-vücûd olan a‘yân-ı sûretiyye ve ekvân-ı rusûmiyyeden tevaķķî ya‘nî şaķınmaķdur emr-i Hâkķa murâķıb olduġı hâlde tâ‘ata muĥafaẓa itmenüñ ma‘nâsı evâmir u nevâhiye imtişâl eyledikde me’sübât-ı cemîleye neyl ve ‘uķübât-ı şedîdeden necât için itmeyüb maĥẓa Hâkķuñ emri olduġı cihetden iķâr idüb işler ve menâhîden ictinâbı daĥı öyle Hâkķuñ nehyi olduġı cihetden

olmaqdur havfen ve recā'en degil ammā i'tişām-ı bi'llahın ma'nāsı māsivāu'llahdan tevaḳḳīdür ya'nī māsivāu'llahūñ vücūdı ḥaḳīḳī olmayub 'āriẓī oldığından i'tibāra lāyık degildür ke'enne mevhūmdur yāhūd ḥayālet ḳabīlindendür dimekdür 'ayne'l-yāḳīn derecesine bālīg olanlar tereddūt itmezler delā'ile muḥtāc olmazlar tereddūt rezāletinden ḥalāş olurlar *ve't-teḥallusu 'an külli tereddudin* didigi bu ma'nāyadur tereddūd ehli 'ilm-i yāḳīn derecesindedürler ḥablu'llaha i'tişām ider.

*Ve'l-i'tişāmü 'alā şelāseti derecātin el-i'tişāmü'l-'āmmeti bi'l-ḥaberi'l-muḥlaḳi istislāmen ve iz'ānen bi taşdıḳi'l-va'di ve'l-va'idi ve ta'zīmu'l-emri ve'n-nehyi [15b] ve te'sīsu'l-mu'āmeleti 'ale'l-yāḳīni ve'l-inşāfi ve hüve'l-i'tişāmü bi ḥabli'llahi ya'nī i'tişām üç vech üzredür evveli 'āmmenuñ ḫaraf-ı Ḥaḳdan nāzil olan kitābına ve kelām-ı Rasūlu'llaha i'tişāmdur ki va'd u va'idini taşdıḳ ile emr ü nehyini ta'zīm ile mu'āmeleyi yāḳīn üzre binā ile ola ya'nī 'umūr-ı āḫirete mu'āyenet ü müşāhede ḫarīḳi üzre bilinmese de muḥbir-i şādıḳı taşdıḳen 'ilm-i yāḳīn ile bilüb me'mūr oldukları vech üzre mu'āmele iderler taşdıḳ u inḳiyādları daḫı ifrād u tefrīdden ḫāli i'tidāl ü inşāf üzredür *ve te'sīsi'l-mu'āmeleti 'ale'l-yāḳīni ve'l-inşāfi* didigi bu ma'nāyadur yāḳīn diyü şol i'tikād-ı cāzime dirler ki naḳīza aşlā ihtimāli olmaya ya'nī bir şey anı naḳş itmeye.*

Ve i'tişāmü'l-ḫāşşati bi'l-inḳitā'i ve hüve şavnü'l-irādeti ḳabẓan ve isbālü'l-ḫulḳi 'ale'l-ḫalḳı baştan ve vaḳ'u'l-'alāyıkı 'azmen ve hüve't-temessükü "bi'l-'urveti'l-vüşḳā" (2/256) hiye'd-derecetü's-şāniyetü ya'nī ikinci derece ḫāşşanuñ i'tişāmıdır sülūkda mütevassıḫlar ḫāşşādur onların i'tişāmı irādetin irāde-i Ḥaḳda ifnā eyleyüb kendinde irādet ḳaldurmamaqdur *şavnü'l-irādeti ḳabẓan* didigi bu ma'nāyadur.

Bir daḫı ḫalḳ ile mu'āmelede inbisāt üzre olub herkese ḫüsn-ı ḫulḳla mu'āmele itmekdür *isbālü'l-ḫulḳi 'ale'l-ḫalḳı baştan* didigi bu ma'nāyadur.

Bir dağı ‘alâyıktan külliyetle inkıta‘ dur şöyle zâhir u bātınında mäsiväu’llaha kat‘ an meyl itmek üzere ‘azîmet itmekdür ve vak‘u’l-‘alâyıķı ‘azmen didigi bu ma‘ nâyadur.

Ve i‘tişâmü hâşşati’l-hâşşati bi’l-ittisâli ve hüve şuhûdü’l -Hakķı tefrîden ba‘de’l-istihzâ’i lehü ta‘zîmen ve’l-iştigâli bihi ĳurben ve hüve’l-i‘tişâmü bi’llahi üçünci derece hâşşatü’l-hâşşanuñ i‘tişâmıdır [16a] ol i‘tişâm hâşıl olmaz illâ ‘alâyıķdan külliyetle inkıta‘ dan şofıra hâşıl olur şöyle ki sâlik-i mu‘aşşım vücûdın vücûd-i Hakķa ifnâ eyleyüb Hakķı Hakķla şuhûd ide ve hüve şuhûdü’l -Hakķı tefrîden didigi bu ma‘ nâyadur istihzâi istikânet ve hużû‘ ma‘nâsnadur şöyle ki Hakķuñ vücûdı vâcib ü ĳadîmdür benim vücûdum mümkün ü hâdîş Hazret-i Hakķuñ ĳudret-i kâmile ile ĳadirdür ben ‘aczi küllî ile ‘âcizim Hazret-i Hakķ ‘azîz-i mutlakdur ben ĳalîl-i mutlakım Hazret-i Hakķ ĳaniyyün bi’z-zâtdur ben fakîr-i bi’z-zâtımdur istikânet didikleri bu hâletdür Mevlâsını ta‘zîm nefsini tahķîr idüb teĳarruba iştigâl iden sâliküñ i‘tişâmı bu vechile olur.

1/8-BĀBU’L-FİRĀR

ĳâle’llahü te‘âlâ: “Fe firrû ila’llah.” (51/50) El firâru el-herbü mimmä lem yekün ilâ mâ lem yezel mâ lem yekünden murâd ĳalkdur lem yezelden murâd Hakķdur ĳaĳîķat-ı firâr mäsivâdan Hakķa firâr itmekdür.

Ve hüve ‘alâ selâseti derecâtin firâru’l-‘âmmeti mine’l-cehli ile’l-‘ilmi ‘akden ve sa‘yen ve mine’l-keseli ile’t-teşehhüri ĳazren ve ‘azmen ve mine’z-żîķı ile’s-se‘ati şîķaten ve recâ‘en ya‘nî menzil-i firâr üç derecedür evveli ‘âmmenüñ cehlden ‘ilme firârıdır ya‘nî tarîķ-ı ceĳâletden ĳaçub tarîķ-ı ‘ilme raĳbet ve ‘ulemâya mutâba‘ at üzere sa‘y itmekdür.

Bir dağı nefsuñ tã' atdan kesel itmesinden hãzer idüb 'ibâdete müteheyyi'-i hãzır olmağa 'azîmet itmekdür.

Bir dağı emr-i me'âşdan gerek nefsi için gerek ehl ü 'iyâli için sa'y u ikdâm idüb me'mûli üzre intifâ' olmadıkda qalbi taqılub zaħmet çekmeden Hãk te'âlânuñ "Min hayşü lâ yaħtesibü" (65/3) kullarınıñ rızqın virecegine i'timâden virmesini recâ se'at-i qalbe ya'nî qalbi ve sa'yi rãhat olmağa firâr itmekdür.

Ve firâru'l-hãşşati mine'l-hãberi ile'l-'iyâni ve mine'r-rusûmi [16b] ile'l-uşûli ve mine'l-huzûzi ile't-tecrîdi ikinci derece firâr-ı hasşâdur anlar kitâb ü sünnet aħbârıyla qana'at itmeyüb eħadiyyet-i zât-ı Hãkqı tecellî-i şuhûdiyle 'iyâne firâr iderler havâss-ı zãhire ile hãşıl olan 'ilme bakmayub qalblerine taraf-ı Hãkdan vârid olan vâridât -ı Rabbâniyyeye nazâr idüb 'amellerin Hãzret-i Hãkdan aħz üzre binâ iderler taħkîki böyledür ki 'âmm-ı nâs kitâbda ve sünnetde farziyyeti zıkr olunan ferâyizi ve sünnet oldığı zıkr olunan sünnetleri ve sâyir a'mâli helâl ü harâm u mekrûh u mubãh kitâbda görüldüğü vech üzre 'amel iderler ammâ hãşşa ferâyiz u vâcibâtı ve sünen ü müsteħabbâtı ve sâyir a'mâli kitâbda görüldüğüne qana'at itmezler ferâyizin farziyyetin vâcibâtın vücûbun sünnetin sünnet idigini müsteħabbâtın istiħbâbın haramın ħurmetin helâlün ħallin taraf-ı Hãkdan bâr-ı ruhâniyyet-i Rasûlu'llahdan aħz idüb öyle 'amel iderler.

Bir dağı rüsüm-ı şeriyye ki şer'-i şerîf her birini bir şüretle taşvîr idüb her birine bir isim komuşdur şavm u şalât u hacc u zekât gibi bunların resm ü ismine qanâ'at itmezler ħaķıķat ü sırrı ne idigin taraf-ı Hãkdan ilhâm-ı Rabbâniyle bilmeye firâr iderler.

Bir dağı huzûzdan tecrîd-i firâr iderler ya'nî erbâb-ı a'mâl 'amelleri muķâbilinde meşübât-ı cemîle isterler ġaraźları şevâbdur hãşşadan olanlar şevâbdan tecrîd idüb te'abbüden ve rikqan iderler erbâb-ı aħvâl ba'zı tecelliyâtdan sekr olub 'adem-i teħammüllerinden şaħhiyyât ya'nî zãhir-i şer'a muħâlif ħulûl u ittihâdı müş'ir

kelâmlar söylerler ru'ünet-i nefsi külliyyetle muẓmaḥil olduğundan nâşî bir kelâmdur ehlu'llah katında nâ maḳbûl sözdür ictinâbı lâzımdur ḥâşşa dan olanlar andan ictinâb idüb tecrîd iderler *ve mine'l-ḥuzûzi ile't-tecrîd* didiği bu ma' nâyadır.

Ve firâru ḥâşşati'l-ḥâşşati mimmâ düne'l- [17a] Ḥaḳḳi ile'l-Ḥaḳḳi şümme min şuhûdi'l-firâri ile'l-Ḥaḳḳi şümme'l-firâru mine'l-firâri ile'l-Ḥaḳḳi ya' nî üçüncü derece ḥâşşatü'l-ḥâşşanuñ mâdün-i Ḥaḳdan Ḥaḳḳa firâr ider ya' nî mâsivâ-yı nazarı tarḥ idüb nazarın Ḥaḳḳa ḥaşr itmetdür lâkin bundan kendinüñ firârın şuhûd olub ehlu'llah katında 'ayb u noḳşan 'add olduğundan firârın şuhûddan daḥî firâr iderler ya' nî şuhûdından fânî olub şuhûdın bilmezler ba' dehu telvîn ḥâşıl olub sekri şaḥva mütebeddil olsa firârını şuhûdundan firâr itdigini bilür ol daḥî noḳşandur andan daḥî firâr ider ya' nî fenâya varır şöyle ki kendinde ḳaḫ' â vücûd ḳalmaz zâten ve şifaten ve fi' len fânî olur *şümme'l-firâru mine'l-firâri ile'l-Ḥaḳḳi* didiği bu ma' nâyadır.

1/9-BÂBÜ'R-RİYÂZATİ

Ḳâle'llahü te'âlâ: "Ve'llezine yû'tüne mâ etev ve ḳulûbühüm vecilet." (23/60)

Ma' nâ-yı nazm-ı kerîm şol kimesneler ki tâ' at-ı Ḥaḳda ve sa' yini şarf itdiginden soñra lâyıḳ olur vech üzre olmadı diyü ḥavflerinden ḳalbleri muẓtarıb olub titredi dimekdür riyâzatdan murâd şıdḳı kendine 'âdet edinmekdür şıdḳ-ı 'ameli nefsu'l-emre muḫâbıḳ olmaḳdur şıdḳla şek mürtefi' olur öyle olsa mübtedî riyâzate muḫtâc olur şekki zâ'il olub ḥüsn-i zann ḥâşıl ola ol münâsebetle Muşannif menâzilü's-sâyirinden olan riyâzâtı bu âyetle işbât eyledi.

Ve'r-riyâzatü temrînü'n-nefsi 'alâ ḳabüli's-şıdḳi ya' nî şıdḳ ḳabül itmeyi 'âdet itdürmekdür şıdḳı 'âdet itdürmenüñ ma' nâsı teklifle ḳavlinde ve fi' l inde ve niyetinde ḥâiz u şâdık ḳalmaḳdur riyâ vü nifâḳdan berî ve ḳalbi şâfi olub Rasûlu'llahın ḥaberin taşdık itmekdür.

Ve hiye ‘alā selāseti derecâtin riyâzatü’l-‘âmmeti tehzîbü’l-aḥlâkı bi’l-‘ilmi ve taşfiyetü’l-a‘mâli [17b] bi’l-iḥlâşı ve tevfîru’l-ḥuḳûkı fi’l-mu‘âmeleti ya‘nî riyâzat üç derece üzredür evveli ‘âmmenüñ riyâzatıdır ki cemî‘-i aḥlâkın şer‘a tatbîk ile pâk ide ve a‘mâlüñ iḥlâş ile şâfi kıla ḥulḳ ile mu‘âmelede herkesüñ ḥaḳḳuña ri‘âyet ide.

Ve’r-riyâzatü’l-ḥâşşati ḥismü’t-teferruḳı ve ḳaṭ‘u’ l-iltifâti ile’l-maḳâmi’llezî câvezehü ve ibḳâ’u’l-‘ilmi yecrî mecârâhu ikinci derece ḥâşşanuñ riyâzatıdır ki ḳalbini mâsivâu’llahdan ḳat‘ idüb dâ’imâ Ḥaḳla ḥuzûra sa‘y ide geçdiği maḳâma iltifât itmeye ya‘nî taḥşil eylediği ‘ulûm ü aḥḳâm u a‘mâli istiḥsân itmeye aḥvâl-i seniyyesinden bir ḥâli istiḥsân u iftiḥâr zıkr itmeye bunlaruñ cümlesi sū-i edebdür bil ki sâlike vâcib olan cümleden münḳatı‘ olub teveccühi külliyyetle Ḥaḳla olmaḳdur ammâ ‘ilmîni mecrâsında ibḳâ itmek ehl-i aḥvâlüñ riyâzetidir taḳrîri şöyledür ki sâliküñ ḥâli ‘ilmi üzre ğâlib olsa meşelâ her ef‘âl u aḥvâli ḥâliḳ u fâ‘il Ḥazret-i Ḥaḳ olub ğayrıya te’sîr olmadığın müşâhede eylediğinde bâṭn-ı sâlik ḥâlüñ ḥaḳıḳatine nazâr idüb âfâḳda vâḳı‘ olan ḥâlâta ta‘arruz itmez belki istislâm u inḳibâd iḳtizâ ider meşelâ nefsine veyâ ehl-i evlâdına bir mażarrat işâbet eylese Ḥaḳdan şudûruna nazâran ḥâlen ref‘ şadedinde olmayub ḥüsn-i ḳabûl ile ḳabûl itmekle ḥükm ider zîrâ sâliküñ ḥâli Efendisi tarafından her ne gelürse rızâ vü teslîmdür lâkin muḳtażâ-ı ‘ilm “*velâ tülḳü bi eydiküm ile’t-tehlüketi*” (2/195) mażmûnı ile ‘amel eyleyüb nefsini tehlikeye ilḳâ itmekdür helâk teveccüh eyledikde def‘ine sa‘y itmekdür sâyrin buña ḳıyâs ile *ve ibḳâ’u’l-‘ilmi tecrî mecârâhu* didiği bu ma‘nâyadır.

Ve’r-riyâzatü ḥâşşati’l-ḥâşşati tecrîdü’ş-şuhûdi ya‘nî üçüncü derece [18a] ḥâşşatü’l-ḥâşşanuñ riyâzatıdır ki şuhûdin tecrîd ide şuhûdin tecrîdüñ ma‘nâsı keşrât -ı esmâ vü şifât nazârandan kesilub şırf eḫadiyyet-i zât-ı Ḥaḳ bâḳi ḳalmaḳdur.

Ve’ş-şu‘ûdü ile’l-cem‘i ya‘nî eḫadiyyet-i ‘ayn-ı cem‘-i zâtta fânî olmaḳdur.

Ve rafzu'l-mu'arazât ve'l-mu'avezât ya'nî biri birine muqâbil u mu'arız olan esmâ ki mün'im u müntakim mu'tî u mâni' bâsiṭ u qâbızdur bunlaruñ her birinüñ te'sîr u taşarrufuna nazâr itmeyüb 'ayn-ı cem'-i zât ve ḥazret-i eḥadiyyete teraqqî itmekdür.

Ve kat'u'l-mu'avezât ya'nî zât-ı Ḥaqqı şühüdundan cem'i mäsivâyı ezelde fânî ve zât-ı Ḥaqqı ezelde baḳî görmekdür netekim Ḥazret-i Ḥaqq buyurur *"küllü şey'in ḥâlikun illâ vecheh"* (27/77) ya'nî Ḥazret-i Ḥaqquñ zâtından ğayrı eşyânuñ cümlesi hâlik u zâyi'dür bu ḥâlet kesb ile vücûda gelmez mevhibe-i Ḥaqqdur riyâzâtdan murâd mücerred ekl ü şurbi terk degildür belki qalbini merâtib-i şelâsede terki lâzım olan aḥvâli terke sa'y itmekdür.

1/10-BÂBÜ'S-SEMÂİ

Ḳale'llahu te'âlâ: "Ve lev 'alima'llahü fibim ḥayran le esme'ahüm" (8/22) ya'nî Ḥaqq te'âlâ anlardan ḥayr bileydi anlara ḥayr işitdirir idi bu âyet-i kerîmede semâ' lafzı şariḥ olduğundan menâzilü's-sâyirinden olan semâ'yı Muşannif rḥ bu âyetle işbât eyledi.

Nüktetü's-semâ'i ḥaḳîkatü'l-intibâhi ya'nî semâ'ın nükte u ḥâşşası bir şey istima' eyledikte maḳşûdına delâletin fehm idüb müntebih olmaḳdur.

Ve hüve 'alâ şelâseti derecâtin semâ'u'l-âmmeti şelâsetü eşyâ'e icabetü zecri'l-va'idi ri'aten ya'nî menzil-i semâ' üç derecedür evveli semâ'-ı 'âmmedür ol daḳı üç şeydür evveli icâbet-i zecr-i va'iddür ki Ḥaqq te'âlâ menhiyyât u muḥarremâtdan nehy idüb müntehî olmayanlara 'ikâb ile va'id eylediginde [18b] maḥzâ menhiy-yi Ḥaqq olduğına binâ'en menâhîden münzecir u müntehî olmaḳdur ḥavfen ve recâen degil *icâbetü zecri'l-va'idi ri'aten* didiği bu ma'nâyadır.

Ve icâbetü da'veti'l-va'idi cehden ikinci icâbet-i da'vet va'iddür ki me'murât-ı Ḥaqqâ imtişâlen icâbetdür şöyle ki icrâ-yı tâ'atda bezl-i maḳdûr ide te'abbüden ve riḳқан 'ivażan degil.

Ve bulūgu müşāhedeti'l-minneti istibšāran ya' nī üçüncü bülūg-1 müşāhede-i minnetdür ki sâlik nūr-1 başiretle ' âlemde cārî olan mu' âmelât-1 Hakkı lutfen ve qahren imtinān bilmekdür taqriri bu vecihledür ki tab'ına muvâfiq olan ni' mete ve ihsān u rāhat-1 ebdān müşāhede olunduğda böyle lutf u kereme benim liyākatım yok idi Efendim baña maḥşūş kereminden imtinānen itmişdür ve bir tab'ına muḥālif olan aḥvāl zuhūr itdiginde bu mu' âmelât-1 celāliye baña tevcih eylediği benim cürmümüñ cezasın dünyāda tertīb eyleyüb āḥiret ' azābından ḥıfz içündür bu büyük imtināndur dir.

Ve semā'u'l-hāşşati selāsetün şuhūdū'l-maḥşūdi fī külli remzin ya' nī ikinci derece ḥāşşanuñ semā'idur ol daḥı üç şeydür evveli her remzde maḥşūdi şuhūddur ki her ne remz u işāret görür ve işidür ondan maḥşūd olan Hakkı şuhūd ider gördüğü eşyānuñ zāhiri ḡayrinüñ fi'line delālet itse daḥı ḥaḳīḳati Hakkıñ fi'line remz ider dir netekim Hakk te'ālā buyurur *“ve mā rameyte iz rameyte ve lākinna'llahe ramā”* (8/17) ya' nī yā Ḥabībim sen ramy itmedin ramy itdigin vaḳtde imdi bu āyetüñ ma' nā-i zāhirisi Rasulu'llahın remyi şādır olmağdur zīrā sen ramy itdigin vaḳtde didi lākin *mā rameytenüñ* ma' nāsı sen ramy itmedin demek olsa ḥaḳīḳatde ramy senden olmadı Hakkdan oldı [19a] dimeye remz dirler öyle olsa her ne ki ḥalkdan şudür ider şuretā ḥalkdan şādır olsa da ammā ḥaḳīḳatde ḥālīḳı Hakk olduğından Hakkdan şādır oldu dirler *şuhūdū'l-maḥşūdi fī külli remzin* didiği bu ma' nāyadır.

Ve'l-vuḳūfū 'ale'l-ḡāyeti fī külli ḥissin ya' nī ikincisi her ḥisde ḡāyetine vāḳıf olmağdur şöyle ki ḳuvvet-i ḥāşşa ile maḥşūsātın her birinde maḥşūdundur ḡāyeti kime müntehī olur ve ḳaşduñ ḡāyeti niyedür aña vuḳūfdur bu ḡāyfenüñ ḥālî bir şavt-ı ḥafî ve hems-i laḳîf işitse ḡāyeti Hakkā müntehī ma' nāya vāḳıf olmağdur ke'enne evvel-i şavt bunun mülāḥaza eylediği ma' nāya söyler.

Hikāye Mışırda bir ' arab sa' ter dirler bir oḡa bey' idiyor imiş ey sa' tera ey sa' tera diyerek çarşuda gezer imiş sâliküñ biri bundan vecde gelüb semā' ider su'āl

idenlere ‘arabuñ kelāmından hālîme münāsib bir ma‘nā müşāhede eylediğinden bu hālet geldi dir ma‘nā ne idi dirler sa‘ demek ‘arab lisānuñda sa‘y it dimekdür ter demek görürsün dimekdür benim hātırına geldi ki sa‘y idenler maḥbūbun görürler imiş ben daḥı sa‘y ideyim dir hattā şöyle olurlar ki kelimāt degil mücerret şavtdan bir ma‘nā-yı laḥif müşāhede iderler rüzgāruñ gürültüsünden şuların şarıldısından kilābuñ ürümesinden zurnanuñ zırıldısından kuşların ötmesinden birer ma‘nāyı tezkīr idüb vecde gelürler qalbleri cemī‘-i maḥbūbātından berī olub maḥabbet-i Ḥaḫ ile memlū olduğından her ne işitse maḥbūbundan haber ḥaml ider celāle müte‘allıq eşyā görse celāl-i Ḥaḫkı müşāhede idüb ḥavfen ve heybeten semā‘ ider cemāle müte‘allıq eşyā görse cemāl-i Ḥaḫkı müşāhede idüb recā’ en ve sürüren semā‘ ider.

Ve semā‘u [19b] ḥāṣṣatü’l-ḥāṣṣati semā‘un yaḡsilü’l-‘ilele ‘ani’l-keşfi ve yeşilü’l-ebede ile’l-ezeli ya‘nī üçüncü derece ḥāṣṣatü’l-ḥāṣṣanuñ semā‘ıdır ol daḥı üç şey intāc ider ki sālikde olan ‘illetleri izāle ider ya‘nī semā‘ iden sāmi‘ keşfe müşādif olub vücūd-ı Ḥaḫkı müşāhede eylese kendinde vücūd görmesi bir ‘illetdür fenāya vāşıl olmağla ol ‘illet zā’ il olur *yaḡsilü’l-‘ilele* didiği bu ma‘nāyadır vücūd-ı Ḥaḫkı delā’ il ile bilmek daḥı ‘illetdür me‘ānī -i melā’ike visāṭatiyle bilmek daḥı ‘illetdür bunların cümlesi zā’ il olur vesāyiṭ zā’ il olub hucb-i zemāniyyet ü mekāniyyet fānī olur ezel ü ebed ve evvel ü āḥir i‘tibārı ḫalkar dā’ire -i vücūd nokṭa -ı evvele müntehī olub ebed ‘ayn -ı ezel olur āḥir ‘ayn -ı evvel olur *ve yeşilü’l-ebede ile’l-ezeli ve yerüddü’n-nihāyati ile’l-evveli* didiği bu ma‘nāyadır.

2- KISMÜ'L-EBVĀBİ

Ve emmā kısmü'l-ebvābi fe 'aşeratü ebvābin ve hiye el-ḥüznü ve'l-ḥavfū ve'l-işfāku ve'l-ḥuşū'u ve iḥbātü ve'z-zühdü ve'l-verā'u ve't-tebetülü ve'r-recā'u ve'r-rağbetü ya' nī emmā kısm-ı ebvāb ondur ḥüzn ve ḥavf ve işfāk ve huşu' ve iḥbāt ve zühd ve verā' ve tebettül ve recā ve rağbetdür.

2/1-BĀBÜ'L-ḤÜZNİ

Ḳale'llahü Te'alā: "Tevellev ve a'yünühüm tefīzu mine'd-dem'i ḥazenen"
(9/96) Ḥaḳ Te'alā ḥüznen ağlayanları medḥ itdiyse maḳām-ı ḥüznüñ ḥüsni şābit oldu.

El-ḥüznü teveccü'u'l-fā'iti ev te'essüfün bi-mümteni'in ya' nī ḥüznüñ ma'nāsı zamān-ı maẓide bir maḥbüb olan şeyüñ fevtine ḳalbün te'ellümidür ya' nī elem çekmesidür ol fevt iden şeyin tedāriki mümkün ola meşelā şavm şalāt gibi yāḥūd tedāriki mümkün olan fā'itüñ fevtine ḥüzndür.

Ve hüve 'alā şelāseti derecātin ed-derecetü'l-ülā ḥüznü'l-'āmmeti ve hüve ḥüznün 'ale't-tefrīḫi fi'l-ḥidmeti ve 'ale't-teverruḫi fi'l-cefā ve 'alā zıyā'i'l-eyyāmi ya' nī ḥüzn [20a] üç derece üzredür evveli ḥüzn-i 'āmmedür ol daḫı üç vecihle olur evveli Ḥaḳḳa tā'atda taḳşirine ḥüzndür ikinci cefā vermesine ya' nī 'işyāna mübtelā olub Ḥaḳdan ba'id oldığına ḥüzndür üçüncü tazayyu' -i evḳāt eyledigine ḥüzndür ya' nī 'ömrünü ḡafletle geḳirüb fırşatı fevt eyledigine maḥzün olmaḳdur.

Ve'd-derecetü's-şāniyetü ḥüznü ehl-i'l irādeti ve hüve ḥüznün 'alā te'alluḳı'l-ḳalbi bi't-teferruḳı ve 'alā iştigāli'n -nefsi 'ani'ş-şuhūdi ve 'ala't-tesellī 'ani'l-ḥüzni ya' nī derece-i şāniye ehl-i irādetüñ ḥüznidür ehl-i irādet ḳalblerinüñ māsivāu'llaha te'alluḳuna maḥzün olurlar.

Bir dahı nefsleri hayât-ı dünyâ muzâhrafâtına ve melâhî-yi dünyâyâ iştiğâl ile huzûrdan ve huzûr ile zikirde hirmânlarına hüzn iderler.

Bir dahı hüzneden tesellî itdiklerine teḥazzün iderler ya' nî kalbi ekvân u a' yâne te' alluqla huzûrdan kaldıklarına teḥazzün lâzım iken teḥazzün itmişler ol dahı bir nev' i ' ayb u noksândur ana maḥzûn olurlar ve 'ale't-tesellî 'ale'l-hüzn didigi bu ma' nâyadur lâkin bu hüzn hüzn maḳâmında bir şey degildir.

Ed-derecetü's-şâliḡetü fi'l-huzni et-teḥazzünü li'l-'arizâti düne'l-havâtırı ve mu'arizâti'l-kuşûdi ve'l-i'tirâzâti 'ale'l-aḥkâmi ya' nî derece-i şâliḡ 'arizât için teḥazzündür ya' nî sâlik-i hüzn gâh luḡfa maḫhar olub münbasıt olub nice vâridât u füyüzât vârid olduğına mesrûr olduğda hikmet-i Ḥaḳ celâlen tecellî iḳtizâ eyleyüb ḳahra maḫhar ider vâridât u füyüzât fâ'iz olmaz ol vaḳtde sâlik münḳabiz olub müteḥazzin olur et-teḥazzünü li'l-'arizâti didigi bu ma' nâyadur.

Bir dahı sâlik-i müteḥazzin bir ṭarîḳ üzre sülûk murâd eyleyüb ol ṭarîḳın adâb u ezḳârına iştiğâl eylediginde Ḥaḳ te'âlâ anuñ ḫaḳḳuñda ṭarîḳ-i âhar üzre [20b] sulûk itmenüñ ḫayr olduğını bildiginden ve aña merḫametinden ihtiyâr eyledigi ṭarîḳın evrâd u ezḳârından feyizyâb itmez sâliküñ ḫâtırına ihtiyâr eyledigi ṭarîḳa muvâfiḳ olmadım diyü i' tirâz gelür sâlike lâzım olan kendi ihtiyârıñ terk eyleyüb kendi ḫaḳḳuñda Ḥazret-i Ḥaḳ ne ihtiyâr iderse ḫüsn-i ḳabûl ile ḳabûl itmek idigini bilüb Efendimüñ ihtiyârına niçün i' tirâz eyledüm diyü teḥazzün itmekdür ve mu'arizâti'l-kuşûdi didigi bu ma' nâyadur.

Bir dahı Ḥaḳ te'âlânıñ kendi ḫaḳ ḳuñda olan ḫükmüne beşeriyet ḫasebiyle i' tirâz eyledikde aḫkâmu'llaha teslîm lâzım iken i' tirâz eyledüm diyü teḥazzün ider ve'l-i'tirâzâti 'ale'l-aḥkâmi didigi bu ma' nâyadur.

2/2-BĀBŪ'L-ḤAVFİ

Ḳale'llahü te'ālā: "Yeḥāfūne Rabbehüm min fevḳihim" (16/50) Ḥavf ile ḥüzn te'ellümde müşterek olsa da ḥüznüñ ma'nāsı zamān-ı ma'zīde bir maḥbūbuñ fevtinden elem çekmekdür ḥavfüñ ma'nāsı zamān-ı müstakbelde bir maḥbūbuñ fevt itmesinden te'ellümdür imdi āyet-i kerīme ḥavf bābında şarīḥ oldığından Muşannif rḥ menzil -i ḥavfı bu āyetle işbāt eyledi.

El-ḥavfū hüve'l-inḥilā'u 'an ṭuma'niyeti'l-emni bi muṭāla'ati'l-ḥaberi ya'nī ḥavf emn-i ṭuma'niyyetinden inḥilā'dür ṭuma'niyet diyü ḳalbin mütezelzil olmayub sākin olmasına dirler el-ḥalā' diyü ḳalbün ıztırarına dirler ḥaberde n murād Ḥaḳ te'ālānuñ Rasūlü lisanı üzre ḳullarına terhiben inzāl eylediği āyetlerdür imdi bir kimesne āyet-i terhibi müṭāla'a eyleyüb Ḥaḳḳuñ va'idini görse ḳalbi ḥavfden muṣtarib olur.

Ve hüve 'alā şelāseti derecātin ed-derecetü'l-'ülā el-ḥavfū mine'l-'uḳūbeti ve hüve'l-ḥavfū'illezī yeşihḥu bihi'l-īmānū ve hüve ḥavfū'l-'āmmeti ya'nī menzil-i ḥavf üç derecedür evveli 'ammenüñ ḥavfidür ki 'uḳūbet-i āḥiretden ḳorḳa [21a] āḥiret 'azābından ḥavf itmedikce īmānı şāliḥ olmaz ammā ḥāşşadan olanlar 'iḳābdan ḥavf itmezler anlaruñ ḥavfı cemāl-i Ḥaḳḳı müşāhededen ihticābdandır ya'nī lezāyız-i dünyeviyye ve uhreviyyeye iştiḡāl ile cemāl-i Ḥaḳḳı görmeden muḥtecab oluruz diyü ḥavf iderler.

Ve hüve yetevelledü min taşdıḳi'l-'va'idi ve zikri'l-cināyeti ve murāḳabeti'l-'āḳibeti ya'nī ammenüñ ḥavfı va'id-i Ḥaḳḳı taşdıḳden ve kendi cināyetin ḥātıra getürmeden ve dāima 'āḳibetin fikr itmeden mütevellid olur.

Ve'd-derecetü's-şāniyetü ḥavfū'l-mekri fi cereyāni'l-enfāsi'l-müstaḡriḳati fi'l-yakāzati el-meşūbetü bi'l-ḥalāveti ya'nī derece-i şāniye mekru'llahdan ḥavfdür erbāb-ı

murākabe ḥavfidür anlar cümle enfâsın yaķaza-ı istiğrāk iderler ḥuzur-ı Haķ ile zevķ iderler lâkin bu ķadar ki bizde envâ‘-ı ma‘şiyet var iken bizden bir ḥuzur-ı Haķķuñ ḥalâveti gitmediği mekru‘llah olmayadı diyü ḥavf iderler iķbâl ile ḥalâvetleri etem ü ekmel olduķca ḥavf u haşyetleri eşedd olur bir nev‘ mükreh-i mekr-i ma‘nevî dirler netekim Faḥr-ı kâinât ‘aleyhi’t-tahiyyât ve’t teslimât buyurur “*ene aḥşākümü’llahi ve eşeddüküm minhü ḥavfen*” ya‘nî benim ḥavf u ḥaşyetim cümleñizden eşeddür.

Ve leyse fi maķâmi ehli’l-ḥuşuşi vaḥşete’l-ḥavfi illâ heybete’l-iclâli ve hiye aķşâ deracetin yüşâru ileyhâ fi ğâyeti’l-ḥavfi ya‘nî ‘uķûbet-i nârdan ḥavf nefis maķâmında olub Haķķdan ğâib olanlardan olub mekrden ḥavf maķâm-ı kalbden olub Haķķla hâzır olanlarda olur ammâ maķâm-ı sırda olub müşâhede-i Haķķa mâlik olanların ḥavfi heybeten ve iclâlendür derecât-ı ḥavfüñ aķzâsı heybet-i iclâldür ehl-i ḥuşuşa ya‘nî ḥaşşadan olanlara maḥşûşdur *ve hiye aķşâ deracetin yüşâru ileyhâ fi ğâyeti’l-ḥavfi* didiği bu ma‘nâyadur heybeten ve iclâlen [21b]ḥavfüñ ma‘nâsı ehl-i müşâhede Hażret-i Haķķuñ luḥf u ķahrın dünyâda müşâhede iderler celâlen tecellî eylediginde ‘azamet ü celâl-i Haķķı müşâhede eyleyüb zâhir u bâḫnuñ heybet u celâl istilâ ider ya‘nî ķâyiller bunuñ verâsında ru‘yet-i ḥavf olmaz aķşâ-yı derece-i ḥavf olduğı andandur Hażret-i Faḥr-ı Kâinât ehl-i ḥuşuşuñ ķudret u zübdesi olduğından benim ḥavfim cümleñizden eşeddür buyururdu.

Ve hiye heybetün tü‘ârizu’l-mükâşife evķâti’l-münâcâti ve teşünü’l-müşâhide aḥyâne’l-müsâmerati ve tükâşımı’l-mu‘âyine bi şadmeti’l-‘izzeti ya‘nî heybet-i iclâl şol heybetdür ki mükâşife evķât-ı münâcatında mu‘âraza ider şöyle ki ğâyet-i iclâlün heybetinden mükâşefeden kalur müşâhede aḥyân -ı müsâmeresinde vaki‘ olsa müsâmeretden hıfz ider müsâmeret diyü cemâlen tecellîde müşâhede-i cemâl olan sâlik Efendisün keremün gördüğünde de münbaşiḫ olub Efendisinden envâ‘ keremler niyâz itmege cesâret itmeye dirler Hażret-i Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm kelîmu’llah şerefiyle şer ef yâb olduğından ķana‘at itmeyüb cemâlün görmege ḫâlib olduğı gibi Efendisi celâlen

tecellî itse heybet-i celâl ü 'azameti müşâhidüñ zâhir u bâtınıñ istilâ ider ol hâlde müşâhidüñ müsâmerete mecali qalmaz *teşünü'l-müşâhide ahyâne'l-müsâmerati* didigi bu ma'nâyâ remz ider mu'âyin-i şadmet 'izzetle kaşem bağını kaç' ider şöyle ki me'âyin-i cemâl maḥbûb 'ıyân-ı ru'yet talebine kâdir olmaz heybet-i 'izzet-i ḥak mu'âyini ihbâṭ u maḥv ider *ve tûkaşşümü'l-mu'âyine bi şadmeti'l-'izzeti* didigi bu ma'nâyadur.

2/3-BÂBÜ'L-İŞFÂKÎ

Kale'llahü te'âlâ: "İnnâ künnâ qablü fi ehlinâ müşfikîn" (52/26) *El-işfâku devamü'l-hazeri maḥrûnen bi't-terahḥumi* ya'nî ma'nâyı işfâk devamü'l-hazeri bi't-terahḥumdür.

Ve hüve 'alâ şelâseti derecâtin ed-derecetü'l- [22a] ülâ işfâkun 'ale'n-nefsi en tecme'a ile'l-fesâdi ya'nî menzil-i işfâk üç derece üzredür evveli nefsiñ fesâda meyl itmesinden terahḥumen ve şefkaten dâim hâzer üzre olmaḥdur.

Ve işfâkun 'ale'l-'ameli en lem yeşıra ile'z-ziyâi bir daḥı 'amelinüñ maḥbûl olmamaḥlığından ḥavf ü hâzerdür.

Ve işfâkun 'ale'l-ḥalîkati li ma'rifeti me'âzirihâ bir daḥı ḥalâyıkuñ ḥaserât ḥâline ve me'aşîye cesâretine nazar eyleyüb 'uḫûbet-i Ḥakka mazhar olmalarından ḥavfen hâzer itmekdür.

Ve'd-derecetü's-şâniyetü işfâkun 'ale'l-vaḫti en yeşübehü teferruḫun ya'nî derece-i şâniye Ḥakdan fânî olub maḥâm-ı cem'de iken sivâyâ iltifât ile tefriḫa maḥâmına tenezzül itmesinden ḥavfdur.

Ve 'ale'l-ḫalbi en yeterâcemehü 'âriżun ya'nî teraḫkiyete mâni' bir emr 'âriż olmasından ve ḥâlete münâkız bir şübhe târi olmasından ḥavf u hâzerdür.

Ve 'ale'l yakīni en yūdāhūlehū sebebūn ya' nī şahibū'l-yakīnūñ hazeridür sâlik rızkı emrinde tevekkülü Hakkā olub esbāba nazar itmez yakīnūñe şübhe 'arız olub kalbine sebebe ra'bet u iltifāt tedāhül idüb tevekkülüne hâlel virmesinden havfen hazer itmekdür.

Ve'd-derecetüs-şâlişetü işfâkun yeşünü sa'yehū mine'l-'acebi ve yeküffü şâhibehū 'an muhâşameti'l-halkı ve yahmilü'l-mürīde 'alâ hıfzı'l-haddi ya' nī derece-i şâlişe şol işfâkdur ki 'ibâdete sa'yin 'ucübdan hıfz ide ve halkı tahkîr üzre muhâşameden imtina' ide dâima itâ'atında cidd ü ikdām üzre ola bunuñ tarîkı a'mâl-i şâlihasuñ Hakkūñ tevfiķinden görüb kendi sa'yinden görmemekdür 'ucba ibtilâ 'ibâdetüñ kendinden görmedendür halkı tahkîr dahı a'mâlini görmeden nâşidür tâ'atında cidd ü sa'y üzre olsa Hakk te'âlânuñ tevfiķı ziyâde olub beâletden halâş olur bu bâbda işfâkdan murâd 'amelüñ ru'yete i'câbdan ve halkı tahkîrdan ve beâletden hazer [22b] itmekdür.

2/4-BÂBÜ'L-ĤUŞÜ'İ

Ķāle'llahü te'âlâ: "Elem ye'ni li'llezīne âmenü en tahşe'a kulübühüm li zikri'llahi ve mâ nezele mine'l-Hakkı." (57/15) El-ĥuşü'u ĥumüdü'n-nefsi ve ĥumüdü't-tibâ'i li müte'âzimin ev mu'zi'in bu âyet-i kerîmede ĥuşü'-ı kalb şarîhan zıkr olundığından Muşannif rĥ menzil-i ĥuşü'u bu âyetle işbât eyledi imdi ĥuşü'uñ ma'nâsi nefsuñ kahr-ı Hakkā nazaran ĥavf u ĥaşyete düşüb münkeşir u münķabiz olmasıdır.

Bir dahı nefsuñ kuvve-i nefşâniyyesi celâlu'llahuñ heybetinden sâkin olub tab'ında muķtezayât-ı nefşâniyyeye intişâr u inbisâf olunmaķdur.

Bir dahı mücerret saıvet u ni'met şâhibi olan Efendisinden havfen münkeşir olmaķdur.

Ve hüve ‘alā şelâseti derecâtin ed-derecetü’l-‘ülâ et-tezellülü li’l-emri ve’l-istislâmi li’l-ḥükmi ve’l-imşâ‘i li nazari’l-Ḥaḥḳkı ya‘nî ḥuşû‘ üç derece üzredür evveli emr-i Ḥaḥḳka tezellüldür ve ḥükmu’llaha inḳıyâtdur ve nazâr-ı Ḥaḥḳka ya‘nî kendi aḥvâline Ḥaḥḳkuñ nâzır olduğına iltifâtdur dâ’im huzurda olmağa sa‘y itmekdür.

Ve’d-deretü’ş-şâniyetü teraḳḳubü âfâti’n-nefsi ve’l-‘ameli ve ru’yetü fazlı külli zî fazlın ‘aleyke ve tünessimü nesîme’l-fenâi ya‘nî derecetü’ş-şâniye oldur ki sâlik-i ḥâşi‘ nefsüñ ve ‘amelinüñ âfâtını yok olmadan berâ-yı ḥâlî olmamaḳdur taḳrîri bu vecihledür ki sâlik ‘ibâdete meyl itmez illâ devâ‘-i tâ‘at imtidâdiyle meyl ider devâ‘i üç nevi’dür biri ḥavf-i ‘azâb biri ümîd-i şevâb biri maḥabbet-i Rabbi’l-erbâbdur imdi bu dâ‘iye za‘îf olsa tâ‘atüñ şerâitine ri‘âyet olunmayüb ‘ibâdeti fâsit olur.

Bir daḥı niyyetine teveccühi müteferrik olub riyyâ u sum‘a ihtilât ide ve ‘ucbe düşürüb maḡrûr olur bunlaruñ cümlesi ictinâbı lâzım olan âfâtdur imdi sâlik-i ḥâşi‘a lâzım olan ḡafletde ḳalmayüb aḥvâl u a‘mâlini müterakḳıb olmaḳdur. [23a]

Bir daḥı herkesüñ Ḥaḥḳkuña ri‘âyet idüb i‘zâz u ikrâm itmekdür ve kimseden i‘zâz u ikrâm me’mûl itmemekdür kendini cümleden ednâ bilüb cümleyi ‘alâ bilmekdür.

Bir daḥı mebâdir-i tecelliyât u levâm-i envâruñ zuhûruna müterakḳıb u müntazır olub ḥuşû‘ üzre olmaḳdur.

Ve’d-derecetü’ş-şâlişetü ḥıfzü’l-ḥürmeti ‘inde’l-mükâşefeti ve taşfiyetü’l-vaḳti min merâyâti’l-ḥalkı ve tecridü ru’yeti’l-fazlı ya‘nî derece-i şâlişe vaḳt-i mükâşefede sekrân olub şaḥıyyât söylemeden tehaşşun ider ḥıfzü’l-ḥürmeti ‘inde’l-mükâşefeti didigi bu ma‘nâyadır.

Bir dahı aḥvāl u kerāmetüñ ḥalka ızhār itmez belki ızhār-ı ‘acız u meskenet idüb ḥalkuñ kendine ta‘zımüne bā‘is olacak aḥvālî terk ider *ve taşfiyetü’l-vaḳti min merāyātî’l-ḥalkı* didigi bu ma‘nâyadır.

Bir dahı kendinde ḳaṭ‘ā faẓl görmeden tecerrüd ider faẓl Ḥazret -i Ḥaḳḳa maḥşuşdur diyü Ḥaḳḳa huşû‘ ider *ve tecrîdü ru‘yeti’l-fazli* didigi bu ma‘nâyadır.

2/5-BĀBŪ’L-İḤBĀTİ

Ḳāle’llahü te‘ālā: “Ve beşşiri’l-muḥbitîn.” (22/34) İḥbât maḥbûbuna ḳuvvet -i şevḳle münceẓib olub mâsivâ-yı maḥbûbdan sâkin olmak ma‘nâsına oldığından Muşannif rḥ menzil-i iḥbâta bu âyetle iştiḥād eyledi.

El-iḥbātu min evâli maḳâmi’t-ṭama’nîneti ve hüve vürüdü’l-misâfiri mine’r-rucû‘i ve’t-tereddüdi ya‘nî sâlik-i müsâfir seyrinde şabit ḳadem olub mevâṭın-ı nefsi-i emmâreye rücu‘ itmeden ḳalbi emîn olub ve muṭmain olmaḳdur.

Ve hüve ‘alâ şelâseti deracâtin ed-derecetü’l-‘ülâ en testegriḳa’l-‘işmetü’ş-şehvete ya‘nî iḥbât üç derece üzredür evveli ‘işmetle şehveti ğarḳ itmekdür sâlik maḥabbetüñ rûḥ-ı te‘yîd-i ilâhi ile müeyyed olub nûr-ı Ḥaḳḳla münevver olsa nefsiine ğâlib olub şehvet-i [23b] nefsâniyyeyi külliyyetle maḥv ider ol nûrdan bir hey‘et-i nûrânî ḥaşıl olub şehvetüñ zulmetine mu‘ârîz olur ol hey‘et-i nûrâniyye şehvet-i zulmâniyyeye istiğrâḳ eylediginden ol hey‘ete ‘işmet-i müstağriḳa dirler *en testegriḳa’l-‘işmetü’ş-şehvete* didigi bu ma‘nâyadır.

Ve testedrikü’l-irâdetü’l-ğaflete ya‘nî irâdetüñ ma‘nâsı ḳalbüñ Ḥazret -i Ḥaḳḳa ta‘alluḳ ve teveccüh eyleyüb dâ‘iye-i Ḥaḳḳa icâbet itmesidür ol icâbet dâim ğaflete mu‘ârîz u münâḳız olan ḥuzur iḳtizâ ider *testedrikü’l-irâdetü’l-ğaflete* didigi bu ma‘nâyadır.

Ve yestehvī's-selvete ya' nī Ḥazret-i Ḥaḫka şiddet-i şevkı ğālib olub sivāya meyl ile ḥubb-ı ilāhiden ferāġate mecāl qaldurmaz qaḫr ile tekā-yı nefsi maḫv ider.

Ve'd-derecetü's-şāniyetü en lā yūnaḫḫışa irādetehū sebebün ya' nī irādeti şol mertebe ḫavī ü zāid olur ki bir şeye sebeb olub aña noḫşan getürmek ve bir şeye 'arız olub mu'arāza itmek mümkin olmaz yanuñda ni' metle nıḫmet birdür.

Ve lā yūḫişü ḫalbehū 'arızun ya' nī Ḥaḫla ünsüne ve teveccühe ve iḫbāsına şevāġıl-i dünyeviyyeden bir emr 'arız olub vahşet ü nefret götürmez.

Ve lā taḫta'u't-tariḫa 'aleyhi fitnetün ya' nī seyr u sülükünü te'alluḫ-ı ehl u evlād ve zīnet-i dünyā ḫat' itmez ya' nī anlara te'alluḫ sebebiyle seyrini terk itmez zīrā cezbe-i Ḥaḫka muşādaḫatla irādet u teveccühi ğāyet ḫuvvetdedür.

Ve'd-derecetü's-şālişetü en yestevī 'inde'l-medḫi ve'z-zemmi ya' nī derece-i şālişe sālīküñ ḫatında medhle zemm müstevī olmaḫdur zīrā ḫālka fenā nazarıyla nazār eylediginden ḫalka iltifāt itmez hazz-ı nefsinden gectiginden medh u zemm yanında bir olur medḫinden mahzūz olub zemden mütezzī olmaḫ hazz-ı nefsinden gecmeyenlerde olur.

Bir daḫı ḫalk anuñ nazarında [24a] a' lā olsa anlaruñ medḫinden buña bir 'izzet gelür olsa ve zemm itmesinden bir zillet gelse medḫinden ḫaz idüb zemmine teellüm itmek olurdı 'avām-ı nās ehlu'llahuñ nazarında ḫayvān meşābesindedür zīrā *"mā ḫulıḫa lehünne"* ya' nī ne için ḫalk olunduġın ve mebde ü me'āda ḫayvāna benzerler ḫayvānuñ medḫinden telezzüz ve zemminden teellüm nice mülāḫaza olunur.

Ve tedümü lāimetühü li nefsihī ya' nī nefsi maḫām-ı temkinden temevvüne gelse temkinde ḫarār itmedigi için nefsinı dāim lev m ider.

Ve yu' mī 'an nuḡṣāni'l-ḥalqı 'an derecetihī ya' nī kendi mertebesinden ḥalḡuñ derecesin nāḡıṣ görmez zīrā nūr-ı Ḥaḡla herkesuñ fi' lini Ḥaḡḡuñ fi' li görür benim ḥaḡḡımda bu ḥālet ḡayırılıysa anuñ ḥaḡḡuñda bu ḥālet ḡayırılıdır dir.

2/6-BĀBŪ'Z-ZŪHDİ

Ḳāle'llahü te'ālā: "Baḡıyyetü'llahi ḡayrun leküm in küntüm mü'minīn" (11/86)

Ya' nī bāḡıyātü's-şāliḡāt ki a'māl-i şāliḡadur ol a'māle iştiḡāl metā-ı dünyā celbine iştiḡālden ḡayırılıdır öyle olsa dünyādan tezehhüd ḡayırılı olduğından Muşannif rḡ menzil-i zühdi bu āyetle işbāt eyledi.

Ez-zühdü er-raḡbetü 'ani'ş-şeyi bi'l-külliyeti ya' nī zühd bir şeye raḡbet itmekdür.

Ve hüve li'l-'āmmeti ḡurbetün ve li'l-mürīdi żarūretün ve li'-hāşşati ḡāşsetün ya' nī dünyādan zühd 'āmm-i nās için ḡurbetdür zīrā 'avām-ı nās dünyāyı terk ile Ḥaḡḡa ḡurbet ḡaşd iderler mürīdlere żarūretdür zīrā mürīdler ḡalbini Ḥaḡret-i Ḥaḡḡa baḡlayub cümle sivādan tezehhüd itmişlerdür zühd anlara żarurī düşer ḡāşşa için ḡāşsetdür zīrā anlar māsivā-yı Ḥaḡ için ḡadr u ḡıymet görmezler zühdi ḡörseler dünyā için ḡadr u ḡıymet ḡörmüş olurlar dünyādan tezehhüdi bir maḡām żan itmezler idi imdi dünyādan tezehhüd dünyāya meyli mütezammın olduğundan zühd ḡāşşa ḡaḡḡında ḡāşset oldı.

Ve hüve 'alā şalāşeti derecātin ed-derecetü'l-'ulā [24b] ez-zühdü fi'ş-şübheti ba'de terki'l-ḡarāmi bi'l-ḡazeri 'ani'l-mu'tebetı ve'l-enfeti mine'l-münḡaşati ve kerāhetü müşāreketi'l-füssāḡı ya' nī menzil-i zühd üç derece üzredür evveli şübheli şeyden tezehhüddür ḡarāmı terk ider 'itāb-ı Ḥaḡdan ḡazeren ve fi'l-i ḡarāmı işlemek 'arzına ve diniñe noḡşan ḡetürmesinden ictināben ve füssāḡa fişḡuñ müşāreketi kerāhet bunuñla iktifā itmeyüb şübheli işden ḡazer ider.

Ve'd-derecetü's-şāniyetü ez-zühdü fi'l-fuzûli ve mâ zāde mine'l-mülketi ve'l-belāgi mine'l-ķuvveti bi iġtināmi't-teferruġi ilā 'imārati'l-vaķti ve ħasmi'l-ce 'şi ve't-tecellī bi ħilyeti'l-enbiyāi ve's-sıddıķın ya'nī derece-i şāniye kendinüñ ķuvve-i yevmiyesinden ziyādesinden tezehhüddür sebebi oldur ki ķuvve-i yevmiyye ile iktifā itnese taħşil-i dünyā sa'y idüb ekşer evķātı iştiġāl-i dünyeviyye ile geķer ta'mir-i dīnine vaķt ķalmaz ķuvve-i yevmiyye ile iktifā itse ta'mir-i dīnine fāriġu'l-bāl olur bi iġtināmi't-teferruġi ilā 'imārati'l-vaķti didigi bu ma' nāyadur.

Bir daġı rızķı iķün tevekküli Ĥaķķa olub ķalbinden iztirāb kat' olunur ve *ħasmi'l-ce 'şi* didigi bu ma' nāyadur.

Bir daġı enbiyā ve sıddıķın gibi tārık-ı dünyā olmaya rāġıb olur ki yevm-i cezāda anlarla ħaşr oluna *ve't-tecellī bi ħilyeti'l-enbiyāi ve's-sıddıķın* didigi bu ma' nāyadur netekim buyurur *"men teşebbēhe ķavmen ħuşira me'ahüm."* ya'nī bir kimse bir ķavme teşebbüh eylese anlarla bile ħaşr olunur.

Ed-derecetü's-şālişetü ez-zühdü fi'z-zühdı selāşetü eşyā'e bi istihķāri mâ zehedte fihi ve istivāi'l-ĥālāti 'indeke ve'z-zehābi 'an şuhūdi'l-iktisābi nāzıran ilā vādi'l-ĥaķāyıkı ya'nī derece-i şālişe zühdünden tezehhüddür sebebi üç şeydür muķaddemen metā'-ı dünyādan tezehhüdi yānunda dünyānuñ nev'imā ķadr ü ķıymeti olub aña raġbet metā'-ı āĥiretten [25a] maĥrūm ider diyü olmuş idi nūr-ı tecellī ile Ĥaķķuñ 'azamet-i şānuñ şuhūd eylese dünyā degil āĥiret mül ki ġāyet ĥod u ĥaķır görünür öyle olsa dünyādan tezehhüd bir emr-i ĥaķır olub andan daġı tezehhüd ider *bi istihķāri mâ zehedte fihi* didigi bu ma' nāyadur.

Bir daġı istivā-i ĥālātdur ya'nī ķatında faķirle ġanī müstevī olur ol sebebden dünyādan tezehhüd ider *ve istivāu'l-ĥālāti 'indeke* didigi bu ma' nāyadur.

Bir dağı vādī-i ḥaḳīqate nazar idüb kendinüñ iktisābından fānī olur ya‘nī ḥaḳīkatde cemi‘ eşya vīren ve red iden Ḥazret-i Ḥaḳ idigini müşāhede eylese kimseye ne ḥācet ‘ilmu’llahda muḳadder olan rızq-ı maḳsum elbetde gelür diyü dünyādan tezehhüd ider.

2/7-BĀBŪ’L-VERĀ’İ

Ḳāle’llahü te‘ālā: “Fe şiyābeke fe taḥhir.” (73/8) Verā‘ uñ ma‘nāsı ḳalbi şerī‘ atda ve ṭarīkatda ve ḥaḳīkatda ḥarāma te‘alluḳ u nesneden taḥhīr olub şevbini taḥhīr ile emr ḳalbini taḥhīrde kinaye oldığından Muşannif rḥ menzil-i verā‘ı bu āyet-i kerīme ile işbat eyledi.

El-verā‘u tevaḳḳın müstaḳşī ‘alā ḥazerin ev teḥarrucün ‘alā ta‘zīmīn ya‘nī verā‘ taḳvāda ve hazerde ḡayet-i ḳuşvāya bāliḡ olmaḳdur şöyle ki ḥarām degil şübhedden dağı ittikā ide yāḥud ruḥşatla ‘ameli terk ider ‘azīmetle ‘ameli mübaşeretle nefsine ḥarac ü zahmet virmekdür Ḥazret-i Ḥaḳḳı ta‘zīmen ‘amel itse şāyet ki şübhelī işde bulunub ‘ākıbeti ḥarāma cesāret ider diyü ‘azīmet ihtiyār ider.

Ve hüve ‘alā şelāşeti derecātın ed-dercetü’l-‘ülā tecennübü’l-ḳabāihī li şavni’n-nefsi ve tevḳīri’l-ḥasenāti ve şiyāneti’l-īmāni ya‘nī menzil-i verā‘ üç derece üzredür evveli nefsi ‘azāb-ı āḥiretten ḥıfz idüb ḳabāyıḥ u me‘āşiden tecennübdür biri ḥasenātını tevḳīr için tecennübdür zīrā menāhiden ictināb [25b] itse mizānda seyyi’atı ḳalīl olub ḥasenāti keşir olmaḳ me’müldür.

Bir dağı imānuñ şiyānet için tecennüb ider zīrā menāhiden ictināb itmeyüb nefis u şeytānuñ hīle ve ḥud‘asına aldansa aḥir vaḳtde dağı sekerāt-ı mevt olduḳda şeytānuñ vesvesesine i‘timād idüb sū-i ḥātımeye ibtilāsından ḥavf olunur.

Ve’d-dercetü’ş-şāniyetü ḥıfzu’l-ḥudūdi ‘inde mā lā be’se bihī ibḳāen ‘ale’ş-şiyāneti ve’t-taḳvā ve şu‘ūden ‘ani’d-denāeti ve teḥalluşan ‘an iḳtiḥāmi’l-ḥudūdi ya‘nī

derece-i şâniye ba'zı 'umûr-i mübaḥa ki fi' linde be's ya'nî zarar-ı uḥrevî olmaya andan ittikâ itmekdür sebebi üçdür zîrâ derece-i 'ulâda nefsi şıyânet-i meḥârimden tecennüb itmiş idi derece-i şânide mübâḥâtdan tecennüb ider zîrâ mübâḥâtdan ittikâ itmese nihâyeti ḥarâma müeddî olur diyü şıyânet-i 'ulâsın ibkâ için ḥudûd-ı şer' a muḥâfaza ider.

Biri daḥı denâetde ya'nî meḥârim u mekârihden ictinâb itmemek denâet-i ṭab'dan ve ḥisset-i nefsdan nâşî olduğundan denâeti ḳabûl itmeyüb ḥurmetinde şübhe olan müşebbihâtdan daḥı ittikâ ider.

Bir daḥı ḥudûd -ı şer' den tecâvüzden ḥalâş mümkün olmaz mübâḥât u müşebbihâtdan tecennüb itmedikce diyü fi' linde be's olmayan mübâḥâtdan daḥı ictinâb ider.

Ed-derecetü's-şâlişetü et-teverru'u min külli dâiyetin ted'û ilâ şetâti'l-vaḳti ve't-te'arruḳı evi't-teferruḳı ve 'ârız in yû'ârizu ḥâle'l-cem'i ya'nî derece-i şâlişe şol dâ'iyeden teverru'dur ki sâliki şetât-ı vaḳte da'vet ide ya'nî sâlik mâsivâyaya meyl itse teveccühi Ḥaḳḳa iken ḥavâtır zuḥûr idüb teveccühi müteşennit olur ya'nî daḡılır ol 'ayn-ı illetdür ictinâb lâzımdur ilâ şetâti'l-vaḳti ve't-te'arruḳı evi't-teferruḳı didigi [26a] bu ma'nâyadır.

Bir daḥı ḥâl-i cem'ine mu'ârız olan mu'arızâ da'vet ider dâ'iyeden teverru'dür 'ayn-ı eḥadiyyetden külliyyetle fânî olmaya cem' ḥâli dirler ol ḥâle muḡâyir olan tefriḳaya 'ârız dirler sâlike lâzım olan maḳâm bâliḡ olsa tefriḳadan ictinâb itmekdür.

2/8-BĀBŪ'T-TEBETTŪLİ

Ḳāle'llahū te'ālā: "Ve tebettel ileyhi tebtīlen." (33/21) Bu âyet-i kerīme de şariḥan tebettül zıkr olunduğundan Muşannif rḥ menzil-i tebettülü bu âyetle işbât eyledi.

Et-tebettülü el inkıta' u bi'l-külliyeti ya' nî tebettülün ma' nâsı mâsivâ-ı Hâkdan külliyetle münkatı' olmakdur dünyâ ve âhirete kat' â iltifat itmeyüb teveccühi ve ra' beti cânib-i Hâkka ola.

Ve hüve şelâsetü derecâtin ed'derecetü'l-'ülâ tecrîdü'l-inkıta' i 'ani'l-ıhuzûzi ve'l-luhûzi ile'l-'âlemi havfen ev recâen ev mübâläten cismü'r-recâi bi'r-rızâ ve kat' i'l-havfi bi't-teslimi ve rafzi'l-mübâlâti bi şuhûdi'l -hakikati ya' nî menzil-i tebettül üç derece üzredür evveli ehl-i deniden nazarın tecrîddür şöyle ki kimseden havf itmeye ve kimseden bir şey recâ itmeye ve 'âlemde bir şeye i' timâd itmeye recâ hâtırına gelse Hâkkuñ virdigine râzî olur havf gelse Hâkdan gelen belâya şabr u teslim ider mübâlât vaqtinde her işi Hâkdan bilir.

Ve'd-derecetü's-şâniyetü tecrîdü'l-inkıta' i 'ani't-ta'rici 'ale'n-nefsi bi mücânebeti'l-hevâ ve tenessümi ravhi'l-ünsi ve şeymi bi rıkkı'l-keşfi ya' nî derece-i şâniye nefsuñ hevesine mücânebete ve muhâlefete nefsi üzerine ta' ricden ya' nî nefesine meyl itmeden inkıta' dur bi mücânebeti'l-hevâ didigi bu ma' nâyadur hevâ-i nefse muhâlefetle nefsi meyyit olur ol zamanda rûhı hayat bulub üns-i bi'llah râyihasın koqlar ve tenessümi ravhi'l-ünsi didigi bu ma' nâyadur ve nür-ı keşfle münevver olur ve şeymi bi rıkkı'l-keşfi didigi bu ma' nâyadur.

Ve'd-derecetü's-şâlişetü [26b] tecrîdü'l-inkıta' i ile's-sebki bi taşhihi'l-istikâmeti ve'l-isti' raki fi kaşdi'l-vüşüli ve'n-nazari ilâ evâili'l-cem' i ya' nî derece-i şâlişe maqâm-ı sâbıkına inkıta' dur şöyle ki kaşd-ı vüşülde istikâmet u istigrâkıñı taşhih ide nazar-ı işrâkâtı sebhat-ı vech-i bâkiye olub mâsivâya olmaya envâr-ı celâle sebhat dirler.

2/9-BĀBU'R-RECĀĪ

Kāle'llahü te'ālā: "Le kad kāne leküm fi rasuli'llahi 'usvetün ḥasentün limen kāne yercu'llahe." (33/21) Bu āyet-i kerīmede recā şariḥaten zıkr olundığından Muşannif rḥ menzil-i recāya bu āyetle iştihāt eyledi.

Er-recāu ez' afü menāzili'l-mürīdi li ennehü mu'ārazatün min vechin ve i'tirāzun min vechin ya'nī recā menzil-i mürīdüñ menāzilinüñ za'afidur zırā 'abdüñ Ḥaḳdan bir şey recā itmesi min vechin ya'nī bir vecihden Ḥaḳkın emrine mu'arızdur ke'enne Ḥaḳkuñ murādı üzerine kendi murādını tercih ider mürīdüñ maṭlūbunu virmek Ḥaḳkuñ murādı olaydı virirdi virmediğinden ma'lūm oldu ki murād-ı Ḥaḳ virmemek imiş öyle iken vir diyü recā itmek mu'āraza olur ammā bir vecihden i'tirāz olduğı 'abd-i rācī ya'nī Ḥaḳkuñ 'afv itmesini recā iden 'abd zann ider ki Ḥaḳkuñ keremine lâyık olan 'afv itmekdür ve cümleye ma'firetdür ke'enne niçün 'afv itmez dir bu zann 'ayn-ı i'tirazdur.

Ve hüve vüķü'un fi'r-ru'ūneti fi mezhebi hāzihit-tāifeti illā mā fihi min fāidetin vāhidetin ve lehā nuṭkun bi ismi't-tenzili ve's-sünneti ve deḥale fi mesāliki'l-muḥaḳḳıkīn ya'nī bu tā'ifenüñ mezhebinde recā ru'ūnet-i nefsdendür lākin bir fā'ide-i müteżammīne olduğundan recā ismiyle Ḥazret-i Ḳur'ān nuṭḳ eyledi ve hadiṣ-i şerifde recā medḥ vechi üzre vārid oldu ehl-i recā [27a] mesālik-i muḥaḳḳıkında daḥıl oldu.

Ve tilke'l-fāidetü ennehü yefşeü ḥarārate'l-ḥavfi ḥattā lā ya'dü 'ale'l-iyāsi ya'nī recānuñ fā'idesi oldur ki sālīkūñ ḥavf-i ḥarāretüñ söyündürür şöyle ki sālīk keşret-i ma'siyetinden ye'se düşmez.

Ve'r-recāu 'alā şelāseti derecātın ed-derecetü'l-ūla recāun yeb'aşü's-sālike 'ale'l-ictihādi ve yüvellidü'l-telezzüze bi'l-ḥidmeti ve yüvaḳḳızu't-tabā'i li semāḥati bi terk-i'l-menāhī ya'nī menzil-i recā üç derece üzredür evveli şol recādur ki sālīki 'ibādetle ba's ider 'ibādetle telezzüz irāş ider ṭab'ından terk-i menāhī müte'attir iken recā

sebebiyle menāhī u münkerātı terk itmeye semāa't ider ve *yüvakkızı't-tabā'i li semāhati bi terki'l-menāhī* didigi bu ma' nāyadur.

Ve'd-derecetü's-şāniyetü recāu erbābi'r-riyāzati en yeblüğü mevķıfen yeşfü fhi himemühüm bi rafzi'l-melzüzāti ve lüzümi şurüti'l-ilmî ve istikşāi hudüdi'l-hamiyyeti ya'nî derece-i şāniye erbāb-ı riyāzatüñ recāsıdur erbāb-ı riyāzāt bir maķāma bāliğ olmayı recā iderler ki ol maķāmda lezāyız-i nefşāniyyeyi terk ile himmetleri şāfi ola.

Bir dağı 'ilm -i şerīfe mutāba'at mülāzım olub şerī'at -ı Muhammediyenüñ hilāfında bulunmayalar ve hudüd-ı hamıyyetüñ gāyetine vāşıl olalar ya'nî āmme-i nās gibi tefriķa-i keşretde qalmayub maķām-ı cem' ki gāyet maķşürdur aña bāliğ olalar ve *istikşāi hudüdi'l-hamiyyeti* didigi bu ma' nāyadur.

Ve'd-derecetü's-şālişetü recāu erbābi'l-ķulūbi ve hüve recāu likāi'l-Haķķı te'ālā el-bā'ışü 'ale'l-iştiyāķı el-mūnāğģişu li'l-'ayşi ya'nî derece-i şālişe erbāb-ı ķulübüñ recāsıdur anlar Haķ te'ālāya likāya recā iderler ol recā anları cemāl-i Haķķa iştiyāķa bā'ış olur kemāl-i iştiyāķlarından tea'yyüş-i dünyādan mütelezziz olmazlar *el-mūnāğģişu li'l-'ayşi* didigi bu ma' nāyadur Beyt:

*Sana 'āşık olan diller ne kılsun bāş ile cāna [27b]
Cemālın gözleyen gözler ne baķsun hürî ğılmāna.*

2/10-BĀBU'R-RAĞBETİ

Ķāle'llahü te'ālā: "Ve yed'ūnenā rağaben ve reheben" (21/90) *Er-rağbetü el-ħaķķu bi'l-ħaķıķati mine'r-recāi ve hüve fevķa'r-recāi li enne'r-recāe ħama'un yaħtācu ilā taħķıķin ve'r-rağbetü sülükün 'alā taħķıķin* ya'nî rağbet recānuñ fevķindedür zirā bir ħam' dur henüz taħķıķa muħtācdur rağbet taħķıķ üzre sülükdür.

Ve'r-rağbetü 'alā şelâseti derecâtin ed-derecetü'l-ulâ rağbetü ehli'l-ğaberi tevliğü mine'l-'ilmi fe teb'asü 'ale'l-ictihâdi ve'l-menûtu bi's-şuhûdi ve teşünü's-sâlikü min vehni'l-fitrati ve temne'u şâhibehâ mine'r-rucû' i ilâ ğaşâseti'l-ruşası ya'nî menzil-i rağbet üç derece üzredür evveli ehl-i haberüñ ya'nî kitâb ve sünneti taşîk ile ğayba imân görenlerdür anlar ve rağbetdür ki kitâb ve sünnetin 'ilminden mütevellid olur sâliki şuhûda menûtu müte'allık olan ictihâda bâ' iş olur.

Bir dağı sâliki fetret vehminden ya'nî 'ibâdetden uşanmak rezâletinden şıyânet ider zîrâ rağbet cidd u iğdâm iğtiẓa ider şâhibüñ ruşsata meyl itmeden men' ider anlar erbâb-ı 'azîmetdür ruşsata meyl itmezler.

Ve'd-derecetü's-şâniyetü rağbetü erbâbi'l-ağvâli ve hiye rağbetün lâ tûbkî mine'l-mechûdi illâ mebzûlen ve lâ ted'û'l-himmete zübülen ve lâ tetrükü ğayra'l-mağşûdi me'mûlen ya'nî derece-i şâniye erbâb-ı ağvâlüñ rağbetidür ol rağbetüñ şâhibi üzerine sultân hâli ğâlib olduğından için maflûbuna vuşlat için cümle vârin ve tâ'atuñ yolunda bezl u cûd ider illâ mebzûlen didigi bu ma'nâyadır.

Bir dağı himmeti yevmen fe yevmen mütezâyid olur kaç'an noşşan gelmez ve lâ ted'û li'l-himmeti zübülen didigi bu ma'nâyadır.

Bir dağı mağşûdunda ğayri şey me'mul itmez hemân me'muli Hâğdur ğayri degildür ve lâ tûtrakü ğayra'l-mağşûdi me'mûlen didigi bu ma'nâyadır.

Ve'd-derecetü's-şâlişetü [28a] rağbetü ehli's-şuhûdi ve hiye teşerrüfün lâ taşhibetün tağıyyetün ve teħammülühü himmetün neğıyyetün ve lâ yebkâ me'ahü mine't-teferruķı bağıyyetün ya'nî derece-i şâlişe ehl-i şuhûduñ rağbetidür bir teşerrüfdür ki ya'nî şevķ-ı haķıkiyyeye tevaşşuldur ki aña mâsivânuñ cümlesinden hâzer muķâren olur taşhibetün tağıyyetün didigi bu ma'nâyadır.

Bir dağı himmet-i sivāya iltifāt u denīden t̄ahir olur ve denīnūñ ma' nāsı kir u pās dimekdür *ve teħammülühū himmetün neqıyyetün* didigi bu ma' nāyadur.

Bir dağı ' ayn-ı eħadiyyetden şöyle ħāli olur ki ne ismi qalır ne resmi *lā yebkā me'ahu mine't-teferruqı baqıyyetün* didigi bu ma' nāyadur.

3- KISMÜ'L-MU'ÂMELÂTİ

Ve emmâ kismü'l-mu'âmelâti ve hüve 'aşeratü ebvâbin ve hiye er-ri'âyetü ve'l-murâkabetü ve'l-hurmetü ve'l-ihlâşu ve't-tehdîbü ve'l-istikâmetü ve't-tevekkülü ve't-tefvîzu ve's-şîkatü ve teslîmü ya'nî ammâ mu'âmelât kısmı on bâbdur ri'âyet ve murâkabe ve hürmet ve ihlâş ve tehdîb ve istikâmet ve tevekkül ve tefviz ve şîka ve teslîm.

3/1-BÂBÜ'R-Rİ'ÂYETİ

Kele'llahü te'âlâ: "Fe mâ ra'avhâ haqqâ ri'âyetihâ." (57/27) Bu âyet-i kerîmede ri'âyet şarihan zıkr olundığından Muşannif rih menzil-i ri'âyeti bu âyetle işbât eyledi.

Er-ri'âyetü şavnün bi'l-'inâyeti ya'nî ri'âyetin ma'nâsı 'inâyet-i Haqla nefsinin ma'siyetden şiyânet itmekdür.

Ve hüve 'alâ şelâseti derecâtin ed-derecetü'l-'ülâ ri'âyetü'l-a'mâli ve'd-derecetü's-sâniyetü ri'âyetü'l-aḥvâli ve'd-derecetü's-sâliyetü ri'âyetü'l-evḳâti fe emmâ ri'âyetü'l-a'mâli fe tevḳîruhâ bi taḥḳîrihâ ve'l-ḳiyâmü bihâ min ḡayri nazarin ileyhâ ve icrâuhâ mecra'l-'ilmi lâ 'ale't-tezeyyüni ya'nî menzil-i ri'âyet üç derece üzredür evveli ri'âyetü'l-a'mâldür ikincisi ri'âyet-i aḥvâldür üçüncü ri'âyet-i evḳâtdür emmâ ri'âyet-i a'mâl üç eşyâ ile olur evveli a'mâlini taḥḳîr u tevḳîr u tekşîrdür ya'nî [28b] 'amelini lâyiḳ olur vech üzre olmadı diyü 'ucüb u riyâdan taḥlîş itse 'ameli keşir olur ikinci şerâit vâcibâta mülâzemet ve müfsidât u mekrûḥâtdan mücânebet ile edâ u iḳâmet ile a'mâli vâfir olur üçüncü şerî'at-ı zâhiraya muvâfiḳ idüb ḥaqla 'amelin 'ameliyle tezeyyün itmeyüb rızâen li'llah eylese 'amelini tevḳîr u tevḳîr ider.

Ve emmâ ri'âyetü'l-aḥvâli fe hüve en ye'udde'l-ictihâde merâyâten ve'n-nefse teşebbü'an ve'l-ḥâle da'van ya'nî ri'âyet-i aḥvâl nefsiyle mücâhedesini ḥaqla merâyât

‘add itmekdür ya‘nî mücâhedesine nazar idüb ‘ucüba mübtelâ olmasın diyü nefsinı tezlîl ile aḥvâline ri‘âyet ider.

Bir daḥı nefsüñ teşebbu‘ ‘add itmekdür ya‘nî maḳâm-ı mu‘âyeneye bâliḡ olub vaḳt-ı tecellide rûḥ-ı mu‘âyene ile teravvuh itse ya‘nî râḥatlansa henüz müşâhede maḳâmına bâliḡ olmamış iken mu‘âyene ile teravvuh itmek tecellî-i şıfât ile ḳana‘at itmekdür *ve'n-nefesü teşebbü'an* didiḡi bu ma‘nâyadır *ve teşebbü'uke* ma‘nâsı ḳarnı aç iken tekellüfle kendini çok göstermekdür.

Bir daḥı ba‘zı ḡâlib olduḡda nefsi tezeyyün itmesüñ diyü bu ḡâline senden zâhir oldı ḡaḳıḳatde senüñ ḡâlin degildür zîrâ da‘vâ ḡuşgider dise aḥvâlini ri‘âyet itmiş olur.

Ve emmâ ri‘âyetü'l-evḳâti fe en yeḳıfe me‘a ḡaḫviḫi şümme en yeḡıbe ‘an ḡaḫviḫi bi’s-şafâi ‘an resmihî şümme en yeḫhebe ‘an şuhüdi şafviḫi ya‘nî ammâ ri‘âyetü'l-evḳât illâ ḡaḫviyle vâḳıf olmaḡdur ya‘nî oldıḡı maḳâmuñ şerâitine ve aḡḳâmına ri‘âyet eyleyüb ol maḳâmı tekmîl [29a] itmezden muḳaddem âḫir maḳâma naḳl itmemekdür *fe en yeḳıfe me‘a ḡaḫviḫi* didiḡi bu ma‘nâyadır şâniyen resminde şâfi u fânî olmaḡla ḡaḫvinden ya‘nî seyr-i sülükünden fânî olmaḡdur *şümme en yeḡıbe ‘an ḡaḫviḫi bi’s-şafâi ‘an resmihî* didiḡi bu ma‘nâyadır şâlişen ḡaḫvinden ve fenâsından daḥı ḳânî olmaḡdur şöyle ki zâllin bilmeye *şümme en yeḫhebe ‘an şuhüdi şafviḫi* didiḡi bu ma‘nâyadır imdi sâlik bu üç ‘umür ile ḳâim olsa evḳâtine ri‘âyet itmiş olur.

3/2-BÂBÜ’L-MURÂḲABETİ

Ḳâle’llahü te‘âlâ: “Lâ yerḳubüne fi mü’minin illen velâ zimmeten.” (9/10) Bu âyet-i kerîmede şariḡan murâḳabe zıkr olunduḡundan Muşannif rḡ menzil-i murâḳabeyi bu âyetle işbât eyledi.

İnne'l-murākabete devamü mülāhazāti'l-maḫṣudi ya'nī murākabenüñ ma'nāsı Cenab-ı Hakkı kalble dāim mülāhazada olmaḫdur.

Ve hiye 'alā ṣelāseti derecātin ed-derecetü'l-'ula murākabetü'l-Hakkı fi's-seyri ileyhi 'ale'd-devāmi beyne ta'zīmi'l-müzhili ve müdānātin ḫāmiletin ve sürürin bā'ışin ya'nī menzil-i murākabe üç derece üzre evveli seyr-i sülükünde ta'zīm-i müzehhil ve müdānātin ḫāmiletin ve sürürin bā'ışin beyne 'ale'd-devām Hakkı murākabe itmekdür taḫriri şöyledür ki kendisinüñ ḫaḫāretine ve Hakkıñ 'izem -ı şanıña ve salṭanat-ı ḫāhiresine nazār eyledikde kemāl-i heybetinden kendinden fānī olur ve kerem u ihsānıña ve 'afv u ğufrānıña nazār eylese yine kendinüñ kendine gelür seyr-i dāim beyne'l-celāl ve'l-cemāl olub bu uslūb üzre Hakkı murākabe ider *beyne ta'zīmi'l-müzhili ve müdānātin ḫāmiletin* didigi bu ma'nāyadur sālīk bu maḫāmda bu mertebeye ḫurb-ı ilāhī taḫṣil ider ki sürürundan cümle ism u resminüñ telāşī ve izmiḫlāsına terakki ider *ve sürürin bā'ışin* didigi bu ma'nāyadur bu ḫālet Ḥazret-i Hakkıñ mevātib-i seniyyesindendür [29b]

Ve'd-derecetü's-şāniyetü murākabetü'l-Hakkı ileyke bi rafzı'l-mu'ārazati ve bi'l-i'rāzı 'anı'l-i'tirāzı ve naḫzı ru'ūneti bi't-te'arruzı ya'nī derece-i şāniye Hakkı saña nazār itmesini murākabe ve mülāhaza itmekdür şöyle ki Hakkıñ fi'line ḫayran ve şerran mu'ārazayı terk ve i'tirāzdan i'rāz ve ru'ūnet-i ta'arruzı terk ide.

Ve'd-derecetü's-şālişetü murākabetü'l-ezeli bi muṭāla'ati 'ayni's-sebkı istiklālen li 'ilm-i'tevḫīdi ve murākabetü zuhūri işārāti'l-ezeli 'alā eḫāyini'l-ebedi ve murākabetü'l-ḫalāşı min rabṭati'l-murākabeti ya'nī derece-i şālişe 'ilm-i tevḫīdi istiklālen 'ayn-ı sebkı muṭāla'a ile murākabe-i ezeldür.

Bir daḫı rabṭa-ı murākıbdan ḫalā ş olmağı murākabedür murākabe-i ezelden murād Hakkıñ vücūdı cümle mevcudātdan muḫaddem olmasıdır 'ayn -ı sebkı muṭāla'adan murād Hakkıñ cümle kıdem-i zātiyyesiyle teḫaddümen mütāla'a itmekdür

‘ilm-i tevḥidden murād eḫadiyyet-i zāt-ı Hakkı bilmekdür işārāt -ı ezelden murād ‘ilmu’llahda şābit u maḫzun olan a‘yān-ı ğayr -ı mec‘ūledür zuhūr-ı işārātdan murād ‘ilmu’llahda māhiyātı her biri vaḫtı geldikde ‘ilmu’llahda bulunduĝı vech üzre vaḫtinde zuhur itmesidür şöyle ki ile’l -ebed zuhur itmededür ve rabṭa-ı murākabeden murād ḫayd-ı murākabe ile teḫayyüddür ya‘nī murākabesüñ kendinden bilüb ve ta‘ayyün-i resmiyyesiyle mütakayyid olmaḫdur andan ḫalāş resmiyle resminden fānī olub murākabesüñ görmemekdür maḫşül-ı kelām böyledür ki derece-i şālişeden olan Hāzret-i Hakkda mevcüd u ātī kıdem-i zātıyyesiyle sebḫat eyledigin mütāla‘a ile cümleden aḫdem olduĝını murākabe u mülāḫaza ider bunuñla eḫadiyyet-i zāt-ı Hakkı ‘ilm-i istiḫbāl ider.

Bir daḫı ‘ilmu’llahda maḫzün māhiyyātuñ her biri vaḫtı geldiginde muḫadder olduĝı [30a] vech üzre zuhurunu murākabe ider.

Bir daḫı murākabesüñ görmek kendi resmiyle muḫayyed olmaḫ idi resminden fānī olub murākabe ḫaydından ḫalāş olur.

3/3-BĀBÜ’L-ḤURMETİ

Ḳāle’llahü te‘ālā: “Ve men yū‘azzim ḫurumati’llahi fe hüve ḫayrun lehü ‘inde Rabbihı.” (122/31) Bu āyet-i kerīmede ḫurmet şarīḫan zıkr olunduĝundan Muşannif rḫ menzil-i ḫurmeti bu āyetle işbāt eyledi.

El-ḫurmetü hiye’t-taḫarrücü ‘ani’l-muḫālefāti ve’l mücāserāti ya‘nī ḫurmetüñ ma‘nası emr-i Hakkı muḫālefetden ve meḫārimu’llaha cesāretten nefsinı cebr ile tekellüfle men itmekdür.

Ve hüve ‘alā şelāseti derecātın ed-derecetü’l-‘ülā ta‘zīmü’l-emri ve’n-nehı lā ḫavfen mine’l-‘uḫūbeti fe yekünü ḫuşūmeten li’n-nefsi ve lā ṭaleben li’l-meşūbeti fe yekünü müsterriḫan li’l-ücrati ve lā şāhiden li’l-ceddi fe yekünü mütedeyyinen bi’l-mürāyāti fe inne hāzihi’l-evşāfe küllehā şü‘abün min ‘ibādeti’n-nefsi ya‘nī menzil-i

hürmet üç derece üzredür evveli Hakkıñ emr u nehyini ta'zîmdür benî evâmir u nevâhiye imtişâl itmekdür şöyle ki mahzâ Hakkı ta'zîmen imtişâl id e 'ukûbetden havfindan degil zîrâ havf olsa 'abd-ı sū' olur Hakkıñ emrine hürmet itmez ve ecr u şevâb taleb itmez şevâbı taleb iderse ecr olur 'abd-ı Hakkı olmaz vecd-i ikdâmın görmez ya'nî mücâhedesini kendinden görüb 'ibâdetle tezeyyün ü tefahhür itmez iderse merâyât idüb 'amelüñ ibtâl ider Hakkıñ emr u nehyine nice hürmet ider.

Ve 'd-derecetü's-şâniyetü icrâu'l-ğaberî 'alâ zâhîrîhî ve hüve en yebkâ a'lâmü tevhîdî'l-'âmmeti'l-ğaberîyyeti 'alâ zâvâhîrîhâ lâ yeteğammelü'l-bağse 'anhâ te'assüfen ve lâ yetekellefû lehâ te'vîlen ve lâ yetecâvezü zevâhîrahâ temşîlen ve lâ yedda'î 'aleyhâ idrâken ev tevehhümen ya'nî derece-i şâniye ğaberî ya'nî âyât-ı Hakkı ve eğâdîş-i Rasûlî zâhîrî üzre icrâ ider [30b] zâhîrîñ hilâfına kendi 'ağlıyla taşîf u tekellüfle te'vîl itmekdür.

Bir dağı me'ânî-i âyâtı bilmek iddi'âsını itmekdür bilmege zâhîrine îmânen teslîm ile hürmet lâzımdur.

Ed-derecetü's-sâlişetü şıyânetü'l-inbisâtı en teşûbehü cür'etün ve şıyânetü's-sürürî en yüdâğhîlehü emnün ve şıyânetü's-şuhûdî en yü'ârızahü sebebün ya'nî derece-i sâlişe ehl-i müşâhedenüñ hürmetidür anlarıñ inbisâtı gâlibdür şağhiyyât söylem eye cür'et iderler netekim Hâzret-i Mûsâ 'aleyhi's-selâm inbisâtından "Rabbî erinî enzur îleyke" (7/143) ve in hiye illâ fitnetüke didi lâkin ba'zıları inbisâtını hıfz iderler şağhiyyât söylemezler şıyânetü'l-inbisâtı en teşûbehü cür'etün didigi bu ma'nâyadır.

Bir dağı sürürün emn müdâğhalet itmesinden şıyânetle hürmet ider ya'nî tecellî-i cemâle mazğhar olduğundan emne düşmeden ictinâb ider şıyânetü's-sürürî en yüdâğhîlehü emnün didigi bu ma'nâyadır.

Bir dağı şuhūdun sebep mu'araza itmeden şıyānet itmekdür ya'nī 'ayn-ı eḥadiyyeti şuhūd iden sālīk şāhid -i meşhūdundan gayri bir şey görmez kendinden ve gayriden fānī olub ve gāile sebep u vesīleye iltifāt itmez şuhūdun sebebden şıyānet ider ve şıyānetü'ş-şuhūdi en yū'arızahū sebebün didigi bu ma'nāyadır.

3/4-BĀBU'L-İHLĀŞI

Ḳāle'llahū te'ālā: "Elā li'llahī'd-dīnū'l-ḥālīşu" (39/3) Bu āyet-i kerīmede iḥlāş şarīhan zıkr olundığından Muşannif rḥ menzil-i iḥlāşı bu āyetli işbāt eyledi.

El-iḥlāşu tasfiyetü'l-'ameli 'an külli şevbin. Ve hüve 'alā şelāseti derecātin ed-derecetü'l-'ulā iḥrācu ru'yeti'l-'ameli mine'l-'ameli ve'l-ḥalāşu min talebi'l-'ivażı 'ale'l-'ameli ve'n-nuzūlü [31a] 'ale'r-rızā bi'l-'ameli ya'nī menzil-i iḥlāş üç derece üzredür evveli 'ameline i'timād itmemekdür zīrā her ne 'amel ki ider Ḥaḳḳuñ ḥalk itmesiyle ve ḳudret virmesiyle ider öyle olsa 'ameline nice i'timād ider ve ne vechile ecr u 'ivaż taleb ider ve ne ma'nāya 'amelini istiḥsān idüb rāzı u ḳānī' olur 'ameline rāzı olmaz *ve'n-nuzūlü 'ani'r-rızā bi'l-'ameli* didigi bu ma'nāyadır.

Ve'd-derecetü'ş-şāniyetü et-teḥaccülü 'ani'l-'ameli me'a bezli'l-mechūdi ve tevḳīru'l-cehdi bi'l-iḥtimāi mine'ş-şuhūdi ve ru'yetü'l-'ameli fi nūri't-tevfīkı min 'ayni'l-cūdi ya'nī derece-i şāniye t̄a'atda bezl-i mechūd itmiş iken 'amelini begenmeyüb 'amelinden ḥacīl olmaḳdur zīrā bir 'amel ki iḥlāşa muḳārın olmaya ḳabūle ḳarın olmaz ve rüz-ı cezāda şāhibini ḥacīl ider *et-teḥaccülü 'ani'l-'amel* didigi bu ma'nāyadır.

Bir dağı 'amelini kendi kesbiyle bilmeden iḥtimā u ictināb cehd u ihtimām u sa'y u iḳdāmını tevḳīrdür *ve tevḳīru'l-cehdi bi'l-iḥtimāi mine'ş-şuhūdi* didigi bu ma'nāyadır.

Bir dağı ‘amelini Hâk te‘âlânun keremiyle tevfiğ itmesinden görmektür ve *ru’yetü’l-‘ameli fi nûri’t-tevfiğı min ‘ayni’l-cûdi* didiğı bu ma‘nâyadır.

Ve’d-derecetü’s-şâlişetü ihlâşu’l-‘ameli bi’l-ihlâşi mine’l-‘ameli teda‘uhü yesîru mesîra’l-‘ameli ve tesîru ente müşâhiden li’l-‘hükmi hürnan min rekkı’r-resmi ya‘nî derece-i şâlişe ‘amelini kendinden bilmeden ihlâşdur şöyle ki zâhiren ‘ilm-i zâhir üzre tã‘at u ‘ibâdet ider *yesîru mesîra’l-‘ameli* didiğı bu ma‘nâyadır Hâk te‘âlânun ezelde hükmi benim üzerime bu minvâl üzre tã‘at itmek imiş diyü kendinun kesb u ihtiyârına iltifât itmez hükmü’llahı müşâhid oldiğı hâlde seyr ider *ve tesîru ente müşâhiden li’l-‘hükmi* didiğı bu ma‘nâyadır resm diyü eşere dirler [31b] ne kadar a‘yân u ekvân var Hâkkuñ kudretinin eşeridür gayrı isim itlâk kılman eşyanun cümlesi resimdir Hâkdan gayriye te‘alluk u rağbet itmek rüsûma kul olmağdur te‘allukun ka‘ıtirmek rıkkıyyetden ya‘nî kulluğdan âzâd olmağdur *hürnan min rekkı’r-resmi* didiğı bu ma‘nâyadır.

3/5-BÂBU’T-TEHZİBİ

Qâle’llahü te‘âlâ: “Fe lemmâ efele qâle lâ ühibbü’l-âfilîn” (6/76) şadağa’llahü’l-‘azîm. Bu âyet-i kerîmede Hâzret-i İbrahîm ‘aleyhi’s-selâmun ‘amel ve ‘amelde ve hüsn-i hulukda gâyetle edeb üzre mu‘âmele zıkr olunub tehzîbun ma‘nâsı dağı hüsn-i edeb olduğundan Muşannif rı menzil-i tehzîbi bu âyetle işbât eyledi.

Et-tehzîbü mihnetü erbâbi’l-bidâyâti ve şer’atün min şerâyi’i’r-riyâzati ya‘nî erbâb-ı tehzîb ya‘nî tehzîb erbâb-ı bidâyetin mihnetidür ol mihnet tarâyıq-ı riyâzattan bir tarığdur takrîri böyledür ki mübtediler nefslerine riyâzat virirler dinse taleble ba‘dehu ve levş-i ‘alâyıktan tahtîr idüb a‘mâl-i şâlihaya meyl u rağbet itmek için şöyle ki nefsinin envâ‘ı riyâzatla imtiyhân ider *mihnetü erbâbi’l-bidâyâti* didiğı bu ma‘nâyadır.

Ve hüve ‘alâ şelâseti derecâtin ed-derecetü’l-‘ülâ tehzîbü’l-hidmeti en lâ tühâlicehâ cehâletün ve lâ tesûkahâ ‘âdetün ve lâ tekkıfe ‘indehâ himmetün ya‘nî menzil-

i tehzīb üç derece üzredür evvel h̄idmetini taḥr̄ir u tehzībdir şöyle ki h̄idmetinüñ erkān u şerāitüñ ve vācibāt u müstehebbātın ve müfsidāt u mekrūhātuñ bilüb h̄idmet ide ceḥāletle noḡşandan getürmeye ceḥāletle olan h̄idmet fesād u buḥlāndan sālīm olmadıḡından mür̄ide lāzım olan evvelen şerī‘at ‘ilmi taḥşil idüb ‘amelini cehl ü nesneden ya‘nī ceḥālet kirinden pāk itmekdür [32a] *en lā tūḥāliceḥā ceḥāletün* didiḡi bu ma‘nāyadır.

Bir daḡı Ḥaḡḡa ḡā‘at u ‘ibādet itse li’llah nefesine muḥālefet ḡaşd itmekdür ‘ādet-i nefsanīyye üzerine itmekdür *ve lā tesūḡahā ‘ādetün* didiḡi bu ma‘nāyadır ‘ibādetüñ maḡbūliyeti ancak rızāen li’llah olub ‘ādet-i me’lūfesinüñ olmaḡladur nefse ‘ādet üzre olan ḡā‘at ḡabūle ḡarīn olmaz.

Bir daḡı h̄idmetini istiḡsān itmekdür zīrā bir mür̄id ḡā‘atdan bir ḡā‘atını istiḡsān eylese ḡayrı bir ḡā‘ate meyl itmez baña bu ḡā‘at u ‘ibādet kifāyet ider diyü envā‘ı ḡā‘atdan mahrūm olur ḡālātı daḡı öyledür bir ḡālını istiḡsān itse ḡayrı ḡāle teraḡḡı bulmaz ve teraḡḡı itmez maḡbūn olur netekim buyurur “*men isteḡā yevmāḡū fe ḡūve maḡbūn*” ya‘nī bir kimesnenüñ iki ḡünü müsteḡvī olsa ya‘nī ikinci ḡünü daḡı müsteḡvī olsa ikinci ḡünü ‘amelini ziyāde itmese ol kimse maḡbūn olur ya‘nī zarar ider imdi sālīke lāzım olan himmet-i ‘ālī olub bir nev‘i ‘ibādet u ḡāletle iktifā u ḡana‘at itmeyüb ‘ibādāt u ḡālātta teraḡḡıye sa‘y itmekdür.

Ve ‘d-derecetü ‘s-şāniyetü ve ḡiye en lā yecmeḡa ‘l-ḡālū ilā ‘ilmin ve lā yaḡḡā‘a li resmin ve lā yelteḡite ilā ḡazzın ya‘nī derece-i şāniye sālīk aḡḡām-ı ‘ilimden bir ḡükme meyl itmekdür ḡāl şāḡibi olan muḡteżā-ı ḡālden ḡeḡüb muḡteżāya ‘ilm meyl u raḡbet tenzildür sālīke olan ḡālün ḡükmi ḡalbinde şābit u dāim olub aḡḡām-ı ‘ilm-i şer‘iyye ḡuhūr eylediginde ḡalbinün nefse meyli olmayub zāḡir-i şer‘iyye zāḡirine şarf eylemekdür *ve ḡiye en lā yecmeḡa ‘l-ḡālū ilā ‘ilmin* didiḡi bu ma‘nāyadır.

Bir dağı rusūm-ı ‘ilimden bir resme huzū‘ itmemekdür ya‘ nī şāhib-i hāl olanlar rusūm-ı ṭab‘ katında kaldı rusūm-ı ‘ilmiyye tenzīl itmezler zīrā rusūm bir eşerdür şāhib-i hāl olan ‘ayn-ı haqīqati ṭalibdür eşere iltifāt itmez ḳalbi maṭlūbundan ğayriye te‘alluk itmez ‘ibādāt-ı zāhiriyye me şġul olan ehl-i ‘ibādetden olan ‘ulemā-ı zāhir ba‘de taḫṣīli’l-‘ilm ‘ilme iştiġālī [32b] terk idüb ‘amele meşġul oldukları gibi ehl-i hāl olanlar dağı evāmīr u nevāhī ‘ilmūñ taḫṣīl ve ol ‘ilm ile ‘amelden soñra iştiġalleri müeşşir-i haqīkī şuhūduna olur eşere degil *ve lā yaḫẓā‘u li resmin* didiği bu ma‘nāya remz ider bu ṭāife ‘ulemā-yı zāhirūñ nazarı eşer ü resm olduğundan ‘ulemā -ı zāhire ‘ulema-ı rusūm dirler.

Bir dağı sālīke lāzım olan sülūkundan hissemend u feyīz-yāb olan hālīne mesrūr olub ol hāl ile tezeyyūn itmemekdür *ve lā yeltefite ilā ḫazzın* didiği bu ma‘nāyadır.

Ve‘d-derecetü’s-şālişetü tehzībü’l-ḳaşdı ve hüve taşfiyetün min zülīl-i-ikrāhi ve teḫaffuzahū min marāzi’l-fütūri ve nuşratühū ‘ale’l-münāze‘āti’l-‘ilmi ya‘ nī üçüncü derece ḳaşdını tehzībdür ya‘ nī ikrāhen te‘abbüd zelāletdür zelāletden şāfi ḳalmamaḳdur şöyle ki ṭarīḳa sülūk idüb riyāzāt u mücāhedātında maḳşūdı ni‘am-ı cinān ile tena‘‘um veyā niḳam-ı nīrāndan necāt u teḫalluş olmayub maḫẓā ḫubben li’llah ve te‘abbüden ve rikḳan olmaḳdur zīrā ecr u şevāb recāsıyla veyā ‘itāb u ‘iḳāb ḫavfiyla olan ‘amel ke’enne ikrāhen olmuş olur rızāen ve ḫubben li’llah olmaz *ve hüve taşfiyetün min zülīl-i-ikrāhi* didiği bu ma‘nāyadır.

Bir dağı ḳaşdını marāz -ı fütürdan teḫaffuz u teḫalluşdür ya‘ nī sālīk-i mühezzibūñ ḳaşdına ḳaṭ‘an kesel ‘arız olmamaḳdur ḳaşdında fütür olmaḳ nifāḳ ‘alāmetidür nifāḳa marāz-ı ḳalb dirler netekim buyurur *“fi ḳulūbihim marāzun”* (2/10) imdi fütür marāz-ı ḳalb olub āfāt-ı nefisden oldı ise fütürdan şaḳınmaḳ lāzım olur *ve teḫaffuzahū min marāzi’l-fütūri* didiği bu ma‘nāyadır.

Bir daḥı sâlik ‘ilm ile ḥâlũñ beyninde olan münâza‘ aya nuşret itmekdür taḳriri böyledür ki muḳteżâ-yı ‘ilm-i zâhir ‘ibâdet muḳâbilinde ecr u şevâbuñ ḥuşũlüni taleb itmekdür ve muḳteżâ-yı ḥâl ṭâ‘ atuñ iğrâz u iğvâzından tecrîd idüb maḥzâ te‘abbüden ve ḥubben itmekdür ‘ilm ile ḥâlũñ beyninde böyle münâza‘a olduḳda sâlike lâzım olan ḥâlũñ muḳteżâsı üzre olmaya sa‘y itmekdür ve *nuşratũhũ ‘ale’l-münâze‘âti’l-‘ilmi* [33a] didigi bu ma‘naya dur.

3/6- BĀBU’L-İSTİKĀMETİ

Kāle’llahu te‘âlā: “Fe’steḳīmũ ileyhi” (41/6) *şadeḳa’llahũ’l-‘azīm ve belleḡa rasũlũhũ’l-kerīm* ma‘nâ-yı nazm-ı celîle-i kerimesinde Ḥaḳda sũlũkda ḳaşdıñızı müstevî ü müstaḳim ḳılıñız dimekdür bu âyet-i kerimede sũlũkda istikâmet şariḥ olduḡında Muşannif rḥ menzil-i istikâmeti bu âyetle işbât eyledi.

El-istikâmetũ rũḥun taḫyâ bihe’l-aḫvâlũ kemâ terbũ li’l-‘âmmeti ‘aleyhe’l-a‘mâlũ ve hiye berzaḥun beyne evḥâdi’t-teferruḳı ve ravâbi’l-cem‘i ya‘nĩ istikâmet aḫvâle nisbeten rũḥ gibidür aḫvâl-i sâlikin istikâmetle şâbit u dâim olub iḥsân-ı zıkr ile rũḥ ile şâbit u ḳâim olduḡı gibi ‘âmmeyi ehl-i İslâmũñ a‘mâlũ istikâmet ile neşv ü nemâ bulub istikâmete muḳârin olmayanı menâyi‘ u bâtil olduḡı gibi ehl-i ḥâlũñ ḥâlũ istikâmete muḳârin olsa ḫayât bulub dâ‘im olub istikâmetden ḫâric olsa bâtil u mütelâşĩ olur *rũḥun yaḫyâ bihe’l-aḫvâlũ* didigi bunı daḥı bil ki bu istikâmet evḫâ’t-teferruḳ beyniyle revâi-i cem‘ beyninde berzaḫdur bu menzilde olan maḳâm-ı teferruḳdan geḫmişdür maḳâm-ı cem‘ a bâliḡ olmamışdur berzaḫ diyü iki maḳâmũñ beyninde olan maḳâma dirler ehl-i ḳubũra dũnyâdan geḫub âḫirete varmadıḡından ehl-i berzaḫ didiler evḫâddan murâd rusũmât-ı ḫalkıyye ve ḫiceb-i teferruḳdur rusũmâta nazar iden ‘ayn-ı eḫadiyyetde fenâdan maḫrum olur ve revvâiden murâd tecelliyât-ı eḫadiyyetdür.

Ve hiye ‘alâ şelâseti derecâtin el-ũlâ el-istikâmetũ ‘ale’l-ictihâdi fi’l-iḳtişâdi lâ ‘ulviyyen resme’l-‘ilmi ve lâ mütecâvizen ḫadde’l-iḫlâsı ve lâ muḫâlifin nehce’s-

sünneti ya' nî menzil-i istikâmet üç derece üzredür evveli 'ibâdetde ifrâd u tefrîdden ictinâb idüb i'tidâl üzere olmağa sa'y u ikdâm itmekdür şöyle ki 'ulûm -ı zâhire aḥkâmından çıkmaya zîrâ zâhir-i şer' a muḥâlefet iderse 'amelde ḥâlî olub tâ'atun [33b] nûri zâil olur ḳalbinde neşât olmaz ve ḥadd-i ihlâşdan çıkmaya zîrâ 'ibâdetün riyâ u süm'a için itse 'ameli zâil u bâtil olur me'sûbâtı recâen veyâ 'ukûbâtından ḥavfen eylese 'abd-ı ḥâliş olmayub ya ecîr olur yâḥûd 'abd-ı sū' olur bunların cümlesinden ictinâb lâzımdur ve 'ibâdetün sünnet-i Rasûlu'llaha muḥâlif itmeye zîrâ bir 'amel ki sünnet-i Rasûlu'llaha muḥâlif olsa bid'at u mekrûh olub ḳabûle ḳarîn olmaz.

Ve'd-derecetü's-şâniyetü istikâmetü'l-ihlâşü'l-ahvâli ve hiye şuhûdü'l-ḥaḳîḳati lâ kesben ve rafzu'd-da'vâ lâ 'ilmen ve'l-beḳâu me'a nûri'l-yaḳâzati lâ teḥaffuzan ya' nî derece-i şâniye aḥvâlün istikâmetidür şöyle ki ḥaḳîḳati kesb ve sebebsiz tecellî ile müşâhede ide zîrâ ḥaḳîḳat-i eḥadiyyet tecellî itse sâlikde vücûd ḳalmaz kesb-i fâide ḳalur.

Bir daḫı terk-i da'vâ itmekdür şöyle ki bir şeyi kendine nisbet itdirüb ben itdim demek da'vâsuñ terk ide zîrâ bilür ki müşâhede-i ḥaḳîḳat olan ḥaḳḳuñda ḡayride vücûd görmez kendine nice nisbet itdirür öyle olsa terk-i da'vâ itdigi kendinde vücûd olmadıḡından olmuş olur ol kelâm ḥaḳ olsun olmasın terk-i da'vâ ehlu'llah ḳatında vâcib olduḡını bildiḡinden ötürü olmuş olmaz *lâ 'ilmen* didigi bu ma' naya remzdür.

Bir daḫı nûr-ı ḥaḳîḳatla müteyakkız olmaḡdur kendi kesbiyle müteḥaffiz olduḡından ötürü degil *lâ teḥaffuzan* didigi bu ma' naya dur.

Ve'd-derecetü's-şâlişetü istikâmetün bi terki ru'yeti'l-istikâmeti ve bi'l-ḡaybeti 'an teḡallibü'l-istikâmeti li şuhûdi ikâmeti'l-ḥaḳḳı ve taḳvîmuhü 'an ismihi ya' nî derece-i şâlişe ru'yet-i istikâmetün terk ile istikâmetdür zîrâ sâlik mâdem ki seyr u sülûkdadır mîzân-ı ḳaşdı istikâmete muḥtâcdur ifrâd u tefrîdden 'arî [34a] i'tidâl üzere lâzımdur fenâ fil'llaha varub maḳşûdun vâsıl olsa maḳşûduñ şuhûd idüb kendi

vücüdünden gâfil u fânî olur istikâmetüñ nice görür *istikâmetün bi terki ru'yeti'l-istikâmeti* didigi bu ma' nayadur.

Bir dahı istikâmetüñ taleb itmeden gâib olmaqla istikâmetdür sâliküñ zâtı fânî olsa şıfatı olan talebi dahı fânî olur ma'şûduna vuşlatla talebden müstağnî olur *ve bi'l-ğaybeti mine't-talebi'l-istikâmeti* didigi bu ma' nayadur bir sâlik kendini Hâkkuñ ikâmetiyle kâim ve onuñ taqdîmiyle dâim müşâhede itse kendinde kaç' â vücûd görmez ism ü resm fânî olur taleb-i fâide qaldı *şühüdü i'tidâli'l-haqqı ve takvîmuhü 'an ismihi* didigi bu ma' nayadur.

3/7- BÂBÜ'T-TEVEKKÜLİ

Kâle'llahu te'âlâ: "Felyetevekkeli'l-mü'minün" (9/51) *şadeka'llahü'l-'azîm* bu âyet-i kerîmede tevekkül şarihan zıkr olundugundan Muşannif rñ menzil-i tevekkülü bu âyetle işbât eyledi.

Et-tevekkülü kılletü'l-emri küllehü ilâ mâlikihî ve't-ta'dilü 'alâ vekâletihî ya'nî tevekkül ma'nâsı cemî' umûruñ mâliki olan Hâzret-i Hâkka şarılmakdur ve anuñ vekâletine i'timâd itmekdür.

Ve hüve eş'abü menâzili'l-'âmmeti 'aleyhim ve evhâ's-sübüli li'l-hâşşati li enne'l-haqqâ kad vekkele'l-umûra küllehâ ilâ nefsihî ve âyese'l-'âlemi min milki şeyin minhâ ya'nî menzil-i tevekkül menâzil-i 'âmmenüñ eş'abîdür ya'nî meşekkatli menzildür sebebî oldur ki 'avâm-ı nâssuñ dünyâya rağbetleri ziyâde olub ma'habbetleri huzûz-ı nefsâniyye ve lezâiz-i dünyeviyyeye oldıgından Hâkdan gâfil olub esbâba nazar iderler i'tibârları kesb itdiklerinedür esbâbı terk itseñ emvâlimiz zâyi' olur Hâk te'âlâ bizlere 'aql u idrâk virdi hayrı ve şerri fehm için imdi bizler 'aqlımızla 'amel idüb esbâba nazar [34b] itmeseñ mahşûlümüz zâyi' olur diyü Hâkka tevekküle kâdir olmazlar *eş'abü menâzili'l-'âmmeti 'aleyhim* didigi bu ma' nayadur amma hâşşa

katında evhâ olduğu ya'nî sebîlün ezâfî olduğu hâşşadan olanlar 'ilme'l -yaqîn belki 'ayne'l-yaqîn bilürler ki cemî' 'âlemün mâlikî Hâkqdur ve cemî' umûr aña maşşuşdur hattâ eşref-i halâyık olan Habîbine hıtaben buyurur *"leyse leke mine'l-emri şey'ün"* (3/128) buyurdu senün için emirden bir şey yokdur öyle olsa bizim gibi ednâlar nice mâlik olur bizim bir şeyde 'alâka vü medhalimiz yokdur mülk Hâzret-i Allahuñdur öyle olsa ne vechle umûrumuzu Allaha tevekkül ideriz dirler anlaruñ katında tevekkül ednâ-i sübül olur *ve evhâ's-sübüli li'l-hâşşati* didigi bu ma' nayadur.

Ve hüve 'alâ şelâseti derecâtin ed-derecetü'l-'ülâ et-tevekkülü me'a't-talebi ve mu'âtâtü's-sebebi 'alâ niyyeti şuguli'n-nefsi ve nef'u'l-halkı ve terkü'd-da'vâ ya'nî menzil-i tevekkül üç derece üzredür evveli sâlik esbâb-ı dünyâya iştiğâl ve metâ'-ı dünyâya talebden sonra vücûda gelmesinde Hâkqa tevekkül itmekdür bundan garaž nefsinî şer' de mübah olan kesbe meşğül kılub hevâ-yı nefsanîyyeden men' itmekdür zîrâ nefsi kendi hâline terk itse hevâ-yı nefsanîyyeye tâbi' olub maşzûrât-ı şer' iyyeye mübtelâ olur *'alâ niyeti şuguli'n-nefsi* didigi bu ma' nayadır.

Bir dahı dünyâyı taleb idüb esbâbına iştiğâl ider cemî' -i mâl için degil fuqarâ-i 'acizîn ve nice eytâm u erâmîle menfa'at için iştiğâl ider *ve nef'u'l-halkı* didigi bu ma' nayadur.

Bir dahı terk-i da'vâ için iştiğâl ider ya'nî esbâb-ı dünyâya iştiğâl itmeyüb külliyyetle dünyâdan ve esbâbından münkaṭı' olsa halk ana târik-i dünyâ diyü [35a] iqbâl iderler halkuñ iqbâlinde 'ucüb hâşıl olub kendini kâmil olmuşum diyü kemâl da'vâsından olmaz zîrâ nefsi henüz olmamışdur bu âfetden hâziren taleb -i dünyâyı iştiğâl ider *ve terkü'd-da'vâ* didigi bu ma' nayadır.

Ve'd-derecetü's-şaniyyetü et-tevekkülü me'a iskāṭi't-talebi ve gâzzı'l-'ayni 'ani's-sebebi ictihâden fi taşḫiḫi't-tevekkülü ve kam'i teşerrufi'n-nefsi ve teferruğan ilâ hıfzı'l-vâcibâti ya'nî derece-i şaniye şol tevekküldür ki sâlik-i mütevekkil nâsdan rızkuñ

taleb itmez ve esbâb-ı te‘ ayyüş olan kesb u şan‘ ata iltifât itmez rızkı huşuşunda zâhiren ve bâtinen Hâkka tevekkül ider *me‘a iskāti’t-talebi ve gâzî’l-‘ayni ‘ani’s-sebebi* didigi bu ma‘nayadur sebebi oldur ki kesb ü şan‘ atdan ferâgat itmedikce tevekkülü şahîh olmaz nefsi emmârenüñ lezâiz-i dünyeviyyeye rağbeti kesilmez vâcibât-ı tâ‘ âtuñ hıfz u ri‘ âyet geregi gibi fâriğü’l-bâl olmaz *ictihâden fi taşhîhi’t-tevekküli ve teferruğan ilâ hıfzı’l-vâcibâti* didigi bu ma‘nâyadur.

*Ve’d-derecetü’s-şâlişetü et-tevekkülü me‘a ma‘rifeti’t-tevekküli en’nâzi‘ati ile’l-ğalâşî min ‘illeti’t-tevekküli ve hüve en ya‘leme enne melekete’l-Hâkka te‘âlâ li’l-‘eşyâ’i melekete’ izzetin lâ yüşârikühû fihâ müşârikün fi külli şirketin ileyhi fe inne min zarûreti’l-‘ubûdi en ya‘leme’l-‘abdü enne’l-Hâkka hüve mâlikü’l-‘eşyâ’i vahdehü ya‘nî üçüncü derece şol tevekküldür ki sâlik bu maqâmda esbâb-ı te‘ ayyüşden nazârın kat‘ itmede mütevekkil gibidür lâkin cemî‘i eşyâya mâlik Hâzret-i Hâk olub ğayrinüñ kat‘ â ‘alâka u şirketi olmadıgını bildiginden ‘illet-i tevekkülden ğalâş olmuştur *et-tevekkülü me‘a ma‘rifeti’t-tevekküli en’nâzi‘ati ile’l-ğalâşî min ‘illet i’t-tevekküli* didigi bu ma‘nâya nâtiğdur.*

3/8- BĀBŪ’T-TEFVĪZĪ

Ķāle’llahu te‘ālā: “Ve üfevvizu emrī ilā’llahi inna’llahe başīrun bi’l-‘ibād” (40/44) bu âyet-i kerîmede tefvîz şarihan zikr olundugundan [35b] Muşannıf rĥ menzil-i tefvîzî bu âyetle işbât eyledi.

Et-tefvîzu eltafî işâraten ve evse‘u ma‘nen mine’t-tevekküli fe inne’t-tevekküle ba‘de vukû‘i’s-sebebi ve’t-tefvîza ĳable vukû‘ihî ve ba‘dehü ve hüve ‘aynü’l-istislâmi ve’t-tevekkülü şu‘betün mine’l-istislâmi ya‘nî tefvîz tevekkülden işâret cihetinden eltaf ma‘nâ cihetinden evsa‘dur zîrâ tevekkül sebebüñ vukû‘undan soñra olur ya‘nî sâlik-i mütevekkil esbâb-ı te‘ ayyüş iştiğâl ider lâkin murâdınıñ vücûda gelmesinde Hâkka tevekkül ider emmâ tefvîz esbâbına mübâşeretden muğaddem ve ba‘dehü umuruñ

Ḥaḫḫa teslīm itmekdür *ve hüve ‘aynü’l-istislāmi* didigi bu ma‘nāyadır tevekkül istislāmdan bir cüzdür *şu‘betün mine’l-istislāmi* didigi bu ma‘nāyadır.

Ve hüve ‘alā şelāseti derecātin ed-derecetü’l-ülā en ya‘leme enne’l-‘abde lā yemlikü ḫable ‘amelihī istiṭā‘aten felā ye‘menü min mekrin velā yey’esü min ma‘ūnetin velā yü‘avvilü ‘alā niyyetin ya‘nī menzil-i tefvīz üç derece üzredür evveli sālīk bilmekdür ki ‘abde Ḥaḫḫ te‘ālā ḫudret virmezden muḫaddem bir fi‘le ḫudret yokdur her ne ki ider Ḥaḫḫuñ iḫdāriyla ya‘nī ḫuvvet-i ḫudret virmesiyle ider *lā yemlikü ḫable ‘amelehī* didigi bu ma‘nāyadır öyle olsa Ḥaḫḫuñ luṭfuna maḡrūr olub mekrinden emīn olmak ve ḫahrından ḫavfen me‘ūnetinden ya‘nī ‘avn-ı ‘ināyetinden me‘yūs olmak olmaz dā‘imā beyne’l-ḫavfi ve’r-recā’ olmak lāzımdur *felā ye‘menü min mekrin velā yey’esü min ma‘ūnetin* didigi bu ma‘nāyadır niyetine daḫı i‘timād itmez zīrā bilür ki Ḥazret-i Ḥaḫḫ ‘abd ile ‘abdüñ ḫalbi beyninde ḫāil olur netekim Ḥazret-i Ḥaḫḫ buyurur *“inne’llahe yehūlü beyne’l-mer’i ve ḫalbihi”* (8/24) öyle olsa niyeti üzre dā‘im olmak olmaz niyetim ḫayrdur diyü niyetine i‘timād itmez *velā yü‘avvilü ‘alā niyyetin* didigi bu ma‘nāyadır.

Ve’d-derecetü’s-şāniyetü mu‘āyenetü’l-iṭṭurāri felā yerā [36a] ‘amelen müniciyen velā zenben mühliken velā sebeben ḫāmilen ya‘nī derece-i şāniye şol tefvīzdür ki sālīk her ḫâlde kendinde ḫavl u ḫuvvetden görmeyüb Ḥaḫḫuñ ḫükmiyle maḫkūm görmekdür şöyle ki kendi sa‘yinde te’şīr görmeyüb her işi ḫayran ve şerran Ḥaḫḫdan görür öyle olsa kendinde necāt virecek ‘amel-i şālih görmeyüb necāti raḫmet-i Ḥaḫḫa nisbet ider ve helākine bā‘iş bir zenb görmeyüb helāki ḡazab-ı Ḥaḫḫa isnād ider ve bir şeyi sebep idenmez ya‘nī bir fi‘li işledikde bir şey’ sebebiyle itdim dimeyüb müsebbibü’l-esbāb Ḥazret-i Ḥaḫḫ oldığıñ bilüb Ḥaḫḫa isnād ider *felā yerā ‘amelen müniciyen velā zenben mühliken velā sebeben ḫāmilen* didigi bu ma‘nāyadır *“leyse leke mine’l-emri şey’ün”* (3/128) āyeti buña delālet ider bu ḫāle vāḫıf olan sālīk umūrın Ḥaḫḫa tefvīz idüb kendi aradan çıkar.

Ve'd-derecetü's-şâlişetü şuhûdüke infirâde'l-Haqqı bi mülki'l-hareketi ve's-sükûni ve'l-kaşkı ve'l-başkı ve ma'rifetühü bi taşkıfi't-tefrikati ve'l-cem'i ya'nî derece-i şâlişe şol tefvîzdür ki sâlik ol maqâmında ekvân u a'yânlaraya olan hareketi ve sükûni ve kaşkı ve başkı Hazret-i Haqqun mülki bilüb ne kadar ki müteharrik var Haqqun tahrik itmesiyle hareket ider ve ne kadar sâkin var Haqq te'âlânun teskin itmesiyle sâkin olur ve ne kadar münkabiz ve münbasit var Haqqun kaşkı u başkıyla münkabiz ve münbasit bilmekdür ve ehl-i tefrika kesret-i a'yâna nâzar idüb tefrikaya şalan ve ehl-i cem'i Haqqdan fânî kılub maqâm-ı cema' irişdiren Haqq idigini bilmekdür Muşannifün kelâmınun ma'nâ-yı haqqîki budur.

3/9-BÂBÜ'Ş-ŞİKATI

Kele'llahu te'âlâ: "Ve izâ hıfti 'aleyhi fe elkîhi fi'l-yemmi" (28/7) Bu âyet-i kerimede ümm-i Mûsâ Haqqun kerem u ihsânına i'timâden Hazret-i Mûsâ 'aleyhi's-selâmı Nîl [36b] deryâsına bıraktığını hikâyeten hikâyet olduğundan Muşannif rı menzil-i şika'ı bu âyetle işbât eyledi.

Eş-şikati sevâdü 'ayni't-tevekküli ve nuqtatü dâirati't-tefvîzi ve süveydâü kalbi't-teslimi ya'nî şikanun ma'nâsı i'timâd ve hüsn-i i'tikâd üzre olmağ sevâdü nuқта u süveydâ ile ta'bir eyledi ki kinâyedür süveydâ yüregın vasatında mebd-i hayât olan demdür haqqîkati ve taşkıki böyledür ki karası olmayan göz görmez olub karaları göz gördüğünden Haqq te'âlâyâ hüsn-ı i'timâdı ve i'tikâdı olmayan kalb dağı Haqqun râzık olduğına tevekkül idemez olmağla şika-i sevâd 'ayn-ı tevekkül teşbih eyledi ve dâire-i nuқта gibi merkez üzerine devr eylediginden şika dâire-i tefvîzun nuqtasına teşbih itdi ve kalbün hayâtı süveydâ-i kalb ile olduğundan şika teslim -i kalbün süveydâsından kinâyeye kıldı imdi bir sâlikde kerem-i Haqqâ şika ya'nî i'timâdı olmasa tevekküli müfid olmaz ve tefvîzi nâ-tamâm olub teslimi bir şey' intâc itmez bu üç ahlâkı tekmil mümkün olmaz illâ şika ile olur.

Ve hüve ‘alā şelāseti derecātin ed-derecetü’l-ülā derecetü’l-iyāsi ve hüve iyāsü’l-‘abdi min mükāvāti’l-aḥkāmi li yaḳ‘ude ‘an münāza‘ati’l-aḳsāmi ve li yeteḥallaşa min ḳaḫti’l-iḳdāmi ya‘nī menzil-i şıḳa üç derece üzredür evveli derece-i iyāsdur ya‘nī sālīk-i mevşūḳ Ḥaḳ te‘ālānuñ ḥükmüne öyle i‘timād itmekdür ki ḥükmü’llahuñ ḫilāfi vaḳı‘ olmak muḫāl ola imdi Ḥazret-i Ḥaḳḳuñ ḥükmünü redd ider bir şey’ olmadıḡını yaḳīnen bilen sālīk aḥkāmü’llaha maḳādāt u mu‘ārazadan me‘yūs olub aḳsām-ı Ḥaḳḳa münāza‘a itmeden rāḫat olur ve murād -ı nefsanıyyesi üzre ḳısmete iḳdām itmek ve ḳaştından ya‘nī ḫayāsızlıḡından ḫalāş olub ḳısmete [37a] Ḥaḳ kendi ḫaḳḳuñda ne ise aña rāzī olur zīrā bilür ki ezelde taḳdīr olunmayan şeyi bunuñ sa‘y itmesiyle vücūda gelmez ve taḳdīr olunan sa‘y itmese daḫı vücūda gelür çünki öyledür maḳādāt u münāza‘adan el çeker ve hüve iyāsü’l-‘abdi min mükāvāti’l-aḥkāmi li yaḳ‘ude ‘an münāza‘ati’l-aḳsāmi ve li yeteḥallaşa min ḳaḫti’l-iḳdāmi didiḡi bu ma‘nāyadır.

Ve ‘d-derecetü’ş-şāniyetü derecetü’l-emni ve hüve emnü’l-‘abdi min ḳuvveti’l-maḳdūri ve intikāşı’l-mesṫūri fe yazferu bi ravḫi’r-rızā ve illā fe bi ‘ayni’l-yaḳīni ve illā fe bi zalefi’ş-şabri ya‘nī derece-i şāniye derece-i emndür ya‘nī ‘ilmü’llahda muḳadder olan maḳdūrātuñ ḳuvvetinden emīn olmaḳdur.

Bir daḫı levḫ-i maḫfūzda yazılan ne ki var bilā noḳşān vaḳtinde zuḫūr itmesine i‘timāden noḳşāndan emīn olmaḳdur *emnü’l-‘abdi min ḳuvveti’l-maḳdūri ve intikāşı’l-mesṫūri* didiḡi bu ma‘nāyadır bu maḳāma nā‘il olan sālīk ḳazāu’llaha rızā virmeseñ raḫatluḡuñ bulur *fe yazferu bi ravḫi’r-rızā* didiḡi bu ma‘nāyadır ol rutbeye varmasa ‘ayne’l-yaḳīn ile mu‘āyene ider ol mertebeye varmasa şabr-ı cemīl ile şabr ider *ve illā fe bi ‘ayni’l-yaḳīni ve illā fe bi zalefi’ş-şabri* didiḡi bu ma‘nāyadır.

Ve ‘d-derecetü’ş-şālişetü mu‘āyenetü evveliyeti’l-Ḥaḳḳı li yeteḥalleşa min miḫeni’l-maḳşūdi ve tekālifi’l-ḫimāyāti ve ‘t-ta‘rīci ‘alā medārici’l-vesāili ya‘nī derece-i

şālīşe Hakkūñ evveliyetūñ mu‘āyenetdur tā ki miḥen-i kūsūrdan ḥalāş ola ve tekālīf-i ḥimāyātdan ve medāric ü sāl-i ta‘ rīcden selāmet bula taḥrīri böyledür ki bir sālīk ezelde Hāzret-i Hakk cemī‘i a‘yānuñ şūver-i ahvāline tecelli itdigini ba‘dehū ḥalāyık üzre cārī olan aḥvāl ḥayran ve şerran cümlesi Hakkūñ ezelde tecelli eylediği ma‘lūmāt-ı ğayr-ı mec‘ūlenūñ şūretleri olduğını şühūd [37b] eylese kaçd u taleb miḥnetinden ḥalāş olur ve *li yetehalleşā min miḥeni’l-maḥşūdi* didiği bu ma‘nāyadur maḥşūd u maḥlūb olan şey’i ‘ilmu’llahda mevcūd u muḥadder ise vücūda gelür taleb itmeye ne ḥācetdür muḥadder degil ise ne kadar sa‘y u iḳdām itse daḥı vücūd bulmaz taleb ne fāide diyü miḥnet-i kaçdımdan ḥalāş olur.

Bir daḥı kendini ve ğayri nāşī ve sāir eşyayı ba‘zı beliyyātdan ḥıfz için tekellūf itmez çünkü ‘ālem-i dünyāda olacaḥ muḥırrāt-ı semāviyye ve ‘arāziyye ve müzillāt-ı insiyye ki var cümlesi ‘ilmu’llahda maḥzūn ve muḥadder olduğını müşāhede eylediginden andan teḥammī ve teḥaşşūn şadedinde olmaz ve *tekālīfi’l-ḥimāyāti* didiği bu ma‘nāyadur.

Bir daḥı taḥdīru’llahı sebḳat idüb vuḳū‘ı lāzım olan şey’i def‘ şadedinde olmaz ve ‘adem-i vuḳū‘uyla ḥūkm olunan şey’ūñ vuḳū‘una taleb olmaz zīrā ḥaḳīḳat-i ḥālī müşāhede itmişdür meşḥūdunuñ ḥıllāfına ḥareket ne vecihle ider öyle olsa bir şeyi vesile idinüb anuñ vesāletiyile meşḥūdunuñ ḥıllāfına ḥareket itmez *et-ta‘rīcū ‘alā medārici’l-vesāili* didiği bu ma‘nāyadur.

3/10-BĀBŪ’T-TESLĪMĪ

Kāle’llahu te‘ālā: “Felā ve rabbūke lā yū‘minūne ḥattā yūḥakkimūke fi mā şecera beynehüm şümme lā yecidū fi enfüsihim ḥaracen mimmā kaçayte ve yüsellimū teslīmā.” (4/65) şadeḳa’llahü’l-‘azīm ve belleġa rasūlühü’l-kerīm bu āyet-i kerimede teslīm şarīḥan zıkr olunduğundan Muşannif rḥ menzil-i teslīmi bu āyetle istişḥād-ı işbāt eyledi.

Ve hüve ‘alā selāseti derecātın ed-derecetü’l-ülā teslīmü mā yüzāhimü’l-‘uküle mimmä yeşukku ‘ale’l-evhāmi mine’l-ğaybi ve’l-iz‘āni kemā yügālibü’l-kıyāse min seyri’d-diveli ve’l-kısemi ve’l-icābetü limā yüfezzi‘u’l-mezīde min rükübı’l-aḥvāli ya‘nı menzil-i teslīm üç derece üzredür evveli ‘aqla müzāhim u muḥālif olub [38a] evhāma meşekkat virici aḥvāl ‘ālem-i ğaybdan zāhir olduğda mu‘āraza itmeyub teslīm itmekdür meşelā ‘ālem-i dünyāda ba‘zı evkātta nice memleketler ḥarāb olur ve nice ma‘mūr maḥaller keşret-i emtārdan ve iḥrākun bi’n-nār ve zelzele ile ḥarāb olduğını gördükde taḥ‘ u ‘aqlına muḥālif olmağla ḥükmi-Ḥaḳḳa mu‘āraza itmez zırrā bilür ki her ne ki vākı‘ olur Ḥaḳḳuñ irādeti ve meşiyyeti ile bir ḥikmetden ötürü olur nice ta‘arruz ider *teslīmü mā yüzāhimü’l-‘uküle mimmä yeşukku ‘ale’l-evhāmi mine’l-ğaybi* didigi bu ma‘nāyadır.

Bir daḫı kıyāsuñ ḥilāfına şādır olan aḥvāle ‘aql u kıyāsa muḥālefetden mu‘āraza itmeyüb inkıyād itmekdür meşelā şuleḥānuñ devletüñ füsekāya fese‘a? ve ‘āidlik kısmetün caiz-i cebbara virmek kıyāsuñ ḥılaḫı iken irādet-i Ḥaḳḳa ta‘alluḫ itmese bu bile zuḥūr itmez idi çünki meşiyyeti’llah böyle olmuşdur li ḥikmetin olmuşdur ḥayr bu şuretdedür diyü teslīm ider *ve’l-iz‘āni kemā yügālibü’l-kıyāse min seyri’d-diveli ve’l-kısemi* didigi bu ma‘nāyadır.

Bir daḫı mürīde feza‘ u şekvā irāş idecek umūr u aḥvāle teveccüh eyledikde imtinā‘ itmeyüb icābet itmekdür meşelā ḥarb vaḳti muḥārebede kıtālden itmeyüb *“fa’ḳtülü’l-müşrikine ḥaysü vacedtümühüm”* (4/89) emr-i şerīfine imtisālen bezl-i ruḫa sa‘y ider berāyā u şaḫrada seyahat itmeden ve sāir āfātı mutazammın olan maḥallerden bulunmadan feza‘ itmeyüb vücūduñ Ḥaḳḳa teslīm ider Ḥazret-i Ḥaḳḳuñ ḥıfz u ḥırāsetine i‘timāden bir şeyden ḥavf itmez *ve’l-icābetü limā yüfezzi‘u’l-mezīde min rükübı’l-aḥvāli* didigi bu ma‘nāyadır.

Ve'd-derecetü's-şāniyetü teslīmü'l-'ilmi ile'l-hāli ve'l-kaşdı ile'l-keşfi ve'r-resmi [38b] ile'l-ḥaḳīḳati ya'nī derece-i şāniye 'ilmini ḥāle ve kaşdı keşfe ve resmini ḥaḳīḳate teslīm itmekdür ya'nī ḥāli 'ilmine ḡalebe eylese şöyle ki ḥāli 'ilm-i zāhiruñ ḥilāfuñ iktizā iderse muḳteżā-yı ḥāle tabi' olur meselā vücūduna bir 'illet 'arız olsa muḳteżā-yı 'ilm "ve es'elu'llahe'l-'āfiyete" ḥadīs-i şerifine imtişālen Ḥaḳdan 'āfiyet istemekdür muḳteżā-yı ḥāl taraf -ı Ḥaḳdan gelen beliyyatı 'ayn -ı ni' met bilüb teslīm itmekdür maḳām-ı teslimde sālīk muḳtażā-yı ḥāl üzre ḥareket idüb 'ilmini ḥāline teslīm ider *teslīmü'l-'ilmi ile'l-hāli* didigi bu ma'nayadur lākin muḳteżā-yı 'ilmini külliyetle terk itmez lisanıyla 'āfiyet ister ve ḳalbiyle teslīm ider.

Bir daḥı kaşdı maḥbūb -ı ḥaḳīḳi olub aña vişāl muḳteżā -yı 'ilm -i zāhir üzre te'abbüdle oldığından 'ilm -i zāhir üzre seyr u sülūk iderdi ḥaḳīḳate zāt-ı Ḥaḳ keşf olunub eḥadiyyet-i zāt-ı Ḥaḳ 'iyānen müşāhede eylese maḳşüdü ḥaşıl olub seyr u sülūke ḥacet ḳalmaz *ve'l-kaşdı ile'l-keşfi* didigi bu ma'nayadur.

Bir daḥı resmini ḥaḳīḳatde ifnā idüb kendi nefsinden fāni olur zira nefs resmdür ḥaḳīḳatde zāt-ı Ḥaḳ tecelli itse mäsivāyı ifnā ider *ve'r-resmi ile'l-ḥaḳīḳati* didigi bu ma'nayadur.

Ve'd-derecetü's-şālişetü teslīmü mā dūne'l-Ḥaḳkı ile'l-Ḥaḳkı me'a's-selāmeti min ru'yeti't-teslīmi bi mu'āyenetit-teslīmi'l-Ḥaḳkı iyyāke ileyhi ya'nī derece-i şālişe Ḥaḳdan ḡayrı her ne ki var Ḥaḳka teslīmdür ya'nī sālīk derece -i şāniyede resmini ḥaḳīḳate teslīm eylediginde fenā fi'llah bābı münfetiḥ olub cemi' rusūm Ḥaḳda fāni olduğunu müşāhede ider sālīküñ zātı fāni olduğu gibi şıfat daḥı fāni olub teslīm-i şıfat ile muttaşşif olduğunu daḥı Ḥaḳdan müşāhede eylediginde kendinde ḳaḥ'ā vücūd görmeyüb [39a] teslīmini ru'yet-i selāmet ya'nī teslīmüñ 'illeti selāmet bulur *me'a's-selāmeti min ru'yeti't-teslīmi bi mu'āyenetit-teslīmi'l-Ḥaḳkı iyyake ileyhi* didigi.

4- KISMU'L-AHLÂKI

Ve emmâ aḡsâmu'l-aḡlâkı fe 'aşeratü ebvâbin fe hiye'l-başıretü ve'ş-şabru ve'r-rızâu ve'ş-şükrü ve'l-ḡayâu ve'ş-şıdḡu ve'l-işâru ve'l-ḡulḡu ve't-tevâzu' u ve'l-fütüvvetü ve'l-inbisâtu ya'nî aḡlâḡ on bâbdur şabr ve rızâ ve şükr ve ḡayâ ve şıdḡ ve işâr ve ḡulḡ ve tevâzu' ve fütüvvet ve inbisâtdur.

4/1-BÂBU'Ş-ŞABRİ

Ḳâle'llahu te'âlâ: "Ve'şbir ve mâ şabruke illâ bi'llah" (17/127) Ḥazret-i Ḥaḡ bu âyetde şabr ile emr eylediginde Muşannif rḡ menzil-i şabrı bu âyetle işbât eyledi.

Eş-şabru ḡabsü'n-nefsi 'alâ ceze'in kâminen 'ani'ş-şekvâ ya'nî şabruñ ma'nâsı bâtınında maḡzûn ve maḡfî olan elemiñi şikâyet vechi üzre ızḡâr itmeden nefsiñi ḡabs itmekdür şöyle ki Ḥaḡdan ḡayrı kimseye ızḡâr -ı ceza' itmez ola ve Ḥaḡḡa şekvâ -yı maḡmûd u memdûḡdur enbiyâdan şâdır olmuş iken gine şabırlıḡa emr olundılar ya'nî vaşf olundılar netekim Ḥaḡ te'âlâ buyurur Ḥazret-i Eyyüb 'aleyhi's-selâm Ḥaḡḡuñda *"innâ vecednâhü şâbira'n-ni'me'l-'abdü innehü evvâbün"* (38/44) ya'nî Eyyübu şâbır bulduḡ ne ḡüzel ḡuldur deyü medḡ eyledi ve Ḥaḡḡa şekvâ -yı memdûd u maḡmûdî budur ki Ḥaḡ te'âlâ buyurur *"ennî messeniye'z-zurru ve ente erḡamü'r-râḡimîn"* (21/83) Ḥazret-i Eyyüb 'aleyhi's-selâmuñ niyâz -ı şerîfi bu miñvâl üzre şâdır olmuşdur ve ḡâl bu ki *"innî messenniye'ş-şeytânü bi nuşbin ve 'azâbin"* (38/41) diyü şikâyet itmiş idi Ḥaḡḡa ḡâlini şikâyet itmek sū -i edebdür zîrâ Ḥaḡ te'âlâ ba'zı ḡulları belâ u muşîb taslîḡ ider müteezzî olub Ḥaḡḡa istikânetle tazarru' u niyâz itmek için ki muḡâbilinde terfî -i derecât ya tekfîr-i seyyi'ât ola imdi 'abd müteeşşir ü müteezzî olmasa ızḡâr -ı celâdet itmiş olur ol ḡod 'ayn -ı ḡaḡâdur [39b] bâtınen ḡükm -i Ḥaḡḡa rızâ virse daḡı zâhiren Efendisine meskenetle şekvâ eyleyüb teḡazzün ider.

Ve hüve ‘alā şelāşeti derecâtin ed-derecetü’l-ülâ eş-şabru ‘ani’l-ma‘şıyyeti bi müţâla‘ati’l-va‘ıdi beķāen ‘ale’l-ıimāni ve hāzeran mine’l-cezāi ya‘nı menzil-i şabr üç derece üzredür evveli ‘azāb-ı āhiretten hāvfēn me‘āsıden ictināb u şabr itmekdür ki imānını ibķā ve nefsinı cezā-i āhiretten hıfz ide lākin Hāzret-i Hāķdan hāyāen ve Hāķkı ta‘zımen ma‘şıyyetden hāzer ve şabr eylemek ‘azābdan hāvfēn şabr itmekden müstāhsendür.

Ve’d-derecetü’sāniyetü eş-şabru ‘ale’t-tā‘ati bi’l-muħāfezati ‘aleyhā devāmen ve bi ri‘āyetihā ihlāşan ve bi taħşīnihā ‘ılmen ya‘nı derece-i şāniye tāt at üzre şabırdur ki dāimā tāt atımı muħāfāza ide ve riyā u ‘ucūbdan ihlāşa sa’y idüb şerāıta vācibātına ri‘āyet ide ve tāt atımı şer‘i şerıfe muţābıķ itmek ile taħşīn ide ve bi taħşīnihā ‘ılmen didiği bu ma‘nıyadur.

Ve’d-derecetü’s-şālişetü eş-şabru fı’l-belāi bi mülāhazati hūsni’l-cezāi ve intizāri rūhi’l-feraci ve tehvīni’l-beliyyeti ba‘de iyādi’l-mineni ve tezekkūri sevālifi’n-ni‘ami ya‘nı derece-i şālişe şābırlara yevm-i kıyāmetde ecr-i cezıl olacađıñ mülāhāza ile beliyyāt-ı müşībāta şabr itmekdür.

Bir dađı müşıbet muķābilinde ferađ u surūra müntazır olmađdur.

Bir dağı Hāķ te‘ālā kendine olan in‘ām u ihşānları ‘add eyleyüb böyle ni‘mete nisbeten bunuñ gibi beliyye u müşıbete ne olacağ diyü mübtelā olduğı meşāibe hāķāret nazarıyla nazar itmekdür.

Bir dağı ķable’l-müşıbet olan ni‘am-ı Hāķ ki hışāba gelmez bunları tezekkür itmekdür ya‘nı hāķırına getürmekdür.

4/2-BĀBU'R-RİZĀĪ

Ḳāle'llahu te'ālā: "İrci'ī ilā rabbiki rażiyeten merzıyyeh" (89/28) Bu ayet-i kerîmede rızā şarīhan zıkr olundugundan Muşannif rḥ menzil-i rızāı bu āyetle [40a] istişhād eyledi.

*Ve'r-rızāu ismün li'l-vuḳūfi's-sādıķı hayşü mā veḳafe'l -'abdü lā yeltemisü müteḳaddimen ve lā müteahḫıran ve lā yestezıdü mezıden ve lā yestebdilü ḫālen ve hüve min evāili'l-ḫuşüşı ve eşeḳḳihā 'ale'l-'āmmeti ya'nı rızānuñ ma'nası Ḥaḳ te'ālā sālİK ḫaḳḳuñda ḫayran ve şerran ne iḫtiyār iderse anı iḫtiyār eyleyüb rāzi olmaḳdur ve ne maḳāmda olmasını murād itse anı ḳabül idüb andan ğayri maḳāmı iltimās itmemekdür *lā yeltemisü müteḳaddimen ve lā müteahḫıran* didigi bu ma' nayadur.*

Bir daḫı oldıĝı rutbesinden ziyāde rutbe ḫaleb itmemekdür *ve lā yestezıdü mezıden* didigi bu ma' nayadur.

Bir daḫı bir ḫāli bir ḫāle ya'nı bir ğayri ḫāle tebdİL olunmasını istememekdür *ve lā yestebdilü ḫālen* didigi bu ma' nayadur ve rızā ḫaşşaların mālikinüñ evāilindendür 'āmmeden olanlar ḫaḳḳuñda ğāyet meşeḳḳatdür zıra rızā fenā fi'ş-şıfat maḳāmında olur irādetüñ irādet-i Ḥaḳda ifnā iden ḫaşşanuñ maḳāmatınuñ ibtidāsıdur ba' dehü fenā fi'z-zāt maḳāmına seyr ider 'āmmе irādetüñ terk itmediginden rızā maḳāmına bālig olmaz ve olursa 'usretle olur *ve eşeḳḳihā 'ale'l-'āmmeti* didigi bu ma' nayadur.

*Ve hüve 'alā şelāseti derecātın ed-derecetü'l-ülā rızāu'l-'āmmeti ve hüve'r-rızāu bi'llahi rabben bi saḫti 'ibādeti mā dūnehü ve ḫāzā ḳutbü raḫa'l-islāmi ve hüve yüḫahhiru mine'ş-şırki'l-ekberi ya'nı menzil-i rızā üç derece üzredür evveli rızā-ı 'āmmедür ki Ḥazret-i Ḥaḳḳuñ rubūbiyyetine rāzi olub Ḥaḳdan ğayriye 'ibādet u rızā virmemekdür *bi saḫti 'ibādeti mā dūnehü* didigi bu ma' nayadur merdār-ı İslām budur ya'nı İslām 'ubūdiyyetüñ Ḥaḳḳa taḫşış idüb māsivā-yı Ḥaḳḳa [40b] 'ibādetden imtinā'*

itmek üzere devr ider ve kerāmātuñ devri kütüb didikleri şey üzerine olduğundan aña teşbîhât *hāzā kütübü raḥa'l-islām* didigi ya' nî İslam degirmenüñüñ kütübü rızādur rızā-ı merkūm insanı şirk-i ekberden ya' nî küfürden pāk ider.

Ve hüve yeşihhu bi selāseti şerāiṭa en yekūna'llahu te'ālā eḥabbe'l-eşyā' i ile'l-'abdi ve evlā'l-eşyā' i bi't-ta'zīmi ve eḥaḳka'l-eşyā' i bi't-tā'ati ya' nî rızā üç şart ile şahih olur evvel şartı Hazret-i Bārī kuluna cümle eşyadan sevgili olmağdur ikinci 'abd katında ta'zīme cümle eşyadan evlā olmağdur üçüncü tā'ata cümle eşyadan eḥaḳk olmağdur.

Ve'd-derecetü's-şāniyetü er-rızāu 'ani'llahi te'ālā ve bi haze'r-rızā neṭaḳat āyātü't-tenzili ve hüve'r-rızā 'anhü fi külli mā ḳazā ve hāzā min evāili mesāliki ehli'l-ḥuşūşi ve yeşihhu bi selāseti şerāiṭa bi istivāi'l-hālāti 'inde'l-'abdi ve yeskü'l-ḥuşūmeti me'a'l-ḥalkı ve bi'l-iḥlāşi mine'l-mes'eleṭi ve'l-ilhāhi ya' nî derece-i şāniye Hazret-i Hağdan rāzī olmağdur şöyle ki Hazret-i Hağ celle ve a'lā kendi Hağkuñda her ne ḳazā iderse şikāyet itmeyüb rızā vire ol dağı üç şartla şahih olur evveli 'abd katında cümle hālāt müsavī olmağdur şöyle ki bir mergüb u maḥbūbe nā'il olduğda mesrūr olmaya ve elinden gitdikde maḥzun olmaya sırda ve zāhirde hāli bir ola medḥ ile zem katında bir ola ikinci halk ile ḥuşūmet itmemekdür üçüncü halkdan bir şey suāl itmemekdür maṭlūbunuñ ḥuşūlü suāle mevḳūf olduğımı zan itse suāl ide aḥsen ü ecmele vech üzere ide ilhāh ya' nî iḳdām itmeye bu şerāiṭuñ cümlesi muḳtezā -yı ṭab'ından geçüb irādetüñ irādet-i Hağda [41a] ifnā itmek ile ḥāşıl olur ehl-i ḥuşūşuñ mebd-i sulūki irādetüñ irādet-i Hağda ifnā itmek olduğundan Muşannif rḥ *hāzā min evāili mesāliki ehli'l-ḥuşūşi* didi.

Ve'd-derecetü's-şālişetü er-rızāu bi rızāi'llahi te'ālā felā yerā'l-'abdü li nefsihī seḥaṭan ve lā rızāen feyeb'aşühü 'alā terki't-teḥakkümi ve ḥasmi'l-iḥtiyāri ve iskāti't-temyizi ve lev üdḥile'n-nāra ya' nî derece-i şālişe rızāu'llaha rāzī olmağdur rızāu'llaha

rızānuñ ma‘nāsı ‘abd şıfatuñ şıfat-ı Hakkda ifnā itmek ile irādetuñ irādet-i Hakkda ifnā itmekdür şöyle ki Hakkkuñ irādeti ‘abduñ irādeti gibi olub rızā-ı Hakk ‘abd ma‘kāmında ve saha‘ı Hakk ya‘nī ğazab-ı Hakk ğazab-ı ‘abd ma‘kāmında olur ‘abd kendi için saha‘ u rızā görmez *felā yerā’l-‘abdu li nefsihī seha‘an ve lā rızāen* didigi bu ma‘nāyadır öyle olsa ‘ālemde cārī olan aḥvāle ta‘arruz u teḥakküm itmez ya‘nī ne için böyle oldu şöyle olmadı dimez ihtiyārın külliyyetle terk ider *fe yeb‘aşühü ‘alā terki’t-teḥakkümi ve ḥasmi’l-ihtiyāri* didigi bu ma‘nāyadır.

Bir dahı zararlı şeyi nefa‘lı şeyden temyiz ü tefriḳ itmez Hakkkuñ emr u irādetiyle olduĝıñ müşāhede eyleyüb Hakkkuñ her fi‘li maḥbūb u merĝūb olduĝından ḥüsn ü rızā ile rāzī olur hattā cennetden iḥrāc idüb nāra idḥāl eylese imtinā‘ itmeyüb rāzī olur *ve iskāti’t-temyizi ve lev üdhile’n-nār* didigi bu ma‘nāyadır.

4/3-BĀBU’Ş-ŞÜKRİ

Ḳāle’llahu te‘ālā: “Ve ḳalīlün min ‘ibādiye’ş-şekūr” (34/13) bu āyet-i kerīmede şükr şariḥan zıkr olunduĝundan Muşannif rḥ menzil-i şükri bu āyetle işbāt eyledi.

Eş-şükrü ismün li ma‘rifeti’n-ni‘meti li ennehā es-sebilü ilā ma‘rifeti’l-mün‘imi ve li ḥāzā’l-ma‘nā semma’llahü te‘ālā el-islāme ve’l-īmāne fi’l-Ḳur’āni şükran ya‘nī şükür [41b] ni‘meti Hakkı bilmenüñ ismidür zīrā ol ni‘met mün‘imüñ eşeridür eşer ile müeşşire istidlāl imāndur bundan ötüri ma‘rifet-i mün‘ime sebīl oldı.

Bir dahı ni‘metüñ vücūduñ ve ḥuşūlüñ mün‘imdan taşavvur idüb anı ol mün‘imdan ni‘met bilmek şükr-i ‘ayndur.

Fe aḳsāmü’ş-şükri şelāšetün şükürün bi’l-ḳalbi ve hüve idrakü kevnī’n-ni‘meti mine’l-mün‘imi ve şükürün bi’l-lisāni ve hüve eşnāün ‘ale’l-mün‘imi ve şükürün bi’l-cevārihi ve hüve tā‘atü’l-mün‘imi ya‘nī aḳsām-ı şükr üçdür biri ḳalble şükürdür şöyle ki ni‘metüñ Hakkdan olduĝıñ bile ikinci lisān ile şükürdür şöyle ki in‘ām iden Efendisine

lisanla hamd ü şenâ ide üçüncü cevârih u a' zâ ile ile şükürdür şöyle ki münte' am olduğu a' zâsını Hâk te' âlâya tâ' ata isti' mâl ide amma şükri Hâk te' âlâ imâna ve İslâma isim eyledi ki Qur'ânda nice mağallerde şükr küfre muğâbil zikr olunduğundandır.

Ve ma'na's-şükri selâsetü eşyâ'e ma'rifetü'n-ni' meti şümme eşnâün bihâ ve hüve eyzan min sübüli'l-âmmeti ya' nî me' ânî-i şükr üç şeydür evveli ni' meti bilmek ikinci ol ni' meti ihtiyâc u iftikârın ızhâr vech üzre kabûl üçüncü ol ni' meti in'âm iden Efendisini cûd u keremle vaşf itmekdür bu nev' i 'âmmenüñ şükridür.

Ve hüve 'alâ selâseti derecâtin ed-derecetü'l-ülâ şükürün 'ale'l-mahâbbi ve hâzâ şükürün şâreketi'l-müslimîne el-yehüdü ve'n-nasârâ ve'l-mecûsü ve min se'ati berri'l-Bârî ennehü 'addehü şükran ve ve'ade 'aleyhi'z-ziyâdete ve evcebe'l-meşûbete ya' nî menzil-i şükr üç derece üzredür evveli tab'ına muvâfık olan eşyâya nâ'il olduğundan şükür itmekdür bu nev' i şükür benî Âdemüñ cümlesine vâcibdür Bârî te' âlâ kemâl-i birr-i ihsânından evvelâ kullarına lâzım olan ni' am-ı dâhiliyye ya' nî vücûdunda olan cevârih u a' zâ ki [42a] göz ve kulak ve el ve ayâk ve dudakdur bunları virdi ve ni' am-ı hâriciyye ya' nî hâricde olan ehl u 'iyâl ve emvâl u menâşıbdur bunları dağı virdigidinden soñra mücerred lisanları ile itdikleri şükürlerüñ şükür 'add eyleyüb Hâkkuñ buyurduğu "le in şekertüm le ezîdenneküm" (14/7) âyet-i kerîmesinde olan va' diyle ziyâde itmesini va' d eyledi mü'minîne ziyâde ile iktifâ itmeyüb meşûbât ile va' d eyledi.

Ve'd-derecetü'sâniyetü eş-şükri'ale'l-mekârihi ve hüve mimmen yestevî 'indehu'l-hâlâtü ızhâru'r-rızâ ve mimmen yümeyyizü beyne'l-hâlâti kazmü's-şekvâ ve ri'âyetü'l-edebi ve sülükü mesleki'l-ilmî ve hâzâ's-şâkiru evvelü men yüd'â ile'l-cenneti ya' nî derece-i şâniye mekârih ya' nî tab'a muğâlif olan mazarrat vârid olduğda şükr itmekdür bu nev' i şükür şol kimseden olur kim muğtezâ-yı tab' dan geçüb murâdın murâd-ı mevlâda ifnâ eyleyüb katında mazarrat u meserrât müstevî ola kazâu'llaha rızâsını ızhâr için mazarrat işâbet eylediginde şükr ider ve hüve mimmen yestevî

‘*indehu’l-ḥālātü ızhāru’r -rızā* didigi bu ma‘nâyadur ve emmâ şol kimse ki katında mazarrat u meserrât müstevî olamayub tab‘ına muvâfiq olan ḥālâtdan maḥzûz u muḥâlîf olanından maḥzûn olıcı ola anuñ mekârih işâbet ittiginden şükr itmesi edebe ri‘âyeten kazm-ı şekvâ itmekdür ya‘nî qalbinden müteellim olsa da ızhâr itmez ve *mimmen yümeyyizü beyne’l-ḥālāti kazmü’s-şekvâ* didigi bu ma‘nâyadur muḳtezâ-yı ‘ilm Ḥaḳdan teveccüh iden beliyyâta şabr itmek olduğından ḥükm Ḥaḳқа rızâ olur ve *sülükü mesleki’l-‘ilmi* didigi bu ma‘nâyadur ammâ bu şâkir cennete da‘vet olunanlaruñ evveli olması cennet-i a‘lâ mekârihle maḥfûf olduğu ya‘nî cennete dünyâda ‘ömri muḥtelle geçenle evvel da‘vet olunacağı ḥadîs -i şerîfde vârid olub mekârihüñ [42b] nefse cümleden meşâkḳatli olan bir muşîbete ibtilâsı vaḳtinde şabr ile ḳanâ‘at itmeyüb şükr itdigindendir.

Ve’d-derecetü’s-şâlişetü en lâ yeşhedü’l-‘abdü ille’l-mün‘ime fe izâ şehide’l-mün‘ime ‘ubûdeten ista‘zame minhü’n-ni‘mete ve izâ şehidehü ḥubben istahlâ minhü’s-şiddete ve izâ şehed ehü tefrîden lem yeşhed minhü ni‘meten ve lâ şiddeten ya‘nî derece-i şâlişe ni‘am-ı Ḥaḳla mütena‘‘im olan ‘abd -ı sâlik ni‘metine nazâr itmeyüb in‘âm iden Efendisine nazâr itmekdür *en lâ yeşhede’l-‘abdü ille’l-mün‘ime* didigi bu ma‘nâyadur ḥâşılı sâlik-i şâkir mün‘amında istiğrâḳında ni‘metinden şâgîl u gâfil olur bu istiğrâḳ üç kısımdur evveli mün‘imini ‘ubûdeten şuhûddur ḥâşşası ol mün‘imden olan ni‘meti isti‘zâmdur taḳrîri böyledür ki sâlik kendine ḥaḳâret nazarıyla nazâr eyleyüb kendinden vechen mine’l-vücüh in‘âm u iḥsâna liyâḳat görmese bundan soñra kendini ni‘met-i Ḥaḳқа müstağrâḳ görse mütena‘‘im olduğu ni‘meti büyük ni‘met ‘add ider buna isti‘zâm-ı ni‘met dirler *ista‘zame minhü’n-ni‘mete* didigi bu ma‘nâyadur lâkin isti‘zâmdan murad mücerred ni‘meti isti‘zâm degildir mün‘imini isti‘zâm ve kendini istiḥkârdur ikinci kısmı ḥubben şuhûddur ḥâşşası şiddet ü miḥneti ni‘met bilüb ni‘metden mütelezziz olduğu gibi miḥnetinden mütelezziz olur *istahlâ minhü’s-şiddete* didigi bu ma‘nâyadur sâlik Ḥaḳқа maḥabbet itse Ḥaḳḳuñ her fi‘line

maḥabbet ider netekim ‘aşıklar dimişler “*ve küllü mâ fe‘ale’l-maḥbûb maḥbûbun*” ya‘nî maḥbûbun her işi maḥbûbdur imdi sâlik muḥibbün miḥnetden telezzûzi miḥnetün kendinden telezzûz degildir maḥbûbunun fi‘li oldığına binâ’endür ol miḥnet gayriden işâbet itse telezzûz kande kaldı müteellim olub def‘ine sa‘y ider üçüncü kısmı tefrîden şuhûddur şöyle ki ḥâşşası nefsinden ve fi‘linden [43a] fânî olub Ḥaḳdan gayride vücûd görmez ni‘meti ve şiddeti nice görsün öyle olsa hemân Ḥaḳkı görür bu şuhûda tefrîden şuhûd dirler *ve izâ şehidehû tefrîden lem yeşhed minhü ni‘meten ve şiddeten* didiği bu ma‘nâyadır.

4/4-BĀBU’L-ḤAYĀ’İ

Ḳāle’llahu te‘âlā: “E lem ya‘lem bi enna’llahe yerā” (96/14) bu âyet-i kerîmede ḥayâ’ imandan neş‘et itmesini iş‘âr ider ya‘nî bir ‘abd ki Ḥaḳkuñ kullarını göreceğini bilse sū-i hâlınden ḥayâ’ ider öyle olsa ḥayâ’ menâzilü’s-sayirînden olmağa lâyıḳ olur Muşannif rḥ menzil-i ḥayâyı bu âyetle işbât eyledi.

El-ḥeyâ’u min evâili medârici ehli’l-ḥuşûşi yetevelledü min ta‘zîmi menûtin yüveddü ḥayâ’ menzili ehl-i ḥuşûşun medâric u mesâlikinün evâilindendür maḥabbeten menûṭ ve mevḳûf olan ta‘zîmden toğar taḳrîri böyledür ki bir sâlik Ḥazret-i Ḥaḳkuñ ‘azam-ı şānuñ ve her fi‘lde kemâl-i ḳudretün ve cemî‘ kemâlâtla mevsûf ve cemî‘ neḳâyışdan münezzeh idigini bile ve kendine her bār kerem u iḥsânını mülâḥaza eylese kemâl-i ta‘zîm ile maḥabbet ider ol maḥabbetle ta‘zîmden ḥayâ’ ḥâşıl olur zîrâ insan nazarında ḥor u ḥaḳîr ve menfûr olan kimseden ḥayâ’ itmez ehl-i ḥuşûş ibtidâ-i sülûklerinde Ḥazret-i Ḥaḳkuñ ‘azam-ı şānuñ mülâḥaza ile Ḥaḳқа maḥabbet iderler ve kendilerinin sū-i ḥallerinden istiḥyâ iderler *hayâu yetevelledü min ta‘zîmin menûtin yüveddü* didiği bu ma‘nâyadır.

Ve hüve ‘alâ şelâseti derecâtin ed-derecetü’l-ülâ ḥayâun yetevelledü min ‘ilmi’l-‘abdi bi nazari’l-Ḥaḳkı ileyhi feyeczibehü ilâ teḥammülü’l-mücâhedeti ve yaḥmilehü

‘*alā istiḳbāhi’l-cināyeti ve yestekiffehū ani’ş-şekvā* ya‘nī menzil-i ḥayā’ üç derece üzredür evveli şol ḥayādur ki sālikinüñ kendine ve fi‘line Ḥazret -i Ḥaḳḳuñ nāzır olduğunu bildiginden mütevellid olur ol ‘ilm sāliki mücāhede zaḥmetini cezb ider *feyeczibehū ilā teḥammūli’l-mücāhedeti* didigi bu ma‘nāyadır.

Bir daḥı cināyet u ḳabāḥati ḥattā ḳabāyığı gösterur böyle ‘azīmü’ş-şān [43b] keşiru’l-iḥsān olan Efendisine maḥabbetle tāt lāzım iken ‘iṣyān eylemek bir emr-i ḳabīhdür deyū cināyetden ictināb ider *ve yaḥmilehū ‘alā istiḳbāhi’l-cināyeti* didigi bu ma‘nāyadır.

Bir daḥı meşāyibete mübtelā olduğda muḳaddem olan iḥsānları tezekkür ider nāsa aḥvālinden teşekkī itmeden istiḥyā ider *ve yestekiffehū ani’ş-şekvā* didigi bu ma‘nāyadır.

Ve’d-derecetü’şāniyetü ḥayāun yetevelledü mine’n-nażari fi ‘ilmi’l-ḳurbi fe yed‘ūhū ilā rükübü’l-maḥabbeti ve yerbüfuhū ilā ravḥi’l-ünsi ve yükerrihū ileyhi mülābesete’l-ḥalkı ya‘nī derece-i şāniye şol ḥayādur ki sālīk Ḥazret-i Ḥaḳḳuñ kendine cümleden aḳreb olduğunu bilmeden mütevellid olur sālīk Ḥaḳḳuñ kendine *ḥablün verīdden* yaḳın olduğunu bilse Ḥaḳḳa maḥabbet ider *fe yed‘ūhū ilā rükübü’l-maḥabbeti* didigi bu ma‘nāyadır.

Bir daḥı üns-i bi’llah idüb üns raḥatlığına vāşıl olur *ve yerbüfuhū ilā ravḥi’l-ünsi* didigi bu ma‘nāyadır.

Bir daḥı Ḥaḳla ünse mālīk olduğından ḥalk ile mülābese ve iḥtilāt itmeden istikrāh ider *ve yükerrihū ileyhi mülābesete’l-ḥalkı* didigi bu ma‘nāyadır Ḥaḳla üns ider demek ya‘nī ‘ibādet ü tāt idüb tazarru‘ u istikānetle münācāt itmege üns ider demekdür.

Ve'd-derecetü's-sâlişetü hayâun yetevelledü min şuhûdi'l-ğazreti fe hiye'l-leti teşübuhâ heybetün ve lâ yûkavvîhâ tefriķatün ve lâ yûkafü lehâ 'alâ ğâyetin ya'nî derece-i sâlişe şol ğ ayâ'dur ki ğazreti şuhûd itmeden mütevellid olur ya'nî sâlike Ğazret-i Ğaķ ibtidâ' tecellî eylediginde sâliküñ tecellîye henüz ünsî olmadığından heybete alur Ğaķdan ğayâsından münkeşîr olur teşübuhâ heybetün didigi bu ma'nâyadur ğaķdan ğâib olub maķâm-ı cem'e vâşıl olur keşret-i nâs ana tefriķa virmez ve lâ yûkavvîhâ tefriķatün didigi bu ma'nâyadur bu maķâmıñ ğâyetine bâliğ olub vuķûf itmez zîrâ bu maķâmda sâlikde zât [44a] u şîfât u ef'âl kâlmaz ğâyet nice vâķıf olur bu maķâma mutaşavvıfa bevâriķ dîrler berķ gibi tiz gelüb gıtdiginden.

4/5-BÂBU'S-ŞİDĒİ

Ēâle'llahu te'âlâ: "Fe izâ 'azeme'l-emru fe lev şadeķu'llahe le kâne ğayran le hüm" (47/21) bu âyet-i kerîmere şıdķ şarîğan zıkr olundugundan Muşannıf rğ menzil-i şıdķı bu âyetli işbât eyledi.

Eş-şıdķu ismü'l-ğaķıķati's-şey'i bi 'aynihî ğuşûlen ve vücûden ya'nî şıdķ 'aynı ile bir şey'üñ ğaķıķatinüñ ismidür meşelâ bir şeyden ğaber virsen ol şey'i ğâricde senüñ ğaber virdigüñ gibi mevcûd ve ğâşıl olsa iğbârda şâdiķ olursuñ.

Ve hüve 'alâ şelâşeti derecâtin ed-derecetü'l-ülâ şıdķu'l-ķaşdı ve bihî yeşihğu'd-duğûlü fi hâzâ's-şe'ni ve yütelâfi bihî et-tefriķa ve yütedârikü bih küllü fâetin ve yü'ammeru küllü ğarâbin ve 'alâmetü hâza's-şâdiķı en lâ yağmile dâ'iyeten ted'ûhu ilâ naķzi 'ahdin ve lâ yeşîru 'alâ şuhbeti zıddin ya'nî menzil-i şıdķ üç derece üzerinedür evveli sâlik ķaşdımda şâdiķ olmaķdur zümre-i sâlikîne şıdķla dâğil olunub şıdķı olmayan ol zümreden olmaz ķaşdın ma'nâsı niyetdür niyetüñ şıdķı sâlik maķşûdına bir dâ'ıye-i câzibe ile teveccüh itmekdür ğâlişun li vechi'llah ola riyâ u suma' ve ğarâz u 'ıvâz olmaya ve illâ bu tarıķa duğûli şâğih olmaz ve bihî yeşihğu'd-duğûlü fi hâzâ's-şe'ni didigi bu ma'nâyadur.

Bir dağı kable sülük vâkı' olan tefrîd ü taqşîruñ bunuñla tedârik ider şöyle ki hayrât u tã'ata müsâra'at idüb ferâ'iz-i vâcibât ve sünen-i müstehebbâtı itmâma sa'y ider mâfâtesin ya'nî fevt olan şavm u şalâtını kazâ idüb ba'dehü terk-i tã'ata ruşsat virmez tã'at nûriyle kalbi münevver olub mâsivâdan nefret ve Hâzret-i Hâkka maḥabbetle şevâğıl-i dünyeviyye ve ahlâk-ı zemîme ile mütelatḥ u ḥarâb [44b] olan kalbini ta'mîr ider ve *yü'ammera küllü ḥarâbin* didigi bu ma'nâya remz ider bunuñ 'alâmeti sâlik-i şâdiḳ 'ahdine vefâ eyleyüb naqş-ı 'ahde dâ'î ve bâ'is olacaḳ şey'i kabûl itmemeḳdür.

Bir dağı şıdkuñ zıddı olan kızbe yaḳîn olmamaḳdur.

Bir dağı dâ'imâ tã'atında cidd ü iḳdâm üzre olmaḳdur ve *lâ yeḳ'udü 'ani'l-ciddi bi ḥâlin* didigi bu ma'nâyadır.

Ve'd-derecetü'sâniyetü en lâ yetemne'l-ḥayâte illâ li'l-Hâkka ve lâ yeşhedü min nefsihî illâ eşera'n-nuḳşâni ve lâ yeltefitü ilâ terfihi'r-ruşsati ya'nî derece-i şâniye sâlik-i şâdiḳ dünyâda ḥayatda olmağı metâ'ı dünyâ ile temennu' için temennâ itmeyüb Hâkka tã'at için itmemeḳdür *illâ li'l-Hâkka* didigi bu ma'nâyadır.

Bir dağı kendinden kat'â kemâl görmeyüb her hâlde noḳşân eşerin müşâhede itmemeḳdür *illâ eşera'n-nuḳşâni* didigi bu ma'nâyadır.

Bir dağı ruşsata meyl ü iltifât itmeyüb dâ'imâ 'azîmetle 'amel itmemeḳdür ve *lâ yeltefitü ilâ terfihi'r-ruşası* didigi bu ma'nâyadır.

Ve'd-derecetü's-sâlişetü eş-şıdku fi ma'rifeti's-şıdkı fe inne's-şıdkâ lâ yesteḳîmü fi 'ilmi'l-ḥuşûşi illâ 'alâ ḥarfın vâhidin ve hüve en yettefiḳa rıza'l-Hâkka bi 'ameli'l-'abdi ev ḥâlihî ev vaḳtihi ve ityâni'l-'abdi ve ḳaşdihî fe yeküne'l-'abdü râziyen merziyyen fe a'mâlühü ezen merziyyeten ve aḥvalühü şâdiḳaten ve ḳuşudühü müsteḳîmeten ve in kâne'l-'abdü iktesâ şevben me'âran fe aḥsenü a'mâlihî zenbün ve

eşdağı aḥvāliḥi zūrun ve eşfā kuşūdiḥi ku'ūdün ya'nī derece-i sālise sālīk-i şādık şıdkını ma'rifetde şādık olmağdur şöyle ki bidāyetinde rızā-yı Ḥaḳ sālīkūn 'ameline muvāfiḳ ola muahḥar mütevassıḫ ola sülūkde müḳaddem rızā-yı Ḥaḳ ḥāline muvāfiḳ ola sülūkde minḳālī ola vaḳtine muvāfiḳ ola.

Bir daḫı 'abdūn fi'li ḳaşdına muvāfiḳ ola ya'nī zāhirī ve bātinī bir ola ehl-i ḫuşuş ḳatında 'abdūn şıdkı [45a] müstaḳīm olmaz illā şol üç maḳāmda olub rızā-yı Ḥaḳ üç umūra muvāfiḳ olmaḳla olur ol zamanda sālīk rāzī u merzī olur aḥvāli şādık ve ḳaşdını müstaḳīm olur bu aḥvāl sālīk ebrār maḳāmında olur ammā muḳarrabīn maḳāmına bāliḡ olsa kendinūn vücūd-ı resmiyyesi ḫaḳīḳī olmayub mecāzī olduğından ke'enne 'āriyetdür 'āriyet olan vücūduna raḡbet-i naḫar itmek muḳarrabīn ḳatında zenbdür ebrāra nisbeten ḫasene olsa da muḳarrabīne nisbeten seyyi'edür "*ḫasenātū'l-ebrār seyyi'ātū'l-muḳarrabīn*" didikleri bu ma'nāyadır imdi bu maḳāma bāliḡ olduğda aḫsen-i a'mālī zenb ve eşdağı-ı aḥvāli zūr ve eşfā-yı kuşūdu ku'ūd olur *ve in kāne'l-'abdū iktesā şevben me'āran fe aḫsenū a'māliḥi zenbün ve eşdağı aḥvāliḥi zūrun ve eşfā kuşūdiḥi ku'ūdün* didiği bu ma'nāyadır.

4/6-BĀBU'L-İŞĀRİ

Ḳāle'llahu te'ālā: "Ve yū'şirūne 'alā enfüsihim ve lev kāne bihim ḫaşāşah" (59/9) bu āyet-i kerīmede işār şariḫan zıkr olunduğundan Muşannif rḫ menzil-i işāri bu āyetli işbāt eyledi.

El-işāru taḫşişun ve ihtiyārun ve'l-eşeratū teḫsünū ḫav'an ve teşahḫu kerhen ya'nī sālīk-i müşir işārında bir şahşa yedinde olanı virmesi nefsi üzerine ihtiyār idüb taḫşiş ider bu işār ḫav'an ya'nī severek şafā-yı ḫātrile olsa müstaḫsen olur kerhen olsa ya'nī tekellūf me'a'l-kerāhet olsa şahḫ olub şahḫibi medḫa lāyık olur lākin müstaḫsen olmaz.

Ve hüve 'alā selāseti derecātin ed-derecetü'l-ülā en tüessira'l-halka 'alā nefsike fī mā lā yaḥrumü 'aleyke dīnen ve lā yaḫta'u 'aleyke tarīkan ve lā yüfsidü 'aleyke vaḫten ya'nī menzil-i iṣār daḫı üç derece üzredür evveli sâlik halkı nefsi üzeri ne iṣār u terciḫ itmekdür şer'an virmesi ḫalāl olan eşyāda ammā ḫarām olan eşyada cāiz degildür meşelā ehlini iṣār itmek [45b] gibi *fī mā lā yaḥrumü 'aleyke* didigi bu ma' nāyadur.

Bir daḫı sedd-i ramaḫ idecek ta'amuñ ya'nī kütet-i yevmiyesin virüb ta'atdan ḫalmaḫ cāiz degildür *ve lā yaḫta'u 'aleyke tarīkan* didigi bu ma' nāyadur.

Bir daḫı yedinde olan rızqını virüb kesb-i kâra iştiḡāl ile evrād-ı mu'ayyenesin terk caiz degildür *ve lā yüfsidü 'aleyke vaḫten* didigi bu ma' nāyadur.

Ve yüstetā'u hāzā bi selāseti eşyā'e bi ta'zīmi'l-ḫaḫkı ve maḫti's-ṣaḫḫi ve'r-raḡbeti fī mekārime'l-aḫlākı ya'nī iṣār üç şeyle ḫaşıll olur ḫaḫkı ta'zīm buḫla ḡazab mekārım-i aḫlāka raḡbetle vücuda gelür evvelen ḫaḫku'llaha ta'zīm ider ḫaşd-ı maḫabbeti ḫaḫka olub ḫaḫkuñ rızāsuñ tālib olsa ḫaḫkuñ virdigi emvālını şer'ī üzre ḫaḫkuñ ḫullarına bezl ider kendinden ziyāde olanuñ 'ibādu'llaha iṣār ider ḫuḫūḫ-ı 'ibādı ta'zīm ider nefsinı rezālet-i buḫulden şıyānetle ḫuḫūḫ-ı nefsinı ta'zīm *bi ta'zīmi'l-ḫaḫkı* didigi bu ma' nāyadur ḫuḫūḫı ta'zīm mümkin olmaz illā şuḫḫ-ı tab'a maḫtu ḡadab ile olur biri daḫı mekārım-i aḫlākına ḫalk beyninde ve ḫaḫ ḫatında müstaḫsen olan evşāfla mevşūf olmaḫdur aña raḡbetle olur *ve'r-ra'beti fī mekārimi'l-aḫlākı* didigi bu ma' nāyadur.

Ve'd-derecetü's-şāniyetü iṣāru rızā'llahi 'alā rızāi ḡayriḫi ve in 'aḫamet fīhi'l-miḫenü ve şeḫilet bihi'l-müenü ve za'ufe 'anhü't-tavlü ve'l bedenü ya'nī derece-i şāniye ḡayrınıñ rızāsı üzre ḫaḫkuñ rızāsın iṣār ihtiyār itmekdür ol iṣārda nefsinı zarar-ı dünyevī olub miḫnet-i 'aḫım olsa daḫı iṣār ider netekim enbiyā u evliyā envā'ı belıyyāt [46a]u meşāibi irtikāb itdiler bezl-i māl ile faḫır olub bedenüne za'af geldigine mübālāt itmez *ve za'ufe 'anhü't-tavlü ve'l bedenü* didigi bu ma' nāyadur.

Ve yüstetâ‘u hezâ bi şelâseti eşyâ ‘e bi tîbi‘l-‘ûdi ve hüsni‘l-islâmi ve kuvveti‘ş-sabri ya‘nî rızâu‘llahî ğayrinüñ rızâsı üzre îşâra sâlik kâdir olmaz illâ üç şey ile olur biri tîb-i ‘ûddür aşıl hilkatinden halka kerem ü mürüvvet olub sehâ u ihsân muktezâ -yı cibillet ola biri dağı hüsni İslâmdur ya‘nî emr-i Hâkka inkıyâd itmek şânından ola biri dağı kuvvet-i şabırdur ya‘nî Hâkdan ve halkdan gelen belâya şabri kavî ola beliyyâta şabri za‘if olsa taraf-ı Hâkdan gelen maşâibden şikâyet ider îşâr nice taşavvur olunur halkdan gelen rezâlete ve miñnete tehammül itmez elinden gelse huşümetden ahz-ı intikâma kaşd-ı îşâr ider nice îşâr mülâhaza olunur.

Ve‘d-derecetü‘ş-sâlişetü îşâru‘llahî te‘âlâ fe inne‘l-ğavza fi‘l-îşâri da‘ven fi‘l-mülki kemâ merra fi evveli‘l-bâbi şümme terkü şuhûdi ru‘yetike îşâru‘llahî şümme ğaybetüke ‘ani‘t-terki ya‘nî derece-i şâlişe kendi îşâri üzerine Hâkkuñ îşârın îşâr ider îşâr itmekdür taqarrî böyledür ki kerem u sehâ u mürüvvetle halka îşâr eyledigini kendinden bilmeyüb Hâkdan bilmekdür zirâ haqîkatde ol kerem u sehâyı halk idüb îşâra kudret viren Hâzret-i Hâk olucak kendinden îşâr görmez böyle iken îşârın kendinden görmek da‘vâdur fe inne‘l-ğavza fi‘l-îşâri da‘ven fi‘l-mülki didigi bu ma‘nayadur îşâruñ îşâr-ı Hâk bilmek dağı nev‘an kendinde vücûd görmek olduğını dağı terk itmek lâzımdur [46b] şümme terkü şuhûdi ru‘yetike îşâru‘llahî didigi bu ma‘nayadur ‘abde şuhûdun terk eyledigin bilmek dağı kendinde vücûd işbât eylediginden terkenden fânî olmağ lâzımdur ki ifnâ-yı şıfat rutbesini temâm ide şümme ğaybetüke ‘ani‘t-terki didigi bu ma‘nayadur.

4/7-BÂBU‘L-HULKİ

Ķâle‘llahu te‘âlâ: “Ve inneke le‘alâ ğulukın ‘azîm” (68/4) Bu âyet-i kerîmede ğulğ medğ vechi üzre zıkr olundüğundan Muşannif rğ menzil-i ğulğı bu âyetle işbât eyledi.

El-hulku mā yerci' u ileyhi'l-mütekellifü min na'tihî ya'nî hulq şol şıfatdur ki şâhibinde müstaķar u şābit ola şöyle ki her fî'l ki hulquna muhālif işlemek murād itse işlemeğe kādır olmayub hulquna muvāfık fî'li eyleye taķriri şöyledür ki insanuñ hulqı iki nev' idür ki biri memduh ve biri mezmum birine hamide dirler birine zemime dirler āyet-i kerīmede zıkr olunan hulq hamide kabīlindendür.

Ve hüve bezlü'l-ma'rūfi ve keffü'l-ezā ya'nî hulq kimseye eziyet itmeyüb herkese iyilik itmekdür belki kemlik idenlere iyilik ider.

Ve hüve 'alā şelāseti derecātin ed-derecetü'l-ülā en ta'rife maķāme'l-halkı ennehüm bi eķdārihim merbūtüne ve fî tāķatihim maķbūsüne ve 'alel-hükmi mevķūfüne fe yestefidü bi hāzihi'l ma'rifeti şelāsete eşyā'e emnü'l-halkı minke hatta'l-kebü ve maķabbetü'l-halkı iyyake ve necatü'l-halkı bihi ya'nî menzil-i hulq üç derece üzredür evveli halkuñ ya'nî mu'āşeret u sohbet iden kimselerüñ her birinüñ mertebesüñ ve ķaderüñ ve ne ķadar hüsn-i mu'āşerete tāķatları vardur ve anlaruñ haķķında hükmi-i Haķ ne vecihle olduĝını bilmekdür taķriri böyledür ki aķdār-ı nās muhtelifdür ba'zınuñ ķaderi 'ālīdür ziyāde tevāzu' u telāttufle şöhet ister ve haķķuñ anuñ haķķında hükmi 'ālem-i dünyāda [47a] 'azīz ve muhterem olmak üzere carī olmuşdur taķķir u tezlile teħammül itmez bu meķüle kimse ile hüsn-i hulq ve hüsn-i mu'āşeret anuñ rutbesine ve tāķatına göre hareket ile olur 'aksiyle olsa şöhetüñ Haķķuñı edā itmiş olmaz ba'zıların ķaderi sefildür çok hürmet getürmez ikram u i'zāzı ziyādece itsen tuĝyān idüb helāk olur anuñ teħammüli miķdārı şöhet lāzımdur hüsn-i hulqdan murād herkesüñ hāline münāsib ve meşrebine muvāfık ve mu'āşeret u mu'āmele ile nef' itmekdür bir sālīk halkla hulq-ı ma'rifetle istifāde ider biri daķı budur ki cemī'i halk andan emīn olurlar kimse andan kemlik zan itmez hattā kilāba varıncaya andan zarar havfiyla ict ināb itmezler.

Bir daḥı herkes ana maḥabbet iderler biri daḥı anuñ sebebiyle dünyāda ve āḥiret zararından necāt bulurlar zīrā herkese şefkat idüb zarar-ı dünyeviyyeden ḥalāşına sa‘ y ider ve nice nice va‘ z-ı naşihatla zarar-ı āḥiretten ḥalāşına bā‘ iş olur *ve necatü’l-ḥalkı bihî* didigi bu ma‘ nayadur.

Ve’d-derecetü’s-şāniyetü taḥsīnū ḥulḳıke me‘a’l-ḥalkı ve taḥsīnūhū minke en ta‘leme enne külle mā ye ‘tī minke yūcibū ‘uzran ve külle mā ye ‘tī mine’l-Ḥaḳḳı yūcibū şükran ve en lā yerā lehū mine’l-vefāi būdden ya‘ nī derece-i şāniye sālīk ḥulḳını Ḥaḳla taḥsīndür şöyle ki kendinden şadır olan a‘ māli lāyık olur vechüzre olmadıḡından ‘özür icāb eyledigini bilüb şükre iştigaldür.

Bir daḥı nefsine ittiḥām idüb Ḥaḳla eyledigi ‘ahde vefā itmedi dimekdür bu üç aḥvāli bilmek Ḥaḳla ḥulḳını taḥsīn itmekdür.

Ve’d-derecetü’s-şālīsetü et-teḥalluḳu bi taşfiyeti’l-ḥulḳı şümme’s-şuūdü min teferruḳi’t-teḥalluḳı bi mücāvezeti’l-aḥlāḳı ya‘ nī derece-i şālīşe ḥulḳını taşfiye itmekle müteḥallıḳ olmaḡdur taḳriri böyledür ki aḥlāk-ı ḥamīdeden olan ḥüsn-ı ḥulḳla müteḥallıḳ u muttaşşıf [47b] olduḡını kendi kesbinden bilmeyüb Ḥazret-i Ḥaḳḳuñ mevhibe u kereminden bilmekdür ba‘ dehū tefriḳa-i teḥalluḳdan teraḳḳı itmekdür şöyle ki aḥlāḳu’llah ile teḥalluḳ eylediginde kendinde kesb bulunur henüz fenāsı nātamamdur tefriḳadan ḥalāş olmamışdur zīrā aḥlāḳını taşfiye u tecrīd kesb-i ‘abd ile olucaḳ kendinde vücūd bāḳı olur taşfiye u tecrīdinden fānī olsa şıfatı fānī olub taşfiye u tecrīdinden ḡāib olur teferruḳ-i teḥalluḳdan maḳām-ı cema‘ teraḳḳı ider *şümme’s-şuūdü min teferruḳi’t-teḥalluḳı* didigi bu ma‘ nayadur ba‘ dehū aḥlāḳını aḥlāḳu’llahda ifnādan tecāvüz eyleyüb zātını zāt -ı bārīde ifnāya teraḳḳı itmekdür *şümme’t-teḥalluḳı bi mücāvezeti’l-aḥlāḳı* didigi bu ma‘ nayadur.

4/8-BĀBU'T-TEVĀZU'İ

Ķāle'llahu te'ālā: "Ve 'ibādu'r-rahmāni'llezīne yemşūne 'ale'l-'arzi hevnen"
(25/63) tevāzu' ma'nāsına olduğundan Muşannif rĥ menzil-i tevāzu'u bu āyetle işbāt eyledi.

Et-tevāzu'u en yettazi'a'l-'abdü li şavleti'l-Ħaĳķı ya'nī tevāzu'uñ ma'nası 'abd Ħaĳķuñ ĥükmüne ve sultānına tezellül ü ĥaĳķaretle inķıyād itmekdür.

Ve hüve 'alā şelāseti derecātin ed-derecetü'l-ülā et-tevāzu'u li'd-dīni ve hüve en lā yü'āriza bi ma'ķūlin menķūlen ve lā yühimme'd-dīne delīlen ve lā yera'l-ĥulāfe sebīlen ya'nī menzil-i tevāzu' üç derece üzredür evveli din-i Muĥammedī ya'nī şerī' at-ı Muĥammediyyinüñ aĥķāmını ĥüsn-i ĳabül ile ĳabül idüb 'aķlıyle menķüle mu'āraza itmemekdür şöyle ki kitābu'llah ve sünnet-i şerīfle şābit olan aĥķām 'aķlına muĥalif görünmek ile mu'āraza itmez.

Bir daĥı ĥükm-i şer'a delīl olan āyāt u eĥādīse ittihām itmeyüb maĥz imān u taşdıķ ve i'tikād-ı şaĥīĥ ile ĳabül itmekdür.

Bir daĥı bātınında ĥükm-i şer'uñ ĥilāfına meyl olmamaķdır.

Ve lā yeşihĥu zālike illā bi en ya'leme enne'n-necāte fi'l-başıreti [48a] ve enne'l-istikāmete ba'deş-şıķati ve enne'l-beyyinete verāe'l-ĥuccetti ya'nī tevāzu'da zıķr olunan umūr-ı şelāse şaĥīĥ olmaz illā sālīk-i mütevāzi' necātuñ başiretle olacaĥıñ bilmekle ve istikāmetüñ şıķa ve i'tikāddan soñra olacaĥıñ fehmiyle beyyine ĥuccetüñ verāsında olduğını bilmekle olur ya'nī sālīküñ hidayet nuriyle münevver olsa aĥķām-ı şer'a 'aķlıyle mu'āraza itmez delīl olan āyāt u eĥādīşi taşdıķ ittihām itmez ve bātınında aĥķām-ı şer'ıyyeye muĥālefet ĥalecān itmez.

Bir daħı tarık -ı Hakkı sülükde istikâmet 'ilm -i şer' iyyey e i' tikkâd-ı şahihle i' tikkâddan sonra olacağı bilüb 'ulüm-i şer' iyyeye hüsn -i i' tikkâd itse ahkâm-ı şer' a 'aqlıyla muhâlefet itmez âyât u ehadîse daħı ittihâm itmez batinında ahkâm-ı şer' a muhâlefet tekâzâsı olmaz.

Bir daħı beyyine ki delil-i 'aklıdür ânuıla ahkâm-ı şer' de olan hükme bilinmez zîrâ huccet-i şer' iyye ki âyât u ehadîsdür beyyineden a' lādür zîrâ anda şek ü şübhe olmaz delil-i 'aklı olan beyyine şek ü şübhedden halî olmaz imdi beyyine huccetden 'ilmi ifade itmede oldığın bilen sâlik âyât u ehadîse 'aqlıyla ahkâm-ı şer' a mu' araza itmez âyât u ehadîse ittihâm itmez ve batinında ahkâm-ı şer' a muhâlefet arzusu olmaz.

Ve'd-derecetü's-şâniyetü en terza bi men razıye'llahü te'âlâ 'abden li'l-müslimîne ehan ev en lâ terüdde 'alâ 'adüvvike hakkın ve tekabbele mine'l-mu'teziri me'âzîrahü ya'nî derece-i şâniye müslimîn içinde bir kimesnenün Hakk te'âlâ kulluğunda râzî olsa sâlik anuñ kendine kardeşliğine râzî olmağdur Hakk te'âlâ şol kimesneyi kendine kul ittiğaz itmez ki 'âmme-i sâlik nazârında gâyet hor u hakîr ola öyle hakîr kardeş itmek tevâzu' dandur.

Bir daħı 'adüvvü olanlardan hakkı revâ itmekdür ya'nî ahz-i intikâm [48b] şadrında olmayub 'afv itmedür.

Bir daħı cürmü olanlar cürmüne i' tizar itdiklerinde 'özürlerün kabül itmekdür.

Ve'd-derecetü's-şâlişetü en tettezi'a li'l-Hakkı fe nüzülün 'an ra'yike ve 'avâydike fi'l-hidmeti ve ru'yeti hakkıke fi's-şohbeti ve 'an resmike fi'l-müşâhedeti ya'nî derece-i şâlişe sâlik Hakkı tevâzu' itmeklikdür şöyle ki kendi re'yinden ve hidmetün muqâbilinde olan 'avâydinden nâzil olasın ve şohbetde Hakkıña ri' âyet itmesin taleb itmeyesin ve müşâhede kendi resminden fânî olasın Hakkı tevâzu' eyleyüb re'yinde nâzil olmağ 'ibâdet ü tã' atında kendi re'yile itmeyüb mahzâ Hakkıñ

emrine imtişâlen te‘abbüd itmekdür hizmetde ‘avâydinden nüzül ‘ibâdeti mu‘âbilinde aġrâz-ı dünyeviyye ve a‘vâz-ı uhreviyyeden ictinâb u ihtirâz itmekdür şoġbetde ġaġkuñı görmeden nüzül ġaġla şoġbetden murad ġaġġa tã‘at u ‘ibâdetdür imdi ‘ibâdetinde ġaġ üzere şevâb ġaġkım vardur dimemek ve ġaġla şoġbetinde ġaġ benim ġaġkıma ri‘âyet itmediler dimemek müşâhededen kendi resminden nazil olmaġ zat-ı ġaġġı mevcûdun bi zâtihi müşâhede eylekinde kendi resmi mevcudün bi ġayrihi oldıġına nazaran vücûduna i‘tibâr itmemekdür.

4/9-BÂBÜ’L-FÜTÜVVETİ

Ķâle’llahu te‘âlâ: “İnnehüm fıtyetün âmenû bi rabbihim ve zidnâhüm hüden”

(18/13) fütüvvetden me’ġüz olan fıtye bu âyet-i kerîmede medġ vechi üzere vârid oldıġından Muşannif rġ menzil-i fütüvveti bu âyetle işbât eyledi fütüvvet şıfat-ı nefsdan ya‘nî aġlâġ-ı zemîmeden şâfi olan ġalbüñ maġâmınuñ ismidür ol sebebdan menazil-i sâlikînden ‘add olundu.

Nüktetü’l-fütüvveti en lâ teşhede leke fazlen ve lâ terâ leke ġaġġan [49a] ya‘nî fütüvvetüñ ġulâşası sâlik kendinde ġat‘â fazl u kemâl görmeyüb cümleyi kendinden a‘lâ bilmekdür.

Bir daġı kendi için ġaġ üzerinde ġaġ görmemekdür belki cümleñüñ ânüñ üzerinde ġaġġı var bilmekdür şıfat-ı ġalbüñ ġâşşası nâsuñ fazl u kemâl müşâhede eyleyüb insâniyyet-i şeytaniyye ru‘ünet-i nefsâniyyeyi maġv itmekdür.

Ve hüve ‘alâ şelâseti derecâtin ed-derecetü’l-ülâ terkü’l-ġuşümeti ve’t-teġâfülü ‘ani’z-zilleti ve nisyânü’l-eziyyeti ya‘nî menzil-i fütüvvet üç derece üzredür evveli kimse ile sende ġaġkım vardur diyü zâhiren muġâşame itmemekdür ve bâtinen daġı ġalbine ġaġġı getürmemekdür.

Bir daġı bir mü’min ġardaşı bir zillet itse andan teġâfül ve tecâhül itmekdür.

Bir dahı bir dostundan eziyyet görmüş olsa unutmaktadır tâ ki kalbi kederden şâfi olub huzûruna hâlel gelmeye ‘aşıklar bir sa‘at huzûrını dünyâya virmezler Beyt:

*Zerre görünmez fenâ-yı iş bu ‘âlemde ‘ârife
Bir demine vuşlatuñ iki cihân olmaz behâ*

Ve‘d-derecetü’s-şâniyetü en tükarribe men ya‘şike ve tükrimen men yü‘zike ve ta‘tezira ilâ men yecnike semâhan lâ kazmen ve berâhan lâ muşâberaten ya‘nî derece-i şâniye sana ‘işyan idüb su-i kaşd idene hayr kaşdıyla tekkarrub itmekdür ve eziyyet idene ikrâm itmekdür cinâyet ideni ma‘zür tutmaktadır şöyle ki şafâ-yı hâtır ile ola kalbinde gayzı var iken kazmen li‘l-gayzı ve semâhan lâ kazmen didigi bu ma‘nayıdır.

Bir dahı cinâyet idene mağabbeten ve şabran degil *berâhan lâ muşâberaten* didigi bu ma‘nayıdır bunun sebebi oldur ki sâlik tevhiide mâlik olsa kendinden ve gayriden şâdir olan ef‘âlî Hâkdan bilür Hâkkuñ halk idüb irâdeti te‘alluk itmesiyle Hâkkuñ her fi‘li bir nev‘i mutezamın olduğundan hikmeti [49b] muqadder sâlikuñ tab‘ına muhâlif olmağla şer görünse de hakikatde terfi‘i derecât ve yâhud tekkir -i seyyi‘ât için olduğundan hayrdur bu ahvâle vâkıf olan sâlik ‘işyân idenlerüñ ‘işyânüñ ve eziyyet idenlerüñ eziyyetini taraf-ı Hâkdan tekkir -i seyyi‘ât için olmuşdur diyü seyyi‘âtuñ keffaretine bâ‘iş olduğu için eziyyeti muqâbilinde ikrâm ider cinâyet idenleri cinâyetinde ma‘zür tutması dahı tekkir -i seyyi‘ât için Hâzret-i Hâk seni benim üzerime teslîti itmişdür benim cürmümüñ muqtezâsıdır hamden li‘llahi te‘âlâ cürmümüñ cezâsı âhirete kalmayub dünyâda senüñ yedinle oldı ve tertib olundı diyüb mağabbet ider hâb-ı gafletden beni ikâz eyledüñ senden böyle cinâyet olmasa ben ‘işyânımı bilmez idim tevbesiz huzûr-ı Hâkka varsam ‘azâba müsteħak olurum diyü herife du‘â ider mağar u sevgine du‘â it ve dön arkaçığın dut dimişler.

Ve‘d-derecetü’s-şâlişetü en lâ tete‘allağa fi‘l-mesiri bi delilin ve lâ teşübe icâbeteke bi ‘ivazın ve lâ tekkife fi şuhûdike ‘alâ resmin ya‘nî derece-i şâlişe sâlik sâir

seyrinde kitābu'llah ve sünnetüñ delâletine ve şeyhuñ vişâletine ve visâletine ragbet itmeyüb 'aqlımuñ delâletiyle sülük itmemekdür *fi'l-mesîri bi delîlin* didigi bu ma' nâyadur zîrâ 'aql sâliki hicâbdan hâlâş idüb keşfe yetişdirmez insan keşf-i şuhûda nûr-ı tecellî ile vâşıl olur Beyt:

*'Aqla bakma ir tecellî nurına
Şema' hâcet kalmaz oldukça şabâh.*

Bir dahı sâlik-i dâ'î Hâkka icâbetinde ya'nî 'ibâdât tâ'ata iştigâlinde ecr-i cezîl için itmeyüb rızâen li'llah itmekdür ki 'abd-i hâliş ola 'ivaż kaçdıyla eylese 'abdü'l-'ivaż olur fütüvvet rakq-ı kevnenden hürriyet iktizâ ider icâbetine garaż u 'ivaż karışdırmaz [50a] ve *lâ teşûbe icâbeteki bi 'ivazın* didigi bu ma' nâyadur.

Bir dahı hâkîkati şuhûdunda mâsivâu'llahdan bir resme vakıf olmamağdur muğadder gerek sâliküñ 'aynı olsun gerek gayrı olsun fütüvvet sivâya meyl idüb tefriķa u telvîne rızâ virmez ve *lâ teķife fi şuhûdike 'alâ resmin* didigi bu ma' nâyadur.

4/10-BÂBÜ'L-İNBİSÂTİ

Ķāle'llahu te'ālā hâkiyen 'an Mūsā 'aleyhi's-şalâtü ve's-selām : "E fe tühlikünā bi mā fe'ale's-süfehāü minnā in hiye illā fitnetüke tüzillü bihā men teşāü." (7/155) Bu âyet-i kerîmede inbisât şarihan zıkr olunmasa da süfehānuñ fi'liyle bizleri helâk ider misin dimesi Mūsā 'aleyhi's-selāmuñ inbisâtından oldığından Muşannif merhûm menzil-i inbisâti bu âyetle işbât eyledi.

El-inbisātu irsâlü's-seciyyeti min gayri't-tekellüfi ve't-tehâşî min vahşeti'l-ħaşmeti ve hüve's-seyru me'a'l-cibilleti ya'nî inbisātuñ ma' nâsı tabî'atıñ zabt itmede tekellüf itmeyüb kendi hâline terk itmekdür şöyle ki terk-i edeb itdiginden ħaşmet ü istihyâ'-i vahşetden tehâşî ya'nî ictinâb itmeye sebebi Efendisinüñ kerem-i ihsânından muķtezây-ı tabî'at üzre ħareket ider edebe ri'âyet itmemedden ħaşıl olacak vahşetden

ihtirâz itmez kemâl-i sürûrundan bî edebâne evzâ' ider nice şaḥḥiyyât söylemeye cesâret ider *ve hüve 's-seyru me'a'l-cibilleti* didigi bu ma' nâyadur.

Ve hüve 'alâ selâseti derecâtin ed-derecetü'l-ülâ el-inbisâtu me'a'l-halkı ve hüve en lâ ta'tezilehüm zannen 'alâ nefsike ev şühhan 'alâ hazzıke ve testersile lehüm fî fazlıke ve tes'ahüm bi hulkıke ve ted'ahüm yeḥa'üneke ve'l-'ilmü kâimün ve şuhûdüke'l-ma'nâ dâ'imün ya'nî menzil-i inbisât üç derece üzredür evveli halkla inbisâtdur şöyle ki benim kader-i vaḥşetim 'avâm -ı nâsla ihtilâḥ u mu'âşeret hâlel u nokşân irâş [50b] ider diyü halkdan i'tizâl itmekdür *zannen 'alâ nefsike* didigi bu ma' nâyadur yâhud nâsla 'işretde evrâd u ezkârıma ve hużûr-ı teveccühüme hâlel gelür diyü i'tizâl itmekdür *ev şühhan 'alâ hazzıke* didigi bu ma' nâyadur.

Bir daḥı kendun ziyâde olan eşyasını nâsa bezl itmekdür *ve testersile lehüm fî fazlıke* didigi bu ma' nâyadur.

Bir daḥı hüsn-ı hulkla herkese mülâḥafe eyleyüb herkesün murâdına müsâ'ade göstere lâkin umûr-ı şer'ıyyeye muvâfakat ide *ve tes'ahüm bi hulkıke* didigi bu ma' nâyadur.

Bir daḥı kemâl-i tevâzu'undan nefsinı tezlîl için nâsuñ itdigi eziyyetlerine teḥammül eylemekdür *ve ted'ahüm yeḥa'üneke* didigi bu ma' nâyadur bunda daḥı taḥammül ü ḳabûl itmek umûr-ı mübâhadandur *ve'l-'ilmü kâimün* didigi bu ma' nâyadur Beyt:

*Dervişlerüñ en alçağı
Buğday içinde burçağı*

bu mışrâ gibi balçığı her bir ḳadem başmak gerek didigi mışrânuñ inbisâḥındandır.

Bir dahı dāimā huzūr-ı kalbde olmaqdır ya' nī maqşūdı olan ma' nā ki kalbiyle Hakkı şuhūddur zāhiren halkla muhālaṭa u muāşeret itse de bāṭını Hakkı şuhūddan münfekk olmaya *ve şuhūduke'l-ma' nā dā'imün* didigi bu ma' nāyadır.

Ve'd-derecetü's-şāniyetü el-inbisātü me'a'l-Hakkı ve hüve en lā yücni beke havfün ve lā yaḥcū beke recāün ve lā yeḥūle beyneke ve beynehū ādemün ve havvā ya' nī ikinci derece Hakkı inbisatdır şöyle ki Hakkıñ kerem u ihsānına nazarla Hakkı maḥabbet idüb teḳarrub eylediginde surūrı müzdād olub havf u ḥaşyet ḥāṭırına gelmez zīrā sālīk-i münbasit cemāle mazḥardır havf ise celāle mazḥar olanlaruñ şānidur ḥāşşası maḥbūbundan tecnīddür ya' nī ba'id itmekdür cemāle mazḥar olan havf ile maḥbūbundan tecennüb itmez *ve hüve en lā yücni beke havfün* didigi bu ma' nāyadır.

Bir dahı sālīki recā-i maḥbūbundan ḥicab ya' nī men' itmekdür zīrā [51a] şāhibü'r-recā me'mül u maṭlūbuna nā'il olmak için tekellüfle Efendisine temellük ider erbab-ı inbisāda tekellüf olmaz ḳalenderi meşrebdür dirler lāübālī seyr iderler murād surūr-ı ḳalble te' abbüddür cennet ü cehennem ḳaydı bize lāzım degildür dirler Beyt:

*Şavm u şalāt ve ḥaccı biz terk eyledük zāhidlere
'Aşḳuñ şarābın içmeye yeter bize mayḥāneler*

*Biz 'aşık-ı dildādeyüz cennet sarayın neyleriz
Dostuñ cemālūñ görmege yeter bize vīrāneler*

ve lā yaḥcū beke recāün didigi bu ma' nāyadır.

Bir dahı Efendisiyle kendi beyninde māsivāy-ı Hakkı olmamaqdır zīrā Hakkı kemāl-i ḳurbünden neşāt-ı 'unşuriyye ve şıfat -ı beşeriyye ve zulümāt-ı nefşāniyye ḥicāblarından mücerred olmuşdur müzāḥeme-i mā' ve ṭīn ya' nī 'anāşırdan mücerreddür havvā ve ādemden murād mā' ve ṭīn ve nār ve rīḥdan *ve lā yeḥūle beyneke ve beynehū ādemün ve havvā* didigi bu ma' nāyadır Beyt:

*Şoyu nidem kisve-i tenden mu'arrā oldum ey zāhid
Beni 'üryān iden böyle degildür lākin illā hū*

*Bu Fakrī-i derdimendūñ hāline vākıf olam dirseñ
Anuñ maqşūdı 'ālemde degildür lākin illā hū.*

Ve'd-derecetü's-şālīsetü el-inbisātu fi'l-inṭivā'ı 'ani'l-inbisāti ve hüve reḥebü'l-himmeti li'l-inṭivā'ı'l-inbisāti'l-'abdi fi şuhūdi'l-Ḥaqqı celle celālühü ya'nī derece-i şālīse inbisātdan mütetavvī olmada inbisatdur ya'nī sālik-i münbasit ef'ālını ef'āl-i Ḥaqqda ifnā idüb inbisatını Ḥaqqıñ başından bilmekdür fi'l-inṭivā'ı 'ani'l-inbisāti didiği bu ma'nāyadur Ḥazret-i Ḥaqqıñ Bāsīt ismiyle tecellisin müşāhede eylese kendi inbisatı muzmaḥil olub Ḥaqqıñ başıyile münbasit olur ol zamanda himmeti vāsi' olub inbisatı gāyet kemāle gelür ve hüve reḥebü'l-himmeti didiği bu ma'nāyadur.

5- KISMÜ'L-UŞÛLİ

Ve emmâ kısmü'l-uşûli fe hüve 'aşeratü ebvâbin ve hüve'l-kaşdü [51b] ve'l-azmü ve'l-irâdetü ve'l-edebü ve'l-yakînü ve'l-ünsü ve'z-zikru ve'l-fakru ve'l-ğınâ ve maqâmu'l-murâdi ya' nî kısm-ı uşûl on bâbdur kaşd ve 'azim ve irâde ve edeb ve yakîn ve üns ve zıkr ve fakr ve ğınâ ve maqâm-ı murâd mebâni-yi sülûk ve esâs-ı seyr olundugından bu kısma uşûl didiler.

5/1-BÂBÜ'L-KAŞDİ

Kâle'llahu te'âlâ: "Ve men yaħruc min beytihi muhâciran ila'llahi ve rasûlihi şümme yüdrikhü'l-mevtü fekad veķa'a ecruhü 'ala'llahi" (7/100) bu âyet-i kerîmede kaşda taşrihan delâlet olmasa da te'vilen delâlet olduğundan Muşannif rĥ menzil-i kaşdı bu âyetle işbât eyledi.

El-kaşdu el-izmâ'u 'ale't-tecerrüdi li't-tâ'ati ya' nî kaşduñ ma'nâsı tâ'ata ve 'ibâdete niyetüñ cezm itmekdür şöyle ki 'ibâdât tâ'atdan ğayri bir şeye meyl itmeye.

Ve hüve 'alâ şelâseti derecâtin ed-derecetü'l-ülâ kaşdun yeb'asü 'ale'l-irtiyâzi ve yühallişu mine't-tereddüdi ve yed'ü ilâ mücânebeti'l-iğrâzi ya' nî menzil-i kaşd üç derece üzredür evveli şol k aşddur ki şâhibini irtiyâza ya' nî Hakkı talebde nefsinı riyâzata ba'ş ider.

Bir dahı taħlise tereddüd ider.

Bir dahı aġrâz-ı dünyeviyyi ve a'vâz-ı uhreviyyeden ictinâba da'vet ider.

Ve'd-derecetü's-sâniyetü kaşdun lâ yelteķi sebeben illâ kaķa'ahü ve lâ yeda'u ħâilen illâ mene'ahü ve lâ teħâmülen illâ sehhelehü ya' nî derece-i sâniye şol kaşddur ki her ne ki maķşüduna manî' olsa anı kaķ' ider anuñ temânu'ıyla memnu'olub işinden kalmaz.

Bir dağı bir hâil matlûbıyla beyninde hâil olsa anı men' ider biri dağı meşekqate ve miñnete 'arız olsa anı teshil ider meşelâ bedenüne 'illet 'arız olsa 'ibâdetüñ terk itmez imkânı mertebe tâ' atda olur.

Ve'd-derecetü's-sâlişetü kaşdu istislâmin li tehzi'bi'l-'ilmi ve kaşdu icâbetin li [52a] devâ'i'l-hükmi ve kaşdu iktihâmin fi bahri'l-fenâi ya'nî derece-i sâlişe 'ilm-i şer' iyye ya'nî 'ilm-i zâhir teslîm u inkiyâd idüb şer' ate muvâfiķ a' mâl-i sâliha ve tariķata muvâfiķ ahlâķ-ı hamîdeye kaşd itmekdür *li tehzi'bi'l-'ilmi* didigi bu ma' nâyadır.

Bir dağı sırrıyla hükmu'llaha icâbet kaşd itmekdür zîrâ 'abd-ı şâlihuñ bâtinında ahlâm-ı ilâhiyyeden her bir hüküm için bir dâ' iye vardur 'abdi da' vet ider şol 'amele ki hâline münâsib maķâmına lâyiķ ola aşhâb-ı tariķat bu dâ' iye siru'llah dirler imdi sâlike lâzım olan ol dâ' iye icâbetdür *ve kaşdu icâbetin li devâ'i'l-hükmi* didigi bu ma' nâyadır.

Bir dağı baħr-i fenâda iktihâma kaşd itmekdür ya'nî nur-ı tecelliye cânib-i Haķķa müncezib olub zât-ı Haķķda fenâya kaşd ider *ve kaşdu iktihâmin fi bahri'l-fenâi* didigi bu ma' nâyadır.

5/2-BĀBŪ'L-'AZMĪ

Ķāle'llahu te'ālā: "Fe izā 'azemte fetevekke'l-'ale'llah" (3/159) bu âyet-i kerîmede 'azîmet şariħan zıkr olunduğundan Muşannif rħ menzil-i 'azmi bu âyetle işbât eyledi.

El-'azmü taħķiķu'l-kaşdi ya'nî 'azm kaşdı taħķiķdur zîrâ kaşduñ ma' nâsı niyetdür 'azim bir fi' le şurü' uñ mebde'idür öyle olsa kaşd 'azim ile mütehaķķıķ olur.

*Ve hüve 'alā şelāseti derecātin ed-derecetü'l-ülā ibāu'l-hāli 'ale'l-'ilmi bi şeymi berķi'l-keşfi ve istidāmetü nūri'l-ünsi ve'l-icābetü li imātetü'l-heva ya' nī menzil-i 'azm üç derece üzredür evveli sālīkūn hāli 'ilmine itā' atdan imtinā' itmekdür zīrā 'ilm-i zāhir kendi kesbu ihtiyāriyle ğaybete tā' at iktizā ider hal kesb u ihtiyārı mahv idüb şuhūd iktizā ider *ibāu'l-hāli 'ale'l-'ilmi* didigi bu ma'nāyadur sebebi nur-ı keşf-i berķ idüb sālīkūn vücūduñ ifnā itmesidür *bi şeymi berķi'l-keşfi* didigi bu ma'nāyadur. [52b]*

Bir daħı nur-ı ünsüñ istidāmetidür ya' nī kesb u resmüñ ifnā idüb nūr -ı keşfe nazar idüb ol nur ile üns eylediginden ol nuruñ devamına tālib olur *ve istidāmetü nūri'l-ünsi* didigi bu ma'nāyadur.

Bir daħı imātet-i hevā-ı nefse icābetdür ya' nī sālīk nur-ı keşfle üns idüb fenā-ı kāmete bāliĝ olduĝda nefsi külliyyetle mün'adim olmadan ħavfen keşrete rucū' itmeye meyl ider hevādan murād nefsüñ keşrete meylidür ruħ-ı sālīk fenā iktizā idüb nefsüñ keşrete meylini izāle murād ider ke'ennehū hevā-i nefsi imātet ider *ve'l-icābetü li imātetü'l-heva* didigi bu ma'nāyadur sālīk-i 'āzim bu üç şıfatla mevşūf olsa 'āzīmeti şaħiħ olur.

Ve'd-derecetü's-şāniyetü el-istiĝrāku fī levāiħi'l-müşāhedeti ve istināratü zıyāi't-ṭarīķi ve isticmā' u kuve'l-istikāmeti ya' nī derece-i şāniye levāyıħ-ı müşāhedede istiĝrākdur ya' nī envār-ı cemāl-i maħbūb mütevāşir olub sālīk-i muħibbi istilā' itse envār-ı müşāhedenüñ leme'ātında sālīk nefsinden zāhil u fānī olur *el-istiĝrāku fī levāiħi'l-müşāhedeti* didigi bu ma'nāyadur.

Bir daħı ṭarīķ -ı nur-ı maķşūdla vāziħ u āşikāre olub meşhūduna vāşil olur ħicābuñ irtifā' u seccād vech-i maħbūbuñ işrāķıyla vuşūli müteħakķık olur *ve istināratü zıyāi't-ṭarīķi* didigi bu ma'nāyadur.

Bir daḥı cemī^c-i hümümü hemm-i vāḥid ya^c nī şuhūd -ı Hāḳdan ğayrı ƙaşdı olmayub ƙuvvā-ı zāhiresi ya^c nī cevāriḥ u a^c zāsı ve ƙuvvā -ı bātması ya^c nī nefsinı ve ƙalbini ve ruḥı ve sırrı ve ḥafı Hāḳқа tā^c atda ve teveccühde istikāmet üzre olmaƙdur ve *isticmā^c u ƙuve^c l-istikāmeti* didigi bu ma^c nāyadur.

Ve^c d-derecetü^c ş-şālişetü ma^c rifetü^c illeti^c l-azmi şümme^c amün^c ale^c t-teḥalluşı mine^c l-azmi şümme^c l-ḥalāşu [53a] min tekālifi terki^c l-azmi fe inne^c l-azāime lem türiş erbābehā mīrāşen ekrame min vuḳūfihim^c alā^c ileli^c l-azāimi ya^c nī derece-i şālişe^c azmün^c illeti^c ma^c rifetdür şöyle ki azminden ḥalāş ola taƙriri şöyledür ki erbāb -ı azīmet ebrardandur ve ehl-i ḥicāb dirler maƙşudlaruñ ba^c id görürler muƙarrabın ehl-i keşf dirler maƙşudların ƙarīb görürler zīrā a^c māl-i bedeniyye ile vuşlat tiz olmaz müddet-i medidet ḥaşıl olur muƙarrabın sırrı cezbe ile olduğından tiz vāşıl olurlar imdi erbāb-ı azīmetün kendilerinden bilürler ol ayn-ı illettür andan ḥalāş vācibdür sālīk azīmetün illetini bilüb azīmetden ḥalāş murād ider *ma^c rifetü^c illeti^c l-azmi ale^c t-teḥalluşı* didigi bu ma^c nāyadur ba^c dehū terk-i azim tekālifinden ḥalāş sa^c y itmekdür azimde olan illetden ötüri azmi terke sa^c y itmek daḥı kendinde vücüd görmekden nāşī olmağla andan ḥalāş murād ider *şümme^c l-ḥalāşu min tekālifi terki^c l-azmi* didigi bu ma^c nāyadur erbāb-ı azīmet yanında azīmetün illetine vāƙıf olmadan e^c azz ü ekrem ḥāl yokdur azīmetlerinün kemāli bunuñladur *fe inne^c l-azāime lem türiş erbābehā mīrāşen ekrame min vuḳūfihim^c alā^c ileli^c l-azāimi* didigi bu ma^c nāyadur.

5/3-BĀBU'L-İRĀDETI

Ƙāle^c llahu te^c ālā: “Ƙul küllün ya^c melü^c alā şākiletiḥi fe rabbüküm a^c lemü bi men hüve eḥdā sebīlā” (17/84) ya^c nī herkes şākilesi üzerine amel ider şākilden murād insanuñ ḥilƙat-i cibilliyyesidür ḥilƙatinde ne günā ve ne tarz amel isti^c dādı olursa öyle amel ider noƙşan da itmez ve ziyāde de itmez imdi irādet amelün mebnāsı ve aşlı olduğından Muşannif rḥ menzil-i irādeti bu āyetle işbāt eyledi.

El-irâdetü min kavânîni haze'l-ilmî ve cevâmi'i ebniyetin ve hiye'l-icâbetü li devâ'i'l-haḳîḳati tav'an ya'nî irâdet bu 'âlem-i dünyânun kânunlarıdır ve binâlarınıñ mebde'lerindendir tarîḳda sülûk idenlerün [53b] sırrında zâhir olan havâtır -ı rahmâniyyeye icâbetine irâdet dirler ol sebebden ehl-i sülûke mürîd dirler haḳîḳati ol devâ'ı ilahiyyeye tav'an inḳıyâd itmekdür ol icâbet u inḳıyâd hâşıl olmaz illâ câzib-i nur-ı keşf ve fıtrat-ı aşıyyesinün ya'nî şâkilesinün şafâsıyla hâşıl olur ve hiye'l-icâbetü li devâ'i'l-haḳîḳati tav'an didigi bu ma'nâyadır.

Ve hüve 'alâ şelâseti derecâtin ed-derecetü'l-ülâ zehâbün 'ani'l-'âdâti bi şuhbeti'l-ilmî ve te'alluḳun bi enfâsi's-sâlikîne me'a şıḳı'l-kaşdi ve ḫala'u külli şâğilin mine'l-iḫvâni ve meşettetün mine'l-evḫâni ya'nî menzil-i irâdet üç derece üzredür evveli 'ilme şoḫbetle 'âdâtdan fânî olmaḳdır ya'nî muḳtezâ-ı nefis üzre hareketden i' râz idüb muḳtezâ-ı 'ilm-i şer' üzre 'ibâdete iştiğâl ider zehâbün 'ani'l-'âdâti bi şuhbeti'l-ilmî didigi bu ma'nâyadır.

Bir daḫı şer'at üzre tâ'atla iktifâ itmeyüb bir mürşid-i kâmile âdâbile müteddeb olmaḳdır ve te'alluḳun bi enfâsi's-sâlikîne didigi bu ma'nâyadır.

Bir daḫı 'ibâdetle şâğil u mâni' olan iḫvân u eḫibbâdan ya'nî aḫbâbından münḫali' ya'nî fâriğ olmaḳdır hâşılı teveccühüne mâni' olan eşyanun cümlesini terk idüb teveccühüne bâ' iş ü sebep olan sâlikin ü 'ârifin ile şoḫbet u mu'aşeret ider ve meşettetün mine'l-evḫâni didigi bu ma'nâyadır.

Ve'd-derecetü's-sâniyetü teḳadda'un li şuhbeti'l-ḫâli ve tervîḫi'l-ünsi ve's-seyru beyne'l-ḳabzi ve'l-baştı ya'nî derece-i sâniye ya'nî ikinci derece şoḫbet-i ḫalden ötürü mâsivâdan külliyetle münḳaḫ' olmaḳdır ya'nî irâdet-i ilâhiyye ve füyûzât-ı rabbâniyye vârid olduğından sivâyı terk ider teḳadda'un bi şuhbeti'l-ḫâli didigi bu ma'nâyadır.

Bir dağı teveccüh-i kalbî ile mütelezziiz olub ve irâdete üns itdiginden râhat olub [54a] ‘ibâdât-ı bedeniyye meşekkatinden hâlâş olmağdur ya‘nî tekellüfüne maħabbetle tâ‘at ider dimekdür Hâkla üns idüb ‘ibâdât-ı bedeniyyei terk ider dimekdür *ve tervîhu’l-ünsi* didigi bu ma‘nâyadur lâkin ekşer iştiğali a‘mâl-i kalbiyye olub.

Bir dağı beyne’l-ķabzı ve’l-baş seyr itmekdür ya‘nî hâli ğâlib olub tecelliyâta mâlik olduğda baş olur beşerriyeti zühür idüb ‘ilm -i zâhir hükmi ğâlib olduğda münķabiz olur *ve’s-seyru beyne’l-ķabzı ve’l-baş* didigi bu ma‘nâyadur.

Ve’d-derecetü’s-sâlişetü zühülün me‘a şıħhati’l-istikâmeti ve mülâzemetü’r-ri‘âyeti ‘alâ tehziibi’l-edebi ya‘nî derece-i şâlişe mâsivâdan hattâ kendi nefsinde fânî olmağdur şöyle ki ferâ’iz u vacibât u sünen ü müsteħabât vaktinde edâ ide meşelâ vakt geldikde yine maħve gelüb edây-ı ferâ’iz ide *fe hüve me‘a şıħhati’l-istikâmeti* didigi bu ma‘nâyadur.

Bir dağı hıķūķu’llaha ve hıķūķ-ı meşâyıħa ve sâir halkıñ hıķūķuna âdâb üzre ri‘âyet itmekdür *ve mülâzemetü’r-ri‘âyeti ‘alâ tehziibi’l-edebi* didigi bu ma‘nâyadur.

5/4-BĀBU’L-EDEBİ

Ķâle’llahu te‘âlâ: “Ve’l-hâfizüne li ħudüdi’llahi ve beşşiri’l-mü’minîn” (9/112) ħudüdu’llahdan murâd aħkâm-ı şer‘iyye olub edeb dağı aħkâm-ı şer‘iyye muħâfaza ve müteżammın olduğından Muşannif merħum menzil-i edebi bu âyetle işbât eyledi.

El-edebü ħıfzu’l-ħaddi beyne’l-ğulivvi ve’l-cefâi li ma‘rifeti źarari’l-‘udvâni ya‘nî edebüñ ma‘nâsı şer‘da maħdûd olan ħudüdi ħıfz itmekdür şöyle ki ħadd-i şer‘dan ziyâde ħâric olmaya ğulüvv olur nâķışda olmaya cefâ olur.

Ve hüve ‘alâ şelâseti derecâtin ed-derecetü’l-ülâ men‘u’l-ħavfi en yete‘addâ ile’l-iyâsi ve ħabsü’r-recâi en yaħruce ile’l-emni ve zabtu’s-sürüri en yezâhire’l-cüretü

ya' nî menzil-i edeb üç derece üzredür evveli gazābu'llahdan havf itmede ... idüb ye'se düşmeden imtinā' dur.

Bir daḥı rahmet-i [54b] Ḥaḳḳı recāda ifrāṭ ile emne düşmeden imtinā' dur sālîk-i müteeddibe lāzım olan beyne'l-ḥavfî ve'r-recā' olmaḳdur ḥaḳḳu'llaha ri'āyet itmiş ola.

Bir daḥı surūrî cür'et ü cesārete müşābih olmadan ḥazer itmekdür ya' nî Ḥaḳ te'ālānuñ luṭfiyle mu'āmelesine sūrūrundan ba'zı menhiyyāta cesāret itmeye zīrā Ḥaḳḳuñ luṭfî olsa ḳahrı daḥı vardur ba'zı zünübü luṭfen 'afv eylese ve ba'zına 'adlen ve ḳahren ta'zīb cāizdür sūrūrda daḥı ifrāṭdan ictināb itmek ādābdandır.

Ve'd-derecetü's-şāniyetü el-ḥurūcü mine'l-ḥavfî ilā meydāni'l-ḳabzî ve's-şu'ūdü 'ani'r-recāi ile'l-meydāni'l-baştî ve't-terāḳḳî mine's-sūrūrî ilā meydāni'l-müşāhedeti ya' nî derece-i şāniye ḥavfden ḳabz meydanına çıḳmaḳdur taḳrîri böyledür ki maḳām-ı nefste olan sālîk yevm-i ḳıyametde olacaḳ 'azābı mülāḥaza ider ol ḥālete ḥavf dirler gine rüz-ı cezāda olacaḳ ecri mülāḥaza ider ol ḥālete recā' dirler ammā maḳām-ı ḳalbe olan sālîk ḳahru'llahı bunda ḥāzır gibi görüb ḳalbini heybet -i helaku'llah eyledeginden kemāl-i inkisār ile münḳabız olur ol ḥālete ḳabz dirler ammā luṭf-ı ḥüdāyı mu'āyenet eyleyüb envār-ı cemāl-i Ḥaḳ ḳalbini tenvîr eylediginde kemāl-i sūrūrında münbasıt olur bu ḥālete başt dirler.

Bir daḥı sālîk āyāt u eḥādişde olan mev'ūdātı istimā' eylediginde maḥzā imānen ve taşdıḳan mesrūr olmuş idi maḳām-ı ḳalbe geldigide? ḳalb gözi açılıb envār-ı tecelliyātı müşāhede ider *ve't-terāḳḳî mine's-sūrūrî ile'l-meydāni'l-müşāhedeti* didigi bu ma' nıyadır.

Ve'd-derecetü's-şālişetü ma'rifetü'l-edebi şümme'l-ğınā 'ani't-teeddübi bi te'dîbi'l-Ḥaḳḳı şümme'l-iḥlāşu min şuhūdi a'baî't-teeddübi ya' nî derece-i şālişe evvelā ma'rifet-i edebdür ve her maḳām ve her derecede bir nev'i edeb vardur her [55a]

birinüñ haqquña ri'âyet ider şâniyen bu âdâb ile müeddeb olduğunu Haqquñ te'dîb itmesinden olduğı müşâhede idüb kendinüñ bi nefsihî ittigi teeddübüne iltifât itmez *şümme'l-ğınâ 'ani't-teeddübi bi te'dîbi'l-Haqqı* didigi bu ma'nayadur şâlişen muqaddem kendi kesbiyle teeddübe sa'y irdiginden teeddübe hılâf tab'ı olduğundan zahmet çeker idi ef'âli ef'âl-i Haqda ve şifâtı şifât-ı Haqda ifnâ eyleyüb kendinüñ resmi ve vaşfi muzmañil olur meşekkat-i teeddübi görmeden hâlâş olur *şümme'l-ihlâşu min şuhûdi a'bâi't-teeddübi* didigi bu ma'nayadur.

5/5-BĀBŪ'L-YAĀİNİ

Āle'llahu te'âlā: "Ve fi'l-'arzi āyātün li'l-muĀin" (51/20) bu âyet-i kerîmede yaqîn şarihan zıkr olunduğundan Muşannif rñ menzil-i yaqîni bu âyetle işbât eyledi.

Ve hüve 'alā şelâseti derecâtin ed-derecetü'l-ülâ 'ilmü'l-yaqîni ve hüve Ābülü mâ zahera mine'l-Haqqı ve Ābülü mâ Ābe li'l-Haqqı ve'l-vuĀfü 'alâ mâ Āame bi'l-Haqqı ya'nî menzil-i yaqîn üç derece üzredür evveli cânib-i Haqdan kitâbu'llah ve sûnetle ve risâlet-i mürselîn ile zâhir olan aĀqâmı Ābül ikmekdür *mâ Ābe li'l-Haqqı* didigi bu ma'nayadur.

Bir dağı Haqla Āaim olan küşüfât-ı şüriyye ki ba'zı menâmât u rü'yâ-yı şâdıĀa ve ba'zı Āarîku'l-'âdât gibi eşyâyı Ābül itmekdür tevĀid envârınuñ evâilidür zîrâ bunlaruñ cümlesinde kesb-i 'abdüñ te'sîri yokdur Haqla Āaim olan mevhibe-i ledünniyye Āabilindendür Āullarını hidâyet için ve yaqînlerin taĀviyet için olan aĀvâldür.

Ve'd-derecetü's-şâniyetü 'aynü'l-yaqîni ve hüve'l-ğınâ bi'l-istidrâki 'ani'l-istidlâli ve 'ani'l-Āaberi bi'l-'ayâni ve ĀarĀu's-şuhûdi Āicâbe'l-'ilmi ya'nî derece-i şâniye 'aynü'l-yaqîndür şöyle ki eşyâyı ĀaĀikî üzre idrâk idüb istidlâle muĀtâc olmaz ve *hüve'l-ğınâ bi'l-istidrâki 'ani'l-istidlâli* didigi bu ma'nayadur.

Bir dağı bir şeyi ‘iyänen [55b] görüb bilmekdür habere muhtâc olmaz ve ‘ani’l-*haberi bi’l-‘ayâni* didigi bu ma‘ nayadur.

Bir dağı mücâb ‘ilmi şuhûd ile yaratmağdur ya‘nî bir şeyi zihnünde bir şüretle mülâhaza eyleyüb taşvîr itdigi şüret üzre bilmeye ‘ilm dirler ol şeyüñ haqîkatüñ görüb bilmege şuhûd dirler ve *harķu’s-şuhûdi hicâbe’l-‘ilmi* didigi bu ma‘ nayadur.

Ve’d-derecetü’s-sâlişetü haqķu’l-yakîni ve hüve isfâru şubhi’l-keşfi sümme’l-halâşu min külfeti’l-yakîni sümme’l-fenâu fi haqķı’l-yakîni ya‘nî derece-i şâlişe haqķu’l-yakîndür şöyle ki bir şeyüñ haqîkatiyle mütehaqķık olmağdur bundan murâd Hâzret-i Haqķuñ vücûdını vicdân ile ve keşfle bilmekdür ve *hüve isfâru şubhi’l-keşfi* didigi bu ma‘ nayadur ba‘ dehû kâffe-i yakîndan halâş olmağdur ya‘nî yakînen bilmek sâliküñ şıfatıdır şıfatı şıfat-ı Haqıda fânî olsa külfet ü meşekķat qalmaz *sümme’l-halâşu min külfeti’l-yakîni* didigi bu ma‘ nayadur.

Bir dağı zatı zat-ı Haqıda fânî olub ismi ve resmi külliyyetle mağv olur *sümme’l-fenâu fi haqķı’l-yakîni* didigi bu ma‘ nayadur.

5/6-BÂBÜ’L-ÜNSİ

Ķâle’llahu te’âlâ: “Ve izâ se’eleke ‘ibâdî ‘annî fe innî Ķarîbün ücîbü da‘vete’d-dâ‘i izâ de‘ânî fe’l-yestecîbüli fe’l-yü‘minü bî le‘allahüm yerşüdün” (2/186) Bu âyet-i kerîmede icâbete da‘vet şariħan zıkr olunub sâlike da‘vetine icâbetden elezz şey olmayub ol lezzete üns eylediginden menzil-i ünsü bu âyetle istişhâd eyledi.

Ve hüve ‘alâ şelâşeti derecâtin ed-derecetü’l-ülâ el-ünsü bi’s-şevâhidi ve hüve istiħlâü’z-zıkrî ve’t-teğazzî bi’s-semâ‘i ve’l-vuķüfü ‘ale’l-işârâti ya‘nî menzil-i üns üç derece üzredür evveli müşâhede eyledegi vâridât u füyüzâta üns itmekdür şöyle ki zıkrinden mütelezziz ola ve *hüve istiħlâü’z-zıkrî* didigi bu ma‘ nayadur biri semâ‘ ile

ğidālanmağdur semā' diyü bir şavt-ı hasen işitmeye dirler ve bir ma' nā-yı [56a] latīfi nāṭıq kelām işitmeye dirler *ve't-teğazzī bi's-semā'i* didigi bu ma' nayadur.

Bir dağı işārāta vākıf olmağdur ya' nī sālikūñ ḳalbi ba' zı aḫvālden bir ma' nā idrāk ider *ve'l-vuḳūfū 'ale'l-işārāti* didigi bu ma' nayadur.

Ve'd-derecetü's-şāniyetü el-ünsü bi nūri'l-keşfi ve hüve ünsün şāhişun 'ani'l-ünsi'l-evveli teşübühü şavletü'l-heyemāni ve yazribühü mevcü'l-fenāi ve hāze'llezī galebe ḳavmen 'alā 'uḳūlihim ve selebe ḳavmen tāḳate'l-iştibāri ve ḫalle 'anhüm ḳuyüde'l-'ilmi ve fi hāzā verade'l-ḫaberu bi hāze'd-du'āi eselüke şevḳan ilā liḳāike min ḡayri zarrāin muzırratin ve lā fitnetin muzilletin ya' nī derece-i şāniye keşf nūrına mūnis olmağdur ol üns tecellī ile münkeşif olan nūr-ı cemāle ünsdür üns evvelden a'lādur *şāhişun 'ani'l-ünsi'l-evveli* didigi bu ma' nayadur.

Bir dağı bu ünse şavlet-i heyemān ḳarışur *yeşübühü şavletü'l-heyemāni* didigi bu ma' nayadur ya' nī şavlet dimek heybet dimekdür heyemān dimek ḫayret dimekdür nūr-ı cemāl nūr-ı 'aḳla nisbeten sirācuñ nūrına nisbeten güneşüñ nurı gibidür gün toğduğunda sirācuñ zıyāsı göründüğü gibi nur-ı cemāl zāhir olsa 'aḳluñ nurı söyünür Beyt:

*'Aḳla baḳma ir tecellī nurına
Şema' ḫācet ḳalmaz olduḳda şabāḫ*

imdī maḫbūb-ı ḫaḳıķi tecellī-i cemāl itse 'aḳla ḫayret gelüb heybete istilā' ider şöyle ki sāliki mevc-i fenā zırb ider bu üns ba' zınuñ 'aḳlına galebe idüb mecnūn ider ba' zınuñ şabra tāḳatun ālub feryād ü fiğān itdürür *galebe ḳavmen 'alā 'uḳūlihim ve selebe ḳavmen tāḳate'l-iştibāri* didigi bu ma' nayadur ve ba' zınuñ ḳuyüd-ı 'ilmi ḫall ider ya' nī cemāl-i aḳdesüñ nurınuñ cezbese kemāl-i ḳuvvetde olduğından fenāya varub aḫkām-ı 'ilm-i zāhiri icrāya ḳādir olmaz sekrāndur *ve ḫalle 'anhüm ḳuyüde'l-'ilmi* didigi bu ma' nayadur ba' zınuñ luṭf-ı Ḥaḳla ḫuşūlesi vāsi' olub envār-ı tecellīden müteessir olmaz

‘aql u ‘ilmi [56b] gitmez te’yîd-i ilâhî ile müeyyed olub fitne-i muzille ve zarrâ-i mazarratdan mahfûz olur hükm-i şerî‘ ate muhâlif şatıyyât şâdir olmaz hadd-i temkîne bâliğ olunca mahfûz olur bu maqâm ehlinüñ haqquñda rasûl-i ekremden şa’llalahü ‘aleyhi ve sellem bu du‘â rivâyet olundu “*Allahümme innî eselüke’s-şevka ilâ likâike min gayri zarrâ’e muzırratin ve lâ fitnetin muzilletin*” yâ Rabbî senden senüñ likâna şevk isterim lâkin zarar ü fitne ve izlâl olmamak üzere zarrâ’-ı mazarrat ‘aqluñ zevâlidür ve fitne-i muzille kıyûd-ı ‘amelüñ inhilâlidür ya‘nî aḥkâm-ı şerî‘ atden hâriç olmağla.

Ve’d-derecetü’s-şâlişetü ünsü izmihlâlin fi şuhûdi’l-ḥazreti lâ yü‘abberu ‘an ‘aynihî ve lâ yüşâru ilâ ḥaddihî ve lâ yûkafü ‘alâ künhihî ya‘nî derece-i şâlişe şuhûd-ı ḥazretde izmihlâle üns itmekdür şöyle ki ‘ayn-ı eḥadiyyetde fânî olub zât u şıfât u ef’âl muzmaḥil olur lâkin fenânuñ ‘aynı nedür andan ta‘bîr olunmaz zîrâ umûr-ı ‘iyâniyyedendür beyâna gelmez *lâ yü‘abberu ‘an ‘aynihî* didigi bu ma‘nıyadır.

Bir daḥı ne meretebe olur ana daḥı işâret olmaz zîrâ esmâ-i ilâhiyyenüñ tecelliyâtınuñ eşeridür esmâya nihâyet yoğdur ḥaddi nice mülâḥaza olunur *ve lâ yüşâru ilâ ḥaddihî* didigi bu ma‘nıyadır.

Bir daḥı künhüne vuḳûf mümkün olmaz zîrâ ma‘külâtdan degildür ki ‘aql ile mü‘aḳkal ü taşavvur oluna menkülâtdan degildür ki naql ile vuḳûf ḥâşıl ola maḥsûsâtdan degildür ki ḥüsn ile idrâk oluna *ve lâ yûkafü ‘alâ künhihî* didigi bu ma‘nıyadır.

5/7-BÂBÜ’Z-ZİKRI

Ḳâle’llahu te‘âlâ: “Vezkür rabbeke izâ nesîte” (18/23) bu âyet-i kerîmede zıkr şariḥan zıkr olunduğundan Muşannif rḥ menzil-i zıkrı bu âyetle işbât eyledi.

Ve hüve ‘alâ şelâseti derecâtin ed’derecetü’l-ülâ ez-zıkrü’z-zâhiru min şenâin ev du‘âin ev ra‘âin ya‘nî menzil-i zıkr üç derece üzredür evveli zıkr-ı zâhirdür ki ḥuzûr-ı

kalble ve vicdân-ı mezkûr ile kelime-i tevhîd ü tesbîh [57a] u tenzîhe iştiğâl ide ya ed' iyye-i me'sûreye mülâzemet ide ya ' ibâdât-ı zâhireye şerâitine ve vâcibâtına ve sünen ü mütehabbâtına riâyet ide *min şenâin ev du' âin ev ra' âin* didigi bu ma' nayadur.

Ve 'd-derecetü's-şâniyetü ez-zikru'l-hafıyyü ve hüve'l-halâşu min fütürin ve'l-beķâu me'a's-şühüdi ve luzümü'l-müsâmereti ya' nî derece-i şâniye zikr-i hafıdır ya' nî devâm-ı hużür ile ve kalb ile zikirdür kaç' â fütür ya' nî yorulmak olmaya.

Bir dahı mezkûri olan Efendisini şühüd ile baķı olmaķdur ğayra iltifât ile hużür u şühüduna ğalel gelmeye.

Bir dahı müsâmereye mülâzemetdür ya' nî maķâm-ı sırra bâliğ olub her ne ki alur Hâzret-i Hâķdan telakķi ider şöyle ki sırrında mükâşefe u mükâleme ve envâ'ı münâcât peydah olur bu ğale müsâmeret dirler *ve luzümü'l-müsâmereti* didigi bu ma' nayadur.

Ve 'd-derecetü's-şâlişetü ez-zikru'l-haķıkiyyü ve hüve şühüdü zikri'l-haķkı iyyâke ve't-teĥalluşu min şühüdi zikrike ve ma'rifetü iftirâi'z-zikri fi beķâihî me'a zikrihî ya' nî derece-i şâlişe zikr-i haķıkidür şöyle ki zâkir fenâya varub kendinde vücüd görmez zikrini nice şühüd eylesün öyle olsa haķıķatde zâkir Hâzret-i Hâķ olur Hâķķuñ nefsi zâkir oldığını şühüda zikr-i haķıķi dirler *ve hüve zikru'l-haķkı iyyâke ve't-teĥalluşu min şühüdi zikrike* didigi bu derecenuñ merâtibinüñ evvelinde oldığına binâ'en ve illâ zikr-i haķıķi zâkir ü mezkûre zikri müttehid olmaķdur Beyt:

*Leķad küntü dehran ķable en ekşife'l-ğitâ eĥâlü bi ennî şâkirun leke zâkirun
Ve lemmâ eşbahtü ebşartü şâhiden bi enneke mezkûrun ve zikrun ve zâkirun*

ma' nâ-yı beyt budur ki kalb gözünden keşret ğicâbuñ keşf itmezden mükâddem böyle ğayâl iderdim ki ben seni şâkir ü zâkirem kaçan zulumetinden çıkub nehâr-ı kalbe gelmiş idim gördüm ki bende vücüd yok imiş zâkir u mezkûr u zikr sen imişsün Beyt:

*Zulmetinde iken dirdim ki bir yâr kalmadı
Bende zıya-yı [57b] kalbe geldim gördüm ağıyar kalmadı*

didigi Faqrinüñ bu maqâmdandır.

Bir dağı mürîd-i zâkir haqîkatde zâkir-i Haq iken kendinüñ zikrine baqub i' tibâr itmesi bu tâife qatında iftiradur anı bilmek zikr-i haqîkîdür *ve ma'rifetü iftirâi'z-zikri fi bekaîhi me'a zikrihi* didigi bu ma' nayadır.

5/8-BÂBU'L-FAQRÎ

Qâle'llahu te'âlâ: "Yâ eyyühe'n-nâsü entümü'l-fuqarâü ile'llah" (35/15) *El-faqrü ismün li'l-berâeti min ru'yeti'l-melâiketi* bu âyet-i kerîmede faqr taşrihan vârid olduğundan Muşannif rı menzil-i faqrı bu âyetle işbât eyledi imdi faqrüñ ma' nâsı 'abd kendinde mâlikiyet görmekten berî olub mülki Allaha taşşîş itmekdür netekim Hâzret-i Haq buyurur "*ve lillahi mülkü's-semâvâti ve'l-'arz.*" (3/189) ya' nî semâvât u 'arzuñ mülki Haqqundur zîrâ 'abd kul olduğundan bir şey'e mâlik degildir.

Ve hüve 'alâ şelâseti derecâtin ed'derecetü'l-ülâ faqrü'z-zühhâdi ve hüve naqzu'l-yedeyni mine'd-dünyâ zabtan ev taleben ve iskâtü'l-lisâni 'anhâ zemmen ev medhan ve's-selâmetü minhâ taleben ev terken ya' nî menzil-i faqr üç derece üzredür evveli zühhâduñ faqrındur şöyle ki dünyâdan külliyyetle münkatı' olub eline girenüni zabt itmez *naqzu'l-yedeyni mine'd-dünyâ zabtan ev taleben* didigi bu ma' nayadır.

Bir dağı lisâniyla ne zem ider ne medh *ve iskâtü'l-lisâni 'anhâ zemmen ev medhan* didigi bu ma' nayadır.

Bir dağı kalb dünyâya te'alluq itmez zâhiriyle dağı ne cem'ine sa'y ider ve ne terkine iştiğâl ider *ve's-selâmetü minhâ taleben ev terken* didigi bu ma' nayadır.

Ve'd-derecetü's-şāniyetü er-rucū'u ile's-sebķı bi mü'tāle'ati'l-fazlı ve hüve yūrīşü'l-ħalāşe min ru'yeti'l-a'māli ve yaķta'u şuhūde'l-aħvāli ve yūmeħħīşu min ednāsi mü'tāla'ati'l-maķāmāti ya'nī derece-i şāniye mü'tāla'a-ı fażl-ı Hāķla sābıķa -ı ezele rucū' itmekdür ol rucū' sāliki a'mālini görmeden ħalāş ider aħvālini şuhūddan ķaķ ider maķāmātuñ mü'tāla'a ednāsından [58a] ya'nī kirinden taħhīr ider taķrīri böyledür ki sālik kendinüñ aşlında 'adem -i şırf olub vücūda gelmede bir vācibü'l-vücūduñ icādına muħtāc oldıĝıñ bilse kendi zātı Hāķķuñ icādıyla mevcūd olduķda şıfāt u ef'ālī daĝı öyle Hāķķuñ icādıyla mevcūd olduĝını bilüb kendinden vücūd görmez her ney ki mālīk olsa ve her ne aħvāle ki nā'il olsa ve her ne maķāma ki bāliĝ olsa ve her ne tāt'atı ki itse Hāķ te'ālānuñ fażlıyla ezelde beni bu hey'et üzre zuhūrumu bilüb 'ilmine muvāfiķ taķdīr itmişdür bu ħālāt u ibādāt u maķāmāt ki vār zāhirde benden zuhūr itse de ve şudūrātda ħaķıķatde Hāķķuñ ħaķ u icādıyla ve ħüsñ -i tevfiķiyle ve vücūd görmeyledür diyü fażl-ı Hāķķı mü'tāla'a ider *er-rucū'u ile's-sebķı bi mü'tāle'ati'l-fazlı* didiĝi bu ma' naya dur.

Ve'd-derecetü's-şālişetü şıħħatü'l-iztūrāri ve'l-vuķū'i fi yedi'l-münķaķı'i'l-vaħdānī ve'l-iħtibāsü fi ķaydı't-tecrīdi ve ħāzā faķru's-şūfiyyeti ya'nī derece-i şālişe şūfiyyenüñ faķrıdur şūfiyyenüñ şānı oldur ki zāt u şıfāt u ef'ālī fānī olub Hāżret-i Zātda vāķı' olurlar *yedi münķaķı'i veħdāniyetden* murād maķām-ı zāt -ı Hāķķdur *ķaydı't-tecrīdi*den murād Hāżret-i Eħadiyyetdür ki anda ism resm u şıfāt olmaz maķām-ı zāt dur öyle olsa ķayd-ı tecrīdden iħtibās ya'nī ħabs olunmak maķām-ı zāt da ķalmaķdur dāim fenā ender-fenāda olur bu ħālete faķr-ı ħafī dirler.

5/9-BĀBÜ'L-ĠINĀİ

Ķāle'llahu te'ālā: "Ve vecedeke 'āilen fe aĝnā" (93/8) *İsmün li'l-mülki't-tāmmi* bu āyet-i kerīmede ĝinā şarīħan zıkr olunduĝundan Muşannif rĝ menzil-i ĝināyı bu āyetle işbāt eyledi ya'nī ĝinā mülk-i tāmmuñ ismidür.

Ve hüve ‘alā şelāseti derecâtin ed’derecetü’l-ülâ ğinâ’l-ķalbi ve hüve selāmetühü mine’s-sebebi ve müsālemetühü’l-ķükme ve ķalāşuhü mine’l-ķuşümeti ya’nî menzil-i ğinâ üç derece üzredür [58b] evveli ķalbüñ Hāķķa i’timāden māsivā-yı Hāķdan ğināsıdır şöyle ki esbāba te’alluķdan sālīm olur selāmetühü mine’s-sebebi didigi bu ma’ nayadır.

Bir daķı ķükmu’llah yāķud ķükmi-i şer’ a bilā i’tirāz teslīm ü inķıyāddur şöyle ki Hāķķuñ virdiğine ķanā’ at eyleyüb ziyāde ķaleb itmeye yāķud şer’ ate ne olursa ķılāfını ķaleb itmeye *ve müsālemetühü’l-ķükme* didigi bu ma’ nayadır.

Bir daķı ķuşümetden ķalāş olmaķdır ya’nî sālīķ ķükmi-i Hāķķa rāzī olsa herkesden zūhūr iden ef’āli Hāķķuñ irādet ü taķdīriyle olmuşdur diyü kimse ile ķuşümet idüb ķılāfuñ ķaleb itmez şer’ üñ ķükümünde daķı Hāķķuñ emridür diyü mu’āraza ile ķuşümet itmez.

Ve’d-derecetü’ş-şāniyetü ğine’n-nefsi ve hüve istikāmetühā ‘ale’l-merğūbi ve selāmetühā mine’l-meshūti ve berāetühā mine’l-mürāyāti ya’nî derece-i şāniye nefsiñ ğināsıdır ya’nî nefsi mutmeinne olub ķalbüñ şıfatıyla muttaşşıf olduğından ķalbe tābi’ olub ķuzūzāt-ı nefsāniyyeden müsta’nî olur Hāķla telezzüz eyleyüb Hāķķa teveccühünde māsivādan külliyyetle münķatı’ olur zīrā merğūb u maķbūb Hāķ olmuşdur ol hālet üzre müstaķīm olur *ve hüve istikāmetühā ‘ale’l-merğūbi* didigi bu ma’ nayadır.

Bir daķı meshūtdan selāmet bulmaķdır zīrā cemī’ ķuzūz üzerine ķazz-ı hāfi ihtiyār eyleyüb rāziye olmuşdur ķab’ına münāfi u muķālif olan eşyāya ğazab itmez *ve selāmetühā mine’l-meshūti* didigi bu ma’ nayadır.

Bir dahı mürâyâtdan berî olmağdur ya' nî Hâzret-i Hâkkuñ bâbında 'abd-i hâlîş olub 'ubûdiyyeti ihtiyâr itmişdür hazzı cânib-i Hâkdan istifâ eyleyüb merzıyyet olmuşdur ağıyâre meyl itmez *ve berâetühâ mine'l-mürâyâti* didigi bu ma' nayadur.

Ve'd-derecetü's-sâlişetü el-ğınâ bi'l-Hâkkı ve hüve selâsetü merâtibe el-mertebetü'l-ülâ şuhûdü zikrihî iyyâke ve's -şâniyetü [59a] devâmü mü'tâla'ati evveliyetihî ve's-sâlişetü el-fevzî bi vücûdihî ya' nî derece-i şâlişe ğınâ-yı Hâkla ğanı olmağdur ol dahı üç mertebedür evveli Hâk te'âlâ sâliki zıkr eyledigini sâlik şuhûd itmekdür ğınâ-i Hâkla ğanı olmağ Hâkkuñ şıfatıyla muttaşşıf olmağdur ya' nî her ne şıfât ki anda vârdur Hâkkuñ şıfatına mazhar olduğındandır meşelâ 'ilm ile muttaşşıf olsa Hâkkuñ 'ilmine mazhar olduğındandır Hâzret-i Bârî 'Âlim ismiyle tecellî eylese 'âlim olur Kâdir ismiyle tecellî itse kudret şıfatıyla muttaşşıf olur sâir şıfatların buña kıyâs it cemî' ef'âl ü şıfâtı Hâkdan bilen âdem halka muhtâc olmaz *el-ğınâ bi'l-Hâkkı* didigi bu ma' nayadur bunuñ haqîkâti merâtibinde zâhir olur mertebe-i ülâ zıkr-i Hâkku şuhûddur ya' nî Hâk te'âlâ kullarını dâim zıkr ider ve unutmaz ve lâzım olan şeyi vaqtinde verür bu hâli müşâhede eyleyen sâlik Hâkla ğanı olub sivâya muhtâc olmaz merâtib-i ğınânuñ evvelidür *el-ülâ şuhûdü zikrihî iyyâke* didigi bu ma' nayadur ikinci mertebesi dâim evveliyet-i Hâkku mü'tâla'a itmekdür Hâk te'âlâ cemî' eşyâdan muqaddem olub cümle halk itdigini ve kendinüñ zâtını ve cümle levâzımını halk eyleyüb vaqtinde taqdir itdigi vech üzre zuhûr idecegini mülâhaza u mü'tâla'a eylese ğınâ-yı Hâkla ğanı olub halka muhtâc olmaz merâtıbı ğınânuñ ikincisidür *ve's-sâniyetü devâmü mü'tâla'ati evveliyetihî* didigi bu ma' nayadur üçüncü mertebesi vücûd-ı Hâkku fevzdür ya' nî fenâ fi's-şıfâtdan fenâ fi'z-zâta terakki idüb zâtını zât-ı Hâkda ifnâya fevz bulsa maflûbuna nâ'il olub ağıyâre muhtâc olmaz ğınânuñ tamâmı bu mertebede hâşıl olur *ve's-sâlişetü el-fevzî bi vücûdihî* didigi bu ma' nayadur.

5/10-BĀBŪ'L-MURĀDĪ

Ķāle'llahu te'ālā: "Ve mā kunte tercū en yülķā ileyke'l- [59b] kitābü illā raḥmeten min Rabbike" (28/86) bu āyet-i kerīmede Faḥr-ı kâinât 'aleyhi't-taḥiyyat ve't-teslīmāt murādu'llah oldığını iş'ār olduğundan Muşannif tḥ menzil-i murādı bu āyetle işbāt eyledi ma'nā-yı nazm-ı kerīm ḥabībim sen kendine kitāb ilkā olunmasın murād idüb recā itmedüñ lākin ben murād eyleyüb sañā raḥmeten kitāb inzāl eyledim bunda mürīd Ḥāzret-i Ḥāḳ olub murād Ḥāzret-i Rasūlu'llah şalla'llahü te'ālā 'aleyhi ve sellem oldı zırā meczüb-ı sālīkdür Ḥāḳ te'ālā ḳable's-sülūk kendine taḳrīb murād idüb cezb ider ba' dehü sülūk itdirür buna meczüb-ı sālīk dirler enbiyānuñ cümlesi ol ḳabīledendür evliyā muḳaddem ṫarīķa sülūk iderler ba' dehü cezbe-i ilāhiyyeye gelüb meczüb olurlar murād didikleri oldur.

Ekşeru'l-müteķāmīlīn ve mütekellimīn fi hāze'l-'ilmi ce'alü'l-murāde ve'l murīde işneyni ve ce'alü maḳāme'l-murādi fevķa maḳāmi'l-mürīdi ya'nī ekşer-i mütekellimīn murādı mürīdden ğayri itdiler murāduñ mertebesi mürīdden a'lādür didiler murāddan maḳşūd şol evliyā -yı meczübīndür ki Ḥāḳ te'ālā anları ḥāḳdan gizlemişdür kendi bilür ḥāḳ bilmez didiler.

Ve li'l-murādi şelāsetü derecātīn ed-derecetü'l-ülā en ya'sıme'l-'abde ve hüve yesteşrifü'l-cefāe iżtırāran bi tenķişi'ş-şehvāti ve ta'vīķı'l-melāzzi ve seddi mesāliķi'l-me'āṫbi 'aleyhi ikrāhen ya'nī murād için üç derece vardur evveli Ḥāḳ te'ālā ol ḳulunu ma'sıyyetden ḥıfz itmekdür ḥālbuki ol ḳul ma'sıyyete meyl ider ola netekim Ḥāzret -i Yūsuf 'aleyhi's-selām Ḥāḳķuñda vārid oldı *"ve le ḳad hemmet bihī ve hemmebihā lev lā en ra'a bürhāne Rabbihī"* (12/24) ya'nī Yūsuf 'aleyhi's-selām Züleyḫāya meyl itdi lākin Ḥāḳ te'ālā ḥıfz eyledi *en ya'sıme'l-'abde ve hüve yesteşrifü'l-cefāe* didiği bu ma'nayadur cefādan murād irtikāb-i ma'sıyyetdür *tenķiş-ı şehvāt*dan [60a] murād muḳteżā-yı şehvet üzre ḥareket murādı üzre olmayub kederden ḥālī olmamaḳdur *ta'vīķı*

*melâzz*dan murâd lezâiz-i nefsâniyye ile telezzüz murâd eylediginde esbâbına muvaffak olmayub nâ'il-i merâm olmamağdur *sedd-i bâb-i me'âtıbdan* murâd meâşî kapûların örtüb menâhîden men' itmekdür hâşılı murâd maqâmına bâliğ olan sâlik kendinüñ beşeriyeti hasebiyle ma'şıyyete meyli olsa da Hâk te'âlâ anı shevâtını tenkîş idüb melâzzını ta'vîk idüb me'âşî bâbını seddider ol hâlet Hâkkuñ 'inâyetindendür.

Ve'd-derecetü's-şâniyetü en yeza'a 'ani'l-'abdi 'avâriza'n-naqşi ve yü'âfiyehü min simeti'l-lâimetü ve yümellikehü 'avâkıbe'l-hefevâti kemâ fe'ale bi Süleymâne 'aleyhi's-selâm fi katli'l-hayli hamelehü 'ale'r-rıhı'r-rağâi ve'l-'âşifi ve ağnâhü 'ani'l-hayli ya'nî derece-i şâniye Hâk te'âlâ murâd olan 'abdün naqş u 'ayb irâş idecek ef'âl ü şıfatdan hıfz itmekdür şöyle ki levme -i lâimetden hâlâş ola 'avâriza'n-naqşi ve yü'âfiyehü min simeti'l-lâimetü didigi bu ma'nayadur.

Bir dahı 'avâkıb-ı hefevâtı temlik ider ya'nî beşeriyet sebebiyle bir zelle şadır olsa tevbe ü istiğfâr eylediginde tevbesin kabûl idüb cürmünü 'afvdan şonra dünyâda mişli sebkat itmeyen keremle ikrâm ider *ve yümellikehü 'avâkıbe'l-hefevâti* didigi bu ma'nayadur bu hâlete tenzîl-i şürî dirler şuretâ irtikâb-ı ma'şıyyet olduğundan hâkikatde terfidür ekşer-i enbiyânün zellâti bu kabildendür Hâzret-i Süleymân 'aleyhi's-selâm atlarının seyrine iştiğâl sebebiyle nemâzı fevt eylediginde nedâmeten atlarını katl eyleyüb zellesine istiğfâr u iğtizâr eyledeginde Hâk te'âlâ 'özüñü kabûl idüb rıhı ya'nî rüzgarı teşhîr itmesi 'avâkıb-ı hefevâtını temlikdür.

Ve'd-derecetü's-şâlişetü ictibâü'l-Hâkkı 'abdehü ve istiğlâşuhü iyyâhü bi hâlişatihî kemâ ibtede'e Mûsâ ve kad harace yaktebisü [60b] nâran fe'stane'ahü li nefsihî ve ebkâ minhü rasmen me'âran ya'nî derece-i şâlişe Hâkkuñ 'abdini sâir kullarından tercîh idüb ve ihtiyâr itmesidür ictibâü'l-Hâkkı 'abdehü didigi bu ma'nayadur.

Bir dalı ol kulunu hâliş kendine kul itmesidür *ve istiḥlāşuhū iyyāhū bi ḥālişatihī* didigi bu ma‘nayadur ḥāşılı ‘abdden şadır olan envā‘ -ı t̄ā‘at u aḥlāk -ı ḥamīde muḳābilinde ‘ivaz vechi üzre degil ibtidā’ fazl u keremiyle kendine taḳrīb itmesidür netekim Ḥazret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selām ehliyle yolda giderken nār talebiyle çıkub Ḥaḳ te‘ālā Mūsā ‘aleyhi’s-selāma şecerden tecelli idüb kendine cezb ve benī mürsel eyledi “ve’şana‘ tüke li nefsi” (20/41) āyeti buna delil u vāzıḥdur.

6- KISMÜ'L-EVDİYETİ

Ve emmā kısmü'l-evdiyeti fe hüve 'aşeratü ebvābin ve hiye el-ihsānū ve 'l-'ilmü ve 'l-ḥikmetü ve 'l-başiretü ve 'l-firāsetü ve 't-ta'zīmü ve 's-sekīnetü ve 't-ṭuma 'nīniyyetü ve 'l-himmetü ve 'l-ilhāmü emmā kısm-ı evdiye on babdur ihsān ve ilm ve ḥikmet ve başiret ve ta'zīm ve firāset ve ilhām ve sekīnet ve ṭuma 'nīniyyet ve himmetdür.

6/1-BĀBÜ'L-İHSĀNİ

Ḳāle'llahu te'ālā: "Hel cezāü'l-ihsāni ille'l-ihsān" (55/60) Ve hüve en ta'büda'llahe ke'enneke terāhü ya'nī ihsān senüñ Rabbiña ibādet itmekligindür şöyle ki ke'enne Rabbini görür gibi 'ibādet idesüñ imdi bu ma'nāya olan menzil-i ihsāna bu āyetle istiḫādūñ vechi budur ki çünki ḳul Mevlāsına 'ibādetinde böyle mu'āyene vech üzre eylese Ḥaḳ te'ālā daḫı "hel cezāü'l-ihsāni ille'l-ihsān" (55/60) mazmūnı üzre ana rahmet nazarıyla nazar idüb şānını ıslāḫ ider mertebe -i mu'āyeneden geçirüb rütbe-i müşāhedeye iriḫdürür.

Ve hüve 'alā ṣelāseti derecātin ed'derecetü'l-ülā el-ihsānū fi'l-ḳaḫdi bi tehziḫihī 'ilmen ve ibrāmiḫi 'azmen ve taḫfiyetihī ḫālen ya'nī menzil-i ihsān üç derece üzredür evveli ḳaḫdını 'ilmen tehziḫ ile ihsāndur [61a] ya'nī Kitābu'llahda ve ḫadıḫ-i Nebevīde görüb bildigi gibi ihlāḫ ile 'amelden ihsāndur ya'nī güzel itmekdür şöyle ki ferāiz ü vācibāt ü sünen ü müsteḫabbātına ri'āyetle ve müfsedāt u mekrūḫātından ictināb üzre olduḫdan ḫoñra ke'enne Rabbısını görür gibi 'ibādet itmeklige ḳaḫd ide el-ihsānū fi'l-ḳaḫdi bi tehziḫihī 'ilmen didigi bu ma'nayadır.

Bir daḫı ḳaḫdını 'azmen ibrām itmekdür ya'nī her ne ḳadar 'ibādete ḳaḫd iderse niyetüñ muḫkem ider ḳad'ā müteḫayır olmaz ve ibrāmiḫi 'azmen didigi bu ma'nayadır.

Bir daħı a' mālını sūma' dan ve riyādan taşfiyedür *ve taşfiyetihī ḥālen* didigi bu ma' nayadur.

Ve'd-derecetü's-şāniyetü el-iḥsānū fi'l-aḥvāli ve hüve en yürā' iyehū ḡayreten ve yestürāhā tezarrüfen ve yüşaḥḥihāhā taḥkīkan ya' nī derece-i şāniye aḥvālden iḥsāndur ya' nī aḥvāl a' māl-i şālihanuñ āsarı olan aḥvāl-i seniyyede iḥsāndur ki gitmesinden ḥavfen ḥaḳḳuña ri' āyet ider ana ri' āyet a' mālinde taḳşir itmemekle olur zīrā *men lā virde lehū lā vāride lehū* müeddāsı üzre virdi olmayan kimsenüñ vāridi olmaz vāridi olan aḥvālinüñ zevāline ḡayreten virdini terk itmez.

Bir daħı ' ucüb u ṭaleb -i cāh u āfāt-ı da' vādan teḥarruzen aḥvālini setr ile iḥsāndur *ve yestürāhā tezarrüfen* didigi bu ma' nayadur.

Bir daħı aḥvālini taşḥih ile iḥsāndur ya' nī ba' zı aḥvāli şaḥih olur ba' zısı fāsit olur şaḥihine fāsidi müteḥalliṭ olsa aḥvāli müştebih olur fāsidini terk idüb şaḥihüñ işbat itmege ictihād ider anuñ mi' yarı şerī' atdur şerī' ata muvāfiḳ olan şaḥih olmayanı fāsiddür *ve yüşaḥḥihāhā taḥkīkan* didigi bu ma' nayadur.

Ve'd-derecetü's-şāliyetü el-iḥsānū fi'l-vaḳti ve hüve en lā tüzāyile'l-müşāhedete ebeden li yekūne vaḳtūke vāhiden ve lā telḥuza li himmetike emeden ve tec' alihā hicreteke ile'l-Ḥaḳḳı sermeden ya' nī derece-i şālişe vaḳtde [61b] iḥsāndur vaḳtde iḥsān sālīk müşāhedesinde dāima zāil olmaḳdur şöyle ki her vaḳtde ḥāli müşāhede olub vaḳti vaḳt-i vāhid ola zīrā müşāhededen ḡayri şey'e vaḳtini şarf eylese vaḳti müteferriḳ olub bir olmaz sālīk-i müşāhid dāim müşāhedede olsa vaḳti vāhid olub vaḳtinde iḥsān ider *en lā tüzāyile'l-müşāhedete ebeden* didigi bu ma' nayadur.

Bir daħı himmeti için nihāyet mülāḥaza itmemekdür ya' nī himmeti şöyle gerek ki ' ömrü temām olunca bu müşāhedede ola *ve lā telḥuza li himmetike emeden* didigi bu ma' nayadur.

Bir dahı mäsivâdan Hâzret-i Hâkka hicretini ebedî kılmakdur ya' nî sivâya kaç' â meyl ü ta' alluğu olmayub maqâm-ı cem' de karar itse vaqtinde ihsânı temâm olur ve *tec' alühâ hicreteke ile'l-hakki sermeden* didigi bu ma' nayadur.

6/2- BÂBÜ'L-İLMİ

Kâle'llahu te'âlâ: "Ve 'allemnâhü min ledünnâ 'ilmen" (18/65) *el-'ilmü mâ kâme bi delîlin ve ref'i'l-cehli* bu âyet-i kerîmede 'ilm şarihan zıkr olunduğundan Muşannif rı menzil-i 'ilmi bu âyetle işbât eyledi.

Ve hüve 'alâ şelâseti derecâtin ed'derecetü'l-ülâ 'ilmün celiyyün yeka'u bi 'ayânin ev istifâzatin şahihtin ev şihhati tecrübetin kadîmetin ya' nî menzil-i 'ilm üç derece üzredür evveli şol 'ilm-i vâzihdur ki 'ayânen vâkı' ola göz ile görünen mebsürât gibi havâşş-ı hamse-i zâhire ile hâşıl olan müşâhedât gibi ve havâşş-ı bâtına ile hâşıl olan vicdâniyyât gibi veyâhud istifâza-i şahiha ile vâkı' olan ya' nî yakîn ifâde iden tevâtür ile şâbit olan 'ilimdür yâhud tecrübe ile hâşıl olan 'ilimdür.

Ve'd-derecetü's-şâniyetü 'ilmün hafıyyün yenbütü fi'l-esrâri'z-zâhireti mine'l-ebârî'z-zâkiyeti bi mâi'r-riyâzati ve yezheru fi'l-enfâsi's-şâdikati li ehli'l-himmeti'l-âliyeti fi'l-ehâyini'l-hâliyeti li istimâ'i's-şâhiyeti ve hüve 'ilmün yüzhiru'l-gâibe ve yügayyibü's-şâhide ve yüşîru ile'l-cem'i ya' nî derece-i şâniye 'ilm-i hafîdür ki küdürât-ı nefşâniyye ve havâtır-ı şeytâniyyeden [62a] tâhir olan esrârda riyâzat-i hâlişa sebebiyle hâşıl olur muharremâtı tevvülde şâfi olan ebrâr-ı şâlihînden olan etkıyâya müyesserdür şöyle etkıyâ ki himmet-i 'âliyye şâhibi ola halvetlerde 'uzlete ihtiyâr eyleyüb şevk u şafâ u zevk u râhata bulduğı evkât-ı şâdikada hâşıl olur ol 'ilm bir 'ilmdür ki gâibi izhâr ider ya' nî halkdan ve ehl-i hicâbdan gâib olan Hâkka nür-ı tecelliyle zâhir görür *yüzhiru'l-gâibe* didigi bu ma' nayadur ve şâhidi gâib ider ya' nî ehl-i hicâbuñ nazarında zâhir olan ekvân u a'yânı gâib müşâhede ider zîrâ cümle a'yân fânîdür fânî olan nazardan gâib olur *ve yügayyibü's-şâhide* didigi bu ma' nayadur ve cem'a işâret ider

ya' nî nûr-ı Hâkla mâsivâyı ihrâk idüb 'ayn -ı ferdâniyyet-i ehadıyyet ki ma'kâm-ı cem' dür ana işâret ider *ve yüşîru ile'l-cem' i* didigi bu ma' nayadur.

Ve'd-derecetü's-sâlişetü 'ilmü ledünnin isnâdühü vücüdühü ve idrâkühü a'yânühü ve na'tühü hükümühü leyse beynehü ve beyne'l-ğaybi hicâbün ya' nî derece-i şâlişe 'ilm-i ledündür ya' nî bir 'ilimdür ki kesb ü tefekkürle ve sâir 'ulüm gibi bir şeye istinâd ile degil ma'ż taraf-ı Hâkdan rahmeten ve mevhibeten ta' lîm -i Hâk ile olur netekim buyurur "*ve 'allemnâhü min ledünnâ 'ilmen*" (18/25) sâir 'ulüm-ı menkûle gibi huccet-i üstâd ile şâbit olmaz bil ki üstâdı vücüdidür idrâki 'ayânidür na' tı hikmetdür ya' nî vicdân ile şâbit olur *isnâdühü vücüdühü* didigi bu ma' nayadur ya' nî 'ulüm-ı 'aqliyye gibi 'aql ile idrâk olunmaz 'ayân ile idrak olunur *idrâkühü a'yânühü* didigi bu ma' nayadur 'ibâretle vaşf itmek mümkün olmaz ve şuhûda mâlik olmayan kimseye ta' rîfle ve tefhîm mümkün olmaz *men lem yezük lem ya'rif* ya' nî tatmayan bilmez bir emr-i vicdânîdür beyâna gelmez anuñ na' tı şâhibi üzerine ol 'ilmi 'âlim olduğıyla hüküm itmesidür ya' nî şâhibi vicdânen bilür ol 'ilme mâlik [62b] olduğını gayrınıñ na' tına hâcet yokdur *ve na'tühü hükümühü* didigi bu ma' nayadur.

Bir dağı gaybla ol 'ilm beyinde hicâb yokdur gaybdan murâd 'ilm -i Hâkdur 'ilm-i Hâk ile 'ilm-i ledünnî beyinde gayriyet yokdur ol 'ilm 'ayniyle 'ilm-i Hâkdur *leyse beynehü ve beyne'l-ğaybi hicâbün* didigi bu ma' nayadur.

6/3-BÂBÜ'L-ĤİKMETİ

Ĥâle'llahu te'âlâ: "Yü'ti'l-Ĥikmete men yeşâü ve men yü'te'l-Ĥikmete fe Ĥad ütiye Ĥayran keşîran" (2/269) *el-Ĥikmetü ismün li aĤkâmi vaz'ı ş-şey'i fî mevzi'ihî* bu âyet-i kerîmede Ĥikmet şârihan zıkr olunduğundan Muşannif rĤ menzil-i Ĥikmeti bu âyetle işbât eyledi ya' nî Ĥikmet deyü bir şey mevzû'unda muĤkem vaz' itmeye dirler.

Ve hüve ‘alā şelāseti derecātın ed’derecetü’l-ülā en yū‘tıye külle şey’in haqqahū ve lā tü‘addıyehū haddehū ve lā tü‘accılehū vaqtehū ya‘nı menzil-i hikmet üç derece üzredür evveli her şeye Haqqıñı virmekdür.

Bir dağı her şeye haddinden geçirmemekdür.

Bir dağı her şey’üñ vaqtinü bilüb vaqtinde eylemekdür vaqtden muqaddem itmekdür.

Ve’d-derecetü’s-şāniyetü en teşhede nazara’llahi fı va‘ıdihı ve ta‘rife ‘adlehū fı hukmihı ve telhaza birrahū fı men‘ihı ya‘nı derece-i şāniye Haqq te‘ālānuñ va‘idinde murādı ve tehzıbinde hikmet ne idigin bilmekdür.

Bir dağı kulları üzre ‘ıķāb u ‘itāb ile hikmetinde ‘ādil oldıgın bilmekdür.

Bir dağı insanuñ taleb itdigi şeyi vir medigi ol kuluna kerem u ihsān idigini bilmekdür netekim dinilür “*el-hayru fı mā ihtārahu’llahü te‘ālā*” ya‘nı hayr Haqq te‘ālānuñ ihtiyār eyledigindedür zırā insanuñ murāduñ virse dünyāya mağrūr olub tuğyān itse ‘azāba müsteħaķ olur ve yāhud āhiretde derecesine noķşān gelür Haqqıñ her hükmi nice hikmeti mutazammın oldığından hayr -ı maħzıdur *ve telhaza birrahū fı men‘ihı* didigi bu ma‘nıyadır.

Ve’d-derecetü’s-şālişetü en teblüga fı istidlālike’l-başirate ve fı irşādıke’l-haķıķate ve fı işāratike’l- [63a] gāyete ya‘nı derece-i şālişe istidlālde başiret rutbesine bāliğ olmağdur başiret diyü hidāyet-i Haqq ile müeyyed ve nur-ı kıuds ile münevver olan ‘aķluñ nūrına dirler ve kuvvet-i kıudsiyye dağı dirler imdi istidlālde başirete bāliğ olmağ meţālib-i ‘ilmiyye üzre istidlālde haķıķati üzre idrāk itmekdür ki baş göziyle bilinmez kalb göziyle bilinür baş gözüne başar dirler kalb gözüne başiret dirler *en teblüga fı istidlālike’l-başirate* didigi bu ma‘nıyadır.

Bir daħı irşadda ĥaķıķate bāliĝ olmaķdur ya'nī sālīk sülūkünü tek milden şoñra mürīd-i müsta' idleri irşāda ķādir olsa 'aynū'l-cem' i'l-eħadiyyete olan ĥaķıķate bāliĝ olmadıķca sālīki kendi ĥāline terk itmeyüb maķām-ı cem'a işāle sa'y itmekdür *ve fi irşādıke'l-ħaķıķate* didigi bu ma' nayadur.

Bir daħı işāretde ĝāyete bāliĝ olmaķdur ya'nī 'ibādetle ĝāyet-i sülūke bülüĝ mümkün olmaz zīrā sülūkūñ ĝāyeti zāt-ı eħadiyyetde fānī olmaķdur 'ibādet ana vefā itmez işāretle hidāyet ider *ve fi işāratike'l-ĝāyete* didigi bu ma' nayadur.

6/4-BĀBÜ'L-BAŞİRETİ

Ķāle'llahu te'ālā: "Ķul hāzihī sebīlī ed'ū ila'llahi 'alā başīratın ene ve meni'ttebe'anī" (12/108) bu āyet-i kerīmede başīret şarīħan zıkr olunduĝundan Muşannif rħ menzil-i başīreti bu āyetle işbāt eyledi.

El-başīratū mā yūħallişuke mine'l-ħayreti şol 'aķıldur ki nur-ı ķudsī ile münevver ve hidāyet-i Ĥaķ ile müeyyeddür her kimde ki bulunsa anı ĥayretten taħliş ider zīrā hidāyet-i Ĥaķ ile her neye ki nazar ider ĥaķıķati üzre görür 'iyāndan ĥaķā itmez delīle ve bürhāna muħtāc olmaz ĥaķķı Ĥaķ görüb ķabūl ider bātılı bātılı görüb reddider 'ilmine şübhe 'ārız olmaz ĥayretten ĥalāş olur.

Ve hüve 'alā şelāşeti derecātın ed'derecetü'l-ülā en ta'leme enne'l-ħabera'l-ķāime bi temhīdī'ş-şerī'ati yeşdüru 'an 'aynīn lā teħāfū 'avāķıbehā [63b] fe terā min ĥaķķıhī en telüzzehū yaķīnen ve taĝzabe lehū ĝaraten ya'nī menzil-i başīret üç derece üzredür evveli senūñ bilmekligindür ki Ĥazret-i Rasūl-i Ekrem şalla'llahü 'aleyhi ve sellem virdigi ĥaber ĥaķdur ve şādıķdur şol zāt-ı muħıķķ u şādıķdan şādırdur her neden ki ĥaber virür 'iyānen gördüĝü şeyden ĥaber virür ve her ne ki söyler nefsü'l-emre muţābıķ olub ĥaķ olan kelāmı söyler *yeşdüru 'an 'aynīn* didigi bu ma' nayadur anuñ ĥaberūñ taşdıķ idüb ana ittiba' idenlerūñ 'āķıbeti ĥayr olub selāmet ü necāt bulurlar ve

se'âdet-i ebediyyeye nâ'il olurlar ve 'âkıbetinden havf itmez *ve lâ tehfâfî 'avâkıbehâ* didigi bu ma' naya dur ol haberüñ haq oldığı ecilden bātınında yakinen bir lezzet bulursın ke'enne haber virdigi meşübāt-ı cemileye nâ'il olmuş görürsün *fe terâ min haqqihî en telüzzehü yakinen* didigi bu ma' naya dur haberin hüsn-i kabül ile kabül idüb emrine ve nehyine imtişâl ider ve kabül itmeyüb muhâlefet idenlere gayret-i diniyye muktezâsı üzre Allah gâzab idersin *ve tağzabe lehü garaten* didigi bu ma' naya dur.

Ve'd-derecetü's-şâniyetü en teşhede fî hidâyeti'l-Haqqı ve izlâlihî işâbete'l-'adli ve fî telvîni aqsâmihî riâyete'l-birri ve tü'âyine fî cezbihî hable'l-vişâli ya'nî derece-i şâniye şol başiretdür ki nur-ı hidâyetle hidâyet ü izlâl Haqquñ fi'li olduğu bildikten sonra hidâyet u izlâlinde 'adle işâbetüñ müşâhede itmekdür taqriri böyledür ki Hazret-i Haq 'ilm-i ezelisinde hidâyet müste'ad u müsteħağ olanları bilüb 'ilmine muvâfıq taqdîr idüb hidâyet itmişdür ol hidâyeti 'adlden ve izlâle müste'ad u müsteħağ olanları daħı 'ilm-i ezelisinde izlâle isti'dâdlarını bilüb 'ilmine muvâfıq taqdîr idüb izlâl itmişdür izlâl daħı 'adldür *işâbetü'l-'adli* didigi bu ma' naya dur.

Bir daħı nâsuñ kısmet ü rızıklarüñ muhtelif [64a] idüb ba'zını ğanî ve şâhib-i câh ve 'azîz itmesi ve ba'zını haqîr u zelîl u rezîl itmesi iki ferîka daħı berr u ihsânına ri'âyet itdigini şuhûddur ya'nî ğanıye ğinâ virüb rızqını tevsî' itmesi berr u ihsâna ri'âyet itdigi gibi fakîre virüb rızqını tażyîk itmesi daħı berr u ihsâna ri'âyetdür zîrâ fakri ğani itse fakîr tuğyân idüb 'azâba müsteħağ olurdu fakri âhîret 'azâbından şıyâneten dünyâda fakîr u sefil eyledi ğanî daħı fakîr olsa fakra şabr itmeyüb envâ'i muħarremât irtikâb idüb 'azâba müsteħağ olurdu ğanıyi 'azâb-ı âhîretden hıfz için dünyâda ğanî eyledi şahîhu'l-mizâc ile merîz daħı kimine terfî'-i derecât için ve kimine tekfîr-i seyyi'ât için kahr ile mu'âmele ider sâir aħvâli mütelevvin olanları buñâ kıyâs it *ve fî telvîni aqsâmihî riâyete'l-birri* didigi bu ma' naya dur.

Bir dahı cezbend-i ħabl-i vişâlin mu'âyenet itmekdür ya'nî 'ibâdeti 'ibâdât u tâ'ata ve ħüsn-i ħâlâta tevfiċ ile kendine cezb itmesi vişâline sebep eyledigini mu'âyenet ider ħabl-i vişâlden murâd tâ'ata tevfiċ itmesidür netekim buyurur "ve'tesimû bi ħabli'llahi"(3/103) fi cezbihî ħable'l-vişâli didigi bu ma'nayadur.

Ve'd-derecetü's-sâlişetü başîratün tüfecciru'l-ma'rifete ve tüşbitü'l-işârate ve tünbitü'l-firâsete ya'nî derece-i sâlişe şol başîretdür ki ma'rifet çeşmesün tefcîr ider işâret işbât ider ferâsete inbât u ib'âş ider takrîri böyledür ki ma'rifet bir 'ilmdür kesb ile ħâşıl olmaz mevhibe-i Ĥaċċdur başîret 'âlem-i 'ulvîde ya'nî maċâm-ı vâhidîyyet ki maċâm-ı şîfâtdur anda olan me'ârifî kesb ider ħükm -i 'âlem-i ģayb ki ħazret-i vâhidîyyete dirler anda nüfûz ider ol 'âlemde olan ħaċâyıkı müşâhede ider ģayb-ı zât-ı eĥadiyyet ki ģaybü'l-ģuyûb dirler anda nüfûz itmez ma'rifet-i zât-ı Ĥaċċa [64b] nâ'il olmaz lâkin ħalbi me'ârif-i esmâiyye visâletiyle ħazret-i vâhidîyyetde ma'rifet-i Ĥaċċa i'dâd ider ya'nî ma'rifet-i Ĥaċċı ħabûle müste'idd u lâyıċ ider ol zamânda 'ayn -ı eĥadiyyetden ma'rifet-i ħaċċîkat çeşmeleri câri ve 'arz-ı ħalb üzerine câri olur başîratün tüfecciru'l-ma'rifete didigi bu ma'nayadur.

Bir dahı ħaċċîkat bir emr-i ħafîdür ki 'ibâdetle ta'bîr ü tefhim mümkin olmaz ħaċċîkate vâşıl olan 'ârifler işârât -ı laţîfe ile müşâhede itdikleri ma'rifet ü irfanlarına işâret iderler başîretün kemâli işâret işbât itmekdür ve tüşbitü'l-işârate didigi bu ma'nayadur.

Bir dahı başîret sâlike firâset işbât ider ya'nî başîret şâĥibi olan sâlik firâset şâĥibi olur zîrâ başîret şâĥibi ħalbini mâsivâya te'alluċ ekdârından ve şehevât-ı nefsanîyyeye meyl ednâsından şâfi kılmışdur birine nazar itse nür-ı Ĥaċċla nazar ider andan bir şey ħafî degildür netekim Ĥazret-i Rasûl şalla'llahü 'aleyhi ve sellem buyurur "itteċî firâsete'l-mü'mini fe innehü yenzuru bi nuri'llahi te'âlâ" ya'nî mü'minün firâsetinden itteċâ ictinâb it zîrâ mü'min nuru'llah ile nazar ider imdi fıtrat-ı aşliyyesîn

ifsād itmeyen sâliküñ kalbinde firâset nûri zâhir olur ve *tünbitü'l-firâsete* didigi bu ma' naya dur bunı dağı bilmege cemî' -i kulüb-ı benî Âdem ađl-ı hilkatinde fitrat-ı selîme üzre halk olunub firâset nûrına kâbil halk olunmuşdur netekim buyurur “ve mâ min mevlûdin illâ yûledü ‘alâ fitrati’l-İslâmi şümme ebevâhü yehevvidânihi ve yunaşşirânihi ve yümeccisânihi” ya' nî dünyâya gelen evlâd cümlesi fitrat-ı İslâm üzre toğar soñra babası ve anası yahüdî ise yahüdî olur ve iderler ve nasrânî ise nasranî iderler ve mecüsî ise mecüsî iderler ba' zılar dünyâya ikbâl eyleyüb lezâyiz-i nefsanıyyeye iştiğâl ile Hakkâ ‘ ibadâtdan i' râz [65a] itdiler ve envâ' -ı me' âşıyyete mübtelâ olub kalblerüñ mükedder kıldılar her kim ki ‘ inâyet-i Hakk gelüb hüsni-tâ' ata tevfiğ olsa tezkiye-i nefis ve taşfiye-i kalb ve tahliye-i ruh ve tecelî-i sırr eyleyub başiret-i kâmile şâhibi olur şöyle ki kalbinde firâset nuri zâhir olub yenâbî' -i hikmet cereyân itmege başlar bunı dağı bil ki firâset iki nev' idür bir nev' i nûr-ı başiretle bevâtında olan me' ânî-i gaybe fehm ider şöyle ki delîl ile ve tefekkür ile degil hemân kalbinde bir ma' nâ-yı laţif cevelân ider ol bir zevkdür ki bir zevka benzemez Beyt:

*İki cihanda Mısriye devlet dağı ‘ izzet yeter
Geldikce yârüñ şunduğu güherlerüñ dürdânesi*

didigi Mısrînüñ bu mağama işaretdür bir nev' i aşhâb-ı riyâzatuñ ve ehl-i bidâyetüñ firâsetidür ‘ avâm beyninde mağbûl u müstaşsen olan bir emr-i ‘ acîbdür takriri böyledür ki eşhâb riyâzata riyâzatla bevâtınuñ taşfiye itdiklerinde hayâl ‘ âlemi açlıb hayalleri ‘ âlem-i vişâle şâl ü meşâle vâşıl olur hayâl vâşıtasıyla müğayyebâtdan çok ağvâl münkeşif olur bu keşfe keşf-i şürî dirler ba' zılar bunuñla üns idüb keşf-i hağikîden mağrûm olurlar ba' zılar buña da kana' at itmeyüb hağâyığ u me' ânînüñ inkişâfına tâlib olurlar tecelliyât-ı ilâhiyyeye nâ' il olurlar himmetleri ağvâl-i halka te' alluğ itmez ve âfâğda taşarrufa meyl itmezler ‘ abd-ı şırf olub ‘ ubüdiyye tde qarâr iderler muktezâ-i vađt ne güne mu' âmelet ise öyle mu' âmelet iderler Beyt:

*İbn-i vaqtım ben ebu'l-vaqt olmazam
'Abd-ı maḥzım ben taşarruf bilmezem*

didigi Mıṣrî merḥūmuñ bu maḳāmdadır himmetleri şuhūd-ı Ḥaḳḳa maḥşürdür aḥvāl-i halkı mükāşefe gerçi iḥsān-ı Ḥaḳ ve mevhıbet -i Ḥazret oldıgına binā'en maḳām-ı maḥmūd ve menzil-i mergüb olsa daḫı merātıb-i ehlu'llahdan nāzıldür ya'nı aşağıdır [65b] nefsün müzekkā ve ḳalbün müşaffā olmasından ḥāşıl olan bir ḫāletdür ehl-i sülūke maḥşüş degıldür ehl-i imānda da bulunur belki ehl-i zimmet ki yehūdî ve naşārādur anlarda daḫı istidrācen olmaḳ cāizdür mü'minden şadır olana kerāmet dirler mü'mini tekrīmen oldıgından kāfir ve kāhinden şadır olana istidrāc dirler kāfirin derece-i küfrin artırub āḫiretde ta'zīb için oldıgından ve ba'zı ḳullarında keşf-i şūrî ile keşf-i ḫaḳīkî cem' ider "*zālike faḫlu'llahı yü'tihı men yeşā*" (5/45) imdi insana lāzım olan ḫulūşla te'abbüddür ki cem' ider.

6/5-BĀBÜ'L-FİRĀSETİ

Ḳāle'llahu te'ālā: "İnne fı zālike le āyātin li'l-müteveşşimîn" (15/75) *et-teveşşümü et-teferrüsü ve hüve isti'nāsü ḫükmi ḡaybin min ḡayri istidlālın bi şāhidin ve lā ihtibārin bi tecrübetin* ya'nı bu āyet-i kerīmede teveşşüm teferrüs ma'nāsına oldıgından Muşannif rḫ menzil-i firāseti bu āyetle işbāt eyledi imdi teferrüsün ma'nası ḫükmi-ḡaybî bilā istidlāl bi şāhidin istināsdur ya'nı Ḥazret -i Ḥaḳḳuñ vücūdını ve eḫadiyyetini ve şıfāt u ef'ālını müşāhede vechi üzre bilmekdür bir ḫāzır-ı mevcūd ve muāyin şeyle istidlālen bilmek degıldür meşelā duḫān görüldükde duḫān ile nāra istidlāl itmek gibi ve berḳ ile yaḡmūra istidlāl gibi.

Bir daḫı tecrübe ile ihtibāran bilmek degıldür zırā bu istidlāl ve ihtiyār ile bilmek firāset degıldür.

*Ve hüve ‘alā selāseti derecātin ed’derecetü’l-ülā firāsetün tārīetün nādīretün teşkudü ‘alā lisānin vaşıyyin fi’l-‘umri merraten li hāceti sem‘i mürīdin şādīkin ileyhā lā yūkafü ‘alā maḥracihā ve lā yū‘abberu li şāḥibihā ve hāzā şeyün lā yūlahḥaşu mine’l-kehāneti ve mā zāhāhā li ennehā lem tūşir ‘an ‘aynīn ve lem teşdür ‘an ‘ilmīn ve lem tūşka bi vücūdīn ya‘nī menzil-i firāset üç derece üzredür evveli şol firāsetdür ki ‘arızan ola ve nādīr ola şöyle ki [66a] ehlu’llahdan olmayan zīkru’llaha mūnis olmayan bir kimsenūñ lisānından müddet-i ‘ömründe bir kerre şādır olur sebebi oldur ki bir mürīd-i şādīka müşkil vākı‘ olub mürşidi hāzır olduğda ḥallinden ‘āciz ḳalub ḥayrān u sergerdān gezdiginde Ḥazret-i Bārī kerem u şefḳatinden bir şaḥşuñ lisānından fetḥ ider *Li hāceti sem‘i mürīdin şādīkin ileyhā* didigi bu ma‘nayadur bu kelām-ı şānı ki mürīdūñ müşkilini ḥal eyledi bu şaḥşa ne vecihle zāhir oldı bilinmez zīrā ehlu’llah kerāmātdan degil ki kerāmeten bilmişdür denile ehlu’llah riyāzatdan ḥāşıl olmuşdur denile *ve lā yūkafü ‘alā maḥracihā* didigi bu ma‘nayadur bu kelāmūñ şāḥibine i‘tibār olunmaz *ve lā yūabberu bi şāḥibihā* didigi bu ma‘nayadur.*

Bir daḥı bu nev‘i firāset kehānetden fark olunmaz *ve lā yūlahḥaşu mine’l-kehāneti* didigi bu ma‘nayadur kehānet bir şeydür ki Rasūlü’llah şalla’llahü ‘aleyhi ve sellem nehy itmişdür bir emr-i ḳabīhdür zemān-ı cāhiliyyetde olmuşdur müḡayyebātdan ḥaber virirlerdi ḥattā Rasūlü’llahuñ nübüvvetle ba‘ş olunacağından ḥaber virdiler anlaruñ ḥaḳḳuñda Rasūlü’llah şalla’llahü ‘aleyhi ve sellem “*men şaddeḳa kāhinen feḳad kefera*” didi ya‘nī her kim ki bir kāhini taşdıḳ itse taḥḳīḳ kāfir olur taḳrīrī böyledür ki şeyāṭīn gök yüzüne çıḳub gökte olan melāikenūñ aḥvāl-i ‘ālemden ba‘zı mükālemelerūñ istimā‘ iderler ba‘dehū yer yüzüne inüb istimā‘ itdikleri kelimātına yüz ḳadar daḥı kızb sözler ḳoşub dostlarına söylerler kāhinler daḥı şeyāṭīnün istimā‘ itdikleri kelimāt-ı kāzībeleri ḥaḳḳa söylerler.

Bir daḥı kehānet müşābih olan eşyādan fark olunmaz *ve mā zāhāhā* didigi bu ma‘nayadur kehānete müşābih olan eşyā nücūma [66b] ya‘nī yıldızlara baḳub ba‘zı

muğayyebâtdan haber virmek ve zarbu haşşin ve şa'îrin ya'nî taşu arpayaya urub fal bakub gayba hükm itmek gibi cümlesi haramdur fâ'ili seyyi'dür taşdik iden kâfirdür dağı reml ol kabilden olsa da lâkin ümür-ı mübahadandır Hâzret-i Rasûl şalla'llahü 'aleyhi ve sellem remle ruşat virmişdür zîrâ enbiyâdan bir şeyi haţţ -ı firâsetüñ çeküb reml itmişdür imdi remmâllerüñ haţtı ol Nebînüñ haţına muvâfiķ olsa mübah olub kehânetden ve kehânete müşâbih olan eşyâdan mütemeyyiz olmadığı ve şâhibine i' tibâr olunmadığı firâset şâhibi her ne söylerlerse zann ü şekk ile söyler görüb cezm ile söylemez *li ennehâ lem tüşir 'an 'aynin* didigi bu ma' nayadur ve şuhûd ile ihbâr itmez bu fâife şuhûda vücûd tesmiye itdiklerinde Muşannif merhûm *ve lem tüşka bi vücûdin* didi zîrâ şâhibi ehl-i şuhûddan ve ehl -i taşfiyeden degil ve üns-i bi'llah idenlerden degildür ve illâ vahşî olmaz idi.

Ve'd-derecetü's-şâniyetü firâsetün tücnâ min ğarsi'l-îmâni ve taţlu'u min şihhati'l-hâli ve telme'u min nûni'l-keşfi ya'nî derece-i şâniye şol firâsetdür ki ğars-ı imândan hâşıl olur imâni ğarsa ya'nî bağçede direk dikmesine teşbih eylediği bağçede dikilen direk neşv ü nemâ bulub mütezâyid olduğu gibi imân dağı kalb -i insânda nemâ bulub mütezâyid olur şöyle ki yakîne ve 'iyâna bâliğ olur firâset imânuñ şecere -i şemeresidür ya'nî imân meyvesidür *tücnâ min ğarsi'l-îmâni* didigi bu ma' nayadur.

Bir dağı tecellî-i şâhih ile kalbe vârid olan vâridât-ı cüziyyeden vârid olur *ve taţlu'u min şihhati'l-hâli* didigi bu ma' nayadur.

Bir dağı nûr-ı keşfden leme'an ider ya'nî nûr-ı keşfle haķâyıķı nefsu'l-emre [67a] muţâbıķ u muvâfiķ olur *ve telme'u min nûni'l-keşfi* didigi bu ma' nayadur kerâmete olan firâset bu nev' i firâsetdür.

Ve'd-derecetü's-şâlişetü firâsetün seriyyetün lem tectelibhâ ru 'yetün 'alâ lisânin muşţani' in şarihan ev remzen ya'nî derece-i şâlişe şol firâsetdür ki maķâm-ı sırda olur maķâm-ı kalbde olan firâsetden a' lādur ol firâset ru 'yetle olmaz *lem tectelibhâ ru 'yetün*

didigi bu ma' nayadur qalb nür-ı ' aqlile münevver olsa şeyi fikrile ve ru ' yetle bulur ol maqāmdan teraqqı eyleyüb nür-ı qudsile mün evver ü muqaddes olsa başiret olub qalb gözüyle müşāhede ider ru ' yet-i başara hācet qalmaz ol firāsetüñ şāhibi Haqda muştafā u muhtār u mürtezā qullarından olub esrār-ı Haqqa vāqıf olur şarihan söylemeklige me ' mür olsa şarihan söyler ve remzen söylemeklige me ' mür olsa remzen söyler ' *alā lisānin muştanı' in taşrihan ev remzen* didigi bu ma' nayadur.

6/6- BĀBÜ'T-TA' ZĪMĪ

Qāle'llahu te'ālā: "Mā leküm lā tercüne lillahi veqārān" (71/13) bu āyet-i kerīmede vaqār şarihan zıkr olunub ta' zīm ma' nāsına olduğundan Muşannif rḥ menzil-i ta' zīmi bu āyetle işbāt eyledi.

Et-ta' zīmü ma' rifetü'l- ' azametü me' a' t-tezellülü lehā ya' nī ta' zīmüñ ma' nāsı Hazret-i Haqkuñ ' azamet-i şānun bilüb tezellül itmekdür tezellülün gāyeti ' ibādet u tāt' atdür.

*Ve hüve ' alā şelāşi derecātin ed-derecetü'l-ülā ta' zīmü'l-emri ve' n-nehyi ve hüve en lā yü' ārazā bi teraḥḥuşin cāfin ve lā yü' arrazā li teşdīdin gālin ve lā yühammelā ' alā ' illetin tūhinü'l-inqiyāde ya' nī menzil-i ta' zīm üç derece üzredür evveli Haq Te' ālanuñ emr u nehylene sem' an ve tāt' aten inqiyād itmekdür şöyle ki ' azimetle ' amel idüb ruşsata meyl itmekdür ki ruşsata ifrāt idüb ma' şıyyete qarīb olmaqla hadd-i cefāya bāliğ olmamaqdur zīrā ehl-i sülük [67b] erbāb-ı ' azimetdendür ruşsata tenezzül itse *ḥasenātü'l-ibrār seyvi ' etü'l-muqarrabīn* fehvāsı ke ' enne ' işyān itmiş gibi mevlāsına cefā itmiş olur netekim Hazret -i Rasül şalla'llahü ' aleyhi ve sellem buyurur "*men aḥdeşe ve lem yetevazza ' fe kad cefānī ve men tevazza ' a ve lem yuşalli rek' ateyni fe kad cefā' llah te'ālā*" ya' nī bir kimse abdestini bozsa ba' dehū abdest almasa baña cefā ider ve abdest alub da iki rek' at kılmasa nemāz Haq te'ālāya cefā ider ' avām haqkuñda cefā olmasa da ehl-i sülük haqkuñda cefā olur.*

Bir dağı emr u nehyi imtişâlde ifrâd idüb nefsine teşdîd-i gâli ile ta'arruz itmekdür hadd-i tehammülden hâric hareket itse gûlüvv ider *ve lâ yü'arrazâ li teşdîdin gâlin* didigi bu ma'nyadur imdi tã'atde tefrîd ü taqşîr cefâ olduğı gibi ifrâd dağı 'uluvv-i bâtıldur 'özt lâzımdur.

Bir dağı inkıyâdına za'af u noqşân irâş idecek 'illetden ictinâb itmekdür *ve lâ yühammelâ 'alâ 'illetin tûhinü'l-inkıyâde* didigi bu ma'nyadur taqrîri böyledür ki bir kimse şer'î şerîfde haram olan şeyüñ hürmetini 'aqlıyla ta'lîl eylese ictinâbda vehn -i za'af gelüb menhiyyâtdan ictinâb itmez meşelâ hamruñ hürmeti nass-ı Qur'an ile şâbit iken kendi 'aqlıyla hamruñ haram olduğı müskir olub sekr virdigindendür sekr itmese haram olmaz demek gibi öyle ta'lîl iden kimesne inkıyâdı za'if olur netekim vuzû'un farziyyetinden murâd a'zâ-yı vuzûi pâk olsa vuzûya hacet kalmaz diyen kimesnenüñ inkıyâdı za'if olduğı gibi imdi mü'mine lâzım olan ahkâm -ı şer'îati 'aqlına kıyas itmeyüb Rasûlü'llahdan ne vecihle istimâ' olundu ise ve Kitâbu'llahdan nice görüldü ise öyle 'amel itmekdür bu ma'nâdan ötürü selef ü meşâyıh ahkâm-ı şer'îyyei 'aql ile ta'lîl ü tevcîh itmekden [68a] men' itdiler ahkâm-ı şer'îyye tekâlîf-i te'abbüdiyyedendür kıyasuñ ve 'aqluñ anda medhali yokdur didiler.

Ve'd-derecetü's-sâniyetü ta'zîmü'l-hükmi en lâ yübteğâ lehü 'ivecün ev yüdâfe'a bi 'ilmîn ev yürzâ bi 'ivezin ya'nî derece-i sâniye hükmu'llahı ta'zîmdür şöyle ki kazâ-yı sâbıkda ya'nî 'ilmu'llahda bulunan vecih üzre taqdîr ve hüküm olunan ahkâma râzî ola tab'muñ hilâfına olan ahvâle mu'arâza etmek hükmi-i Haqda i'vicâc ya'nî egrilik görmekdür ol hod batıldur hükmi-i Haqka ta'zîm anuñ için i'vec u 'illet taleb itmekle olur *en lâ yübteğâ lehü 'ivecün* didigi bu ma'nyadur bunu dağı bilmekle hükmi-i sâbıkda ya'nî Haqquñ ezelde itdigi hükmüne bir emr-i muqtezî olub tebdîl ü tağyîr mümkün olmadığından hüküm dirler herkese 'âlem-i dünyâda isti'dâdına göre olub zâhirde şerr görünse de bâtında 'âkıbeti hayr olduğına binâ'en hayr olduğından

hikmet dirler hükmi-i şer' iyye ki ya' nî evâmîr u nevâhî ki bâtıını oldığından irâdet dirler min külli vechin ' ivec taleb itmede lâıyık degildir.

Bir dağı ol hükmi-i sâbıkı ' ilm ile müdâfa' a itmemekdür *ev yüdâfî' u bi ' ilmin* didigi bu ma' nayadur ya' nî ezelde muğadder olan hükmi ' ilm ile def' itmek ta' zîm-i hükme muğâlifdür ' ilm ile hükmi-i ezel def' olunmaz hükmi-i ezel ' ilmi def' ider "*el-'abdü yüdebbiru va'llahü yüğaddiru*" tedbîr-i ' abd tağdır-i Hâğğa muvâfık olmasa te'sîr itmez.

Bir dağı ' ivağ u ecre râzî olmamağdır zîrâ tã' atı muğâbilinde ecr ü ' ivağ kabûl itse ' ibâdeti Hâğğun emrini ta' zîmen olmuş olmaz nefsine celb-i menâfî' için olmuş olur meşûbât-ı cemîleye neyl için olmağ ' avâma nisbet mağbûl olsada havaşşa nisbet ' illet u ' aybdur "*ğhasenâtü'l-ebrâr seyvi'âtü'l-muğarrabîn*" kağıyyesi kağıyye -i müsellemedür imdi sâlike lâzım olan ' ibâdet u tã' atün rızâen li'llah idüb ecr u ' ivağ [68b] için itmemekdür *ev yürzâ bi ' iveğzin* didigi bu ma' nayadur.

Ve'd-derecetü's-şâlişetü ta' zîmü'l-Hâğğı ve hüve en lâ tec'ale dühühü sebeben ev terâ 'aleyhi hağğan ev tühâzi' a lehü ihtiyâran ya' nî derece-i şâliş Hâğğı ta' zîmdür şöyle ki Hâğğun vişâline Hâğğdan ğayrı sebep görmemekdür ya' nî tã' at ü ' ibâdetün Hâğğa kurbete sebep bilmeyüb kurbeti Hâğğun tağrîbinden bilmekdür *en lâ tec'ale dühühü sebeben* didigi bu ma' nayadur.

Bir dağı Hâğğ üzerine kendinün hağğında görmekdür bil ki envâ' -i ' ibâdât u ğayrâta tevfiğ Hâğğdan imtinân bilüb şükründen ' aczini iğrâr itmek lâzımdur *ev terâ 'aleyhi hağğan* didigi bu ma' nayadur.

Bir dağı ihtiyâriyle Hâğğa münâza' a itmemekdür *ev tühâzi' a lehü ihtiyâran* didigi bu ma' nayadur Hâğğı ta' zîm kendi ihtiyârını terk eyleyüb Hâğğun ihtiyârını kabûl itmekdür Beyt:

*İhtiyârı nîst egerçi tûra nîke mâşed
Mâbedest yârdâdim ihtiyârî hısrâ*

6/7-BÂBU'L-İLHÂMÎ

Ḳāle'llahu te'âlâ: "Ḳāle'llezî 'indehû 'ilmün mine'l-kitâbi ene âtîke bihî ḳable en yertedde ileyke tarfûke." (27/40) el-ilhâmü maḳâmü'l-muḥaddiṣîn ve hüve fevḳa'l-firâseti li enne'l-firâsete rubbemâ yeḳa'u nâdiraten ev'isteṣ'abe 'alâ şâhibihâ vaḳtühâ ve'ista'şabet 'aleyhi ve'l-ilhâmü lâ yekünü illâ fi maḳâmin 'atîdin bu âyet-i kerîmede kitâbdan murâd Kitâb-ı mübîn ü Ḳur'ân-ı 'azîmdür 'ilimden murâd ilhâm tarîkıyla olan 'ilim olduğundan Muşannif rḥ menzil-i ilhâmı bu âyetle işbât eyledi.

Ve hüve 'alâ şelâseti derecâtin ed'derecetü'l-ülâ ilhâmü nebiyyi'llahi yaḳa'u vaḫyen ḳâtı'an maḳrûnen bi semâ'in ev muṭlaḳın ya'nî menzil-i ilhâm üç derece üzredür evveli ilhâm-ı enbiyâdur vaḫyen vâḳı' u ḳâtı' u câzîmdür ḳaṭ'an şek ü şübhe olmaz *vaḫyen ḳâtı'an* didigi bu ma'nayadur semâ'a maḳrûndur ya'nî az olub lisân ḫaber idene mesmû' olur az olub enbiyâya ilhâm-ı [69a] ḳalîle ḳalb-i enbiyâya ilhâm olunur *maḳrûnen bi semâ'in ev muṭlaḳın* didigi bu ma'nayadur bunu daḫı bil ki vaḫyin luḡat ma'nâsı işâret-i ḫafiyedür ilhâmuñ ma'nâsı daḫı ifhâm u ḳalbe bir ma'nâyı ilkâdur ma'naları müteḳârib olduğundan ilhâma vaḫiy demek ve vaḫye ilhâm demek câizdür vaḫiy 'örfen enbiyâya maḫşûş olsa da şer'an maḫşûş degildür tefhîm daḫı enbiyâya Ḳur'anda geldi "*fe fehhemnâhâ Süleymân*" (21/79) buyuruldu tefhimüñ ma'nâsı ilhamdur bundan ötürü Muşannif rḥ ilhâmı nebiyye muzâf ḳılub ilhâm-ı nebî didi vaḫy ismiyle tesmiye eyledi.

Ve'd-derecetü'ş-şâniyetü ilhâmün yeḳa'u 'aynen ve 'alâmetü şıḫḫatihî en lâ yaḫruḳa setran ve lâ yücâvize ḫadden ve lâ yüḫṭı'a ebeden ya'nî derece-i şâniye şol ilhâmdur ki 'ayânen vâḳı' olur şıḫḫatinüñ 'alâmeti kimesnenüñ sırrını keşf idüb 'âleme

rüsvây itmez iderse hıyânet idüb ‘azl olunur ilhâmı kat’ olunur *en lâ yahruka setran hâdden* didigi bu ma‘ nayadur.

Bir dahı hudûd -ı şer‘ iyyeden geçmemekdür ya‘nî ilhâm olunan şeyi hadd -i şer‘ den hâric olmaya ve anuñla irtikâb-ı ma‘ şıyyet olmaya olursa ilhâm degildür ilķâ-i şeytândur *ve lâ yücâvizü hudûdes’s-ser‘i* didigi bu ma‘ nayadur.

Bir dahı ebedî hata itmez zîrâ ilhâmuñ şartı Kitâbu’llaha ebedî muṭâbık olmaḳdur ve illâ ilhâm olmaz kehânet olur zîrâ kehânetde hata işâbetden ekşerdür.

Ve’d-derecetü’s-sâliṣetü ilhâmün yeclü ‘ayne’t-tahḳîkı şarfen ve yentıku ‘an ‘ayni’l-ezeli maḳzan ve’l-ilhâmü gâyetün yemteni’u ‘ani’l-işâreti ileyhâ ya‘nî derece-i sâliṣe şol ilhâm ki ‘ayn-ı tahḳîk-ı tecelliye ider ya‘nî kalb gözünü mücellâ idüb açâr anuñla haḳâyık-ı eşyâyı haḳîḳati üzre görür şöyl e ki aṣlâ havass idrâkine beñzemez ve ‘uḳûl ü evhâm bunuñ idrâkine ḳarışmaz *yeclü ‘ayne’t-tahḳîkı şarfen* didigi bu ma‘ nayadur [69b] zîrâ bu idrâkât eşyâyı kemâ hiye ya‘nî haḳîḳati üzre idrâk degildür idrâk-i haḳîkî idrâk-i ilâhîdür eşyâyı haḳîḳati üzre bilmek idrâk-i ilâhiyle olur şol sâlike faẓl-ı Hüdâya mazhar olub ilhâm -ı Rabbânî şerefiyle şerefyâb olsa kalb gözü açılıb eşyâyı Haḳḳuñ göstermesiyle görür ve Haḳḳuñ işiddirmesiyle işidür ve Haḳḳun tutdurmasıyla tutar netekim hadîş -i ḳudsîde geldi “*men taḳarrabe ileyye bi’n-nevâfili ecebtü lehü ve men ecebtü lehü küntü lehü sem’an ve başaran fe bî yeşiru ve bî yesme’u ve bî yebṭışü*” ya‘nî bir kimse bana nevâfil ile teḳarrub eylese ben anı severim bir kimsei sevsem ben ana ḳulaḳ olurum mesmû’âtı benimle işidür ya‘nî benim sem‘ halk eyleyüb işitmeye ḳudret virdigimden bilür müstaḳıl kendi nefsinden bilmez ve gördüğü mübşırâtı benimle görür ya‘nî benim başaru nür halk idüb görmege virdigimden bilür müstaḳıl kendi nefsinden bilmez mübṭışâtı batş u aḳz eyledegidinde benim yed halk idüb tutmaya ḳudret virdigimden bilür müstaḳıl kendi tutmaya bilmez dimekdür bunu dahı bil ki nevâfil ile teḳarrubdan murâd ‘ibâdât-ı nâfile ile taḳarrub

degildür şıfatuñ şıfat-ı Hâkda ifnâ ile taqarrubdur bu taqarruba mutaşavvıfa kurb -ı nevâfil dirler zâtını zât-ı Hâkda ifnâ ile hâşıl olan taqarruba kurb-ı ferâ'iz didikleri gibi.

Bir dahı maḥzâ 'ayn ezelde nuḥk ider ya' nî zât-ı eḥadiyyetüñ ezeliyyetinden te'alluḥ ider şöyle ki kendi zâtına maḥşûş olan ḥaḳıḳatden ola eṭvâr-ı ceberût u melekût olan ezelden hâşıl olan nuḥk ile te'alluḥ ider melâike-i muḳarrabîn luḡatla degil bu nuḥkuñ ya' nî şol luḡatla ki Hâzret-i Hâḳ ḥavaşş-ı 'ibâdînüñ ḳalbinde tekellüm iderdi ol ḳulları anı vicdânla bilsünler için ba' dehü ezel-i maḥz luḡatından ḳulüb -i maḥcübîn fehm idecek ve 'aḳılları [70a] bâliḡ olacak luḡata tenezzül idüb maḥcübîn lisânıyla nuḥk ider her biri isti'dâdları miḳdârı fehm itsünler için zîrâ Hâḳ te'âlâ evliyâ ḳullarına nâsa ta'lîm ile emr eyledi nâsa ta'lîm mümkün olmaz illâ nâsuñ luḡatıyla mümkün olur imdi Hâzret-i Hâḳ beytu'llah olan ḳulüb-i mü'minînden ḥayâtına tenezzül ider ol ḥükm ü me'ânî-i laṭîfe emşile-i muḥtelife ile temşîl ider şöyle ki herkesüñ fehmine lâyıḳ olanlar dahı ḳalblerinde müntaḳış olan me'ânî ü ḥükmi etbâ'ına kendi lisânlarıyla tefhîm iderler 'ulemâ ve rusûm ol emşileden geçmezler ve erbâb-ı 'uḳûl ma'ḳûlden geçmezler Hâḳḳuñ tekellüm itdiği na'tı fehm itmezler ol ilhâma işâret mümkün olmaz zîrâ anda 'uḳûl-ı nâs müteḥayyirdur ve *li'l-ilhâmi ḡâyetün temteni'u ileyke'l-işâreti* didigi bu ma'nayadur 'uḳûl-i müteḥayyır olan na'tda evhâm u ḥayâlât nice müteḥayyır olmaz imdi ḡaybü'l-ḡuyûba işâreti fehm itmez illâ ehlu'llah olan ḥâşşatü'l-ḥâşlar fehm iderler netekim buyurur *"âlimü'l-ḡaybi felâ yüzhiru 'alâ ḡaybiḥi eḥaden illâ men irtezâ min rasûlin"* ḡayb-ı Hâḳḳa vâḳıf olmaz illâ Rasûlu'llah vâḳıf olur ve ümmetinden evliyâu'llah vâḳıf olur niyâbeten.

6/8-BÂBU'S-SEKÎNETİ

Ḳâle'llahu te'âlâ: "Ḥüve'llezi enzele's-sekînete fi ḳulûbi'l-mü'minîn" (48/4)
ḳâle'l-Muşannif rḥ es-sekînetü ismün li şelâseti eşyâin en yuṭlaḳa 'aleyhâ bi'l-iştirâki'l-lafziyyi evvelühâ sekînetü benî İsrâile elletî u'tühâ fi't-tâbüti ḳâle ehlü't-tefsîri "hiye

rīhun heffāfetün” ve zekerū şifetehā ve hiye şelāsetü eşyā’e ve hiye li enbiyāihim mu’cizetün ve li mülūkihim kerāmetün ve hiye āyetü’n-nuşrati taḥle’u ‘adüvve bi şavtiḥā ru’ben izā iltekā’ş-şaffānū li’l-ḳitāli ya’nī ehl-i tefsīr sekīnei rīḥ-i şedīde ile tefsīr eyleyüb üç vaşıfla vaşf itdiler benī İsrāilūñ ‘enbiyāsı içün mu’cizedür ve mülūk içün kerāmetdür [70b] didiler mu’cize şāḥibine mu’cizeyi ızḥār vācibdür nübüvvetine delīl oldığı içün kerāmet şāḥibine kerāmeti ızḥār vācib degildür belki ekşer-i evliyā ihfāya sa’y iderler fītneden ḥavf ya’nī ‘ucb ü ğurūr irāşından ḥavfen didiler bu sekīne sekīne-i şelāsınūñ evvelidür bir ‘ayn-ı memlūkdür Ḥaḳ te’ālānūñ temlikīyle.

Ḳāle’l-Muşannif rḥ es-sekīnetü’ş-şāniyetü hiye’lletī tünṭaḳu ‘alā elsini’l-muḥaddişine leyset hiye şey’en yümellekü innemā hiye şey’ün min leṭāifi şun’i’llāhi te’ālā yülḳī ‘alā lisāni’l-muḥaddişi’l-ḥikmete kemā yülḳī’l-melekü’l-vaḥye ‘alā ḳulūbi’l-enbiyāi ‘aleyhi’s-selām ve tentıḳu’l-muḥaddişine bi nūketi’l-ḥaḳāyıḳı me’a tervīhi’l-esrāri ve keşfi’ş-şübeḥi ya’nī bir nev’i sekīne ḳalbi tenvīr ider şöyle ki muḥaddişinden nuṭḳa ḳaşd olmazsan lisānlarūñ intāḳ u taḥrīk ider sekīne-i ūlā gibi ‘aynü’l-memlūk degildür belki leṭāif-i şun’u’llahdan fāiz olan bir hey’et-i nuriyyedür luṭf-ı Ḥaḳḳa mazḥar olan muḥaddişinūñ lisanları üzerine ḳaṭ’ā kimseden işitmedigi kelimāt-ı ğarībe ile ḥikmet-i ‘acībeler ilḳā’ ider işidenler istiğrāb idüb ḥayretde ḳalurlar kendi daḥı istiğrāb ider lisanından böyle şuhūd-ı kelimāt-ı ğarībe şudür eylediginde imdi bu sekīne bir hey’et-i nuriyyedür esrār tervīḥ ider ya’nī keşf nuriyle ervāḥa raḫatluḳ virir yaḳīn ile şübheleri ref’ ider ekşeriyā ḥikem-i daḳıḳa ve ḥaḳāyıḳ-ı celīle de anlarūñ esrāri ya’nī ervāḥı üzerine ‘aḳıllar ḥayretde ḳalacak deḳāyıḳ u ḥaḳāyıḳ münkeşif olur şöyle ki bedīhiyyātdan eclā u eḫḫar bu ḥālet geldiginde nefislerinden ıztırāb gidüb sekīne ḫaşıl olur māsivādan i’rāz eyleyüb Ḥaḳla istinās ider bu ḥāletūñ ḥaḳıḳıne ḳalbleri müsteḳar olur bu ma’nādan ötürü sekīne deyü ād virdiler.

Ḳāle’l-Muşannif rḥ es-sekīnetü’ş-şālişetü hiye’lletī ünzilet fī ḳulūbi’n-nebiyyi [71a] ve ḳulūbi’l-mü’minin ve hiye şey’ün yecme’u nūran ve ḳuvvet en ve ravḫan

*yeskünü ileyhi'l-hāifü ve yetesellā bihi'l-ḥazīnū ve'z-zāceru ve yestekīnū lehü'l-'aşıyyü ve'l-cerüü ve'l-ebiyyü ve emme's-sekīnetü'l-veḳāri elletī terāhā na'ten li erbābihā fe innehā zıyāü tilke's-sekīneti's-sālīseti elletī zekernāhā ya' nī şol sekīne ki ḳalb-i nebīde ve ḳulüb-i mü'mininde nāzil olmuş idi anuñ ḥaşşası imānları müzdād olub ve yaḳınleri ḳuvvetde olmaḳdur ve nefisleri taḳvā ile müteḳavvī olub maḳām-ı iḥsān ve maḳām-ı 'ayāna yetişmekdür *küllü şey'in yerci'u ilā aşlihī* feḥvāsınca fiṭrat-ı aşliyyesi zıyāsna vāşıl olub Ḥaḳla beyninde olan ḥicab-ı celīle ki ba'zı nūrānī ba'zı zulmānī idi münkeşif idüb nur-ı Ḥaḳla münevver olmaḳdur *ve ravḥan yeskünü ileyhi'l-hāifü* didigi mübeşşirāt-ı Ḥaḳla mübeşşir olub fevz ü felāḥ ü müşāhede-i maḥbūbiyle bir nev' i lezzet ü rāḥat bulduḡunda dehşet-i ḥavfdan rāḥat olur dimekdür *ve yetesellā bihi'l-ḥazīnū ve'z-zāceru* didigi muḳaddimen rūḥ-ı sālīk ḳalbinde nūrāniyyet ü şafā ü üns-i bi'llah bulmadıḡında maḥzūn olub zācer ya' nī feryād fiḡān ider idi fevḳ iden şafā u nūrāniyeti gelüb Ḥaḳla ünse mālīk oldıḡından mütesellī olur dimekdür *ve yestekīnū ileyhi'l-'aşıyyü ve yaḥza'u lehü's-şabū'l-müsta'sī 'ale'l-ḥaḳḳı ve's-şeyḫi* didigi muḳaddem tekālīf-i şer' iyye ve riyāzāt-ı şāḳḳa ki ṭaraf-ı Ḥaḳdan teveccüh ve cānib-i şeyḫden teklīf oldıḡundan inḳıyād-ı emr-i Ḥaḳḳa ve teslīm-i şeyḫ itmeyecek iken bu sekīne vārid oldıḡından ḥuzū' u istikānet idüb teslīm ü inḳıyād ider dimekdür *ve yestekīnū ileyhi'l-cerıyyü ve'l-ebiyyü* didigi muḳaddimen nefis-i emmāre ile zulümāt-ı zulmetde ḳalub ve ḳasāvet-i ḳalbe mübtelā oldıḡından envā' i me'āşıyye cerāet ü cesāret idüb ṭā' atdan [71b] reyben ü imtinā' ider iken nūr-ı sekīne ile zulümāt şıfāt-ı nefsi zāil olub ḳalb-i ḳāsiye leyyinet gelüb 'isyānı ṭā' ata imtinā' inḳıyāda mübeddel olur dim ekdür *ve emme's-sekīnetü'l-vaḳari elletī terāhā na'ten li erbābihā fe innehā zıyāü tilke's-sekīneti* didigi Ḥaḳ te'ālā bir ḳulundan rāzī olub ḳalbine sekīne-i şālīse ilḳā' eylese 'alāmeti oldur ki ol kimesnenüñ lehcesinde ya' nī yüzünde bir nūr zāhir olur ol nūr envār-ı 'azametü'llahdan bir nürdür Ḥaḳ te'ālā aña ol nūrı ta'zīmten virmişdür lā cerem her kim ki anı görür bī iḥtiyār aña ta'zīm ider ḥattā ḡıyābında ihāneten ve 'adāveten iṭāle-i lisān idenler kendini gördüklerinde arz-ı ihlāş eyleyüb ikrām iderler.*

Qāle'l-Muşannif rı̄ ve hiye 'alā şelāseti derecātin ed'derecetü'l-ülā sekīnetü'l-ḥuşū'i 'inde'l-ḳıyāmi bi'l-ḥidmeti ri'āyeten ve ta'zīmen ve ḥuzūran ya'nī Ḥaḳ te'ālāya 'ibādetiye ḳıyām vaḳtinde ri'āyet-i cevāriḥ-i a'zāsıyla ḥuşū' itmekdür ki cevāriḥüñ meşgūl olduḡı 'ibādetüñ ḥilāfına ḥareket iddirmiyiye.

Bir daḡı Ḥaḳ te'ālānuñ 'aḳametini ḳalbiyle i'tirāf eyleyüb vaḳt-i 'ibādetde ḳalbinden māsivāyı fikrinde ḫarḫ idüb teveccühünü Ḥazret-i Bārīye itmekdür.

Bir daḡı ḥuzūriyla itmekdür şöyle ki maḳām -ı iḥsāna bāliḡ ola ya'nī 'ibādet eylediginde ke'enneḥü Ḥaḳ te'ālāyı görür gibi itmekdür netekim Faḫr-ı kāināt 'aleyhi't-taḫıyyāt ve't-teslīmāt buyurur *"el-iḥsānü en ta'büde Rabbeke ke enneke terāḥü"* ya'nī iḥsān senüñ Rabbine 'ibādet itmekliginde ke'enne Rabbini görür gibi idüñ dimekdür.

Ve'd-derecetü's-şāniyetü es-sekīnetü 'inde'l-mu'āmeleti bi muḥāsebeti'n-nefsi ve mülāḫafeti'l-ḫalkı ve murāḳabeti'l-Ḥaḳḳı bu derece mutaşavvıfadan ehl-i fütüvvete maḫşūşdur ḫalkı mu'āmele eylediginde evvelā nefsüñ işlāḫ eyleyüb aḫlāḳuñ işlāḫ idüb cevāriḥüñ menāḫiden ḫıfz [72a] eylediginden şoñra ḳalbüñ daḡı aḫlāḳ-ı ḫamīde ile tezyīn ider şāniyen muḥāsebe eyleyüb kendi 'uyūbuna itḫilā' ve deḳāyık -ı āfātını bilmege sa'y ider muḥāsebe-i nefis didigi budur şālişen ḫalkı mu'āmelesinde rıfḳ u leyyinet ü müdārāt ile mu'āmele ider kimseye eziyyet ü zarar itmez ve herkesüñ eziyyetüñ teḫammül eyleyüb işāl-i nef'i ve rāḫat ḳaşd ider ve kimsenüñ 'aybına nazar itmez ve görüldükde bir nev'i 'özr ile ma'zūr tutar *mülāḫafeti'l-ḫalkı* didigi budur rābi'an Ḥaḳla mu'āmelesinde ḫuḳūḳ-ı 'ubūdiyyeti edāya ḫudūd-ı şer'iyye muḫāfaḳa ve 'amelde niyetüñ iḫlāşa sa'yider *murāḳabeti'l-Ḥaḳḳı* didigi budur bu üç evşāfla mevşūf olan sālīk tezkiye-i nefis ü taşfiye-i ḳalb ider ḫarīḳ-i velāyete sülūke ehl olur.

Ve'd-derecetü's-şālişetü es-sekīnetü'lletī tüşbitü'r-rızā bi'l-ḳısemi ve temne'ü mine's-şatḫi'l-fāḫişi ve teḳıfū şāḫibühā 'alā ḫaddi'r-rutbeti ḫāziḫi ve's-sekīnetü lā tenzilü ḳaḫḫu illā fi ḳalbi nebiyyin ev veliyyin ya'nī sekīne 'āriflerden ba'de's-sekr şaḫv

ya' nî el-fenâ-i be'kâ bulanlara ma'şûşdur anlaruñ şân -ı haqîkati müşâhede ve sırr -ı kadere mu'ṭali' olmağla taraf-ı Haqdan teveccüh ü vârid olan kısmet ü kazâyâ hayran ve şerran râzî olmağdur *tüşbitü'r-rızâ bi'l-kısemi* didigi bu ma' naya dur şaṭṭ -ı fâhişinun zâhir-i şerî' ate muhâlif aq'vâldür *mâ ff'l-cübbeti siva'llahi* olduğda ba' zı tecelliyât vâki' olub havşılasınuñ muzâyâkasından tehammül idemeyüb sünen ü âdâba muhâlif söz söylerler ehl-i be'kânüñ havşılası vasi' olmağla ehvâl-i bâṭınuna şarf eyleyüb zâhirüñ şerî' at-ı Muḥammediyyeye tatbîk iderler *temne'u mine's-şatḥi'l-fâhişi* didigi bu ma' naya dur her halde 'ubüdiyyet-i rusümüñ elden bırakmaz ya' nî kendi zâtında mümkinâtdan olub mümkün aşlında 'adem -i şırf olub bir vâcibü'l-vücübüñ icâbıdur [72b] mevcüd iken bilüb kemâl-i 'aciz ü iftikâr ızhâr ider ḥaddinden geçüb rubübiyyet da' vâsüñ eylemez 'ubüdiyyet ma'kâmında vâkıf olur *ve tekîfü şâhibühâ 'alâ ḥaddi'r-rutbeti* didigi bu ma' naya dur derece-i sekîne tekmil iden sâlik derece-i ṭumâniyete kâdem başar.

6/9-BÂBU'Ṭ-ṬUMÂNİYYETİ

Ḳâle'llahu te'âlâ: "Yâ eyyetühe'n-nefsü'l-müṭmeinnetu" (89/27) *eṭ-ṭuma'nînetü sükûnün yükavvîhi emnün şaḥîḥün şebîhin bi'l -'ayâni* Muşannif raḥimehu'llah ṭumânîniyyeti sekîneden a' lâ ve efzâl olmağlığına delâlet ider vech üzre tefsîr eyledi zîrâ sükûn didigi ṭumânîniyenüñ aşlı sekîneden a' lâ dimege işâretdür öyle olucağ ṭumânîniyyet sekînenüñ kemâlidür rutbesi rutbesinden a' lâdur zîrâ emn-i şaḥîḥ yakîn-i tâmdan ḥâşıl olur yakîn tâmâm olsa emn-i şaḥîḥ olmaz *ba'dahû şebîhin bi'l -'ayâni* didigi sekîneyi taqviye eyleyen emn-i yakîn 'ilmi ya' nî imân olan i' tikâd ki 'ilmü'l-yakîn dirler ol kabîlden degildür 'ayne'l-yakîn kabîlindendür dimege işâretdür içündür ol ma' ânîyet ma'kâm-ı müşâhede ma'kâmında a' lâdur müşâhedenüñ nihâyeti ve kemâlidür dimekdür ṭumânîniyyet sekînenüñ kemâli ve nihâyeti olduğı gibi.

Ve beynehā ve beyne's-sekīneti farkāni ehadühümā şavletün türīşü humūde'l-heybeti ehyānen ve't-ṭuma'nīnetü sükūnū emnin fihi istirāhatü ünsin ya'nī sekīne ile ṭumānīniyet beyninde fark iki vecihledür biri budur ki sekīne taraf-ı Hāqdan baġteten gelen bir şavletdür taḥkīki budur ki 'azamet-i nūr-ı celāl kalb-i sālīki istilā ya'nī ihāta eylediginde ḥarāret-i heybetüñ galebesinden kalb yanmaya yaġın olur qarīb olur Raḥim ü Kerīm olan Allahü zü'l-te'āl kereminden raḥmet eyleyüb nūr-ı cemālüñ izhār ider derd-mend-i sālīk Efendisünüñ cemāl-i nūrını müşāhede eylediginde nār-ı celāl heybeti sākīn olub söyünür ol vaġt sālīke emniyet gelüb [73a] isrāhat-ı üns ḥāşıl olur bunu bu böyle bildinse bunu daġı bil ki ṭumānīniyetden olan sükūn emn-i dāimdür ve şābitdür sükūn sekīnet gibi baġteten ve ḥīynen ba'de ḥīyn gelmez bu maġāma bāliġ olan sālīk cemāle mazḥar olduğından dāimā rāhat ü istirāhat-ı ünsle rāhatlar öyle olsa ṭumānīniyet sekīneden aġvā olur üns didikleri bir emr-i vücūdīdür heybete muġābil zirā üns nūr-ı cemāldendür heybet nūr-ı celāldür.

Ve's-şānī enne's-sekīnete tekūnü na'ten ve tekūnü ḥīnen ba'de ḥīnin ve't-ṭuma'nīniyyetü na'tün lā tüzāyilü şāḥibehā ya'nī fark-ı şānī sekīne bir na'tdür dāim olmaz ba'zı evġātda şābit olub ba'zı evġātda şāḥibinden zāil olur ṭumānīniyet bir na't-ı şābitdür şāḥibinden zāil olmaz.

Ve hüve mebnīyyün 'alā şelāseti derecātın ed-derecetü'l-ülā ṭuma'nīniyyetü'l-ḳalbi bi zikri'llahi te'ālā ve hiye ṭuma'nīniyyetü'l-ḥāifi ile'r-racāi ve'z-zaceru ile'l-ḥükmi ve'l-mübtelā ile'l-meşūbeti ḳalbüñ zikru'llah ile itminānı Rabbisün unutmayub bir laḫza ġāfil olmamaġdur 'abd-i sālīk Hāġġuñ va'idine nazaran ḥavfe düşüb istihāş eylese ya'nī kendinüñ esā' ḫāline nazar idüb ve Hāġ te'ālānuñ ḳahr u celālün mülāḫaza eylediginde ḳalbini ḥavf istilā' eyleyüb vaḫşete gelüb şöyle ki vaġti mütekedder olub tevcihine ḫalel gelür ol zü'l-cemāl ve'l-kemāl Allah zü'n-nevāl ḫāline merḫamet eyleyüb va'dini tezkīr ider ya'nī faẗlıyla mu'āmele eyleyüb 'afv u ġufrānuñ ḫātırına getürür ol vaġt sālīk-i bī çāre recāya düşer ve hiye ṭuma'nīniyyetü'l-ḥāifi ile'r-racāi

didigi bu ma'nyadur sâlik-i mübtedî evâil-i hâlinde tekâlîf-i şer' iyye istişkâl eyleyüb mücâhede ve riyâzat meşakkâtine şabr idemeyüb fakr u cû' zahmetinden teşekkî ü tazaccür idecek iken Hâk te'âlâ rahmetiyle qalbine bir sekîne inzâl eylediginde her birinde [73b] bir nev'î hayr u rahmet olduğunu müşâhede eyleyüb hükmi-i Hâkka râzî olur *tumânîniyyetü'z-zâceri ile'l-hükmi* didigi bu ma'nyadur sâlik bir marâza yâhûd bir mekârime mübtelâ olduğundan tehammül idemeyüb teşekkî idicek iken Hâk te'âlâ qalbine sekînet nûrını inzâl eyledigde her belâya ve rezâil maqâmında meşûbât-ı cemîle olucağın tezekkür idüb şabr ider belki şükr ider *ve'l-mübtelâ ile'l-meşûbeti* didigi bu ma'nyadur.

Ve'd-derecetü's-sâniyyetü tuma'nîniyyetü'r-rûhi fi'l-kaşdi ile'l-keşfi ve fi's-sevki ile'l-iddeti ve fi't-tefriki ile'l-cem'i ya'nî sâlik rızâ-ı Hâkka taleben cânib -i Hâkka teveccüh eyleyüb mücâhedeye meşgûl olduğında 'âkıbet -i emri ma'lûmi olmadığından rûhî gâyet muztarib olur zenbi mağfûr sa'yi meşkûr olduğunun 'âlâmeti zâhir olduğda ke'enne 'âkıbeti hayr olacağı münkeşif olub ruhî muţmain olur *e't-tuma'nîniyyetü'r-rûhi ile'l-keşfi* didigi bu ma'nyadur sâlik-i 'âşık ma'sûkından gâib ve vişâli zevkından mehcûr olduğında iştiyâkı gâlib olub nâr -ı hasretle cigeri püryân gözleri giryân ve sînesi 'üryân gezerken Beyt:

*Ne 'arz eyledi dilber
Yüzün kaşr-ı celâlden*

fehvası maḥbûb-ı ḥaḳîkî cemâlen veyâḥut celâlen tecellî eyleyüb va' dine vefâ' ile rûhî muţmain olur *ve fi's-sevki ile'l-iddeti* didigi bu ma'nyadur 'iddet ü va'd mev'ûd ma'nâsınadur sâlike Hâk keşrât-ı kevniyye ile maḥcûb olub 'âlem-i vahdette olan kurb-ı ilâhî zevkine müştâk u muztarib iken Hâkla beyninde olan hicâb-ı nûrânî ki aḥlâk-ı ḥamîde ile teḥalluḳun maḥşûli derecât-ı cennette ni'am-ı cennetle mütena'ım olmak idi cezbe-i Hâkka müşâdif olmağla ol ni'am-ı cennetle tena'um hicâbı münkeşif olub

‘âlem-i vaḥdete bâliğ olur bu maḳâma maḳâm-ı cem‘ dirler evvelkisine maḳâm-ı fark dirler ve didikleri gibi *ve fi’t-tefriḳati [74a] ile’l-cem‘i* didigi bu ma‘ nayadur tecelli-i ef‘âl ü tecelli-i şıfat maḳâmında olan sâlik tecelli-i zâta tâlib olur tecelli-i zâta nâ’il olmadıḳca muṭmain ü sâkin olmaz Beyt:

*Saîâ ‘âşık olan diller ne kılsuñ başıyla câna
Cemâlin gözleyen gözler ne baḳsuñ ḥürî ḡilmâna.*

Ve’d-derecetü’s-şâlişetü ṭuma’nîniyyetü şuhûdi’l -ḥazrati ile’l-luṭfi ve ṭuma’nîniyyetü’l-cem‘i ile’l-beḳâi ve ṭuma’nîniyyetü’l-maḳâmi ilâ nûri’l-ezeli ḥazretten murâd maḳâmdur ya‘nî maḳâm-ı aḫadiyyet ki maḳâm-ı zâtdur ol maḳâmda olanlar celâle mazḥar olub fenâ fi’llah ya‘nî Ḥaḳda fânî olurlar bu ḥâlde şübût olmaz zîrâ ehli ḳaḥra mazḥardur ḳaḥru’llah teḥammül mümkin degildir beḳâ bi’llah maḳâmı ki maḳâm-ı vâḫidiyyedür ve maḳâm-ı şıfâtdür ehli luṭfa mazḥardur bu maḳâma râḡ ib olur bu maḳâma nâ’il olmadıḳca sâkin u muṭmain olmaz *ṭuma’nîniyyetü şuhûdi’l -ḥazrati ile’l-luṭfi* didigi bu ma‘ nayadur imdi sekrinden şaḥv bulub şuhûd -ı Ḥaḳla müste’nes olsa ‘ayn-ı zâtıyla cemâl-i zâtı seyrider zîrâ ol maḳâmda ḡayrı yoḳdur zât-ı Ḥaḳkı zâtıyla müşâhede ider şâhid ü meşhûd bir olur râi ü mürâi ü ru’yet bir olduḡundan cemâlün luṭfuna muṭmain olur cemâl-i Ḥaḳkı ‘ayn -ı cemâl ile görse zâtında behâ ü behcetün ta‘biri mümkin olmaz ḥâlât görür Beyt:

*Ayaḡı yere mi başar
Zülfüne ber-dâr olanuñ*

bu maḳâm seyr ila’llahın nihâyetidür seyri müntehî olduḡundan bu maḳâmuñ ehli mücâhedâtı terk idüb ferâ’iz ü sünen rivâyetle iktifâ iderler luṭf-i cemâl ile müsterih olub eşyâ-yı cemâliyyetde cemâl-i Ḥaḳkı ve eşyâ-yı celâlîde celâlün müşâhede eyleyüb her ḥâlde Ḥaḳkı müşâhededede münfek olmazlar Beyt:

*Ma'şūk u 'aşk u 'āşık bir oldı çünkü
Sende hicrân nesnedür vuşlatda dahı şığışmaz*

bu maqām 'urūcuñ nihāyetidür imdi [74b] sālik bekā bi'llah maqāmına bāliğ olub rūhı cemāl-i Hāqkuñ lütfuna muṭmain olsa maqām-ı zātında maqām-ı esmāya nüzül idüb maqāmuñ istiḥkām ya'nī muḥkem eylese aḥadiyyet-i zātında tefāşil-i esmāi görür ya'nī keşreti 'ayn-ı vaḥdetde görür esmā-i zāt ve şıfat zāt-ı Hāqdan bī ḥasebi'l-vücūd ğayri olmadığından bī ḥasebi't-ta'yīn ğayriyetine nazaran keşret görünse dahı vücūduna nazaran 'ayn-ı vaḥdet görünür Beyt:

*Aç gözün keşretde vaḥdet zevkuñ ile yāre bak
Kalbinüñ şāfi kılub āyine veş vizāre bak*

bu halde sālik-i 'ārif telvinde vāqı' olub beyne'l-istitār ve't-tecellī seyr ider ya'nī a'yānuñ te'ayyün-i şürisine nazār itse keşret zāhir olub vaḥdet müstetir olur ḥaḳıḳat-i vücūda nazār eylediginde vaḥdet-i Hāqkı zāhir olub küşürāt muzmaḥil olur bu nüzül seyr fi'llahuñ bidāyetidür sefer-i şānī dirler 'urūcuna seyr ilā'llah ve sefer-i evvel didikleri gibi bu maqāmuñ ehli zāt-ı Hāq ḥulel-i esmāda ve āşārīn şuver-i esmāda ya'nī mezāhirinde müşāhede idüb rūhı maqām-ı cem'de Hāqkuñ bekāasına muṭmain olur a'yānuñ ve kendinüñ kıyāmın Hāqkuñ ikāmetiyle oldığın müşāhedesinde istiḳāmet üzre olsa maqāmuñ ezel nūrına ṭu māniyyeti ḥāşıl olur *ṭuma 'nīniyyetü'l-maqāmi ilā nūri'l-ezeli* didiği bu ma'nayadur bu maqām sefer-i şānīnün nihāyetidür mürselīn için sefer-i şāliş vardur *ve hüve's-seferu 'ani'llah bi'llah* ya'nī Hāqdan Hāqla sefer taḥḳıki böyledür ki 'ālem-i vaḥdetden nüzül idüb 'ālem-i keşrete nüzül idüb küşürāt-ı kevniyyei mevcūd u kām görür lākin cümle a'yānı Hāqla kām kabzına ḳudret -i Hāqda maḳbūz görür ḳable'l-fenā ḥalkı görür Hāqkı görmez imdi ba'de'l-fenā Hāqkı görüp ḥalkı görmez idi ba'de'l-bekā hem Hāqkı görür ve hem ḥalkı gördü lākin cümle ḥalkı Hāqla kām gördü imdi mürselīn [75a] keşretde vaḥdet zevkuñ itdiklerinden soñra ḥalkı da'vet

içün sefer-i şâliş itdiler evliyâ-i kümmelîn dahı vereş-e-i enbiyâ olduklarından sefer-i şâlişi iderler.

6/10-BĀBU'L-HİMMETİ

Kāle'llahu te'ālā: "Mā zāga'l-başaru ve mā tağā" (53/17) bu āyet-i kerīmenüñ himmetüñ evşāf-ı sālīkīnden oldıǵına delāleti şol sebebdendir ki Hāzret-i Fahr-ı kâināt 'aleyhi't-taḥiyyāt ve't-teslīmāt Hāzret-i Hāḡḡa teveccühleri vaḡtinde ḡalb-i şerīflerinde hümūmdan bir hemm ḡaldurmayub himmeti hemm-i vāḡid eyledi cemī' meḡāşıddan dünyevī ve uḡrevī terk eyleyüb maḡşūdı cemāl-i Hāḡḡı müşāhede oldıǵından māsivāya iltifāt itmeyüb ḡaraf-ı Hāḡḡa müncezib oldı "*mā zāga'l-başaru*" buñā delīl-i ḡaḡ'ıdır enāniyet-i nefis ḡuhūr eyleyüb rubūbiyyet da' vāsıyla ḡavrından te'addī itmedi himmetleri kemāl-i ḡulüvvden olmaǵın "*ve mā tağā*" ana delīl-i vāzıḡdur imdi sālīke lāzım olan ḡulüvv-i himmetdür ol sebebden Muşannif raḡimehu'llah himmeti menāzil-i sāyırinden bir menzili 'addeyledi.

El-himmetü mā yümlikü'l-inbi'āşe li'l-maḡşūdı şarfen lā yetemālekü şāḡibühā ve lā yeltefitü 'anhā ya' nī himmet-i rühāniyyetden himmet-i ḡuvvā-yı rühānīden bir ḡuvvetdür ki şāḡibini maḡşūdın ḡalebden bir şey baḡdurmayub ve bir şeye iltifāt itdirmez ya' nī mürīd vechu'llahuñ maḡşūdı şırf rızāen li'llah olsa himmeti anı sāir menāfi'-i dünyeviyye ve uḡreviyyeye iltifāt itdürmez şāḡibi ḡalebinde imhāl itmez ve şabra ḡādir olmaz sulḡān himmetüñ taḡt-ı ḡahrında maḡḡurdur āḡiru'l-emr himmeti ḡubbe mütebeddel olub silk-i muḡıbbīnde müfeslek? olur.

Ve hiye şelāşetü derecātin ed-derecetü'l-ülā himmetün teşünü'l-ḡalbe 'an ḡisseti'r-raḡbeti fi'l-fenāi ve hüve'z-zühdü fi'd-dünyā taḡmilühü 'ale'r-ra'beti fi'l-bāḡi ve tüşāfihi min kederi't-tevānī ya' nī ḡalbi dünyāda ve mā fiḡādan belki [75b] ni'am-ı uḡreviyyeden ḡıfz eylemek himmetüñ ḡulüvvündendir öyle olsa māsivā-yı Hāḡḡa raḡbeti ḡisse ḡab'ından şānīdür ḡalbi anuñ mişillü şeyden şıyānet lāzımdur himmeti 'ālī

olanlar kalblerini andan şıyânet iderler himmet *himmetün teşünü'l-çalbe* 'an *hisseti'r-rağbeti* didigi bu ma' nayadur gülüvv-i himmet şâhibini bâkıye haml ider ya' nî ra' bet ü meyl itdirür Hağdan ğayrı cemî' kâinât imkânı hasebiyle qâbilü'l-ğmâdur aña meyl rağbet u hissetdendür rağbeti 'âlî olan sâlik Hağğa meyl mâsivâyı gönlünden tarh ider ve *taħmilühü* 'ale'r-rağbeti *fi'l-bâkı* didigi bu ma' nayadur sâlikün himmeti 'âlî olsa maḥlûbuñ taleb itmede tağşir itmez bâ iş bir şey degildür illâ eşyâ-yı hissîye meyl ve envâ'-ı 'ilel-i fâside öyle müte' avvıç olub aldanmağ kesel sebebiyle muqteziyât-ı tab' üzre hareket eylemekdür bunuñ cümlesi mükedderâtdandur qalb-i sâlike keder irâş idüb talebde hadd ü iqdâmından men' ider himmet ki 'âlî ola şâhibinüñ böyle te'alluqât ile red ü taşfiye ider ve *tüşaffihi* 'an *kederi't-tevânî* didigi bu ma' nayadur.

Ve'd-derecetü's-şâniyetü himmetün türüşü ünfeten mine'l-mübâlâti bi'l-'ileli ve'n-nüzüle 'ale'l-'ameli ve *'s-şikate bi'l-emeli* ya' nî himmet şâhibine istinkâf irâş ider ya' nî kendinüñ vücûd resmine nazaran a'mâl ü tã' atı muqâbilinde şemerât-ı a'mâl ki dünyâda 'izz ü câh kerâmât u küşüfât-ı kevnîyye 'uqbâda meşübât-ı cemîle ü derecât-ı cennâta neyl ve derekât-ı nîrândan ğalâş itdirüb bunlardan i'râz itdirür fi'l-cümle mâsivâü'l-Hağdan ülfet ü i'râz ider zîrâ bunlaruñ cümlesi sâlike def' u tenezzühi lâzım olan 'ileldendür himmet-i 'âliyye şâhibi bunlara mübâlât itmez *türüşü ünfeten mine'l-mübâlâti* didigi bu ma' nayadur işâr ider 'ulüvv-i himmet şâhibleri [76a] 'amellerine i'tibârdan şakınırlar ne qadar iştihâd itseler dağı mücâhede ve tã' atları için qadr ü kıymet görmezler teğarrub-ı ilâhî ğaşıl olduğında tã' atlaruñ te'sîrinden görmeyüb Hağret-i Hağdan mağz fazl-ı kereminden görürler ğaşılı 'amellerine rağbet itmezler *ve'n-nüzüle* 'ale'l-'ameli didigi bu ma' nayadur.

Ve'd-derecetü's-şâlişetü himmetün tüşâ'idü 'ani'l-ahvâli ve'l-mağâmâti ve tüzri bi'l-a'vâzi ve'd-derecâti tenhü 'ani'n-nu'ûti *nağve'z-zâti* ya' nî üçünci derece şol himmetdür ki şâhibini aħvâl-i seniyye ve mağâmât-ı 'âliyyeye meylden men' idüb mağâm-ı zât şevğ ider zîrâ cümle himmetlerüñ a'lâsıdur nefis -i sâlik müteessir olacak

vāridāt-ı Rabbāniyye yāhūd mevāhib-i Hāğdan olan ‘aşğ u vecd ü berğ ü zevğ ü emsāli gibi tecelliyāt-ı nūrāniyye yāhūd tevekkül ü rızā u tefvīz u şabr gibi mağāmāt-ı ‘āliyye bunlara meyl itdirmez zīrā bunlara meyl itmek hemm-i kâşıra şāhiblerinüñ vazīfesidür *tüşā’ idü ‘ani’l-ahvāli ve’l-mağāmāti* didigi bu ma‘naya dur remz ider gine bu himmet-i ‘āliyye şāhibine ücūr-ı a‘māli ya‘nī meşübāt-ı cemīle ve derecāt-ı cennāt-ı ‘āliyye ve menāzil-i refī‘iyye hāğır gösterir zīrā himmeti māsivā-yı Hāğdan ‘ālīdür *tüzrī bi’l-a‘vāzi ve’d-derecāti* didigi bu ma‘naya dur ve bu ma‘naya nātiğdur gine bu himmet şāhibi tecelliyāt-ı esmā ü şifāta kâni‘ olmayub tecellī-i zāta kâşt ider hāzerāt-ı esmā u şifātda ya‘nī mağāmāt-ı esmā u şifātda şuhūd-ı Hāğla iktifāya kuşūr u noğşān ‘add ider *hāsenātü’l-ebār seyri’ātü’l-muğarrabīn* kâziyye-i müsellemedür ‘ayn-ı eğadiyyetde ya‘nī zātını zāt-ı Hāğda ifnāya kâşd ider eniyye-i üsnāniyye kaydından inğila‘ ya‘nī boşanmak murād ider *ve tenhū ‘ani’n-nu‘ūti nahve’z-zāti* didigi bu ma‘nayı işbāt ider va’llahü’l-bākī ba‘de fenāi’l-hāğkī. [76b]

7- KISMÜ'L-AHVÂLİ

Ve emmā kısmü'l-ahvâli fe hüve 'aşeratü ebvâbin el-maḥabbetü ve'l-ğayretü ve'ş-şevku ve'l-ḳalaḳu ve'l-'aṭaṣu ve'l-vecdü ve'd-dehşü ve'l-heyemânü ve'l-berḳu ve'z-zevḳu.

7/1- BÂBU'L-MAḤABBETİ

Ḳāle'llahu te'ālā: "Men yertedde minküm 'an dīnihī fe sevfe ye'ti'llahü bi ḳavmin yühıbbühüm ve yühıbbūnehü" (5/54) ya'nī buyurur ki sizlerden her kim ki dinden dönüb mürted olursa Allah te'ālā bir ḳavm getirür ki ol ḳavmi Allah te'ālā sever ḳavm daḳı Allahı severler bu āyet -i kerīme ile Ḥaḳ te'ālānuñ ḳullarına maḥabbet eyleyüb ḳullar daḳı Allaha maḥabbet itmek sābit oldı taḥḳīki tefāsirde meşūrdur.

Ve'l-maḥabbetü evvelü evdiyeti'l-fenāi ve'l-'aḳabeti'lletī minhā yenḥadiru 'alā menāzili'l-maḥvi ya'nī maḥabbet maḳāmāt-ı fenānuñ evvelidür menāzil-i maḥv üzerine maḥabbetden nüzül olunur menāzil-i maḥv daḳı evdiye-i fenādandur mutaṣavvıfa ef'ālün ef'āl-i Ḥaḳda şıfāt şıfat-ı Ḥaḳda fenā idenler meḥübet maḳāmına bāliḡ oldı dirler imdi menāzil-i fenānuñ evveli maḥvü'l-ef'ālī fi'l-Ḥaḳḳ ikincisi maḥvü'ş-şıfāti fi'l-Ḥaḳḳ üçüncü maḥvü'z-zāti fi'l-Ḥaḳḳ.

Ve hüve şelāsetü derecātin ed-derecetü'l-ülā maḥabbetün taḳṭa'u'l-vesvāse ve tülizzü'l-ḥidmete ve tüselli 'ani'l-meşāibi ve hiye maḥabbetün tenbütü min müṭale'ati'l-minneti ve teşbütü bi't-tibā'i's-sünneti ve tenhü 'ani'l-icābeti li'l-fāḳati ya'nī bir ḳalb ki maḥabbet-i Ḥaḳ ola ol ḳalbden vesvās-i şeyṭān munḳaṭı' olur zīrā muḥıbb -i sālik maḥbūbundan ḡayri bir şeye raḡbet eylemez ḳalbi maḥabbetle memlūdur ḡayri nesne şıḡmaz luṭf-ı Ḥaḳḳa mazhar olub muḥlişinden olmuşdur 'ibādu'llah -ı muḥlişine şeyṭān yol bulmaz netekim Ḥaḳ celle celālüh buyurur "fe bi 'izzetike le uḡviyennehüm ecmaīn illā 'ibādike minhümü'l-muḥlaşin" (38/82-83) ya'nī senüñ 'izzetün ḥaḳḳı cümle benī

ādeme iğvā iderem illā anlar senüñ muhlaş olan kulların ki anlara [77a] iğvā idemez
 muhibb-i sâlik zât-ı Hâkka maḥabbetüñ taṣḥīḥ eyleyüb ihlâş -ı maḥza irişmişdür
 kalbinüñ mäsivâyâ te‘alluḳı yoḳdur şeytânüñ vesvâsı mäsivâyı tezyîn ile olucaḳ idi
 sivâyâ meyl olmayana nice vesvese ider *maḥabbetün taḳta‘u’l-vesvâse* didigi bu
 ma‘naya remz ider muḥabbetüñ bir şâriz-i? muhib maḥbûbuna ḥidmet itmesi lezîz ider
 zîrâ maḥabbet maḥbûbuna tezellül ü istikânetle ta‘zîm iḳtizâ ider tezellül ziyâde
 olduḳca taḳarrubi ziyâde olur öyle olsa ḥidmetden mütelezziz olur ḳat‘â fütür ya‘nî
 uşanmaḳ olmaz *ve tülizzü’l-ḥidmete* didigi bu ma‘nayadur maḥabbetüñ bir şanı daḳı
 muhib-i şâdiḳ meşâibe mübtelâ olduḳından teḥazzün itmez zîrâ ḥazz-ı nefsenden
 geçmişdür menâfi‘ u lezâize kalbinüñ ‘alâḳası yoḳdur murâdı ancaḳ rızâ-yı
 maḥbûbudur maḥbûbdan gelen meşâib daḳı maḥbûbuñ irâdetiyle olduḳını bildiḳinden
 rızâ-yı maḥbûb bunda imiş diyü ḥüsn-i ḳabûl ile ḳabûl ider Beyt:

*Gelse cemâlınden vefâ yâḥûd celâlınden cefâ
 İki si de câna şafâ senden hem ol ḥoş hem bu ḥoş*

dir *ve tûsellî ‘ani’l-meşâibi* didigi bu ma‘naya nâtiḳdur ve maḥabbetüñ bir şanı daḳı
 budur ki bir ḳul kendinüñ ḳat‘an istiḥḳâḳ u liyâḳati yoḳ iken ve Efendisine bir geçmesi
 yoḳ iken belki envâ‘i ma‘şiyetle ‘işıyânı çok iken bu ḳadar ni‘am-ı lâ tuḥşâ ki ḥisâba
 gelmez Efendisi tarafından olduḳını bilse maḥabbet ider bu nev‘i maḥabbet maḥabbet
 envâ‘ınuñ mebdet-i ve menşeidür buña maḥabbet-i ef‘âl dirler Hâkḳuñ in‘âm u iḥsânüñ
 müşâhede ü müṭâlâ‘a eyledigiinden *tenbütü min müṭâle‘ati’l-minneti* didigi bu
 ma‘nayadur maḥabbetüñ bir şanı daḳı budur ki bunuñ istiḳrârı ve şebât u devâmı
 sünnet-i Rasûli’llaha şalla’llahü ‘aleyhi ve sellem ittiba‘ ile olur nesne-i zuhûrı
 ittiba‘dan olduḳı gibi şebâtı daḳı ittiba‘ladur sünen terk olunsa maḥabbet olmaz *ve
 teşbütü bi’t-tibâ‘i’s-sünneti* didigi bu ma‘nayadur [77b] maḥabbetüñ bir şanı daḳı budur
 ki muhibbün başiret gözün açar şöyle ki muhib zâtında ‘adem -i şırf olub vücûda
 gelmede bir vâcibü’l-vücûduñ icâdına muḥtâc olduḳıñ bilür zâtında muḥtâc olduḳı gibi

şifât u ef'âlinde dağı muhtâc oldıđıñ bilüb zâtında ve şifâtında ve ef'âlinde mücid ü hâlıkına kemâl-i iftikâr ile muhtâc olur vifâkıyye icâbeti tâkî olur ya'nî iftikârı mütezâyid olub zâten ve şifâten ve fi'len Hâkda fânî olur *tenhû 'ale'l-icâbeti li'l-fâkati* didigi bu ma'naya işâret ider icâbeti müzdâd olub tezellül u iftikârı ziyâde olduğca envâr-ı mehâsîn-i maĥbûbuñ tecelliyâtı mütezâyid olub sâliküñ dağı maĥabbeti müteraĥkî olub vârnı yağmaya virüb bu beyti vird-i zebân ider hâzâ beyt:

*Ben de senüñ cânım da senüñ ey gül-i ra'nâ
Ve'l-'abdü ve mâ yemlühühü kâne'l-mevlâ*

bu beyt tezekkür-i maĥabbeti Mevlâ.

*Ve'd-derecetü's-sâniyetü maĥabbetün teb'aşü 'alâ işâri'l-Hâĥkı 'alâ ğayrihî ve tülhicü'l-lisâne bi zikrihî ve tü'allıku'l-ĥalbe bi şuhûdihî ve hiye maĥabbetün tezheru min mu'âla'ati's-şifâti ve'n-nazari fi'l-âyâti ve'l-irtiyâzi bi'l-maĥâmâti ya'nî maĥabbetüñ şânı budur ki muĥıbb-i şâdıĥ rızâ-yı Hâĥkı ğayrinüñ rızâsı üzre işâr ya'nî ihtiyâr ider şöyle ki iki hâlet zuhûr eylese birinde rızâ-yı Hâĥ var ve birinde rızâ-yı ğayr rızâ-yı Hâĥ olan hâleti terciĥ eyleyüb âĥirüñ terk ider *teb'aşü 'alâ işâri'l-Hâĥkı 'alâ ğayrihî* didigi bu ma'nayadur maĥabbetüñ bir şânı dağı budur ki sâliküñ ĥalbinde nâr-ı maĥabbet ĥazf olunsa ya'nî yansa sâlik anı ketme ĥâdir olmaz cigeri püryân sinesi 'uryân dîdesi giryân olmağla 'âlem şöhret bulur Beyt:*

*Şem'ine pervâne düşen fâş olur 'âlemlere
Ma'sûĥuñ 'aşĥına görünce âbım yandırur*

lisânında zıkr-i Hâĥdan ğayri zıkr olmaz *men eĥabbe şey'en ekşera zekerahü* ya'nî insân sevdiği şeyi çok zıkr ider *ve tülhicü'l-lisâne bi zikrihî* didigi bu ma'naya iş'âr ider [78a] *ve tü'allıku'l-ĥalbe* didigi ĥalbinde ĥalaĥ u iztirâb ĥâşıl olub a'zâsı ditreyub gözünden yaşları revân olur kâh ĥaykırub yıĥılır bu hâlete ĥalaĥ dirler bu hâlet

tecelliyât-ı şıfâtdan ve hüsn-ı şıfatu'llahı müşâhededen hâşıl olur buña hubb-ı şıfat dirler evvelkisine hubb-ı ef'âl didikleri gibi âhîri hubb-ı zâta muntehîdür.

Ve 'd-derecetü's-sâlişetü hiye kudbü hâze's-şe'ni ve mâ dūnehā mehābbūn nādet
 'aleyhe'l-elsinü ve 'dde'ahel-halikatü ve evcebehe'l-ukūlü ya'nî maḥabbet ki derece-i şâlişede zıkr olundı bu şānuñ ya'nî sulūk-i Ḥaḳḳuñ kuṭbudur bu tarīkat-ı Muḥammediyye anuñ üzerine devr ider ve bu tarīkda 'umdeten ib'āen li vechi'llah cemī'e'vāz u aḡrāzı terk eyleyüb maḥz ḥaḳīkati talebdür bu vecihle taleb mümkün olmaz illā maḥabbet-i zātiyyeye mālîk olan sālîke mümkün olur bu maḥabbetden mâ'ad maḥabbet derece-i ūlā ve şāniyede zıkr olunmuş idi ol hemān maḥabbetdür vāşıfla vaşfına ḳādir mu'teberlere ta'bīri mümkün aḡrāza ve e'vāza müte'allıḳ olan ḥāletdür fenā iḳtizā itmez belki vücūd iḳtizā ider ehlinuñ maṭlūbı münfa'ilette telezzüzdür ḥuşūli mümkün olduğından ötürü herkese maḥabbet da'vāsını iderler şıdḳan ve kızben *nādet* 'aleyhe'l-elsinü ve 'dde'ahel-halikatü didiği bu ma'naya remz ider hubb-ı ef'âl ve hubb-ı şıfāt Ḥaḳ te'ālānuñ ef'âl-i mutḳinesin iḥsān u in'ām gibi ve envār-ı cemālūñ görüb maḥabbet eylemek umūr-ı ma'ḳūleden 'aḳl-ı selīm bunuñ vücūbiyle ḥükm ider iḥsān iden Efendisine maḥabbet lâzımdur diyü bu ni'metüñ ş ūkrānuñ eylemek daḥı vācibdür *evcebehe'l-ukūlü* didiği bu ma'nayadur ve emmā hubb-ı zātı verā-yı 'aḳl ṭavrında nūr-ı maḥabbet nūr-ı 'aḳla ḡālib olub 'aḳl-ı taşarruf u ḥükmünden 'azl ider ol maḥabbet 'aḳlile şābit olmaz anuñ delīli hemān anuñ vücūdidur bu maḳāmda 'aḳl u rūḥuñ işi olmaz Beyt:

Ḳo bu yoldaşlarıñı yalnız gel
Ānda sen de şıḡmazsuñ [78b] sensiz gel

bu maḳāmuñ ehline böyle dirler.

7/2-BĀBU'L-ĠAYRETİ

Ķāle'llahu te'ālā ḥākiyen 'an Süleymāne 'aleyhi's-selām: "Ruddūhā 'aleyye fetafīka meshān bi's-sūki ve'l-a'nāki" (38/33) Muşannif rḥ bu āyetle ğayretüñ şıfāt-ı 'azīze oldıĝıñ işbāt eyledi vech-i istişhād oldur ki Ḥāzret-i Süleymān 'aleyhi's-selām ḥayline ya'nī deñiz atların getirdüb seyreylediginde nemāz vaḫti geḫti ḥaylüñ seyrine aldanub nemazuñ geḫirdikde ğayret eyleyüb ḥaylini ḫatlı eyledi bunuñla ğayret maḫāmāt-ı 'āliyyeden olduĝı şābit oldı.

Ķāle'l-Muşannifü el-ĝayretü süķütü'l-iḫtimāli zannen ve'zayḫu 'ani's-şabri nefāseten ya'nī maḫbūbundan ğayri maḫbūba maḫabbet itmege rāzī olmaz bir göñüle iki maḫbūb şıĝmaz diyü her ne ki maḫbūbdan ğayri ḫalbūñ 'alāḫası olduĝıñ fehm eylese günüleyub ḫalbinden iḫrāc ider bil ki ol şeyüñ helākini ḫaşd ider Mecnūn Leylā ile cem' olsa yüzüne baḫmaz imiş yüzi ḫoyun düşüb yaḫar imiş Leylāya niḫün baḫmaduñ diseler sultan-ı 'aşḫ ğayretüñ naḫarına ğayret eyledi ya'nī günüledi dir imiş derdmend -i Mecnūn gözüni ğayri 'add eyleyüb gözünden daḫı günülemiş *el-ĝayretü süķütü'l-iḫtimāli zannen* didiĝi bu ma'nayadur ve bu ma'naya remz ider maḫbūbı yanında ĝāyet 'aziz ü mergüb ü nefis olduĝından maḫbūbundan ğayri bir şeyüñ 'aziz ü mergüb ü nefis olmasına şabr idemez feryād ider *ve'zayḫu 'ani's-şabri nefāseten* didiĝi bu ma'nadan ḫaber virür.

Ķāle'l-Muşannifü rḥ ve hiye şelāsetü derecātin ed-derecetü'l-ülā el-ĝayretü'l-'ābidi 'ālā 'amelin zāyi' in yesteriddü zayā'ahū ve yestedrikü fevātehū ya'nī evvelki derecesi 'ābidüñ zāyi' olan 'ameli üzerine ğayret idüb şalavātından māfātesin ḫazā ve meżālimi ya'nī üzerinde el ḫaḫḫı geḫmiş ise redd itmekdür *yesteriddü zayā'ahū [79a]* didiĝi bu ma'nayadur şalavāt-ı vācib ḫacc-ı vācibüñ vaḫti geldikde ḫable'l-fevt tedārik eylemekdür *ve yestedrikü fevātehū* didiĝi bu ma'nayadur helāk olan ya'nī fāsıd olan

‘ibādâtta keffaret iktizâ idenüñ keffaret ve kazâ iktizâ idenüñ kazâ eylemekdür ve *yetedârekü fevâtehü* didigi bu ma‘ nayadur.

Ve’d-dercetü’sâniyetü gayretü’l-mürîdi ‘alâ vaqtin fâtin ve hiye gayretün kâtiletün fe inne’l-vaqte ve hayyü’l-gâzabi bu’ü’r-rucû’i mutaşavvıfa katında ‘âbide şâhibü’l-‘amel dirler ve mürîde şâhibü’l-hâl dirler ‘âbid katında vaqt ‘ibâdetdür ve mürîd katında vaqt vaqt-ı ‘âdete müsâmeretdür taḥkîki böyledür ki ‘âbidüñ vaqti bir vaqt-i mu‘ayyendür evkât-ı ḥamse gibi vaqti geçirse vaqt-i âḥarde kazâ ider zîrâ ‘âbid ferâ’iz-i ḥamseden ve ḥacdan gayri nevâfil-i a‘mâli mültezem degildür ammâ mürîd ferâ’iz vâcibât ü sünen rivâyetiyle iktifâ’ itmez belki cemî‘ evkâtini bir nev‘i ‘ibâdetle isti‘âb itmişdür ve bir vakitte ‘ameli fevt eylese tedârik mümkün olmaz zîrâ tedârik idecek vaqtüñ mu‘ayyen ‘ibâdeti vardur vaqt-i sâbıkda fevt olan ‘ibâdetüñ bu vaktdede itmek murâd eylese bu vaqt-i ḥâzırüñ ‘ibâdeti fevt ider mürîd-i şâdık bir vaqtini taẓyî‘ itmemek üzre ‘ahd itmiş iken vaqtini taẓyî‘ eyleyüb tedârikinde ‘âciz olduğında gayretinden helâk mertebesine varur ve *hiye gayretün kâtiletün* didigi bu ma‘ nayadur ve *hayyü’l-gâzabi ebbi’l-cânibi bu’ü’r-rucû’i* didigi gayretüñ kâtile olduğımñ ‘illetini beyândur gayret-i mürîdi bir serî‘u’l-gâzab cânib-i Ḥaḳdan ibâ eyleyen hâlınden rucû-‘ı baḫî’ olan mu‘ânid-i vahşîye teşbîh eyleyüb gayreti katle müeddâ olduğunu ta‘lîl [79b] eylemiş.

Ve’d-derecetüs-sâlişetü gayretü’l-‘ârifî ‘alâ ‘aynin gâḫḫâ gayruhü ve sırrın gâşîyehü reynün ve nefesin ‘alaḫa bi recâin ev iltefete ilâ ‘aḫâin ‘ârifden murâd şâhib-i şuhûddur ‘ayndan murâd ḥaḫîḳat-ı celiyyedür ‘ayn didigi gâşîhâ gâşâvet ḥalel virdi diyü gayretinden helâk mertebesine varur ve *nefesin ‘alaḫa bi ricâin ev iltefete ‘alâ ‘aḫâin ve ḥicâbin* dimekdür ya‘nî zât-ı Ḥaḫḫı müşâhid olan ‘ârif maḫâm didigi bu ma‘ nayadur telvîn nüzül idüb beyne’t-tecellî ve’l-istitâr olduğından aşâr ya‘nî ef‘âl ü şîfât zuhûr eyleyüb zât-ı Ḥaḫḫı müşâhededen maḫcüb olur şuhûd -ı Ḥaḫda ihticâbına gayret ider *‘alâ ‘aynin gâḫḫâ gayruhü* didigi bu ma‘ nayadur.

Bir daħı rûhunu ‘âlem-i nefsdan gelen lezâyiz-i nefsâniyyeye meyl etmesi keder olub şafâ ü incilâsın örter şöyle ki mükâşefe vü müşâhededen men‘ ider *ve sırrın ğaşıyehü reynün* didigi bu ma‘ nayadur sırdan murâd ruħdur.

Bir daħı vaħtinden bir nefes miķdârı meşûbât u ricâta te‘alluķ itse ķalbe mâsivâya meyl ‘ârız olub şuhûdıma ğalel virdi diyü ğ ayretinden helâk mertebesine varur *ve nefesin ‘allaķa bi ricâin ev iltefete ‘alâ ‘atâin* didigi bu ma‘ nayadur.

7/3-BĀBU’Ş-ŞEVĶİ

Ķāle’llahu te‘ālā: “Men kāne yercū liķāe’llahi fe inne ecele’llahi leātin” (29/5)

Muşannif rħ şevķ bu âyet-i kerîmeyi delîl eyledi vech delâleti budur ki şevķuñ ma‘ nâsı maħbûb-ı ğaķîkiye mülâķati taleben rûhuñ ğareket itmesidür zîrâ ilkâ -i maħbûbdur maħbûbı recâen ğareket iķtizâ ider maħbûb-ı ğaķîkiyyenüñ evşâfi celâlen ve cemâlen bir şavt-ı ğüsnle istimâ‘ olunduķda sâlik-i ‘âşık ğaraf-ı maħbûba müncezib olub a‘ zâsı muķşe‘ir olur ya‘nî ditreyerek semâ‘a başlar maħbûb-ı ğaķîķi mekândan münezzeħ [80a] olduğından ğareketi bir cânib-i maħşûşa olmayub lâ ‘ale’t-ta‘yîn ğareketle devr ider “*fe inne ecele’llahi leātin*” âyetinüñ ma‘ nâsı liķâsın recâ idenlere naşib ider dimekdür ecelden murâd mevt-i ğaķîķidür bu âyetde liķâu’llah olmaz illâ fenâ ile olur fenâ ise her mümkin içün emr-i zarûridür liķâya müştak olanlara lâzım olan nefsiden fânî olmaķdur dimekle işâret vardur.

Ķāle’l-Muşannifü rħ eş-şevķu hubûbü’l-ķalbi ilâ ğâibin ve fi mezhebi hâzihi’t-tâifeti ‘illetü’ş-şevķi ‘azîmetün fe inne’ş-şevķa innemâ yekünü ilâ ğâibin ve mezhebü hâzihi’t-tâifeti innemâ ķāme ‘ale’l-müşâhedeti ve li hâzihi’l-‘illeti lem yentıķı’l-ķurânü kelimeten ya‘nî şevķ ķılar âşıkda ğareket idici bir rîħ-ı laţıfdür rûhuñ maħbûbuñ talebde olan ğareket-i rûğaniyyesinden nâşidür *eş-şevķu hubûbü’l-ķalbi ilâ ğâibin* didigi bu ma‘ nayadur bu tâife mezheblerin Ħaķ te‘âlâ her şeyde ğâzır görmek üzre binâ itmişlerdür netekim Ħâzret-i Ħaķ buyurur “*inna’llahe ‘alâ külli şey’in şehîd*” (22/17)

ya' nî Hâzret-i Bârî hâzırdur bir şeyden gâib olmaz bunlaruñ bidâyet -i emri ef' âlüñ ef' âl-i Hâkda ifnâ ve şıfatüñ şıfâtu'llahda ifnâ idüb nihâyet emrleri zâtlaruñ zât-ı Hâkda ifnâ eylemekdür fenâ müşâhedet istilzâm ider zîrâ ef' âl-i 'ibâdüñ fenâsı "fe' 'âlün limâ yürîd" (11/107) olan Hâkkuñ tecellisiyle olur tecellî-i ef' âl iderse şıfat-ı Hâkku fa' 'âliyetde müşâhede iderler öyle olsa mübâdir halleri müşâhede üzre kâim olur ve *mezhebü hâzihî't-tâifeti innemâ kâme 'ale'l-müşâhedeti* didigi bu ma' naya nâtiqdur Hâzret-i Hâkkuñ bir şeyde huzûrı ve ma' iyyeti nuşûş-ı Kitâb ile şâbitdür her şeyde hâzır olan nazar-ı 'ibâdu'llahdan gaybûbetine delâlet ider imânımız imânün bi'l-gaybi olsa da Hâkku müşâhede itmeyüb mücerred taqlîden ve istidlâlen vücûdunu taşdik idüb şevk 'arz etmek [80b] ehl-i kemâl katında 'ayb -ı 'azîmdür 'illetden murâd 'ayb u noşşândur mücerred enbiyâyı taşdik ü taqlîd ile iktifâ etmek ehl-i kemâlâtda 'illet 'add olunur bu ma' nâdan ötürü Kitâbu'llahda şevk ismi zıkr olunmadı 'illetü's-şevki 'azîmetün ve li hâzihî'l-'illeti lem yentıki'l-kurânü kelimeten didigi bu ma' nayadan ötürüdür lâkin ma'âmât-ı 'ibâddan a' lādur zîrâ ma'habbet üzre mübeyyendür dâimâ sülük ü terakki me' a'l-ihticâb iktizâ ider ya' nî 'âbid-i gayr-i sâlik gibi ihticâbda kalmayub taqlîden istidlâle ve istidlâlden şuhûda terakki iderler şöyle ki ef' âl ü şıfat hiçübün ref' idüb zât-ı Hâkku müşâhedet iderler.

Sümme hüve şelâsetü derecâtin ed-derecetü'l-ülâ şevku'l-'âbidi ile'l-cenneti li ye 'mene'l-hâifü ve yefraha'l-hazînü ve yazfera'l-âmilü ya' nî 'âbidüñ cennete şevk ü iştiyâkı hâifin 'ani'n -nâr ise nâr-ı cahîmden emîn olmak içündür şevâb-ı cennetüñ fevâtından hazîn ise ferah bulmak içündür ve ni' am-ı cennetle tena' 'uma tâlib ise zafer bulmak içündür 'âbid bu 'ilel-i şelâsden halîş olmaz meger ki Hâk te' âlâ fazlıyla halâş ide *li ye 'mene'l-hâifü ve yefraha'l-hazînü ve yazfera'l-âmilü* didigi bu ma' nayadur.

Ve'd-derecetü's-sâniyetü şevkun ila'llahi te' âlâ zera'ahu'l-hubbe'llezî yenbütü 'ale'l-hâfâti'l-mineni fe 'allağa kalbehü 'alâ şıfatihî'l-muqaddeseti fe'stâka ilâ mu' âyeti la'tâifi keramihî ve âyetin berrihî ve e'lâmin fazlihî ve hâze's-şevku tefşe'ehu'l-mebârru

ve yühâlicehu'l-mesârru ve yühâvîyehü'stıbâru ya'nî bu şevk mu'tâla'a -ı minen-i Hâkdan nâşî olan ma'habbetdür derecâtınñ evvelinden nâşî olan şevkdür ki sâlik -i müştakunñ kalbini mübâdir-i emnin ü kerem olan esmâ ü şifata ta'lîk ider şöyle ki sâlikün nazarı esmâullahda muhsin ü mennân ü mün'im ü münfaşıl bunuñ emşâli esmâ' u şifata ki şifât-ı rubûbiyye dirler aña ma'şûrdan mün'im u kerim ma'hubunñ şifatında kendi şifatuñ mahv ile letâif-i [81a] keremi mu'âyenete müştak olur *fe'stâka ilâ mu'âyenetî'l-la'tâifi keramihî ve âyetin berrihî ve a'lâmin fazlihî* didigi bu ma'nayadır bu ma'âmnda sâlikün şevki sâkin olmaz illâ letâif-i kerem ü ihsan ve âyât-ı berri ve 'alâmât-i fazli mu'âyenet eylediginde sâkin olub harâret-i şevki söyünür *ve hâze's-şevku tefşe'ehu'l-mebârru* didigi bu ma'naya remz ider ma'tlûbı olan ihsânât ü ikrâmâta nâ'il olduğında kalb-i sâlike envâ'i meserrât dâhil olur *ve yühâlicehu'l-mesârru* didigi budur zîrâ ma'habbetine bâ'ış kerem ü ihsân emşâli idi ma'şûduna nâ'il olucak kanâ'ate gelüb mütesellî olur mâfevķine rağbet itmez *yühâvîyehü'l-iştibâru* didigi bu ma'nayadır.

Ķâle'l-Muşannifü rı ve'd-derecetüs-şâlişetü hiye nârun ezramehâ şafvetü'l-ma'habbeti fe nağğaşati'l-'işe ve selebeti's-selvete ve lem yenhenhâ mu'azzün düne'l-liķâi ya'nî şevkunñ derece -i şâlişesi nârdur ki anı ağrâz u 'ivâzdan ve ekdâr-ı 'ilel u emrâzdan ma'habbet-i şâfi ikrâk itmiş idi ol ma'habbet hüsn-i şifât u ef'âlden şâfi ve ağıyâre meyliden 'ârî ma'habbetdür ki aña hubb-i zât dirler *hiye nârun ezramehâ şafvetü'l-ma'habbeti* didigi bu ma'naya işâret ider bu derecede olan sâlik nür-ı cemâl-i zât-ı Hâkķı görmedikce tecellî-i şifâta harâreti sâkin olmaz vech-i Bâķiden gayrı ne var ise keder 'addider hattâ nefsinî ağıyârdan 'addidüb anuñla daķı mükedder olur *fe nağğaşati'l-'işı* didigi bu ma'nayadır mâdem ki hayatdadur beşerîyyetden halâş külliyetle mümkün olmaz bir kimesneye kendi nefsi hicâb olub ma'hubundan hicab eylese gayriyle nice mütesellî olur *ve selebeti's-selvetü* didigi bu ma'naya delâlet ider ol nâr-ı muhriķa-i şiddet iştigâlden bir şey men' ü zecr eylemez ve anı ıztırabdan bir şey

teskîn eylemez [81b] ve telheb ü telezzîden ya' nî yalanlanmadan bir şey men' itmez maḥbûbundan ğayri bir şeyi anları ta'riye idüb şabra hükmez? ve *lem yenhenhâ mu'azzün düne'l-likâi* didigi bu ma' nâyadır.

7/4-BÂBU'L-KALAĞI

Ḳāle'llahu te'ālā: "Ve 'aciltü ileyke rabbi li terzâ" (20/84) Hazret-i Mūsâ 'aleyhi's-selâm mäsivâu'llahdan ḳalbi 'ārī maḥabbeti iğrâz ü 'ivâzdan şâfi cānib-i Ḥaḳḳa şevḳ ü iştiyâḳı şedîd ü 'ālī oldu ise kelîmiyyete müşerrefine ḳāni' olmayub ru'yet-i cemāle ḫālib oldu "*Rabbi erinî enzuru ileyke*" (7/143) didi ya' nî göster cemālini nazār idim didi "*Mā a'celeke 'an ḳavmike yā Mūsā*" (20/83) ḫitābı geldikde "*Ve 'aciltü ileyke Rabbi li terzâ*" (20/84) didi ḳalaḳ 'acele ma' nāsına oldığından bu āyetle istidlāl olundu.

El-ḳalaḳu tahrikü's-şevḳi bi isḳāti's-şabri ya' nî şevḳ şāhibi cānib-i maḥbuba tahrik ider şöyle ki şabra ḳarārı ḳalmayub muzḫarīb olur maḥbubsuz bir şey ile ḳarār itmez Beyt:

*Ḳarārım yokdur ey dîl ben görelden ol dilārâyı
Ḥayāl-i ḫüsnüne düşdüm nidem ben ağ ḳarâyı*

dîr '*aciltü ileyke* didigi bu ma' nâyadır bu maḳāma nā'il olan sâlik-i müştāk bu beyti vird-i zebān ider bu beyt yukaruda daḫı zikri sebḳat itdi ve lâkin et -tekrāru ḫasen feḫvāsı üzre 'āşıḳuñ maḥabbeti devām -ı nār-ı maḥabbetle muḫraḳ oldığından içün tekrar lâzım gelür:

*Sañā 'āşıḳ olan dîller ne ḳılsun başla cāna
Cemālin gözleyen gözler ne baḳsun ḫür-i ḡılmāna*

Ve hüve ‘alā şelāseti derecātin ed-derecetü’l-ülā kalakun yūzayyīku’l-ḥalka ve yūbağğīzu’l-ḥuluḳa ve yūlezzizü’l-mevte ya‘nī derece-i ülāda olan ḳalāḳ şāḥibine ḥilkati taẓyīḳ ider kimsenüñ evzā‘ ını ve eṭvārını teḥammül etmez zīrā nār-ı ḥasret ile cigeriz püryān eyleyüb ‘ālem-i dūnyāyı gözüne zindan eylemişdür dāimā firāḳ eleminden oldıḡına [82a] ḳalbi ḡāyet zayyīḳ olmuşdur *yūzayyīku’l-ḥalka* didiḡi bu ma‘nāyadur ḳalbi hicrān elemiyle memlū oldıḡından cümle ḥalāyīḳ ehli ve evlādı ḥattā belki kendi nefsini mānī‘ -i vuşlat göründüḡünden mebgūz u menfūrı olur bu ‘alāyīḳdan mümkün ḥalāş olmaz ve olmadıḳca deyu mevte ḥayat üzre tercīḥ ider *ve yūbağğīzu’l-ḥuluḳa ve yūlezzizü’l-mevte* didiḡi bu ma‘nāya nāṭıḳdur.

Ve’-d-derecetü’s-şāniyetü kalakun yūḡālibü’l-‘aḳle ve yūḥalli’s-sema‘ ve yūşāvilü’t-tāḳate ya‘nī derece-i şāniyede olan ḳalāḳ şāḥibinüñ ‘aḳlı üzerine ḡālib olur ḳahr itmeḡe ḳarīb olur külliyetle ‘aḳlı selb itmez cānib-i maḥbūba şevḳi ḥarekete gelüb şāyiḥa ü şa‘ḳa iḳtizā eylediginde ‘aḳlı şabr u iştibār ile ḥükm murād eylese ‘aḳlı dinlemeyüb vāridüñ ḥükmü ne ise ya‘nī vārid şāyiḥa ü şa‘ḳa iḳtizā iderse şāyiḥa ider devrān iḳtizā iderse devrān ider zīrā vārid-i Ḥaḳ bir zayf-i ‘azīzdür ya‘nī ol ḥālet ṭaraf-ı Ḥaḳdan gelen bir ‘azīz misāfirdür ḥaḳḳuna ri‘āyet olunmasa bir daḡı gelmez yāḥud ‘āşīḳ-ı bī-çāre teḥammül idemeyüb helāk olur bu ecilden “*el-‘āşīku izā seleke ve izā sekete heleke*” didiler ya‘nī ‘āşīḳ-ı sālīḳ bu ḥale geldiginde sükūt eylese helāk olur didiler ḥāşılı levme-i lāimden olmaz ‘aḳla muḥālefet ider *yūḡālibü’l-‘aḳle* didiḡi bu ma‘nāya remz ider.

Bir daḡı bu ḳalāḳ şāḥibine rūḥ-ı baḡş-ı ilāhiyyāt ki enfās-ı ṭayyibe ile okuna bunu istimā‘ dan telezzüz getirür zīrā ilāhiyyatda ḥaline münāsib kelimāt-ı ṭayyibeler vardur istimā‘ eyledikde bāṭını muẓtarib olub şevḳini taḥrīḳ ve ma‘şūḳını tezkīr idüb cānib-i maḥbūba taḥrīḳ idüb heyecān ü izṭrābına imdād ider şevḳüñ şiddetine bā‘ iş olur ḥāşılı ḥāline muvāfiḳ oldıḡından ḡāyet ḥaz ider *ve yūḥalli’s-sema‘* didiḡi bu ma‘nāyadur kāḥ şevḳi ‘aḳlına ḥücüm ve ḥamle idüb ‘aḳlına ḡalebe ider ve kāḥ ‘aḳlı ḡālib olub [82b]

şabr u ıştıbār ile şābit ü sākın olur ekşer hāalde şevkı ‘aqlına gālib olur *ve yüşāvilü’t-tākate* didigi bu ma‘ nāyadır.

Ve’d-derecetü’s-sālişetü kалақun lā yerhamü ebeden ve lā yaқbelü emeden ve lā yübki ehaden ya‘ nī derece-i sālişede olan kалақ sāhibine ebedī rahmet itmez fenā-yı maḥza çekmedikce sākın olmaz zīrā maқşūdı şuhūd-ı Hāққdur şuhūd-ı Hāқ ḥāşıl olmaz illā fenā-i maḥz ile olur *lā yerhamü ebeden* didigi bu ma‘ nāya işāretdür bir şānı daḥı budur ki zamāndan bir ḥadde ve gāyetine bir gāye sākın olmaz ya‘ nī bir gāyete bālig olduğda sākın olmaқ veyā bir zamanda sākın olmaқ olmaz zīrā şāhibi üzerine ḥākimdür tariқ-ı fenāya çeker tā ki maḥbūbunda helāk olunca sākın olmaz *ve lā yaқbelü emeden* didigi bu ma‘ nāya delālet ider bir şānı daḥı budur ki şāhibini şuhūda isāl ider şöyle ki rūsūm u āşardan bir şeyi kalmaz *ve lā yübki ehaden* didigi bu ma‘ nāyadır.

7/5-BĀBU’L-‘AṬAŞI

Kāle’llahu te’ālā ḥākiyen ‘an Ḥalilin ‘aleyhi’s-selām: “Fe lemmā cenne ‘aleyhi’lleylü ra’ā kevkeben kāle hāzā rabbī” (6/76) ya‘ nī gece karanlığı olub yıldızı gördüğünde benim Rabbim bu mıdur didi Muşannif rḥ ‘aṭaşı bu āyetle işbāt eyledi vech-i istişhād budur ki Hāzret-i İbrāhim ‘aleyhi’s-selām üzerine şevk ü taleb gālib olduğında ve Hāzret-i Hāқkuñ her şeyde zuhūrın ve her şeyde tecellisin bildiginden bir bahā u kemāl şāhibi nūrānī şey gördüğünde Rabbısına kemāl -i şevkinden ve cemāli zülāliline kemāl-i ‘aṭaşından ‘aṭşān olanlar şahrāda serāb gördüklerind en şarāb zann itdikleri gibi Ḥalilu’llah daḥı Efendisinüñ cemāli nūrı zannıyla *“hāzā rabbī”* didi Ḥalilu’llah Rabbına liқāya ‘aṭşān olmayaydı kevkebi Rabbı zann itmezdi imdi ‘aṭş enbiyāda olduysa enbiyānuñ şeri‘atine ittibā‘ iden evliyāda daḥı cāiz olduğınd an Muşannif rḥ menāzil-i sāyirünün birin [83a] menzil-i ‘aṭaşdur didi.

El-‘aṭaşü kināyetün ‘an galebetin ve vülū‘in bi me’mūlin ya‘ nī ‘aṭaş bir şeyin ziyāde heves itmeden kināyedür öyle olsa ‘aṭaş bir vuşūli me’mūl olan şeye heves

eyleyüb nâr-ı ‘aşkıyla ka lbi muhraq olmadan kinâyedür bir şey ki me ’mül olmaya aña maḥabbet ü te‘aşşüka vülû’ dirler.

Ve hiye ‘alâ şelâseti derecâtin ed-derecetü’l-ülâ ‘aşaşü’l-mürîdi ilâ şâhidin yervîhi ve işâratın teşkîhi ve ‘aḫfetin tü ’vîhi ya‘nî derece-i ülâ mürîdüñ şâhîde hevesidür şâhid diyü şol vârid -i bânîye dirler ki sâliküñ tarîkında istikâmetine ve sülükünüñ şihhatine şehâdet eyleye ma‘nâ böyledür ki mürîd-i sâlik şiddet-i ‘aşaşüñ teskîn idicek ya‘nî kandıracak taraf-ı Hâkdan beşârete râğîbdür bir tâlib -i Hâk ‘ilmiyle ‘âmil olsa Hâk te‘âlâ aña bilmedigini bildirir netekim Hâzret-i Fahr-ı Kâinât ‘aleyhi’s-selâm buyurur “*men ‘amile bimâ ‘alime verrâşehu’llahü te‘âlâ ‘ilme mâlem ya‘lem*” ve tarîkında müstekîm olub ‘amelîn ihlâşa yetişdirse yenâbî’u hikmet kalbinden lisânı üzre cereyân ider netekim buyurur “*men eḫlaşa erba‘îne şabâhan yetefecceru ‘an kalbihi yenâbî’u’l-hikmeti ‘alâ lisânihi*” buña taraf-ı Hâkdan vârid olduğından vâridât-ı Rabbânî dirler fâyiz-i muḫaddesden feyyâz olduğundan füyûzât-ı ilâhiyye dirler her kime ki bu hâl gelür sülükünüñ şihhatine şehâdet ider ḫarâreti sâkin olur *ilâ şâhidin yervîhi* didigi bu ma‘nâya remz ider.

Bir daḫı mefâviz ü mehâlikden müteḫayyır olduğında ta‘rûfât-ı ilâhiyyeye muḫtâc olur rûḫ-ı sâlik te’yîd-i ilâhî ile müeyyed olub ‘inâyet-i Hâkka mazḫar olsa tarîkına fâide ü zararlı eşyâyı fehm ider âhire ihtiyâcı olmaz “*eddebenî Rabbî fe aḫsene te’dîbî*” dir ya‘nî benim Rabbim beni te’dîb eyledi te’dîbimi gâyet güzel eyledi dimekdür bu nev‘i ta‘rîfâta işâret dirler *ve işâratın teşkîhi* didigi bu ma‘nâya işâretdür. [83b]

Bir daḫı re’fet-i Hâkka muşâdif olsa maḫşûd ile girmez olduğundan mürîd vechu’llah Cenâb-ı Hâkdan merḫamete tâlib ü râğîbdür zîrâ sâde mücâhede ile murâd-ı neyl mümkün olmaz cezbe-i Hâk olmadıkça civâr-ı ḫaddesa’llahda tebevü’ ü temekkün cezbe ile ḫâşıl olur *ve ‘aḫfetün tü ’vîhi* didigi bu ma‘nâya işâretdür.

Ve'd-derecetü's-şāniyetü 'aşaü's-sāliki ilā ecelin yetvīhi ve yevmin yūrīhi mā ya'nīhi ve menzilin yesterīhu fīhi ya'nī derece-i şāniyede olan sālikūn 'aşaı seyri temām olub murādına vuşūldür şöyle ki tayy -i zamān idüb müddet-i qalīlde seyri münkazī ola *ilā ecelin yetvīhidēn* murād budur.

Bir dağı maqşūd u maqlūbı olan vaqtūn gelmesinedür *ve yevmin yūrīhi mā ya'nīhi* dimeden murād budur.

Bir dağı rahatlanacak menziletdür ya'nī seyr ü sülükte ta'b ü zaħmetden ħalāş u rāhat bulucaq menzile rāğibdür ol menzil maqāmü'l-cem' i'l-eħadiyyet menzilidür zīrā istirāhat muqlaqa bu maqāmdan ġayri maqāmda bulunmaz *yesterīhu fīhi* didiğı bu ma'nāyadur.

Ve'd-derecetü's-şālişetü 'aşaü'l-muħibbi ilā cilvetin mā dūnehā seħābü 'illetin ve lā yūğatīhā ħicābü tefriķatin ve lā yū'arricū dūnehā 'alā intizārin ya'nī derece-i şālişeden olan 'aşaı maħabbetūn muħbūbı tarafından tecellī -i tāmmedür ki 'aşaı-mādūnunda seħāb 'illeti olmaya zīrā 'illet-i seħābı olsa tecellī tam olmaz maqām-ı telvinde maħbūbda ba'zı rusūm bāķi qalsa tecellīye māni' olur ol bāķiyeye seħāb 'illeti dirler *ilā cilvetin mā dūnehā seħābü 'illetün* didiğı bu ma'nāyadur.

Bir dağı muħib şol tecellīye müte'atışdur ki anı tefriķa ħicābı örtmeye maqām-ı telvinde nūr-ı ħaķıķat ġayrının zūhūrıyla muħtefi olur cem'iyeti tefriķaya mütebeddel oldıđından ġayrının zūhūrına ħicāb -ı tefriķa dirler muħibbūn murādı tefriķasız tecellīdür *ve lā yūğatīhā ħicābü tefriķatin* didiğı bu ma'nāyadur.

Bir dağı muħib şol tecellīye müte'atışdur ki anuñ [84a] verāsında andan a'lā bir maqāma intizār olunmaya ya'nī andan a'lā maqām olmaya ol maqām ġāyet temkīn maqāmdur ya'nī 'ayn-ı eħadiyyet cemu'z-zāt maqāmıdur anuñ verāsında maqbaħ

yoğdur nice intizār olunsun *ve lā yū'arricū dūnehā 'alā intizārīn* didigi bu ma'nāya remzdür.

7/6-BĀBU'L-VECDİ

Ḳāle'llahu te'ālā: "Ve rabeṭnā 'alā ḳulūbihim iz ḳāmū" (18/14) Muşannif rḥ vecdi bu āyet-i kerīme ile işbāt eyledi vechi budur ki Ḥaḳ te'ālā ḳulūb-i mü'minīn üzerine rabṭı ḳulūba taḳviye virüb cānib-i Ḥaḳdan maşrıḳ olan nūriyla teşcī' idüb ya'nī maḥabbete ğaybdan bir ḥālet-i ğarībe zuhūr eylediginde surūrundan muḫtarib olub nefsiyle mücāhedede mübālāt itmez şecā'at ü celādet ızhār ider anuñ gibi vecd daḫı bir nürdur ḳalbde münḳazif olub bi't-telātür bir muḫarriḳ u muḳallıḳ ḥalet 'arız oldığından sālīk-i muḫib zevḳinden kendini yerden yere atub bāş u cānuñ dost yoluna fedā ider şecā'atüñ eblāğ u a'lā mertebesidür.

El-vecdü lehebün yetecccü min şuhūdin 'arızın muḳallıḳın ya'nī vecd bir leheb-i nūrānīdür ba'teten zāhir olan bir ḥālet müşāhede eylediginde müştā'il olur şöyle ki sālīk 'adem-i taḥammülünde muḫtarib olur *min şuhūdin muḳallıḳın* didigi bu ma'nāyadır.

Ve hüve 'alā şelāseti derecātın ed-derecetü'l-ülā vecdün 'arızın yestefīḳu lehū uḳülü's-sem'i yüşāhidü ev şāhidü'l-başarı ev şāhidü'l-fikri ebḳā 'alā şāḫibihī eşeran ev lem yübḳi ya'nī derece-i ulā şol vecddür ki sālīke bağteten ve fücāeten 'arız olur ol vaḳt sālīk nevm-i ğafletden uyanub inḳibāzi inbisāta münḳalib olur sebebi oldur ki hātifden ya'nī 'ālem-i ğaybda sem'ine bir nidā gelür ḳahr u celāle müte'allıḳ kelām ise sālīk [84b] heybetden muḫtarib olur *yestefīḳu lehū şāhidü's-sem'i* didigi bu ma'nāyadır ve bu meḳüle vāridāt sālīküñ şıḫḫat-i sulūküne şehādet eylediginden şāḫ idü's-sem' şāhidü'l-başar şāhidü'l-fikr dirler cān ḳulağı açılsa 'ālem-i ğaybdan nice nūrānī berrāḳ u latīf eşyayı görüb Ḥaḳ Te'ālanuñ keremine surūrundan vecde gelür *ev şāhidü'l-başarı* didigi budur ğāḫ olur me'āyin-i ğaybete bālī münfetih olub ḳalbine 'ālem-i ḳudsden

me‘ānī-i latīf nāzil olur nice esrār-ı ilāhiyye münkeşif olub esrār-ı Hakkā vākıf olur
 ‘ilm-i ledünnī didikleri budur bundan a‘lā maqām olmaz kerāmāt-ı kevnıyye ve küşüfāt-
 ı şüret-i velāyetde şerāitında degildür ‘ulüm -ı ledünnıye şerāitındandır dirler bu hālāt
 şāhibi üzerine bir eşer-i kavī veyāhūd za‘if irāş ba‘zı ibkâ ider ba‘zı ibkâ itmez *ev
 şāhidü’l-fikri ebkâ ‘alā şāhibin eşeran ev lem yübki* didigi bu ma‘nâyadur bu hālete
 nā’il olanlar bu beyti vird-i zebān iderler Beyt:

*‘Azm idicek dost eline irdi nidā-ı cān sem‘ine
 Yanüb cemāl şem‘ine pervâne oldu bu gönül*

*Ve’d-derecetü’s-şāniyetü vecdün yestefıku lehü’r-rūhu bi lem‘in nūriyyin
 ezeliyyin ev semā‘i nidāin evveliyyin ev cezbin hakıkiyyin ebkâ ‘alā şāhibihī libāsehū
 ve illā ebkâ ‘aleyhi nūrahū* ya‘nī derece-i şāniyede olan vecd sālİKÜŋ rūhuñ ikāz ider
 rūh-ı sālİK bunuñla mütenebbih olur ‘aql-ı me‘ād buña vāşıl olmaz zirā mertebe-i
 ‘ağıldan a‘lādur sebebi oldur ki bu vecd zāt-ı ezeliiden ‘ibāret olan vech-i bākī
 envārından bir nūr-ı ezeliñ leme‘ānından hāşıl olur ol nūrı maqām -ı müşāhedeye
 mālİK olan sālİKÜŋ ruhu idrāk ider gine nūr-ı ezel vāsıtasıyla netekim Faḥr-ı kâināt
 ‘aleyhi’t-taḥıyyāt ve’t-teslīmāt Hāzretleri *“ra’eytü Rabbī bi nūri Rabbī”* diyü buyurdu
 ya‘nī Rabbimi [85a] Rabbimde nūryla gördüm *yestefıku lehü’r-rūhu bi lem‘in nūriyyin
 ezeliyyin* didigi bu ma‘nāya remz ider yāhūd ruḥ-ı sālİK ḥarf ü şavtdan ‘ārī bir nidā-ı
 evveli semā‘ ile mütenebbih olub ifākat bulur belki ism-i evvel taḥtında dāhıl olan
 esmā-i ilāhiyye tecelliyātdan mütenebbih olur ya‘nī sālİK ‘ālem ü māfihā zuhūrundan
 muḳaddem ‘ilmu’llada rūh-ı sālİKÜŋ bu tecelliyāta maḫhar olduğı ‘ilmu’llahda maḫzūn
 olduğından nidā-i evvelīyi semā‘ la mütenebbih olur dimiş Beyt:

*Oḳurdu senüñ ‘abdi yüzüñde şāhibüñ vaşfin
 Olmamış iken peydāh āğ üzre henüz ḳāre*

bi semā' in evveliyin didigi bu ma' nāya delālet ider bu ma'kūle hālāta ta' rīfāt-ı ilāhiyye dirler sālīkūñ ' ayn ü hāli muqtezāsınca Hāzret-i Hāq sālīki kendine cezb için eyledigi mu' āmelātdandır yāhūt rūh-ı sālīk cezb-i hāqīkiyle müncezib olmağla mütenebbih olur ya' nī tecellī-i zāta mazhar olub fenā-i şırf ile ' ayn -ı zāt -ı ehadıyyete şuhūduna müncezib olur bundan a' lā keşf olmaz mādūn tecellī-i tāmme hāqīki degildir bu tecellī bir tecellī-i qavīdūr şāhibi üzerine libāsın ibkā ider ya' nī bunuñ şāhibi zāt-ı Hāqkı bizātihī müşāhededen münfekk olmaz ol müşāhede şāhibinūñ şıfat-ı lāzimesi olduğundan libās ile ta' bīr eyleyüb *ebkā 'alā şāhibihī* didi o cezb-i hāqīki didigi bu ma'kama işāretdür sālīk ma'kām-ı telvīne nāzil olub ba'ıyye-i vücūdı ' avdet eylediginden ol şıfat-ı lāzimesi olan şuhūdı zāil olsa nūrını ibkā ider ba' zı rusūmi fānī olub ba'ıyyesi nūr-ı Hāqla bākī olduğundan ma' rifet nūrı zāil olmaz *ve illā ebkā 'aleyhi nūrahū* didigi bu ma' nāyadır.

Ve'd-derecetü's-şālişetü vecdūn yaḥdifü'l-'abde min yedi'l-kevineyi ve yūmahḥiṣu ma'nāhū min dereni'l-ḥazzi ve yeslūbhū min raḥkı'l-māi ve't-ṭini in selebehū ensā ismehū ve in lem [85b] yeslūbhū e'ādehū resmehū ya' nī derece-i şālişede vecd şol vecddür ki ' abdi yed-i kevninden qāyır ya' nī dünyā u ' uqbāyı terk itdirür ya' nī dünyā u ' uqbāyı şuhūddan fānī olub cānib-i Hāqqa müncezib olur sebebi oldur ki dünyā u ' uqbāyı ' adem-i aşıyyesine ' adem-i şırfı müşāhid ider *yaḥdifü'l-'abde min yedi'l-kevineyi* didigi bu ma' nāyadır.

Bir daḥı sālīkūñ ma' nāsın deren-i ḥazdan pāk ider ya' nī ' ayn u hāqīkatı ḥazḫ-ı nefis kirinden şāfi kıılır zīrā gayr ḥuḫūzātın vücūd görmeden nāşīdür sālīkūñ nazarında kendi nefsi ve sāir māsivāi'l-Hāq cümle ' adem-i maḫzıdur ' adem-i zūlmetden ' ibāretdür *"yūḥricūhūm mine'z-zulūmāti ile'n-nūr"* (2/257) āyeti buña delīl-i vāzıhdur imdi bir zāt ki nūr-ı Hāqla mütenevvir olub cemāl -i Hāqkı müşāhede zevkiyle mütelezziz iken şırf zūlmet derenıyla mütelevviz olan ḥuḫūz -ı nefsāniyyeye meyl ile nice mütelevviz olur *ve yūmahḥiṣu ma'nāhū min dereni'l-ḥazzi* didigi bu ma' nāyadır.

Bir dahı ‘abdi mā ve’ṭ-ṭīn raḳḳında selb ider ya‘nī şüret-i ḥaḳıyyesine i‘tibār idüb ‘anāşır-ı erba‘a ḥükmiyle ‘amel itmez mäsivä-yı Ḥaḳḳa ḳul olmadan çıḳār aḥrârdan olub esrâr-ı Ḥaḳḳuñ maḥzeni olur netekim dimişler *şudûru’l-aḥrâr ḳubûru’l-esrâr* ma‘nâsı ‘anāşır taarrufundan ḥalâş olanlar esrârüñ ḳubûrıdır ya‘nī ḳabre girenler ḳable’l-ḥaşr çıḳmaz oldukları gibi şudûr -ı aḥrârda olan esrâra kimesne vâḳıf olmaz dimekdür *ve yeslûbhû min raḳḳı’l-mâi ve’ṭ-ṭīni* didigi bu ma‘nâyadur eger ol vecd sâliki külliyyetle selb iderse ‘ayn-ı ḥaḳıḳatde muzmaḥıl ü fânî olmağla kendi ismin unudur zâtı maḥv olucaḳ isim fânide ḳalır maḳâm-ı telvîne red olunub ya‘nī maḳâm-ı telvîne nüzül eylese tecellî münḳaṭı‘ olub baḳıyye-i vücûd zuhûr ider ise [86a] vecdi zâ’il olsa resm-i şürîsi zuhûr ider *ve in lem yeslûbhû e‘âdehû resmehû* didigi bu ma‘nâyadur tecellî-i zât mütevâtir olub telvîni zâil olunca hem kendin görür ve hem ḥaḳı görür lâkin cemî‘ a‘yân u ekvânı Ḥaḳla ḳâim görür.

7/7-BĀBU’D-DEHEŞİ

Ḳāle’llahu te‘ālā: “Fe lemmā ra’eynehū ekbernehū” (12/31) ya‘nī nisve-i Mışır Yusuf ‘aleyhi’s-selâmı gördüklerinde ğāyetde ḥüsnünden dehşet ü ḥayretde ḳalub *“Mā hāzā beşeran in hāzā illā melekün kerīmün”* (12/31) diyüb dehşetlerinden rummânlarını kesmeyüb ellerini kesdiler acısın ve ağrısuñ fehm idemeyüb ellerini toğradılar sâliküñ dehşeti bu âyetle şâbit oldı.

Ed-deheşü bühtetün te’ḥuzü’l-‘abde izā fece’ehū mā ya’libü ‘aḳlehū ev şabrahū ev ‘ilmehū dehşet şol ḥayretdür ki insana bir emr-i ‘azîm bağteten geldikde ḥaşıl olur ‘aḳlına ğâlib olan şey zuhûr eyledikde ḥaḳıḳatine ‘aḳlı irmediginden müteḥayyır olub dehşete gelür bir maḥbûb-ı zībâ zuhûr eyledikde şabra ḳarârı ḳalmayub müteḥayyır olur tecellî-i Ḥaḳ olub ma‘rifet-i Ḥaḳ zuhûr eylese ‘ayne’l-yaḳîn ve ḥaḳḳa’l-yaḳîn ‘ilm zuhûr eyledikde ‘ilme’l-yaḳîn mertebesi olan ‘ilmi mağlûb olub dehşetde ḳalır.

*Ve hüve ‘alā şelâşi derecâtin ed-derecetü’l-ülâ dehşetü’l-mürîdi ‘inde şavleti’l-
hâli ‘alâ ‘ilmihî ve’l-vecdi ‘alâ tâkatihî ve’l-keşfi ‘alâ himmetihî ya’ nî* derece-i evvelde olan dahşet mürîdüñ ‘ilmi üzerine hâli şavlet ya’ nî hücum eyleyüb galebe eylediginde muqtezâ-yı hâl muqtezâ -yı ‘ilm üzerine hüküm eylediginde def’inden ‘âciz olub mebhûten bâkî kalmasıdur taşvîri şöyledür ki muqtezâ -yı ‘ilm -i zâhir cemâl-i Hakkı görmeye talebinden men’ ider zîrâ cemâl-i İlâhî ru’yet dünyâda Fahr -i Kâinâta olmuşdur gayriye olmaz Rasûlün gördüğünü ben de göreyim demek sū-i edebdür ‘aql u ‘ilm-i zâhir edeble emr ider vechu’llahuñ ‘aşkı cūşa gelüb ‘aşık-ı medhūş kemâl-i şevkinden şabra taḥammüli olmayub [86b] dâire-i ‘ağldan ve muqtezâ-yı ‘ilmden çıkar ‘aql u ‘ilmün ḥilâfına ru’yet-i cemâle tâlib olub bî edebâne evzâ’ ki şaḥḥiyyâtdur söylemeye cesâret ider bu beyti vird-i zebân ider Beyt:

*Yandur cemâlün şem‘ini devr eylesün pervâneler
Göster cemâlün nûrını seyreylesün divâneler*

bu maqûle evzâ’ nâ ma’kûl ve nâ meşrû’ olsa daḥı kemâl-i şevk-i dehşetden olduğına benâen “*el-‘uşşâku lâ yûâḥazûne bi ekvâlihîm*” fehvâsı muâḥaze olunmaz belki ‘afv olunur ‘inde şavleti’l-hâli ‘alâ ‘ilmihî didiği bu ma’ nâya remz ider.

Bir daḥı vecdi tâkati üzerine ḥamle ider ya’ nî mürîd -i medhūş hâtifden cân kulağıyla sulûkünüñ şıḥhatine bir nidâ işitse şabra kararı kalmaz tâkati taḥammül itmez bî ihtiyâr ḥaykırub mebhûten yıkılır *ve’l-vecdi ‘alâ tâkatihî* didiği bu ma’ nâyadır.

Bir daḥı kişi himmeti üzerine şavle ya’ nî ḥamle ider şöyle ki himmetine keşfi ḡalib olub himmetün hükümünü ibtâl ider himmet-i mürîd maḥlûbuna neylde cidd ü kaşd iktizâ ider ve keşf-i sükûn ve terk-i taleb iktizâ ider zîrâ keşf maḥâmı maḥâm-ı şuhûddur şuhûd ise ‘ayn-ı maḥşûddur öyle olsa maḥâm-ı keşf himmet ü kaşddan bir eşer kalmaz *ve’l-keşfi ‘alâ himmetihî* didiği bu ma’ nâyadır.

Ve'd-derecetü's-şāniyetü dehşetü's-sālikı 'inde şavleti'l-cem'i 'alā resmihī ve's-sebki 'alā vaḳtihī ve'l-müşāhedeti 'alā rūhihī ya'nī derece-i şāniyede olan dehşet şol dehşetdür ki sālīkūñ şüret-i halkıyyesi üzerine ḫāzret-i ferdāniyyet istilā eyleyüb şüret-i resmiyyesin ifnā ider zāt-ı eḫadiyyete tecellisinūñ ibtidāsıdur bu maḳāma ḫāzret-i cem' ya'nī maḳām-ı cem' dirler cümle 'ayān-ı müteferriḳa ve kesrāt-i kevniiye bunda müctemi' olduğından sālīk bu maḳāmda cümle a'yānı a'yn-ı vāḫidde fānī görüb 'aklı ermediginde müteḫayyir ü medḫüş olur Niyāzī merḫūmuñ Beyt: [87a]

*Dinle hemān bir sözdürur yoḳuş degildür düzdürur
'Alem ḳamu bir yüzdürur gören anı ḫayrān imiş*

didigi bu maḳāmdandır *dehşetü's-sālikı 'inde şavleti'l-cem'i 'alā resmihī* didigi bu ma'nāya işāret ider.

Bir daḫı sālīk sebḳ-ı ezel ya'nī Ḥāḳḳ-ı ḳadīmūñ beḳāsın ve ḫādiş üzerine ḫükmün ve ol ḫādişūñ ḫudūsün şuhūd ider ş öyle ki ḳıdem-i şuhūdı ḫudūs -ı şuhūda māni' olur zīrā ḳadīmü'z-zāt olan Allah zü'l-celāl ḳıdem şıfatıyla tecellī itse ḫavādişde vücūd ḳalmaz Ḥāḳ gelse bāḫıl maḫv olur netekim Ḥāzret buyurur “*ve ḳul cā'e'l-ḫāḳḳu ve zeheḳa'l-bāḫılı inne'l-bāḫıle kāne zehūḳan*” (18/81) *ve's-sebki 'alā vaḳtihī* didigi bu ma'nāya remz ider.

Bir daḫı sālīk her neye ki nazār eylese başar-ı Ḥāḳla eyler ve her neye ki işitse sem'-i Ḥāḳla işidir ve her neye ki ḫutsa yed-i Ḥāḳla ḫuḫar netekim ḫādiş-i ḳuḫsīde vārid oldı “*men teḳarrabe ileyye bi'n-nevāfili eḫbebtühū ve men eḫbebtühū küntü lehū sem'an ve beşaran ve yeden fe bī yebşiru ve bī yesme'u ve bī yebḫışu*” ma'nā-yı ḫādiş budur ki bir kimesne baña nevāfille teḳarrub eylese ya'nī şıfātuñ şıfatımda ifnā ile teḳarrub iderse ben aña ḳulaḳ olurum benimle işidir ve göz olurum benimle görür ve yed olurum benimle ḫuḫar ya'nī işitdikde ben sem' ḫalk iderim semā'a isti' dād u ḳudret virdigimde bilür kendi müstāḳillen nefsinden bilmez gördüğünü daḫı Ḥāḳḳuñ başar ḫalk

idüb görmege kudret u isti‘dād virdiginden bilür ve tutduğunu dağı Hakkıñ yed halk eyleyüb ağız ü kabza isti‘dād u kudret virdiginden bilür müstakıl kendinden bilmez bir nev‘i teğarruba bu tãife beyninde kurb-ı nevāfil dirler zātını zāt-ı Hakkıñ ifnā’ ile hāşıl olan kurbete kurb-ı ferā’iz didikleri gibi bunu [87b] dağı belki rûh-ı sâlik bir müşâhedede nūr-ı Hakkıñla mütenevvir olub maqām -ı hafide maqām -ı vâhidiyyet dağı dirler fenâi fi’ş-şifât olduğından zāt-ı rûh bâkîdür bağıteten rûh olmasa dehşetinden gelür idi bu maqām maqām-ı ehadıyyete menâzıldür ya‘nî rutbesi aşığıdur *ve’l-müşâhedeti ‘alâ rûhîhî* didiğı bu ma‘nâya işâretdür bu maqâmda olan sâlik eşyâ-yı cemâliyyede cemâl-i Hakkıñ ve eşyâ-yı celâliyye celâlini müşâhede zevk eyler Beyt:

*Hayâli hâl rahî naşb-ı ‘aynım olalıdan
Ne yire kim nazar itsem cemâlidür görünen*

dir.

Ve’d-derecetü’s-sâlişetü dehşetü’l-muhibbi ‘inde şavleti’l-ittişâli ‘alâ luţfi’l-‘atiyyeti ve şavleti’l-kurbi ‘alâ nûri’l-‘atfi ve şavleti şevki’l-‘ibâdi ‘alâ şevki’l-haberi ya‘nî derece-i şâlişede olan dehşet şol dehşetdür ki mağabbete luţf-ı ‘atiyyet üzerine şavlet ittışâl olduğda vâkî‘ olur luţf-ı ‘atiyyet mağbûb -i haqîkî tarafından muhibbî kendine taqrîb için fâiz olan vukû‘u müstaşsen bir nūr-ı ilâhiyye ziyâdelendikce teğarrub dağı ziyâde olur âğir-i envârı menba‘-i envâra muntehî olur ibtidâsı feyz-i muğaddesdür intihâsı feyz-i aqdes varur feyz-i aqdes nûrı feyz-i muğaddes nûrı şavle ya‘nî hücum eyleyüb gâlib olduğında sâlik-i muhib müteğayyır ü medhûş olur *‘inde şavleti’l-ittişâli ‘alâ luţfi’l-‘atiyyeti* didiğı bu ma‘nâya nâtiğdur Beyt:

*Aña ol şifâtiyla tecellî eyledi Allah
Pes andan soñra zâtıyla tecellî eyledi Allah*

bu maqâmdandır.

Bir dağı nūr-ı kırb nūr -ı ‘atf üzerine şavlet eylediginde vâkı’ olur muhib maħbūbundan gelen eltāf-ı mütenevvi‘a-i müstecma‘ envā‘-i ‘atıyyāt ü ihsānâtı gördüğünde cān u bāş fedā eyleyüb kırb-ı Hāķ nūriyla [88a] mūnevvir olur evvelki nūr-ı zātdur evvelkisi nūr-ı şıfāt olduğı gibi tecellī-i şıfāta mūnis olan tecellī-i zāta ‘adem-i ünsünden kırb-ı zāt nūrında şavlesine teħammül itmeyüb mebhūt u medhūş olur ve şavleti’l-kırbı ‘alā nūri’l-‘atfı didiğı bu ma‘nāya iş‘ār ider bu maķāmda olanlar bu beyti ezber iderler Beyt:

*Leylā için Mecnūn olan iki cihānı terk ider
Başıyla hem cānuñ virir Hāķķı sun merdāneler*

Bir dağı cemāl-i Hāķķı ‘iyānen görmek şevķi ħaberen görmek şevķi üzre şavlet eylediginde vâkı’ olur taħķķi böyledür ki yevm-i kıyāmetde ru‘yetu’llahuñ vuķū‘ını iħbār-ı Rasūli’llah ‘aleyhi’s-şalātü ve’s-selām ile bilüb muhibb-i şādık u müştāk olmuş idi yukarıda da zıkr olunan ‘atıyyāt u taķrībātı gördüğünde ‘āşık-ı bī çāre tamā‘a düşüb ‘iyānen görmege müştāk olur iştiyāk-ı mu‘āyene iştiyāk-ı muğāyebe üzerine ğālib olduğda muhibb-i miskin ‘adem-i teħammülden mebhūt u medhūş olur ve şavleti şevķi’l-‘ibādi ‘alā şevķi’l-ħaberi didiğı bu ma‘nāya söyler bu maķāmda olanlar māsivā-yı Hāķķı dilden iħrāc eyleyüb dāimā ħayāl-i maħbūb ile mest u ħayrān olduklarından bu beyti vird-i zebān iderler Beyt:

*Māsivādan el çek ey ‘āşık gel zıkr-i fikrūñ Hāķķa olsuñ muttaşşıl
Şol kadar ħayretde kıalsun cān u dīl kıande baķarsam Efendim şanayum*

7/8-BĀBU’L-HEYEMĀNİ

Ķāle’llahu te‘ālā: “Ve ħarra Mūsā şa‘iķan.” (7/143) Muşannif raħimehu’llah heyemāna bu āyet-i kerīme ile istişhād eyledi vech-i istişhād budur ki ħarūrı müfessirīn

iki vecihle tefsir eylemişler ba'zı müfessirîn mevtle tefsir itmişler ve ba'zılar gâşiyle tefsir itmişler Muşannif gâşiyle tefsir üzerine binâ'en heyemâne delil getürdi zîrâ heyemânüñ ma'nası kuvvet-i mâsikesi zâil olub kendini zabtına kudreti gitmekdür.

El-heyemânü [88b] zihâbüñ 'ani't-temâsüki te'accüben ev hayreten ve hüve eşbetü devâmen ve emlekü na'ten mine'd- deheşi ya'nî heyemânüñ ma'nası insan bir 'acîb ü mühîb şey gördiginde dâire-i 'ağıldan çıkub gördigi şeyüñ te'accüb-i hayretinde müsta'rağ olub kendi nefsinî istimsâk ü zabta kâdir olmayub yıkılmağdur Hâzret-i Mûsâ 'aleyhi's-selâm cebelüñ tedkidlen görüb ya'nî bir cebel-i 'azîmüñ tecellî-i Hâkka taḥammül itmeyüb pâre pâre olduğından kendini zabta kâdir olmayub yıkıldığı gibi bu heyemân-ı dehşetde devâmı ve beḳası ziyâdedür heyemân şâhibinüñ müddet-i tavîle bâkî kalur dehşet serî' u'z-zevâldür.

Ve hüve 'alâ şelâseti derecâtin ed-derecetü'l-ülâ heyemânün fi şeymi evâili berḳı'l-luḳfi 'inde ḳaşdi't-tarıḳi me'a mülâḳazati'l-'abdi ḳassate ḳadrihî ve sefâle menziletihî ve tafâhete ḳıymetihî ya'nî derece-i ülâda olan sâliküñ heyemânı şol heyemândur ki sâlik tarîḳ-i Hâkka sulûkü vaḳtinde kendinüñ ḳasta-ı kudret ve sefâlet menzilesine ve ḳillet ḳıymetine nazaran Hâk te'âlânüñ kendine eyledigi luḳ u keremine ḳadd ü ḳaşra gelmez ḳat'â liyaḳatı yoḳ iken ve Efendisine hiç geḳmişi yoḳ iken bu ḳadar eltâf-ı seniyyeleriyle luḳ eyledigini mülâḳaza eylidiginde müteḳayyır u münhemik olur zîrâ insan kendini ḳor u ḳaḳır görüb Efendisi tarafından fâiz olan eltâfi a'zâm gördükce heyemânı ḳavî ve teḳayyürî şedîd ve te'accübi keşir olur me'a mülâḳazati'l-'abdi ḳassate ḳadrihî ve sefâle menziletihî ve tafâhe ḳıymetihî didigi bu ma'nâyadur.

Ve'd-derecetü's-şâniyetü heyemânün fi telâḳumi envâci't-taḳḳi 'inde zuḳürî berâhînihî ve tevâşuli 'acâibihî ve liyâḳı envârihî ya'nî derece-i şânide sâliküñ heyemânı şol heyemândur ki sâliküñ 'avn-i Hâkla küdürât-ı nefsâniyye ve aḳlâḳ-ı

zemîmeden kalbi şâfi olsa şöyle ki hâzerât -ı esmâ-i ilâhiyyede ‘âlem-i ulûhiyyet hezâ’ini ve esrâr-ı gayb-ı ‘acâibi mütevaşşilen [89a] vârid olduğda mütehayyir olur *fi telâṭumi emvâci’t-tahkîki ‘inde zuhûri berâhînihi* didigi bu ma‘nâyadır.

Ve’d-derecetü’s-şâliṣetü heyemânün ‘inde’l-vuḳû’i fi ‘ayni’l-ḳıdemi ve mu‘âyeneti’s-sultâni’l-ezeli ve’l-ğaraḳi fi bahri’l-keşfi ya‘nî derece-i şâliṣede sâliküñ heyemânı ‘ayn -ı ḳıdemde vuḳû’undadır ya‘nî beḳâ -yı Hâḳda resm -i ‘abd fânî olduğundadır *‘inde’l-vuḳû’i fi ‘ayni’l-ḳıdemi* didigi bu ma‘nâyadır.

Bir daḳı a‘yân-ı ‘adet üzerine sultân -ı ezeliñ istilâ eylediginde mütehayyir ü münhemik olur *ve mu‘âyeneti’s-sultâni’l-ezeli* didigi bu ma‘nâyadır.

Ve bir daḳı zât -ı Hâḳḳı şuhûd bahrında ğarḳ olduğında aḳvâl -i nâsdan ğâfil olduğda maḥsûsâtı iḥsâsdan ya‘nî his itmeden ğâib olduğda mütehayyir olur âz olub ḳayretten ḫilâf-ı ‘adet ḫarekât u sekenât şâdir olur heyemânüñ şiddetinden.

7/9-BĀBU’L-BERḲİ

Ḳāle’llahu te‘ālā: “İz ra‘ā nāran” (20/9) Muşannif rḫ bu âyetle berḳ üzere istişhād eyledi vechi oldur ki berḳüñ mebdē’i nâdir mebdē’i velâyet-i berḳdür.

El-berḳu bâküretün telme‘u li’l-‘abdi fe ted‘ühü ile’d-duḫûli fi hâze’t-ṭarîḳi ve’l-farḳu beyne’l-berḳi ve beyne’l-vecdi inne’l-vecde yeḳa‘u ba‘de’d-duḫûli fihi ve’l-vecdü zādün ve’l-berḳu iznün ya‘nî berḳ şol meyvedür ki cümle meyvelerden muḳaddem zuhûr ider anı görenler bağçeye girmege ṭâlib olurlar anuñ gibi berḳ envâr-ı tecelliyâtдан zâhir olan envârüñ ibtidâsıdır sâliki ṭarîḳ-ı velâyete da‘vet ider vecd daḳı bir müşevvıḳ-ı nûr-ı ilâhîdür şiddet-i ṭalebe bâiş aḳvâl ü mevâhibden teraḳḳiye dâ‘idür lâkin vecd aḳvâlde mütevassıṭin içündür velâyet mertebesine duḫûldan mükaddem olur berḳ anuñ ḫilâfinadır velâyet derecesine duḫûlüñ mebdē’idür berḳ nûrı vecd nûrı üzerine zâiddür lâkin vecd berḳden ebḳâdur her berḳ envâr-ı vâciddür [89b] vecd gibi

şiddet taleb iktizâ itmez zîrâ ihrağ u ifnâ ider vecd müşevvîk u muğallıkdur ya' nî şâhibine şevk u qalâğ irâş ider mübki'dür vücûd iktizâ ider ândan ötürü lema'ân -ı berğden şoñra eşnâ-yı aḥvâlde sâlikden münfek olmaz şıfât-ı sâlikden bir baḳıyyedür Muşannif rḥ vecdi zâde ya' nî zaḥîreye teşbîh eyledi mādâme ḥayy ü bâkî oldukça şâhibinden münfek olmadığından berğ izne teşbîh eyledi intıfâsı ya' nî söyünmesi serî' olan tecellî-i ğaybî ile sâliki cânib-i maḥbûba cezb eylediginden ke'enne maḥbûb zuhûr idüb ḥuzûruna duḡûle izin virile bu maḳâm vecdden a' lâ ü e' azzdür ' aziz olduğundan ötürü beş'î? ya' nî eglenmesi ḳalîl oldı.

Ve hüve 'alâ şelâsi derecâtin ed-derecetü'l-ülâ berğun yelme'u min cânibi'l-iddeti fi 'ayni'r-racâi ve yesteḳşiru fihi'l-'abdü'l-ḳalîle mine'l-'aṭâ'i ve yesteḳillü fihi'l-keşîre mine'l-a'bâi ve yestaḥlî fihi mirârate'l-ḳazâi ya' nî berğun derece-i ülâsı şol berğdür ki Ḥazret-i Ḥaḳḳun evliyâsına va' d eyledigi ḳurb u kerâmet cânibinden leme'ân ider liḳâ-yı Ḥaḳḳı *fi 'ayni'r-racâi* didigi bu ma'nâyadur mürîd-i sâlik ḳable'l-berğ esâ ḥâline nazaran ilkâ-yı Ḥaḳḳı ümîdi olmadığından ke'en ne mehcûr u memnû' olmağla a' bâ-i mücâhedei ya' nî meşakḳat-i tâ'ati istiksâr idici idi ba'zı ḳurb u kerâmet 'alâmeti zuhûr idüb envâr-ı cemâlu'llah leme'ân eylediginde recâsı müteḳavvî olur Efendisünüñ iḥsânı 'aṭâyâ-yı ḳalîle keşîr görüb ṫarîḳında çekdigi ta'at u zaḥmeti ḳalîl görür belki liḳâ-yı maḥbûb recâsıyla ta'bi 'ayn-ı râḫat gibi aḥlâ vü elezz olur zîrâ berğ zuhûrunda vech-i maḥbûbuñ nûrına 'aşîḳ olmuşdur Beyt:

*'Aşîḳı ger ḳılsalar ma'şûḳ yolunda bîñ pâre
Duymaya dost diyü çağıra her pâresi*

maḥbûbundan [90a] şâdir olan cümle ef'âl cümle maḥbûbdur zîrâ *ve küllü mâ fe'ale'l-maḥbûbü maḥbûbün* ḳazıyye-i müsellemedür öyle olıcak maḥbûbuñ 'aṭâ u luṫfi nice maḥbûba olsa belâ u ḳahrı daḡı öyle maḥbûbdur Beyt:

*Hoşdur baña senden gelen yâ hil'at u yâhud kefen
Yâ tâze gül yâhüd diken senden hem ol hoşdur bu hoş*

didigi Eşrefzâdenüñ bu maķâm dandır Muşannifüñ kelâminüñ taķķıkı budur.

Ve'd-derecetü's-şâniyetü berķun yelma'u min cânibi'l-va'idi fi 'ayni'l-hazeri fe yestakşuru fihi'l-'abdü't-tavile mine'l-eceli ve yezhedü fi'l-halkı 'ale'l-ķaribi ve yergabü fi tathiri's-sırri ya' nî derece-i şânide olan berķ şol berķdür ki 'ayn-ı hâzerde cânib-i va'idden leme'ân ider ya' nî sâlike nür-ı Celâl zâhir olub ve ğazabu'llahdan havf hâşıl olur şöyle ki 'ömrünü ğâyet kaşır görür ke'enne kıyâmet kâim olmuş 'azâb u tardı hâzır göründüğünden halkdan belki akrabâsundan i'râz u tiz kaşd idüb sırrını tathire râĝib olur ve yergabü fi tathiri's-sırri didigi bu ma' nâyadır.

Ve'd-derecetü's-şâlişetü berķun yelma'u min cânibi'l-luţfi fi 'ayni'l-iftihâri fe yenşâü şehâbü's-sürürî ve yümürü kâdera't-tarbi ve yücrî nehra'l-iftihâri ya' nî derece-i şâlişde olan berķ şol berķdür ki sâlik maħzûn u matrûde Efendisi luţfula nazâr eyleyüb kendine takrîb ve beyninde olan hicâb ve cümüdi def' ve bâb-ı fenâyı fetħ eyleyüb beķâ-yı Hakkı müşâhede itdirdiginde kemâl -i sürüründen hâşıl olur yelma'u min cânibi'l-luţfi didigi bu ma' nâyadır ol vaķt şehâb-ı sürür neş'et eyleyüb tarab u ferah yağmurın yağdırur cânib-i maħbûbdan gelen kerâmet-i teķarrubla iftiħârdur ve iftiħâr deryâsı cûşa gelüb mest ü hayrân ve vâle-i ser-gerdân olub bu beyti vird-i zebân ider [90b] Beyt:

*'Aşkuñ demin kim nüş ider deryâ gibi ol cüş ider,
Hiç gelmez 'aklı başına şanma anı aşlâneler.*

fe yenşâü şehâbe's-sürürî ve yümürü kâdera't-tarbi ve yücrî nehra'l-iftihâri didigi bu ma' nâyadır.

7/10-BĀBU'Z-ZEVKĪ

Ḳāle'llahu te'ālā: "Hāzā zikrun" (38/49) ya'nī bu ehl-i zevkuñ zikridür *ez-zevku ebkā mine'l-vecdi ve eclā mine'l-berkı* ya'nī vecd ü berķ ü zevķ aşl nūrāniyetde mütenāsib evşāf-ı maḥşūşalarında mütefāvit olduğından vecdle berķuñ beynin fark eyleyüb vecdle zevķuñ farkı ḳaldığından zevķ vecdden ebķādur didi.

Ve hüve 'alā şelāseti derecātin ed-derecetü'l-ülā zevķu't-taşdıķi ta'me'l-'ideti fe lā ya'ḳilühü zannün ve lā yaḳta'uhü emelün ve lā yü'avviķuhü ümniyyetün ya'nī zevķuñ derece-i ülāda olan şol zevķdür ki Ḥaḳ te'ālānuñ vü'üd -ı müstevfiresin taşdıķden nāşī ola şöyle taşdıķ ki va'd olunan likā -i ḳurbet ke'enne 'an naḳdin ele girmiş gibi zevķ ider zīrā Kerīm olan Allahü zü'l-celāl va'dine ḥalef itmez *zevķu't-taşdıķi ta'me'l-'ideti* didigi bu ma'nāyadur kerīmüñ keremine i'timādı ḳavī olanları ḥulf va'd itmek ihtimāli i'tiḳādına mānī' olmaz *fe lā ya'ḳilühü zannün* didigi bu ma'nāyadur.

Bir daḥı dünyā ve lezzātına nīl emeli ya'nī lezāiz-i dünyā ile telezzüze iştiḡāl ol zevķine mānī' olub ḳaṭ' itmez zīrā māsivā-yı Ḥaḳķa iştiḡāl iderse zāhiriyle ider bātını ol zevķe merbūtdur münḳatı' olmaz *ve lā yaḳta'uhü emelün* didigi bu ma'nāyadur.

Bir daḥı dünyā vü 'uḳbā emniyetleri anı zevķden 'avf itmez ya'nī dünyā vü 'uḳbā ümniyesiyle aldanub bu zevķden ḳalmaz *ve lā yü'avviķuhü ümniyyetün* didigi bu ma'nāyadur.

Ve'd-derecetü's-şāniyyetü zevķu'l-irādeti ta'me'l-ünsi fe lā yü'allıķu bihī şāḡilün ve lā yüftinühü 'arizun ve lā tükediruhü tefriķatün ya'nī derece-i şānide olan [91a] zevķ şol zevķdür ki sālīk -i 'aşıķ irādetüñ kemāl-i şıdḳından ta'm -ı ünsle tezevvuḳ ü telezzüz ider şöyle ki maḥbūbunu istiḥşār ya'nī ḥuzūrunda mülāḥaza eyleyüb anuñ ḥayāliyle üns ider Beyt:

*Şarāb-ı la' l lebinden egerçi maḥrūmuz
Mest ü āḥiriz ḥayālūñ ile müdām*

dir dāimā anuñ ḥayālinde fānī olmağla zevk andan ve anuñla telezzüzden bırakır aña
şa' l virmez belki her neye nazaritse maḥbūbun görür Beyt:

*Ṭoludur 'aşk u maḥabbet ile bu kevn ü mekân
Kande baḫsām bañā her kūşede Leylā görünür.*

fe lā yū' allıku bihī şāğilün didigi bu ma' nāya remz ider.

Bir daḫı maḥbūbı semtinden şarf-ı sulūkünden men' idecek nesne 'arız olub aña
fitne olmaz *ve lā yūftinūhū 'arızun* didigi bu ma' nāyadır.

Bir daḫı cem' -i ḥātır eyleyüb üns-i bi'llah zevkünde iken ḥavātır-ı mütenevvi' a
ve efkār-ı müteferriḫa hücum eyleyüb zevkine keder ü ḥalel virmez *ve lā yükeddiruhū
tefriḫatün* didigi bu ma' nāyadır.

*Ve'd-derecetü's-şālişetü zevku'l-inḫitā'i ta'me'l-ittisāli ve zevku'l-himmeti
ta'me'l-cem'i ve zevku'l-müsāmereti ta'me'l-'ayāni* ya'nī derece-i şālişde olan zevk
şol zevk'dur ki māsivā-i Ḥaḫdan külliyetle inḫitā' sebebiyle Ḥaḫkı müşāhede ve ta'mü'l-
visāl mütelezziz ü mütezevviḫ olduğda ḥāşıl olur ittişālden murād ittişāl-i ḥaḫikī
degildir belki ḫurb-ı ma' nevidür ki 'aql ile idrāk olunmaz "Ev ednā" (53/9) āyeti bunā
işāretür *zevku'l-inḫitā'i ta'me'l-ittisāli* didigi bu ma' nāya işāret ider.

Bir daḫı himmet-i aḡyāre aşlā iltifāt itmeksizüñ maḫlūbına cidd ü iḫdām ve
şiddet-i ihtimām ile ḫaşd itmekdür ol himmet ki ḫavī olub ḡāyet ḫuşvāya bāliḡ olsa
şāhibine 'ayn-ı cem' -i ferdāniyyet ya'nī ḫāzret-i zāt-ı eḫadiyyet vüşül lezzeti ta'mını
izāḫat ider ya'nī tātdirur *ve zevku'l-himmeti ta'me'l-cem'i* didigi bu ma' nāya nāḫıḫdur.

Bir dađı műsāmere ma‘ denet? [91b] ĩcāb eylediginde űāhibini ‘ayn-ı cem‘u’l-eđadiyyetde ifnā sebebiyle űuhűd -ı hađıķat lezzetini izāķa ider *zevķu’l-műsāmereti ta‘me’l-‘ayāni* didigi bu ma‘ nāyadur.

8- KISMÜ'L-VELÂYATI

Ve emmâ kısmü'l-velâyati fe hüve 'aşeratü ebvâbin ve hiye el-laḥzu ve'l-vaḳtū ve's-şafâ'ü ve's-süruru ve's-sırru ve'n-nefsü ve'l-ğurbetü ve'l-ğarḳu ve'l-ğaybetü ve't-temekkünü ya' nî velâyat merâtib-i fenâdandur bu merâtibde Ḥaḳ te'âlâ 'abdinüñ cemî' 'umürünü bi zâtihi kendi tevellâ ider 'abd için aşlâ taşarruf qalmaz zîrâ ḳulda zâten ve şıfâten ve fi' len vücüd yoḳdur zâtı zât-ı Ḥaḳda ve şıfâtı şıfât -ı Ḥaḳda ve ef' âli ef' âl-i Ḥaḳda fânî olmuşdur ḥattâ ism ü resmi mahv olub eşeri ḳalmamışdur Ḥazret -i Bârî kendi ḥayâtıyla ihyâ ider ve kendi beḳasıyla ibḳâ ider.

8/1-BĀBU'L-LAḤZİ

Ḳāle'llahu te'âlâ: "Ünzur ile'l-cebeli fe ini'steḳarra mekânehü fe sevfē terânî" (7/143) ya' nî Muşannif rḥ laḥzı bu âyetle istişhâd eyledi vech-i istişhâd budur ki cebel ekvândan bir kevn olub vaḳt-i tecellide müstakrâ' olmayub pâre pâre olduysa Mūsâ- 'aleyhi's-selâmüñ daḥı vücüd-ı resmisi daḥı bir kevnür ḥâdiş ḳadîmi ru'yet mümkün degildür zîrâ ḳadîm tecellî eyledikte ḥâdiş fânî olur vücüd-ı izâfeye nazaran ru'yet mümkün olmasa da ekvân ef' âlu'llahdan bi ḥasebi'z-zât ḡayri olmadıḡına nazaran vücüd-ı resmiye nazaran vücüd-ı ḥaḳîḳiye nazardan ḡayri olmaz zâhirde vücüd-ı izâfiye nazar mülâḥaza olunur ḥaḳîḳatde vücüd-ı Ḥaḳḳa nazar mülâḥaza olunur mutaşavvıfa beyninde bu vech üzre nazara laḥz dirler bu ma' nâdan ötürü Muşannif rḥ *el-laḥzu lemḥun müsterikun* didi zîrâ zâhiren kevnı laḥz ider bâḥınen Ḥaḳḳı laḥz ider ehl-i cânib olan erbâb-ı rusûm ki ecânibdür anlara aḥvâlün bildirmez gizlerler kevnı lemḥ itdi ḳann iderler bu ise [92a] ḥaḳîḳatde mükevvinı ya' nî ol kevnı ḥâlıkı laḥz ider *lemḥun müsterikun* didiḡi bu ma' nâyadur.

Ve hüve fi hâze'l-bâbi 'alâ selâsi derecâtin ed-derecetü'l-ülâ mülâḥazatü'l-fazli sebḳan ve hiye taḳta'u ḫariḳa's-süâli illâ mâ isteḫaḳḳati'r-rubübiyyetü min ızhâri't-tezellülü lehâ ve tünbitü's-sürûra illâ mâ yeşübuhü min ḫazeri'l-mekri ve teb' aşü 'ale's-

şükri illā mā kāme bihi'l-Ḥaḫḫu ‘azze ve celle min ḫaḫḫi’s-şifati ya‘nī derece-i ūlāda olan laḫḫ şol laḫḫdur ki mürīd vechu’llahı Allah te‘ālānuñ ezelde kendi üzerine sâbık olan ḫazāsın mülāḫaza eyledikde vāḫı‘ olur ya‘nī kendi ḫalk olunmazdan evvel muḫaddem ḡbāyet-i sâbıka ḫükmüyle fazl-ı Ḥaḫḫ olduğını mülāḫaza ider çünki olacak umūr ḫayran ve şerran ezelde miḫdār olduğını mülāḫaza eylese su’āle ḫacet ḫalmaz *el-muḫadderu kāinün el-muḫadderu lā yügayyaru* dir bir şey’i suāl itmez *taḫḫa‘u ḫariḫa’s-sūāli* didigi bu ma‘nāya remz ider lākin ḫaraf-ı Ḥaḫḫdan gelen ḫayr u şere rāzī olsada ḫulluḫuñ iş‘āren ve tezelliülün ızhāren “*ūd‘ūnī estecibleküm.*” (40/60) emrine imtişālen suāl ider zīrā ‘abd üzerine vācibdür rubūbiyyet ḫaḫḫına ri‘āyet eylemek aña ri‘āyet olmaz illā ‘acz ü iftiḫārın ızhār u tezelliül ile olur *illā mā isteḫaḫḫati’r-rubūbiyyetü min ızhāri’t-tezellüli* didigi bu ma‘nāyadır.

Bir daḫı sâlik Ḥazret-i Ḥaḫḫa lāyık ‘ameli yoḫ iken ḫaḫ‘an böyle kerem ü iḫsāna liyāḫati yoḫ iken kendini envā‘i kerem ü iḫsāna mazḫar gördüğünde ḫāyet surūr ile mesrūr olur *ve tünbitü’s-sürūra* didigi bu ma‘nāyadır lākin mekru’llahdan emīn olmaḫ cāiz olmayub kendine teveccüh iden ‘aḫıyyāt-ı ilāhiyye mekren olması ḫavfi ḫarışub surūr tām u kāmil olmaz zīrā ‘aḫıyyāt-ı ilāhiyye iki nev‘dür bir nev‘i maḫḫ ikrāmen olur ve bir nev‘i mekren ve istidrācen olur ‘abd kendine [92b] olan ‘aḫıyyāt ḫankī nevi‘den oldıḫın bilmez ḫavf iḫtizā ider *illā mā yeşūbuhū min ḫazeri’l-mekri* didigi bu ma‘nāyadır.

Bir daḫı sâlik kendini envā‘i ni‘am-i mütene‘imme ve mütenevvi‘a ile mütene‘im gördüğünde şükre meşḫul olur *ve teb‘aşü ‘ale’s-şükri* didigi budur illā Ḥazret-i Bārīnūñ kendi şıfat-ı maḫşūşası olan şıfat ki “*inne Rabbī le ḫafūrun şekūr*” (35/34) ayetiyle şābitdür ol şükri ile şükri itmez netekim Ḥazret-i Faḫr-ı kâināt ‘aleyhi’t-taḫıyyāt ve’t-teslīmāt buyurur “*sübḫāneke mā şekernāke ḫaḫḫa şükrike yā Meşḫūr*” zīrā bu şükürde ‘abdūñ naşibi yoḫdur *illā mā kāme bihi'l-Ḥaḫḫu* didigi bu ma‘nāya remz ider.

Ve'd-derecetü's-şāniyetü mülâhazatü nürî'l-keşfi ve hiye tûsbilü libāse't-tevellî ve tüzîku ta'me't-tecellî ve tü'simü min 'avāri't-tesellî ya'nî derece-i şāniyede olan mülâhaza nürî keşf-i mülâhaza vaqtinde olur ol nürüñ inkişāfi tecelliyātüñ mebdeidür Hâzret-i Hâk şifāt-ı 'abd hicāblaruñ kendi şifātı envāriyla ref' ile sālîkūñ kalbini tenvir eylese hâlel şifātıda ya'nî tecellî-i esmā u şifātı hüllelerinde ızhār ider ol vaqt sālîk libās-ı takvā ya'nî libās-ı velāyeti giyer *ve hiye tûsbilü libāse't-tevellî* didigi bu ma'nāya söyler.

Bir dahı sālîki Efendisi velî ittiḥâz idse cemî' umûrunda kendi tevellî ider sālîki tarafı-e 'ayn ya'nî göz açub yumunca kendi ḥāline terk itmez kendi şifātı libāsın giyirüb ba'dehû tecellî-i zātla tecellî eyleyüb cemāl-i zātını şuhûd lezzetüñ izāka ider ya'nî tâtîrur *ve tüzîku ta'me't-tecellî* didigi bu ma'nāya işāret ider.

Bir dahı ol nür-ı keşfi mülâhaza sālîki tesellî 'ivārından ḥıfz ider ya'nî ol nür-ı keşfle sālîke vaqî' olur sālîkūñ maḥabbet ü 'aşkı mütezāyid olub tecelliyāta kana'at eyleyüb mütesellî olmaz dâimen cemālen ve celālen [93a] tecellîye tālib olur. Beyt:

*Doyulmaz ḥavf-i iḥsāna kana'at gelmez insāna
Kerem gördükce ey Baḳî gedālarda recā artar*

dir 'uşşāk bir nev' i tecellîyle iktifā eyleyüb mütesellî olmak 'uşşāk beyninde 'ayb ü noḳşāndur ki 'uşşāk buñlara ittişāfdan 'ārlanurlar nür-ı keşf mülâhazası sālîki ol 'ārdan 'işmet ider ya'nî ḥıfz ider *ve tü'simü min 'avāri't-tesellî* didigi bu ma'nāyadır.

Ve'd-derecetü's-şālişetü mülâhazatü 'aynî'l-cem' i ve hiye tüküzü li istihāneti'l-mücāhedāti ve tūḥallîşu min ra'ünāti'l-mu'ārazāti ve tüfidü muṭāla'ati'l-bidāyāti ya'nî derece-i şālişede olan mülâhaza şol mülâhazadır ki sālîke 'aynî'l-cem' maḳāmında vāqî' olur anuñ üç şānı vardır biri budur ki sālîk bidāyet ḥālinde derecāt-ı cennāta ve cināna nā'il olmak için envā' riyāzat ü mücāhedāta meşḡul olub ta'at ü meşekḳat

çekmesini bir emr-i ‘āzīm zan idici idi kaçan ki ‘ayn-ı cem‘de aḥadiyyet-i zātı müşāhede mülāḥazası nūrı tūlū‘ eylediginde seyr u sulūkü tamām olub te‘ab ü müşāhedāt ü meşekḳat riyāzatdan rev‘ u rāḥat gelür mücāhededen müteḥalliş u müsāmeretden müstaḡnī olub müḳaddemen isti‘zām mekâyıdı istiḥkār ider *tūḳızu li istiḥāneti’l-mücāhedāti* didigi bu ma‘nāyadur bu maḳāmda olan sālİK teveccüh-i ḳalbi ile murākıb-ı tecellī olur ya‘nī tecelleyāt-ı Ḥaḳḳa müntazır olur ḫareket itmez zīrā ḫarekāt-ı resmiyesi teveccüh-i ḳalbisine ḫalel virüb helākinden ḫavf olunur ol sebebden “*el-vāşılı in teḫarrake heleke*” dimişler ya‘nī vāşıl ḫareket eylese helāk olur.

Bir daḫı mu‘āraza-ı ru‘ūnetinden şāḫibini taḫlīş ider ya‘nī ‘ayn-ı eḫadiyyetde nūr-ı zātı müşāhede eyleyen sālİK ḫāḳāyıḳdan şādır olan ef‘āl u eṫvārına inkār vechi üzre ta‘arruz eylemez zīrā cem‘i ḫalāyıḳda fi‘len ve şıfaten ve zāten vücūd görmez cümlesini ḳudret-i [93b] Ḥaḳda maḳbūz görür ya‘nī Ḥaḳḳuñ işletmesiyle işler görür öyle olsa inkāra nice ta‘arruz eyler ḫaḳḳa mu‘āraza kendīde ve ḡayrıda vücūd görüb kendi fi‘ilin taḫsīn ve ḡayrinüñ fi‘lüñ taḳbīḫ itmeden nāşīdür ru‘ūnet-i nefsuñ muḳtezāsıdur kendinde vücūd görmese ru‘ūnet-i nefis olmaz *ve tūḫallişu min ra‘ūneti’l-mu‘ārazāti* didigi bu ma‘nāya işār ider.

Bir daḫı bu mülāḥaza şāḫibine bidāyetini müṫāla‘a ifāde ider ya‘nī sālİK sulūkünde dāim olduḳca ḳaşdı ifnā-i zātı fi zāt-ı Ḥaḳ olduğından bidāyātın mülāḥaza müteferriḡ olmaz imdi ‘ayn-ı cema‘ vāşıl olub ta‘b talebinden rāḥatlıḳ geldiginde müṫāla‘a-ı bidāyāta müteferriḡ olur Cüneydden suāl itmişler nihāyetden ya‘nī sālİKüñ nihāyeti nedür Cüneyd ve sāir dimişler ki “*en-nihāyetü er-rucū‘u ile’l-bidāyāti*” diyü cevāb virmiş ya‘nī nihāyet sālİK bidāyet ḫāline rucū‘dur dimiş ya‘nī evveli gibi sünen ve revātibe ve ‘ibādāt-ı bedeniyyeye mülāzemet ider lākin bidāyet ḫālinde bi nefsiḫi tekellūf ider dir nihāyet ḫālinde ve ḫavl ü ḳuvveti Ḥaḳdan bilüb zevḳan ve lezzeten ve şükran ider netekim Ḥazret-i Faḫr-ı Kāināt ‘aleyhi’t-taḫıyyāt ve’t-teslīmāt tehcirde mübārek ḳadem-i şerīfleri şişince ḳıyām itmişler şāḫābe -i ḡuzīn rızvānu’llahi ‘aleyhim

ecma‘in yâ Rasûla’llah şalla’llahü te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem haqqıñızda mâ teğaddem ve mâ te‘ehhar zenbüñ ma‘fûr iken bu mertebe te‘ab ü zağmet çekmeñ neden geldi didiklerinde “*e felâ ekünü ‘abden şekûran*” diyü cevâb itmişler ya‘nî mütena‘im olduğım ni‘metlerüñ şükranesin itmeyeyim mi benim ‘amelim tekellüfen degildür şevkan ve şükrandur dimiş *ve tüfidü mu‘âla‘ati’l-bidâyâti* didigi bu ma‘nâyadır.

8/2- BÂBU’L-VAQTİ

Qâle’llahu te‘âlâ: “*Şümme ci‘te ‘alâ kaderin yâ Mûsâ*” (20/40) vaqt kader [94a] ma‘nâsına olduğından Muşannif rñ vaqtı bu âyetle işbât eyledi zîrâ ma‘nâ-yı nazm-ı kerim gelmeñe hâcet vaqtinde geldüñ dimekdür.

El-vaqtü ismün li zarfi’l-kevnî mutaşavvıfa katında vaqt diy ü ahvâl-i mu‘ayyeneden bir hâlüñ zuhûrı vaqtine dirler.

Ve hüve ismün fi hâze’l-bâbi li şelâsi me‘ânin ‘alâ şelâsi derecâtin el-ma‘na’l-evvelü hînü vecdın şâdıķın li iyâsi zıyâi fazlın cezebehü şafâü racâin ev li kışmetin cezebehâ şıdku havfın ev li telhîbi şevķın cezebehü iştiğâlü mağabbetin ya‘nî vaqt lafzı üç derece üzere müteretteb olan üç ma‘nâ için vaż‘ olunmuşdur ma‘nâ-yı evvel şol vaqtdür ki ol zamanda sâlike bir vecd-i şâdıķ gelür sebebi budur ki sâliküñ Efendisine hüsn-i zannı olub liķâsını recâ ü ümîdi agrâz u i‘vâzdan şâfi olmasını fazl-ı Hüdâyı kalbine cezb itmesinden bir nür bir sürür peydâh olub ol nürüñ ziyâsına sâlik üns eylediginde vecde gelür ol vaqte vecd dirler *hînü vecdın şâdıķın* didigi bu ma‘nâyadır ma‘nâ-yı şânî şol vaqtdür ki şadme -i kâhira ile kalb-i sâlik münkeşir olduķda sebebi oldur ki Efendisi celâlen tecellî eylediginde kalb-i sâlike müşâhede-i cemâlden hırmân ya‘nî maħrûm olmaķ havfi gelüb heybet-i celâl ile münhezim ve nâr-ı kaħr ile muħtarik olduğında ‘adem -i teħammülünden vecde gelür *ev li kışmetin cezebehâ* didigi bu ma‘nâyadır ma‘nâ-yı şâlişi oldur ki sâlik maħbûbuna liķâ -i vişâl şevķi ğâlib olduğı vaqtdde olur sebebi oldur ki sâliküñ mağabbeti yevmen fe yevmen mütezâyid olub nâr-ı

‘aşkı mütelehhib ü müştâgıl olsa şabr-ı kararî kalmayub vişâlete râgıb olduğından vecde gelür ol vakte vakt-ı vecd dirler *ev li telhîbi şevkın cezebehü* didigi bu ma‘ nâyadur.

*Ve'l-ma'ne's-şânî ismün li tarîkı sâlikin yesîru beyne temekkünin [94b] ve televvünin lâkinnehü ile't-temekküni mâ hüve yeslükü'l-ḥâle ve yelteftü ile'l-'ilmî fe'l-'ilmü yeşteğilühü fi ḥînin ve'l-ḥâlü taḥmilühü fi ḥînin fe belâ 'ühü beynehümâ yüzîkuhü şuhûden tavran ve yeksühü ğayreten tavran ve yürîhi ğayrete teferruḳın tavran ya' nî ma' nâ-yı şânî şol vaktüdür ki sâlik -i sâir beyne't-temekkün ve't-televvün tereddüd üzre ola kâh ḥâlî ğalebe eyleyüb fenâ-i maḥz ile ḥâlü't-temekkünde seyr ider kâh 'ilmî ğâlib olub baқыyye-i vücudı zuhür ider ol zamanda ḥâl-i televvünde muḳtezâ-i 'ilm üzre seyr ider *fe'l-'ilmü yeşteğilühü fi ḥînin ve'l-ḥâlü taḥmilühü fi ḥînin* didigi bu ma' nâya remz ider bu iki ḥâl beyninde tereddüde mübtelâ olan sâlike bir tavrdan şuhûd-ı Hâḳ zevḳun itdirir bir tavır da ğayret kisvesin girer ve bir tavır da ğayret -i tefrîkuñ gösterür *fe belâ 'ühü beynehümâ yüzîkuhü şuhûden tavran ve yuksühü ğayreten tavran ve yürîhi ğayrete teferruḳın tavran* didigi bu ma' nâyadur sâliküñ istiḫârî ile tecellî beynüñi tefrîḳ u temyîz eyleyüb aḥkâm-ı 'ilm -i zâhire ile aḥkâm-ı ḥâl beyninde müteḫayyir ḳaldığına ğayret-i tefrîḳ dirler tâ ki sâliküñ televvüni gidüb temekküni şâfî olub şaḫvı sekrine ğâlib olsa şöyle ki aḥkâm-ı 'ilm -i zâhiri zâhirine şarf idüb zâhirde sâir nâs gibi 'ilm -i zâhir ḫükmiyle 'amel iderse aḥkâm-ı ḥâlî bâḫnına şarf idüb bâḫnına gizler Hâḳ te'âlâ ol vaktinde sâliküñ zâhirini ism-i zâhir ile terbiye eyleyüb bâḫnını ism-i bâḫnla terbiyet ider vakt-i şânî sâliki vakt-i şâlişe mütebeddel olur.*

Ve'l-ma'ne's-şâlişü ḳâlû "el-vaktü'l-Hâḳḳu" erādū bihî istiğrâḳa resmi'l-vakti fi vücudil-Hâḳḳı ve hâze'l-ma' nâ yeşuḳḳu 'alâ hâze'l-ismi 'indî lâkinnehü hüve ismün fi hâze'l-ma'ne's-şâlişi li ḥînin yetelâşâ fihi'r-rusümü keşfen lâ vücûden maḥzen ya' nî mutaşavvifada müteḳaddimîn ma' nâ-yı şâlişe vakt-i Hâḳ didiler vücud-ı Hâḳda resp vaktüñ istiğrâḳuñ ya' nî fenâsın [95a] murād itdiler taḫḳîḳı böyledür ki Hâzret-i Hâḳ celle ve 'azze tecellî eylediginde ğayri eşyâda vücud ḳalmaz vakt daḫı bir zamân-ı

me‘āniden kināye olmak üzere ağıyardan ‘add olunub ol dağı fenāya varur zamān-ı muṭlağda fānī ü müstagrağ olur kaçrenüñ deryāda istihlāki gibi te‘ayyün-i zamānuñ dehrde istihlāki gibi hāşılı vaqt-ı Hāğ didikleri sālīkūñ aḥvāli evkātında bir vaqtūñ ismidür ol hinde cümle rusūm vücūd-ı Hāğda mütelāşī ve fānī olur lākin keşfen olur vücūden olmaz keşfle vücūduñ farkı bu vecihledür ki keşfen fenāda hīn-i telāşīde bağıyye-i rusūm kaçıldığından sālīke telvīn vākı‘ olub istitārdan hālī olmaz vücūdı ifnāda bağıyye kaçmaz fenā -yı maḥz dur *yetelāşā fihī’r-rusūmü keşfen lā vücūden maḥzen* didiğı bu ma‘ nāya remz ider.

Ve hüve fevka’l-berki ve’l-vecdi ve hüve yüşārifü maḥāme’l-cem‘i lev dāme ve beḳā ya‘ nī menzil-i vaqt menzil-i berḳ ve menzil-i vecdden a‘lādur dāim olub müstaḳar olsa şābit lākin dāim olmaz zīrā dāim olsa vaqt olmaz *lā yeblūgu vādi’l-vücūdi lākinnehū yekfī me’ūnete’l-mu‘āmeleti ve yuşaffī ‘ayne’l-müsāmereti ve yeşümmü ravāiḥa’l-vücūdi* ya‘ nī resm-i sālīkūñ maḥviyyetine meşekḳat-i mücāhedet kāfī olur resm-i sālīk muzmaḥil olmağla keder-i tefriğadan ‘ayn-ı müsāmeret şāfī olur vaqtūñ şāḥibi maḳām-ı şuhūd ve cem‘uñ zevḳuñ eylediginden rāyiḥa-i vücūdı işmām ider ma‘ nā-yı kelām-ı muşannif budur.

8/3-BĀBU’Ş-ŞAFĀİ

Ḳāle’llahu te‘ālā: “*Ve innehüm ‘indenā le mine’l-muşāfeyne’l-aḥyār*” (38/47)
Muşāfeyne’l-aḥyārdan murād Hāğ te‘ālānuñ şol ḳullarıdır ki anları bizātiḥi kendi keder-i tefriğadan iḥlāş ile maḳām-ı şafāya irüşdürmüş idi.

Es-safāu ismün li’l-berāeti mine’l-kederi ve hüve fi hāze’l-bābi sūḳūtu’t-telvīni
ya‘ nī vaqt bābında zīkr olunan telvīnūñ gitmesidür.

Ve hüve ‘alā şelāseti derecātin [95b] ed-derecetü’l-ülā şafāu ‘ilmin yühezzibü li sülūki’t-tariḳi ve yübeşşiru gāyete’l-ciddi ve yüşaḥiḥu himmete’l-ḳāşīdi ya‘ nī derece-i

ülâda olan şafâya şafâ-yı ‘ilm dirler üç şâni vardur biri şol ‘ilm -i şerî‘ atdür ve mutâba‘ at-ı Rasüldür şallalahü ‘aleyhi ve sellem ol ‘ilm sâlike tarîka sülûki tehziib ya‘nî agraždan pâk ider şöyle ki âdâb-ı Rasüli’llah ile şallalahü ‘aleyhi ve sellem müteeddib olub tâ‘ atuñ maħz rızâen li’llah için ider derecât-ı cennete neyl için degil *yühezzibü li sülûki’t-tarîki* didigi bu ma‘nâyadur ikinci şâni sâlike cidd ü ikdâmuñ gâyetini göstermekdür şöy le ki şerî‘ at -ı Muħammediyye ile ‘âmil ve âdâbıyla müteeddib oldıgından luḡf-ı Hudâya mazhar olub nihâyet -i sülûkî ‘ayn-ı eħadiyyetde fenâ idi bidâyet-i sülûkünde ol maḡâmı görür *ve yübeşşiru gâyete’l-ciddi* didigi bu ma‘nâyadur üçünci şâni sâlik kaşduñ himmetüñ taşhîh itmekdür şöyle ki nür-ı başiretle maḡşad u maḡlûbını görse himmetini cemâl-i Haḡdan ġayri lezâyizde şarf itmez *ve yüşahîhu himmete’l-ġâşıdı* didigi bu ma‘nâyadur.

*Ve’d-derecetü’s-şâniyetü şafâü ġâlin yüşâhedü bihî şevâhidü’t-taḡḡiki ve yüzâku bihî ġalâvete’l-münâcâti ve yünsâ bihi’l-kevnü şafâ-i ġâl diyü derece-i evvelde ‘ilmle bildigi aḡvâli ‘ayân bilmege dirler evvelkide ‘ilmü’l-yaḡîn ile bilmiş idi ve ikincide ‘ayne’l-yaḡîn ile bilür ġâl ile murâd ḡalb-i sâlik üzerine Haḡret-i esmâ-i ilâhiyyeden vârid olan vâridât u tecelliyâtdur bu vâridât ki sâliküñ ḡalbine toġar sülûkünüñ şıḡhatine delil ve Haḡḡa vuşlatına beşâret ider şâhiddür *yüşâhedü bihî şevâhidü’t-taḡḡiki* didigi bu ma‘nâyadur.*

Bir daḡı şafâ-yı ġâl ile münâcât-ı Haḡ ġalâveti bilinür ya‘nî sâliküñ ḡalbi esmâ-i ilâhiyye envârıyla münevver olsa Haḡret-i eħadiyyete teveccüh eyleyüb envâ‘ i tazarru‘ u istikânet ile münâcâta başlar *ve yüzâku bihî ġalâvetü’l-münâcâti* didigi bu ma‘nâyadur.

Bir daḡı şafâ -yı ġâl [96a] ile hücb-i nürâniyye verâsından cemâl-i maḡbûbi müşâhede ve mu‘âyene eylediginde nür-ı iştiyâḡı mütezâyid olub vişâl-i yârüñ ġayâliyle cümle ‘âlemi unudur Beyt:

*Ānuñ ‘aşkı hayālinden dü ‘ālem zerre olmuşdur
O zerreye nazar itsem görünmez lākin illā Hū*

dir ve yünsā bihi’l-kevnü didigi bu ma’ nāya remz ider.

*Ve’ d-derecetü’s-şālişetü şafāü ittişālin yüdricü hazzā’l-‘ubūdiyyeti fi Hāḫḫı’r-
rubūbiyyeti ve yuḡrifu nihāyāti’l-ḫaberi fi bidāyeti’l-‘ayāni ve yütvi hissete’t-tekālifi fi
‘izzi’l-ezeli derece-i şālişede olan şafāya şafā-yı ittişāl dirler merātib-i fenānuñ
mebādīnūndendür ya’ nī evāilindendür ma’ nā-yı ittişāl budur ki zāt ef’ ālu’llahdan bir
eşerdür şıfat ü ef’ āli daḫı öyle şıfātu’llahdan bir eşerdür kendileri için bir müstaḫil
vücūd yokdur ‘abdūñ zātı ve şıfatı ve ef’ āli Hāḫḫda fānī olmasına mutaşavvıfa beyninde
ittişāl dirler ittişālūñ ḫaḫıḫat ma’ nāsı murād degildür bu şafāda daḫı o şān vardur
evvelkisi hazz-ı ‘ubūdiyyet Hāḫḫ-ı rubūbiyyetde mūnderic olmaḫḫdur taḫḫıḫı şöyledür ki
Hāzret-i Hāḫḫ sālike fi’ len tecellī eylese sālikūñ fi’ li fi’ l-i Hāḫḫda mużmaḫil ve fānī olur
şıfat tecellī eylediginde şıfat-ı ‘abd şıfat-ı Hāḫḫda mütelaşī olur zāten tecellī eylediginde
zāt-ı ‘abd zāt -ı Hāḫḫda maḫv ü fānī olur rubūbiyyetūñ ḫaḫḫı cümle vücūd Hāḫḫda
mūnḫaşır olub māsivāda vücūd olmamaḫḫdur yüdricü hazzā’l-‘ubūdiyyeti fi Hāḫḫı’r-
rubūbiyyeti didigi bu ma’ nāyadur ikincisi nihāyāt-ı ḫaber bidāyāt-ı ‘iyānda istiḫrāḫdur
ya’ nī kitāb ü sūnnetle ḫaşıl olan ‘ilm ‘ilm-i yaḫīn idi sālik şafā-yı ḫalbe mālīk oldıḫında
Hāzret-i Hāḫḫkuñ ef’ āl-i mütḫinesin ve evşāf-ı seniyyesin ‘iyānen müşāhede ile bilüb
‘ayne’l-yaḫīn mālīk oldıḫında ‘ilmün bi ‘aynihī [96b] raḫbet eylemez leyse’l-ḫabberu
ke’l-‘iyān dimişler ya’ nī işidüb bilmek görüb bilmek gibi degildür ve yuḡrifu
nihāyāti’l-ḫaberi didigi bu ma’ nāyadur üçüncüsü ḫissete tekālifi ‘izz-i ezelde mūntavī
olmaḫḫdur ya’ nī sālik mūḫaddemen ḫaḫıḫat-i ḫālde ḫāfil oldıḫından tekālif-i şer’ iyyeye
‘ayn-ı ḫalkıyyetle ya’ nī kendinūñ fi’ li olmaḫḫ nazarıyla nazar idüb ḫasīs görür idi nur-ı
başiretle ḫalb ḫozī açıldıḫda kendinden şādır olan a’ mālī Hāḫḫkuñ ef’ āli oldıḫını bilür
ezelde Hāzret-i Bārī benden böyle a’ mālūñ şudūrını murād eyleyüb taḫḫdir itmiş imiş
diyü a’ mālını ta’ ziz ider ve yütvi hissete’t-tekālifi fi ‘izzi’l-ezeli didigi bu ma’ nāyadur.*

8/4- BĀBU'S-SÜRŪRĪ

Қәле'llahu te'ālā: “*Kul bi faẓli'llahi ve bi raḥmetihī fe bi zālike felyefraḥū*” (10/58) ya' nī sūrūr ile feraḥ bir ma'nāya oldığından Muşannif rḥ sūrūrı bu āyetle işbāt eyledi.

Es-sūrūru ismün li istibşarin cāmi'in ve hüve eşfā mine'l-ferahī ya' nī sūrūr beşāretüñ ismidür feraḥdan eşfādur.

Ve hüve 'alā şelāseti derecātin ed-derecetü'l-ülā sūrūru zevḳın zehebe bi şelāseti aḥzānin ḥuznün evredehū ḥavfū'l-inḳitā'i ve ḥuznün ḥācetü'l-cehli ve ḥuznün aḡsethū vaḥşetü't-teferruḳi ya' nī sūrūr daḥı üç derecedür evvelkisi üç dürlü ḥüzni giderür evvelki ḥüzni rutbe-i kemāle gelmezden muḳaddem muḥteciḅ olub kesilüb ḳalmaḳdan ḥavf itmekdür *evredehū ḥavfū'l-inḳitā'i* didigi bu ma'nāyadur ikincisi şol ḥüzndür ki ṭarīḳ-ı Ḥaḳḳı cehlinden ve 'adem -i ma'rifetinden ḥāşıl olur *ḥācetü'l-cehli* didigi bu ma'nāyadur üçünci şol ḥüzndür ki anı vaḥdet-i tefriḳa örtmüş ola ya' nī cānib-i Ḥaḳḳa teveccühünde ḥavātır zuḥūr idüb teveccühüne ḥalel getürdiginden maḥzūn olur sālīk-i Ḥaḳ te'yid-i ilāhī ile müeyyed olsa Ḥaḳ te'ālā ḳalbinden ḥavātırı iḥrāc ider [97a] ve ḥisset-i tefriḳ emeli gider ṭarīḳ-ı Ḥaḳḳa hidāyet idüb mefāviz ü mehālikin gösterür ceḥle ḥüzni gider *sūrūru zevḳın zehebe bi şelāseti aḥzānin* didigi bu ma'nāyadur.

Ve'd-derecetü's-şāniyetü surūru şuhūdin keşefe ḥicābe'l-'ilmi ve fekke riḳḳa't-teklifi ve nefā şaḡāra'l-iḥtiyāri ya' nī derece-i şāniyede olan sūrūra sūrūr-ı şuhūd dirler anuñ daḥı üç şāni vardur evvelkisi keşf -i ḥicāb-ı 'ilmdür ya' nī 'ilme'l-yaḳīn 'ayne'l-yaḳīne nisbeten ḥicābdür şāḥibi ma'lūmdan ḡāib oldığından ötürü sālīk 'ayne'l-yaḳīne mālīk olub maḥbūbuñ 'iyānen bilse mesrūr olur *keşefe ḥicābe'l-'ilmi* didigi bu ma'nāyadur ikincisi fekke riḳḳa't-teklifidür ya' nī sālīk şuhūd menziline ḳadem başıḳda sūrūrundan 'ibādetde tekellūf itmez ol maḥbūbundan ḡāib oldığından tekālifi iştiḡāl iderdi ba'de's-şuhūd ol şıḳlet ü te'ab gider her ne ṭā'ata meşḡul olsa zevḳ u şafā

ile meşgûl olur *ve fekke rikka't-teklîfi* didigi bu ma' nâyadur üçüncisi şağâr u ihtiyârî nefydür zîrâ sürûr-ı şuhûd sâlikûn bi'z-zât ve's-sîfât Hâkda fenâsın iktizâ ider 'ilm-i yakîn sâlikde vücûd iktizâ ider ve irâde ve ihtiyâr işbât ider mutaşavvıf katında sâlikde vücûd ihtiyârûn şübûti zûll-i şağâr ya' nî zillet-i ihtikârdur zîrâ cemî' 'âlemûn ümûri ve ahvâli Hâkkuñ irâdeti ve ihtiyârına tâbî' iken sâlik bunu görmeyüb kendinde vücûd u ihtiyâr işbât itmek zûll ü şağârdur sâlik-i maħcûbdan 'ilm-i yakîn perdesi keşf olunub 'ayne'l-yakîn nûriyle cân gözi münevver olsa kendiden ğayrıdan vücûdı külliyyetle selb idüb [97b] cemî' 'ulûmda olan umûr-ı Hâkkuñ irâdetiyle olduĝuñ müşâhede ider zûll ü şağârdan ħalâş olur *ve nefâ şağâra'l-ihtiyâri* didigi bu ma' nâyadur.

Ve'd-derecetü's-sâlişetü sürûru semâ'i'l-icâbeti ve hüve sürûrun yemhû âşâra'l-vaşseti ve yakra'u babe'l-müşâhedeti ve yüzhikü'r-rûha ya' nî derece-i şâlişede olan sürûra sürûr-ı semâ' u'l-icâbet dirler anuñ daĝı üç âşârı vardur evvelkisi şol sürürdür ki sâlikden âşâr-ı vaşseti maħv ider ya' nî sâlike cânib-i Hâkdan zât-ı eħadiyyetde fenâ u istiğrâk da' veti geldiginde sâlik kemâl-i iştiyâkımdan bi't-tav' i's-sâf icâbet eyleyüb sürûrundan bu beyti vird-i zebân ider Beyt:

*Ben de senüñ cânım da senüñ ey gül-i ra'nâ
El-'abdü ve mâ yemlikühü kâne li Mevlâ*

ve hüve yemhû âşâra'l-vaşseti didigi bu ma' nâya iş'âr ider ikincisi şol sürürdür ki sâliki ħazret-i cem'u'l-eħadiyyete ya' nî maħâm-ı zâta da'vet ider *ve yakra'u babe'l-müşâhedeti* didigi bu ma' nâyadur üçüncisi şol sürürdür ki rûh-ı sâliki güldürür ya' nî sâlik bu maħâmda cemâl-i zât-ı eħadiyyeti seyr eylediginde kemâl-i sürûr ile mesrûr olur sâlikûn nefsi ve ħalbi ve 'ilm fânî olup ruĝı baķı ħaldıĝından *ve yüzhikü'r-rûh* didi rûhuñ beķâsına sebep oldur ki müşâhedenüñ maħalli rûħdur rûħ daĝı fânî olsa müşâhedeye maħal ħalmaz.

8/5-BĀBU'S-SIRRI

Qāle'llahu te'ālā: "Allahü a'lemü bi mâ fî enfüsihim." (11/31) ya'nî havâss-ı zâhireden muhtefî olan ma'nâdur mutaşavvıfa qatında tecerrüd ü şafâ ile maqâm-ı rûha müterattî olan qalbe sır dirlir.

Aşhâbü's-surri hümü'l-aḥfiyâü'llizîne verade fihimü'l-ḥaberu ya'nî hadîsde vârid oldı "eḥabbü'l-'ibâdi ile'llahi'l-aḥfiyâuhü'l-etḫiyâu."

Ve hüve 'alâ şelâsi derecâtin ed-derecetü'l-ülâ [98a] tāifetün 'allet himemühüm ve şafet kuşüdühüm ve şahḥa sülükühüm ve lem yūḳaf lehüm 'alâ resmin ve lem yünsebū ilâ ismin ve lem yüşir ileyhimü'l-eşâbi'u ülâike zehâiru'llahi bi ḥayşü celle ḥayşü kânü ya'nî aşhâbü's-sır üç tabaqa üzeredür tabaqa-i ülâ olanları bir tāifedür ki himmetleri şöyle 'âlidür ki tecellî-i şifata kâni' olmayub tecellî-i zâta râgiblerdür 'allet himemühüm didigi bu ma'nâyadur taraf-ı Ḥaḳḳa teveccühlerinde mâsivâya iltifat itmezler şaffet kuşüdühüm didigi bu ma'nâyadur sülüklerine 'alâyıḳ u 'avâyıḳ mâni' olmaz ya'nî eşgâl-i zıviyye? ile sülüklerinden qalmazlar ve şahḥa sülükühüm didigi bu ma'nâyadur tevâif-i ehl-i sülükden bir tāifenün sülûki üzre sülük itmezler ki ol tāifenün tarîḳı ismiyle müsemmä olurlar idi anlaruñ seyr-i sülükün kimse bilmez ve lem yūḳaf lehüm 'alâ resmin ve lem yünsebū ilâ ismin didigi bu ma'nâyadur ḥâl-i ḥayâtlarında beyne'n-nâs şöhret bulamamışlardur ve lem yüşir ileyhimü'l-eşâbi'u didigi bu ma'nâyadur bunlar Veys el-Karanî gibi bir şeyḫüñ terbiyesin görmemişlerdür bunlara veysiyye dirlir seyyidleri Ḥazret-i Veys el-Karanîdür ḳuddise sırruhü bunlar zehâiru'llahdür ya'nî zehâirle nâs yüzünden kaḫt mündefi' u mürtefa' oldığı gibi envâ' - ı belâyâ ḫalk üzerinden bunlarla def' olunur ya'nî bunlaruñ ḫurmetine Ḥaḳ te'ālâ belâyı def' ider ülâike zehâiru'llahi ḥayşü kânü didigi bu ma'nâyadur.

Ve't-ḫabâkâtü's-şāniyetü tāifetün eşārü 'an menzilin ve hüm fî ḡayrihi ve verrü bi emrin ve hüm bi ḡayrihi ve nâde 'alâ şe'nin ve hüm 'alâ ḡayrihi beyne ḡayretin

‘*aleyhim testerihim ve edebin fihim yeşünühüm ve zarafın yühezzibühüm* ya‘nî tabaka-
i şânide olan tâife bir tâifedür ki kendileri ehl-i temkîn ve ehl-i istikâmetden iken
teserran tenezzül [98b] idüb ehl-i telvînden görünürler ‘uqûl-ı nâsuñ mübâlağa tenezzül
eyleyüb herkesüñ ‘aqlı fehm idicek şöbheti iderler “*kellimû en-nâse ‘alâ kaderi*
‘*uqûlihîm*” emriyle ‘amel iderler zâhirleriyle halka ihtilâf idüb bunuñ gibi kimesneden
şudürü münâsib olmayan ahvâl ızhâr iderler ‘âlem-i halkı kendileri gibi ‘avâmdan zann
iderler hâlbuki hâşşu’l-hâşdırlar her kimile şöbhet eyleseler anuñ meşrebince hareket
iderler herkes bizdendür diyü iddi‘â iderler netekim Ma‘rûf Kerhî kudde sirruh vefât
eyledikde müslimînden her millet ü mezhebüñ ehli bizdendür diyü iddi‘â itmişler *eşârü*
‘*an menzilin ve hümm fi gayrihî* didigi bu ma‘nâyadur bir söz söylerler iki ma‘naya
ihtimâli muhtemel meşelâ “*leyse lî ‘inda’llah menzilün*” dirler ya‘nî benim Hâk katında
menziletim yokdur dir halk bu kelâmdan nokşânına ikrâr anlarlar bunuñ murâdı
kemâlüñ iş‘ârdur ya‘nî bir menziletden karar itmeyim dâim terakkîdeyim demek ister ve
verrû bi emrin ve hümm bi gayrihî didigi bu ma‘nâyadur kendilerün ‘ulemâ-i rusûm
şeklinde gösterüb ‘urefâdan oldukların bildirmezler ve *nâdû ‘alâ şe’nin ve hümm ‘alâ*
gayrihî didigi bu ma‘nâyadur bu tâife ‘ulemâ-yı muhakkıqından iken tecâhül iderler
kendi hâllerini halkdan gönüldekilerinden tesettür iderler *beyne gayretin testerihim*
didigi bu ma‘nâyadur bu tâife kendilerün nâs beyninde gâyet hâkîr tutarlar esrâr-ı
hâkîkatden bir sırrı keşf itmezler lisân-ı ‘avâm ile mükâleme iderler sebepî budur ki
Allah ile edebe ri‘âyet iderler ya‘nî esrâr-ı Hâkî ecnebiyeye keşf idüb şahtıyyât u
tâmât söylemek sü’î edebdür hattâ “*ifşâ-i sırr-ı rubûbiyyet küfrdür*” demişler bunuñla
kendilerün şıyânet iderler ve *edebin fihim yeşünühüm* didigi bu ma‘nâyadur bunlardan
bir nev‘i zarâfet ü nezâhat [99a] vardır kendilerün tehzîb ü tanzîf iderler şöyle ki âdâb-ı
evliyâ ile müte’eddib ve ahlâk-ı enbiyâ ile mütehallık olub gâyet tevâzu‘larından nâs
beyninde cehl ü meskenetle cilve iderler kat‘â taşarruf ızhâr itmezler ve *zarafın*
yühezzibühüm didigi bu ma‘nâyadur netekim ba‘zıları demişler baña taraf-ı Hâkîdan
taşarruf virildi lâkin taşarruf beni men‘ ider ya‘nî te’evvüben taşarruf itdim.

Et-tabakatü's-sâlişetü tâifetün eserrahümü'l-Haqqü 'anhüm fe elâha lehüm lâihân ezhelehüm 'an şuhûdi mâ hüm lehü ve zanne bi hâlihim 'alâ 'ilmihim ma'rifete mâ hüm fe'steserrü 'anhüm me'a şevâhidin teşhedü lehüm bi şihhati maqâmâtihim min kaşdin şâdikin yüheyyicühü gaybün ve hubbin şâdikin yahfâ 'aleyhim 'ilmühü ve vecdin garîbin lâ yenkeşifü lehüm mevkıdühü ve hâzâ min eraqqi maqâmâti ehli'l-velâyeti ya' nî tabaka-i sâlişede olan tâife şol tâifedür ki anları Haq te'âlâ kendilerinden gizler envâr-ı vechinden bir nûrî anlara ızhâr eylediginde ol nûruñ leme'ânından ya' nî şu'â'ından bir nev' heymân ü dehşet dola ve hayret gelüb kendi zâtlaruñ bilmekten kalurlar ezhelehüm 'an şuhûdi mâ hüm lehü didigi bu ma' nâyadur.

Bir dağı anlaruñ halleruñ kendilerinden günüler ya' nî tarafından olan aḥvâl-i seniyyelerine vâkıf olmalarına rızâ virmez anlar dağı Efendilerinüñ rızâsı bunlaruñ hallerinden tegâfülleri olduğıñ bildiklerinde istitâr ihtiyâr iderler *fe'steserrü 'anhüm me'a şevâhidin* didigi bu ma' nâyadur bunlaruñ maqâmâtınuñ şihhatine delâlet ider üç şahidi vardur biri şol teveccüh-i tâmdur ki 'âlem-i gaybdan kalbine fâiz olub bir kaşd-ı şâdık irâş ider lâkin nerden geldigini sâlik bilmez bu hâlet şihhat hâline şehâdet ider *min kaşdin yüheyyicühü gaybün* didigi bu ma' nâyadur ikinci şol hubb -ı şâdıkdur ki ya' nî kalbinde bir hubb-i şâdık peydâh olub [99b] şabra kararî qalmaz lâkin mebd'e'-i münşeât olduğıñ bilmez zirâ envâr-ı cemâli müşâhede itdiklerinde dâire-i 'aqlıdan çıkmışlardur anlaruñ harekât-ı nâ hemvârın? görenler mecnûn olmuşlar dirler cünûn degildür hubb-ı şâdıkun şavlet ü hücumundan nâşî şihhat-ı sülüküne şahiddür *ve min kaşdin yahfâ 'ilmühü 'aleyhim* didigi bu ma' nâyadur üçüncü şahidi budur ki âz olub bir vecd hâşıl olur ya' nî kalbinde harâret-i nâr bulunur mükîdin ya' nî bu âteşi kim ikâd eyledi bilmez nesine bile hâşıl olduğıñı bilmediği muqaddimen söylenen nûr-ı cemâlün şevkı ve maḥabbeti ile mest-i lâyu'qal olduğındandır *ve vecdin garîbin lâ yenkeşifü lehüm mevkıdühü* didigi bu ma' nâyadur bu şahid gayet hafâda olduğından Muşannif rḥ *ve hüve min eraqqi maqâmâti ehli'l-velâyeti* didi.

8/6-BĀBU'N-NEFESİ

Ḳāle'llahu te'ālā: “*Fe lemmā efāka ḳāle sūbhāneke*” (7/143) ya' nī ifākatle nefes üzerine istiḫād eyledi zīrā nefesūn ma' nāsı müteneffise rāhatlık virmekdür muğmā 'aleyh ya' nī bayılan adam daḫı ifākat bulduğunda rāhatlanur.

Yüsemme'n-nesesü nefese'r-rūḫi'l-müteneffisi bihī ya' nī nefes nefes ismiyle müsemmä olduğı müteneffis anuñ ile rāhatlandığından.

Ve hüve 'alā ṣelāṣi derecātin ve hüve tüṣābihü derecāti'l-vaḳti ya' nī vaḳte müṣābih olduğı vaḳt bir ḫīn-i maḫṣūṣda olduğı gibi nefes daḫı bir ḫīn-i maḫṣūṣda olur öyle olsa derecāt-ı vaḳt gibi olur.

*Ve'l-enfāsü ṣelāṣetün nefesün fi ḫīn-i istitārin memlūün mine'l-kezmī mu'allāḳun bi'l-'ilmī in teneffese teneffese nefese'l-müteessifi ve in naṭāḳa naṭāḳa bi'l-ḫarabi ve 'indī hüve yetevelledü min vaḫṣeti'l-istitāri ve hiye'z-zulmetü'lleti ḳālū innehū maḳāmü maḫbūbike maḫbūbun ba'de't-tecellī maḫbūbdan iḫticābına istitār dirler yāḫūd ṣālik-i ṣādiḳun ḫāli zāil olduğına dirler ol nev' istitār iḫticāb-ı yāri le mekrūb olan ḫazīnün [100a] teneffüsün icāb ider ḫazīn için ol teneffüde rāhatluk vardur imdi enfās-ı ṣelāṣenün evveli ṣol nefesdür ki ḫīn -i istitārda olur ḡayz-ı mekzūmdan ṭolmuş 'ilm-i zāhire müte'allāḳdur ya' nī sālik telvīne geldiginde istitār ḫāṣıl olub tecelliyāt münḳaṭı' olduğda kendini yirden yire urub nefesine ḡayz ider ol istitārdan ḫādiṣ olan ḡayz sālike bir kerb-i 'azīmdür ḡāyet ḫuzn irāṣ ider sālik-i ḫazīn def' ine ṣabrdan ḡayri çāre bulmaz zīrā 'ilm-i zāhirle zāil olan tecellī 'āid olmaz bir iḫtiyār-ı kazm-ı ḡayz ile teneffüs ider lākin müteessifinün teessüfiyle teessüf ider maḫbūbunun istitārdan ötüri *ve in teneffese teneffese nefese'l-müteessifi* didiğı bu ma' nāyadur eger söyler ise ḡayzla memlū olduğundan ve maṭlūbundan iftirāḳından muḫāṭablarına ḡanūv ü ṣiddet le söyler kemsenün ḳahruñ tecellī itmez *ve in naṭāḳa naṭāḳa bi'l-ḫarabi* didiğı bu ma' nāyadur.*

Ve'n-nefesü's-şānī nefesün fī ḥīnī't-tecellī ve hüve nefvsün şāḥiṣun 'an maḳāmi's-sürürī 'alā rūḥi'l-mu'āyenetī memlūün min nūri'l-vücūdi şāḥiṣun ilā münḳaṭı'ı'l-işārati ya' nī nefes-i şānī vaḳt-i tecellīde olur tecellīden nāşī olan sürür maḳāmında ḥazret-i cem' ya' nī maḳām-ı cem' de mu'āyene ravḥına ḥaḳḳı nūr u ḥüddan ṭolmuşdur mutaşavvıfa ḥazret -i cem'a ḥazret-i vücūd dirler Ḥaḳḳı müşāhede itdiklerinde şöyle ki işn eyniyet? sālīk maḥv idüb zāt-ı Ḥaḳḳı gine zātryla müşāhede iderler netekim Server-ı Kāināt buyurur 'aleyhi't-taḥiyyāt ve't-teslīmāt "ra'eytü Rabbī bi nūri Rabbī" ya' nī Rabbimi gine Rabbimūñ nūryla gördüm bu maḳām maḳām-ı a' mā olub işāret [100b] münḳaṭı'ı' oldığından münḳaṭı'ı'u'l-işāret diyü ād virdiler taḥḳīḳ-ı kelām böyledür.

Ve'n-nefesü's-şālişü nefesün müṭahherun bi māi'l-ḳudsi ḳāimün bi işārati'l-ezeli ve hüve'n-nefesü'llezī yüsem mā şadaḳa'n-nūri ve'n-nefesü'l-evvelü li'l-ğayürī sirācün ve'n-nefesü's-şānī li'l-ḳāşidi mi'rācün ve'n-nefesü's-şālişü li'l-müḥaḳḳıḳı tācün ya' nī nefes-i şāliş levş-i ğayrinden ya' nī ğayriye girenden mā-i ḳudsile müṭahhar olan nefesdür işārāt-ı ezel ile ḳāimdür bu nefesden murād tecellī -i eḥadiyyetdür işārāt-ı ezelden murād şöyle tecelliyāt-ı zātiyyenüñ imdādıdır ki zāt -ı ezeliyyenüñ ḳayyümiyyetiyle cümle 'ālemün ḳıyāmını mūcib olan tecellī-i zātīden nāşīdür bu nefes cümleyi ibḳā eyleyen eḥad-i ḳayyümüñ beḳāsıdır buña feyz-i dāim-i sermedī dirler ve tecellī-i zātü'l-ezeliyyü'l-ebedī daḥı dirler bu tecellīle zāt-ı Ḥaḳḳıñ ḳıdemi tāhir olub cümle muḥdeşāt fānī olur anuñ için buña şarf olunur didiler zīrā nūr-ı esmāu'llahdan bir isimdür cümle 'ālem anuñla vücūda gelür netekim Ḥazret-i Bārī te'ālā buyurur "Allahü nūru's-semāvāti ve'l'arz" (24/35) ya' nī nefes-i evvelüñ ğayür için sirāc olunduğunuñ ma' nāsı sālīk-i ğayür maḳām-ı cem' de zāt-ı eḥadiyyeti müşāhid iken maḳām-ı telvīne nüzülünde tefriḳa ḥāşıl olub ol müşāhededen ayru düşdiğinde firāḳ-ı maḥbüb elemiyle maḥzūn u maḡbūn ḳalduḳda şid det-i iştiyāḳından ğayrete gelüb māsivādan i' rāz ve

cānib-i Hakkā iqbāl eylediginde cümle hicāb mürtefi‘ olub ‘ayn-ı zāt -ı eḫadiyyet münkeşif olur ke’enne zülmetde iken zıyāya çıkar Beyt: [101a]

*Zulmetde iken dirdim ki bir yār kalmadı
Nîl-i zıyā-yı kalbe geldüm gördüm ağıyār kalmadı*

*Her neye bakşam gördüm ḫārı vār gülzārı yok
Bâğ-ı gülzār olmuş ‘âlem zerrece ḫār kalmadı*

*Nâr-ı hicriyle yanub eylerdi bu kula ḫazîn
Ḥamdü li’llah cümle nūr oldu ki bir nâr kalmadı*

*Vārı ve yārı bırağdım dostıla bāzār için
Gördüm anda vech-i yārı şehr ü bāzār kalmadı*

*Zinet-i dünyāya degil ‘uqbāya meylim yok benim
Fakriyā yağmaya virdim bende bir kār kalmadı*

ve’n-nefesü’l-evvelü li’l-ğayûri sirâcün didigi bu ma‘nâyadur maḫâm-ı sürürdan ravḫ-ı mu‘âyeneye Hakkūñ nefesi evvelki ḫālinden maḫâm-ı ‘âliyyeye ‘urûc eylediginden *ve’n-nefesü’s-şânî mi’râcün li’l-kâşidi* didi nefes-i şâlişde sâlik denes-i kevnden ya‘nî vücûd kirinden taḫîr olunsa cümle ekvân ü a‘yânı hazret-i eḫadiyyetde fânî görüb tâc-ı ibtihâcı fark-ı furḫâna çıktığından *ve’n-nefesü’s-şâlişü li’l-müḫakkıķı tâcü’l-muḫakkıķı*.

8/7-BĀBU’L-ĠURBETİ

Ḳāle’llahu te‘ālā: “*Fe lev lâ kâne mine’l-ḫurūni min ḫabliküm ūlî baḫıyyetin yenhevne ‘ani’l-fesādi fi’l-‘arzi illā ḫalīlen mimmen enceynā minhüm*” (11/116) nazm-ı kerīm mazmūnı a‘māl-ı şâliḫa ile ‘âmil olub ḫalkı fevḫ u fesâddan nehy idenler ḫalıldür dimekdür ke’enne ‘aşrında birdür demek olur bu vecihle aḫrânından infirād ‘ayn-ı iğtirâbdur bu şıfatla muttaşşıf olanlara ğarîb dirler ol sebebden Muşannif rḫ menzil-i ğurbeti bu âyetle işbât eyledi.

Ve hüve ‘alā şelâsi derecâtin ed-derecetü’l-ülâ el-ğurbetü ‘ani’l-evtâni ve hâze’l-ğarîbü mevîhü şehâdetün ve yücmē‘u ve yuḥşeru me‘a ‘İsâ ‘aleyhi’s-selâm ya‘nî derece-i evvelde olan ğurbet insân vatan-ı aşliyyesinden cüdâ düşüb âḥiru’l-emr diyâr-ı ğurbetde fevt olmağdur rutbesi şehâdetdür yevm-i kıyâmetde Hâzret-i ‘İsâ ‘aleyhi’s-selâm hazretiyle ḥaşr olunması bâbında ḥadîş-i şerîf vâriddür.

Ve’d-derecetü’s-şâniyetü ğurbetü’l-ḥâli ve hâzâ mine’l-ğurabâi ellezîne tûbâ lehüm ve hüve racülün şâlihün fi zemânin fâsidin beyne kavmin fâsikîne fâsidine [101b] ev ‘âlimün beyne kavmin câhilîne ev şadîkun beyne kavmin münâfikîne ya‘nî derece-i şânide ğurbet ğurbet-i ḥâlî dirler şöyle ki ‘aşlında anuñ şıfatıyla muttasşif kimesne bulunmaya ḥaqqında ḥadîş-i şerîf vârid olmuşdur “ve hâzâ mine’l-ğurabâi’llezîne tûbâ lehüm” ya‘nî ol kimesne şol ğarîblerdendir ki tûbâ ya‘nî cennet-i a‘lâ anlara maḥşûşdur ol ğarîb üç kısımdur bir kısmı zemân-ı fâsidde kavm-i fâsidlerin içinde bulunan racül-i şâlihüdür ikinci kısmı câhilin içinde bulunan ‘âlimdür üçüncü kısım kavm-i münâfikin içinde bulunan kavl ü fi‘ linde şadîk bir racüldür.

Ve’d-derecetü’s-şâlişetü ğurbetü’l-himmeti ve hiye ğurbetü’l-‘ârifî li enne’l-‘ârifî fi şâhidihî ğarîbün ve maşḥübühü fi şâhidihî ğarîbün ve m evcüdühü fimâ yaḥmilühü ‘ilmün ev yüzḥiruhü vecdün ev yeḳümü bihî resmün ev tütîkühü işâratün ev yeşmülühü ismün ğarîbün fe ğurbetü’l-‘ârifî ğurbetü’l-ğurbeti li ennehü ğarîbün fi’d-dünyâ ve’l-âḥirati ya‘nî derece-i şâlişede olan ğurbet ‘ârifüñ ğurbetidir tecellî-i şuhûdi ile ‘ilm-i yakîn ḥicâbın ref idüb ‘ayne’l-yakîn menziline olan sâlike ‘ârif dirler ğarîb olması nâsuñ kaṭ‘â idrâki olmayan aḥvâli idrak ider himmet ü kaşdı nâsuñ idrâk itmedigi aḥvâle ta‘alluḳ ider anuñ ḥâlini ve maḳâlini kimse idrâk itmez şâhidinde ğarîb olması şihḥat-i ḥâline şehâdet idecek şâhid ki teḥalliyât-ı mütenevvi‘ adur ‘avâm-ı nâsuñ fehm ü idrâki aña irişmez ol cihetden ğarîbdür maşḥûbı olan ‘ilmi daḥı ğarîbdür zîrâ anuñ maşḥûbı ba‘de şuhûdi’l-Ḥaqq ya‘nî fenâdan soñra beḳâyı bulduğunda bir ‘ilm-i ḥaqqî zâhir ḥâşıl olur anı daḥı kimse idrâk idemez ve maşḥübühü ğarîbün didigi bu

ma' nâyadur mevcûdî zât -ı Hâkkuñ bir şeyde kayyümiyyeti idi 'ulemâ -i rusûm müdrekat-ı menkûle ve ma' küleden [102a] gayri müdreki fehm itmezler öyle olsa 'ilm-i nâsik 'ilmine muğâyir olmağla 'ilmi dağı ğarîb olur *ve mevcûdühû fimâ yahmilühû 'ilmün ğarîbün* didigi bu ma' nâyadur sâlik mağâm-ı telvîne nüzûlünde bağıyye-i vücûdî zâhir olur meşhûdî Hâkkuñ vücûdî iken kendi vücûduñ müşâhede eyledikde kâlak u ıztırâb gelüb vecd hâşıl olur ol vecd dağı bir nev' şuhûd ızhâr ider üsniyet? ve bağıyye-i vücûd gibi ehl-i rûsûm bunu dağı idrâk itmezler *ve mevcûdühû fimâ yüzhiruhû'l-vecde* didigi bu ma' nâyâ remz ider resm-i sâlik sâlikûñ vücûdî resmîsi ve anuñla kâim olan şîfât ü ef' âli kendi gibi hâdiş oldığından hazret-i vücûdda ya' nî mağâm-ı zâtîde mağv ü fânîdür beğâ-yı zâtî ile bâkî olan kâdîm ile bâkî olmaz yalnız kâldığından ğarîb gibi olur *ve mâ yeğümü bi'r-resmi ğarîbün* didigi bu ma' nâyâ işârdur hazret-i cem' de ya' nî mağâm-ı ehadîyyetde işâret münkaţı' dur mağâm-ı vâhidîyyetde işârete tâkat olur imdi sâlikûñ mağâm-ı ehadîyyetde mevcûdî mağâm-ı vâhidîyyetde olmadığından yalnız kâlan ğarîb gibi olur *tütîkühû'l-işâratü* didigi bu ma' nâyadur sâlik-i 'ârifûñ mevcûdî mağâm-ı cem' de olub ol mağâmıda ism ü resm ü şîfât olmadığından mağâm-ı farkda ism ü resm ü şîfât mutaşavvır olduğundan mağâm-ı cem' de olan mevcûdî mağâm-ı farkda olmayub yalnız kâldığından ğarîb gibi olur *yeşmülühû ismün ğarîbün* didigi bu ma' nâyadur 'ârifî 'âdet-i me'lûfesin ve rusûm-i halkıyyesin terk eyleyüb ğarîbâne sülûk eyler andan kaţ' -ı menâzil-i nefis eyleyüb vâdî-i kudse nâzil olur dünyâda ğarîb olur zîrâ ehl-i dünyâ aña qarîn ü refîk olmaz 'âlem-i kuds ehlinden müfârakat eyleyüb cezbe ile keşret-i esmâ ü şîfâtdan [102b] geçer ism ü resmi mağv olub 'ayn-ı ehadîyyetde temekkün ider gayri kâlmayıcak ğarîb olur ehl-i dünyâdan ehl-i 'uqbâdan kimesne anı bilmez "*el-fâkrü sevâdü'l-vechi fi'd-dâreyn*" mağâmıdur "*ve ızâ temme'l-fâkrü fe hüve'llah*" mağâmıdur *li ennehû ğarîbün fi'd-dünyâ ve'l-âhirati* didigi bu ma' nâyadur.

8/8-BĀBU'L-ĠARAĖI

Ķāle'llahu te'ālā: “*Fe lemmā eslemā ve tellehū li'l-cebīni*” (37/103) ma' nā-yı islām maḳām-ı ḳurbda istiḡrāḳ oldı ise sālīkūñ baḥr-ı maḥabbetde istiḡrāḳına Muşannıf bu āyeti delil getürdi.

Hāzā ismün yüşāru bihī fi hāze'l-bābi ilā men tevaşşata'l-maḳāme ve cāveze ḥadde't-teferruḳı ya' nī bu ḡaraḳ lafzı bir isimdür bunuñla maḳām-ı velāyetde tevaşşut iden sālīkūñ ḥāline işāret olunur ya' nī maḳām-ı velāyetüñ ortasına dāḥil olub girdābda ḡarḳ ola ḡayrısı ru'yetden ḡāib olub teḡarruḳ maḳāmında cem' maḳāmına geḇer zırā ḡarīḳ-i baḥr-ı maḥabbet olan sivāya naḳar itmez ve maḥbūbı ḥayālınden fānī olmaz.

Ve hüve 'alā şelāsi derecātin ed-derecetü'l-ülā istiḡrāḳu'l-'ilmi fi 'ayni'l-ḥāli ve hāzā racülün ḳad zafera bi'l-istikāmeti ve teḥaḳḳaḳa fi'l-işāratı fe'steḥaḳḳa şıḥḥate'n-nisbeti ya' nī ḡaraḳuñ derecātu üçdür evveli olan ḡaraḳuñ şāḥibinüñ 'ilmi 'ayn-ı ḥālınde müstaḡrıḳ u fānī olmaḳdur sebebi oldur ki ḥāli 'ilmini istilā itmekle aḥḳām-ı 'ilmi aḥḳām-ı ḥāli taḥtında maḳḥūr olub bāḥnında ḥulül iden mevācidle ḥareket ider vārid ki muḳteżāsına müsā'adet eyleyüb aḥḳām-ı 'ilm-i zāhiri üzerine terk ider meşelā ḳazāya rızā maḳāmına vāşıl olsa ızhār-ı şikāyet itmez ḳalbiyle inḳıyād ider lākin zāhirde 'ilm-i zāhirle 'amel eyleyüb kendini tehlikeye ilḳā itmez netekim Ḥāzret-i Ḥaḳ buyurur “*ve lā tülkü bi eydiküm ile't-tehlüketi*” (2/195) *istiḡrāḳu'l-'ilmi fi 'ayni'l-ḥāli* didigi bu ma'nāyadır bu ḥālün şāḥibi şol racüldür ki şıḥḥat -i ḡarīḳ üzre istikāmete zafer bulmuşdur ehl-i velāyetüñ şıfātıyla müttaşif olub ism-i Hādī yedinden de nūr-ı hidāyet libāsuñ [103a] giymişdür *ḳad zafera bi'l-istikāmeti* didigi bu ma'nāyadır seyr fi'llah eyleyüb ḥāzret-i esmāiyyetde tecelliyāt-ı şıfāt envāri müşāhede eylediginden ḥaḳāyık-ı esmā ile Ḥaḳḳa işāret ider işāretde müteḥaḳḳıḳ olur *ve teḥaḳḳaḳa fi'l-işāratı* didigi bu ma'nāya remz ider işāreti 'irfānen ya' nī vicdānen oldıḡından 'ubūdiyyetle Ḥaḳḳa nisbeti şāḥiḥ olur *fe'steḥaḳḳa şıḥḥate'n-nisbeti* didigi bu ma'nāyadır.

Ve'd-derecetü's-şāniyetü istiğrāku'l-işārāti fi'l-keşfi ve hāzā racülün yenıku 'an mevcūdihi ya' nī derece-i şānide olan sālīkūn işārāti keşfinde müstağrak olur sebebi oldur ki keşf-i zāt nūriyla hazret-i esmāiyyeden hazret-i zāt-ı ehadıyyete terakki eyler ol vaktde rūh maḳām-ı hafıyye ve ḳalbi maḳām-ı lāha terakki eyleyüb cemāl şāhibi vech-i Ḥaḳḳı ya' nī Ḥaḳḳuñ celāli hicābları mürtefi' olub cemāl-i Ḥaḳḳı müşāhede ider işārāti keşfen zātında müstağrak olub *istiğrāku'l-işārāti fi'l-keşfi* didigi bu ma' nāyadur maḳām-ı beḳā 'abdü'l-celil iken şimdī 'abdü'l-cemil olur sālīk gāh cemāle gāh celāle gāh luḳfa gāh ḳahra mazhar olur icmāle mazhar olduğında mevcūdı cemāl olduğundan lisān-ı işāretle ya Cemildür cemāle mazhar olduğundan ya Celildür luḳfa mazhar olduğundan ya Laḳıfdür ḳahra mübtelā olduğundan ya Ḳahhārdur cānib -i Ḥaḳdan sırrına işāret-i esmāiyye lisānıyla yā 'abdi nidāsı gelür *yenıku 'an mevcūdihi* didigi bu ma' nālara remz ider.

Ve yesīru me'a meşhūdihi ve lā yühissü bi ra'ūneti resmihī ya' nī seyr seyr bi'llah ve seyr me'a'llah olur *ve yesīru me'a meşhūdihi* didigi bu ma' nāyadur seyr bi'llah olanlarda ism ü resm ḳalmaz cümle fānī olur resm fānī olsa ru'ūnet-i resm ki resmūñ muḳtezāsı idi ḳānda ḳalur *ve lā yühissü bi ra'ūneti resmihī* didigi bu ma' nāyadur.nwm

Ve-derecetü's-şālīsetü istiğrāku's-şevāhidü [103b] fi'l-cem'i ve hāzā racülün şemilethü envāru'l-evveliyeti ve feteḫa 'aynehū fi müḳāla'ati'l-envāri'l-ezelıyyeti fe teḫallaşa mine'l-himemi'd-deniyyeti şevāhidün bu ḫāfenūñ lisānında tecelliyāt esmā ü şıfāta ve anlara tābī' olan vāridāt ü işārāta dirler şevāhid-i cem' didikleri oldur cem' didikleri zāt-ı Ḥaḳḳı müşāhededen 'ibāretdür şevāhidūñ cem' inde istiğrāḳından murād esmā-i cümle ve şıfāt-ı hazret-i zātında fānī olmaḳdur ol vaktde baḳıyye-i 'abd külliyetle fenā bulub ma'rifeti cümle mütebeddil olur ḫaddinden geḫüb ḳalūm olur aña “*ve ḫameleha'l-insānū ennehū kāne ḳalūmen cehūlā*” (33/72) āyeti aña buña delıldür nāḫıḳdur ḳıdem-i Ḥaḳḳuñ envāri sālīki külliyetle iḫāta idüb evveliyet-i Ḥaḳ zāhir olur

şemilethü envāru'l-evveliyyeti didigi bu ma'nâyadur bu ma'kâmda cümle esmâ ü şifât fânî olduğundan ma'kâm-ı a' mā dirler fenâ en-der fenâ ma'kâmıdır ba' dehü ' abd kerem-i Hâkka mazhar olub be'kâ bi'llah ma'kâmına vâsıl olub sekri gidüb şahv hâşıl olur ol zamânda sâlik vücūd-ı hâk'kânîyle mevcūd olub kendini ve cümle a' yâni Hâkla kâim müşâhede ider *fe feteħa 'aynehü fi mü'tâla'ati'l-envâri'l-ezeliyyeti* didigi bu ma'nâyadur envâr-ı ezeliyye gine envâr-ı ezeliyye ile mu'âyenet ider sâlik vücūd-ı hâk'kânîyle mevcūd olub ħayât-ı hâk'kânîyle ħayât bulsa cemî' eşyâya nūr-ı Hâkla nâzır olur cemî' şifâtı şifât -ı Hâk olub mîrâş -ı Muhammediyyeye vâriş olur ol ki “*ve mâ rameyte iz rameyte ve lâkinna 'llah ramâ*” (8/17) âyet-i kerîmesinde olan ħi'tâba mazhar olma'kdur kendinüñ ħâdiş olan şifât-ı deniyyesine rağbet itmez vehm-i deniyyesi daħı nazarından çıkar himmeti hemân zât -ı Hâk'kı müşâhedeye ma'şûr olur *fe teħallaşa mine'l-himemi'd-deniyyeti* didigi bu ma'nâyı iş'ârdur a'ğrâz-ı fânîyye ve metâlib-i ħissiyyeye te'allu'k itmek denâet-i himmete delâlet eylediginden himem-i deniyyeden teħalluş ider didi. [104a]

8/9-BĀBU'L-ĠAYBÎ

Ķâle'llahu te'âlâ: “*Ve tevellâ 'anhüm ve ħâle yâ esefâ 'alâ Yūsüfe*” (12/84) Ķâzret-i Ya'ħüb 'aleyhi's-selâm Yūsufün maħabbetine müstağra'ğ olduğında sâir oğullarından i' râz eyledigi bu âyetle şâbit olma'ğla sâlik-i muħibbün maħbüb-ı ħâk'kiye şiddet-i iştîyâ'ından sâir maħbübâtı muħâzeyeden i' râz u ħaybetini bu âyetle işbât eyledi.

Ve hüve 'alâ şelâşi derecâtin ed-derecetü'l-ülâ ħaybetü'l-mürîdi muħallişu'l-ħaşdi 'an eydi'l-'alâi'ki ve derki'l-'avâi'ki li iltimâsi'l-ħâħâyı'ki ya' nî derecât-ı ħaybet üçdür evvelkisi mürîdüñ Hâkka ħaşdı ve niyyeti ħalbi müte'allı'ğ olaca'ğ eşyâdan ħalbini taħliş itmekdür ve 'alâyı'ğ u 'avâyı'ğün istilâ itmesinden ħıfz itmekdür zîrâ ma'şad u

maṭlabına seyr ü sülükden mâni^ç olan ^çalâyıķ-ı nefsanıyye ve ^çavâyıķ ya^çnî mevânî^ç-i dünyeviyyeden geçmedikçe ḥaķâyıķ-ı iltimâs mümkin olmaz.

Ve'd-derecetü's-şāniyetü ğaybetü's-sālikî 'an rusūmi'l-ilmî ve 'ileli's-sa'yi ve ruḥşatü'l-fütürî ya^çnî ğaybuñ ikinci derecesi sāliküñ rusūm-i 'ilmden ya^çnî aḥkām-ı 'ilmden ve ḥudūdundan ğaybetdür zīrā ḥāl-i aḥkām ḥudūdundan ğaybet iktizā ider taḥķıķı bu vecihledür ki ^çulūm-ı zāhirenüñ ḥükmi imān bi'l-ğaybdür taķlīdiyle olsun istidlāl ile olsun bunuñ şāḥibi ^çilm-i yaķın ile iktifā ider aḥkām-ı şer'ıyyenüñ sebeb-i ḥikmetinde ğāfildür mücerred zāhiriyle ^çamel ider ya^çnî ^çamel-i iştigāl ider ammā mürīd-i sālik taķlīd ü istidlāl derecesinden geçüb şuhūd derecesine bâliğ olsa imān imķn-ı enbiyā ü evliyā gibi şuhūdī olub ^çayne'l-yaķın ḥattā ḥaķķa'l-yaķın ile Ḥaķ te^çālānuñ vaḥdāniyyetini bilür rusūm-i 'ilmden rağbeti zāil olur *ğaybetü's-sālikî 'an rusūmi'l-ilmî* didiği bu ma^çnāyadur ^çulūm-ı zāhire ile ^çamel itmez demek degildür ya^çnî aḥkām-ı şer'ıyyenüñ her birinde olan esrār-ı ḥikmete muṭṭali^ç olub esrār ü ḥikmetini mülāḥaza iderek [104b] ^çamel ider dimekdür aḥkām-ı 'ilmle maḥkūm ve ḥudūdıyla maḥdūd olmayub ḥudūd-ı şer'iden çıkar demek degildür imdi sālik Ḥazret-i Ḥaķķuñ zātını ve şıfātını vicdānen bilse ve cemī^ç a^çyān ü ekvānı anuñ ef^çālinden bir fī^çl bilse kendinüñ vücūdı daḥı a^çyān bir kevn olub Ḥaķķuñ icādıyla olduğıñ bilse ef^çāl ü şıfātını daḥı zātı gibi Ḥaķķuñ icādıyla mevcūd iken fehm eylese bir ḥāline ve bir fī^çline nazar eyleyüb ^çucüb ü ğurūra düşmez kendi sa'yine ğayret ü rağbet idüb murādınıñ ḥuşulün sa'yinden bilmek bu tāife ḳatında büyük ^çillet olduğından terki vācib bir emr-i ḳabīḥdür kendi ef^çālinden fānī olan sa'yinden daḥı ğāib olur *min 'ileli's-sa'yi* didiği bu ma^çnāyadur ^çilm-i şuhūdīye mālīk olan sālik fütür-ı ruḥşatını idrākdan daḥı ğāib ü fānī olur zīrā ḥicāb-ı ^çilm mürtefi^ç olsa sa'yine i^çtibārdan ve ^çazīmetine rağbetden fānī olur vaķtāķi fütürda ya^çnî ^çibādetden nev^çan uşān geldiginde ruḥşata meyl idecek iken ḥālī ^çilmine ğāib olduķda ruḥşatdan daḥı ğāib olur ya^çnî ruḥşatdan olan raḫatlığı idemez ve *ruḥşatü'l-fütürî* didiği bu ma^çnāyadur.

Ve'd-derecetü's-sâlişetü gaybetü'l-'ârifî 'an 'uyûni'l-aḥvâli ve's-şevâhidî ve'd-derecâti fî ḥazreti'l-cem'i ya'nî gaybetüñ derece-i sâlişesinde olan sâlik vâşıl-ı 'ayn-ı cem' iyyede ya'nî maḳâm-ı cem' de zâten ve şıfaten ve fî' len fânî olduğundan aḥvâlınden gâib ü fânî olur zîrâ aḥvâle nazar itmek ve anı görmek nâzırda vücûd iktizâ ider nâzır zâten ve şıfaten ve fî' len fânî olsa aḥvâli nice görür *'an 'uyûni'l-aḥvâli* didigi bu ma'nâyadır şevâhid diyü esmâ ü şıfâta dirler 'ayn-ı cem' iyyetde fânî olan esmâ ü şıfâtdan daḥı fânîdür esmâ ü şıfâtı bilmez *ve's-şevâhidî* didigi [105a] bu ma'nâyadır ve derecâta teraḳḳî eyleyüb merâtib-i 'âliyyeye vuşûlünden fânîdür *ve'd-derecâti fî ḥazreti'l-cem'i* didigi bu ma'nâyadır derecât-ı ḳurba teraḳḳî ve merâtib-i esmâyı fehm itmek erbâb-ı rusûmüñ ḥâlidür ehl-i fenânuñ rusûmü fânî olucaḳ derecâtı kim bilür ve merâtib-i esmâyı kim fehm ider.

8/10-BĀBU'T-TEMEKKÜNİ

Ḳāle'llahu te'ālā: "Ve lā yesteḥiffenneke'llezîne lā yūḳınūn" (30/60) bu âyet-i kerîmede televvün ü ḥıffet ma'nâsına olan istiḥfâf menhî olduğundan temekkün ile temekkün ki televvünün naḳîz ü ḥilâfidur aña bu âyetle istiḥhâd eyledi.

Et-temekkünü fevḳa't-tuma'nîniyyeti ve hüve işâratün ilâ gâyeti'l-istikrâri ya'nî temekkün maḳâm-ı velâyetüñ gâyetinde istiḳâmetüñ nihâyeti ve istiḳrârüñ kemâlidür televvün ü ḥıffet ü işṫrâbuñ 'ayn-ı 'aksidür.

Ve hüve 'alâ şelâşi derecâtin ed-derecetü'l-ülâ temekkünü'l-mürîdi ve hüve en yectemi'a lehû şıḥḥatü ḳaşdin tüseyyiruhû ve lem'u şuhûdin yaḥmil ühû ve se'atü ṫarîḳın türavviḥuhû ya'nî temekkün üç derece üzerinedür evvelkisi mürîdüñ temekkünüdür üç şanı müctemi' olur biri budur ki mâsivâya iltifâtı ḳat' la zât -ı Ḥaḳḳa teveccühünde ḳaşdı şaḥîḥ olmaḳdur ol ḳaşd -ı şaḥîḥ ile seyr ide ikinci cānib -i maḥbûbdan bir berḳ leme'ân eyleyüb sâliki cezbe ide şöyle ki ol nûruñ leme'ânı sebebiyle sâlik seyr ü sülûke râḡib ola üçüncüsü se'at-ı ṫarîḳdur ya'nî bu ḳadar envârı

müşâhededen yakîni kuvvetlenüb ümîdi ziyâdelenür anuñla nev'an râhatlık gelür ke'enne tarîk-ı vâsi' -ı vâzihda seyr itmiş gibi olur mahşûl-i kelâm-ı Muşannif rih budur.

Ve'd-derecetü's-şâniyetü temekkünü's-sâlikî ve hüve en yectemi'a fihî şihhatü'l-inkıta'î ve berku'l-keşfi ve şafâü'l-hâli ya'nî derece-i şânide olan temekkün şol temekkündür ki anda sâlik için üç şân müctemi' olur birisi ki mâsivâdan inkıta' dur şöyle ki nazarından mâsivâu'llah külliyyetle çıka *yectemi'u lehü şihhatü inkıta'in* didigi bu ma'nâyadur ikincisi berku'l-keşfdür [105b] ya'nî tecelliyle şuhûd leme'anı münkeşif olub hâli mu'âraza-i 'ilimden şâfi olmağdur himmet ü şevkine hâlel gelmeyüb dâimâ şafâda olmağdur *ve berku'l-keşfi ve şafâü'l-hâli* didigi bu ma'nâyadur.

Ve'd-derecetü's-şâlişetü temekkünü'l-ârifî ve hüve en yahşile fî'l-hazreti fevka hucubi't-talebi lâbisen nûra'l-vücûdî ya'nî derece-i şâlişede olan temekkün 'ârifün temekkünüdür ya'nî 'ârif hazret-i cem' de taleb hicâblarınıñ fevkinde nûr-ı vücûdî lâbis oldığı halde mütemekkin olmağdur ol mağâmda taleb olmaz taleb mağâm-ı gaybda olur dostla dâim hâzır olanda olmaz tâlib maṭlûbuna vâşıl olsa hazret-i cem' de müsteķar u şâbit olsa talebden râhat olur hicâblar mürtefi' olub cümle merâtibüñ fevkinde müsteķar olur ba'de'l-fenâ beķâ bulub nûr-ı vücûd-ı Hâķla mütenevvir olur ke'enne nûr-ı vücûdî libâs olur *lâbisen nûra'l-vücûdî* didigi bu ma'nâyadur anı Allahdan ğayrı kimse bilmez.

9- KISMÜ'L-HAKĀYİKİ

Ve emmā kısmü'l-hakāyikī fe hüve 'aşaratü ebvābin ve hiye el mükāşefetü ve'l-müşāhedetü ve'l-mu'āyenetü ve'l-ḥayātü ve'l-ḳabzu ve'l-baştu ve's-sekru ve's-şahvu ve'l-ittisālü ve'l-infişālü.

9/1 BĀBU'L-MÜKĀŞEFETİ

Ḳāle'llahu te'ālā: "Fe evḥā ilā 'abdiḥi mā evḥā" (53/10) vaḥyüñ ma'nāsı işāret-i ḥafiyetdür mükāşefenüñ ma'nāsı mütebātın muḥtefī olan sırrını iki kimse bir birine keşf itmekdür ol daḥı işāretle oldığından Muşannif rḥ menzil-i mükāşefei bu āyetle işbāt eyledi imdi mükāşefe ile daḥı bir ma'nāya oldı lākin farkı daḥı enbiyāya maḥşūşdur mükāşefe evliyānuñ ḥālidür.

Ve hüve 'alā şelāşi derecātin ed-derecetü'l-ülā mükāşefetün tedüllü 'ale't-taḥḳikī's-şahihī ve hiye en teküne müstedimeten fe izā kānet ḥinen düne ḥinin lem yü'arizḥü teferruḳun ḡayra enne'l-'ayne şāibün 'alā ennehü ḳad belega mebleḡan ḳatı'an ve lā yelvihi sebebün ve lā yeḳteḳ'uhū ḥazḡun ve hiye derecetü'l-ḳāşidi fe izā istedāmet fe hiye'd-derecetü's-şāniyetü [106a] ya'nī mükāşefe üç derecenüñ biri üzerinedür evvelkisi şol mükāşefedür ki taḥḳik-ı şahiḥe delālet ider esmā-i ilāhiyyenüñ tecelliyātına taḥḳik-ı şahiḥ dirler iki nev'dür biri kāḥ olur ki kāḥ olmaz olmadığı vaḳtde müşāhedesine teferruḳa 'ariz olmaz maḳām-ı fenāda olan sālīk vücūd-ı Ḥaḳdan ḡayri vücūd görmediginden 'ayn-ı cem'dedür dirler tefriḳa ḡayrinüñ vücūduñ görmege dirler imdi sālīk-i müşāhidüñ mükāşefesi dāim olmayub ḥinen ba'de ḥinin olsa mükāşefesi olmadığından gine müşāhededen münfek olmaz fe izā kānet ḥinen ba'de ḥinin lem yü'arizḥü teferruḳun didigi bu ma'nāyadur lākin kendinüñ mükāşefe maḳāmına bulunmaḳ görse ol vaḳtde teferruḳan 'ariz olur zīrā kendinde vücūd gördi kendinde vücūd görmek 'ayn-ı tefriḳadur ḡayra enne'l-'ayne şāibün maḳāmuhū didigi bu ma'nāyadur.

Bir dahı sâlik-i mükâşif bir meblağa bâliğ olur ki anda sâliki müşâhedesinden bir şey kaç' itmez ve bir sebep anı ol hâlden red itmez ve huzûzât-ı nefsanıyyeden bir hâz ya'nî bir şeye telezzüz itmez 'alâ ennehû kad belega meblegan lâ yelfitühû kâti'un didigi kelâmuñ âhirine varınca bu ma'nâyadur bu nev' mükâşefeye derece-i kâşid dirler eger müstedim olsa ikinci nev' dür derece-i şânide olur.

Ve'd-derecetü's-şâniyetü hüve'l-kaşdu ellezî lâ yelteki sebeben illâ kaşa'ahû velâ yede'u hâilen illâ mene'ahû ve lâ yetehâmelühû illâ sehhelehû ya'nî derece-i şâniyede olan sâlik-i mükâşif şol rutbeye bâliğ olur ki himmeti 'âlî ve kaşd-ı ğurbeti şâfi olduğundan maşşüdını talebde bir kâti' anı kaç' a kâdir olmaz ve bir hâil aña hicâb olmaz ve bir emr-i 'azîm teveccüh eylese andan gücenmez ne olursam olayım maşşüduma ereyim diyü baş ü cânından geçer kaşdına hâlel virmez Hâk te'âlâ şıdk -ı 'azîmetinüñ hürmetine ol emr-i hâili teshîl ider Beyt: [106b]

*Leylâ için mecnûn olan iki cihânı terk ider
Başıyla hem cânın virür Hâkkı seven merdâneler*

Ve'd-derecetü's-şâlişetü fe mükâşefetü 'aynıñ lâ mükâşefetü 'ilmın ve lâ mükâşefetü hâlin ve hiye mükâşefetün mühizzü resmetin teşîru ile't-tezdâdi iltizâzin ev yülciü ilâ tevekküfi 'ilmi teressümin ve ğâyetü hâzihi'l-mükâşefeti'l-müşâhedetü ya'nî derece-i şâlişde olan sâlik-i mükâşifün mükâşefesi mükâşefe-i 'ayndür mükâşefe-i 'ilm ve mükâşefe-i hâl degildir ya'nî sâlik zât u şifâtı zât-ı Hâkda fânî olub ismü resmden eşer kalmadığında zât-ı Hâkkı yine 'ayn -ı Hâkla görür netekim Rasûl-i Ekrem 'aleyhi ve sellem buyurur "ra'eytü Rabbî bi nûri Rabbî" ya'nî Rabbimi yine Rabbimün nûriyla gördüm bir nev' mükâşefeye mükâşefe-i 'ayn dirler bunuñ şâhibi ism ü resmin ifnâ eylediginden sâir lezâyizle telezzüz itmez zirâ telezzüz bakıyye-i vücûd olmasa telezzüz-i nice mülâhaza olunur.

Bir daħı tevaqqüfa ilticâ itmez ya'nî baqıyye-i vücüd olduħda ol baqıyyenüñ fenâsına tevaqqüfa muhtâc olur idi baqıyye-i vücüd maħv olduħda murâdı ħâşıl olur tevaqqüfa ilticâ itmez.

Bir daħı bir isimle tevessüm ve bir resimle teressüm tenezzül itmez zîrâ ism ü resm fânî olmuşdur maķâm-ı fenâda temekkün eyleyen kimesnede ism ü resm olmaz ism ü resm ü tevaqqüf ü iltizâz ehl-i telvînüñ vazîfesidür zîrâ anlarda baqıyye-i vücüd vâriddür *ve hiye mükâşefetün lâ tezeru simeten tüşîru ilâ iltizâzin* kelâmınıñ âħirine varınca neticesi budur bu mükâşefenüñ ġâyeti müşâhededir.

9/2- BĀBU'L-MÜŞĀHEDETİ

Ķāle'llahu te'ālā: "İnne fî zālike le zikrā li men kāne lehū ħalbün ev elķā's-sema' ve hüve şehidün" (50/37) ya'nî şehid müşâhede ma'nâsına isti'mâl olunduğundan Muşannif rĥ sâliküñ müşâhedesine bu âyet-i kerîmei delîl getürdi.

El-müşâhedetü süķûtu'l-ħicâbi re'sen ve hiye fevķa'l-mükâşefeti li enne'l-mükâşefete velâyetü'n-na'ti ve fihi şeyün min el-beķâi ve'l-müşâhedetü velâyetü'l-'ayni ve'z-zâti [107a] mükâşefe velâyet na'tıdur bunda baqıyye-i resmden şey vardur müşâhede velâyet-i zâtdur bunda baqıyye yokdur Ħaķda ifnâ ile ħâşıl olan velâyet velâyet-i na't dirler ħurb-ı nevâfil daħı dirler zâti zât-ı Ħaķda ifnâ ile ħâşıl olan velâyet velâyet dirler ħurb-ı ferâ'iz daħı dirler ħurb -ı ferâ'iz ħurb-ı nevâfilden a'lâdur müşâhedede ħicâb külliyyetle maħv olur müşâhede olan sâlikte zâten ve şıfaten ve fi'len vücüd ħalmaz *el-müşâhedetü süķûtu'l-ħicâbi re'sen* didiği bu ma'nâyadur ammâ mükâşefeden a'lâ oldığı mükâşefenüñ derece-i evveli ile derece-i şânide olan mükâşefeden a'lâdur derece-i şâlişe degildür zîrâ derece-i şâlişede sâliküñ vücüdü külliyyetle maħv olub müşâhede derecesine vâşıl olur.

Ve hiye şelâsetü derecâtın ed-derecetü'l-ülâ müşâhedetü ma'rifetin tecrî fevka hudûdi'l-'ilmi fî levâihî nûri'l-vücûdi ya'nî müşâhede üç derecedür derece-i ülâda olan müşâhedeye müşâhede-i ma'rifet dirler hudûd-ı 'ilmüñ fevķinde cārî olur ya'nî 'ulemâ-i rusûmüñ 'ilmi 'ilmün bi'l-ğaybdur ya'nî 'ulemâ-yı zâhir Hâķ te'âlânüñ vücûduñ zâten ve şifaten ve fî'len bilürler maḡş Qur'ânı ve enbiyâyı taşdıķan bilürler 'avâm-ı nâs anları taķlıden bilürler bunlaruñ 'ilminüñ hudûdı taķlıd ü istidlâldür bu nev' 'ilme 'ilmün bi'l-ğayb dirler ve imânlarına imân -ı taķlıdi ve imân-ı istidlâlî didikleri gibi Hâzret-i Bârînuñ vücûduñ zâten ve şifaten ve fî'len bir nev' daḡı bilmek vardur ol 'ilmün 'ilm bi's-şehâde olduğından aña 'ilm-i şuhûdî dirler enbiyânuñ ve evliyânuñ 'ilmidür bu 'ilm-i şuhûdî 'ilm-i ġaybdan a'lâdur müşâhede-i ma'rifet didikleri budur *müşâhedetü ma'rifetin tecrî fevka hudûdi'l-'ilmi fî levâihî nûri'l-vücûdi* didigi bu ma'nâya nâḡıkdur vücûd-ı Hâķķı gine nûr -ı Hâķķuñ leme'ânından [107b] müşâhede idenler taķlıd ü istidlâle bakmazlar Beyt:

*'Aķla bakma ir tecellî nûrına
Şem'a hâcet qalmaz olduķda şabâḡ*

Ve'd-derecetü's-sâniyetü müşâhedetü mu'âyenetin taķta'ü ḡibâle's-şevâhidi ve tûlbisü nu'ute'l-ķudsi ve tûharrisü elsinete'l-işârâti ya'nî derece-i şânide olan müşâhedeye müşâhede-i mu'âyene dirler müşâhede-i ma'rifetüñ fevķindedür zîrâ müşâhede-i mu'âyenet müstaķar u şâbitdür şâḡibinden zâil olmaz müşâhede-i ma'rifet zâil olur şevâhid diyü şol hâzret -i vücûddan ya'nî cānib-i Hâķdan leme'ân idüb berķ uran envâra dirler sâliküñ teveccüh ü iķbâli ve seyr ü sülûkü şaḡiḡ olmaya idi böyle tecelliyât ile tebşîr ü teşrifât olmaz idi öyle olsa bu envâruñ böyle levâyıḡ ve zuhûrı sâliküñ şıḡḡat-i hâline şehâdet eylediginden şevâhid didiler sâliki cenâb -ı Hâķķa cezb eylediginden 'abd-i abıķuñ? ya'nî şâḡibinden kaçan ķuluñ boynuna taķulan âya? teşbîh eyleyüb *ḡibâlü's-şevâhidi* didi Beyt:

*Vech-i yâri seyr iden yağma ider hep vârimı
Manşûrleyin ol yârûñ zülfüne ber dâr olur*

cezbe-i şevâhidle müncezib olduğundan zâten tecellîye mazhar olub tecelliyât -ı şifât -ı âsârı olan envârı muzmaḥil ü fânî olur lezzetinden geçüb meşhûdunda fânî olub zât-ı Ḥaqqı ‘ayânen müşâhede ider ḥabl-i cezbe ile çekmeye ḥâcet kalmaz ke’enne âyî? kaṭ olunur *müşâhedetü mu‘âyenetin taḫṭa‘ü ḥibâle’s-şevâhidi* didigi bu ma‘nâyadur ḥibâl-i câzibeye ihtiyâc vaḫt-ı infişâlde olur Efendisine kemâl-i kurb ile qarîb olub vişâli zülâlini yed-i maḥbûbundan nûş eylese ḥable ne ḥâcet cemî‘ -i ef‘ âli ve şifâtından belki zâtından geçüb zenb-i vücûdundan ya‘nî vücûduñ “*zenbün lâ yüķâsü bihi zenbün âḫarün*” feḫvâsı kendinde vücûd görmek bir zenb-i ‘azîm [108a] olucak ifnâsı vücûd-ı resmî eyleyüb vücûd-ı Ḥaqqânî ile mevcûd olduğundan ke’enne aḫlâķu’llah ile müteḫallîķ olub ḥal‘ -ı ḳudsîyyeden bir ḥâcet gire Efendisine kemâl-i teḫarrubuna delâlet itsün için ‘âlem-i dünyâda pâdişahların muḫarreblerine kendine maḫşûş libâslaruñ giydirmek ol muḫarrebüñ efendisine kemâl-i ḳurbetine delâlet eylediği gibi *ve tûlbisü nu‘ûte’l-ḳudsi* didigi bu ma‘nâyadur bu maḫâm maḫâm-ı cem‘le eḫadiyyet ya‘nî maḫâm-ı zât -ı eḫadiyyet olduğundan bunda esmâ ü şifât tekeşşürî ya‘nî keşreti olmaz vaḫdet-i şırfdur esmâ ü şifât olmasa anlaruñ mezâhiri daḫı a‘yânda vücûd kalmaz ki işâret eylesün kime işâret olunsun ne ile işâret olunsun *ve tûḫarrisü elsinete’l-işârâti* didigi bu ma‘nâyadur *tûḫarrisü’l-elsinete* demek diller tuṭulub söylemeye ḳâdir olmaz dimekdür.

Ve’d-derecetü’s-şâlişetü müşâhedetü cem‘in teczibü ilâ ‘ayni’l-cem‘i mâliketün li şihḫati’l-vürüdi râkibetün baḫre’l-vücûdi ya‘nî derece-i şâlişede olan müşâhede müşâhede-i cem‘dür ‘abdüñ vücûd-ı resmîsi vücûd maḫv ü fânî ü muzmaḥil olub ‘abdüñ Ḥaqqı gine Ḥaḫla müşâhedesine müşâhedet -i cem‘dirler ol müşâhede ‘abdi ‘ayn-ı cema‘ cezb ider maḫâm-ı eḫadiyyetde cem‘ esmâ ü şifât ü mezâhiri olan a‘yân fânî olub keşret-i i‘tibârî mürtefi‘ olduğundan ol maḫâma ‘ayn-ı cem‘ dirler ‘ayn-ı

cema‘ cezb ider demek maḳām-ı zāt ki maḳām-ı eḫadiyyetdür aña cezb ider dimekdür taḫḳīki bu vecihledür ki cemī‘-i a‘yān ü ekvān ve mā fihā mümkinātdan olub mümkin zātında ‘adem-i şırf olub bir vācibü’l-vücūdi icādıyla vücūda gelmişlerdür gine ‘adem-i ‘aşliyye rucū‘ ideceklerdür vücūdları bi zātihim degildür Ḥaḳḳuñ icādıyladır zātları nice Ḥaḳḳuñ icādıyla olsa şıfāt ü ef āli daḫı öyle Ḥaḳḳuñ icādıyla [108b] mevcūddur cümle ḫarekāt sekenāti ḳabza-i ḳudret-i Ḥaḳda maḳbūzdur “ve lillahi mülkü’s-semāvāti ve’l-‘arz” (5/17) “yef’alü’llahü mā yeşāü” (14/27) “ve yaḫkümü mā yürüdü” (5/1) anları buña delil-i nāḫḳdur Ḥaḳḳuñ icādıyla mevcūd olub ef āl-i iḫtiyāriyye ve irādet-i cūziyye şāḫibi oldıḡımızdan şevāba ve ‘iḳāba müsteḫaḳ olmuşuzdur mu‘teḳadāt-ı ehl-i sünnet ve’l-cemā‘at budur bunu böylece bilmege ‘ilm-i yaḳīn dirler merātib-i ‘ilmüñ ednāsıdır bu aḫvāli ‘iyānen bilmege ‘ayne’l-yaḳīn dirler merātibün evsātıdır ḫaḳīkiyle muteḫaḳḳıḳ olub vāḳi‘ ḫāli vicdānen bilmege ḫaḳḳa’l-yaḳīn dirler merātibün a‘lāsıdır ḫaḳīkat vücūd-ı Ḥaḳḳuñ olub ‘ālemüñ taşarrufi ḳabza-i Ḥaḳda olub oldıḡını vicdānla bilmege ḫaḳḳa’l-yaḳīn dirler mutaşavvıfanuñ ‘ilmi bu ‘ilimdür cümle ‘ulūmuñ taşvīrin muvaffaḳ oldıḡımız ḳadar ‘avn -ı Ḥaḳla beyān idelim bu ḫāle meşāyḫ -ı kümmelīn ‘ālem-i ḫayāl dimişler netekim Molla Cāmī ḳuddise sırruh’s-sāmī buyurur “inne mā fi’l-kevni vehmün ev ḫayālün ev ‘ukūsün fi’l-merāyā ev zılālün” ya‘nī bu kevnde olan eşyānuñ vücūdi ḫaḳīki olmadıḡından ‘ayniyle ḫayālāt ya vehm yāḫud āyinelerde görünen ‘ukūs veyāḫud gölge gibidür ‘avām-ı nāsuñ ‘ilmi ḫayāl ü zılāl seyrin idenlerüñ ‘ilmi gibidür ḫayāl ü zılāl oynadanlar elā-yı ādem şüretinde ḳuḳlalar peydāḫ idüb her birine bir ād ḳoyar iper ile birbirine baḡlanmışlar ipüñ ucu üstāzın yedindedür her birine münāsib şavtlar çağırub elinde olan ipi taḫrīk eylediginde perde içinde olan ḳuḳlalar her biri bir tarzla oynarlar perdeden taşrada olanlar cümlesinüñ ipi üstāzınuñ oldıḡıñ bilmezler ḳuḳlanuñ her birini müstaḳılen kendi oynar ve kendi çağırub söyleşir zan iderler ‘avām-ı nās daḫı Ḥaḳḳuñ a‘yānda olan [109a] taşarrufuñ görmez herkes kendi fi‘lini kendine üstāz ider ḫavāşşuñ ‘ilmi ol ḫayāl ü zıl perdesinüñ içinde oḫuran ādemler ki ḳuḳlalarda müstaḳıllen ḫareket ḳudreti olmadıḡıñ ve şavt-ı şadāda

‘alākaları olmayub çağırın ve tahrik iden üstağ oldığın bilürler anlaruñ ‘ilmi gibidür zırâ havâşş-ı ‘ibâdu’llah şıfâtların şıfât -ı Hâğda ve ef’âllerin ef’âl-i Hâğda ifnâ idüb kendilerinden ve ğayrılardan şadır olan ef’âl ü ahvâli Hâğret -i Hâğğıñ ğalk idüb işlemeğe ğudret virdiğinden bilürler ‘ayne’l-yağın ü mu’âyenet bu nev’ ‘ilmdür bundan da a’lâ bir ‘ilm dağı vardır aña ğağğı’l-yağın ü müşâhede dirler ol ki kendinüñ ve ğayrinüñ zât ü şıfâtı ve ef’âli Hâğğıñ zât ü şıfâtı ve ef’âline nisbet ke’enne yok gibi görmekdür *lâ mevcûde illâ hû* mağâmıdır ma’nâ-yı ğağğığat vücûduyla mevcûd yokdur *ill’allahü zü’l-celâl ve’l-cemâl* vardır dimekdür muğlak vücûdı nefy degildür muğlak vücûd selb olunsa a’yânda hiç vücûd olmasa teklif kime olur teklifüñ süğüğü lâzım gelür ol ğod bätıldür ğağğığat de odur mevcûd dimezem *lâ lâ ve lî* bu cümle andandır degil bu o o bu kellâ bu ma’nâyadır biz yine şadırımıza gelelim şadırımız derece-i şâlişde olan müşâhedeği beyân idi imdi bu derecede olanlar zât-ı ‘abdı ‘adem-i ‘aşlisine rucü’ eyleyüb *kemâ lem yekün* ya’nî olmamış gibi oldığın müşâhede iderler Hâğret-i Hâğğıñ zâtı ezelde bâğı olduğı gibi ebedde dağı bâğı olmasını müşâhede iderler bu ğâlet bunlara fenâdan şoñra beğâ bulduğlarında ğâşıl olur bu ğâlete bunlar ke’enne mâlik gibi olurlar *mâliketün li şığğati’l-vürüdi râğibetün bahre’l-vücûdi* didiğı bu ma’nâyadır bu ğâlet bir emr-i vicdânıdır [109b] ğağğığati beyân ile bilmez “*men lem yezük lem ya’rif*” ya’nî tatmayan bilmez ‘ömründe ‘asel yimiyeñ kimesneye ‘aselüñ lezzetini tefhîm mümkün olmadığı gibi.

9/3-BĀBU’L-MU’ĀYENETİ

Ğâle’llahu te’âlâ: “E lem tera ilâ Rabbike keyfe medde’z-ğille” (25/45) “e lem tera” kelimesinde olan hemze-i inkâriyye nefyi ru’yet üzerine dâğil olmağla tağrîr-i ru’yete delâlet eyleyüb mu’âyenet ü ru’yet bir ma’nâyâ oldığından Muşannif rğ mu’âyeneği bu âyetle işbât eyledi.

El-mu'āyenetü selāsü derecātin ihdāhā mu'āyenetü'l-ebşāri ve's-şāniyetü mu'āyenetü 'ayni'l-ḳalbi ve hiye ma'rifetü's-şey'i 'alā na'tihī 'ilmen yaḳta'u'r-raybete ve lā teşübühü hayratün ya'nī mu'āyenāt üç derecedür evvelkisi mu'āyene-i ebşārdur ya'nī baş göziyle görmekdür taḳrīre ḥācet yok ikincisi mu'āyene-i 'ayn-i ḳalbdür ya'nī sālīkūn ḳalb gözi açılıb ülü'l-ebşārdan olsa muḳaddimen zıkr olunduḡı gibi a'yān u ekvān anuñ taşarrufi ḳabzatu'llahda maḳbūz olub ḥarekāt ü sekenāti Ḥaḳḳuñ meşīyyet ü taḳdīr ü ḥükmiyle olduḡın ve kıyām ü şebāti daḡı öyle Ḥāzret -i Ḥaḳḳuñ iḳāmet ü işbātıyla olduḡını mu'āyenet ider ve hüve ma'rifetü's-şey'i 'alā na'tihī 'ilmen didiḡı bu ma'nāyadur beşāyir-i ḳulüb nūr-ı Ḥaḳla münevver olduḡından her şeyi ne şıfatla mevşūf olsa ol şıfat üzerine bilür ḥaḳā itmez ve ḥaḳıḳatini bilmekten 'āciz olub ḥayretde ḳalmaz yaḳta'u'r-raybete ve lā teşübühü'l-ḥayratü bu ma'nāyadur şevāhid-i 'ilmle mu'āyenet dirler ya'nī delāil-i 'aḳliyye ve naḳliyye bu mu'āyeneye şehādet iderler.

Ve'l-mu'āyenetü's-şālişü mu'āyenetü 'ayni'r-rūhi ve hiye'lletī yū'āyinü'l-Ḥaḳḳa 'ayānen maḡzān ve'l-ervāhu inne mā zaḥerat ve ükrimet bi'l-beḳāi li tenāḡiye senāe'l-ḥāzreti ve tüşāhide behāe'l-'izzeti ve teczibü'l-ḳulūbe ilā fenāi'l-ḥāzreti ya'nī mu'āyene-i şālise [110a]'ayn-ı rūhuñ mu'āyenesidür ol 'ayn-ı rūḡ ya'nī cān gözi nūr-ı Ḥaḳḳdur Ḥaḳḳı nūr-ı Ḥaḳla maḡzā 'ayānen mu'āyenet ider şöyle ki hiç şüphe ḳarışmaz ve bir ḥicāb men' itmez ol ervāḡ sivāya te'alluḳ aḡyāre nazardur neden tāhirdür ve'l-ervāhu inne mā zaḥerat didiḡı bu ma'nāyadur nūr-ı Ḥaḳdan bir nūr olduḡından beḳā-yı Ḥaḳla bāḳī olur cānib-i ḥāzrete envā'-ı tazarru'āt ve niyāzāt ile münācāt eyleyüb 'arz-ı ḥācāt itmeye ve ızhār -ı maḡabbet için 'āşık ma'sūḳına te'aşşuḳundan ḡazeller oḳumasına münāḡāt dirler li tenāḡiye senāe'l-ḥāzreti didiḡı bu ma'nāyadur anuñla Cenāb-ı 'izzetüñ ḡüsn ü behāsuñ müşāhede eyleyüb ḳalbi cānib-i Ḥaḳḳa müncezib olur ve tüşāhide behāe'l-'izzeti ve teczibü'l-ḳulūbe didiḡı bu ma'nāyadur.

9/4-BĀBU'L-ĤAYĀTİ

Ķāle'llahu te'ālā: "Eve men kāne meyyiten fe aḥyeynāhü" (4/122) *ismü'l-ḥayāti fi hāze'l-bābi yüşāribühü ilā şelāseti eşyā'e el-ḥayātü'l-ülā ḥayātü'l-'ilmi min mevti'l-cehli lehā şelāsetü enfāsin nefşü'l-ḥavfi ve nefşü'r-recāi ve nefşü'l-maḥabbeti ya'nī ḥayāt ismi bu tārīḳda üç nev' şeye dirler evvelkisine ḥayātü'l-'ilm mine'l-cehli dirler anuñ içün nefş vardır evvelkisine nefş-i ḥavf dirler ikincisine nefş-i recā dirler üçüncisine nefş-i maḥabbet dirler ḥayāt-ı 'ilm didigi 'ilmle ḳalb-i mü'min ḥayāt bulub taleb-i Ḥaḳda ḥareket ider şöyle ki a'zāya sirāyet idüb a'zāya daḥi kendine maḥşüş ḥareketle tā'at ider ḥareket-i ḥayātuñ ḥavāşşından olub 'ilmiyle ḥāşıl olduğından sükütü cehlden nāşī olduğundan cāhili meyyite teşbīh eyleyüb sükün meyyitüñ ḥavāşşından olub cehle olunan *ḥayātü'l-'ilmi min mevti'l-cehli* didi nefş-i ḥavf diyü Ḥaḳ te'ālānuñ 'aşilere eylediği va'īd āyetlerüñ ya'nī 'azāb u 'ikābı nāṭıḳ āyāt-ı beyyine ve eḥādış-i nebeviyye istimā' eylediginde ḳalbine ḥaşyet gelüb ve inābet itmeye dirler ḥāl-i ḡafletden ke'enne [110b] meyyit gibi olub va'īdātı istimā' eylediginde ḥāb-ı ḡafletden uyāndığını meyyitüñ ḥīn-i ḥayātde teneffüsüne teşbīhen nefsi ḥavfle ta'bīr eyledi nefş-i recā diyü gine Ḥaḳ te'ālā muṭī' 'ābid ḳullarına eylediği va'dini nāṭıḳ āyāt u eḥādış istimā' eyledigine ḳalbine recā düşüb tā'ata raḡbet itmege dirler ol daḥi ḥāb-ı ḡafletde meyyit gibi idi mev'ūdātı istimā' dan soñra uyanub tā'at ü 'ibādāt-ı mütenevvi'aya mübāşeret eylediğini bi nefsiḥi teşbīhen nefş-i recā ile ta'bīr eyledi ve nefş-i maḥabbet diyü Ḥaḳ te'ālānuñ ḳullarına maḥabbetini nāṭıḳ āyāt u eḥādış eylediginde istimā' ḳalbine maḥabbet-ı Ḥaḳ düşüb rızāsı tārīḳına sülük itmege dirler inḳıyād ḥālinde meyyit gibi iken 'aşḳ-ı ilāhiyye ile inbisāt ü cilve geldigini teneffüse teşbīhen nefş-i maḥabbet ile ta'bīr eyledi.*

Ve'l-ḥayātü's-şāniyetü ḥayātü'l-cem'i min mevti't-tefīḳati lehā nefesü'l-izṭırāri ve nefesü'l-iftiḳāri ve nefesü'l-iftihāri ya'nī ḥayāt-ı şāniye diyü tefīḳa-i mevtden ḥayāt-ı cema' dirler sālīküñ nefsi ḳable's-sülük eşyā-yı nefşāniyye ve lezāiz-i dünyeviyyeye

müte' allıkdur ol lezâizüñ beķā ü şebâtı olmadığından bu şaife anı cemādāt menzilesine tuşub mevtādan 'add iderler öyle mevtā menzilesinde olan lezāiz ile telezzüz eyleyüb lezāiz-i uşreviyye ki bākīdür aña meyl ü raġbet itmeyen ehl-i dünyāyı dağı mevtādan 'add iderler netekim Fahr-ı 'ālem-i kāināt 'aleyhi't-taġiyyāt ve't-teslīmāt buyurur "*lā tucālisū me'a'l-mevtā*" ya'nī mevtā ile meclis olmañızı sālīk şalbi řavātır-ı nefsāniyyeye iřtiġāl ile müstaġraķ olub mebdā ü me'ād fikrinde olmadığından meyyit gibi olmuşdur bu ġāle mevt-i tefiķa dirler ba'de's-sülūk ġāb-ı ġafletden uyanub mebde ü me'āddan fikr eylese dünyānuñ fenāsını ve 'uķbānuñ beķāsını fehm idüb řavātır-ı müteferriķasuñ cem' idüb ke'enne yeniden [111a] ġayāt bulur bu ġālete *ġayātu'l-cem'i min mevti't-tefiķati* dirler ol ġayātla ġayy olan sālīk üç nefesle teneffüs ider evvelkisine nefes-i ıztırārī dirler ikincisine nefes-i iftikārī dirler üçüncisine nefes-i iftiġārī dirler nefes-i ıztırārī oldur ki sālīk evāil-i sülūkde māsivā'l-ġaķdan ya'nī cemī'-i lezāiz-i nefsāniyyeden ve 'alāyık-ı dünyeviyyeden münķatı' olub her ġālede kemāl-i 'acziñi bildiginde muştar olmaġla cānib-i ġaķķa ilticā ile kerem-i ġaķķa mazġar olub nev'an teneffüs ider *nefesü'l-ıztırārī* didigi budur ve nefes-i iftikārī oldur ki sālīke evāsıř-ı ġālinde vāķī' olur nefes-i ıztırārdan a'lādur zīrā ıztırāruñ řānı sālīki ġaķķdan ķař itmekdür ġayrı degil ammā nefes-i iftikārī sālīki ġaķķa cem' ider zīrā sālīk evāsıř-i ġālinde cemī' a'yān ü ekvān ġāzret-i ġaķķuñ mülki olub kimsede ġavl ü kuvvet-i ķudret olmadığını bilür her ne ki şaleb iderse ġāzret-i ġaķķdan ider ol vaķt faşlu'llahuñ āřārını ve luřf-ı ġaķ envārını görüb teneffüs ider *ve nefes-i iftikārī* didigi budur ve nefes-i iftiġārī dağı oldur ki sālīke evāġir-i sülūkünde olur ol ki sālīküñ tecelliyāt-ı cüziyyeyi řuhūdıdur şöyle ki esmā-i ilāhiyye nūriyla münevver olub nu'üt-ı ķuds libāsuñ giyer ya'nī aġlāķ-ı ġāmīde ile müteġallıķ olub iftiġār ider ya'nī sırrında ol şerefile teşerrüfüne telezzüz ü iftiġār bulunur dimekdür 'avām-ı nās gibi ġaķķa ġālini ızġār ile iftiġār ider demek degildür ol 'ubūdiyyet muġālīfdür 'ubūdiyyet kemāl-i tezellül iķtizā ider.

Ve'l-hayätü's-sâlişetü hayätün ve nefesü'l-vücüdi ve hüve yemne'ü'l-infişâle ve nefesü'l-infirâdi ve hüve yürüşü'l-ittişâle ve leyse verâe zâlike mülahazâtün li'n-nezârati ve lâ tâkatün li'l-işârati ya'nî hayât-ı şâlişe şol hayâtdur ki hayât -ı vücüd dirler resm-i 'abd ya'nî 'abdüñ vücüd-ı resmîsidür vücüd-ı resmîsi vücüd-ı hâkîkî ki Hâkkuñ vücüdüdür anda fânî olduğundan [111b] şoñra sekrinde şahv bulub beka bi'llah maqâmında vücüd-ı Hâkkanîyle mevcüd ve hayât-ı Rabbânîyle hayy olmaqlığına hayât-ı vücüd dirler *ve hüve hayätün bi'l-Hâkku* didigi bu ma'nâyâ remz ider bu maqâmda olan sâlik-i 'ârif her neye ki nazar itse Hâkkuñ ikâmetiyle kâim görür bir şeyde müstaķil vücüd görmez bir şuhûda şuhûdu kayyümiyyeti'l-Hâkku li'l-küllî dirler bunuñ verâsında terâķķi olunacak derece yokdur evvel vehlesinde ya'nî nür-ı Hâk zâhir olub cümlei ihâta eylediginde şöyle ki cemî' a'yân u ekvân nürânî ve zulmânî maḥv olduğda sâlike heybet târî olub sâlik heybetde vâķi' olur cümle rüsüm fânî olduğundan bir şeyde te'sîr görmez bu hâlete nefes-i heybet dirler *nefesü'l-ilâhiyyeti ve hüve yümeyyitü'l-i'tilâle* didigi bu ma'nâyadur bu maqâmda sâlik cemî' eşyâyı vücüd-ı Hâkka mevcüd görür şöyle ki infişâli yok ya'nî dâim böyle görüb bunuñla râḥatlanub teneffüs ider bu hâlete neefs-i vücüd dirler *ve nefesü'l-vücüdi ve hüve yemne'ü'l-infişâle* didigi bu ma'nâyadur Hâzret-i Hâkkuñ vücüd-ı hâkîkî ile mevcüd olmaķda ferdâniyyetüñ şuhûda şuhûd-ı ferdâniyyet dirler ya'nî a'yân-ı şâbite ve mâhiyât-ı mevcüdenüñ te'ayyünât-ı şuriyesine nazaran olunsa keşrât zâhir olur a'yân ef'âl-i ilâhda bi ḥasebi'l-vücüd ğayri degil ef'âlullahda şifâtu'llahdan bi ḥasebi'l-vücüd ğayri degil şifâtu'llah daḥı zâtu'llahdan bi ḥasebi'l-vücüd ğayri degil kâidesi üzre cümle ekvân zâtu'llahdan bi ḥasebi'l-vücüd ğayri olmadığını intâc eylese şifât u ef'âlde ve a'yân-ı mütenevvi'ada olan ğayriyyet hemân te'ayyünât-ı şuriyelerinde olsa vücüdları vücüd-ı Hâkdan ğayri olmasa Hâzret-i Hâkkuñ vücüdda ferdâniyyeti muḥakkaķ olduğunu müşâhede ile râḥatlanub teneffüs ider bu müşâhedeye nefes-i infirâd dirler bu şuhûd ittîşâl irâş ider [112a] didigi 'âķluñ i'tibârıyla ve hissüñ teḥallî iledür netekim eşyâ üzerine münbesit olan gölge ol eşyâya muttaşşil degildir zirâ gölgede vücüd olmadığı zâhirdür ammâ

‘aql ü his muttaşşıl i‘tibâr ider sevâdına nazar bir şeyi tehayyül ider haqîkatde bir şey degildir anuñ gibi a‘yânuñ te‘ayyünât-ı şūriyesine nazar olunsa eşyâ keşir ü mevcūd görünür haqîkatine nazar olunsa ekvânı ef‘âl-i Haqqa mazhar ef‘âli şifatına mazhar ve şıfatı zâtına mazhardur mazhariyyet bir ma‘nâdur ma‘nâda vücūd olmaz vücūd şuretde olur öyle olsa ittışâl nice mülâhaza olunur hülül ü ittihâd dahı müteşavver degildir zîrâ hülül ü ittihâd ü ittışâl mevcūduñ ya‘nî iki mevcūd beyninde taşavvur olunur bunda vücūd-ı Haqdan ğayrı vücūd yoqdur haqîkat-i vücūdda Hażret-i Allah ‘azze ve celle ferddür şerîki ve nazîri yoqdur bu hâlet kemâlüñ ğâyeti olduğından *ve leyse verâe zâlike melhazun li’n-nezâratı* didi ya‘nî bunuñ fevkinde maqâm yoqdur ki gözler nazar idecek.

9/5-BĀBU’L-ĶABŪZĪ

Ķāle’llahu te‘ālā: “Şümme kabeznâhü ileynâ kabzan yesirâ” (25/46) el-ķabzu fi hāze’l-bābi ismün yüşāribühü ilā maqāmi’z-zanāini ellezīne’d-deħarahüm’l-Haqqu iştinā’an li nefsihī ya‘nî bu bābda kabz bir maqāma işāret olunan isimdür ol maqāma maqām-ı zanāyin dirler Haq te‘ālā anlar ve kendi için ihtiyār itmişdür kendinden ğayrı halkuñ bildigine rızası yoqdur halkdan anları göyenler halka göstermez gizler netekim hadiş-ı kıtside buyurur *“evliyāi tahte kıbābi lā ya‘rifühüm ğayri”* ya‘nî benim dostlarım benim kıubbelerim altındadurlar anları benden ğayrı kimseler bilmez buyurdı.

Ve hüm ‘alā şelāseti firāķın firķatün kabezahüm ileyhi kabza’t-tevañi fe zanne bihim ‘alā a‘yüni’l-‘ālemīne ya‘nî kabz üç firķadur evvelki firķası şol firķa ki [112b] ya‘nî şol cemā’ atdür ki cemī’ -i keşirden ayrılıb ‘alā hidet bir cemā’ at olur anları Haq te‘ālā a‘yân ü ağyārdan viķāye ya‘nî hıfzan ihfā eyleyüb halkla muħālaţadan men‘ eylemişdür anları ünsi bi’z-zāt Haqla olub ol hāl üzre teveffi iderler anlara ehl-i seyaħet ve ehl-i ‘uzlet ve ehl-i ħalvet dirler anları Haq te‘ālā gönüldiginden nās ile ihtilād ü icmā’a ruħşat virmeyüb aħvāllerin gizlemişdür *fe zanne bihim ‘alā a‘yüni’l-‘ālemīne* didigi bu ma‘nāyadur gönülmesi buhlünden degildir zîrâ Hażret-i Haq cevāddur baħil

degildür lâkin li hikmetin ihfâ ider nâsuñ ma' lûmi olsa nâsuñ teveccüh itmelerinden huzûrına hâlel gelmek gibi ve 'ucb ü riyâya mübtelâ ol mağ gibi beşeriyet-i hâl hasebiyle afetden emniyet olmaz.

Ve firqatün kabezahüm bi setrihim fî libâsi't-telbîsi ve esbele 'aleyhim ekillete'r-rusûmi fe ahfâhüm 'an 'uyûni'l-'âlemi ya' nî ikinci firçası şol firqadur ki halk anlaruñ maqâm-ı velâyetde olduklaruñ bilmezler kendileri gibi ehl-i dünyâdan zann iderler zirâ zâhir-i şerî' atde halk gibi gözler libâs u ta'âm emrinde ve nâsla ihtilâtda sâir nâs gibi olur bâtınları Hâkla olub Hâkkuñ kendine ve gayrıya eyledigi mu'âmelisin murâkabeden münfek olmazlar lufla mu'âmelesin görseler cemâlûñ müşâhedet idüb hamd ü şenâ iderler ve kâhrla mu'âmelesin görseler celâlûñ müşâhede idüb tevbe ü istiğfâra meşgûl olurlar zâhirleri halkla bâtınları Hâkla olurlar *el-'ârifü ke'enne bâinün* didikleri bu ma' nâyadur Muşannifüñ kelâmınuñ taḥkîki budur.

Ve firqatün kabezahüm minhüm ileyhi ve seterahüm 'an enfüsihim ve a'yünihim li luflî maqâmihim fe şâfâhüm müşâfâti sırrin fe zanne bihim 'aleyhim ya' nî üçüncü firçası şol firqadur ki Hâk te'âlâ anları kendilerine daḥı bildirmedi ve bildirmez hattâ 'âleme feyz-ı Hudâ anlaruñ yüzünden olub [113a] nice 'aṭâyât ü ihsânât anlaruñ şerefine olur ve nice beliyyât ü tezlîlât anlaruñ ḥurmetine def' olunur lâkin kendilerinüñ bu hâlden haberleri olmaz maqâmları gâyet laṭif olduğundan Hâk te'âlâ hâllerüñ kendilerinden daḥı setr idüb setran kendine şafâ ittiḥâz idinür *fe şâfâhüm müşâfâti sırrin* didigi bu ma' nâyadur sâir ehl-i sülûk gibi zâhirlerinde ahvâl-i gâribe ki vecd ü şevk ü velen ü hayret ü kâlak ü heybet gibi zâhir olmaz isti' dâdları gâyet kemâlde olduğundan tecelliyât-ı cemâl ü celâlûñ âşârı zâhir olmaz bunlar dâim maqâm-ı fenâda olub maqâm-ı beḳâyâ gelmediklerinden ve rutbelerinden ḥabîr olmazlar Hâk te'âlânuñ katında kemâl-i 'izzetlerinden beḳâ menziline tenzîl itmez zirâ beḳâ menziline nâzil olub şahv bulsalar kendilerüñ ve sâir ḥalâyıki görürler Hâk te'âlâ kendinden gayriye bakmasını gönüleyub şahve getürmez *fe zanne bihim 'aleyhim* didigi bu ma' nâyadur.

9/6- BĀBU'L-BASTĪ

Ḳāle'llahu te'ālā: "Yeẓraüküm fihī" (42/11) āyet-i kerīmenüñ evveli "ce'alaleküm min enfüsiküm ezvācen ve mine'l-en'āmi ezvācā" dur "yeẓraüküm fihī" āhiridür nazm-ı kerīmüñ mazmūnı siziñ umūruñuz sizi tedbīr eyledi her biriñiz için ezvāc kılmaklığa ve en'āmiñiz için ezvāc kılub her biriñizüñ umūrı umūr-ı me'āşiyyesi bir biriñiziñ te'āvün ü tenāşırla muntazam olub dünyāda rāhatlık bulmak için dimekdür bu tedbire bast dırler 'avām-ı nās bu vecihle neşr ü bast eylediyse havāşşına dağı tekmiñ merātib eyleyüb 'uqbāda rāhatlık bulmak için bātinlarında nüfūs-ı fāzilet halk eyleyüb aḥvāl-i seniyyeler bast ü neşr eyledi bu münāsebetle bastını dağı Muşannif rḥ bu āyetle istidlāl eyledi.

El-bastu en yūrsele şevāhidü'l-'abdi fī medārici'l-'ilmi ve yūsbele 'alā bāṭinihī ridāe'l-iḥtişāşi ve hüm ehlü't-telbīsi bast diyü sālīküñ silk-i şıḥḥat hāline şehādet idecek [113b] aḥvāl ki tecelliyāt-ı İlähī ve vāridāt-ı Rabbānīdür bunları ızhāra dırler şöyle ki sālīk zāhirde şerī'at-ı zāhire ile 'amel ider 'avām-ı nās anı kendileri gibi 'avāmdan zann iderler *en yūrsele şevāhidü'l-'abdi fī medārici'l-'ilmi* didigi bu ma'nāyadır ammā bāṭını ma'rifet ü şuhūdda havāşşuñ bāṭını gibidür *ve yūsbele 'alā bāṭinihī ridāe'l-iḥtişāşi* didigi bu ma'nāyadır bunlaruñ aḥvālını Ḥāzret-i Ḥāḳ gizleyüb 'avām-ı nās şeklinde isti'māl eylediginden bunlara ehl-i telbīs didiler *ve hüm ehlü't-telbīsi* didigi bu ma'nāyadır.

Ve inne mā büsiṭü fī meydāni'l-bastı li eḥadi şelāseti me'ānin li külli ma'nān ṭāifetün fe ṭāifetün büsiṭat raḥmeten li'l-ḥalkı yübāsiṭühüm ve yülābisühüm fe yestāziüne bi nūrihim ve'l-ḥāḳāiku mecmū'atün ve's-serāyiru meşūnetün ya'nī meydān-ı bastda mütebasıṭ olurlar üç me'āyinüñ birinden ötüri her ma'nā için bir ṭāife vardur meydān lafzıyla ta'bīr itmesi inbisāṭlarından se'at-i hāle ve keşret-i taşarrufātlarına delālet içündür ṭāife-i ülā ḥālḳa raḥmeten münbasıṭ olurlar ya'nī ḥālḳla

ihtilâf idüb müctemi' olurlar umür-ı mübâhalarında müsâmaħa iderler anlaruñ sohbetleri berekâtiyla ħalk dâreyn se' âdetine nâ'il olurlar eķalli? “ *men eħabbe ħavmen ħuşıra me' ahüm* ” ħadîsi mâ şıdķında bulunurlar ma' nâ-yı ħadîş bir kimse bir ħavmi sevse kıyâmetde ol ħavmile ħaşr olunur dimekdür zıyâfâtda ba' zı semâ' ü tena' 'umât vâķi' olsa mümâne' at itmezler buñunla ħalkı cezb idüb âħiru'l-emr řarîķa sülüklerine bâiş olur *fe yestaziüne bi nürihim* didigi bu ma' nâyadur ammâ bâtınlarında olan mükâşefâtları ve müşâhedâtları tağlıub gitmez *ve'l-ħaķâiķu mecmû'atün* didigi bu ma' nâyadur âdâb-ı baştla müteeddibdürler şöyle ki inbisâtları vaķtinde ħadd-i řer' den ħâric sünen-i Muştafâya muħâlif âdâb ve evliyâya mu' âriż mu' âmele izħâr itmediklerinden ħalka tenezzül itmekle temekkünleri [114a] müteğayyir olub tefiķa ü ihticâb řarî olmaz *ve's-serâyiru meşûnetün* didigi bu ma' nâyadur.

*Ve tâifetün büsişat li ħuvveti me' ânihim ve taşmîmü menâzirihim li ennehüm tâifetün lâ tühâlicü's-şevâhidü meşhûdehüm ve lâ tazribü riyâħu'r-rusûmi mevcûdehüm fe hüm münbasişüne fi ħabzati'l-ķabzi ya' nî tâife-i şâniye münbasiş olurlar isti' dâdları ħavi ve vâridleri râsiħ ü şâbit olduğundan ħulťa dimek nâsla ihtilâf ma' nâsınadur ħulťa-i nâsla cem' iyyetlerine ya' nî müşâhedelerine ħalel virmege ihtimâli olmadığundan cilve iderler *li ħuvveti me' ânihim* didigi bu ma' nâyadur.*

Bir daħı 'azîmetleri mu' ammem ya' nî ħavi ve muħkem olub ve manzar u meşhedlerin bir şeyi ħať' â ħicb ü men' itmediginden münbasiş olurlar *ve taşmîmü menâzirihim* didigi bu ma' nâyadur zîrâ bu tâife şöyle tâifedür ki şevâhid -i meşhûdına muħâlecet itmez ya' nî tecelliyât-ı cüziyye-i esmâiyye ve vâridât-ı ħudsiyye -i nürâniyyetleri ' aynü'l-cem' ve ħâzret-i vücûd-ı eħadiyyesine olan meşhûdların şuhûda ħalel virmez keşretde vaħdetde seyrin idenlerdür ol sebebden bî-şer ü aħlakla münbasiş olurlar zîrâ keşret nazarlarında ' ayn-ı vaħdet olub ism ü resm ü baķıyye-i vücûdları ħalmamışdur dâimâ maķâm-ı cem' dedirler farķa gelmezler ħâzret-i eħadiyyetde münşamis ü müstâķraķdurlar *lâ tühâlicü's-şevâhidü meşhûdehüm* didigi bu ma' nâya

remz ider aḥkām-ı rusūm ya‘nī te‘ayyünāt-ı kevnıyyeden olan keşret ve te‘addüdü ḥazret-i cem‘a vāşıl olmaz zīrā tecellī-i zātında gayri fānī olur ḥattā keşret-i esmā ve şifātından eşer kalmaz ol maḳāmda rusūm-i ḥalkıyyeden bir rīḥ u rāyiḥa yokdur *ve lā yazribü riyāḥu’r-rusūmi* didigi bu ma‘nāya iş‘ār ider anlar zāhirde ḥalkla ḥalṭa idüb münbasit olurlar lākin bāṭınları ḳabzā-i ḳudretu’llahda maḳbūz ü münḳabızdur şöyle ki meşhūdlarında istiḡrāḳlarından gayri ye nazardan ḳalmışlardır *fe hūm münbasitüne [114b] fī ḳabzati’l-ḳabzi* didigi bu ma‘nāya nāṭıḳdur bu ṭāife rutbe-i velāyetde ṭāife-i evliyādan a‘lādurlar zīrā bunlar ḥalkı görmezler anlar ḥalka ‘ayn-ı rahmetle nazār iderler bir kimesne hem ḥalkla ḥalṭa idüb ekl ü şurbda ve mükāleme -i muḥāṭabada ma‘iyyet itmiş iken ḥalkı görmez demek ‘aḳlen bir da‘vā -yı bātıldur ‘aḳlı olan bu maḳūle sözleri istimā‘ ḳabūl iken istimā‘ itmez disen ben saña taşvīrin iderim ehl-i inşāf isen ḳabūl idersin ve ‘āḳil isen bildigün yolda gidersin taşvīr ehl-i fenā insānde iki şey vardur iki ‘ālemden alınmışdur ol ‘ālemlerin birine ‘ālem-i mülk ve ‘ālem-i şehadet ve ālem-i ecsām dirler ve birine ‘ālem-i emr ve ālem-i ḡayb ve ālem-i melekūt dirler insanuñ zāhiri ya‘nī a‘zāsı zāhir ve sırrı ‘ālem-i şehadetdendir bāṭını ya‘nī ḳalbi ‘ālem-i ḡaybdandır cevāriḥ-i a‘zāsıyla ‘ālem-i ecsāmda olan mücessemāti bilür ḳalble ‘ālem-i ḡayb umūrı olan ḡaybiyyei bilür imdi bir kimse ḳalbiyle bir umūr-ı ḡaybiyyeden bir şey fikrine düşse şöyle ki ol şeyüñ fikrinden müstaḡraḳ olsa cevāriḥi ‘amelden ḳalub ya‘nī bir kimesne bir söz söylese sözünü işidüb cevābın virir lākin fikrinden fāriḡ olduğdan sonra ol şahşuñ kelāmuñ işidüb cevāb virdigine inkār ider bir kimesne önünden geçse gözüyle anı görmüşdür gözleri açıkdur beyninde ḥāil olmasa nice görmez görür lākin şuḡlinden ba‘de’l-ferāḡat gördüğüne inkār ider ḥattā ma‘reke-i ḳıtālde cerāḥat vāḳi‘ olsa muḥārebede istiḡrāḳden cerḥ olundığını bilmez muḥibb-i ‘āşık ma‘şūḳına vuşlat bulub zevḳinde müstaḡraḳ olduğda ne ḥalkı görür ve ne sözlerin işidür ḥālbuki sem‘ ü başarında ‘illet yokdur ba‘de’l-iftirāk bir kimesne aña dise ki sen maḥbūbuñ ile felān maḥalde bu şekilde zevḳ idiyordın ben seni [115a] gördüm sen daḥı beni gördün dise ben seni görmedim diyü ḳasem ider bunu ḳabūl eyleyüb maḥbūb-ı ḥaḳīḳinüñ cemāl ü

celâlün mülâhazada belki mu'âyenet ü müşâhede iden 'âşıqlarun ma'sûkı fikrinde müstağrak olub ağıarı görmediklerini nice kabûl itmezsin netekim nisve-i Mısr ellerini bıçak ile birer rummân virüb ve rummânları alub Hâzret-i Yûsuf 'aleyhi's-selâm kapudan içeru dâhil olduğda nisvân-ı Mısr rummân kesmek şadedinde ellerini kesdikleri cemâl-i Yûsufun temâşasında müstağrak olduklarından bıçak ellerin kesdigin bilmedikleri naşş-ı Qur'anla şâbitdür 'ârife bir gül yeter mu'ânnid bildigi yola gider.

Ve tâifetün büsîtat i'lâmen 'ale't-tırîki ve eimmeten li'l-hedyi ve meşâbîha li's-sâlikîn ya'nî tâife-i şâniye şol tâifedür ki halkla halta idüb münbasiş olurlar halkı kendilerine münis idüb Hakk'a da'vet ve tırîk-ı Hakkı ta'rîf için ke'enne tırîk üzerine 'alâmet olurlar *büsîtat i'lâmen* didigi bu ma'nâyadur sâliklere tırîkun mefâiz ü mehâlikün gösterüb tırîklerin tevzîh iderler sâliklerün dağı anlarun irşadı nûriyla müstefî olub ke'enne leyl-i muzlimde ya'nî karanlık gicede eline bir mum tutub tırîkun mefâviz ü mehâlikün görerek giden kimesne gibi olurlar *ve meşâbîha li's-sâlikîn* didigi bu ma'nâyadur bunlar halkı irşad için maqâm-ı beğâyaya sefer idenlerdendür Bârî te'âlâ Hâzreti bunları hidâyet-i nâs için Hâdî ismine mazhar itmişdür.

9/6-BÂBU'S-SEKRI

Qâle'llahu te'âlâ hâkiyen 'an kelîmihî Mûsâ 'aleyhi's-selâm: "Rabbi erinî enzur ileyke" (7/143) Hâzret-i Mûsâ 'aleyhi's-selâm Hakkı 'ilm -i tevhidle bilmişdür enâniyyet-i 'abd bâkî iken şuhûd -ı Hakkun 'adem -i imkânun dağı bilmişdür lâkin kelîmiyyet zevkıyle mest ü sekrân olduğundan ru'yet istedi Muşannif rıh sâlikünün sekrine bu âyeti delil getürdi.

Es-sekru fi hâze'l-bâbi ismün yüşâribühü ilâ süküti't-temâlûki fi't-tırbi ve hâzâ min maqâmâti'l-muhibbîne [115b] hâşşaten fe inne'l-'uyüne'l-fenâi lâ tağbeluhü ve menâzile'l-'ilmi lâ teblüguhü sultanü tırbin ya'nî li mesrûri saltanatı sâlik mağabbetün taht dilinde ya'nî kalbinde galebe eylese sâlik-i biçâre zabtına kâdir olmayub dâire-i

‘aşkıdan hâric evzâ‘ a başlar bu hâlete sekr dirler sebebi oldur ki maḥabbet-i maḥbûb ile ünsden mütevelliddür maḥbûb ile müânese olmaz illâ maḥbûbı şühûdıyla olur şühûd daḥı mümkün olmaz illâ mâsivânuñ fenâsuñ bilüb mâsivâdan i‘râz ve cânib-i Ḥaḫḫa iḳbâle himmetle olur maḥabbet-i evdiye fenânuñ evvelidür zîrâ lezâyiz-i mâsivâdan fenâ bulduḫca salik-i maḥbubuñ teveccühi tām olmaz bunuñ böyle oldıḫını bilmedikce himmeti ḫavî olmaz ‘ilm-i vücûdiyle ḫükm ider ya‘nî ‘ilm bir şıfat-ı vücûdîdür vücûd iḳtizâ ider ya‘nî ‘ilm ü ‘âlim ü ma‘lûm üç şey mevcûd olur maḥabbet-i ḡayrîden vücûdı selb iḳtizâ ider iki hâlet beyninde muḫib ḫayretde ḫalub vâle vü ḫayrân olur *yüşâribühü ilâ süḫûti‘t-temâliki* didiḫi bu ma‘nâyadur böyle hâlete sekr dirler bu maḫâm-ı sekr muḫiblere maḫşûşdur maḫâm-ı fenâda olanlarda bu nev‘ sekr olmaz *fe inne ‘uyûne‘l-fenâi lâ taḫbeluhû* didiḫi bu ma‘nâyadur menâzil-i ‘ilmde ḫalanlar ya‘nî ‘ilm-i zâhir ile iḳtifâ idenler maḫâm-ı sekre bâliḫ olmazlar *ve menâzilu‘l-‘ilmi lâ teblüḫuhû* didiḫi bu ma‘nâyadur Beyt:

*‘İlmine maḫrûr olanlar ḫaldı ‘aşkıdan bî naşib
‘Âşıḫuñ bir lema‘sına irmez ol biçâre*

Ve li‘s-sekri şelâsü ‘alâmâtin ez-zâyḫu ‘ani‘l-iştigâli bi‘l-ḫaberi ve‘t-ta‘zîmü ḫâimün ve iḳtiḫâmü lücceti‘ş-şevḫı ve‘ttemekkünü dâimün ve‘l-ḫaraḫu fî baḫri‘s-sürûri ve‘ş-şabru ḫâyimün ya‘nî sekr içün üç ‘alâmet vardur evvelkisi sekrân olan sâlik-i muḫibbün ḫalbi ehl-i ḫicâb a‘mâline delâlet iden ḫaber ki ḫâfilin ḫaḫḫuñda vârid idi mûsâ‘ade itmez ya‘nî ḫaḫḫat-i ḫâlde ḫâfil mebd ü me‘âd bilmez ‘ibâdât ü tã‘atdan ‘âtlı olanlar ḫaḫḫuñda [116a] vârid olan âyât-ı kerîme ve eḫâdiş-i nebevî ki va‘îdâti mütezammın ola ve va‘îde müte‘allıḫ ḫaberden zevḫine ḫalel virdiginden ḫazz itmez *zâyḫ ‘ani‘l-iştigâli bi‘l-ḫaberi* didiḫi bu ma‘nâyadur sebebi oldur ki muḫib-i sekrân maḫbûbunuñ kerem ü iḫsânlaruñ mülâḫaza ile ḫaraf-ı maḫbûbuna müncezîm iken ḫahr u cebrini nâḫḫ aḫbâr işitdiginde inbisâti zâil olub münḫabız olur ol ḫod ‘âşıḫ-ı müştâḫa ‘ayn-ı cefâdur vaḫt-i şafâda cefâyâ erbâb-ı ‘âşıḫ râzî olmazlar ḫattâ sâlike lâzım olan

cürm ü ‘ișyânuna şıdķ u iħlâşla tevbe eylediginden Őoñra ‘ișyân u tuĝyânını unutmamakđur dirler zîrâ vaķt-i teveccühde zevķ u şafâda iken ‘ișyânını tezkîr itmek cefâ irâş haberden murâd ol haberle ‘amel itmekdür sâliküñ kârı ancak emr-i Hakkıa itâ‘ atdur muħâlefet itmekden ictinâb idüb emrine ta‘zîm ider *ve’t-ta‘zîmü kâimün* didiĝi bu ma‘nâyadır ‘aşķ deryâsinuñ nihâyetine talmışdur Őöyleki maħbûbundan her ne gelürse râzî olub bu beyti vird-i zebân iderler Beyt:

*Ya baĝ ya bostân ola ya bend ya zindân ola
Ya vaşl ya hicrân ola senden ol ĥoř hem bu ĥoř*

ammâ verâ‘-ı taķvâdan geçmez belki “*inne ekrameküm ‘inda’llahi etķāküm*” (49/13) âyetinüñ mazmünüyla ‘amel ider *ve iķtiħâmü lücceti’ş-şevķi ve’t-temekküni dâimün* didiĝi bu ma‘nâyadır řihĥat-i şevķinuñ ‘alâmeti verâ‘-ı taķvâya mülâzemetdür muħıbb-i sekrân maħbûbuna taķarrub ‘alâmetlerin gördükde şol mertebe mesrûr olur ki ke’enne sürür bir baħr olub bu ol baħre ĝarķ olmuşdur *ve’l-ĝaraķu fı baħri’s-sürüri* didiĝi bu ma‘nâyadır ammâ ‘alâmet-i ķurb ile iktifâ itmez ‘ayn-ı ķurba irmek ister ol ķurb ise henüz olmamışdur şabra mecâlî ķalmaz heyman ü ĥayretde ķalur *ve’ş-şabru hâimün* didiĝi bu ma‘nâyadır.

9/8-BĀBU’Ş-ŞAĤVÎ

Ķâle’llahu te‘âlâ: “Ĥattâ izâ füzzi‘a ‘an ķulūbihim ķâlū mâzâ ķâle Rabbüküm ķâlū’l-ħaķķa” (34/23) [116b] ya‘nî ĥayret-i sekri ĥayât bulub vâdî-yi cem‘de ve ĥazret-i vücûdda mütemekkin olur.

9/9-BĀBU’L-İTTİŞĀLÎ

Ķâle’llahu te‘âlâ: “Şümme denâ fetedellâ fe kâne ķâbe ķavseyni ev ednâ” (53/89) Ķavseynden murâd Fahr-i Kâinât ‘aleyhi’s-selâm Ĥazret-i Hakkıa maķâm-ı vâhidıyyetde olan ķurbetini beyândur ev ednâdan murâd maķâm-ı eħadiyyetde olan

ķurbetini beyāndur ya' nī Ḥāzret-i Rasulu'llah şalla'llahü 'aleyhi ve sellem Ḥāzret-i Ḥāķķa şöyle yaķın oldu ki ķavseyni iki yay birbirine ķoşşalar ne ķadar yaķın olur öyle yaķın oldu ve yāhūd andan daķı yaķın oldu demekdür ķavseynüñ bir birine ķurbetinüñ kemāli ittişāl ile olduğundan Muşannif rĥ sālīkūñ teķarrubunı ittişāle teşbīh eyleyüb bu āyetle istidlāl eyledi.

Ey 'ese'l-'uķülü fe ķata' a'l-baĥşe bi ķavlihi ev ednā ya' nī Ḥāķ te' ālā Rasülünüñ kendine teķarrüb ü intisābın beyānda bir lafzile ta' bīr eyledi ki fehminden ' aķılları me'yūs eyleyüb bir nev' i baĥş taleb olunmasuñ deyu ev ednā ķavliyle baĥşı ķaţ' eyledi.

Ve li'l-ittişāli şelāsü derecātin ed-derecetü'l-ülā ittişālü'l-i'tişāmi şümme ittişālü's-şuhūdi şümme ittişālü'l-vücūdi ya' nī ittişāl için üç derece vardur ülāsına ittişālü'l-i'tişām ikincisine ittişālü's-şuhūd üçüncisine ittişālü'l-vücūd dirler.

Fe't-tişālü'l-i'tişāmi taşĥīhu'l-ķaşdı şümme taşfiyetü'l-irādeti şümme taĥķīķu'l-ĥāli ya' nī ma' nā-yı i'tişām bi'llahi cemī' i mevĥümü'l-vücūd olan a'yāndan şaķınmaķ ve cemī' mütereddid olan eşyādan berī olub Ḥāzret-i Allaha şıģınmaķdur ol i'tişāmuñ ittişāli sālīk-i mu' teşīm şol māsivādan kaçınub bir şeye i'timād itmeyüb i'timādı Ḥāķķa olduğunı bi nefsihi kendinden bilmeyüb Ḥāzret-i Ḥāķķuñ tevfiķından bilmekdür ķaşdını taşĥīh itmek tereddüdünü terk idüb ' azīmetinde cāzim olmaķdur ma' nā-yı zāhirisi budur ammā ma' nā-yı bāţınisi ki bu babda [117a] olan ittişālde taşĥīhdür ol baĥr-i vücūd-ı Ḥāķda ķāşıduñ zātı ve ķaşdı müsta' raķ u fānī olmaķdur bu bābda irādet-i da' vet Ḥāķķa icābeti ma' nāsınadır da' vet-i Ḥāķdan murād ' abd zāt u şifāt u ef' āli Ḥāķda ifnā eyleyüb ism ü resmin külliyetle maĥv itmekdür sālīk-i muĥibbün resmi fānī olduķda icābeti maķām-ı ittişālde ' ayn-ı ĥaķīķatden olub da' veti ' ayn-ı ĥaķīķatden olduğı gibi icābeti tevfiķ-i Ḥāķķa isnād eyleyüb kendine nisbet itmediginden ķaşdı baķıyye-i vücūdundan şāfi olur bu ĥālete taşfiye-i irādet dirler *şümme taşfiyetü'l-irādeti* didigi bu

ma' nâyadur ammâ taḥkîku'l-hâl diyü nâ'il olduğı 'irfânı ve tevḥîdi kendi ḥalinden bilmeyüb tecelli-i Ḥaḫdan bilmeye dirler *şümme taḥkîku'l-ḥâli* didigi bu ma' nâyadur.

Ve'd-derecetü's-şāniyetü ittişālü's-şuhūdi ve hüve'l-ḥalāşu mine'l-i'tilāli ve'l-ğmāu 'ani'l-istidlāli ve sūḫūtu şetāti'l-esrāri ya' nî derece-i şāniyede olan ittişāle ittişāl-i şuhūd dirler bu bābda 'illetden murād resmdür i'tilālden murād resmiyle müteressim olmaḫdur ya' nî zātına ve ef'āline nazār eyleyüb eylediği ef'āli müstākilen kendinden bilmekdür ammâ resmine i'tibār itmeyüb cemī' rusūmātı fānī mülāḫaza ve mu'āyenet eylese i'tilālden sālīm olur bu ḥalete ittişāl-i şuhūd dirler *ve hüve'l-ḥalāşu mine'l-i'tilāli* didigi bu ma' nâyadur istidlāl 'ilm-i yaḫîn mertebesidür şuhūd ḫaḫka'l -yaḫîn mertebesidür zāt-ı Bārīnūñ vaḫdāniyyetūñ ḫaḫka'l-yaḫîn ve vicdān ile bilen kimesne istidlāle muḫtāc olmaz *ve'l-ğmāu 'ani'l-istidlāli* didigi bu ma' nâyadur esrār diyü tecelliyāt-ı esmāiyyeden ḥāşıl olan ma' nāya dirler ol me'ānī müteşebbitdür ya' nî muḫtelifdür cemāl ü celāl ve ḫahr ü luḫf ve i'zāz ü izlāl gibi meşelā ism-i Cemīle mazḫar olan sālīke Cemīl ismiyle tecellī eyleyüb cemālūñ izḫār ider Celīl ismine mazḫar olan sālīke Celīl ismiyle tecellī eyleyüb celālūñ izḫār [117b] ider kimine Ḳahḫār ve kimine Laḫīf ve kimine Mu'izz ve kimine Müzīll ismiyle tecellī eyleyüb şıfāt-ı muḫtelife izḫār ider bunlarūñ her birinde dürlü dürlü esrār u ḫikem vardur tecellī-i esmādan tecellī-i zāta teraḫḫi eylediginden esmā u şıfāt i'tibārı ḫalmaz keşret-i esmādan ḫāşıl olan esrār müteseyyibet ya' nî müteferriḫa fānī olur Beyt:

*Eşer bilmez olur bil kim
Şıfat-ı esmā 'i ḫüsnādan*

didigi Muḫammediyyeden bu maḫāmdandandır.

Ve'd-derecetü's-şālişetü ittişālü'l-vücūdi ve hāze'l-ittişālū lā yūdrakū minhū na'tūn ve lā miḫdārun illā ismūn me'ārun ve lemḫun ileyhi müşārun ya' nî derece-i şālişede olan ittişāle ittişāl-i vücūdī dirler ma' nāsı 'abdūñ vücūd -ı Ḥaḫda fenāsıdır

ya' nî maḥv olmasıdır bu hâlete vâsıl olan 'arif vaşfla ḥalka tefhim ü i' lāma kâdir olmaz zîrâ vaşf vâşıfda vücūd iktizâ ider 'abd-i 'arifüñ zâtı kalmaz kim vaşf eylesün “*men 'arefe'llahe küllü lisānehü*” didikleri bu maḳāmdadır *ve hāze'l-ittişālū lā yüdrakū minhü na'tün* didigi bu ma'nâyadır bu ittişâlde miḳdâr olmaz illâ bir ism olur müsemması yokdur ol ism ittişâl lafzıdır fenâ fi'l-Ḥaḳḳ ma'nası çün 'ariyet olan ismdür zîrâ fenâ ḥaḳıḳatde ittişâl ismiyle tesmiyelenmez lâkin bu isim anuñ için 'ariyet oldı *ve lā miḳdārūn illā ismūn me'ārun* didigi bu ma'nâyadır bu ittişâlde vücūd-ı 'abd vücūd-ı Ḥaḳda fānî oldığı zâhir olsa şöyle ki zât -ı Ḥaḳḳı gine zâtıyla şuhūd eyleye ol şuhūda ittişâl ile işâret olunur *ve lemḥun ileyhi müşārun* didigi bu ma'nâyadır bu hâleti bundan ğayri 'ibâretle ta'bir mümkün degildir zîrâ bir emr-i vicdāniyyedür beyân ile tefhim ol mümkün olmaz 'innîn bi'z-zât olub cimâ' itmeyen âdeme cimâ'uñ lezzetini beyân eylesen gereği gibi anlamaz zîrâ cimâ' daḳı bir emr-i vicdāniyyedür “*men lem yezuk lem ya'rif*” ya' nî tatmayan bilmez.

9/10-BĀBU'L-İNFİŞĀLİ

Ḳāle'llahu te'ālā: “Ve yühazzirukümü'llahü nefsehü” (3/28) [118a] ma'nâ-yı nazm-ı kerîm muḥâtab olan kullarını ğayrıya bakmadan taḥzîrdür bu 'ayn-ı infişâl olduğından Muşannif rḥ menzil-i infişâli bu âyetle işbât eyledi.

Ve vücūhuhū selāsetün eḥadühā infişālün hüve şartu'l-ittişāli ve hüve'l-infişālū 'ani'l-kevneyni bi infişāli nazarike ileyhimā ve infişāli tevaḳḳufike 'aleyhimā ve infişālū mübālātike bihimā ya' nî infişâl üç vech üzredür evvelkisi 'abdüñ mäsivâ'l-Ḥaḳdan infişālidür infişâl olmadıkça ittişâl olmaz *hüve şartu'l-ittişāli* didigi bu ma'nâyadır kevneynden ittişālün ma'nası kevneynden murād dünyâ ve âḫiret olmak üzere nazār-ı rağbeti ikisinden daḳı münfaşıl olmaḳdur *bi infişāli nazarike ileyhimā* didigi bu ma'nâyadır.

Bir dađı lezāiz-i dūnyeviyye ve uđreviyye ile muđayyed olub mađām-ı ıurbete seferden teveđııuf itmekdūr *ve infişālū tevađııufike ‘aleyhimā* didigi bu ma‘ nāyadur.

Bir dađı dūnyā ve āđiret derecātına mūbālāt itmekdūr Őöyle ki ıurbet-i Hađ derecesine nisbet merātib-i dūnyeviyye ve uđreviyyenūñ ıadri görölmez ola *ve infişālū mūbālātike bihimā* didigi bu ma‘ nāyadur.

Ve’ş-şānī infişālūn ‘an ru’yeti’l-infişāli’llizī zekernāhū ve hüve en lā tezine ‘ađdeke fī şühīdī’t-tađđiki şey’en yūşalū bi’l-infişāli minhümā ilā şey’in ya‘ nī ikincisi zıkr olunan infişālden dađı infişāldūr ya‘ nī masivādan infişālını görmemekdūr tađđiki böyledūr ki sālīk māsivādan münfaşıl olduđından infişālını bir emr-i ‘azm bilmek Őöyle ki andan infişāl sālīki şühūd-ı hađretde bir rutbeye iyyşāl ider dise yanında dūnyeviyye ve merātib-i uđreviyyenūñ ıadr u kıymeti olmađlıđı iyhām ider zīrā kevneynūñ anuñ yanında ve kıymeti olmayaydı anlardan infişāli bir emr-i ‘azīm ‘additmez idi bu tāife beyninde bu vech üzre infişālin görmek nođşān olduđından [118b] infişālin görmeden infişāl lāzım oldu kelām-ı Muşannifūñ mażmūnı böyledūr bu sebebden dūnyāyı terk iden zāhidlere dūnyā-perest dirler dūnyānuñ zāhid ıatında ıadr u kıy meti olmamalıydı terkinin iş idinmezidi dirler Beyt:

*Ey zāhid-i dūnyā-perest var zūhdünū ‘arz eyle
Ben ‘āşık-ı şūrīdeyüm zevđ u riyā neme gerek*

didigi Eşrefzādenūñ bu ma‘ nāyadur imdī bu tāife ıatında mergūb olan merātib-i kevneynūñ vücūdıyla ‘ademi bir olmađdur geldigine sevinmez kendisine öđünmez ve dūnyāya pādişāh itseler redditmez ıabūl ider Efendisinūñ ihsānı olduđından hađzı nefsinden degil ve şabāhına ‘azl itseler gine ‘an şafāi’l -ıalb teslīm ider merātib-i uđreviyye dađı merātib-i ıurbete nisbeten nāzildūr ya‘ nī aşāđıdur cenneti dāđil olduđda Efendisinūñ ikrāmen ıullarına ihsānı olduđından ni‘ am-ı cinān ile mütena‘ im ider lākin mađmađ-ı nazarı ru’yet-i cemāl-i Hađ olduđından derecāt-ı cennetle ıana‘ at itmez “ve

rızvānun mina'llahi ekber” cemāl-i Hakkı baş göziyle görmege *rızvānun mina'llah* dirler ol sa' ādetüñ cümleden ekber oldığı āyetle şābit olucak derecāt-ı cennete kana' at ne mümkündür *āy gören yıldıza tenezzül itmez* kelāmı każıye-i müsellemdir.

Ve's-şālişü infişālün 'ani'l-ittişāli ve hüve infişālün 'an şuhūdi müzāhameti'l-ittişāli 'ayne's-sebki fe inne'l-infişāle ve'l-ittişāle 'alā 'azmi tefāvüthimā fi'l-ismi ve'r-resmi fi'l-'illeti seyyānün ya' nī üçüncü vech ittişālden münfaşıl olmağdur o infişāle 'ayn-ı sebki de ittişāl müzāhemesin şuhūddan infişāl dirler mükaddemen zıkr olunan ittişāl ü infişāl ism ü resimde sāir menāzilden ziyāde mütefāvit olsalar da 'illetde müsāvīdirler ma'nā-yı kelām-ı Muşannif budur taḥkiki budur ki zāt-ı eḥadiyyetüñ ezeliyyetinüñ haḳıkatına bu tāife 'ayn -ı sebki dirler ol maḳām [119a] fenā-ı sırf maḳāmıdır *“kāna'llahü ve lem yekün ma'ahü şey'ün”* ya' nī zamān-ı ezelde Allah zü'l-Celāl var idi anuñ ile ol vaḳtde bir şey yok idi zāt-ı Hakkdan ğayri bir şey olmasa muttasıl kim olur ve munfaşıl kim olur öyle olsa 'ayn-ı sebki ittişāl mülāhazası olmaz evvelki ve ikinci vecihler de ol mülāhaza olduğından 'illetden ḥālī olmadılar *fi'l-'illeti seyyānün* didiği bu ma'nāyadır.

10- KISMÜ'N-NİHÂYATI

Ve emmā kısmü'n-nihâyati fe hiye 'aşeratü ebvâbin fe hiye'l-ma'rifetü ve'l-fenâu ve'l-beğâu ve't-tahkîku ve't-telbîsü ve'l-vücûdu ve't-tecrîdü ve't-tefrîdü ve'l-cem'u ve't-tevhîdü zikr olunan on bab şol hâlât ve şol ma'âmât ki sâlike ba' de's-sülûk vâki' olur bidâyât babları qable's-sülûk oldığı gibi

10/1-BĀBU'L-MA'RİFETİ

Qāle'llahü te'ālā: "Ve izā semi'ū mā enzele'llahü ile'r-rasūli terā a'yünehüm tefîzu mine'd-dem'i min mā 'arafū mine'l-ḥaqqı" (5/83) Muşannif rḥ menzil-i ma' rifete Ḥaḳ te' ālanuñ "min mā 'arafū" qavliyle istişhād u işbāt eyledi.

El-ma'rifetü iḥātatü 'ayni'ş-şey'i kemā hüve ya'nī bir şeyüñ ḥaḳıkatüñ zātıyla ve şıfatıyla ne hāl üzre ise oldığı vech üzre bilmege ma'rifet dirler idrāk -i 'irfān didikleri budur.

Ve hüve 'alā şelāseti derecātin ve'l-ḥalku fi hā şelāşü firaḳın ed-derecetü'l-ülā ma'rifetü'ş-şıfāti ve'n-nu'ūti ve ḳad veradet esāmihā bi'r-risāleti ve zaḥerat şevāhidühā fi'ş-şan'ati bi tebsīri'n-nūri'l-ḳāimi fi's-sırrı ve ḳibi ḥayāti'l-'aḳli li zer'i'l-fikri ve ḥayāti'l-ḳalbi bi ḥüsni'n-naẓari beyne't-ta'zīmi ve ḥüsni'l-i'tibāri ve hiye ma'rifetü'l-'āmmeti lā yün'aḳadü şer āiḩu'l yaḳīni illā bihā ya'nī ma'rifet üç derecedür ol ma'rifetde ḥalk üç firḳa oldılar derece-i evvelisi Ḥaḳ te'ālānuñ şıfāt u nu'ūtuñ bilmekdür ol şıfātuñ esmāsı Ḳur'ān u ḥadīside vārid olmuşdur āyāt u eḥādīşde vārid olduğu [119b] vech üzre esmā'llahü zikr ideriz ve şıfatını naḳl ideriz her şıfātuñ menşei ve menba'ı bir isimdür ḥalk şıfatınuñ menba'ı ism-i Ḥālık ve irādetinüñ menşei Mürīd ve ḳahrınuñ maḩla'ı Ḳahhar ve luḩfunuñ mehbeḩi Latīf oldığı gibi ve ḳıs 'alā hāzā sāira şıfāti ya'nī sāir şıfatların buña ḳıyās ile ne ḳadar esmā u şıfāt ki Rasulu'llahdan istimā' olundı ol esmā' u şıfātı biz Ḥaḳ te'ālā üzerine itlāk ideriz ya'nī Ḥaḳḳuñ bunlar esmā u

şifadır diriz ve böyle bilürüz ba' dehū şanâyî' i Hakkı nazar eyleyüb tavk-ı beşerden hâric şifatuñ şan' atuñ gördüğümüzde Hakk te' alānuñ kemāl-i kudretüñ müşāhede ideriz öyle olsa cümle a' yān-ı mevcūdāt Hakk te' alānuñ zāt u şifatına şehādet iden şevāhiddür ve *zaherat şevāhidühā ff's-şan'ati* didigi bu ma'nâyadur Hâzret-i Hakk sırr-ı insanda kendi nūrından bir nūr emānet komuşdur bu şevāhidi ol nūr ile tebşir ider ya' nī gösterür *bi tebşiri'n-nūri'l-kāimi ff's-sırrı* didigi bu ma'nâyadur bir kimesne 'aqlı vü hemmi şāibesinden 'ārī ve hevā-yı nefsanīden şāfi olmasa şeytān 'aleyhi'l-la'ne fikre izlāl idüb tarīk-i mustakīmden iḥrāc ider ammā Hakk te' alānuñ 'avn u 'ināyetiyle 'aqlını şāibe vü hemmden pāk eylese ve hevā-yı nefsanī zulümātından ḥalāş eylese ḥayāt-i 'aqlı tayyib ya' nī gökcek olub fikri müstakīm olub işābet iderler ve *tibi ḥayāti'l-'aqli li zer'ı'l-fikri* didigi bu ma'nâyadur ḳalbini nefis ü beden gāilesinden tecrīd ve keder-i tabī' atdan taşfiye eyleyüb ve başiretüñ ya' nī ḳalb gözün nūr-ı hidāyetle tenvīr eylese zulmet-i cehāletden müstazī ve cihet-i sefālete incizābdan mütecellī olub mevcūdāta ḥüsn-i nazarıyla nazar ider şöyle ki ol mevcūdātı icād iden mevcūduna ta' zīm ve şevāhid -i kudret-i kāmile olan şanâyî' ine ḥüsn-i i' tibār [120a] idüb emrine imtişāle ve nehyinden ictināba müsāra' at ider ḳalbi bunuñla ḥayat bulur ve *ḥayāti'l-ḳalbi bi ḥüsn-i'n-nazari beyne't-ta' zimi ve ḥüsnü'l-i' tibāri* didigi bu ma'nâyadur Hâzret-i Bārīnūñ vücūdın 'ilm bi vücūd ma' rifetle olur 'ämme-i nāsuñ ma' rifeti bu ma' rifetdür ve *hiye ma' rifetü'l-'āmmet ilā yün'aḳadü şerāiḫü'l-yāḳīni illā bihā* didigi bu ma' nâyadur.

Ve hiye şelāsetü erkānin eḥadühā işbātü's-şifati bi ismihā min ḡayri teşbīhin ve nefyu't-teşbīhi 'anhā bi ḡayri ta'fīlin ve'l-iyāsü min idrāki künhihā ve'btigāi te'vīlihā ya' nī ol ma' rifet-i 'ämme üç rükndür evvelkisi şifāt-ı Hakkı ismiyle işbātdur bir şeye teşbīh itmemekdür itmeket? şartıyla meşelā Semī' ismiyle sem' -i Hakkı işbāt iderüz ve başarın Başir ismiyle işbāt iderüz lākin anuñ sem' i bizim sem' imiz gibi şavta ve ışıkāku'l-ecsāmi'l-ḳalibe ya' nī iki ḳatı şeyi bir birine urub ḫoḫundukda bir şavt çıkar bizim sem' imiz ol ḫoḫunmaya muḫtācdur.

Bir daħı mesāfe-i qarīb olmaya ve şavt-ı mu'tedil olmaya ve cehrle olmaya muhtācız Hāzret -i Hāḡḡuñ sem'ı ya'nı işitmesi bizim gibi ālete muhtāc degildir *işbātü's-şıfati bi ismihā min ġayri teşbihin* didigi bu ma'nāyadır Hāzret-i Hāḡḡuñ şıfatından teşbīhi ta'ṡil itmeyüb nefy iderüz ya'nı Hāḡ te'ālā bir mekānda ve bir tarafda degildir ve cism degildir ve cismānı degildir ve cevher degildir ve a'rāz degildir ve bir şeye muttaşıl ve birşeyden munfaşıl degildir diriz lākin fehmi za'if u ḡalil olanlar bundan ta'ṡil fehm iderler sa'yini 'adem-i ḡudretüñ fehm iderler bizim murādımız Hāzret-i Hāḡ cemı' mevcūdāt u kāinātı muḡiṡ olub ve cümle cevāhir u a'rāz ve cihāt ü emkinet Hāḡḡuñ icādıyla mevcūdlardur ve ānuñla ḡāimlerdür bu ḡuyūdātuñ biriyle müḡayyed olmaz zāt-ı mutlaḡdur dimekdür *ve nefyü teşbihin min ġayri ta'ṡilin* didigi bu ma'nāyadır 'avām-ı nās Hāḡ te'ālānuñ gene şıfātuñ ya'nı şıfatınuñ ḡaḡıḡatin bilmeden ve te'vīlinden me'yūsduklar bilmezler [120b] *ve'l-iyāsü min idrākihā ve'btigāi te'vīlihā* didigi bu ma'nāyadır.

Ve'd-derecetü's-şāniyetü ma'rifetü'z-zāti ma'a isḡāti't-tefriḡi beyne'z-zāti ve's-şıfati ve hiye teşbütü bi 'ilmi'l-cem'i ve taşfā fi meydāni'l-fenāi ve testekmilü bi 'ilmi'l-bekāi ve tüşārifü 'ayni'l-cem'i ya'nı derece-i şāniye zāt-ı Hāḡḡı ma'rifetdür zātıyla şıfatınuñ beynin tefriḡ itmek üzere bu ma'rifet ḡaşıl olmaz illā şol kimseye ḡaşıl olur ki ol kimse ilāhiyye-i şuhūd itmiş ola tecelliyāt-ı esmā-i ilāhiyyenüñ ehlinden ola şıfat esmānuñ ḡaḡāyıḡdur ya'nı bir ism lafzıdır şıfatı anuñ ma'nāsıdır meşelā esmāu'llahdan ism-i ḡādir bir lafzıdır ma'nāsı ḡudretdür ḡudret şıfat -ı Hāḡdan bir şıfatdur şıfat ismüñ ḡaḡıḡatıdır demek bu ma'nāyadır esmā zātuñ ḡaḡāyıḡıdır dirler şıfat ḡaḡāyıḡ -ı esmā olub esmā daħı zātuñ ḡaḡāyıḡı olsa şıfat -ı Hāḡ zātı ndan ġayrı olmayub ḡaḡıḡatı olmaḡ lāzım gelür beynlerinde fark olmaz *ma'a isḡāti't-tefriḡi beyne'z-zāti ve's-şıfati* didigi bu ma'nāyadır şıfatı zātından ġayrı olmadığı bi ḡasebi'l-vücūddur bi ḡasebi't-te'ayyüni 'ayni degildir lā hüve ve lā ġayruhūdur 'aḡāyid-i ehli's-sünneti ve'l-cemā'ati budur cemı' esmānuñ müsemması zāt-ı vāḡdet oldıḡını bilmeklige

‘ilm-i cem’ dirler bu ma’ rifet ‘ilm-i cem’ le şābit olur ya’ nī cemī’ esmānuñ müsemması zāt-ı vaḥdet olduğunu bilüb şıfatı esmānuñ ḥaḳīkī olmak üzere zāt-ı Ḥaḳdan bi ḥasebi’l-vücūd ğayri degildür bi ḥasebi’t-te‘ayyüni ‘aynī degil idigini ṭarīḳ-ı vicdānla ve ma’ rifetle şābit olur *ve hiye teşbütü bi ‘ilmi’l-cem’i* didigi bu ma’ nāyadur bu ma’ rifet fenā fi’llah maḳāmına varmayınca ‘illetden şāfi olmaz zīrā ‘ārifüñ eşeri bākī olmak ‘ayn-ı ‘illetdür şuhūdı şāfi olmaz *ve taşfā fi meydāni’l-fenāi* didigi bu ma’ nāyadur bu maḳāmda eşeri fānī olmağla şuhūdı tām u şāfi olur lākin beḳā bi’llah maḳāmına [121a] varınca şuhūdı kāmīl olmaz şuhūduñ kamāli beḳā bi’llah ile olur *ve testekmilü bi ‘ilmi’l-bekāi* didigi bu ma’ nāyadur bu ma’ rifetde nisbet ve izāfāt zāhir olur ve maḳām-ı beḳādan fānī olan rusūmāt-ı ḥaḳıyyet vücūd-ı Ḥaḳla mevcūddur ve ḳayyūmiyet Ḥaḳla ḳāimdür bu maḳāma maḳām-ı şıfat ve maḳām-ı vāhidiyyet dirler şıfatuñ şıfāt-ı Ḥaḳda ifnā eylediginden maḳām-ı eḫadiyyet müşerrefdür ya’ nī yaḳındür beynlerinde ğayrı maḳām yokdur ol maḳām-ı eḫadiyyete ‘aynü’l-cem’ dirler *ve tüşārifü ‘ayne’l-cem’i* didigi bu ma’ nāyadur.

Ve hiye ‘alā şālişeti erkānin irsālü’ş-şıfāti ‘ale’ş-şevāhidi ve irsālü’l-vesāiṭi ‘ale’l-medārici ve irsālü’l-‘ibādāti ‘ale’l-me‘ālimi ve hiye ma’rifetü’l-ḥāşşati’lletü’nisü min ufki’l-ḥaḳīḳati ya’ nī ol ma’ rifet üç erkāndur evvelkisi irsāl-i şıfātdur şevāhid üzerine müşāhid için bevāriḳ-ı tecelliyāta sālīk sülükde şıḥḥat ḥāline şehādet itdigi için şevāhid dirler ol bevāriḳuñ leme‘ānı ya’ nī baldirması vaḳtinüñ evāilinde sālīke ol bevāriḳ u tecelliyāt ağyār görünür merātib-i ḳurbe teraḳḳī eylese ol tecelliyāt şıfāt görünüb şıfātı ‘ayn-ı zāt görünür şıfatla zātuñ beynini tefrik itmez *irsālü’ş-şıfāti ‘ile’ş-şevāhidi* didigi bu ma’ nāyadur ikincisi *vesāyiṭü ‘ale’l-medārici* maḳāmāta vesāyıt dirler ṭarāyıḳa medāric dirler ol maḳāmda sālīk vāsıṭa ittiḥāz idindigi maḳāmāt ‘ayn-ı derecāt görür *irsālü’l-vesāiṭi ‘ale’l-medārici* didigi bu ma’ nāyadur üçüncü ‘ibādātı me‘ālim üzerine irsāldür ya’ nī ḳable’ş-şuhūdā ‘ibādātını ğayrı zan iderdi zātı ve şıfātı ve ef‘āli Ḥazret-i şıfātta fānī olduğundan ‘ibādātın ‘alāmet -i ṭarīḳ müşāhede

ider me'âlim demek imârâ-ı tarîk dimekdür sülûk eyledig i tarîk matlûba irecek ya'nî [121b] matlûba işâl idecek tarîk olduğunun 'alâmetidür irsâl bunda ıtlâk ma'nâsınadır ma'nâ-yı kelâm budur ki kıble's-şuhûd meşgûl olduğ i tâ'atını 'ibâdet dir idi ve *irsâlü't-tâ'ati 'ale'l-me'âlimi* didigi bu ma'nâyadır bu ma'rifet tecelliyât-ı esmâ-i ilâhiyenüñ envâr-ı envârındandır ve envârından hâşıl olur ma'rifet-i hâşşa şâhibini hâşşatü'l-hâşş ma'kâmına yakîn ider ol ma'kâm hazret-i ehadîyyet-i zâtdur ya'nî ma'kâm-ı zâtdur *ma'rifetü'l-hâşşati'lletî tü'nisü min ufki'l-hakîkati* didigi bu ma'nâyadır.

Ve'd-derecetü's-sâlişetü ma'rifetün müsta'rağatün fi mağzi't-ta'rîfi lâ yüşilü ileyhâ el-istidlâlü ve lâ yedüllü 'aleyhâ şâhidün ve lâ yesteħikkuhâ vesiletün ve hiye 'alâ selâseti erkânin müşâhedeti'l kurbî ve's-su'üdi 'ani'l-ilmi ve mü'tâle'ati'l-cem'i ya'nî derece-i şâlişe şol ma'rifetdür ki istidlâl ile hâşıl olmaz aña şâhid delâlet itmez bir vesîle anı ma'rifete müsteħak olmaz Hazret-i Bârî te'âlâ vâsitasız bi'z-zât kendi ta'rîf ider kendini Hazret-i Mûsâ 'aleyhi's-selâma "*innenî ene'llahü lâ ilâhe illâ ene*" (20/14) diyü buyurdığı gibi *ma'rifetün müsta'rağatün fi mağzi't-ta'rîfi* didigi bu ma'nâyadır bunda istidlâl olmaz zîrâ istidlâl müstedel için vücûd işbât ider istidlâl olunacak şey için dağı vücûd iktizâ ider müstedellün 'aleyhi dağı mevcûdün bi'z-zâtdur üç mevcûd şâbit olur bu ma'kâm-ı fenâda vücûd-ı Hâğdan ğayri vücûd kalmaz müstedil kim olur ve ne ile istidlâl ider *lâ yüşilü ileyhâ el-istidlâlü* didigi bu ma'nâyadır cümle a'yân-ı şâbite vücûd-ı Hâğda fânî olur şâhid kim olur ve *lâ yedüllü 'aleyhâ şâhidün* didigi bu ma'nâyadır nûr-ı hakîkat işrâk eylese vesâil-i irâdet ref' olunur müsebbib-i zât-ı tecellî ile sebep münkatı' olur vesîle ü sebep kim olur ve *lâ yesteħikkuhâ vesiletün* didigi bu ma'nâyadır imdi ol ma'rifet üç rûkn üzre [122a] mebnî olur rûkn-i evvel rusûmi mağv olub kurb-i ma'nevî ile teğarrubını müşâhede itmekdür rûsûmunuñ mağvîyeti miğdârı teğarrubu müşâhede ider rûsûmunuñ beğası miğdârı müstecib olur ikinci rûknî mertebesi 'ilmden şu'üddür ya'nî 'ilme'l-yakîn mertebesine kıana'at itmeyüb 'ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn mertebesine terakki itmekdür üçüncü rûknî tecellî-yi zâta mazhar olub

cümle a' yān külliyetle fānī olduğundan maḳām-ı cem' ki maḳām-ı eḫadiyyetdür anı mütāla'a itmekdür maḳlab-ı a' lā ve maḳşad-ı aḳşā bu maḳāma vuşlatdur *Allahümme yessir lenā yā Mennān*.

10/2-BĀBU'L-FENĀİ

Ḳāle'llahu te' ālā: "*Küllü men 'aleyhā fān ve yebḳā vechü Rabbike zü'l-celāli ve'l-ikrām*" (55/27-28) *el-fenāu fi hāze'l-bābi izmiḫlālū mā dūne'l-Ḥaḳḳi 'ilmen şümme ceḫden şümme ḫaḳḳan* bu fenādan murād vücūd-ı Ḥaḳdan ğayrı vücūd mużmaḫil ü fānī olmaḳdur ' ilmen ya' nī vücūd vücūd oldığı ḫayşiyetden Ḥazret-i Ḥaḳ te' ālā ' ayn-ı vücūd idigini bilmekdür şöyle ki mā' ade'l-Ḥaḳḳ ' adem-i şırf ola *izmiḫlālū mā dūne'l-Ḥaḳḳi 'ilmen* didigi bu ma' nāyadur ba' dehū anı mu' āyene eyleyüb mādūn-ı Ḥaḳḳuñ vücūdına inkār itmekdür *şümme ceḫden* didigi bu ma' nāyadur resmi külliyetle fānī olduḳda Ḥaḳḳı Ḥaḳla ' ayn -ı kül müşāhede itmekdür *şümme ḫaḳḳan* didigi bu ma' nāyadur lā mevcūde illā Hū maḳāmıdır.

Ve hüve 'alā şelāşi derecātin ed-derecetü'l-ülā fenāu'l-ma'rifeti fi'l-ma'rūfi ve hüve'l-fenāu 'ilmen ve fenāu'l-'iyāni fi'l-me'āyini ve hüve'l-fenāu ceḫden ve fenāu'l-ḫalebi fi'l-vücūdi ve hüve'l-fenāu ḫaḳḳan ya' nī fenā üç derece üzerinedür evvelki derecesi ' ārifüñ ma' rifeti ma' rūfda fānī olmaḳdur ya' nī ' ārif-i bi'llah cümle a' yānı fānī gördüğünde a' yānında olan şıfat u aḫvāli daḫı fānī görür bir cevher ki fānī olsa ol vücūda ' ārız olan şıfat daḫı fānī olur öyle olsa sālīk cevher-i zātı a' yānen olduğundan fānī olsa zātına ' ārız [122b] olan şıfat u aḫvāli daḫı fānī olmaḳ iḳtizā ider ma' rifeti şıfatlarından bir şıfatdur ol daḫı olmaḳ muḳarrerdür bunu böyle bilmege mutaşavvife dirler *fenāu'l-ma'rifeti fi'l-vücūdi* didigi bu ma' nāyadur Ḥaḳḳı Ḥaḳla mu' āyenet itmek mümkün olmaz cümle rusūm-i a' yān fānī olmadıḳca çünki Ḥaḳḳı Ḥaḳla mu' āyenet ider māsivānuñ vücūduna inkār iḳtizā ider ol mu' āyenet ceḫden fenā dirler *ve fenāu'l-'iyāni fi'l-me'āyini ve hüve'l-fenāu ceḫden* didigi bu ma' nāyadur ' ārif-i ḫālib Ḥaḳḳı Ḥaḳla

bulsa ğāyet-i k̄usvāya ya' nī maṭlab-ı a' lāsına nā 'il olur ṭaleb daḥı bākī qalmaz fānī olur kendi fānī olduđı gibi ṭalibūn ṭalebi maṭlūbunuñ vüçūdunda fānī olduđına fenā dirler *ve fenāu 'ṭ-ṭalebi fi'l-vüçüdi ve hüve'l-fenāu ḥaḫḫan* didigi bu ma' nāyadır.

Ve'd-derecetü's-ṣāniyetü fenāu ṣuh üdi'ṭ-ṭalebi li isḫāṭihī ve fenāu ṣuhūdi'l - ma'rifeti li isḫāṭihā ve fenāu ṣuhūdi'l-'iyāni li isḫāṭihī ya' nī derece-i ṣāniye ṣol fenādır ki aña fenāya ṣuhūd-ı ṭaleb dirler sālik-i 'ārif derece-i ülāda ṭalib-i viṣāl-i Ḥaḫ idi ṭaleb ile müṣāhede ider ve sābıқыye-i vüçüd qaldıđından derece-i ṣānide maṭlūbuna vüṣul ile ṭaleb ile olan ṣuhūdı daḥı fānī oldu baқыye-i vüçüdi qalmaz ṣuhūdı ṣāḫıṭ olduđından ötüri *li isḫāṭihī* didigi bu ma' nāyadır bu mu' āyenet vāḫi' olsa müṣāhede-i ma' rifet fānī olur ya' nī ṣuhūd mu' ā yene ile ḥāṣıl olsa ma' rifetle ḥāṣıl olan ṣuhūd fānī olur zīrā mu' āyenet ma' rifetden a' lādur 'iyān ma' rifeti isḫāṭ ider *li isḫāṭihā* didigi bu ma' nāyadır hazret-i cem' a varsa ṣuhūd-ı 'iyān ya' nī 'iyān ile ḥāṣıl olan ṣuhūd daḥı fānī olur hazret-i cem' 'iyāni isḫāṭ itdigidinden ötüri *li isḫāṭihī* didigi bu ma' nāyadır taḫḫıki kelām budur ki derece-i ṣāniyede ehl-i fenānuñ üç dürlü ṣuhūdı vārdur [123a] biri birinden mütefāvitdür birine ṣuhūd -ı ṭaleb dirler öni mertebesidür birine ṣuhūd -ı ma' rifet dirler evsāṭ mertebesidür birine ṣuhūd -ı 'iyān dirler a' lā mertebesidür mā fevḫine teraḫḫı itdikce mā taḫtı naḫardan qalur nūr-ı cem' ya' nī zāt-ı eḫadiyyetüñ nūrı leme' ān eylese cümlei iḫrāk ider ne 'iyān qalur ne mu' ayyen qalur.

Ve'd-derecetü's-ṣāliṣetü el-fenāu 'an ṣuhūdi 'l-fenāi ve hüve'l-fenāu ḥaḫḫan ṣāimen berḫa'l-'ayni rākiben baḫra'l-cem' i sāliken sebīle'l-beḫā ya' nī derece-i ṣāliṣe ṣol fenādur ki aña fenā 'an ṣuhūdi'l-fenā dirler 'ārif bu maḫāmda fānī olur fenāsnı daḥı bilmez fenā-i ender fenā didikleri budur Beyt:

*Yazıcıoğlu bulubdur çün fenā-i ender fenā
Pes beḫāya ender beḫāya viṣāl it anı ṣāña ṣāl*

didigi Muhammediye şāhibinüñ bu maķāmdandır ‘ārif fenādan da fenā bulsa anuñ verāsında mertebe-i fenā qalmaz fenānuñ gāyetine vāşıl olur haķķan ki fānīdür ve *hüve'l-fenāu haķķan* didigi bu ma‘nāyadır ‘ayndan murād haķīkatdür cemī‘ den murād eħadiyyet-i zāt-ı Haķķdur berķden murād nürdür şāyimen dimek nāzıran dimekdür taħķīķı böyledür ki derece-i şālīşde olan ‘ārif-i fānīde üç şān olur biri budur ki nazār-ı i‘tibārı zāt-ı Haķķuñ nūrınadır şıfatı nūrına baķmaz *şāimen berķa'l-‘ayni* didigi bu ma‘nāyadır.

Bir daħı budur ki baħr-ı fenānuñ nihāyetine talub gāyetine bālig olur maķām-ı cem‘de mütemekkin olduğından ke‘enne üstüne binmişdür *rākiben baħra'l-cem‘i* didigi bu ma‘nāyadır.

Bir daħı fenādan soñra beķāye ‘azīmet ider ya‘nī beķā bi’llah maķāmına sülūk ider *sāliken sebīle'l-beķā* didigi bu ma‘nāyadır bu tarīķa seyr ü sülūk sefer-i şānī ki mebbe’dür.

10/3-BĀBU’L-BAĶĀİ

Ķāle’llahu te‘ālā: “Va’llahü ħayrun ve ebķā” (20/73) haķīkatde cemī‘ ‘ālem fānī olub Ĥazret-i Ĥaķ bāķi olduysa menzil-i beķāyı Muşannif rħ bu āyetle işbāt eyledi.

El-beķāu ismün li mā baķiye ķāimen ba‘de fenāi’ş-şevāhidi ve sükūñihā bu maħalde şevāhidden [123b] murād rusūmāt-ı ħalkıyyedür Ĥaķ te‘ālānuñ vücūduna delālet ider āyāt u emārāt olduğundan şevāhidle ta‘bīr eyledi şevāhid rusūm ma‘nāsına olsa şevāhidüñ fenāsından soñra baķi yoķdur illā Allahü zü’l-celāl vardur fenādan evvel beķā olmaz fenādan soñra olur netekim Ĥazret-i Ĥaķ buyurur *“külli men ‘aleyhā fān ve yebķā vechü Rabbike zü’l-celāli ve’l-ikrām”* (55/27-28) Beyt:

*O kim evvel fenā buldı fenādan soñ beķā buldı
Beķā içre beķā buldı seni sevdi ‘ale’l-ittlāķ*

didigi Muhammediye şâhibinüñ buñâ delîl-i väizdür âyet-i kerîmede olan *zü'l-celâli ve'l-ikrâm* kelâmında sâliküñ fenâdan şoñra beķâsına işâret vardur şıfat-ı celâlinüñ muķtezâsı cümlei ķahr ile fenâ eylemekdür ve şıfat-ı cemâlinüñ muķtezâsı luķfiyla gene ibķâ itmekdür ‘avâm-ı nâsuñ fenâsı ve beķâsı yevm-i kıyâmetde bu âyet taşriħa delâlet eylediği gibi ħavâşsuñ fenâ u beķâsı bu ‘âlemde olmasına ta‘rifin ya‘nî işâreten delâlet ider zîrâ şıfat-ı cemâliye ve celâliye zâtı gibi ezeli ve ebedîdür zâtından münfek olmaz yevm-i kıyâmete nice maħşûş olur murâd eylediğine bu ‘âlemde celâlen tecellî eyleyüb ifnâ’ ve murâd itdigine âhirete terk ider ve murâd itdigine cemâlen tecellî eyleyüb ba‘de’l-ifnâ beķâ’ ider “*Ve lillahi mülkü’s-semâvâti ve’l-‘arz*” (5/17) “*Ve yef‘alü’lillahü mâ yeşâu*” (14/27) “*yahķümü mâ yürîd*” (5/1) âyetleri buñâ delîl-i nâtiķdur.

Ve hüve ‘alâ selâsi derecâtin ed-derecetü’l-ülâ beķâu’l-ma‘lûmi ba‘de sükûti’l-‘ilmi ‘aynen lâ ‘ilmen ya‘nî menzil-i beķâ üç derece üzerinedür derece-i ülâsı ‘ilm-i ‘abd sâķiķ olduķdan şoñra ma‘lûmuñ ‘aynı bâķî olmaķdur ‘abdüñ ‘ilmi ‘abdüñ şıfatından bir şıfatdur ‘abdüñ zâtı fânî ü sâķiķ olsa şıfatı nice kalur şıfatı sâķiķ olub ma‘lûmı bâķî kalur zâtı ħayşiyyetiyle ve ma‘lûmiyyeti ħayşiyyetinden [124a] degil *ba‘de sükûti’l-‘ilmi ‘aynen lâ ‘ilmen* didigi bu ma‘nâyadur.

Ve beķâu’s-şuhûdi ba‘de sükûti’s-şuhûdi vücûden lâ na‘ten ya‘nî şuhûd-ı ‘abd ki ‘abdüñ şıfatı idi zât-ı ‘abd fânî olduğından şıfatı ile meşhûdi fânî olur ve muşhûdi bâķî olur vücûdı vücûd-ı Ĥaķ olduğı ħayşiyyetden ya‘nî bi’z-zât bâķîdür anüñ meşhûdi oldu ħayşiyyetiyle degil *vücûden lâ na‘ten* didigi bu ma‘nâyadur bu derece-i şâniyedür *ve beķâu mâ lem yezel Ĥaķķan bi isķâti mâ lem yekün maħven mâ lem yezel Ĥaķķan* dimeden zât-ı Ĥaķķdur ezelde zâil olmamışdur *mâ lem yekün* dimeden murâd zâtında mevcûd olmayub Ĥaķķuñ icâdıyla olan a‘yân-ı mümkinedür sâlik-i ‘ârif bu menzilde vücûd resmini maħv itmekle isġâķ ider ezelde zevâl ķabûl itmeyen Allahü zü’l-celâli ebede daħı zâil olmayub bâķî olur bu beķâyâ *baķâu mâ lem yezel Ĥaķķan* dirler derece-i şâlişedür bu maķâmında ‘abd-i fânî vücûd-ı Ĥaķķânî ile mevcûd olub beķâ-i Ĥaķla bâķî

ve hayât-ı Hâkla hay ve ‘ilm-i Hâkla ‘âlim ve ihtiyâr-ı Hâkla muhtâr olur Hâk te‘âlâ anı ifnâ eylediginden sonra i‘âdet idüb kendi şifâtı ‘ulyasından hil‘atlar giydirir ve esmâü’l-hüsnâsıyla müsemmä ider ol vakitte ‘abd Hâkkı ‘ayn -ı Hâkla müşâhede eyleyüb makâm-ı ‘ubüdide ‘ubüdiyyetde kâim olur bidâyet hâlerinden bilmez ‘ibâdete meşgûl oldıysa nihâyet hâline öyle tâ‘ata iştiğâl ider mütena‘‘im oldığı ni‘metle şükranesi için *en-nihâyâtü’r-rucû‘u ile’l-bidâyât* buña delâlet ider.

10/4-BÂBU’T-TAĦĦÎKÎ

Ķâle’llahu te‘âlâ: “Eve lem tü ’min Ķâle belâ ve lâkin li yatmeinne Ķalbi” (2/260)

bu âyet-i kerîme ile taĦĦîĶ üzerine istişhâduñ vechi budur ki Hâzret-i İbrâhîm ‘aleyhi’s-şalâtü ve’s-selâm Hâzret-i Allahuñ ihyâ-yı mevti kemâl-i Ķudretin ‘ilm-i yakîn ile bilüb imân getürmiş idi lâkin ihyâ-yı mevti vicdân şuhûdiyle [124b] ‘ale’t -taĦĦîĶ bilmek murâdıyla *“keyfe tühyi’l-mevtâ”* (2/260) didi keyfiyyet-i ihyâ bilünmez illâ Muhyî ismiyle taĦĦîĶ bilinür ya‘nî Hâzret-i Hâkkuñ ihyâ şifâtıyla müteĦĦîĶ olmağıla bilinüb itminân anda hâşıl olur *“li yetmeinne Ķalbi”* (2/260) dimesine bâiş oldur.

Et-taĦĦîĶu telhîşu maşhubike mine’l-Hâkķı şümme bi’l-Hâkķı şümme fi’l-Hâkķı ve hâzihî esmâu derecâti’s-selâşi ya‘nî bu üç elfâz taĦĦîĶuñ selâş derecâtınuñ isimleridür *emmâ derecetü telhîşı maşhubike mine’l-Hâkķ fe en lâ yühâlice ‘ilmüke ‘ilmehü* ya‘nî senüñ ‘imüñ ‘ilmü’llaha ĶarışmaĶdur senüñ şifâtlarından bir şeyi anuñ şifâtında zâhir olmamaĶdur taĦĦîĶi bu vechledür ki Hâk te‘âlâ saña ‘âlim ismiyle tecellî eylese ‘ilm şifâtı senüñ ‘ilminde zâhir olub senüñ ‘ilmüñ ‘ilm-i Hâkķa mazhar olur Hâzret-i İbrâhîm ‘aleyhi’s-selâma Muhyî ismiyle tecellî eylediginde ihyâ şifâtı Hâzret-i İbrâhîmüñ şifâtında zâhir olduğu gibi Hâzret-i İbrâhîm ‘aleyhi’s-selâm Ķuşları zibhinden sonra da‘vet eyledikde Ķuşlar hayâta gelüb geldikleri naşş-ı Ķur’ân ile şâbitdür vücûd ki vücûd-ı Hâkķda fânî olduğundan Ķable’l-fenâ kendi ki nisbet itdirdiğün ‘ilmi hâl-i beĶâda

Ḥaḳḳa nisbet itdirirsın *fe en lā yūhālice ‘ilmūke ‘ilmehū* didigi bu ma‘nāyadur bu ḥālete taḥḳīk dirler.

Ve emmā derecetü’s-şāniyetü fe en lā yünāzi‘a şuhūdüke şuhūdehū ya‘nī derece-i şānīde olan taḥḳīk şol taḥḳīkdür ki şuhūduñ şuhūd -ı Ḥaḳḳa mu‘ārız olmaz ya‘nī ḳable’l-fenā bir şey şuhūd itseñ ben şuhūd itdim diyü kendine nisbet itdirür idüñ ḥāl-i beḳāda Ḥaḳ itdi diyü Ḥaḳḳa nisbet itdirürsüñ *fe en lā yünāzi‘a şuhūdüke şuhūdehū* didigi bu ma‘nāyadur.

Ve emmā derecetü’s-şālişetü fe en lā yeteesseme resmūke sebḳahū ya‘nī senüñ ḥādiş olan şüretüñ Ḥaḳ te‘ālānuñ ḳadīm olan sebḳıne teessüf itmemeğdür ya‘nī ba‘de’l-fenā beḳā-ı ḥālle müteḥaḳḳıḳ olup [125a] beḳā-yı Ḥaḳla bāḳī ve vücūd -ı Ḥaḳḳāniyle mevcūd olduğından ḳıdem-i Ḥaḳla ḳadīm olmağ şāibesin işmām itmemeğdür zīrā bi’z-zāt ḥādiş olan şey bi’z-zāt ḳadīmle bāḳī olmaz vücūd -ı Ḥaḳḳāniyle mevcūd olur demek Ḥaḳḳuñ ḳadīmi vücūdıyla mevcūd olub ḳadīm olur demek degildür kendi vücūd -ı ‘ārızıyyesi ‘adem-i aşlīsine rucū‘ eyleyüb Ḥaḳḳuñ vücūdı kemā kāne olduğımı şuhūd ile bilür dimeğdür.

Fe tesḳuḩu’s-şehādātü ve tebtülü’l-‘ibārātü ve tefna’l-işārātü ya‘nī maḳām-ı beḳāda olan sālīk-i ‘ārif vücūd -ı Ḥaḳdan ğayri vücūd görmez ve görmese cemī‘ a‘yānı Ḥaḳḳuñ icādıyla mevcūd ve ḳabza-i ḳudreti Ḥaḳda maḳbūz mustaḳıllen bir ḥāle ve bir fi‘le ḳādir degil bir müşāhedesi itse şāhidüñ zātı yok olıcağ şıfatı olan şehādeti daḩı yok olur *fe tesḳuḩu’s-şehādātü* didigi bu ma‘nāyadur mu‘tebirüñ zātı fānī olsa şıfatı olan ta‘biri daḩı fānī olur *ve tebtülü’l-‘ibārātü* didigi bu ma‘nāyadur işāret şāhibinüñ vücūdı muzmaḩil olsa şıfatı olan işārātı daḩı maḩv u muzmaḩil olur *ve tefna’l-işārātü* didigi bu ma‘nāyadur ‘abdda zāt u şıfāt u ef‘āl olmasa teklīf-i Ḥaḳ kime olur şevāb ü ‘iḳāb kime olur mezhebimizde ‘abd ef‘āl-i ihtiyāriyye ve irāde-i cūziyye şāhibidür bu şüretde ihtiyār u irādet ḳalmaz şevāb u ‘iḳāb daḩı olmamağ görünür tevcīhi ne vecihledür diseñ

tevcîhi bu vecihledür ki ya' nî sebep olunan vücûd vücûd-ı mutlak degıldür vücûd-ı muqayyeddür teklîfün sükûtı ef' âli-i ihtiyâriyye ve irâdet-i cüziyyenüñ 'adem-i şübûti vücûd-ı mutlak selb olunduğda lâzım gelür vücûd-ı muqayyed selb olunduğda lâzım gelmez vücûd-ı mutlak demek haqîkâten ve mecâzen vücûd dimekdür a' yân u ekvân zâten ve şıfâten ve fi' len mevcûd degillerdür demek bunlarda mutlak vücûd yoğdur demek [125b] degıldür bunlaruñ vücûdı haqîkî degıldür 'arızîdür vücûd-ı haqîkî ki bi zâtihi mevcûd ola Haqkuñ vücûdudur a' yânuñ zâtı ve şıfâtı ve ef' âli mevcûdüñ bih zâtî degıldür Haqkuñ halk u icâdıyla mevcûdlardur Haq te' âlâ ef' âli-i ihtiyâriyye kuvvet virmemekligi ile ihtiyârlarıyla diledigi işi iderler irâdet-i cüziyye virmesiyle bir şeyi âhar şey üzerine tercih idüb muhtarları olan ef' âle irâdet-i cüziyyelerüñ şarf iderler Haq te' âlânüñ irâdeti anlaruñ irâdetine muqârin gelse işleri vücûd bulur *ve illâ fe lâ "ve mâ teşâüne illâ en yeşâe'llah"* (81/29) âyeti buña delî-i vâzîhdur Hazret-i Bârî haqla bātılı fark eyledi ya' nî âyırđı haqqa da' vet eyleyüb bātıldan nehy eyledi tarik-ı haqqa ve tarik-ı bātıla varmayı müsâvî irâde-i cüziyye virüb ihtiyâr olunân ef' âli işlemeye kudret virdi emrine ve nehyine imtişâl idenlere şevâb ile va' d eyleyüb tã' ate kandırdı muhâlefet idenlere 'azâb-ı 'ikâbla va' id eyleyüb ' işyândan tahzîr eyledi imdi irâdet-i cüziyyesini me'mürât tarafına şarf eyleyüb emr ü nehye imtişâli ihtiyâr eylese şevâba nâ'il olur ya' nî fazlu'llaha mazhar olsa Haq te' âlâ eylediği va' dine vefâen şevâb virür ammâ irâde-i cüziyyesini menhiyyât tarafına şarf eyleyüb emr u nehyine muhâlefet ihtiyâr eylese meşîetu'llahda kalur dilerse fazlıyla cürmünü 'afv ider 'azâb itmez ve dilerse 'adliyle 'azâb ider biz gene sözüümüze gelem sözümüz ehl-i fenâ ve ehl-i bekâ olan erbâb-ı haqîkatüñ ahvâli idi anlar evâmir u nevâhiye imtişâlde dakîka fevt itmezler menâhîden ictinâbda ateşden kaçarlur *"inne ekramekûn 'inda'llahi etkâküm"* (49/13) anlaruñ şânındadır sükût-ı teklîfe zâhib olmazlar hulûl u ittihâd dahı anlarda mülâhaza olunmaz anlar hulûşu'l- 'ibâd [126a] vereşetü'l-enbiyâdırlur 'avâm-ı nâsda mümkünâtuñ hudüşünü ve Hazret-i Haqkuñ kıdemini ba' zı taqlîd ile ve ba' zı istidlâl ile bilüb 'amel iderler bunlar şuhûd ile vicdânen bilüb 'amel iderler.

10/5-BĀBU'T-TELBĪSĪ

Ḳāle'llahu te'ālā: "Ve lelebesnā 'aleyhim mā yelbisūn" (6/9) Ḥazret-i Bārī te'ālā āyet-i kerīmede mezkūr olan meleki şuret-i racül ile telbīs eyleyüb *ve lelebesnā 'aleyhim* didigi lebsi telbīs ile müteḥakkıķ oldığından menāzil-i sāyirinden olan telbīs bu āyetle istidlāl eyledi.

Et-telbīsü tevriyetün bi şāhidin me'ārin 'an mevcūdin ḳāimin ya' nī telbīs diyü ḥaḳıķatde ğayrıdan şadır olan fi' li āhara kināyet vechi üzre isnād itmege dirler netekim Ḥaḳ celle ve a' lā buyurur "*ve mā rameyte iz rameyte ve lākine'llahe ramā*" (7/17) ḥaḳıķatde ramy iden Ḥazret-i Ḥaḳ iken rasūlüne kināyet-i vech üzre "*sen ramy eyledigiñde vakitde*" diyü ramyı rasūlüne isnād eyledi.

Ve hüve ismün li şelāşi me'ānin evvelühā telbīsü'l-Ḥaḳḳı bi'l-kevni 'alā ehli't-tefriḳati ve hüve ta'liḳu'l-kevāini bi'l-esbābi ve'l-emākini ve'l-eḥāyini ve ta'liḳu'l-me'ārif bi'l-vesāiḫi ve'l-ḳazāyā bi'l-ḥıceci ve'l-aḥḳāmi bi'l-'ileli ve'l-intiḳāmi bi'l-cināyāti ve'l-meşūbeti bi't-ḫā'āti fe aḥfā'r-rızā ve's-seḫaḫu ellezeyni yücibāni'l-vaşle ve'l-faşle ve yüzḫirāni's-se'ādete ve's-şekāvete ya' nī mutaşavvıfa ḳatında telbīs lafzı üç ma' nānuñ ismidür evvelkisi ehl-i ḥicāb üzerine olan telbīsdür taḥḳıķi böyledür ki ehl-i ḥicāb ya' nī 'avām-ı nās 'ālem-i dünyāda olan eşyāyı ba' zı esbāba isnād iderler ve ba' zı emākine ya' nī arza ve ba' zı evḳāta isnād iderler meşelā nebātātuñ bitmesini yağmura ve arza ve vaḳt-i rabī'a isnād iderler Ḥaḳ te'ālānuñ inbātına nazār itmezler *ve hüve ta'liḳu'l-kevāini bi'l-esbābi ve'l-emākini ve'l-eḥāyini* didigi bu ma' nāyadur ammā ehl-i cem' den olan 'ārifler esbāba rağbet itmez müsebbibe nazār idüb Ḥaḳ te'ālā [126b] inbāt eyledi dirler.

Bir daḫı ehl-i ḥicāb kendilerinde me'ārif olan ḫālātı riyāzet ü mücāhedelerinden bilürler ve ba' zı delāil ü aḫbārdan ḫāşıl oldu dirler ḫālbuki ḥaḳıķatde mu' arif ya' nī bildiren Ḥazret-i Ḥaḳḳdur ammā 'ārifler ol me'arif ḫālātı maḫz mevhibe-i Ḥaḳḳdur

dirler riyâzât ü mücâhedât dağı Hâkkuñ tevfiķıyledür delâili ve aĥbâr dağı Hâzret -i Hâkkuñ delâili ile istidlâle ve aĥbârı istimâ'a ģudret-i ģuvvet virmesiyle olıcak ĥâķıķatde müeşşir Hâzret-i Hâķ olur dirler *ve ta'liķu'l-me'ârifî bi'l-vesâitî* didiğı bu ma' nâyadur.

Bir dağı ehl-i ĥicâb aĥķâm-ı şer' iyye ki ģâzîler anuñla ĥukm iderler ol ģazâyâyı ĥucet ta'liķ iderler ya'nî ģâzî anı ĥucetle ve beyyine ile ĥukm eyledi dirler ammâ muĥâķķıklar ĥucetle iĥticâba ve mübeyyine ile işbâta ģudret viren Hâkķdur dirler *ve'l-ķazâyâ bi'l-ĥıccî* didiğı bu ma' nâyadur.

Bir dağı cemî'an aĥķâm-ı şeriyye-i ģıyâs ve icmâ'-ı ümmet ve kitâbu'llah ve sünnet-i Rasûlu'llaha ta'liķ iderler ya'nî ol dört delîl ile işbât iderler *ve'l-aĥķâmi bi'l-ileli* didiğı bu ma' nâyadur ammâ 'ârifler delâil ü 'ileli cümle Hâkkuñ hidâyet u tevfiķıyledür dirler ĥâşılı cümle eşyâyı Hâzret-i Hâkķa nisbet iderler.

Bir dağı intikâmı kendi cinâyetlerine nisbet iderler cinâyetlerine ta'liķ nisbet ider ya'nî Hâkkuñ mücrimlere 'ikâbın cinâyet u 'ışyanlarına nisbet iderler ve şevâb virmesin 'ibâdât u tâ'atlarına ta'liķ iderler *ve'l-intikâmi bi'l-cinâyâti ve'l-meşûbeti bi't-tâ'âti* didiğı bu ma' nâyadur ĥâķıķatde ĥalbuki intikâmı mücib ģazabu'llahdur ve meşûbeti mücib rızâu'l-Hâkķdur ferr-i fiten icâb ider.

Bir dağı sa'âdet ü şekâvet ızĥâr ider *fe aĥfa'r-rızâ ve's-seĥâta* didiğı bu ma' nâyadur.

Ve't-telbîsü's-sânî telbîsü ehli'l-ģayreti 'ale'l-evķâti bi ihfâihâ ve 'ale'l-kerâmâti [127a] bi kitmânihâ ve telbîsü bi'l-mekâsibi ve'l-esbâbi ve ta'liķu'z-zâhiri bi's-şevâhidi ve'l-mekâsibi telbîsen 'ale'l-'uyûni'l-külliyeti ve'l-'uķûli'l-'alîleti ma'a taşĥihî't-taĥķiķi 'aķden ve sülüken ve mu'âyeneten ve hâzihi't-tâifetü rahmetün mina'llahi te'âlâ 'alâ ehli't-tefriķati ve'l-esbâbi fî mülâbesetihim ya'nî ikinci telbîs ehl-i

ğayretüñ telbîsidür taḥkîki oldur ki bu tâifenüñ ba'zıları 'ibâdet ü tâ'atlaruñ nâsdan iḥfâ iderler ḥalk iqbâl idüb Ḥaḳla olan mu'âmelâtımıza ḥalel virirler diyü ḥâriku'l-'âdet kerâmâta nâ'il olanlar ketm iderler ızhâr itmezler ru'ûnet-i nefslerinden taḥkîran ve menâsıb-ı dünyeviyyeye iştiğâl ile tesettür iderler aḥvâl-i seniyye zuhûr eylediginde bâtınlarına şarf eyleyüb zâhirde sâir nâs gibi 'umûr-ı şer'ıyyeye ri'âyet iderler aḥvâl-i bâtınalaruñ idrâk itmeyenlere ḥâllerin bildirmezler aḥbabların vuḳûfuna ğayret iderler ya'nî gönlerler *telbîsen 'ale'l-'uyûni'l-külliyeti* didigi bu ma'nâyadur her ne ki işi kıala işlerler ve her ne ki ihtiyâr iderler Ḥaḳla ihtiyâr iderler ya'nî Ḥaḳkuñ rızâsı ve ihtiyârı olmak üzere iderler muḳteżâ-yı nefsi emmâre üzere itmezler *ma'a taḥşîhi't-taḥkîki 'aḳden* didigi bu ma'nâyadur Ḥaḳla sülûk iderler ve her şeyde Ḥaḳkı mu'âyenet iderler *ve sülûken ve mu'âyeneten* didigi bu ma'nâyadur bu tâife bu nev' melâbisde ve ehl-i zâhir gibi esbâba te'alluḳda ve anlar ile muḥâlaḫa itmede şöyle ki anlaruñ şoḫbetleri berekâtıyla her biri hidâyet bulub şalâḫa yüz tutmalarına sebep oldukları için rahmeten mina'llah dirler zîrâ anlara mücâlis olanlar şaḳî olmazlar netekim buyurur "*ḥüm ḳavmün lâ yeşki celîsühüm.*"

*Et-telbîsü's-şâlişü telbîsü ehl-i't-temekküni 'ale'l-'âlemi teraḥḫumen 'aleyhim bi mülâbeseti'l-esbâbi tevsi'an 'ale'l-'âlemi lâ li enfûsihim ve ḥâzihi derecetü'l-enbiyâi şümme hiye'r-rabbâniyyine's-şâdirine 'an vâdi'l-cem'i'l-müşirine 'an 'aynihî ya'nî [127b] üçüncü telbîs ehl-i temkînüñ 'âlem üzerine telbîsidür esbâba mülâbesetle anlara teraḥḫumen ve tevsi'an ḥazḫ-ı nefsi için deĝil sebebi oldur ki nâsuñ Ḥaḳdan maḫcûb oldukların cânib-i Ḥaḳḫa teveccühden 'âciz ve tevekkülden maḫrûm oldukların bildiklerinden ḥalka merḫamet eyleyüb kendilerin 'avâm şeklinde tutub ḥalkla ihtilâḫ u imtizâc iderler tâ ki müste'idlere terbiye idüb her birine 'alâ ḳaderi isti'dâdihim ifâza murâd iderler *teraḥḫumen 'aleyhim bi mülâbeseti'l-esbâbi tevsi'an 'aleyhim* didigi bu ma'nâyadur bunlar e'imme-i Rabbâniyyîn gürühundandır ba'de'l-fenâ beḳâ bulub ḥalkı irşâd ile me'mûrdurlar *şâdirine 'an vâdi'l-cem'i* didigi bu ma'nâyadur.*

10/6-BĀBU'L-VÜCŪDİ

Ḳāle'llahu te'ālā: "Yecidi'llahe ğafūran raḥīmā." (4/110) *El-vücūdu ismün li'z-zaferi bi ḥaḳīḳati's-şey'i* ya'nī bir şeyi müşāhede merātibinüñ aşfāsı ol şey'ün ḥaḳīḳına zafer bulmaḳdur ke'enne bu zafer lafzıyla Ḥaḳḳuñ zātını gine kendi zātıyla bulmağa işāret itdiler rusūmātı külliyyetle fānī olduğunda zāt-ı Ḥaḳ bā ḳī ḳalır ta'rīf mümkin olmadığından vücūd itlāk eylediler.

Ve hüve ismün li şelāseti me'ānin evvelühā vücūdū 'ilmin ledünniyyin yaḳta'u 'ulūme's-şevāhidi fī şoḥbeti mükāşefeti'l-Ḥaḳḳı iyyāke ya'nī vücūd lafzı üç me'ānī içün isimdür evvelkisi Cebrāil 'aleyhi's-selām vāsıta olmaḳsızın min 'indi'llah ḳalbe ilhām olunan 'ilmdür "*ve 'allemnāhū min ledünnā 'ilmen*" (18/65) āyeti buña nātiḳdur bu 'ilme 'ilm-i şuhūd daḳı dirler bu 'ilm ḥāşıl olduğda 'ilm -i istidlāliyyeye ḥācet ḳalmaz Beyt:

*'Aḳla baḳma ir tecellī nūrına
Şem'a ḥācet ḳalmaz olduğda şabāḥ*

yaḳta'u 'ulūme's-şevāhidi didiği bu ma'nāyadır.

Ve's-şānī vücūdū'l-Ḥaḳḳı vücūdu 'aynıñ munḳaḳı'an 'an mesāġi'l-işāratı ya'nī ikinci vücūd-ı Ḥaḳḳı 'aynile bulmaḳdur ki anda şöyle ve böyle demekle işāret cāiz degildir bu maḳām 'ayn-ı cem'i eḫadiyyet maḳāmıdır [128a] ya'nī fenā en-der fenā maḳāmıdır anda işāret olmaz.

Ve's-şālīşü vücūdu maḳāmi izmiḥlālin resmū'l-vücūdi fihı bi'l-istiġrāḳı fī'l-evveliyyeti ya'nī üçüncü vücūd a'yān-ı şābitenüñ vücūd -ı resmisi vücūd-ı Ḥaḳda müzmaḥil ü fānī olduğı maḳāmı bulmaḳdur Ḥaḳḳuñ vücūdı ḳadīm olduğından vücūd-ı Ḥaḳdan evveliyetle ta'bīr eyleyüb *fī'l-evveliyyeti* didi istiġrāḳdan murād istihlāk ü fenādur rusūmātuñ vücūdı vücūd-ı Ḥaḳḳa nisbeten deryāya nisbeten mevcūñ vücūdı

gibi gâyet kâlîl ü hâkîr olduğundan Hâkkuñ vücūd-ı ezelisinüñ deryâya teşbîh eyleyüb rusûmâtüñ vücūd-ı ‘ârîziyyesîn mevce teşbîh eyledi *bi’l-istiğrâki fi’l-evveliyyeti* didigi bu ma‘nâya remz ider bu maqâm maqâm-ı vücūduñ aqşası ve merâtib-i şuhūduñ aşfâsıdur Beyt:

*Deryâya gark it kaçreni hırşide vaşl it zerreni
Ol baħr-ı zâta irişen Fakrî bulur dürdâneler.*

10/7-BÂBU’T-TECRİDİ

Ķâle’llahu te‘âlâ: “Faħla‘ na‘leyk” (20/12) ħal‘i na‘leynden murâd tecrîd-i ħâkîki olduğundan Muşannif raħimehu’llah tecrîdi bu âyetle işbât eyledi na‘leynden murâd ‘âlem-i rûħ ile ‘âlem-i cismdür ma‘nâ-yı nazm-ı kerîm iki ‘âlemi terk it dimekdür.

Et-tecrîdü inhîlâ‘un ‘an şuhūdi’ş-şevâhidi ya‘nî vücūd-ı Hâkka şehâdet eyleyen a‘yân-ı mütenevvi‘a ve ekvân-ı mütē ayyineden nazarı kaç‘ itmekdür zîrâ bir şey ki zâtında ‘adem-i şırf olub mevcūd bi zâtihî olmaya nazar-ı i‘tibâra lâyıķ olmaz i‘tibâra lâyıķ Hâkkuñ vücūdıdur ki mevcūdün bi zâtihîdür bu tâife mümkünâta ‘adem-i i‘tibârı tecrîd dirler Beyt:

*‘Adem-i i‘tibâra vâķıf olan
İ‘tibâr-ı ‘ademden urmadı dem*

Ve hüve ‘alâ şelâsi derecâtin ed-derecetü’l-ülâ tecrîdü ‘ayni’l-keşfi ‘an kesbi’l-yaķîni ya‘nî menzil-i tecrîd üç derecedür evvelkisi ‘ayn-ı keşfi kesb-i yaķînden tecrîddür taħķîki şöyledür ki vücūd -ı Hâkķı ‘ilm iki vecihledür biri kesbî ve biri keşfidür [128b] evvelkisine ‘ilm-i yaķîn ikincisine ‘ayne’l-yaķîn dirler ‘ayânen ve keşfen tevħîde mâlik olan ‘ârif taķlîden ve istidlâlen hâşıl olan tevħîde i‘tibâr itmez

nazarın ‘ilm-i taqlidî ve ‘ilm-i istidlâlden tecrîd ider *tecrîdü ‘ayni’l-keşfi ‘an kesbi’l-yaqîni* didigi bu ma‘ nâyadur.

Ve’d-derecetü’s-şāniyetü tecrîdü ‘ayni’l-cem’i ‘an derki’l-‘ilmi ya‘nî ikinci derece hakikat-i cem‘i derk-i ‘ilmden tecriddür ‘ayn-ı cem‘den murād ehadîyyet-i zāt-ı Hakkıdır derk-i ‘ilmden murād vücūd-ı Hakkı ‘ayānen bilmekdür zātını zāt-ı Hakkda ifnâ ile vücūd-ı Hakkı müşāhede iden ‘ārifüñ ‘ilmi hakka’l-yaqîn olub nazar-ı i‘tibāruñ ‘ayne’l-yaqîn olan ‘ilmden tecrîd ider ya‘nî kaç‘ idüb *tecrîdü ‘ayni’l-cem’i ‘an derki’l-‘ilmi* didigi bu ma‘ nâyadur.

Ve’d-derecetü’s-şālişetü tecrîdü’l-ḥalāşi ‘an şuhūdi’t-tecrîdi ya‘nî üçüncü derecesi tecrîd-i ḥalāşdur taḥkîki şöyledür ki derece-i şānide fenâ fi’llah maḳāmına ḳadem başub zātını zāt-ı Hakkda ve şifātını şifāt -ı Hakkda ifnâ idüb zāt-ı Hakkı ‘ilm -i şuhūdi ile ki hakka’l-yaqîn mertebesidür bilmiş *ve tecrîdü ‘ayni’l-cem’i ‘an derki’l-‘ilm* itmiş idi tecrîdini bulur idi ya‘nî kendinüñ fenāya vardığını bilür idi derece-i şālişde fenâ ender fenāya bāliḡ olub fenāsın daḡı bilmez fenāsın bilmede ḥalāş olur *tecrîdü’l-ḥalāşi ‘an şuhūdi’t-tecrîdi* didigi bu ma‘ nâyadur.

10/8-BĀBU’T-TEFRĪDİ

Ḳāle’llahu te‘ālā: “Ve ya‘lemūne enne’llahe hüve’l-Hakkı’l-mübīn” (24/25) ma‘nā-yı nazm-ı kerīm mü’mīnler bilürlar taḥkîki Allah ‘azze ve celle şābitü’l-vücūd ve zāhiru’l-vücūd-ı evveldür ḡayrınüñ vücūd-ı enisi ‘adem-i şırf menzilesindedür dimekdür bu ‘aynü’t-tefrîd olduğından Muşannif rḡ menzil-i tefrîde bu āyetle istişhād eyledi.

Et-tefrîdü ismün li taḥlîşü’l-işārati ile’l-Hakkı şümme bi’l-Hakkı şümme ‘ani’l-Hakkı ya‘nî tefrîd lafzı bu ḫāife-i mürîdüñ [129a] üç derece üzre seyrinüñ ismidür biri

seyr ile'llah biri seyr 'ani'llahdur taḥlīṣ taḥṣīṣ ma' nāsınadur işāret ḳaṣd ma' nāsınadur ma' nā-yı kelām budur ki menzil-i tefrīde gelen mürīd seyrini üç ṯarīḳa taḥṣīṣ ider.

Fe emmā tefrīdü'l-işāratı ile'l-Ḥaḳḳı fe 'alā ṣelā ṣeti derecātın tefrīdü'l-ḳaṣdı 'aṣṣen ṣümme tefrīdü'l-maḥabbeti telefen ṣümme tefrīdü's-şuhūdi ittīşālen ya' nī tefrīd-i işāret üç derece üzredür evvelki ḳaṣdını 'aṣṣ-ı tefrīddür taḳrīri bu vecihledür ki mürīd-i 'aşıḳ ma' şūḳına kemāl-i 'aşḳından māsivāya iltifātın i' rāz idüb ḳaṣdını maḥbūbuna taḥṣīṣ ider bu ḥāle tefrīdü'l-ḳaṣd dirler ikincisi maḥabbetini telefen taḥṣīṣ ider ya' nī vüçüd-ı resmīsın vüçüd-ı Ḥaḳda ifnā eylediginden māsivāya maḥabbet itmeyüb maḥabbetüñ Ḥazret-i Ḥaḳḳa ider *ṣümme tefrīdü'l-maḥabbeti telefen* didigi bu ma' nāyadur üçüncüsü şuhūdun ittīşāl-i tefrīddür ya' nī şuhūdundan ğayri ḳalmayub her neye nazar itse Ḥaḳḳı müşāhede ider *ṣümme tefrīdü's-şuhūdi ittīşālen* didigi bu ma' nāyadur.

Ve emmā tefrīdü'l-işāratı bi'l-Ḥaḳḳı 'alā ṣelāṣi derecātın tefrīdü'l-işāratı bi'l-iftihāri būḥan ve tefrīdü'l-işāratı bi's-sülūki müṯāle'aten ve tefrīdü'l-işāratı bi'l-ḳabzı ğayraten ya' nī tefrīdü'l-işārat bi'l-Ḥaḳḳ üç derece üzredür evvelkisi işāretin ya' nī ḳaṣdını iftiḥār ile tefrīddür taḳrīri bu vecihledür ki her ne ḳadar da aḥvāl-i seniyye ki iftiḥāra lāyıḳ bundan şādır olsa sāir nās üzre tekebbür ü iftiḥār itmez Ḥaḳ te' ālānuñ kendine kemāl-i faẓl u keremine iftiḥār ider ḳaṣdını kerem-i Ḥaḳla iftiḥāra taḥṣīṣ ider *tefrīdü'l-işāratı bi'l-iftihāri* didigi bu ma' nāyadur ikincüsü işāretin ya' nī ḳaṣdını müṯāla'aten sülūke taḥṣīṣdur taḳrīr-i kelām böyledür ki ḳaṣdı maḥbūbuna vişāldür ṯarīḳına sülūk ile tecerrüd-i kelāmıla degil ḥaḳıḳat-ı maḥbūbı 'ayn-ı maḥbūb ile müṯāla'a ider kendi nefsiyle degil ḥāşıl-ı maḳşūdı zātını z āt-ı Ḥaḳda ifnā idüb [129b] vüçüd-ı Ḥaḳḳāniyle mevcūd olub ḥaḳıḳat-i eḫadiyyeti gene Ḥaḳla müṯāla'a itmekdür *tefrīdü'l-işāratı bi's-sülūki müṯāle'aten* didigi bu ma' nāyadur üçüncüsü işāretin ya' nī ḳaṣdını ḳabza-i 'izzeten tefrīddür taḳrīri bu vecihledür ki Ḥazret-i Bārī ba' zı evliyāsın ḥalāyıḳdan gönülleyüb aḥvālını ḥalḳa ızhār itmez ḥattā dünyāda ve 'uḳbāda kimse anuñ

aḥvāline muṭṭali' olmaz maḳşūdı aḥvāli mestūr olan evliyāu'llahdan olmaḳdur ve *tefrīdü'l-işārati bi'l-ḳabzı gayraten* didigi bu ma' nāyadur.

Ve emmāEFRİDÜ'L-İŞĀRATI 'ANI'L-ḤAḲḲI fe'nbisātu bi bestün zāhirin yetezammenü ḡabzan ḡālīşan li'l-hidāyeti ile'l-ḤAḲḲI ve'd-da'veti ileyhi ya'nīEFRİDÜ'L-İŞĀRATI 'ANI'L-ḤAḲḲI demek Ḥazret-i Bārī te'ālā ba'zı evliyāsını ḡalḳla ḡalṫa u inbisāta ruḡsat virür ḡalḳı ḤaḲḳa da'vet ü irşād için ol daḡı zāhiran ḡalḳla iḡtilāṫ u inbisāt itse zāhiriyle inbisāt ider ve bātını ḤaḲda münḳabızdur ya'nī ḡalbine teveccüh ḤaḲdan ḡayrı olmaz ve ḡalḳla iḡtilāṫı ve inbisāṫı teveccühüne māni' olmaz *yebsiṫu bi bestün zāhirin yetezammenü ḡabzan ḡālīşan li'l-hidāyeti ile'l-ḤAḲḲI* didigi bu ma' nāyadur.

10/9-BĀBU'L-CEM'İ

Ḳāle'llahu te'ālā: "Ve mā rameyte iz rameyte velākinna'llahe ramā" (8/17) zāhirde ramy Rasūl-i Ekremden şalla'llahü te'ālā 'aleyhi ve sellemden şādır olsa daḡı ḡalḳıḳatde ramy Ḥazret-i ḤaḲdan oldıḡından *mā rameyte* didi imdi bu āyet-i kerīme menāzilü's-sāyirīnden menzil-i cema' delālet eylediginden Muşannif rḡ bu āyetli istişhād eyledi.

El-cem'u mā esḳaṫa't-tefriḳate ve şāḡa'l-işārate ve şeḡaşa 'ani'l-māi ve't-ṫini ba'de şihḡati't-temkīni ve'l-berāete mine't-telvīni ve'l-ḡalāşe min şuhūdi's-şeneviyeti ve't-tenāfi min iḡsāsi'l-i'tilāli ve't-tebāḳi min şuhūdi şuhūdiḡa ya'nī bu ṫāife ḳatında cem' diyü tefriḳāi isḳāṫ ve işāreti ḳaṫ'-ı şihḡate temkīnden şoñra mā' vü ṫiynden [130a] ḳıḳarmak ve telvīnden berī olmaḳ tenviyye-i şuhūddan ḡalāş iḡsās-ı i'tilālden mütebāḳi olmaḳ şuhūddını şuhūddan mütebāḳi olmaya dirler taḳrīr-i kelām böyledür ki bu ṫāife ḳatında cem' diyü cem'i māsiivā-yı ḤaḲ ḤaḲda fāni olmaya dirler ve tefriḳa diyü cem'i a'yānda vücūd işbātına dirler maḳām-ı cem' de olanlar ḡalḳı göremezler ḤaḲḳı görürler maḳām-ı farḳda olanlar ḡalḳı görürler ḤaḲḳı göremezler maḳām-ı fenāda olanlarıñ nazarında rusūmāt-ı kevniyye sākıṫ olur *el cem'u mā esḳaṫa't-tefriḳate* didigi bu

ma' nâyadur a' yânda vücûd olmasa müşîr ya' nî işâret idici kim olur *ve kıta'a'l-işârate* didigi bu ma' nâyadur mâ' vü tîynden murâd ' anâşîrdan terkîb olunan şüret-i zâhiresidür cemî' eşyâ-yı şûriyede Hakkı müşâhede eyleyenler Hakkda fânî olduklarından ötüri şüret-i müte' ayyine rutbesine nazâr itmezler *ve şehâşa 'ani'l-mâi ve't-tîni* didigi bu ma' nâyadur bu maqâmında olanlar cemî' rusûmâtı fânî görürler beka bi'llah maqâmına vâşıl olanlar halkı ya' nî a' yân u ekvânı görürler lâkin Hakkla kâim görürler bu maqâmuñ ehline ehl-i temkîn dirler telvînden berî olduklarından ötüri *ba' de şihhati't-temkîni ve'l-berâeti mine't-telvîni* didigi bu ma' nâyadur Hakkdan gayrı bi zâtihi müstaķil bir vücûd görmezler zirâ nazârlarında cümle sivâ ' adem-i şîrf menzilesindedür vücûd-ı Hakkdan gayrı vücûd görmezler *ve'l-halâşu 'ani's-seneviyeti* didigi bu ma' nâyadur hâl-i fenâda resmi külliyyetle fânî olduğundan kendi resmini daķı his etmez *ve't-tenâfi min ihsâsi'l-i'tilâli* didigi bu ma' nâyadur bu zîkr olunan aķvâli şuhûd eylemek ya' nî fenâsın bilmek resminüñ beķasındandır baķıyye-i resm i' tilâldür andan daķı fenâ lâzımdur erbâb-ı cem' olan ' ârifler eşyânuñ ve kendinüñ fenâsını şuhûdından daķı fânî olurlar *ve't-tebâķi min şuhûdi şuhûdihâ [130b]* didigi bu ma' nâyadur.

Ve hüve 'alâ şelâşi derecâtin cem'u 'ilmin şümme cem'u vücûdin şümme cem'u 'aynin fe emmâ cem'u'l-'ilmi fe hüve telâşî 'ulûmi's-şevâhidi fi'l-'ilmi'l-ledünnî şarfen ya' nî menzil-i cem' üç derece üzrinedür evvelkisi cem'u'l-'ilmdür ikinci cem'u'l-vücûd üçüncü cem'u'l-'ayndür sâlik-i ' ârif ' ilm-i ledünnî şerefiyle müşerref olsa vahdâniyyet-i Hakkı vicdânen ve şuhûden bilür taķlıden ve istidlâlen bildigi bu ' ilme nisbeten bir şey görünmez ' ulûm -ı şevâhidden murâd maşnû' dan şâni' uñ vücûduna istidlâl ile bilmekdür ' ilm-i ledünnîden murâd ' ilm-i şuhûddur telâşî tegânî ma' nâsınadır ma' nâ-i kelâm cem' i ' ilm diyü ' ilm-i ledünnî zühûrunda ' ilm-i istidlâli fânî ve muzmaķil olmaya dirler.

Ve emmâ cem'u'l-vücûdi fe hüve telâşî nihâyeti'l-ittişâli fi 'ayni'l-vücûdi mahķan ya' nî cem' -i vücûd ittişâlüñ nihâyeti ' ayn-ı vücûdda fânî ve mütelâşî olmaķdur

ittişāl diyü bu ʔāife-i sālīkūñ vüçüd-ı resmīsi vüçüd-ı Hāğda fānī olmaya dirler imdi cem‘u’l-vüçüd dimek fenā ender fenādan ‘ibāret olur.

Ve emmā cemū’l-‘aynī fe hüve telāşī külli mā yū‘allihu’l-işārate fi zātī’l-Hāğğı hāğğan ya‘nī cem‘u’l-‘ayn diyü eḫādiyyet-i zāt-ı Hāğğı bilā işāret ve lā ‘ibāret gene zātıyla şuhūda dirler netekim Rasūl-i Ekrem şalla’llahü te‘ālā‘aleyhi ve sellem buyurur “*ra’eytü Rabbī bi nūri Rabbī*” bu maḫāma cem‘u’l-cem‘ dirler bu maḫām maḫāmātu’s-sālīkīnūñ gāyeti ve terağğiyātuñ nihāyetidür maḫām-ı vāḫidiyyet ki maḫām-ı şifātdur andan maḫām-ı eḫādiyyet ya‘nī maḫām-ı zāta terağğı maḫāmıdır bunuñ verāsında merḫā ya‘nī terağğı idecek menzil yoğdur bundan şoñra nüzül eyleyüb sālīk seyr bi’llah mina’llah ider eḫādiyyet maḫāmından vāḫidiyyet maḫāmına nüzül ider zātın şifata nüzül ider.

10/10-BĀBU’T-TEVḪĪDĪ

Ḳāle’llahu te‘ālā: “Şehida’llahü ennehü lā ilāhe illā hü” (3/18) bu āyet-i kerīmede tevḫīde delālet olduğundan Muşannif rḫ menzil-i [131a] tevḫīdi bu āyetle işbāt eyledi ma‘nā-i nazm-ı kerīm vaḫdāniyyet-i Hāğğı kendi şehādet eyledi dimekdür her kim ki vaḫdāniyyet-i Hāğğı vicdān ile bilüb şehādet iderse ḫāğğatde tevḫīde şehādet itmiş olur.

Ve’t-tevḫīdü ‘alā selāseti vüçühin el-vechü’l-evvelü tevḫīdü’l ‘āmmeti ellezī yeşihhu bi’ş-şevāhidi ve’l-vechü’s-şānī tevḫīdü’l-ḫāşşati hüve’llezī yeşbütü bi’l-ḫāğğayıkı ve’l-vechü’s-şālīsü tevḫīdün ḫāimün bi’l-ḫıdemi ve hüve tevḫīdü’l-ḫāşşati’l-ḫāşşati ya‘nī tevḫīd üç derece üzredür evvelkisi tevḫīd-i ‘avāmdur anlar Hāğğı tevḫīd iderler ya‘nī Hāğğıñ vaḫdāniyyetüñ bilürler delillerle maşnū‘āt-ı Hāğğı nazar idüb şānī‘uñ vüçüdını bilürler bu ‘ālemün şānī‘i iki ya üç ya daḫa ziyāde olaydı bu ‘ālem böyle muntazam olmazdı zīrā şānī‘-i ‘ālem müte‘addid olsa re’yleri muvāfiğ olmaz re’yi muḫtelif olsa ‘ālem fesāda varur çünki ‘ālem fāsīd olmadı şānī‘i ‘ālem vāḫid ü

eħad nazıri ve Őeriki olmadığı ma' lüm u zāhir oldı diyü Hāķķuñ vaħdāniyyetine istidlāl iderler netekim Hāķ celle ve a' lā buyurur "*lev kāne fihimā ālihetün illa'llahü le fesedetā*" (21/22) ma' nā-yı nazm-ı kerım yerde ve gökde ilāh çok olaydı yer ve gök fāsid olurlardı ikinci tevīd-i hāŐŐadur anlar Hāķķun vücūdın vāħidiyyetüñ ya' nī birligini mükāŐefe vü mu'āyenet ile bilürler üçüncü tevħīdü hāŐŐati'l-hāŐŐadur bu tevħīde kıdemle kām olan tevħīd dirler ya' nī Hāķķuñ nefsinı ezelen ve ebeden tevħīdīdür netekim buyurur "*Őehida'llahü ennehü lā ilāhe illā hū*" (3/18) kıdemle kām dimeden murād ezelde kām dimekdür ya' nī Hāzret-i Hāķ ezelde zātında eħaddür eħadiyyeti zātīdür ğayrınıñ tevħīd itmesiyle degildür zīrā ezelde Hāķdan ğayrı bir Őey yokdur kim tevħīd ider netekim ħadīŐ-i ħutsīde buyurur "*kāne'llahü ve lem yekün ma' ahü Őey'ün*" ya' nī Hāzret-i Hāķ [132a] ezelde var idi anıñla bir Őey yok idi bu maķāmuñ ehli hāŐŐatü'l-hāŐŐa dirler ebvāb-ı nihāyātuñ derece-i ŐāliŐesinde zıkr olunan erbāb-ı kemāl bu maķāmuñ ehli dürler.

Ve Őalli ve sellim 'alā Őerafi cemī'i'l-enbiyāi ve'l-mürselīn ve 'alā cemī'i'l-enbiyāi ve'l-mürselīn ve'l-ħamdü li'llahi rabbi'l-'ālemīn Hāķķuñ 'ināyetiyle *Terceme-i Kitāb-ı Menāzilü's-Sāyirīn* te'lif Abdu'llah el-EnŐārī 'aleyhi raħmetu'llahi'l-Bārī tamām oldı iŐ bu aħķaru'l-verā Faķrī-i bī nevā es-Seyyid Meħmed ibnü's-Seyyid eŐ-Őeyħ Hāmid ibnü's-Seyyid Aħmed ibnü's-Seyyid Yaħyā el-Fāzıl '*ufiye 'anhüm* ba' zı eħibbā ü eŐdiķānuñ iltimāsrıyla Tūrki lisāna tebdil eyledim Hāķ te' ālā sa' yimizi meŐķür ve zenbimizi mağfūr eyleye āmīn bi ħurmeti Tāhā ve Yāsīn.